

تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

مندی اقرأ الثقافی

www.ahlal-montada.com

ژیانی نه میری باوہر داران

خه لیکه ی پینجه م

حسه نی کوری عه لی

(خوا لییان رازی بیت)

نووسینی

د. علی محمد الصلابی

وهرگیرانی

عبدالله فاضل گهرمیانی

نارین

دارالمعرفة
به بیروت

بۆدابهزاندنى جۆرهها كتيب: سردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ النَّقَافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ النَّقَافِي)

پدای دانلود کتابهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا النقافی)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردی ، عربی ، فارسی)

ژياني نه ميري باوهر داران

خه ليفه ي پينجه م

جه سه ني كوري عه لي

۷

(خوا لييان رازي بيٽ)

نووسيني

د. علي محمد الصلابي

وهر گيراني

عبدالله فاضل گهرمياني

بيدا چوونه وه ي

ليژنه يه ك نه كتيبخانه ي نارين

پیناسی کتیب

ناوی کتیب: ژيانی ئه میری باوهرداران

خه لیفه‌ی پینجه‌م

حه‌سه‌نی کوری عه‌لی

(خوا لییان رازی بی‌ت)

نووسینی: د. علي محمد الصلابي

وه‌رگی‌رانی: عبدالله فاضل گه‌رمیانی

پیدا‌چوونه‌وه‌ی: لیژنه‌یه‌ک له کتیب‌خانه‌ی نارین

دی‌زاین: نورالدین عبدالله (چاپ‌خانه‌ی گول)

چاپ: یه‌که‌م - به‌یروت. 2008 ز/ 1429 هـ

مافی پاریزراوه بو کتیب‌خانه‌ی نارین

کتیب‌خانه‌ی
نارین

066-2511982

گول
پرسیس

Gull for prenting press

4537924

کتیب‌خانه‌ی نارین

هه‌ولیر - چوارریانی شیخ مه‌حمودی حه‌فید - بازاری زانست بو کتیب و چاپه‌مه‌نی

ته‌له‌فون: 00964)66-2511982

ئیمه‌یل: nareen_1@yahoo.com

پيشه کی

به ناوی خوی گه وره ی میهره بان

بهو پییهی خویندنه وهی میژوو مه بهست لی ی شاره زابونه به روداوه کانی رابردوو له پیناوه پهنده وهرگرتنی بۆ ئیستا و بهرچا و پرونی بۆ داهاتوه، ئه وه له ههنگاوانمان بۆ ناسینه وهی باس و کاره سات و روداوه کانی گرنگی زۆری ههیه بهو مه رجیه بهر چا و پرونیه کی کرداری بیته له ژیاغاندا و ئاوینه و ته رازووی پیوانه کردنی کارو ههلس و کهوته کامان بیته و سنوری قسه ی سه ر زاره کی تیپه ریخی و له مهیدانی کاردا شوینه واری هه بیته و ژیاغان به جوانیه کانی برا زینینه وه، به تابه ته ی بۆ ئیمه یه که هه لگری ناسنامه ی موسلمانیه تین و خۆمان به موسلمانیتی ناساندوو، سه رباری ئه وهی حه قیقه ت و ناوه رۆکی ئاینه که مان کردارین زیاتر له وهی قسه بیته، قسه و ووتنیش زۆر جار بۆ ناساندنی ئه و کاره جوانانه یه به وهی هه لقولاوی ئه و ئاینه یه که بۆ کاری جوان و دروستکردنی شارستانیه تیکی مرۆقیانه ههنگاومان پی هه لده گری.

میژووی که سه هه لکه وته کانی ئه م ئومه ته زۆریک روه پروی شیواندنی و له بیرکردن بۆته وه، ئه و دهنگانه ش که من که پینسوسی بواره که یان پییه و زه ره نگه ر ناسا کا دوعای ره سه ن و نا ره سه ن لیک جیا ده که نه وه، نازاری ئه و بی سه رو به ری و بی ئینسافییه له خویندنی ئه کا دیادا ئه کری ده ردی زۆر خستۆته دل و دهرونی تامه زروییانی بواری میژوو ههروه ها خویندکارانی میژوو که له زانکۆکاندا له بی سه رچاوه یی ونه شیاره زا بوون له زمانی عه ره بیدا بیرو میشکیان ده یان و سه دان پرسیاری ته مو مژاوی ته نیویتی و به نازاری ئه و چه ند لاپه ره یه ئه تلپته وه که پر به قسه و مه به سته ی ژه هراوی و بی بنه ما له بهرگی لیکۆلینه وه دا ده خرپته به رده ست و له راستی بابه ته که وه له هه ندی حاله تدا تووشی شۆک ئه بی !

میژوو که سایه تی ئیمام حه سه نی کورپی علی (رضی الله عنه) وه کو پیویست له نیو موسلماناندا وونه، کاره گرینگه کانی سه رده می خیلافه ته که ی باسی لیوه ناکری و گرنگ نازاری، وه هاش خۆمان پیشان ئه ده یان که ئه و پیاوه گه ورانه پيشه وای ئیمنه و چاویان لی ده که یان، به لام حه قیقه تی کاره کامان پیمان ئه لین به هه ر ههنگاویک هه لیده گرین ههنگاویک له و پیاوانه دوور ده که وینه وه!، ئه و کاره ده گمهن و زۆر جوانانه ی دکتۆر (علی محمد محمد الصلابی) پی ی ههلساوه هینادی ئاواته گه وره که ی (طبری) میژوو نوس و

شهرعناس، دواى چه ندين سه دهه خه و نيتكى (طبري) ديتسه دى (طبري) له نوسينه وهى ميژووه كه پيدا ئه لى ئيمه وه كو ئه مانه تيك و بو ده وله مه ندر دنى ميژووى ئه م ئوممه ته هه موو راست و درويه كمان تو مار كردووه به ناساندنى كه سه گيژه ره وه كانيشه وه، به راستى جوانى پيكاوه ئه وه يه ئه ركى ميژوو نوسى هه ر وه كو دكتور (صلابي) لى ي نزيك بو ته وه و به به لگه وه وه لامى ئه وه هه مو درويهى داوه ته وه كه كه سيكى ئه كادىمى له نيوه نده ئه كادىميه كاندا ئه يفروشى و! ئه و موسلمان هه ژاره ش كه هه ر ئه لى ئاساييه موسلمان هه له ده كات وه كو پاساوى كردارى ناشيرين بدات!

ئوميدو ئاواتى (طبري) و ميژوو نوسانى تريش بوخت كردنه وهى ئه و ميژووه يه كه ئه وان كو يانكر دۆته وه، سه لاييش پيچه وانى ئه وانى تر كه بو يان بوختنا كرى و خو ل و خاشا كى تريشى ده خه نه سه ر هاتووه ميژوو نوسانه و ده ستپا كانه حسن و پرو داوه كانى سه رده مى به كه سه كار يگه ره كانيشه وه تا وتو يبكات و به وهى ئيمه له ژيان ماندا با وه رمان پى ي هه بى له قورئان و سوننه ت و خه ليفه راشيديه كان و زانا پايه به رزه كانه وه له مه سه له كان بو ئه وه ژيانى ئه و پيشه وا پايه به رزه ي له نيو چون و ته مو مژاوى رزگار بكات و خزمه تى كى زانستيانه بكات - خوا پاداشتى بداته وه -.

گرنگى ئه و پيشه وا پايه به رزه كه مى سه رچا وه كان و به تاييه ت له كتىبخانه ي كورديدا و تامه زرۆيى ئه و خو يندكارانه ي ده مناسين و له باره يه وه ده يانپرسى و تامه زرۆي ناسينى پيشه وا حسن بوون (ﷺ) پالنه ريكى به هيز بوون تا وه كو به شانازيه وه بو وه رگيچران كتىبه عه ره بيه كه ي له كتىبخانه ي (نارين) وه ر بگري ن، به و هيوايه ي پر كردنه وه ي كه لي نه كان بيت و خزمه تى نه وه تامه زرۆ كه مان بيت، خوا ي گه وه ره ش ئه م كار ه مان قبول بكات و له خو مان و باوك و دا يك و ها وسه ر و دو ستان مان په حم بفه رموى و بو هه نگاوى سالتحانه ري نيشانده رمان بيت، به ئوميدى دو عاتان.

رزگارى (صمود)

ز ۲۰۰۸/۵/۱۹

عبدالله فاضل - گه رميانى

ك ۱۴۲۹/۵/۱۴

جیّ باسی یه کهم

حهسه نی کورپی علی کورپی نه بوتالیب له سالی له دایک بوونیه وه
تاکاتی جیّ نشینیه کهی.

باسی یه کهم

ناو و ره چه له کی نازناوی (کونیه کهی)، خهسلت و بنه ماله کهی
له سه رده می پیغه مبهردا (ﷺ).

یه کهم: ناوو ره چه له ک و نازناوه کهی (کونیه):

باوکی محمد حهسه نی کورپی علی کورپی نه بو تالیبی کورپی عبدالمطلب کورپی هاشمی
کورپی عبد منافی هاشمی قورپه شیشه^(۱) له مه دینه شهید بووه^(۲) کچه زاو ره بمانه ی دونیای
پیغه مبهردی خواو پیغه نگی لاوانی به هه شته، کورپی خاتوو فاتیمه ی کچی پیغه مبهردی
خوایه، باوکی نه میری ئیمانداران علی و (ﷺ) نه وه ی خدیجه ی دایکی موسلمانان، پیئجه م
خهلیفه ی راشیدینه.

دووه م: له دایک بوون و ناو لیئان و نازناوی تیگه یشتنی پیغه مبهرد له ناو نانی
مندالاندا:

به پیّ ی ریوایه تیکی صحیح له مانگی ره مه زانی سالی سیّ یه می کۆچی له دایک
بووه، ووتراوه له شعبان، ووتراوه دوی شعبان له دایک بووه، له لیثی کورپی سعد
ریوایه تکراره ده لئ: فاتیمه ی کچی پیغه مبهرد (ﷺ) له مانگی ره مه زانی سالی سیّ یه می
کۆچی حهسه نی بوو. حسین له چواری کۆچی شهوه کانی دوی شعبان هاته دونیاوه.^(۳)

۱ - سر اعلام النبلاء (۲/۲۴۶).

۲ - هه مان سر چاره.

۳ - نسب قریش (۱/۲۳) الدرجه النبویه، ۷۱.

بهرقی ئەحمەدی کۆری عبدالله کۆری عبدالرحیم دەلی: حسن لەنیوێهێ مانگی
 ڕەمەزانی سالی سێ یەمی کۆچی لە دایک بوو^(۱)، (ابن سعد) لە (طبقات) هە کەیدا
 هەر وەها دەلی.^(۲)

علی (رضی اللہ عنہ) دەلی: کاتیک حسن هاته روی دنیا نام لی نا(حرب)، پیغەمبەر (ﷺ) هات
 و فرمووی: (کۆرە شیرینە کەم نیشان دەن چ ناویکتان لیناوه؟) و وتمان: ناومانناوه (حرب)
 فرمووی: نەخیر ناوی حسەنە، کاتیک حسین لە دایک بوو نام نا(حرب) پیغەمبەر (ﷺ)
 هات و فرمووی: چ ناویکتان لیناوه؟ و وتمان (حرب) فرمووی: ناوی حسینە، بە هەمان
 شیوێ کۆری سێ یەم ناو نا(حرب) پیغەمبەر (ﷺ) ناوی نا محسن، پاشان فرمووی: من
 وە ک کۆرە کانی هارون نام نان(شبر و شبر و مشبر)،^(۳) پیغەمبەر (ﷺ) بەم نەوێ نوێیە
 زۆر دلشاد و کامەران بوو، خەلک لە هەموو لایە کەوێه رویمان لە دایک و باوکی دە کرد بۆ
 دەر برینی پیرۆز بایی و خۆشحالی خۆیان، پیشینە دلپاکە کان پیشرکیان دە کرد لە
 بلاو کردنەوێ هەوایی لە دایک بوونی ئەم مندالە نوێ یە لە نیو خزم و خۆیشدا. حسەنی
 بەسری دوایە کی هەدیە لە کاتی لە دایک بونی مندالدا دەیفەر موو: (بُرکَ فِي الْمَوْحُوبِ وَ
 شَرَكْتُ الْوَاهِبِ وَرَزَقْتُ بَرَّةً وَبَلَغَ أَشُدَّهُ). لیڕەشدا دەر دە کەوێت و تیبینی دە کریت کاتیک
 پیغەمبەر خودا (ﷺ) حسن و حسین ناوان هەموو ئەو ناوانە پیشرکیان (بُرکَ فِي الْمَوْحُوبِ وَ
 شَرَكْتُ الْوَاهِبِ وَرَزَقْتُ بَرَّةً وَبَلَغَ أَشُدَّهُ). لیڕەشدا دەر دە کەوێت و تیبینی دە کریت کاتیک
 ڕەت کردووە کە بۆنی کۆشتن و خۆین ڕیژیان لی دیت و شیرنترین و ناسکتین و پڕ مانترین
 ناوی بۆ هەلبژاردن.^(۴)

حسن لە نیو خەلک بە گەورە (سید) ناو براو، ئەم نازناوێش پیغەمبەر (ﷺ) بۆی
 داناو، هەر وە ک لە فرموودە یە کی صحیح دا هاتوو: ((إِنْ ابْنِي هَذَا سَيِّدٌ وَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ
 يَصْلَحَ بِهِ بَيْنَ فِتْنَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ))^(۵)، واتە: (کۆرە شیرینە کەم سیدە ئومیدم وایە خوا

۱ - الذرية الطاهرة للدولابي، لا ۶۹.

۲ - الطبقات (۱/ ۲۲۶۵).

۳ - مسند أحمد (۱/ ۱۱۸/۹۸) صحیح ابن حبان (۱۵/ ۴۱۰) إسناد الحديث صحيح.

۴ - الحسن بن علي ودوره السياسي، فتیخان کردی، لا ۱۶.

۵ - البخاري (۳۰۶/۲).

ناشته‌وایی نیوان دوو کۆمه‌له‌ی موسلمانان پێ بکا) له‌م دیاریه‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) وانه‌یه‌کی بایه‌خدار و پر به‌ها له‌ ژیاغاندا فێر ده‌بین، ئه‌ویش پێداگرتنه‌ له‌سه‌ر هه‌لبژاردن و دیاری کردنی جوانترین ناو بۆ ڕۆڵه‌کافان. ئه‌وه‌ش به‌ پله‌ یه‌ک ئاراسته‌ی دایک و باوک ده‌کریت، له‌ هه‌لبژاردنی ناویکی جوان له‌ مانا و ده‌رپیندا له‌ چوار چێوه‌ی شه‌رعی و زمانه‌ی عه‌ره‌به‌ی دا، ناوه‌که‌ ده‌بیته‌: جوان بیته‌، شیرین بیته‌ له‌سه‌ر زمان، نه‌رم و خو‌ش بیته‌ بۆ گوئی، هه‌لگری واتایه‌کی پێرۆز و به‌رپێزیته‌، پاستگۆیی لی به‌دیبکریته‌، دووریته‌ له‌و شتانه‌ی شه‌ریعه‌ت هێمای یاساغ و نا په‌سندی خسته‌وته‌ سه‌ر، وه‌ک: ئه‌و ناوانه‌ی خو‌ش و گه‌ردی ویکچون و واتای سستی و خاویان بۆ دا‌پراوه‌. لی‌زه‌دا ده‌رده‌که‌ویته‌ باوکی موسلمان دوا‌ی ئه‌وه‌ی ناویک بۆ ڕۆڵه‌که‌ی دیاری ده‌کات، ده‌بیته‌ دلنیا بیته‌ له‌ دروستی ووشه‌ و واتا‌که‌ی له‌سه‌ر زانیاری و هۆشیاری و په‌ی پێردن.

راویژ به‌که‌سی شاره‌زاکات له‌ رووی دروستی و نادووستی یه‌وه، ئه‌مه‌ زۆر ساغ و تۆکمه‌ تره‌، ئه‌و وته‌یه‌ش که‌ زۆربلاوه‌: مافی ڕۆڵه‌ له‌سه‌ر باوک ئه‌وه‌یه‌ دایکی رێزدار بۆ هه‌لبژێری، ناویکی شیرن و جوانی بۆ هه‌لبژێری و خو‌ره‌وشتیکی باشی بۆ به‌ جیبیلی.

زانایان رونیان کردۆته‌وه‌ ناوه‌ مه‌شرعه‌کان پله‌و شوینی خو‌یان هه‌یه‌، زۆر خێره‌، به‌م شیوازه‌ی خو‌اره‌وه‌.

۱- سونه‌ته‌ مندال ناو بنی به‌م دووناوه‌: (عبدالله و عبدالرحمن) که‌ خو‌شه‌ویستین ناوان له‌ لای خو‌ای په‌روه‌ردگار، هه‌روه‌ک له‌فه‌رمووده‌دا هاتوو، هه‌روه‌کو له‌فه‌رمووده‌دا به‌و جو‌زه‌ له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه‌ (ﷺ) چه‌سپاوه‌ ئه‌و ناوانه‌یه‌ واتای به‌ندایه‌تی تۆخ ده‌که‌نه‌وه‌ له‌ ناوه‌ کانی تر جیاوازتره‌و راستین گوزارشت بۆ کرۆکی به‌ندایه‌تی مرۆڤ و هه‌ژاری و کزۆلی بۆ خودا پێشان ده‌ده‌ن. له‌ عبدالله کورپی عمر رپوایه‌تکراوه‌ پێغه‌مبه‌ر فه‌رموویه‌تی: ((إِنَّ أَحَبَّ أَسْمَائِكُمْ إِلَى اللَّهِ: عبدالله و عبد الرحمن))^(۱)، واته‌: (خو‌شه‌ویستین ناو لای په‌روه‌ردگار: عبدالله و عبدالرحمن) ئه‌مه‌ش له‌به‌ر ئه‌وه‌ی گشتگیری به‌سه‌ر واتاو خه‌سله‌ته‌کانی به‌ندایه‌تییدا هه‌یه‌. خو‌ای په‌روه‌ردگار له‌ قورئان به‌ندایه‌تی تایبه‌ت کردوه‌ به‌م

دووناوه، جگه له هه موو ناوه جواڼه کانی تری خوئی و ده فەر مووی: ﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا﴾ [الجن: ۱۹] ههروه ها خوای گه وره له نایه تیکی تر فەر موویه تی: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ [الفرقان: ۶۳]

له نایه تیکی تر هه ردوو ناوی کوژدوو هه ته وهو ده فەر مووی: ﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى﴾ [الإسراء: ۱۱۰].

پیغه مبهه (ﷺ) کورپی مامی خوئی عباس ناو نابوو: عبدالله و له نیو ییاوه رانیس سیّ سه د کهس ناویان عبدالله بوو. یه کهم کوژیی (موهاجیرین) کوژچه ره کان دواي کوژچه ردنیان بو مه دینه، ئەم ناوه یان لیئا عبدالله کورپی زوبیر بوو. ^(۱)

۲- ناو نان به ناوی په یامبهه و پیغه مبهه ره کان: چونکه ئەوان گه وره ی هه موو ئاده می زاده کانن و، به پرێزترین ئاکارو ره وشتیان هه یه و ، کرداره کانیان له چله پۆیه ی پاکي دایه، ناوانی مندال به ناوی ئەوان یاد کردنه وه ی خه سلته و ره وشت و حال و باری ئەوانه زانایانیش یه کده نگن له سهه دروستی ناوانی مندال به ناوی پیغه مبهه ره، بو ئیمهش پیغه مبهه محمد (ﷺ) سه ره مشقه و کوره که ی خوئی ناوانه ئیبراهیم. له باشتین ناوه کانی پیغه مبهه رانیس پیشه و او پیغه مبهه ی ئیمه یه محمدي کورپی عبدالله (ﷺ) له ئەو و برا پیغه مبهه ره کانی به گشتی. ^(۲)

۳- ناوان به ناوی پیاو چاکانی موسلمانان و، ییاوه رانی پیغه مبهه ره تا رۆژی زیندوو بونه وه، هاوه لانی پیغه مبهه ریش (ﷺ) تیرامانیکی دلگیر و وردیان بو ئەم باسه هه بوو، ئەوه تا زوبیری کورپی عه وام هه ره نو رۆله که ی خوئی به ناوی هه ندیک له شه هیدانی به در ناوان، که ناویان: عبدالله و، المنذر، عروة، حمزة، جعفر، مُصعب، عبید، خالد.

۴- پاشان ئەو ناوانه دین که راستگویی له مرؤف به رجهسته ده کهن: به مه رج و ئادابه کانی، ناوی کوژیی له سیفه تیکی شه رع ی و ه رده گری هه رکاتی مه رجه کانی تیدا ره خسان، هه ندیک له مه رجه کانی ئەمانه ن: گونجانی مه بناو مانا که یه له زار او شه رع ی و

۱ - تسمية المولود، بكر عبدالله أبو زيد ۳۳.

۲ - هه مان سه رچاوه.

زمانه وانیدا، بے مەش ھەموو ناوہ یاساغ یان ناپەسندەکان جیا دەکرین چ لەرووی پراوتەت یان مانا یان ھەردوولاوہ. گەرچی لە یاسای عەرەبی وا باوہ ناوان بەھەرچی کە مانای تەزکیە لێ بەدیگریت، یان لەو ناوانە ی نا پەسەندو جنیۆ ئامیزن، بەلام دەبیت ناو پراست و پەوایی بێخشیّت^(۱)، ھەروەک پیغەمبەر بەم کارە ھەستاوہ.

شەریعەتی ئیسلام ناوانی مندال بە ھەر یەک لەم پراوانگانی خواروہ قەدەغە

کردوہ:

۱- ھەموو موسلمانەکان کۆران لە ھەرامی ھەر ناویکی پەرستراو لە جیاتی خوا وەک عبدالرسول، عبدالنبی، عبدعلی، عبدالحسین، عبدالامیر، - واتە فەرمان پەروای پرواداری علی کوری أبوتالیب (ﷺ)، عبدالصاحب ھەموو بەدیھینراویک (مخلوقیک) ھەرچەند لە پلەو پایە یەکی بەرزبیش داویت بەندەگەلینکی مەل کەچ و زەبوون و ھەژارن بەرامبەر بەخوا. ھەر خۆی (اللہ) بە تەنھا شیای پەرستشە، بۆیە ناویت بەھیچ پەرستنیکی جگەلە خواناوی بەندەکان بنیّت عبودیت بنیّتە پال ئەوان.

۲- ناوان بە ناوی مندالی بێگانە ی کافرەکان کە تاییبەت بەوانەو، موسلمانێ دلتیا بە تاینی خۆی لەم جۆرە ناوانە دوور دەکەوێتەوہ و بەھیچ شیوہ یەک پرویان لێ ناکاتەوہ، بە داخوہ ئەم تەنگەژەییە لە چاخی ئیمەدا پەری سەندوہ، ناوی کافر لە ئەوروپا و ئەمریکا و دەولەتانی تر ھەلدەگریت، ئەمەش لە بەھیزترین پیگەکانی تاوان و ھۆکارەکانی دابران و خەجالەتباریە بۆنۆنە: بطرس، جرجس، جۆرج، دیانا... ھتد.

ئەم لاسایی کردنەوہ ی بیباوەرانیش لە ناوانی مندالان بەناوی ئەوان، ئارەزو بازی و گیلەتی بیت، ئەوہ گوناھو تاوانیکی گەورەییە^(۲) شیخ بکری کوری عبدوللا ئەبو لەکتیبە کەیدا (تسمیہ المولود) بە پوختی باسی کردوہو ھەر کەسێک زیاترو فراوانتری ئەوی بابگەریتەوہ بۆی.^(۳)

۱ - ھەمان سەرچاوە، لا ۳۹.

۲ - تسمیة المولود، بکر بن عبدالله بن زید، ۴۷۶.

۳ - تسمیة المولود، بکر بن عبدالله بن زید، لا ۴۷.

سى يەم: بانگ دانى پېغەمبەر بە گويچكە كانى حسندا

كاتىك حسن لەدايك بوو پېغەمبەر(ﷺ) لە هەردوو گويچكە كانيدا بانگى دا، هەروەك
لە ئەبو رافيع^(۱) رېوايه تىكراوه.

دەهلەوى دەلى: حىكمەت لەبانگدان ئەوھىيە:

۱- بانگ لە دروشمە كانى ئىسلامە.

۲- راگەياندى ئاينى ئسلامە.

۳- پيويستە مندالەكە تاييەت بىكرى بە بانگ دان لە گويچكە كانيدا.

۴- يەكەك لە تاييەتە كانى بانگ، هەلھاتن و راكردى شەيتانە لەم شوينە، چونكە
شەيتان ئەزىيەتى مندال دەدات لە سەرەتاي گەشە كردنى، پېغەمبەر(ﷺ)
دەفەر مووى: ((مَامِنْ مَوْلُودٍ يُولَدُ الْآ وَالشَّيْطَانِ يَسُوءُ فَيَسْتَهْلِكُ صَارَ خَاً مِنْ مَسِ الشَّيْطَانِ^(۲)
إِلَّا مَرِيئًا إِبْنَهَا))^(۳) واتە: (هەر كۆرپەيەك چاوى بە دونيا هەلدينى، شەيتان دەستى خۆى
لى ئەوھشيني و، كۆرپەلە خۆ پيس دەكات و، لە دەستى شەيتان ئەقيژيني، تەنيا مەريەم
و كۆرپەكەى نەبيت)، لە فەرمودەيەكى تردا هاتوو: ((إِذَا نُوذِيَ لِلصَّلَاةِ أُدْبِرَ الشَّيْطَانُ وَلَهُ
خِرَاطٌ حَتَّى لَا يَسْمَعَ التَّأْذِينَ))^(۴) واتە: (كاتىك بانگ درا بو نويز شەيتان پشت هەلئەكاو
ئەقري بو ئەوھى گويى لە بانگ نەبيت).

(ابن القيم) يش (بەرھەمەت بى) چەند نەينىيەكى ترى بانگدان باسەكەت و دەفەر مووى:

۵- ئەو ووشە گەلەى بو يەكەم جار بە گويچكە كانى مندالدا دەچرپينن. ئەو وشانە بن
كە گەورەيى و شكۆدارى خوا دەخەنە روو، شايتومان بيت كە كليلى هاتنە نيو
ئىسلامە، ئەمە وەكو خو پى گرتن و فير كردنى دروشمە كانى ئىسلامە كاتىك ديتە روى

۱ - سنن أبى داود (۵۱۰۵) إسناده ضعيف، فيه عاصم بن عبدالله، ضعفه ابن معين وقال البخاري منكر الحديث كما في الكاشف (۲۵۳۰).

۲ - حجة الله البالغة (۳۸۵/۲).

۳ - البخاري (۱۹۶/۵) رقم: ۴۵۴۸.

۴ - البخاري (۱۷۰/۱) رقم: ۶۰۸.

دونیا، ههروهه به هه مان شیوه کاتیک دونیا به جیدیللی تهلقین ده کریت به یه کتا په رستی.

۶- گه یشتنی کاریگه ری بانگ بو دللی کۆرپه له به خراب دا نه تراوه هه رچه ند هه ستیشی پینه کات، له گه لئه وه شدا سو دیککی تری هه یه که بریتیه:

۷- راکردنی شهیتان له ووشه کانی بانگ، که هه میسه خوئی مه لاس داوه بو له دایک بونی کۆرپه یه ک، نزیککی ئه و ته نگ و چه له مانه ی ده کاته وه، که خوا نه خسه ی بو کیشاون، گو ییستی شهیتانه که ی ده بیته له لاواز کردن و کینه به سه ردا رشتنی له یه که م ساتدا که پی ده گات.

۸- مانایه کی تر ده رده خات ئه وه ش بانگه واز بو لای خوا و ئایینه که ی و په رستی، که زور له پیش بانگه وازی شهیتان سه ری هه لداوه ههروهه سروشتی خوا که مرۆقه کانی له سه ر به (فطره) په روه رده کرووه پیش گۆرانکاری و سرتیه ی شهیتان که وتوووه لی ی پاراستوو یه تی، ئه مه ش یه کیک له حیکه مه ته کانه. (۱)

له فه رموده که ی پیغه مبه ر (ﷺ) فی ر ده بین وا سونه ته بانگ له گو یچکه ی راستی دا بدری و قامه تی نو یژیش له گو یچکه ی چه پی دا بدری، یه که م شتی کیش گو یچکه کانی هه ستی پی ده که ن بانگه وازه بو پایه یکی توکمه دار له ئایندا ئه وه ش له دوای یه کتا په رستی خوای په روه رده گار. (۲)

چواره م: شیرن کردنی مه لاشوی کۆرپه له:

له عائیشه وه (ره زای خوای لی بی) ریوایه تکراره پیغه مبه ر (ﷺ) مندالی هینراوه ته وه لای، دو عای بو کردن و ده م و مه لاشوی شیرین ده کردن (۳) که واته حسن زور له پیش تره بو دو عا بو کردن و شیرن کردنی ده م و مه لاشوی. نه وه وی له سه ر ئه م فه رموده یه ی عائیشه (ره زای خوای لی بی) ده فه رموو ی (فی برک علیهم) واته: دو عای بو کردن و ده ستی

۱ - منهج التربية النبوية للطفل، محمد سوید، نقلاً عن تحفة المودود لابن القيم ص ۵۴، تحقیق فواز احمد زمزلی.

۲ - موسوعة تربية الاجيال المسلمة، نصر العنقری، ص ۶۶.

۳ - مسلم (۲۳۷/۱) رقم: ۲۸۶.

به سهردا هیئان، ووشه‌ی (فیحنکهم): زانیانی زمانه‌وانی ده‌لئین: وینه‌ی خورما یان ههرشتیک له وینه‌ی ئەو. له پاشان ده‌ستپیدا هیئان و شیرنکردنی مه‌لاشوی کۆرپه‌له پی^(۱)، باش وایه مه‌لاشو شیرن کردن له‌دوای بانگدان بیټ ئەگەر گونجا باشت وایه ئەگەر ره‌خسا پیاو چاکێ به‌م کاره هه‌ستی، خورما به‌کار بیئێ ئەگەر ده‌ست کهوت، ئەگەر نا ههرشتیک شیرین. هۆی ئەمه‌ش ئەوه‌یه:

۱- خورما وه‌ک شیری دایک وایه، هه‌موو ئەو فیتامینه‌ی له‌خۆ گرتوو هه‌سته‌ی مندال پیاویستی پیه‌تی.

۲- کۆرپه‌له به هه‌ستی چێژ له دایک ده‌بیټ، کاتیکی خورمای پیدرا ئەم هه‌سته‌ی پیدارد هه‌بیته‌وه. و دهم و زمانی ده‌که‌ونه جوله، هیز و وزه‌شی زیاتر ده‌بیټ بۆ هه‌لمژینی شیری دایک.

۳- گه‌ده زۆر به‌خیرایی شیرمه‌نی هه‌رس ده‌کات و، شیرنی دان به کۆرپه‌له هه‌یج مه‌ترسیه‌ک بۆ ریخۆله‌کانی دروست ناکات^(۲)، دکتۆر فاروق مساهل - له گۆقاری (الأمة القطریة) ژماره (۵۰) له بابه‌تیکی له ژێر ناویشانی (گرنگی دانی ئیسلام به خۆراک پی دانی مندال) له‌سه‌ر فه‌رمووده‌ی مه‌لاشو شیرن کردن ده‌لێ: ئەم فه‌رمووده‌یه به هه‌موو پیوه‌ره‌کان سه‌راسیمه (معجزة) یه‌کی پیغه‌مبه‌رایه‌تیه له بواری پزیشکیدا، مرۆفایه‌تی چوارده سه‌ده‌یه دۆشداماوه له زانینی تامانج و حکمه‌ت له‌م کاره‌دا، تاکو پزیشکه‌کان بۆیان روون بۆوه مندال به‌چوکه‌کان به تایبه‌ت تازه له دایک بوان و شیره خۆره‌کان به‌ره‌نگاری مردن ئەبنه‌وه، که ریکه‌وتی یه‌ک له‌م دوو کارانه بوون:

- ئەگەر ریژه‌ی شه‌کر له کاتی برسیبووندا له نیو خویندا که‌م بوو

- ئەگەر پله‌ی گه‌رما له جه‌سته‌یان دابه‌زی و به‌هۆی روه‌پوه‌بونه‌وه‌ی که‌شیکی ساردی ده‌وروبه‌ریان.^(۳)

۱ - شرح النووي علی صحیح مسلم.

۲ - موسوعة تربية الأجيال المسلمة، ۶۸۰۷.

۳ - منهج التربية النبوية، ۶۴۷.

پینجهم: تاشینی قژی حسن (ﷺ):

جعفری کوری محمد له باوکی خۆی ریوایه تیکردوو: که فایمه قژی حسن و حسینی له رۆژی ههوتهم تاشی و، کیشی قژهکانی کردن، پاشان هیندهی کیشی تاله مووهکان زیووی بهخشی^(۱)، فهرموودهکان لهم بارهوه هه موویان (صحیح)ن بهگشت ریگاکانیانهوه^(۲)، شیخی دههلهوی (پهههتی خوی لی بی) لهسه ر ئهم فهرموودهیه دهفهرموی: هۆی بهخشین زیو ئهوهیه کۆرپهله کاتیك له شلهوه ئهگواستریتهوه بۆ جیهانی مندالی نيعمهتیکه پتویسته سوپاسگوزاری دهر بریت و جوانترین سوپاسی گوزاریش قهرهبوکردنهوهیه... وه تاییهتکردنی زیویش لهبهر ئهوهیه زیر گرانه و تهنها دهوله مهندهکان دهستیان ئهکهوتیت، کهلوپهلهکانی تریش هیچیان هینده بایهخ دارن قژی مندالیان پی کیش بکریت.^(۳)

شه شه م: گوێزه بانه (العقیقه)

(ابن عباس) (ﷺ) ریوایه تیکردوو: پیغه مبهه (ﷺ) بۆ هه ریه که له حسن و حسین بهبهران گوێزه بانه ی کردوو^(۴) له ریوایه تیکه تر دووبه ران دووبه ران^(۵). (ئه بو رافیع) ریوایه تیکردوو هه سه نی کوری علی کاتیك له دایک بوو، دایکی ویستی دووبه رانی بۆ سه ر بریت، پیغه مبهه (ﷺ) فهرموی: ((لأتُعقبي عنه، و لكن اِحْلِقِي شعر رأسه فتصدقني بوزنه من الورق))، (گوێزه بانه ی بۆ مه که، به لام قژی بتاشه و هینده ی کیشی پاره بهخشه) بۆ له دایک بونی حسینیش هه ر وایانکرد^(۶)، پیغه مبهه له گوێزه بانه (العقیقه) لای دا بۆ هه ندیک ئارامی لهسه ر گوێزه بانه نه که وازهینانی یه کهجاره کی. ئهم فهرمووده یه ی علی (ﷺ) به لگه یه لهسه ر ئه وه ی پیغه مبهه (ﷺ) گوێزه بانه ی بۆ حسن کرد به بزنیکیان

۱ - الطبقات، الطبقة الخامسة (۲۴۱/۱)، إسناده مرسل.

۲ - موسوعة تربية الأجيال، ۷۲۰.

۳ - حجة الله البالغة (۲/۳۸۵).

۴ - سنن أبي داود في الأضاحي رقم: (۲۸۴۱)، إسناده ضعيف.

۵ - سنن النسائي (۱۶۶/۷) باب: كم يعق عن الجارية، إسناده صحيح.

۶ - مسند أحمد (۳۶۶/۶).

مهريك، پيغهمبەر(ﷺ) به فاتيمه‌ی فرموى: ((يافاطمة احلقى شعر رأسه فتصدقى بوزنه من الفضة)) ئەى فاتيمه قژى بتاشه و کيشى بکه به زيوو له پاشان زيوه که بيه خشه، فاتيمه ده‌ئى کيشمانکرد و نزيکه‌ى دره‌مىک يان که متر ده‌رچوو.^(۱)

(ابن عباس) له رپوايه‌تيكى تردا له فاتيمه رپوايه‌تيکردوه، که گويزه‌بانەى بۆ(حسن و حسين) کردوه و، ديناريك و پانه‌مه‌ريكى به مامان به خشيوه، بهم شيوه فاتيمه به‌راوردى به خششى کردوه، پيغهمبەر(ﷺ) دوو ته‌گه‌ى له يه‌ک رۆژدا بۆ حسن سه‌ر برپيووه، سه‌رى تاشيوه و کيشى کردوه دواى بارته‌قاي کيشى قژى خيبرى کردوه به‌ده‌ستى موباره‌کى سه‌رى بۆنخۆشکردوو بۆيه‌يکرد پاشان فرموى: ((ياأسماء، الدم من فعل الجاهلية))^(۲)، واته: (ئەى ئەسماجە خوئين بۆيه‌کردن کرده‌وى نافامه‌کان بووه) له گويزه‌بانەى کۆمه‌ئى سودت ده‌ست ده‌که‌ويت له‌وانه: قوربانى کردنته بۆ منداڵ له‌سه‌ره‌تاي هاتنى بۆ دونيا و سوپاسگوزارى ده‌رده‌بريى له‌سه‌ر ئەو نازونيمه‌تانەى خواى گه‌وره دايپرژاون به‌سه‌رت دا، جگه له‌مانه‌ش سودى زۆر له خۆ ده‌گرى شيخى ده‌هله‌وى(به‌ره‌مه‌ت بى) ده‌فه‌رموى: سونه‌ته هه‌رکەسێ دوومه‌رى ده‌ست که‌وى بابۆ کورپى سه‌ربرپى ئەمه‌ش له‌به‌رئەويه کور له‌لاى خه‌لك سودبه‌خشته له کچ بۆيه ده‌بى زۆرترو زياتر سوپاسى خواى له‌سه‌ربکه‌ن. هۆى فرمان دانيش به گويزه‌بانە ده‌گه‌رپيته‌وه بۆ ميژووى عه‌ره‌ب کاتيک منداڵيان ده‌بوون گويزه‌بانەيان بۆ ده‌کرد، گويزه‌بانە کارىکى پيويست و گرنگ و سونه‌تيكى خيتردار بوو لاي ئەوان، وه کۆمه‌ئى به‌رژه‌وه‌ندى ئابورى و شارستانى و ده‌روونى له خۆ گرتبوو، بۆيه پيغهمبەر(ﷺ) هيشتیه‌وه و کارى پى ي کرد، خه‌لكيش تامه‌زرويان بۆ کردنى به‌لا دروست بوو، به‌لام پيغهمبەر(ﷺ) هينسديک له نه‌ريتسه‌کانى گۆرى، له(بريدة)وه(ﷺ)رپوايه‌تيکردوه ده‌فه‌رموى: له زه‌مه‌نى نه‌فامى دا ئەگه‌ر منداڵيان له دايک بووبايه مه‌ريکمان بۆ سه‌رده‌برى و قژمان ده‌تاشى و سه‌ريان به خوئين ده‌کرد،

۱ - سنن الترمذی رقم: ۱۵۱۹.

۲ - ذخائر العقبی فی مناقب ذوی القربی لابی العباس، ۲۰۷۷.

به لآم له سه رده می نیسلام کاتیک مندالیک له دایک ده بوو مه پیکمان بو سه رده پری و سه ریان ده تاشی و، سه ریان ده خسته ناو زه عفران. (۱)

ئه مه له فیهو تیگه یشتنی پیغه مبه ره (ﷺ) کاتیک بینی نه ریتیکی سود به خش تیگه له به هندیک خورافه و لاری و - سه ری مندال ده خوین نان بووه به ره هایی حه لالی نه کرد به پاساوی پیوستی خه لک، هاوکات به ره هایش قه ده غه ی نه کرد به بیانوی هندیک لادان و لاری تیدا. وه لی پاریزگاری کرد له وه ی بو مروؤ له م نه ریته ریشه داره دیته به ره م و جه ختیشی له سه ر کرده وه وه جله و گیریشی کرد له نه ریتی نه فامانه وقه ده غه ی کرد، ئه مه ش حیکمه تی پیغه مبه رایه تیه و شیایو گرنگی پیدان و تیرامانه .

حه وته م: خه ته نه کردنی (۲) حه سه نی کوری علی (ﷺ):

جابر (رضی الله عنه) ده لی: پیغه مبه ره (ﷺ) گوزه بانه ی بو حسن و حسین کردو له روژی حه وته میش خه ته نه ی کردن، (۳) حمدی کوری مونکه دیر ده لی: پیغه مبه ره (ﷺ) حسین له حه وته م روژیدا خه ته نه کرد (۴)، خه ته نه کردن یه کیکه له شته (الفطرة) یه کان. أبوهریره (رضی الله عنه) ده لی: پیغه مبه ره (ﷺ) فه رموی: خوړسک (فطرة) و سروشتیه کان پینجن: ((الفطرة خمس: الختان، والاستحداد، و قص الشارب، و تقليم الأضافر، و نتف الإبط)) خه ته نه کردن، تاشیتی بهر (عه ورت تاشین)، کورت کردنی سمیل، قرتاندنی نینوک، سافکردنی بن هه نگل. (۵)

خه ته نه کردن چه شن و په نگی راستالیه، بو پاکان هیمای گورانکاریه، وه ک خو شوړدن به ناوی قه داسه ت وایه لای خاچه رستان و، واگومان ده بن منداله کانیان پاکه بنه وه به بویه کردن و شوړدنیان به ناوی (باوک و کوپ و روچی قودس) وه. ده لاین: نیستا بوو به گاوریکی کامل، خوی گه وره ش ریبازی یه کتا په رستی (حنیفیه) هی بو یه کتا په رستان

۱ - المستدرک للحاکم (۲۳۸/۴).

۲ - خه ته نه: واته: برینی پیستی سه ری زه کهر.

۳ - سنن البیهقی (۳۲۴/۸)، إسناده ضعیف.

۴ - البخاری (۱۸۴/۷) رقم: ۶۲۹۷.

۵ - مسلم رقم: ۲۵۷.

داناو خهته نهی سروشت کرد^(۱)، ههروهك بۆ خۆی ده فهرمووی: ﴿صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنْ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ﴾ [البقرة: ۱۳۸].

سروشتی خوا ئهو راستیه یه دل و دهر و نمان په نگیڼ ده کات به ناسین و خو شه ویستی و دلسوزی نواندن و به نندایه تی بۆ کردن و بریار نه دانی هاوبه شی بۆی. په رنگ ریژ کردنی جهسته به خهسلته خو رسکی (فطره) و سروشتی (الطبیعی) هکان، خهته نه کردن و تاشینی مووی بهر و کورت کردنی سمیل و قرتاندنی نینوک و سافکردنی بن ههنگل و ناو له دهم و لووت و هردان تارهت کردن و سیواک کردن مروژ جوان و پاراوه ده کهن و له ونیوه نده دا سروشتی خوا تروسکه ده دات له سهر دل و جهسته ی راسته رییان^(۲)، یه کیک له (لطیفه) ه خو شه کانی فقهی له باسی خهته نه کردن هه یه، خهطابی باسی کرده و ده لئ: خهته نه کردن هه چهند له نیو پرشته ی سونه ته کان ناو ده بری، به لام له لای زوربه ی زانایان واجبه، چونکه دروشمی ناینه، موسلمان له گهل کافر به مه جیا ده کریتته وه، نه گهر که سیکی خهته نه کراو له گهل کومه له کورژاویکی خهته نه نه کراو تی که ل بوو، نویژی له سهر ده کری و له گورستانی موسلمانانیش به خاک ده سپیژدی.^(۳)

هه شته م: (أم الفضل) دایه نی حسن بوو.

(أم الفضل) ده لئ: و تم نه ی پیغه مبهری خوا له خه ودا بینیم یه کیک له نه ندامه کانت له ماله که ی مندا بوو، پیغه مبهر (ﷺ) فهرمووی: ((تلد فاطمة غلاماً إن شاء الله فتکلفینه))، واته: (فاتیمه مندالیکی ده بیته تو ده بیته دایه ن و چاودیری) ده لئ: پوژیکی چووم بۆ لای پیغه مبهر (ﷺ) حسنم بینی میزی له سهر پشتی پیغه مبهر کرد، منیش توند گوشیم، پیغه مبهر فهرمووی: (واز بیته په همه تی خوات لی بیته کورکه مت نه زیه تدا)

۱ - هه مان سه رچاوه، ۱۵۳۰۶.

۲ - موسوعة التربية الاجيال، ۷۵.

۳ - منهج التربية للطفل ۶۹.

منیش و وتم: په شته ماله کهت بینه بیشوم. فرموی: (نا، به ئاو بی پرژینه، چونکه میزی کور ئاو پرژین ده کری).^(۱)

أم الفضل هاوسه ری (عباسی کوری عبد المطلب) ه ناوی لوبابه ی کچی جرسی هیلالیه و لوبابه ی گوره یه، پیتش کوچکردن بو مه دینه نیسلام بووه^(۲)، ابن سعد ده لئی: (أم الفضل یه کهم نافرهت بووه له دوای خدیجه بروای هیئاوه.^(۳) أم الفضل فرموده ی له پیغه مبه ر(ﷺ) ریوایه تکراره، عبدالله و ته مامی کوری و عومه یری کوری حاریسه و عبدالله کوری حاریس و زوری تر فرموده یان له أم الفضل ریوایه تکر دووه. عبدالله کوری عه بباس و وتی: پیغه مبه ر(ﷺ) فرموی: (تهم چوار خوشکه پروادارن: أم الفضل، (میمونه)، که خوشکی أم الفضله ته سماء سه ملی خوشکی نه وانن له باوکیانه وه و، کچی عومه یسی خوسعمین^(۴)، (عمیس الخثعمیه) أم الفضل پوری خالیدی کوری وه لیده^(۵)، دایکی خالید ناوی لوبابه ی بچوک (لبابة الصغری) بوو کچی حرسی هیلالیه^(۶) و تراویشه به دایکی أم الفضل ریژدارترین و خوشه ویسترتین که سی بنه ماله ی ژن و ژنخوازی (میمونه) ی خیزانی پیغه مبه ر(ﷺ) بووه. عباس لوبابه ی (أم الفضل) ی ماره بری، حمزه سه لمای خوشکی (أم الفضل) ی ماره کرد، جعفری نه بو تالیبیش به هه مان شیوه نه سما ی خوشکی دایک و باوکی ماره کردوه، پاشان نه بو بکری صدیق ماره ی کردووه، دواتر علی کوری نه بو طالب^(۷)، عبدالله کوری عمر ده فرموی: (أم الفضل) له خاتوننه هه ره خانه دانه کان بوو، پیغه مبه ر هاموشوی ده کرد.^(۸)

۱ - المستدرک (۱۶۶/۱) وصححه وواقفه الذهبی، وهنالك من ضعفه.

۲ - الطبقات لابن سعد (۲۷۷/۸).

۳ - هه مان سه رچاره.

۴ - موسوعة عظماء حول الرسول، خالد العک (۲۱۶/۳)

۵ - سیره ال بیت النبی صب الله الأطهار، مجدی فتحی، لا ۳۱.

۶ - الإستیعاب رقم الترجمة: ۶۱.

۷ - الإصابه فی تمیز الصحابه (۸/ ۴۵۰).

۸ - الاستیعاب فی معرفة الأصحاب (۱۹۰۸/۴).

- له فەرمووده یه کی صدحیحا هاتوو هه لگ منجه منجیان ده کرد له سهر به پوژوو بونی پیغه مبهه (ﷺ) له پوژوی عه ره فه تا (أم الفضل) یان به فنجانیک شیر هوه بو لای نارد، پیغه مبهه (ﷺ) شیر هه کی خوارده وه، نه و سازانیان به پوژوو نیه^(۱)، أم الفضل قسه مان بو ده کات و ده فهرمووی: کو تا سو ره ت، که گویم له پیغه مبهه (ﷺ) بوو له نویژی مه غریب دا ده ی خویند (و المرسلت عرفا) [المرسلات: ۱] بوو، بۆیه به کورکه ی خو ی ده ووت: ئه ی کور ی شیرینم به خویندنی ئه م سو ره ته یادگاریت بیرخسته مه وه، ئه مه دواین سو ره ت بوو له نویژی مه غریب خویندی هوه. ^(۲) أم الفضل له هه رسی خیلافه ته کانی نه بو بکر و عمر و عثمان دا ژیا وه، به که می ک پیش عباسی هاوسه ری کوچی دوایی کرده ^(۳)، شه ش مندالیان بووه، مندالی عباس له (أم الفضل). شه ش که له پیاو، که هیچ دایکی ک وینه ی نه دیوون نه وانیش: الفضل، که ناز ناوی دایک و باوکی بوو (أم الفضل)، أبو الفضل، عبدالله فه قیه، عبیدالله فه قیه، معبد، قوسه م (قشم)، عبدالرحمن. دایکی هه بیبه هه وه ته میان بوو.

عبدالله کوری یه زیدی هیلالیش له گه وره یی و دایکی الفضلدا ده ئی:

مَا وَلَدْتَ نَجِيبَةً مِنْ فَحْلٍ بِحَبْلِ نَعْلِمِهِ وَسَهْلٍ

كَسْتَهُ مِنْ بَطْنِ أُمِّ الْفَضْلِ أَكْرَمَ بِهَا مِنْ كَهْلَةٍ وَكَهْلٍ

عَمِ النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى ذِي الْفَضْلِ وَخَاتَمِ الرِّسْلِ وَخَيْرِ الرِّسْلِ^(۴)

نۆیه م: هاوسه رگری حسن و، خیزانه کانی، نه و ریوایاتانه ش که له باره یانه وه

هاتوو ه:

میژوو نوسان باس له خیزانه کانی حسن ده که ن و، ده ئین: هه ندیک له خیزانه کانی ناویان: خه وله ی فه زاریه، جه عده ی کچی نه شعه س، عایشه ی خوسه عمیه، (أم إسحاق) ی

۱ - البخاری، کتاب: الحج رقم ۱۶۶۱.

۲ - البخاری، رقم: ۷۶۷.

۳ - الإصابة في تمييز الصحابة (۸ / ۴۵۱).

۴ - الإستيعاب في معرفة الأصحاب (۴ / ۱۹۰۸).

کچی ته لحه ی کورپی عبیدالله ی ته میمی، أم بشیری کچی نه بو مسعودی نه نصاری، هیندی کچی عبدالرحمنی کورپی نه بو بکر، (أم عبدالله) ی کچی شه لیلی کورپی عبدالله برای (جریر البجلي) و، ژنیك له تیره ی سه قیف و ژنیك له هۆزی عمری کورپی أهیم المنقری و، ژنیك له وه چه ی شهبای بنه ماله ی (همام بن مرة)، له وانیه نه م ژماره یه كه میك زیاده ره وی تیدابی، ههروهك ده بیبری سه رکیشی نیه بو زۆریکی گومان لیکرا و له نه ریتی چاخنی نه واندا، به لام نه وه ی ریوایهت کراوه نه سه ره کانی باسیان کردوه، كه حسن هفتا ژنی ماره کردوه، یان له هه ندی ریوایهتی تردا نهوت و له هه ندیکی تر دووسه د، له هه ندیکی تر سه س سده د، له مهش زیاتر باسکراوه، هه موو نهو ریوایانهش به ریز په ر (شاذ) داده نرین، نهو زۆری ماره برینهش گوماناوی و هه لبه ستراوه:

ریوایه ته کان به م شیوازانه ی خواره وهن.

۱- ریوایه تی یه که م: (ابن أبي الحديد) و چند که سیکی تر باسیان کردوو^(۱)، له علی کورپی عبدالله به سری ناودار (به مه دئینی به ناوبانگ) وه رگرتوه، که له ۲۲۵ کۆچی کۆچی دواپی کردوه، نه ویش یه کیك له وه که سانه ی له بهر لاوازی پشت به فه رموده کانی نابه سترئ، بۆیه مسلیم له سه حیه که ی توخنی ریوایه ته کانی نه که وتوه.^(۲) (ابن عدی) یش له (الکامل) به لاوازی نازده ده کات و ده لئ: که سیکی به هیز نیه له پروی فه رموده ی ناسیدا، خاوه نی (أخبار) وه زۆر که م ریوایه تی هه یه ئیسناد درابیت.^(۳)

۲- ریوایه تی دووه م: فه رموده ی (المسل)، (مرسل) یش جوړیکه له فه رموده ی لاواز^(۴)

۳- ریوایه تی سه یه م و چواره م: خاوه نی (قوت القلوب) نه بو تالیپی مه کی باسی کردوو، هه رچه ند نه م کتیبهش ناخریته پال خاوه نه که ی، به لام به هه ر حال ژماره ی پیوه ری

۱ - حياة الإمام الحسن بن علي (۲/ ۴۴۵ - ۴۶۰).

۲ - میزان الاعتدال (۳/ ۱۳۸).

۳ - لسان المیزان (۴/ ۲۵۲).

۴ - مرسل: نهو فه رموده یه له رسته ی گیزانه وهیدا خاوه نی فه رموده ی تیداباس نه کراوه.

بۆ زۆرى خېزانە كانى پېشەواى پرواداران حسن، له وه گرنتى فرموده كاندا ناماژه به ابوتاليب ده كړى. هه چرند ابوتاليبى مه كى به خوا په رست و ناموژگار و زاهيد ناودار بوو، نه وه له (القولت) چرند شتيكى دزيوو ناشيرينى باس كړدوه.^(۱)

هه نديك فرموده ي ناوهيناوه كه هيچ بنچينه يه كيان نيه.^(۲) له په رتو كه كه يدا (قوت القلوب) دا هاتووه، حه سه نى كورى على دو سه دو په نجا ژنى ماره پريوه، ووتراو يشه سى سه د، على به م كار هه راسان و دللى نار هه حه ت بوو له شه رم و شكوى ئا فره تى نه هله كه ي، كه ته لاق ده درين. فرمودى ژن له حسن ماره مه برن، چونكه ته لاقيان ده دات، پياويكى هه مه دانيش پى ووت: سويند به خوا ئه ي پيشه واى پرواداران نه وه ي ئاره زووى لى يه تى لى ماره نه برين، نه گه ر هه زى كړد لاي بى و نه وه ي هه زى نه كړد بالى جيا بيته وه به م ووت ه على خه نده گرتى و ووتى:

لو كنتُ بواباً على باب جنّةٍ لقلتُ لهُمدان أن ادخلوا سلام

واته: نه گه ر ده ر گه وانى به هه شت بوامه، به هه مه دان يه كام ده ووت به ئاشته واى بۆ به هه شت به رپي كه ون.

كومه له چير وكيك له باره ي ژن هينانى حه سه نه وه (ﷺ) هاتووه، ئيسناده كانى زور لاوازن، له وانه:

۱. له (الهذلي) يه وه، نه و يش له (ابن سرين) رپوايه ت كړد ووه ده لى: هه ندى كچى سه يلى كورى عه مر ژنى عبدالرحمن كورى عتابه ي كورى ئوسه يد بووه^(۳) و به كچى ماره ي كړد بووه، ته لاقيدا و ئينجا عبدالله عامر ي كورى كريسز^(۴)، ماره ي كړد، پاشان نه و يش

۱ - لسان الميزان (۲۵۲/۴).

۲ - البداية والنهاية (۳۴۱ / ۱۱).

۳ - عبد الرحمن بن عتاب بن أسيد باوكى والى مه ككه بووه بۆ پينغه مبه رى خوا (ﷺ) و عبدالرحمن له رزوى (جمل) دا له گه ل عه ليدا بووه و له و جهنگه دا كوژراوه، پروانه انساب قريش، لا ۱۹۳

۴ - عبدالله بن عامر بن كريسز بن ربيعه ي نه وه ي عبدالله شمس كورى خالى عثمانى كورى عفان، له سه رده مى پينغه مبه ر (ﷺ) له دا يك بوو، ابن حيا نيش ده لى: كه پينغه مبه ر (ﷺ) ي بينيو وه له كتيبه كه ميشدا عه مانى كورى عفان لا ۳۱۹ ژيان نامه ي باس كړد ووه.

ته‌لاقیدا، معاویەش نامە‌ی بوّ أبو هریره نوسی که بوّ یەزید داوای بکات، حەسەنی کورپی علی بە أبوهریره گەیشت و ووتی: بوّ کوی دەچی؟ ووتی: هیندی کچی سه‌لی عەمر بوّ یەزیدی کورپی معاویە داوا دەکەم، حەسەنیش ووتی: باسی منی بوّ بکه، ئەبو هورەیره چولای هیند و باسە کە‌ی پیّ ووت: هیندیش ووتی: توّ بوّ منی دیاری بکه، ئەبو هورەیره‌ش ووتی: حەسەنی کورپی عەلیم بوّ هەلبژاردووی، ئەویش مارەیکرد، عبدالله کورپی عامر هاتە مەدینەو بە حەسەنی ووت: راسپاردە‌یە کم لای هیندە بوّ‌یە حەسەنیش لەگە‌لی چووە لای هیند و ابن عامر دلّی توند بوو، حەسەنیش ووتی: ئەتەوئ دەستی لیّ هەلگرم بوّ بیّ؟ ابن عامریش ووتی: راسپاردە‌کەم هیندیش دوو قوتووی دەره‌ینا که گەوهەری تیدا بوو، ابن عامر قوتوئیکی هەلگرت و ئەو‌ی تری وازلیه‌یانە، هندی‌ش ووتی: حسن گەورە‌ی گشتیان و ابن عامریش سەخت‌رینیان و خۆشە‌ویستری لەهەموویان بووم و عبدالرحمنی کورپی عەتابە^(۱) لە ئیسنادی ئەم چیرۆک و باسە‌ش (الهذلي) دە‌لی: کوّ دەنگ و کوّرای زانایان لە‌لاوای ئەو پیاو‌ه هە‌یە^(۲).

۲. له (سحيم بن حفص الأنصاري) ئەویش لە (عیسی بن أبی هارون المزني) یه‌وه، که دە‌لی: حەسەنی کورپی علی^(ﷺ) حفصە‌ی کچی عبدالرحمن کورپی ئەبو بکری مارە‌ی کرد^(۳)، مونزیری کورپی زوبە‌یریش حەزی پیّ دە‌کرد و شه‌یدا بوو بوو، ئەو حەز پی‌کردنە‌ش بە‌حسن^(ﷺ) گە‌یشتوو‌ه حەسەنیش ته‌لاقی داوه، مونزیر هاتۆ‌ته خوازینی کردنی، حفصە‌ش رەتی کردۆ‌ته‌وه شوی پیّ بکات و دە‌لی: ناو بانگم بزپینه ئینجا عاصمی کورپی عمری کورپی خەتاب^(۴)، دیسان مونزیر دلّی بوّ توند بوو بوّ‌یە عاصمیش ته‌لاقیدا و، پاشان مونز خوازینی کرد بوّ‌یە بە‌حفەسه ووتراوه: شووی پیّ بکه، چونکه خە‌لکی دە‌زانن درۆ و بوختانی بوّ هەلبە‌ستووی، مارە‌ی کردوو خە‌لکیش زانایان درۆ‌ی لە‌بارە‌ی کردوو‌ه، ئینجا

۱ - الطبقات الكبرى، الطبقة الخامسة من الصحابة (۳۰۲/۱).

۲ - دیوان المتروکین والضعفاء، لا ۳۵۲.

۳ - حەفسە‌ی کچی عبدالرحمنی کورپی ئەبو بکر لە پورە‌کانی عانی‌شه (خوشکی بارک) أم سلمه (خوشکی دایک) بووه فەر‌موودە‌ی ریوایەت‌کردوو‌ه لە عانی‌شه‌ی پوری و (أم سلمه).

۴ - عاصم بن عمر بن خطاب تابیعه‌کی خە‌لکی مە‌دینە و سالی ۷۰ ک مردوو‌ه، تقریب التهذیب (۳۵۸/۱).

حسن به عاصمی کورپی عمری ووت: بابرۆین و مؤلّهتیی له مونزیر بخوازین و برۆینه لای حهفسه، رۆیشتنه لای حهفسه و حهفسه له زیارت له حهسهنی ئهپروانیه عاصم و قسهی بۆ نهرم و خۆشتر بوو، حسن به مونزیری ووت: دهستی بگره، ئهویش دهستی گرت و حسن و عاصمیش ههستان و رۆیشتن، حسن شهیدای حهفسه بوو، بهلام له بهر دل پیوه بوونه کهی (مونذر) ته لاقیدا. حسن رۆژیک به (ابن ابی عتیق) که عبدالله کورپی محمدی کورپی عبدالرحمانه، که حهفسه پوروی بووه ووتوه: حهز ده کهی سهردانی عهقیق بکهین^(۱) ووتی: بهلئیی، به لای مالمی حهفسه دا تیی په رین امامی حسن چوو بۆ لای دواي گفتوگۆیه کی زۆر پاشان ده چوو. رۆیشتنه لای و زۆر قسهیان کردو پاشان ده چوو، بۆ جارێکی تر حسن به (ابن ابی عتیق) ی ووت: حهز ده کهی برۆینه عهقیق، ئهویش ووتی: نهی (ابن أم) بۆ نالی حهز ده کهی بچینه لای حهفسه^(۲)، له ئیسنادی ئهم باسه شدا پیاوانیک هه ن له کتیبه کانی (الجرح والتعدیل) دا باسنه کراون و به لاهوی زۆر لاهزه.^(۳)

۳. حاته می کورپی ئیسماعیلی کورپی جعفری کورپی محمد، له باوکیه وه ریوایه تیکردووه و ده لئیی: علی (علیه السلام) فهرمووی حسن به رده وام خه ریکی ژن هینان و ته لاقدان بوو، تاکو مه ترسی ئه وه م لینیشت دوژمنداری و ته نگه ژه مان له نیوان هۆز و تیره کاندا بۆ دروست کات^(۴)، ئه مه ش ئه سه ریکی دا پراو لاهزه.^(۵)

هه موو ئه و ریوایه ته میژویانه ی ئاماژه به و ژماره خه یالیه ی ژن هینانی حه سه نی کورپی علی (علیه السلام) ده که ن، له پوری ئیسناده و نه چه سپاون؟ بۆ پشت پیی به ستنیسش گونجاو نین، به تیرمان له و هه موو دژواری تا ئه و تۆمه تانه ی له ده ورو به ریان ه خول ده خوات، ئه وه ش ئه م باسه به جۆش ده کات چه ند باسیکه:

۱ - (العتیق): دۆلێکه له شانی مه دینه و باخ و بیستانی تیدایه.

۲ - الطبقات الکبری الطبقة الخامسة و باخ و بیستانی تیدایه.

۳ - هه مان سه رچاوه (۳۰۵/۱)

۴ - الطبقات الکبری الطبقة الخامسة الصحابة (۳۰۷/۱)، هه مان سه رچاوه.

۵ - هه مان سه رچاوه (۳۰۵/۱).

۱. ئەگەر ئەو رېۋايەتە راست بېت، ئەو ھەسەنى كۆرى (ﷺ) زۆرىك مندالى ھەبۈۋە نەگوڭجاۋ بوۋە بەو ھالەي كەباسى دەكرى بەۋەي بېست و دووكورى ھەبۈۋە، ئەو ژمارەيەش سەبارەت بەو سەردەمە بە سورشتى دادەنرى، بەلام ھاودژ دەبېت و لەگەل ئەم ھەموو ژىخۋازىيە يەك ناگىتەۋە.

۲. ئەۋەي لەسەر ھەلبەستراۋى و ناساغى ئەو تۆمەتانە دەبنە بەلگە ئەۋەيە، كە رېۋايەتكراۋە على (ﷺ) كاتىك دەچۈۋە سەر مېنبەر دەيفەرموۋ: ژن مەدەن بە حسن (ﷺ)، چونكە تەلاقيان دەدات، ھەرۋەك خاۋەنى كىتېبى (قوت القلوب) باسى كىردە^(۱)، ئىمانداران لەسەر مېنبەر رېڭىرى لە نىۋ خەلكى كىردوۋە بۆ ژن دان بە حسن (ﷺ)، يان دەبى بە نەينى پىتى ووتبېت و، حسن (ﷺ) گوپرايەلى نەبوۋ بى، بۆيە بە ناچارى لە نىۋ خەلك رايدهگەينى، كە ژن لە حسن (ﷺ) مارە مەپرن، ياخود دەبېت ئەم قەدەغە كىردنە سەرەتا بېت و ھېشتا حسن (ﷺ) بە تورەيى و پىي ناخۇشبوۋنى باۋكى ناشنا نەبوۋ بېت. ھەر يەك لەم دوو بۆچۈنەش زۆر لە واقع دوورن، بۆ چۈۋنى يەكەم، نابەجى و دوورە، لەبەرئەۋەي حسن (ﷺ) زۆر چاكە كاربوۋ لەگەل باۋكى و ھەرگىز سەرىپچى فەرمانەكانى نەكردوۋە، بۆچۈۋنى دوۋەمىش، بە ھەمان شىۋە بى بنەمايە، چونكە باشتەر و أبوۋ على بە گىزبۈۋن و پىناخۇشبوۋنى كۆرەكەي ناشنا بوۋ بايەۋ لەسەر مېنبەر لەبەرامبەر ئەو ھەموو خەلكە رايەگەياندبايە، كەدواتر دەبېتە ھۇي دلە خورپە و دلە پراۋكى لە پەيۋندى خىزانى لە نىۋان كۆر و باۋكدا، ئەمەي باسكرا يان دەبېت لە روانگەي شەرع راست و دروست بېت، يان بە پىچەۋانەۋە ئەگەر دروست بېت، مانەي ئەم قەدەغە كىردنەي على (ﷺ) چى بوۋ؟ ئەگەر دروستىش نەبوۋبېت چۆن حسن ئەنجامى دەدات. ئىمەش گوماغان نىيە جۆشدان و ھەلبەستى ئەو تۆمەتانە لەلايەن ركا بەر و دوژمنانى ھەسەنەۋە بەمەبەستى زىراندنى ژيان و سەربورده پاكەكەي^(۲)، كە ژيانى خىستە گەر لەپىناۋ يەكخىستنى ئومەتدا، نەرىتى لە مېژىنەي پراۋيە درۆزنەكان ھەرۋاۋەۋە لە ناشىرىن كىردنى ژياننامەي پىاۋ چاك و مېژۋى ئومەتە، لىرەدا رۆل وگىرنگى زانستى

۱ - قوت القلوب (۲/۲۴۶).

۲ - حياة الإمام الحسن (۲/۴۵۱).

((جرح والتعديل)) و بریاردان له ریوایه ته کان روونده بیته وه ، ههروه ها ئه و رۆله پریایه خه ی که زانیانی فرموده ناس گپراویانه له بهرچاو روونکردنه وه ی ئه م جوړه هه لبه ستروانه . بویه ناموژگاران لیکۆله وه رانی میژووی سه ره تای ئیسلام ئه کهین ، که گرنگی به ره خنه گرتنی ئه م ریوایه تانه بدن تاوه کو چاک و خراب له یه ک جیابکه نه وه وه خزمه تیکی پیروز بو ئه م ئومه ته پیش کهش بکه ن و له ورپیوایه تانه نه گلین ههروه ک هه ندیک له گه ورانه تیوه ی گلاون و ئیمه ش هیچ گومان له سه رنیازی گلاویان ناکهین به هۆی ئه وه ی توژیینه وه کانیا ن به ریوایه تی لاوازو هه لبه ستر او پشت ئه به ستن .

۳. ئه وه ش که به لگه گه وه کردنه وه ی زۆری خیزانه کانی بی ئه وه یه ریوایه تیگراوه به وه ی سه سه نی کورپی علی (رضی الله عنه) کۆمه لئی ئافره تی به پی پته تی و خه فه ته که وتونه ته دوا ی ته رمه که وه حسن (رضی الله عنه) و وتویانه ئیمه هاوسه رانی ئیمام سه سه نین (رضی الله عنه) ئه وه گهروه کردنه ش روون و راشکاوانه یه ، چونکه تیروانی پاشاوی ئه م ئافره تانه ناکهین به پی خاوسی و خه مه وه به رامبه ر جه ماوه ر هاوار بکه ن که ئه وان هاوسه رانی حسنن ، گه رچی له ده رجونیان ده رخستنی ئازارو ناخۆشیه و ئه ویش پیویست ئه کات ، که وات پیویست چیه له و خۆناساندن و رۆیشتن له ته ک ئه م که ژاوه یه قه ره بالغد له پیوان له کاتیگدا فرمانی ده رنه چوون له ماله کانیا ن و خۆ داپۆشینیا ن پی دراوه ؟

ئه و (أثر)ه و هاوشیوه کانی به راست دانانریت و له پرووی (اسناد)یشه وه ناسه لمیت ، له وه هه واله دروستکراوانه ش (الأخبار الموضوعه) که هاوشیوه ی ئه و باسه یه ، ئه و رووداوه یه که محمدي کورپی سیرین ریوایه تگراوه ، که حسن (رضی الله عنه) ئافره تیکی ماره کرده سه د جاریه ی کردۆته ماره یی له گه ل هه ر جاریه ک هه زارد ره مه می بو ناردووه ^(۱) ، بویه زۆر دووره ، سه سه نی کورپی علی (رضی الله عنه) ئه م سهروه ته گه وره یه بداته ماره یی یه کیك له ژنه کانی ، چونکه جوړیکه له جوړه کانی ئیسراف و به فیرودان که له ئیسلامدا ریگری لیگراوه ، که له ماره یی فرمانی که م ماره یی دانانی کردووه و هیوکاری ئه وه ش ئاسانکاریه له کاروباری هاوسه ریدا تاوه کو خیزان دروستکردن به لای خه لکیه وه سه خت و ناره حه ت

نەبى، دۇنيايىيەۋە ھەسەنى كۆپى كۆپى ئىبۇ تالىب (ﷺ) پىچەۋانەى سوننەتى باپىرى (ﷺ) ناكات و، ھىچ رىگەھىكىش ناگرىتە بەر دژ و پىچەۋانەى پىغەمبەرەكەى بى (ﷺ)، ئەو باسە و ھاوشىۋەكانىش لە (موضوعات) بۆ دوپاتكردنەى ھاوسەردايە زۆركەى زۆرگەۋرەكردنەۋەى تىدادايە.

جگەلە گىرآنەۋانە بەلگەك نىە زۆرى ھاوسەرى ھەسەنى كۆپى كۆپى (ﷺ) بسەلمىتى لەبەر ئەۋەش كە ۋەك ئەۋانە بۆ سەلماندىنى بەلگەىە^(۱)، بۆزانىنى ئەۋەش، كە چۆن دوژمنان لەو رىۋايەتە ۋاز پوچانە بۆ زانىنى ئەۋەش كە چۆن دوژمنان لەو رىۋايەتە لاۋاز پوچانە سود دەبىنن ئەۋەتان بۆ باس ئەكەين و ئەگۋازىنەۋە كە (لامنس)ى رۆژھەلاتناس لەبارەى خىزانەكانى ھەسەنى كۆپى كۆپى (ﷺ) دەلى: تۆمەتى خستۆتە پال و تانەى خىزانەكانى ھەسەنى كۆپى كۆپى (ﷺ) دەلى و خستۆتە پال و تانەى لە پىساۋان و پارىزەر وشوینەكەوتۋوانى داۋە لەبارەى ھاوسەرەكانى ھەسەنى كۆپى كۆپى عەلىشەۋە (ﷺ) بەم شىۋە نوسىۋىەتى: حسن كاتى گەنجىنى تىپەراند، سالەكانى گەنجىتى خۆى لەھاوسەرى و تەلاقتا بەخشى و نرىكەى سەد ژنى ھەبوۋە و نازناۋى تەلاقتەرى پىۋەلكاۋە و عەلىش كەوتۆتە دوژمنايەتى و رق گەلىكى سەختەۋە و ھەسەنىش سەلماندوۋىەتى كە زۆر زىادەرەۋبوۋە و بۆ ھەموو خىزانەانىشى خانو خزمەتكارى گرتوۋە پارىزەرى تەرخان كرددوۋە، بەجوړەش ئەبىن و چۆن لەو رۆژگارى خىلافەتەكەى عەلىدا كە ھەژارى سەخت بوۋە سەرۋەت و سامانى خەرج و بىنراۋە.^(۲)

رۆژھەلاتناسى ئىنگلىزى (لامنس) لەبارەى ژن ھىنان و تگلاق دان لەلايەن حسن پىشتى بەستۋە بەچەند رىۋايەت و ئەسەرىكى لاۋازو بى بنەما (لامنس) بوختان و درۆى زىاترو خەسستەر كرددوۋە كەھىچ كەس ۋەك ئەۋى نەكردوۋە.

۱ - حىاة الإمام الحسن بن علي (۴۵۲/۲).

۲ - دائرة المعارف (۴۰۰/۷).

(لامنس) ده‌لی:

أ- إمامی حسن له گه‌ل باوکی که وتوتته کیپرکیی دژواره وه سه‌بارت به‌وه مووژن هیئان وته‌لاقدانانه، هیچ کهس له‌ژیان نوسانی علی و حسن ناما‌ه‌یان بو‌ئهم کیشه‌چروپرانه نه‌کردوه، هه‌روه (لامنس) واگومان ده‌بات.

ب- لامنس ده‌لی: پی‌شه‌وای پرواداران هه‌سه‌نی کوری علی (ﷺ) بو‌ه‌ریه‌ک له‌ژنه‌کانی خانویه‌کی به‌خزمه‌تکارو ده‌ست و پی‌وه‌نده‌وه دابین کرده، له‌گه‌ل نه‌وه‌ی هیچ میژونوسیک که من ناشنام پییان له‌م باره‌وه نه‌دواون، له‌راستیدا نه‌مه‌ش دروکی پوون و بوختانیکی پووته.

رینک‌خراوه به‌گاور کردنه‌کانی مه‌سیحی که دژ به‌ئیسلام جه‌نگاون له‌یاخی بووندان بو‌ی، نه‌وانن ئهم قه‌له‌مانه هانده‌دهن و پاداشت ده‌که‌ن و وه به‌نه‌رمی دانه‌یان ده‌دهن بو‌ گه‌یشتن به‌ئیسلام، بو‌پوشاندن و زپاندنی واقیعه‌که‌ی، بو‌پوکاندنه‌وه‌ی به‌های که‌له‌ پیاو و ناوداره‌کانی، نه‌وانه‌ی بو‌قافله‌ی مرو‌ثایه‌تی رینگه‌یان پووشه‌نکرده‌وه و، به‌یداخی شارستانیان له‌جیهاندا به‌رزکرده‌وه.^(۱)

ده‌یه‌م: منداله‌کانی

وه‌چه‌ی شه‌ریفی نه‌مانه‌ن: حسن، زه‌ید، ته‌له، قاسم، نه‌بو بکر، عبدالله، ئهم شه‌ش کوره‌ی له‌که‌ریه‌لا له‌گه‌ل مامی شه‌هیدیاندا حسین (ﷺ) کوژران. عه‌مر، عبدالرحمن، حسین، محمد، یعقوب، ئیسماعیل، حمزه، جعفر، عذقیل، دایکی حسین، له‌وه‌چه‌ی پیروژی ته‌نها حسن و زه‌یدی بو‌ماون. هه‌سه‌نیش پینج مندالی هه‌بووه دواتر باسیان ده‌که‌ین. دایکیشی خه‌وله‌ی کچی مه‌نزوری فه‌زریه، زه‌یدیش ته‌نها کوریکی بو‌ژیاوه به‌ناوی حسن. دایکی زه‌ید (أم بشیر) کچی أبو مسعودی نه‌نصاری به‌دریه. هه‌سه‌نی کوری زه‌ید مشوریمه‌دینه‌ی به‌أبو جعفری منصورکه باوکی خاتووه (نه‌فیه‌سه‌یه) چه‌ند کوریکی بووه به‌ناوی قاسم، عبدالله، ابراهیم، زه‌ید، ئیسه‌حاق، علی، ره‌زای خوا له‌هه‌موویانیتت^(۱).

۱ - حیاة الامام الحسن بن علی (۴۵۵/۲).

ئەمەى خوارەوش سەربوردەيەكى كورتەى لەژياننامەى ھەندىك لەكورانى
حەسەنە... (ﷺ)

۱. زەيدى كورپى حەسەنى كورپى على كورپى أبوتاليبە (ﷺ):

دايكى زەيد (أم بشير)ە كچى أبومسعودە كەناوى (عقبەى) كورپى عەمرى كورپى
سەعلەبەى خەزەرەجىە، زەيد كورپىكى بوو بەناوى محمد نەژاوە، دايكى (أم الولد)ى
ناوبوو، كورپى دووهمى بەناوى حسن بوو، وەك باسماں كرد فەرمان و مشورى مەدينەى
بۆ جعفرى مەنصور ھەلسوراندوو، دايكى بەناوى (أم ولد) ناوژەد دەكرا، خاتوو
نەفيسەش كچى زەيد بوو و ھەلىدى كورپى عبدالملك كورپى مەروان مارەى كردوو و ھەر
لەلای ئەو كۆچى دوايى كردو، دايكى ناوى لوبابەى كچى عبدالله كورپى عباسى كورپى
عبدالمطلبى كورپى ھاشمە.

محمدى كورپى عمر دەلى: عبدالرحمانى كورپى أبو موال ووتى: خەلكم دەبينى تەماشای
زەيد يان دەكرد، سەرسام بوون بە ئاكار و پەوشتە بەرزەكەى، دەيانووت: پيغەمبەر (ﷺ)
باپيرەيەتى. دووبارە محمدى كورپى عمر دەلىت: عبدالله كورپى عوبيدە پيى ووتم: لە دواى
باوكم دەرۆيشتم لەو رۆژەى زەيدى كورپى حسن (ﷺ) كۆچى دوايى كرد بوو، ھەر ئەو
رۆژەش لە (بطحاء) ابن نەزھەر بە چەند ميليك. دوورلە مەدينە وەفاتی كرد بوو، ھەليان
گرتبوو بۆ مەدينە دەيان ھيئاو، ھيشتا بەژداری سەرتاى پرسەمان نەكرد بوو، لە پرىكا
لە نيوان دوو ئالادا لاشەى زەيدى كورپى حسن لەنيو كەژاوەيەكدا لەسەر ووشت دەركەوت،
عبدالله كورپى حەسەنیش سەر قافلە ئەرۆيشت و بەپەشتە مالىك نيوەندى خۆى پيچابوو،
پشتى رووت بوو، باوكم پيى ووتم: ئەى كورپى شيرينم من دائەبەزم و جلەوى ولاخەكە
دەگرم، سویتد بەخوا گەرم بە سواری و عبدالله ش بەپيادە برۆا تا لە ژيان ماوم لای ئەو
خەجالەت بار ئەبم. باوكم دابەزى و منيش سواری گوى دريژبووم، باوكم ھەر بەردەوام بوو

له پښه بېرېن تاكو لاشه ی زهیدیان ته سلیم به ماله كهی خویان كرده وه له هوزی (حذیلة) دواى شورده وهی بو گورستانى به قیعیان به پړكرد. (۱)

۲- حهسه نى كورپى حهسه نى كورپى على كورپى ته بو تالیب.

دايكي ناوى خهولهی كچی مه نزرورى فزاریه، حسن كورپكى به ناوى محمد هه بوو دايكيشى ناوى پهملهی كچی سعیدی كورپى عه مری كورپى نوفه یلی كورپى عبدالعزای یه، هه ریه كه له عبدالله ئیراهیمی كورپانى امامى حسن له به ندىغانه ی جعفرى مه نصور له گه ل یه كه وه فاتیان كرد. زهینه بى كچيشى شوى به وه لیدی كورپى مه روان كردو دواتر ته لا قیدا، كچىكى تری ناوى (أم كلثوم) بوو، دايكي هه موویان فاتیمه ی كچی حسینی كورپى على كورپى ته بو تالیبه. دايكي نه ویش (أم إسحاق) ی كچی ته لحه ی كورپى عبیدالله به نى ته یه یه وه، منداله كانى ناویان، جعفر و داود و فاتیمه و دايكى قاسم كه (قسیمه) یه وه موله یكه بوون و، دايكیان به حه بیبه ی فارسى بانگ ده كرا كه له تیره ی أبو أبسى جودیله بوو، وهك ئاشكرا یه (أم كلثوم) كچی حسن بووه له (أم ولد). (۲)

له هه لویسته كانى حهسه نى كورپى حسن نه و قسه یه ی به رامبه ر پیاویك كرد، كه زیده رپوی ده كرد له خوښ ویستنى نال و بهیت، پپی ووت: (نه گه رله ناو بچن ئیوه بو خوا ئیمه تان خوښ بوئ، گه ر گوپړایه لى خوامان كرد خوښانتان بوئ و، گه ر سه ریچیشمان كرد نه و رقتان لیمان بیته وه، پیاوه كه ش ووتى: ئیوه له نزیكانى پیغه مبه ر (ﷺ) و نال و بهیتى نه ون. حسن پیووت: له نئوبچى نه گه ر خزم و نزیكایه تی به بى گوپړایه لى و فه رمانبه ردارى خوا سودى هه بوایه نه وه پیغه مبه ر (ﷺ) سودى بو دايك و باوكى خوئ ده بوو كه زور له ئیمه بوئ نزیكتر بوون. سویند به خوا من ده ترسم سزای سه ریپچى كارمان گونا هو سزای دوو چه ندادن بكریت، به ئومیدیشم پاداشتى چاكه خوازمان به دوو پاداشت هه ژمار بكریت، دژوارى بو ئیوه له خوا بترسن به راستى له بواری ئیمه وه بدوین.

۱ - طبقات ابن سعد (۳۱۸/۵، ۳۱۹).

۲ - سیره آل بیت النبى (ﷺ) الاطهار - مجدی فتحى السید، لا ۳۱۲.

هر نهوه باشته بۆ نیاز مهنديتان و ئيمهش بهوه لئيان پهزامه‌ند ده‌بين. له پاشان حسن فرمووی: نه‌گەر نهوهی ئيوه ده‌يلين له بهرامبه‌ر دينی خوا راست بيت كه‌واته باپيرانمان خراپه‌يان له‌گه‌ل ئيمه دا نواندوه كه ئيمه‌يان له‌م چه‌شنه كارانه ناگادار نه‌كردوه‌ته‌وه و تامه‌زرؤيان بۆ دروست نه‌كردووين. كا‌برای رافيزی هاته گۆو ووتی: نهی پينغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌ علي (ﷺ) نه‌فه‌رمووه: (من كنت مولاه فعلي مولاه)؟: حسن فرمووی: سو‌يند به‌ په‌روه‌ردگار نه‌گەر مه‌به‌ست كار روایی و فه‌رمان‌روایی بيت نه‌وه نه‌وپه‌ری دلسؤزيان بۆ ده‌ر ده‌برم، به‌ هه‌مان شيوه له‌ نو‌يژ و رۆژ و زه‌كات و حج نه‌نجامداندا، نه‌و ووته‌ی خه‌لكيش كه پينغه‌مبه‌ر (ﷺ) فرموو يه‌تی: (له‌ دواي من علي فه‌رمان په‌واتانه) گومان نيه له هه‌موو كه‌س دلسؤز تر و نامؤزگارتر بۆ خه‌لك پينغه‌مبه‌ر (ﷺ) بووه نه‌گەر وابيت وه‌ك نه‌وان ده‌يلين خوا و پينغه‌مبه‌ر (ﷺ) عه‌ليان هه‌لبه‌زاردوه بۆ فه‌رمان په‌روایی دواي پينغه‌مبه‌ر (ﷺ)، كه‌وابي علي كه‌وتووه‌ته هه‌له‌يه‌كي گه‌وره، چونكه گو‌ي‌پ‌رايه‌لی فه‌رمانی پينغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌بووه هه‌ر وه‌ك فه‌رمانی پيداوه هيج پؤزشيكيشی بۆ خه‌لك نه هيناه‌ته‌وه^(١). به‌وجۆره‌ش هه‌لو‌يستی ئالوبه‌يت روون ده‌بيته‌وه له‌دژايه تيكردنی زي‌ده رو‌يی.

يازده‌هه‌م: براو خوشكه‌كاني

سه‌ره‌تا كورته‌يه‌ك له ژياننامه‌ی خوشك و براكاني و له خاتوو فاتيمه (پزای خواي لی) (ب) ده‌خه‌ينه روو.

١ - حسینی كورپی علي (ﷺ):

نه‌بو عبدالله حسینی كورپی علي كورپی نه‌بو طالبه، نه‌وهو كه‌چه‌زای پينغه‌مبه‌ره (ﷺ) خو‌شه‌ويست و په‌يجانه بۆن خو‌شه‌كه‌يه‌تی كورپی كه‌چه‌كه‌يه‌تی، فاتيمه (په‌زای خواي لیبی)، له چواری كو‌چی له دايك بووه، ووتراوه ساليكي تر بووه، به شه‌هيدش وه‌فاتی كردووه. له رۆژی عاشورای مانگی موحه‌ره‌می سالی شه‌ست و يه‌كي كو‌چی له شاری كه‌ربه‌لاي سه‌ر

١ - طبقات ابن سعد (٥/٣١٩، ٣٢٠).

زه‌مینی عیّراق - په‌زای خوای لیبیت^(۱) له باسی گه‌وره‌یی و جوامیری حوسه‌نیش
فرموده‌ی زۆر هاتوه له‌وانه:

أ- نه‌محمد ریوایه‌تی کردوه به پشت به‌ستن به یه‌علای عامری(ﷺ)(جاریک حسین
له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ر بۆ سه‌ر ده‌عه‌تیک چوو، ده‌لیت پیغه‌مبه‌ر(ﷺ): له پیش خه‌لک
وه‌ستابوو، حسینیش له‌گه‌ل مندا‌لان یاری ده‌کرد، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ویستی بیگریت، به‌لام
حسین خۆی راپسکاند و له‌و شوین بۆ ئه‌و شوین راپیده‌کرد، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌ده‌می
پیکه‌نینه‌وه به‌شوینیه‌وه بوو تا‌کو ووتی: ئه‌وسا پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ده‌ستیکی له‌ پشته‌مل و
ده‌سته‌که‌ی تری له ژیر چه‌ناگه‌دانا و ماچی کرد، ئینجا فرمودی: (حسین له‌ منه و منیش
له‌ حسینم خودایه هه‌ر که‌سیک حسین خۆشویست تۆش خۆش بووی حسین یه‌کیکه له
نه‌وه کانی من)^(۲) به‌مه شکۆ و گه‌وره‌یی حسین درده‌که‌وی. به‌ پیداکرتن له سه‌ر
خۆشویستنی، هه‌ر وه‌ک ده‌لیی: پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) ناگادار بووه به نوری سروش، که مه‌ودوا
چ ئازاوه‌یه‌ک له نیوان حسین و گه‌له‌که‌ی روو ده‌دات، دژایه‌تی کردن و به‌ رودا هه‌ل‌شاخانی
به‌ حه‌رام و تاوان په‌ته‌کاته‌وه، به فرموده‌ی خۆی: (أحب الله من أحب حسیناً)
خۆشویستنی ئه‌و راکیشه‌ر و وه‌دی هینه‌ری بۆ خۆشویستنی پیغه‌مبه‌ره(ﷺ)
خۆشویستنی پیغه‌مبه‌ریش(ﷺ) به‌ره‌و خۆشویستنی خوا راکیشمان ده‌کات.^(۳)

ب- له فرموده‌یه‌کی تر بوخاری به ئیسناد له ئه‌نه‌سی کوری مالیک(ﷺ)
ریوایه‌تیکردوه ده‌لیت: عوبیدولای کوری زیاد^(۴) هات و، سه‌ری حسین هه‌لگرتبو له‌نیو
ته‌شتیک دایناو سپه‌یی و بی وه‌فایی ده‌نواند و ده‌یووت: ده‌لین که‌می‌ک جوان بووه،
ئه‌نه‌سیش ووتی: شیوه‌ی له پیغه‌مبه‌رمان(ﷺ) ده‌چوو، سه‌ری به وه‌سمه بۆیه کرابوو.^(۵)

ت- له ریوایه‌تیکی تری ئه‌نه‌س دا: کاتی‌ک (عبیدالله کوری زیاد) له نیو ده‌فریکدا
سه‌ری حسین هینا بی ئه‌مه‌کانه لقه دره‌ختیکی له نیو ددانه‌کانی ورده‌دا، ئینجا ده‌ی

۱ - البداية و النهاية (۱۵۲/۸) الإصابة (۳۳۱/۱)، (۳۳۴).

۲ - فضائل الصحابة رقم: ۱۳۶۱ إسناده حسن.

۳ - تحفة الاحوذی (۲۷۹/۱۰).

۴ - عبیدالله له سالی ۷۶۰ هـ کوژراوه - الاعلام (۱۹۳/۴).

۵ - الوسمة: دره‌ختیکه له یه‌مهن به گه‌لاکانی قۆ بۆیه ده‌کهن البخاری رقم: ۳۷۴۸.

ووت: وا گومان ده‌بم ووتویانه حسین جوانه، منیش ووتم: سویند به‌خوا به‌دکاریت کرده من بهم چاونه پیغهمبهری خوام (ﷺ) بینی ئەو شوینەیی ماچ ده‌کرد که تو ئەم لقه دره‌ختەت له‌سه‌ر داناوه، ووتی: دواتر له‌سه‌ری هه‌لگرت.^(۱)

۲- مُحسن ی کوری علی کوری ئەبو تالیب:

هیچ له‌باره‌یه‌وه نازانین ته‌نها ئەو فه‌رمووده‌ی هانی کوری هانی نه‌بیّت که له‌ علی (ﷺ) ریوایه‌تکراوه و ده‌لیت: کاتیک حسن له‌ دایک بوو پیغهمبهر (ﷺ) هات و فه‌رمووی: (کوپه‌که‌م پیشان دهن بزاتم چ ناویکتان لیناوه؟) منیش ووتم: ناومان ناوه (حرب)، فه‌رمووی: با ناوی (حسن) بیّت، کاتیک حسین له‌ دایک بوو فه‌رمووی: (کوپه‌که‌م پیشان دهن ناخۆ چ ناویکتان لیناوه؟) منیش ووتم: (حرب)، فه‌رمووی: با ناوی (حسین) بیّت، کاتیک مندالی سی‌یه‌میشمان له‌ دایک بوو پیغهمبهر هات فه‌رمووی (کوپه‌که‌م پیشان بدهن چ ناویکتان ناوه؟) ووتم: (حرب)، فه‌رمووی: با ناوی (موحسن) بیّت دواویی فه‌رمووی: (من به‌ وینه‌ی ناوه‌کانی کورانی هارون ناوم ناون) که (شیر و شُبیر و مشبر بوون)^(۲)، وا ده‌رده‌که‌ویت موحسن به‌مندالی وه‌فاتی کردیّت^(۳)، له‌م ریوایه‌ته‌ صحیح‌ه‌دا ده‌فامریته‌وه که موحسین هه‌ر له‌ زه‌مه‌نی پیغهمبهر (ﷺ) کۆچی دواویی کردووه به‌مه‌ش گومانی درۆزن و زیاده‌ره‌وان پوچ ده‌بیته‌وه له‌ ریوایه‌ته‌ درۆ نامیژه‌کانیان که گوايه‌ عمر له‌ فاتیمه‌ی داوه و کۆریه‌له‌که‌ی له‌ بار بردووه.

۳- أم کلثوم کچی علی کوری ئەبو تالیب (ﷺ):

علی کوری ئەبو تالیب (ﷺ) أم کلثومی کچی که له‌ فاتیمه‌ بوو، له‌ عمر ماره‌ بپی کاتیک خوازیینی کرد، ئەمه‌ش له‌ به‌ر متمانه‌ی زۆر و دانان به‌ گه‌وره‌یی و جوامیرییه‌که‌ی عمر، په‌بیردن به‌ چاکه‌ و جوانی سیره‌ته‌که‌ی، بۆ راگه‌یانندی ئەو په‌یوستیه‌ به‌ هی‌ز و پاکه‌ی له‌ نیوانیان دا به‌رجه‌سته‌ بوو بوو، ئەو په‌یه‌ه‌ندی به‌ فه‌ر و توکمه‌ داریه‌ی دلی دوژمنه‌ سه‌سود و چاو چنۆکه‌کانی ئومه‌تی ئیسلامی شاگر دا و ده‌میان به‌ نیو خۆلدا

۱ - فضائل الصحابة (۹۸۲/۲) رقم ۱۱۹۶، إسناده حسن.

۲ - مسند أحمد (۹۸/۱)، إسناده صحيح.

۳ - التبيين في أنساب القرشيين لابن قدامة المقدسي ۱۳۳.

دهكات و دهيدا له بهرد. ^(۱) (أم كلثوم) كچيكي له عمر بوو به ناوی (پوقیه) و كورپيكي بوو به ناوی (زید)، رپوايه تکراره كه زهیدی كورپي عمر له شه ويكدا ئامادهی تيكهه لپژانتيك دهبيت له هۆزی عدی كورپي كه عب، به مه بهستی ناشتكردنه وه دهچیت بۆ لایان گورزيكي تیده سره ویتن و سه ری ده پيكن، راسته و خو ده مریت، دايكيشی كه بهم هه واله ده زانی خم و په ژاره دای ده پۆشی و له تاوی زهید هه ر ئه و كات وه فات ده كات، له يهك كاتدا كور و دايك به خاك ئه سپيتردين عبدالله كورپي عمریش نوپژی له سه ر كردن، كه حه سه نی كورپي علی پيشی خست و له دواي عبدالله وه نوپژی كرد. ^(۲) له كتیبه كه م له سه ر ژيانی عمر دريژه ی زیاترم داوه له سه ر ژيانامه ی (أم كلثوم).

۴ - زهینه بی كچی علی كورپي ئه بو تالیب (رضی الله عنه):

له زه مه نی پیغه مبه ر (رضی الله عنه) له دايك بوو و كچيكي هۆشیار و ژیر و زرينگ بووه و باوكی دای به برازاكهی كه عبدالله كورپي جعفر بووه، چه ند مندالتيكيان بووه، كاتيک كورزا له گه ل براكهی بوو، ئینجا بۆ ديمه شق به رينكخرا. ^(۳)

۵ - محمدی كورپي حه نه فييه:

دایکی له سوبایه ی هۆزی حه نه فييه و خه وله ی كچی جعفره (رضی الله عنه) محمد زانایه کی ريزدارو دیندارو خوا په رست بوو، خاوه ن زانستو عباده ت بوو، ئازا و به هیز بوو، حه كیم بوو، ده گيڤنه وه له و ته كانی، فه رمويه تی: ئه و كه سه حه كیم نیه، كه مامه له ی جوان نه نوپنی یان په یوه ست نه بيت به هه لسوكه وتی باش تاكو خواي گه و ره ده رگایه کی خيیری بۆ ده كاته وه. ده فه رموي: خواي په روه رداگار به هه شتی كر دووه به نرخی ئیوه، به هيج نرخیکی تر خو تان نه فرۆشن، هه ركه سينك خو ی به ويقار و ريزدار كرد دونیا له لای بی بايه خ ده بيت، هه رشتيك بۆ ره زامه ندی خوا نه بيت مايه پوچ ده بيت، محمد سالی ۹۳ ی كۆچی وه فاتی كر دووه. ^(۴)

۱ - الشبعة و أهل البيت، لا ۱۰۵.

۲ - أسد الغابة (۴۲۵/۷) و نساء أهل البيت منصور عبدالحكيم، لا ۱۸۵.

۳ - الإصابة في تمييز الصحابة (۱۶۷/۸).

۴ - التبيين في أنساب القرشيين، لا ۱۳۶.

دوازدهم: مام و پوره کانی

۱- تالیبی کوری ابوتالیب:

دوای جهنگی بهدر به (موشریک)ی له نیو چوو، ووتراوه: پویشتهوه و نه گهراوه تهوه، هیچ شوین و ههوائیکیشی نه زانراوه، یه کیئک بوو له مهدهوشانی سهر زهمین، پیغه مبه (ﷺ) خۆش دهویست، خاوهنی چهند ههلبهستیکه، به دل ناخۆشی و بهزۆر بۆ جهنگی بهدر درهچوو، له کاتی درهچوونی له گهڤ قورهیش وتویژیان کرد- ووتیان: نهی وهچهی هاشیم بهراستی ئیمه زانیومانه - ههر چهند له گهڤ ئیمهش هاتوون - حهز و نیازتان له گهڤ عمده (ﷺ) نهوسا تالیب له گهڤ نهو خه لکانهی گهراوه له بهدر بۆ مهککه گهراوه، شعر و ههلبهستیکی به شان و بالی پیغه مبهردا ووتوه: هاوه لانی قولهیی بهدر دهستیان به گریان کرد. (۱)

۲ - عهقیلی کوری ابوتالیب:

کونیه کهی نهبو زهید بوو، موسلمان بوونهی دوا کهوت تاکو (عام الفتح)، ووتراوه له دوای جهنگی خودیبه موسلمان بووه، له سه رهتای ههشته می کۆچی کۆچی کردوو، له جهنگی بهدر بهدیل گیراوه، عباسی مامی نازادی کرد، له سه حیجی موسلیمدا ناوی له زۆر شوین هاتوو، نامادهی جهنگی مۆته بووه، به لام نه بیستراوه له فهتخی مهککه و حونهین به ژدار بوویت، ابن سعد نامازه بۆ نه خۆشی نهو دهکات، به لام زوبیری کورپی بکار به سه نه دیک ده گه پیتتهوه له حسینی کورپی علی: ده لیست: عهقیل یه کیئک بوو له بهژدارانی جهنگی حونهین، له خیلافهتی معاویه شدا وه فاتی کردوه، له (تاریخ البخاری الأصفه) دا هاتوه به سه نه دیک صحیح و ساغ له خیلافهتی یهزید له ته مهن نهوه دو شهش سالی کۆچی دوابی کردوو.

۱ - الجوهره فی نسب النبی و اصحابه من المرتضى للندوی، لا ۲۳.

۳ - جعفری کور ئه بو تالیب:

یه کی بوو له زوو موسلمان بووه کان، هه ژار و نه دارانی خوڤ ده ویست و لایان دانه نیشته و خزمه تی ئه کردن و خزمه تیان ئه کرد. له گه ل یه ک گفتو گویان ده کرد، به ره و حه به شهش کۆچی کرد، نه جاشی و ده ست و په یوه نده که شی له سه ر دهستی ئه و موسلمان بوون، له کتیبی (السیره النبویه) ه که مدا - با سم کردوه، جعفر له جهنگی موئته له شام له پی شه وه شه هید کرا و پشتی له جهنگ نه کرد. (۱)

۴ - أم هانی کچی ئه بو تالیب:

کچه مامی پیغه مبه ره (ﷺ)، ووتراوه ناوی فاخسته بووه - ووتراوه ناوی فاتیمه یه هه ئدیک ده لێن: ناوی هیند بووه و ناوی یه که میش ناودارتره، هوبه یری کوری عه مه ری کوری عائیزی مه خزومی ماره ی کردوه، کوریکیان بووه ناویان ناوه عه مر باوکی به و ناوه وه بانگکراوه، له فه تحی مه که که أم هانی په نای دوو پیاوی به نی مه خزومی ده دات و، پیغه مبه ر (ﷺ) پیتی ده فه رمووی: (په نامان دا ئه وه ی تو په ناتدا ئه ی أم هانی) چه ند فه رمووده یه کی له پیغه مبه ر (ﷺ) ریوایه ت کراوه له شه ش په رتو وکه که (الکتب الستة) و چه ند شوینیکی تر داهه ن (۲)، ترمذی و هه ندیککی تر ده لێن: تا کو دوا ی علی ژیاوه. (۳)

۵ - جومانه ی کچی ئه بو تالیب:

دایکی عبدالله کوری ئه بو سوفیانی کوری حارسی کوری عه بدولمو ته لیبه . ابن سعد ژیا نی دایکی فاتیمه ی کچی ئه سه د باسی کردوه و، له ژیا ننامه ی کچه مامه کانی پیغه مبه ر (ﷺ) به ته نها له سه ری دوا وه و ده لێن: بو ئه بو سوفیانی کوری حارس، کچی

۱ - المرتضی، ۶، ۲۴.

۲ - المرتضی، ۶، ۲۵.

۳ - الإصابة في تميز الصحابة (۳۱۷/۹ - ۳۱۸).

جعفری کوری ئەبو سوفیانی کوری ئەبو تالیب لە دایک بوو، پیڤه مبهری خوای باری خورمای خهیبه‌ری پێ به‌خشی. (۱)

سێزدهم: خال و پوره‌کانی:

خاله‌کانی هه‌موویان له‌ ته‌مه‌نیکی بچوکدا مردوونه و هه‌یچیان نه‌گه‌یشتونه ته‌مه‌نی بالغ بوون، ناویان: قاسم و ئیبراهیمه، زویری کوری بکار - (عبدالله) شی زیاد کردوه که ناوبراو به‌ ته‌یب و تاهیر، چونکه له‌ دوا‌ی پیڤه مبه‌رایه‌تی له‌ دایک بووه (۲)، زۆریه‌ی زانایانی ره‌چه‌له‌ کناسیش له‌ سه‌ر ئەم راپه‌ن هه‌یه، ووتراوه: ته‌یب و تاهیر دوو کوری ترن. به‌ کۆ رای زانایان عبدالله و ته‌یب و تاهیر له‌ مه‌که وه‌فاتیان‌کرده (۳)، گشت منداله‌کانی پیڤه مبه‌ر (ﷺ) له‌ خدیجه‌ی کچی خوه‌یلیدن، ته‌نها ئیبراهیم نه‌بی که له‌ (ماریا القطیبه) که مقه‌وقه‌سی مصر پێشکه‌شی پیڤه مبه‌ری (ﷺ) کرد، کاتیک له‌ سالی شه‌شی کۆچی بو ئیسلام بوون بانگه‌یشتی کرد، پیڤه مبه‌ر (ﷺ) به‌ باوکی ناو ئە‌ه‌را، ووتراویشه له‌ هه‌موو منداله‌کانی گه‌وره‌تر بووه و پێش هه‌مووشیان مردوه، له‌ مه‌که‌که پێش پیڤه مبه‌رایه‌تی له‌ دایک بووه و هه‌ر له‌ ته‌مه‌نی بچوکی دا کۆچی دوا‌یی کردوه، ووتراوه تا ئەو ساله‌ی فامی کردوه ژیاوه، ووتراوه: به‌ پێ ده‌رۆیشت (۴)، ووتراوه سواری و لاغ و به‌چه‌که و شتر بووه (۵)، پوره‌کانیشی زه‌ینه‌ب و روقیه و (أم کلثوم) بوون.

۱ - زه‌ینه‌بی کچی پیڤه مبه‌ری خوا (ﷺ):

زه‌ینه‌ب گه‌وره‌ترین پوری هه‌سه‌نی کوری علی کوری ئەبو تالیبه (ﷺ)، موسلمان بووه و کۆچی کردوه له‌ مه‌که‌که بو مه‌دینه، پیڤه مبه‌ر (ﷺ) زۆری خوشویستوه، به‌که‌مین کچی بووه به‌ شوی داوه، عانیشه ده‌فرمووی: أبوالعاصی کوری ره‌بیعی یه‌ک بووه له‌ پیاوه ژمیریاره‌کانی - سه‌رمایه و بازرگانی و سپارده - له‌ مه‌که‌که، کوره خوشکی خدیجه

۱ - الإصابه (۴/۲۵۹/۲۶)، المرتضی، لا ۲۷.

۲ - الدوحه النبویه الشریفه، لا ۳۱.

۳ - الإستیعاب (۴/۲۸۱).

۴ - الدوحه النبویه الشریفه، لا ۳۱ الذریه الطاهره للدوالیبی، لا ۴۲.

۵ - الدوحه النبویه الشریفه، لا ۳۱.

بووه، دایکیشی (هالته)ی کچی خواهیلیدی خوشکی خدیجه بوو، له دایک و باوکه وه، خدیجه له پیغهمبهر (ﷺ)ی داوا کردووه، پیغهمبهر (ﷺ) سه ریچی نه کردووه، ثمه له کاتیک بوو هیشتا وه حی دانه به زیوو، خدیجه وه ک مندا له کانی خوئی سهیری ده کرد، کاتیک خوای گه و ره پیغهمبهر (ﷺ)ی ریژی لینا به (وحی) خدیجه و کچه کانی تیکرا مسولمان بوون، کاتیک پیغهمبهر (ﷺ) بانگه وازی خوای به قوره ییش راگه یاند. رویان له عاسی کوری په بیع کرد و پینا ن ووت: ئیوه محمدتان له په ژاره دور خستووه، برۆن کچه کانی به سه ر دا بده نوه و جه نجالی که ن وتیان: ئهی (أبو العاص) له ژنه که ت جیا به وه، چ ژنیکت له قوریش ئه ویت ئیمه پیت نه دهین. أبو عاصیش ووتی: نا، نه خیر من له خیزانی خویم جیا نامه وه و ژنی خویم به ژنیکی قوریش ناگورمه وه. پیغهمبهر (ﷺ) دعای خیری بو زواکه ی کرده (۱). أبو عاص کاتیک له شام له بازگانی نه گه ریته وه زهینه بی بیر نه که ویتته وه و ده لئی: (۲)

ذکرت زینب لما ورکت إرما فقلت: سقیاً لشخص یسکن الحرما
بنت الأمین جزاها لله صالحة وَ کل بعل یشنی بالذی علمنا (۳)

أ- نه مکداری (وه فای) زهینه ب بو هاوسه ره که ی:

چۆن أبو عاصی کوری په بیع دلسوژ و به وه فا بوو بو زهینه بی خیزانی، زهینه بیش به هه مان شیوه بو أبو عاص وه فا داربووه، أبو عاص له مه که که هزی نه یویست موسلمان بیت، خیزانه که شی به موسلمانی له گه لئی مایه وه. تاکو جهنگی به در هه لگی رسا أبو عاص له ریژی کافره کان به شداری شه ره که ی کرد و به دیل گیرا، خه لکی مه که بو نازاد کردنی دیله کانیان شتیان هینا، زهینه بیش له بری نازاد بونی أبو عاصدا سه روه ت و سامانی هینا، له نیو نه و شتانه شدا که خدیجه ی دایکی پیدابوو له رۆژی هاوسه ر گیریدا له گه ل أبو عاص - ویستی بو نازاد کردنی میژده که ی بیخاته روو، عائیشه ی دایکی

۱ - سیره ابن هشام (۲/۲۹۶).

۲ - طبقات ابن سعد (۸/۳۲)، مستدرک الحاکم (۴/۴۴).

۳ - الدوحة النبویه الشریفه، لا ۳۱.

برواداران ده‌لئ: کاتیک پیغه مبه‌ر ته ماشه‌ی زهینه‌بی کرد زۆر به‌زه‌بی پیداهاته‌وه به
 موسلمانانی فەرموو: (ئەگەر پیتان باشه گیراوه‌که‌ی ئازاد که‌ن و ماله‌که‌ی بۆ رەت
 که‌نه‌وه) ووتیان: بە‌لئ ئە‌ی پیغه مبه‌ری خوا ئازادی ده‌که‌ین و سه‌رمایه‌که‌شی بۆ
 ئە‌گیرینه‌وه. (١)

جینگه‌ی خۆیه‌تی لیره‌دا هه‌لۆیسته‌یه‌ک به‌که‌ین و له‌و ووته‌ بایه‌ خداره‌ی پیغه مبه‌ر (ﷺ)
 رامینین بۆ ئە‌و هه‌موو گوزارشته‌ جوانه‌ و هونه‌ر به‌رزه‌ی له‌ خۆ گرتوه‌ ژیا‌نی خۆمانی پئ
 جوان به‌که‌ین. پیغه مبه‌ر (ﷺ) په‌یانی له‌ أبو عاص وه‌رگرت: بۆ کاتئ له‌ زهینه‌ب
 جابیتته‌وه و بۆ لای ئە‌وی بنی‌ریته‌وه، چۆن زهینه‌ب له‌ مه‌که‌که‌ چه‌وساوه، پیغه مبه‌ر ئە‌م
 نه‌ینیه‌ی پاراست و له‌ په‌یمان‌ه‌که‌ی راست گۆ بوو، أبو عاص زهینه‌بی هه‌نارد‌ه‌وه بۆ مه‌دینه
 و زه‌نه‌بیش له‌ رینگادا توشی تاقیکردنه‌وه‌ی‌کی گه‌وره‌ بوو. (٢)

ب- موسلمان بوونی هاوسه‌ری زهینه‌ب و ئە‌مانه‌ت پارێزی:

أبو عاصی کورپی ره‌بیع له‌ مه‌که‌که‌ نیشته‌جئ بوو، زهینه‌بیش له‌ لای پیغه مبه‌ر (ﷺ)
 له‌ مه‌دینه‌ بوو، له‌و ساته‌ی ئیسلام له‌ یه‌کتری جیاکردنه‌وه، تا‌کو که‌می‌ک پیش فه‌تھی
 مه‌که‌که‌ أبو عاص بۆ بازرگانی ده‌رچوو بۆ شام، له‌ناو خه‌لکدا پیاوی‌کی ئە‌مین بوو، بۆ‌یه
 قورهبیش که‌ل و په‌ل و سه‌رمایه‌ی خۆیان ده‌دایه‌ ده‌ست. کاتیک کاروباری بازرگانی له‌و
 سه‌فهره‌دا ته‌واو کرد و کاروانی به‌رئ کرد، له‌ رینگادا که‌وته‌ بۆسه‌ی تاقمه‌ سه‌ربازی‌کی
 پیغه مبه‌ر (ﷺ) و ده‌ستیان به‌سه‌رداگرت، ناچاریان کرد رابکا، کاتیک بینئ تاقمه‌که‌
 به‌ره‌و پیش که‌وتوته‌ ری به‌ سه‌رمایه‌که‌وه، له‌ ژیر تاریکی شه‌و خۆی گه‌یانده‌ مائئ
 زهینه‌بی کچی پیغه مبه‌ری خوا داوای دالده‌دانی لئ خواست ئە‌ویش دالده‌ی دا. بۆ داوای
 سامانه‌که‌ی هاتبوو، کاتیک پیغه مبه‌ر بۆ نوێژی به‌یانی ده‌رچوو خه‌لک له‌ داوای ده‌ستیان
 کرد به‌ (الله أكبر) زهینه‌ب له‌ ریزی ژنان هاواری‌کرد و ووتئ: ئە‌ی خه‌لکینه‌ من أبو
 عاصم دالده‌ داوه، داوای ئە‌وه‌ی پیغه مبه‌ر سه‌لامئ نوێژی دایه‌وه‌ روی له‌ خه‌لک کرد و

١ - سير أعلام النبلاء (٤٧٢).

٢ - التاريخ الإسلام للذهبي، المغازی، لا ٦٩.

فهرمووی: (ئەي خەلکینه ئەرى بیستان ئەوہی من بیستم) ووتیان بەئى: (فهرمووی سویند بەو زاتەي گيانى منى بە دەستە من لەو بارەوہ هیچم نەدەزانى تاکو ئیستا) پاشان چوو بۆلاى زەینەب و پىی ووت: (ئەي کچە شیرنەکەم ریزی بگرە، بەلام با توخت نەکەوئیت، چونکە تۆ بۆ ئەو حەلال نیت)، ئینجا بەدوای ئەو کۆمەلەیدا دا نارد کە دەستیان بەسەر کەل و پەلەکانى أبو عاص دا گرتبوو. فهرمووی (ئەو پیاوہ لە ئیمەیه وەک زانیوتانە دەستان بە سەر کەل و پەلەکەیدا گرتووہ، ئەگەر پیتان باشە کەل و پەلەکانى بۆ پەتکەنەوہ ئیمە ئەوہمان پى خوڤشە، ئەگەر حەزیش ناکەن ئەوہ دەسکەوتى خودایى یەو ئیوہ شایەنن پى ی) ووتیان ئەي پیغەمبەرى خوا (ﷺ) بەلکو سامانەکەي رەتدەکەینەوہ، هەموویان بۆ گەراندەوہ، هەتا پیاو هەبوو دۆلکەي دەهینا، یەکی تر کۆنە مەشکە و مەتارەي بۆ دەهینا، ئەوسا أبو عاص بۆ مەککە بەرپیکەوت و، مالى هەموو ئەو کەسانەي داوہ، کە لای ئەو سپاردەیان کردبوو. ئەوسا فهرمووی: ئەي کۆمەلەي قورپەش ئایە کەس ماوہ مالى لای من بیت نەمدابیتەوہ؟ ووتیان: نەخیر، خوا پاداشتت بداتەوہ، بە راستى پیاویکی دلسۆز و وەفادار بووی بۆ ئیمە، فهرمووی: کەواتە من: ((أشهد أن لا إله الاالله و أشهد أن محمداً رسول الله))، سویند بە خوا هیچ شتیک نە دەبووہ بەر پەچ لەرى بروا هینانم تەنھا ترسى ئەوہم هەبوو ئیوہ بلین بەو موسلمان بوونەي ویستى مالمان کەل و پەلمان بخوات دوای ئەوہي هەموو کەل و پەل و ماله کەم پیدانەوہ دەرفەت رەخسا بۆ موسلمان بوون، ئینجا بۆ لای پیغەمبەر (ﷺ) کەوتە رى^(۱).

عامرى شەعبى و هەندیکی تر ووتیانە: کاتیک أبو عاصى کورپى رەبیع لە گەل مال و سامانى (موشریکین) ریکەوت بۆ شام پى ووترا: بۆچى موسلمان نابیت و دەستیش بەسەر ئەو مال و سامانەدا ناگریت، چونکە ئەوہ سەرمایهي هاوبەش پەیداکەرانە؟ أبو عاص ووتى: ئەوہ دزیوترىن کارە بيمە نیو ئیسلام ئەگەر خیانت لە سپاردەم دا بکەم.^(۲)

۱ - التاريخ الإسلامى للذهبي، المغازى، لا ۷۰.

۲ - دلائل النبوة للبيهقي (۱/۱۵۴).

له ووتەکانی أبو عاص (ﷺ) فیری وانیه کی مهزن ده بین، سپارده پاراستن و خو
 پازاندنه وه به ئاکاری بهرز و هه لسوکه وتی جوان نواندن هه تا له گه ل بی دین و
 موشریکانیش بی، ناگو نچی موسلمان خیانه ت له سپارده کهیدا بکات به ههر هۆیه ک بی ت.
 کاتیک أبو عاصی کوری ره بیع گه رایه وه بو لای پیغه مبه ر (ﷺ)، به مسولمانی، له سه ر
 ماره برینی یه که م زینه بی هاوسه ری پیداوه، هیچ گریبه ستیکی تریان نه کرد (ماریه کی
 نویتر)^(۱)، ووته و رپوایه تی زۆر ووتراوه له سه ر گه شتتی أبو عاص و زینه ب به
 پیغه مبه ر (ﷺ) له مه دینه، به لام هه موویان یه کده نگ له سه ر دل سوژی و وه فای أبو
 عاصی کوری ره بیع بو پیغه مبه ر (ﷺ) وه یه کده نگ له سه ر تازار دانی زینه ب له لایه ن
 هاوبه ش پهیدا که رانه وه له کاتی ده رچونی له مه ککه وه بو مه دینه.^(۲)

ج - کۆچی دوایی زینه ب و وه چه کانی:

له عوروه ی کوری زوبیره وه هاتوه: بیاویک له پیشوازی زینه بی کچی پیغه مبه ر بو
 دوو بیاو هاتن و کوشتیان و هیرشیان بو سه ر زینه ب برد، به پاله په ستۆ به سه ر
 به ردیکیاندا به رداوه، زینه ب که وتو خوینی لی چۆرا، بو لای نه بو سوفیانیان هینا، ژنانی
 به نی هاشم بو لای خویمان برد، پاشان به (موهاجیر) ی هاته مه دینه، زینه ب هه ر به و
 برینه ته تلایه وه تاکو به هۆی نه م برینه وه وه فاتی کرد، هه والآن به شه هیدیان ژمارده
 ده کرد. وه فاتیسی له سه ره تای هه شتی کۆچی بووه.^(۳)

پیغه مبه ر (ﷺ) له سه ر ئاماده کردنه که ی راوه ستابوو (رپوشۆنی شوژدن و ناشتنی) أم
 عه طیه ده لی: کاتی زینه بی کچی پیغه مبه ر (ﷺ) وه فاتی کرد، پیغه مبه ر (ﷺ) به ئیمه
 ووت: ((اغسلها وترأ، ثلاثاً أو خمساً، واجعلن في الحامسة كافوراً، أو شيئاً من كافور، فإن
 غسلتها فأعملني))، واته: (به ویتر بیشۆن، سی جار یان پینج جار، له جاری پینجه م
 به کافور، یان به شتیکی وه ک کافور بیشۆن، که ته واویش بوون پیم بلین)، ووتی:

۱ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۴۱.

۲ - هه مان سه رچاوه.

۳ - جمع الزوائد للهيشمي (۲۱۶/۹)

شانیه کی پیداین فرمووی: (بم شانیه سهری شانہ بکن) ^(۱)، بم جورہ قہبارہی نہو
 بہلاو تہنگہ ژہ کان ٹہینین کہ پیغہ مہبر و کچہ کانی نارامیان لہ سہر گرتووه و بہردہوام
 بوون لہ سہر ریتگای بانگہواز خوازی بہ پشوکی دریژ. لہووه شوکو دار کردنی ئیسلام
 پیوستی بہ نارامی و فیداکاری ہئیہ.

زہینہب لہ أبو عاصی کورپی رہبیع بہ دوو مندا لہ بوو، بہ ناوی ئەمامہ و، علی، علی
 ہەر لہ مندالیدا مردووه، ووتراوه: لہ زہمنی پیغہ مہبردا و ہفاتی کردووه، گہیوہ تہ
 تہمنی پی گہشتن (البلوغ)، کاتیک پیغہ مہبر بہ سواری ووشترہ کھی بہرہو مہ ککہ
 بہریتکہوت، علی لہ پشتی پیغہ مہبر (ﷺ) سوار بووبو، کچہ کھی ئەمامہ. لہ لای
 پیغہ مہبر (ﷺ) پیگہیہ کی پیروژ و گہورہی ہہبوو، پیغہ مہبر (ﷺ) کاتی ئیمامہ تی
 نوژی دہ کرد بو خہلک ئومامہ لہ سہر شانی خوئی دائہنا، ئەبو قہ تادہی ئەنصاری
 دہ فرمووی: پیغہ مہبر (ﷺ) م بینی لہ نوژی دا ئەمامہ کی کچی أبو عاص و کچہ زای خوئی
 بہ سہر شانیدا ہینابوو کاتیک دائہ چماوہ دایئہنا و کاتیک ہہلئہ ستاوہ ہہلی دہ گرتوہ ^(۲)

لہ عائیشہ ریوایہ تکرارہ کہ ئەلقہ کی زیوینی بو پیغہ مہبر (ﷺ) بہ دیاری نارد بوو
 پیغہ مہبریش (ﷺ) بو کچہ کھی زہینہبی کچی نارد، نہ جاشی پاشای حہبہشی بوو،
 فرمووی (بہ مہ خوئی برازینہوہ ئەی کچہ کہم) ^(۳) لہ گیرانہ و ہیہ کی تر پیغہ مہبر (ﷺ)
 ہات بہ نیو ئەہل و خویشی خوئی گوارہیہ کی خہرزی یہمانی پی بوو فرمووی: (دہیدہم
 بہو کہ سہی خو شہ ویستہ لام) ئیمہش ووتمان: ئەیدا بہ کچی (أبو بکر)، پیغہ مہبر کچی
 عاصی بانگ کرد، بہ دەستی پیروزی خوئی لہ بہری کرد، ^(۴) لہ سہر چاویدا تارما تیک
 ہہبوو، پیغہ مہبر (ﷺ) بہ دەستی خوئی رایمالی، ئەمامہ ژیا، علی کورپی ئەبو تالیب
 دوای مردنی فاتیمہ مارہی کرد، أبو عاص ئەمامہ کی کچی رینوینی کرد بو زوییری کورپی
 عہوام، وعلی کورپی ئەبو تالیب کردی بہ ہاوسہری ژیانی، تاکو شہید بوونی علی (ﷺ)

۱ - مسلم، کتاب: الجنائز (۶۴۸/۲) طبقات ابن سعد (۳۴/۸).

۲ - مسلم رقم: ۵۴۳.

۳ - مسند أحمد (۱۰۱/۶، ۲۶۱) سندہ ضعیف، الدوحة النبوية الشريفة، لا ۴۳.

۴ - طبقات ابن سعد (۲۶۱/۸)، الإستيعاب لابن عبد البر (۲۴۵/۴)، الدوحة النبوية الشريفة، لا ۴۳.

هر له لای ئەو بوو، دواتر شوی به موغەپره‌ی کورپی نه‌وفه‌لی کورپی حارسی کورپ ئەبو تالیب کرد هر له لای ئەویش کۆچی دوایی کرد، خاتوو ئەمامه نه له علی و نه له موغەپره هیچ مندالیکی نه‌بوو، هه‌رچه‌نده ووتراوه له موغەپه‌ره مندالیکی بووه به ناوی یه‌حیا و مردوه، به‌وه‌ش په‌چه‌له‌کی خاتوو زه‌ینه‌ب(خوا لی پازی بی) پراوه‌ته‌وه.

٢. روقیه‌ی کچی پیغه‌مبەر (ﷺ):

به‌بۆچوونی راست له دوا‌ی خاتوو زه‌ینه‌ب له سی و سی‌س‌ه‌ی ته‌مه‌نی پیغه‌مبەر(ﷺ) له دایک بووه، له گه‌ل خدیجه‌ی دایکی موس‌لمان بووه، له گه‌ل خه‌لکیدا به‌یعه‌تی به پیغه‌مبهری خوا داوه، عوتبه‌ی کورپی أبو لهب خوازیینی کردووه، کاتیکیش نایه‌تی (تبت یدا ابي لهب وتب) دابه‌زی باوکی پیی ووت: سه‌ری من له سه‌ری تو حه‌رام بیته‌ گه‌ر که‌که‌ی محمد ته‌لاق نه‌ده‌یت، پیغه‌مبهر داوا‌ی له عوتبه کرد ته‌لاقی بدا. که‌که‌ش به‌هه‌مان شیوه داوا‌ی جیابوونه‌وه‌ی کرد. ئەمه له کاتی‌که‌دا‌بوو هیشتا عوتبه له گه‌لی جووت نه‌بوو‌بو دایکی عوتبه (أم جمیل) – هه‌ل گری درک و دال – ووتی رۆله ته‌لاقی بده ئەمه بووه‌له بووه، ئەوسا لی جیابووه، خوا‌ی گه‌وره له چنگی عوتبه‌ی ده‌ره‌ینا وه‌ک ریز نانی‌ک له روقیه و، ریسوا‌یه‌ک بۆ عوتبه، عثمانی کورپی عه‌فان له مه‌که‌که‌ ماره‌ی کرد، دواتر کۆچی پی کرد بۆ حه‌به‌شه دواتر بۆ مه‌دینه، خاتوو روقیه یه‌کی‌که له‌وانه‌ی که دوو جار کۆچیان کردووه^(١)، له دوا‌ی جه‌نگی به‌در له مه‌دینه کۆچی دوایی کردووه – ئین و شه‌ه‌ابی زوه‌ه‌ری ده‌لی: عثمان له جه‌نگی به‌در به هۆی روقیه‌ی خیزانیه‌وه که‌سوریزه‌ی لی‌هات‌بوو دوا‌که‌وت، زه‌یدی کورپی حاریسه موژده‌ی سه‌رکه‌وتنی به‌دری ده‌دا، عثمانیش له‌سه‌ر گۆپی روقیه بوو، ئەبو عه‌م‌ری کورپی عب‌دل‌بیر ده‌لی: هیچ خیلافی‌ک له نیو زانایانی ژیانامه نووساندا (أهل السیر) نه‌که عثمانی کورپی عه‌فان ته‌نها له‌به‌ر روقیه له‌به‌ده‌ر دوا‌که‌وتوه و به‌فرمانی پیغه‌مبهر بۆیه به‌ش و پشکی بۆ

١ - الدرحة النبوية الشريفة، لا ٤٤، تفسير القرطبي (٢٤٢/٤).

دیاری کرد^(۱)، روقیه له حبه شه مندالئیکی له عثمان بوو، ناوی نا عبدالله، بۆیه کونیهی عثمان واته: (أبو عبدالله) بانگ ده کرا عبدالله دوو سال ژیاوه، ووتراوه: شهش سال ژیاوه که له شیریک به دنوک چاوی هه لده کۆلی و پوخساری هه لده تاوسی نه وسا نه خویش ده که ویت و نه مریت. ووتراوه: مندالئیکی له عثمان له بارچوو دواتر عبدالله هاته نیو ژیان و مرد، هیچ مندالئیکی تری نه بوو^(۲) ابن سعیدش: له کتیبی (الطبقات) دا ده لیت: عثمان دوو جار کۆچی له گه ل کردوه بۆ نه رزی حبه شه، له کۆچره وی یه که مدا سکیکی له عثمان له بار ده چی و، دواتر کوریکیان ده بیت به ناوی عبدالله، عثمانیش بهو ناو دار ده کرا له ئیسلامدا^(۳)، بهم جو رهش روقیه ره چه له کی ده بریته وه.^(۴)

۳- (أم کلثوم) ی کچی پیغه مبهر (ﷺ):

پوری سی یه می حسن (ﷺ) أم که لسومه، به کونیه که ی خو ی ناسراوه، نه زانراوه ناویکی تری هه بیت، تنه نا حاکم له موسعه بی کوری زوبیر ده گیریته وه که ناوی (أمیه) ه بووه، (أم کلثوم) له فاتیمه گه وره تر بووه^(۵)، عوته بیه ی برای عوتبه ی کوری نه بو له هه ب ماره ی کردبوو، هیشتا له گه لی جووت نه بوو بو دایک و باوکی داوایان کرد ته لاقی دات هه ر وه ک پیشتر داوایان له عوتبه کرد له روقیه جیا بیته وه، عوته بیه هات بۆ لای پیغه مبهر (ﷺ) ووتی: باوه ریم به ثاینت نی یه، له گه ل کچیش جیا بوومه وه، نه تو منت خو شبووی نه منیش تو م خو ش ده ویت، پاشان په لاماری پیغه مبهری (ﷺ) داو کراسه که ی دراند، له کاتیکدا عوته بیه خه ریکی خو ریخستن بو بۆ شام، پیغه مبهر (ﷺ) دعای لی کرد و فه رموی: ((أما إني أسأل الله أن يسلط عليك كلباً من كلابه)) واته: (من داوا له په روه ردگار ده که م یه کینک له سه گه کانی به سه ر تو دا زالکات) عوته بیه

۱ - الإستيعاب (۱۹۵۲/۴).

۲ - الذرية الطاهرة للدوا النبي ص ۵۳۰، الدوحة النبوة الشريفة، لا ۴۵.

۳ - الطبقات (۳۶/۸).

۴ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۴۵.

۵ - هه مان سه رچاوه، لا ۴۶.

له گهڙ کاروانی بازرگانی به ره و شام که وته ری له ریگا له شویټیک پشویاندا که ناو ئه برا به (زرقاء) لهم شهوه دا شیر به دوریاندا خولی ده خوارد و دوره یاندر ا سوو به شیر، عوته ییه ش دهیووت: (ئای له و دژواریه دایکه، سویند به خوا ئه م شهو گورگ هه لم ده پاچی هه ر وه ک محمد دوعای لی کردم) شیر له ناو هه موویان هیژی بو ئه و هیئا و پر به دم قه پی له سه ری گرت و کوشتی^(۱)، دوا ی جیابونه وه ی (أم کلثوم) یش له عوته ییه ی کوری ئه بو له هه ب، له مه کهکه لای پیغه مبه ر (ﷺ) مایه وه و له گهڙ پیغه مبه ر کوچیان کرد بو مه دینه له گهڙ مال و مندالی پیغه مبه ر (ﷺ).^(۲)

أ - شوو کردنی:

سعیدی کوری موسه یب ده فهرمویت: عثمان دوا ی روقیه ی کچی پیغه مبه ر (ﷺ) ره بن مایه وه، حه فسه ی کچی عمر بی هاوسه ر بوو، عومه ر به لای عثماندا تیپه ری فهرمووی: ده ته وی حه فسه ت لی ماره بکه م؟ عثمانیش له پیغه مبه ر (ﷺ) سه باره ت به حه فسه بیستبوی، بویه هیچ وه لامیکی عمری نه دایه وه، عمر ئه مه ی له لای پیغه مبه ر (ﷺ) باسیکرد پیغه مبه ریش (ﷺ) فهرمووی: ئه ته ویت کاریکی له مه خیر ترت بو بکه م. من حه فسه ی کچت ماره ئه که م و بو عثمانیش باشتر له حه فسه (أم کلثوم) ی خو می پیشکه ش ده که م^(۳)، ماره برینی (أم کلثوم) له عثمانی کوری عه فان (ﷺ) له ره بیعی یه که م سالی سی یه می کوچی دابوو له، له (جماد الآخر) یش زه ماوه ندی له گهڙ ساز دا.^(۴) باسیکیش هه یه که پیغه مبه ر (ﷺ) جاریک بو لای که که ی (أم کلثوم) هاتووه بینی

۱ - المعجم الكبير للطبرانی (۲۲/۴۳۵، ۴۳۶). وزهیری کوری عه لانی تیاده یه و (ضعیف) الذریة للدوالی، رقم: ۷۶.

۲ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۶۶.

۳ - مستدرک الحاكم (۴/۴۹) صحیح.

۴ - سنن ابن ماجه رقم: ۱۱۵ فيه ضعيف، الدوحة النبوية، لا ۴۷.

سهری عثمان دهشوا فرمووی: ئەهی کچه کهم چاکه له گهڵ (أبو عبدالله) دا بنوینە، چونکه هاوه لیکه بهرزترین خوڕه وشتی ههیه. ^(۱)

ب- کۆچی دوایی أم کلثوم:

(أم کلثوم) هەر لای عثمان (رضی اللہ عنہ) مایه وه تاکو کۆچی دوایی کرد له مانگی شهعبانی سالی نۆی کۆچی، پیغه مبهەر (رضی اللہ عنہ) به خودی خۆی نوێژی له سهر کرد و له سهر لیواری گۆره کهی دانیشت و نه نهسی کورپی مالک ووتی: پیغه مبههرم (رضی اللہ عنہ) بینی له کهناری گۆره کهی (أم کلثوم) دانیشتبوو ههردوو چاوی فرمیسیکیان ده رشت فرمووی: ((ئایه کۆ له ئیوه ئەم شهو گوناھو تاوانی نه کردوه)) ئەبو ته له ووتی من ئەهی پیغه مبههری خوا فرمووی: دابهزه نیو گۆرپی (أم کلثوم). ^(۲) ئەسمای کچی عمریش شوشتنی، صهفیهی کچی عبدالمتلبیش بینی، که (أم عطیة) م بینی غسلی لی دهر کرد، فرموده کهی پیغه مبههری خوام (رضی اللہ عنہ) بو باسکردبه سی جار، یان پینج جار، یان زیاتر به مه بیشۆن. ^(۳) له (ابن سعد) هاتوه، علی کورپی ئەبو تالیب و فهزلی کورپی عباس و ئوسامهی کورپی زهید له گهڵ ته له دابهزین بو نیو گۆره که. ئەوانه ی شوشتیشیان ئەسمای کچی عومهیس و صهفیهی کچی عهبدولوته لیب بوون. ^(۴)

ج- مندالّه کانی:

زانایان له سهر یه کدهنگ ئەوهی (أم کلثوم) ههچ مندالیکی نه بووه ^(۵)، ئەوهی جینگه ی سهر سوڕمانه هه ندیک له شیععهکان تانهو ته شههر له دروستی ره چه له کی کچه کانی

۱ - جمع الزوائد و منبع الفوائد (۸۱/۹). الهاشمی دهلی: موجه مهدی کورپی عبدالله تیدایه که له (المطلب) وهه رپوایه تیکردوه و نایناسم و

پیاهه کانی تریش متمانه دارن (ثقافت) ن.

۲ - البخاری، کتاب الجنائز (۲۰۸/۳) رقم: ۱۲۸۵.

۳ - البخاری رقم: ۱۲۵۳ الإستیعاب رقم: ۳۰۶۳

۴ - طبقات ابن سعد (۳۸، ۳۹/۸)، الإستیعاب رقم: ۳۵۶۳.

۵ - طبقات ابن سعد (۳۸/۸) الإستیعاب لابن عبدالبر (۴۸۷/۴). الإصابة (۴۸۹/۴)، جمع الزوائد (۲۱۷/۹)، عیون الاثر لابن سید

الناس (۲/۳۸۰)، الدوحة النبویه الشریفه (۴۹).

پیغمبر (ﷺ) ددهن له گه له نه وه شدا خه یال دهبه ن و که پیغمبر یان (ﷺ) خوش
 دهویت، نازان بهم بهد په فتاریه پیچه وانیه قورثانی پیروژ و سونه تی ریزدار و میژووی
 نیسلام ده وه ستنه وه. بۆ بهر په چ دانه وه شیان و تهی خوی پوره دگار بهسه که ده فهرمووی
 ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأُزْوَاجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى
 أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ [الأحزاب: ۵۹].

باسی دووهم

دایکی حسه‌نی کورپی علی خاتوو فاتیمه‌ی زه‌هرا (ره‌زای خوای لیّ بی):

فاتیمه‌ی کچی پی‌ش‌ه‌نگی له خواترسان و گه‌وره‌ی وه‌چه‌ی ئاده‌م پی‌غه‌مبه‌ری خواجه (عَلَيْهَا) دایکیشی خدیجه‌ی کچی خوه‌یلیده، که به دایکی باوکی ناودار ده‌کرا^(۱)، خاتوو فاتیمه پیش پی‌غه‌مبه‌رایه‌تی له سی و پینج سالی ته‌مه‌نی باوکی له دایک ده‌بیت. ^(۲) پی‌غه‌مبه‌ر (عَلَيْهَا) سالی ۲ی کۆچی دوا‌ی جه‌نگی به‌در له کورپی اَبوتالیبی ماره کرد، چند منالیکیان ده‌بیت به نیوی حسن و حسین و (أم کلثوم) و، زه‌ینه‌ب و مُحَسَّن، شه‌ش مانگ دوا‌ی کۆچی پی‌غه‌مبه‌ر (عَلَيْهَا) نه‌ویش کۆچی دوا‌یی کرد. خوای گه‌وره لیّی رازی بیت. ^(۳)

یه‌که‌م: ماره‌یی و ئاماده‌کرنی:

علی کورپی نه‌بو تالیب (عَلَيْهِ) ده‌فرموویت: فاتیمه خوازیینی ده‌کرا له لای پی‌غه‌مبه‌ر (عَلَيْهَا) خزم‌ت‌کاره‌که‌م پی‌ی و وتم: نه‌ری زانیوته فاتیمه خوازیینی ده‌کری له پی‌غه‌مبه‌ر (عَلَيْهَا) منیش و وتم: نه‌خیر و وتی: به‌لیّ خوازیینی ده‌کری هیچ گرفتیک هه‌یه له ریگای چونت بو لای پی‌غه‌مبه‌ر بو نه‌وه‌ی پیش‌که‌شت کات - و وتم: جامن چیم هه‌یه بو ماره‌برینی، و وتی: گه‌ر تو بچی بو لای پی‌غه‌مبه‌ر (عَلَيْهَا) لیّت ماره ده‌کات. علی ده‌فرمووی: نه‌و ژنه به‌رده‌وام تکای لی‌کردم تا‌کو له پی‌غه‌مبه‌ر (عَلَيْهَا)، کاتیک له به‌ر ده‌ستی پی‌غه‌مبه‌ر (عَلَيْهَا) دانیشتم زمامم گیرا، سویند به خوا نه‌مه‌توانی قسه به‌ته‌واوی

۱ - أسد الغایة (۵۲۰/۵)، الإصابة (۳۶۵/۴).

۲ - الطبقات لابن سعد (۲۶/۸).

۳ - حلیة الأولیاء (۳۹/۲، ۴۳) سیر أعلام النبلاء (۱۱۸/۲).

دهربرم له بهر سام و شکوی پیغه مبهەر (ﷺ)، پیغه مبهەر (ﷺ) فهرمووی: ((لعلک جنّت تخطب فاطمة؟))، واته: (نومید وایه بۆ خوازینی فاتیمة هاتبین) ووتم: به لئی فهرمووی: (هیچ شتیکت هیهه پیی له خۆتی حه لال کهیت؟) ووتم: نه خیر نهی پیغه مبههری خوا (ﷺ) فهرمووی: (نهی زری پۆشه که چی لیهاات؟ سویند بهو خوییهی گیانی علی به دهسته نهو زری یه هی (الخطیمة) به ها کهی چوارسه دهره مه) ووتم: به لئی لامه، فهرمووی: (من فاتیمة ماره بری لیت، بنیره بۆ زریکه بۆ بنید، بۆ شه وهی له خۆتی حه لال کهیت)، ماره ی فاتیمة کچی پیغه مبهەر (ﷺ) ته نها نهو زری یه بو، (۱) پیغه مبهەر (ﷺ) فاتیمة له ناو قوماشی قه دیفه و ناماده ی کرد، له گه ل گلاسیک و سه رینیکی پیست، که نیوه خنه کهی گیا و گول بو. (۲)

له ریوایه ته کانی شیعه کاندایه باس له به شداری عثمانی کورپی عه ففان ده کات (ﷺ) له و هاوسه رگیریه مه میون له و رووه وه ده لئی: پیروژه، گوایه علی (ﷺ) فهرمووییه تی: زریکه م هه لگرت و له بازار به چوار سه د دهره م به عثمانی کورپی عه ففانم فرۆشت، کاتیک پاره کهم و هرگرت و زر یکه م دایه ده ست عثمان پیی ووتم: نهی باوکی حسن، زریکه به من شایه نتر نیه، پاره کهش بۆ تۆ باشتر نیه؟ ووتم به لئی: فهرمووی: (زریکه ش له منه وه دیاری بۆ تۆ بیت) منیش زریپۆشه که و پاره کهم هه لگرت و بۆ لای پیغه مبهەر (ﷺ) ریگه م گرت بهر، پاره و زری یه کهم له بهر دهسته کانی دانا، باس و خواسی عثمانم پیی راگه یاند، پیغه مبه ریش دو عای خیری بۆ عثمان له خوا کرد. (۳)

دووهم: زه ماوه ندی

ئه سمای کچی عومه یس ده لیت: له زه ماوه ندی فاتیمة ی کچی پیغه مبه ردا (ﷺ) به شدار بووم، کاتیک به یانیمان کرده وه پیغه مبهەر (ﷺ) هات بۆ لای ده رگا و فهرمووی: (نهی أم ئه یمن دو عای خیر بکه بۆ برا کهم) ئه ویش ووتی: چۆن کچه کهت ده ده ییت به

* الخطیمة / زریپۆشینی کورس و پانه شمشیر نه شکینی (و - کوردی).

۱ - دلائل النبوة للبيهقي (۳/۱۶۰)، إسناده حسن.

۲ - صحیح السیره النبویه، لا ۶۶۷.

۳ - كشف الغمة للأربلي (۱/۳۵۹) نقلًا عن الشيعة و أهل البيت، لا (۱۳۷، ۱۳۸).

براکت ؟ فەرمووی: (بەلێ ئەم ئەیمەن)، دەلیت: علی هات و پیغمبەر (ﷺ) ئاو پرژینی کردو دوغای بۆ کرد، دوای فەرمووی: (فاتیمە بانگ کەن) فاتیمە هات لە شەرمان نسکە نسکی دەکرد، پیغمبەر (ﷺ) پیی فەرموو: (بێ دەنگ بە تۆم لە خۆشەویستەین ئەهل و بەیتی خۆم ماره بریوو) ووتی: ئینجا ئاوی بەسەردا پرژاند و دوغای بۆ کرد، پیغمبەر (ﷺ) خەریکبوو دەگەرایەو پەشایەکی بینی لە پیش خۆی فەرمووی: (ئەمەکی یە؟) و وتم: منم، فەرمووی: تۆ (ئەسمای؟) و وتم: بەلێ، فەرموو: (ئەسمای کچی عومەیس) و وتم بەلێ فەرموو (هاتوی - بۆ زەماوەندی فاتیمە وەک پرژێ نائیک لە من) و وتم بەلێ: دەلێ ئینجا دوغای بۆ کردم^(۱)، لەم چیرۆکە بەهائیکی بەرزێ کۆمەڵاتی گەورە هەیه ئەویش کۆمەک و هاوکاری تاکەکانی کۆمەڵگایە بۆ یەکتەر لە بۆنە کۆمەڵایەتیە هەمەچەشنەکان.

سێ یەم: خواردنی زەماوەند(ولیمە)

بورهیدە دەلێ: کە علی فاتیمە خواست پیغمبەر (ﷺ) فەرمووی: (زەماوەند پیوستی بە زیافەتە وهلیمە) سعد ووتی: بەرائیک لە سەر من، کۆمەڵیک لە ئەنصارییەکانیش چەند (صاع)ی خۆراکیان بۆ کۆکردەو، کاتیک شەوی زاوا هات پیغمبەر (ﷺ) بە علی فەرموو: (ئەم علی هیچ شتیک نەکەیت تابه من دەگەیت... .) پیغمبەر دوغای بۆ لە ئاو خویند پاشان پیغمبەر و علی دەست نوژی پی شوشت، ئینجا فەرمووی: (خوایە فەرۆبەرە کەت بخەیه نێوانیان فەرۆبەرە کەت بخە وهچەیان).^(۲)

چوارەم: باری گوزەرانی علی و فاتیمە (ﷺ):

گوزەرانی ژبانی علی و فاتیمە - خۆشەویستەین کەسانی پیغمبەر (ﷺ) - گوزەرانیکی زاهیدانەو دوور لە دنیای پەفاهەتە، ئارامی و پەنج کێشان بوو. هەنناد لە (عطاء) هوه دەگێریتەوه دەلیت: هەوالبان پێدام کە علی دەلێ: چەند رۆژێکمان بەسەر برد بەبێ هیچ پیخۆرێک، لای پیغمبەر (ﷺ) هیچ دەست نە دەکەوت، دەرچووم بینیم دیناریک لەسەر رینگا فریدراوه، دۆشدامام لە هەلگرتنەوه و واز لێهێنانی دواتر لە برسێتی

۱ - فضائل الصحابة (۲/۹۵۵) رقم: ۳۴۲ إسناده صحيح.

۲ - المعجم الكبير للطبرانی ۱۱۵۳ فضائل الصحابة (۲/۸۵۸)، إسناده صحيح.

و شه که تی هه لمگرت هوه دام به حه ماله کان و هه ندیک ئاردم پیکری، پاشان چووم بۆ لای فاتیمه و و تم: بیشیله و بیکه به نان، فاتیمه کاتیک هه ویری ده شیلا په رچه می به رۆخی پینلوه کان ده کهوت به هۆی ئه و ماند و بوون و شه که تیه ی که چه شت بوی. پاش ته و او کردنی نانه که - رۆیشتم بۆ لای پیغه مبه ر (ﷺ) و ئه مەم بۆ باسکرد - فه رمووی (بیخۆن ئه مه رۆزیه که خوا به ئیوه ی به خشیوه).^(۱)

شه عبی ده لێ: علی (ﷺ) فه رمووی: من فاتیمه ی کچی پیغه مبه ر (ﷺ) هینا، نه من و نه ئه و هیچ رایه خیکمان نه بوو جگه له پیسته به رانیك نه بیته به شه و فاتیمه له سه ری ئه نوست و، ئه مان کرد به خوان به رۆژیش ئاو کیشمان بوو، هیچ خزمهت کاریکم نه بوو جگه له خاتوو فاتیمه^(۲)، موجهید و وتی: علی فه رمووی: جاریک له مه دینه زۆر برسی بووم، ده رچووم و داوای کارم کرد، بینیم ژنیك قورپیکی وشکی کۆ کردوه ته وه، گومانم وا پیبرد که داوای ئاو ده کات، چووم بۆ لایوو سه بارهت به کرپیه که له گه لێ رپیکه و تم: هه ر دۆلکه ئاو یك به دانه خورماتیک، شازده دۆلکه م بۆ هه لکیشا، به ری ده سته کانم هه لاوسان چوومه وه بۆ لای و و تم: ئه وه ی نیو ده سته کانت به سه ئه و شازده دانه خورمایه ی بۆ ژماردم. چووم بۆ لای پیغه مبه ر (ﷺ) و حالی خۆم لا گپرایه وه، له گه لمن ده ستی کرد به خورما خواردن.^(۳)

ئهم باسه شایه تی ئه دات له سه ر حال و گوزه رانیکی ناخۆش که باوکی حسن له مه دینه به سه ری برده، لیره دا وینه یه کی رقتار ئامیز و ره وا وهرده گرین له به ره نگار بوونه وه ی ته نگه ژه کانی ژیان - ها ئه وه ته علی به ده سته کانی خۆی کرپکاری ده کات. بۆ وه ده سته یانی بژیویکی شه رعی، ده ست له ئه ژنو چاوی له ده ستی خه لکی خیر خواز نیه. وینه یه کی تر هیزی ئارام گرتیه تی له سه ر ئه م کاره قورس و به ئیشه له کاتی کدا تینی برسیه تی ئه چه شت و هیزی جه سته ی ده پوکایه وه. وینه یه کی تر قوربانی و به خشینیه تی له پیناو خۆشه ویستانی، سه رباری ئه و هه موو برسیه تی و ئازاره ی به کاره وه ده بیینی،

۱ - کنز العمال (۳۲۸/۷) المرتضی للندوی ۴۱.

۲ - کنز العمال (۱۳۳/۷) المرتضی للندوی ۴۱.

۳ - صفه الصفة: (۱/۳۲)، الموسوعة الحديثية مسند أحمد ۱۱۳۵. إسناده ضعيف لانتقطاع.

له گهڙ ٿيو هدا دانه خورمايه کان ده پاريزي و له گهڙ پيغه مبهه (ﷺ) ده باغوات^(۱)، له هم مو وانه يه گرنگ تر که له م چيرؤ که و هر ده گيرئ هه ژاري و ده و له مهندي ماددي هيچيان گوزارشت له خو شه ويستي و ناخو شه ويستي خودا ناکنه بؤ بنده کاني، چونکه پيوه ري راست و حقيقي تنها ته قواي خوايه جيگه ي خو يه تي نيمه ش بؤ هه لسه نگاندي خه لکي له سر ٿم بنه مايه کار بکه ين.

پيئجه م: خواناسي و (زه د) و نارامگرتني فاتيمه (خودا لي رازي بيت).

ژياني باو کي حسن (ﷺ) له و په ري ساده و ساکاري و دوور له خو شگوزراني بووه، باري ژياني فاتيمه سه خت بووه. ٺم چيرؤ که ي خواره وهش حالي و بووني فاتيمه مان بؤ وينا ده کات و، هه لو يستي پيغه مبهه ريش (ﷺ) له مهر ٺم کاره ده خاته روو، کاتيک فاتيمه داواي لي ده کات خزمه تکاريان پي بيه خشي، علي (ﷺ) روژيک به فاتيمه ي خيزاني ووت: سويند به خوا هيئنده له سر پشت پراکشام تا کو سکا لاي سينگم کرد، ها ٺه و ته خواي گه و ره باو کتي هه نارد له گهڙ خزمه ت کاريک ده ي پرؤ داواي خزمه ت کاري لي بکه فاتيمه (په زاي خواي لي بي) ووتی: سويند به خوا منيش ده سته کانم هيئنده خورا کم پي هارپوون هه لا وساون، بويه چووم بؤ لاي پيغه مبهه (ﷺ) فه رموي: ((ها کچه خو شه ويسته که م بؤ چي هاتووي)) و وتم: بؤ سلاو لي کردنت هاتووم، شهرم کرد داواي لي بکه م گه رامه وه، علي ووتی: چيت کرد؟ و وتم شهرم کرد داواي لي بکه م. به يه که وه به ري که و تين بؤ لاي پيغه مبهه (ﷺ) علي ووتی: ٺي پيغه مبهه ري خوا هيئنده له سر پشت پراکشام تا کو گازنده ي سينه م کرد. فاتيمه ووتی: منيش ده سته کانم هه لا وساون هيئنده شتيان پي بهارم.^(۲) خواي گه و ره تو ي له گهڙ دي لي کي خزمه تکاري کي بؤ ٺيمه نارد تو ش پيمان بيه خشه پيغه مبهه (ﷺ) فه رموي: (سويند به خوا ناتان ده مي، چون ٺه هلي (الصفة) فه رامؤ شکه م که ورگيان قوره ي دي ت له برسان، گه رچي هيچم نيه بيه خشم، به لام پيان ٺه فرو شم و نرخه کيان به سر دا دابه ش ده که م)، گه رانه وه ٺينجا پيغه مبهه (ﷺ) هات

۱ - التاريخ الإسلامی للحمیدی (۴۹/۱۹، ۵۰).

۲ - مسلم رقم: ۲۷۲۷، السيرة النبوية للصابي (۹۹/۲).

بۆ لایان بینی هەردووکیان لە ژێر یەک پارچە قوماشی قەدیفە دانە کاتیەک سەری خۆیان
 دائەپۆشن قاچەکانیان دەردەکەوی، کە قاچەکانیشیان دادەپۆشن سەریان دەردەکەویت،
 راجلەکان، پیغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (ئەمە جینگەتانە)، ئینجا فەرمووی: (پیتان بلیم
 باشتەر لەوەی داواتان لێ کردم) ووتمان: بەلێ فەرمووی: جبریل چەند ووشەیهکی فێرکردم
 (لە دواى هەموو نوێتیک دە سبحان الله، دە الحمدالله، دە الله أكبر) بکەن کاتیکیش چوون
 بۆ سەر جینگەى خەوتنتان سى و سى جار سبحان الله، سى و سى جار الحمدالله، سى و
 چوار جار الله أكبر بکەن).^(۱)

لەم چیرۆکەى رابردوو چەند بەهائەیک لەخۆ دەگرێ، لەوانە، ئەو رووداوە بۆمان
 ڕۆژدەکاتەوه پیغەمبەر (ﷺ) چۆن مامەلەى لەگەڵ تەنگەژەى ئابوری دا کردووە کە
 دەولەتى پیغەمبەر (ﷺ) لە مەدینە پێیدا تیپەر بوو، ئەمەش لەئەنجامى ئەو ڕێز
 بەندیە بوو سەرەتایەکان، بۆ ئەو لەو یانەکان، کارە یە کجار گرنگەکانى شکاندنى تاسەى
 برسیتی ئەهلى (الصفة) زۆر گرنگ و داخوازکراوه، وهلى پێداویستى على و فاتیمه بۆ
 خزمەتکار بە ئەندازەى پێویستى و گرنگی ئەهلى (الصفة) نیه. بۆیە پیغەمبەر (ﷺ)
 ئەهلى (الصفة) لەسەر ئەوان پێش دەخات. لای پیغەمبەر (ﷺ) هۆکارەکانى چارەسەرى
 تەنگەژەى ئابوری هەمە جۆر بوون، هەر بۆیە باوکی حسن لە ژێر ئەم پەرودەیه
 پیغەمبەریه کاریگەر بوو هەرودها زەمەن گوزەرى کرد و، ژيان تیپەرى بەسەر على تاكو
 ڕۆژتیک دیت و دەبیته خەلیفەى موسلمانان، هەر لەژێر شوینەوارى ئەم پەرودەیه پشت
 لە خۆشى دنیا دەکات، لە کاتیکیدا هەموو گەنجینەو بەرەوبومەکانى زەوى لە ژێر دەستى
 ئەو دایە، بەلام خوا ناسى دلێ ئاخنیوه و ژيانى داپۆشیوه، ئەو وهسیهتەى پیغەمبەریشى
 پاراست و بۆ هەمیشە لە بیرى نەکرد وهك بۆ خۆى دەفەرمووی: سویند بەخوا ئەم زکرانەم
 فەرامۆش نەکردوووە لەو ساتەى فێریان بووم، یەك لە هەواوەلان پێسى ووت:
 لەشەوى (صفین) شدا ووتى: بەلێ لەشەوى (صفین) شدا.^(۲)

۱ - البخاری رقم: ۳۷۰۵، مسلم رقم: ۲۷۲۷.

۲ - مسلم (۲۰۹۲/۴).

شه شه: خوْشه وِیستی و جگه سۆزی پیغه مبهه (ﷺ) بو خاتوو فاتیمه:

سه وِبان ده لئی: کاتیك پیغه مبهه (ﷺ) بو سه فده ده رده چوو کۆتا سه ردانی فاتیمه ی ده کرد، کاتیكیش ده گه راپه وه سه رها تا سه ردانی فاتیمه ی ده کرد. ^(۱) له ریوایه تیکدا نه بو سه عله به ی خه شینه وه که ده لئی: پیغه مبهه (ﷺ) نه ریتی و أبوو کاتیك له سه فده ریا خود جهنگیک ده گه راپه وه سه رها له مزگه وت دوو رکعات نوژی ده کرد، نه وسا ده چوو بو لای فاتیمه ئینجا بۆلای خیزانه کانی ^(۲)، عائیشه (رهزای خوی لیبت) ده فده رموی: (هه رگیز که سیکم نه دیوه هینده ی فاتیمه هاوشیوه ی دۆخ و حالی پیغه مبهه (ﷺ) بیت له هه لسان و دانیشندا، هه ر کاتیك فاتیمه ده چوو بو لای پیغه مبهه (ﷺ)، پیغه مبهه (ﷺ) له به ری هه لده ستا و ماچی ده کردو دواتر له کۆری خۆی دایه نیشاندا، نه گه ر پیغه مبهه ریش بریشتابایه بو لای فاتیمه له مه جلیس هه لده ستا و پیغه مبهه ری ماچ ده کرد و پیغه مبهه ری لای خۆی دایه نیشاندا، ^(۳) له ریوایه تیکه تر هاتوه، فاتیمه ده سه ته کانی پیغه مبهه ری (ﷺ) ماچ ده کرد. ^(۴) ئوسامه ی کوری زهید ووتی: پیغه مبهه فده رموی: (خوْشه وِیست ترین که سی ئال و به یتی من فاتیمه یه). ^(۵)

علی (رضی الله عنه) وِستی کچی نه بو جهه ل به سه ر فاتیمه بیئیت، بۆیه پیغه مبهه (ﷺ) و تاری بو خه لک دا، نه و ریوایه ته ی خاتو عائیشه له فده رموده ی پیشترا دا به لگه یه له سه ر حه قیقه ته ی خوْشه وِیستی پیغه مبهه بو هه ر دوو خاتوون - واته فاتیمه و عائیشه - نه ک وه ک هه ندیک کین له دل بانگه شه ی بو ده کهن ^(۶)، پیغه مبهه (ﷺ) له وتاره که یدا فده رموی: ((فاطمة بضعة مني فمن أغضبها أغضبني)) واته: (فاتیمه پارچه گۆشتیکه له من هه ر که سیك رقی لی دابگری نه وه رق له من داده گریت). ^(۷)

۱ - مسند احمد (۲۷۵/۵) الدرحة النبوية، لا ۵۶.

۲ - الإستيعاب (۳۷۶/۴) لتسنفة كتیدا (أبو فروة الرازي) هقیة و لاواخرأوة. الدرحة النبوية، لا ۵۶۰.

۳ - مسلم رقم: ۲۴۵۰ صحیح سنن أبي داود رقم: ۵۲۱۷

۴ - سنن أبي داود رقم: ۵۲۱۷، و صححه الألباني في صحیح سنن أبي داود (۳/ ۹۷۹).

۵ - مسند الطيالسي (۲۵/۲) حسن صحیح.

۶ - أسى الطالب في سيرة أمير المؤمنين على بن أبي طالب (۱۳۶/۱).

۷ - البخاری رقم: ۴۱۷۳.

مه نسوری کورپی مه خره مه (ﷺ) ده لئی: گویم له پیغه مبه ر بوو (ﷺ) له سه ر مینه ر
 فه رمووی: (تیره ی هاشمی کورپی موغه یه ره مؤله تم لی داوا ده که ن بو ماره برینی کچی
 خو یان له علی، نه خیر مؤله تیان ناده م، مؤله تیان ناده م، مؤله تیان ناده م، مه گهر کورپی
 نه بو تالیب کچه که ی من ته لاق بدا و کچه که ی نه وان بخوازیت، کچه شیرنه که م
 پارچه گوشتیکه له من هه رکه سینک دلی راگرت نه وه دلی منی راگرت، هه رکه سینک نازاری
 دا نه وه نازاری منی داوه) (۱)، (ترمذ) یش به سه نه دیک له عبدالله کورپی زویری
 ده گپریته وه، علی (ﷺ) باسی کچی نه بو جه هلی کرد، نه م هه واله گه یشته
 پیغه مبه ر (ﷺ) بویه - فه رمووی: (فاتیمه پارچه یه که له من، نازاری من ده دات نه وه ی
 نازاری نه و بدات منی شه که تکرد هه رکه س نه و شه که ت بکات) (۲)، یه کیکی تر له
 شانازیه کانی خاتوو فاتیمه گیرانه وه که ی حاکمه به ئیسنادی له بوره ییده
 ده فه رمووی: خو شه ویسترین که س له ئافره تان لای پیغه مبه ر (ﷺ) خاتوو فاتیمه بوو، له
 پیاوانیش علی بوو. (۳)

لیره دا هیچ هاودژیک له گه ل فه رمووده ی صحیح و دامه زراوی عه مپی کورپی عاص
 نافامریته وه، کاتیک پرسیار له پیغه مبه ر (ﷺ) ده کریت کی خو شه ویسترین که سه لای تو؟
 ده فه رمووی: (عائیشه) له پیاوانیش (باوکی). (۴) مه به ست له م فه رمووده یه (والله أعلم)
 فاتیمه و علی خو شه ویسترین ژن و پیاوی ئال و به یتن لای پیغه مبه ر هه ر سه باره ت به م
 باسه شه (ابن العربی) له راقه ی نه م فه رمووده یه ده لیت: (خو شه ویسترین که س له لای
 پیغه مبه ر (ﷺ) أبو بکره، له خیزانه کانیشی عائیشه یه)، وه خو شه ویسترین ژن و پیاوی
 ئال و به یتیش فاتیمه و علی یه: به م پۆلین کردنه ش فه رمووده کان ئاویتته ی یه که ده کرین و
 هاو دژیه که کان ده پوکینه وه. (۵)

۱ - البخاری رقم: ۵۲۳.

۲ - فضائل الصحابة (۷۵۶/۲) رقم: ۷ إسناد صحیح.

۳ - المستدرک، کتاب معرفة الصحابة (۱۵۵/۳) صحیح الإسناد.

۴ - البخاری رقم: ۴۳۵۸.

۵ - عارضة الأحوذی (۲۴۷/۱۳، ۲۴۸)، العقيدة في اهل البيت، لا ۱۲۷.

هوتەم: راستگۆیی زمان و قسه کردنی:

حاکم ده‌گێڕێتەوه عائیشه هەرکاتیک فاتیمە کچی پێغه‌مبەر (ﷺ) ی یاد ده‌که‌وتەوه دەه‌ی فەرموو: کەسێکم نەبینی لە فاتیمە راست گۆ بیّت، مەگەر کۆرە‌که‌ی نەبیّت. (۱) بە‌مه‌ شانازیکی ناشکرا بۆ فاتیمە تۆمار ده‌کری، عائیشه‌ی دایکی برواداران وەسفی فاتیمە ده‌کات بە‌وه‌ی: فاتیمە هاوشیۆه‌ی پێغه‌مبەر (ﷺ) بووه، لە شیۆه و پوخسار و پێرپه‌ و جوانی و، هەر وه‌ک پابه‌ندیشی به‌ راستگۆییه‌وه هەر لە شیۆه‌ی ئەو ده‌چوو. (۲)

هه‌شته‌م: گه‌وره‌یی فاتیمه له دونیاو دوا‌پۆژدا

چەند فەرمووده‌یه‌ک له پێغه‌مبەری (ﷺ) راست گۆ هاتوون و بە‌لگەن لە‌سه‌ر پایه‌ی به‌رزی فاتیمی له دونیا و دوا‌پۆژدا، ترمذی له‌ئە‌نسی کوری مالک ریوايه‌تیکردوه — پێغه‌مبەر (ﷺ) فەرموویه‌تی: ((حسبک من نساء العالمین مریم بنت آل عمران و خدیجة بنت خویلد و فاطمة بنت محمد و آسیا امرأة فرعون))، واتە: (ئە‌ی فاتیمه به‌سه‌ بۆ تۆ یه‌کیکی له نیۆ ژنانی جیهان دا وه‌کو، مەریه‌می کچی عیمران، خدیجی کچی خوه‌یلیده، فاتیمه‌ی کچی محمد، ناسیای خیزانی فیرعه‌ون). (۳)

حاکم به‌ پشت به‌ستن به‌ أبو سعیدی خودری ریوايه‌تیکردوه ده‌لیت پێغه‌مبەر (ﷺ) فەرمووی: ((فاطمة سيدة نساء أهل الجنة إلا من كان سيدة نساء أهل الجنة))، واتە: (فاتیمه گه‌وره‌ی ژنانی به‌هه‌شته‌ ته‌نیا مەریمی کچی عیمران نه‌بی^(۴))، بخاری له‌ باسی (شانازیه‌کانی فاتیمه) ده‌فەرموویت پێغه‌مبەر (ﷺ) ده‌فەرمووی: (فاطمة سيدة نساء أهل الجنة)، واتە: (فاتیمه گه‌وره‌ی ژنانی به‌هه‌شته). (۵)

۱ - المستدرک (۱۶۰/۳)، (۱۶۱)، صحیح علی شرط مسلم و وافقه‌ الذهبی.

۲ - العقیدة فی اهل البيت، ۱۳۶.

۳ - فضائل الصحابة (۲۵۵/۲) رقم ۱۳۲۵، صححه‌ الالبانی المشکاة (۳/ ۷۴۵).

۴ - فضائل الصحابة رقم: ۱۳۳۲ - إسناده حسن لغیره.

۵ البخاری کتاب: فضل الصحابة (۴/۲۵۲).

نۆیەم: أبو بكر و فاتیمة له باسی میراتی پیغەمبەردا (ﷺ):

عائیشە دەفەرمووی: فاتیمة و عەبباس (ﷺ) بۆ داواکاری بەشە میراتی خۆیان لە پیغەمبەر (ﷺ) بۆ لای أبو بكر هاتن، داوای زەویەکیان لە (فدك) و بەش و پشكەکیان لە (خیر) دەکرد، أبو بكر (ﷺ) پێی فەرموو: بەلام من لە پیغەمبەرم (ﷺ) بیستوو دەیفەرموو: ((لا نورث ماترکنا صدقة، إنما يأكل آل محمد (ﷺ) من هذا المال)) واتە: (میرات ناگرین لەو خێرو سەدەقەیی لە دواى خۆمان بە جی دەهیلین، بەلكو نال و بەیتی محمد (ﷺ) لەو مالە دەخۆن)^(۱)، لە گێرانهویەکی تر أبو بكر دەفەرمووی: هیچ کاریکم پشت گوێ نەخستوو که پیغەمبەر (ﷺ) کردیبتی من کردمەوه نەترسم گەر فەرمانیکی فەرماؤش کەم لاری بَم^(۲)، دووبارە عائیشە (پەزای خوای لی بیت) دەفەرمووی: دواى کۆچی دواى پیغەمبەر (ﷺ) هاوسەرەکانی ویستیان عثمانی کۆری عەففان بۆ لای أبو بكر بنیژن سەبارەت بە میراتی پیغەمبەر (ﷺ)، عائیشە پێی فەرمووی ئەى لە پیغەمبەرتان (ﷺ) نەبیستوو دەیفەرموو: (لأنورث ماترکنا صدقة)،^(۳) ئەبو هورەیرە دەلیت: پیغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (وەرەسەى من بە پارە و پول دابەش ناکرێ، ئەوہى من جیدەهیلّم بژیوی هاوسەرەکانم و خەرجی کریکارانم، نائەمەیه سەدەقە)^(۴)، بەم شیوہیە أبو بكر (ﷺ) مامەلەى لە گەل فاتیمة کرد بە پابەند بوون بە فەرموودەى پیغەمبەر (ﷺ) ھەر بۆیە أبو بكر دەى فەرموو: (سویند بە خوا کاریکم فەرماؤش نەکردوہ کہ پیغەمبەرم بینییّت ئەنجامی دابی)^(۵)، دایکی حەسەنیش وازی لەم کیشمە کیشمە هینا دواى ئەوہى أبو بكر فەرموودەى بە بەلگە بۆ هینایەوہ و ئەم باسەى بۆ پروون کردوہ، ئەوہش بەلگەیه لەسەر ئەوہى فاتیمة راستی قەبول کردووہ و ملکہچی فرمانی پیغەمبەر (ﷺ) بووہ، شیعەکان لە چیرۆکی میراتی پیغەمبەر (ﷺ) زیادەرەویکی زۆریان

۱ - البخاری رقم: ۶۷۲۶.

۲ - مسلم رقم: ۱۷۵۹.

۳ - البخاری رقم ۶۷۳۰، مسلم رقم: ۱۷۵۸.

۴ - البخاری رقم: ۶۷۲۹.

۵ - البخاری رقم: ۶۷۲۶.

کردوه، ئەم باسەم لە کتیبە کەمدا (أسمى المطالب في سيرة أمير المؤمنين علي بن ابي طالب) گفتوگۆی کردوو بە جوانی کیشە میرام لە نیوان أبو بکر و خاتو فاتیمەدا پروون کردوه تەوه. (۱)

دەیهەم: دل نەرمی و چاو پۆشی فاتیمە لە گەل أبو بکر (ﷺ):

چەسپاو و سەلماوه کە فاتیمە لە دوای مەسەلە میرات لە أبو بکر پازیبوو، وەفاتە کرد و لە أبو بکر پازی بوو. لە شەعبی رێواپەتیکردوه دەلی: کاتی فاتیمە (پەزای خوای لی بیت) نەخۆش کەوت أبو بکر هات بۆ سەردانی فاتیمە و داوای مۆلەتی کرد، علی فەرمووی: ئەی فاتیمە أبو بکر داوای مۆلەت لی دەکات، فاتیمە ووتی: تۆ حەز دەکەیت بیت؟ علی ووتی: بەلی، فاتیمە پێگە پێدا و هاتە ژوورەوه و زۆر خۆشحال بوو لە فاتیمە، ئینجا فەرمووی: سویند بەخوا دەست بەرداری ماڵ و سامان و ئەهل و عەشیرەت بووم، تەنیا بۆ پەزەمانەندی خوا و پێغەمبەر و قایل بوونی ئال و بەیت و ئیوەی رێزدار، فاتیمە هیندە خۆشحال بوو منیشی شادومان کرد (۲)، ئین و کەسیر دەلی: ئەم سەنەد زۆر باش و بەهێزە بۆ پشت پێ بەستن و دیارە عامری شەعبی خۆی لە علی بیستویەتی یان لە کەسیکی بیستوه لە علی بیستویەتی (۳)، بەوەش تۆمەت و تانە شیعەکان پوچەل دەبیستوه کە لە سەر أبو بکر یان هەلبەستوه گواپە فاتیمە کینە لی داگرتوه وە تۆراوه. گەر و اشمان دانا فاتیمە لە سەرەتای کارە کەدا تۆرا بوویت خۆ لە دوایی دا تۆرەیی و گرژی سەبارەت بە أبو بکر دەرپەوتیهوه و بە دلێکی پازیبونە لە أبو بکر سەر دەنیتەوه، ناشی و ناگری کەسیکی راستگۆ لە خۆشەویستی فاتیمە پازی نەبیست لی (۴)، ئەمەش لە گەل فەرموودە کە عاتیشە تیک ناگری (تەنیا ئالی محمد لەم سەرماپە دەخۆن، من هیچ گۆرانیک لە خیراتی پێغەمبەر دا ناکەم، چۆن هاتوو هەروا دەیبەم بەرپۆه. من هاوسەرەکانی پێغەمبەرم بەم شیوه فیر کردن بۆیە أبو بکر پێگای نەدا هیچ بدری بە

۱ - أسمى المطالب في سيرة أمير المؤمنين علي بن ابي طالب (۱/۱۹۹).

۲ - سنن الکبری للبيهقي (۶/۳۰۱).

۳ - البداية و النهاية (۵/۲۵۳).

۴ - الإنصار الصحب و الال، ۶، ۴۳۴.

فاتیمه، سه‌بارت بهم کاره فاتیمه تورِه بوو تاكو مردن قسه‌ی له گه‌لْ أبو بكر نه‌کرد) (۱)،
 ئەمه به گوێره‌ی زانیاری عایشه‌ی ریوایه‌تی شه‌عی زانیاری زیاتر ده‌دات، چونکه أبو بكر
 دواتر قسه‌ی له گه‌لْ کردوه و فاتیمه خوْشحالی خوْی بوْ أبو بكر ده‌برپوه، عایشه ئەم
 کاره په‌تده‌کاته‌وه شه‌عی چه‌سپاوی ده‌کات، شتیکی به‌لگه نه‌ویسته له لای زانیان
 ووتهی چه‌سپاو له پیش ووتهی په‌تکارا دایه له‌بهر ئەوه‌ی نیشانه‌ی چه‌سپاو ده‌سته‌بهر
 ده‌ییت، به‌بی زانیاری په‌تکار، به تاییه‌ت له‌م باسه‌دا، سهردانی أبو بكر بوْ لای فاتیمه له
 کاتی نه‌خوْشی دا رووداویکی هینده گرنگ و گه‌وره نیه تاكو له نیو خه‌لك ته‌شه‌نه بکات
 و هه‌موو کهس پتوه ناگادار بن، به‌لکو کاریکی ساده‌و ساکاره و کهسیکیش نه‌ی بینیت
 لی بی ناگا ده‌ییت، بویه زۆر گرنگی نه‌دراوه به هینان و بردنی ئەم باسه له نیو خه‌لك،
 ئەوه‌ی زانیان باسیان‌کردوه ئەوه‌یه فاتیمه خودا لی پازیبیت له‌گه‌لْ أبو بكر (ﷺ) به هیچ
 شیوه‌یه‌ک قسه‌ی نه‌برپوه، چونکه نه‌ینی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له باره‌ی دروست نه‌بوونی زیاتر
 له سی رۆژ قسه نه‌کردنی موسلمانان له‌گه‌لْ یه‌کدا دیار و به‌رچاوه، به‌لام ئەو ماوه‌یه‌ی
 قسه‌ی له‌گه‌لْ نه‌کردوه له‌بهر بی پتویستی بووه. (۲)

قورتوبی له باره‌ی راقه‌ی فه‌رمووده‌که‌ی عایشه وه ده‌لی: فاتیمه (خودا لی پازیبیت)
 به أبو بكر (ﷺ) نه‌ده گه‌شت له به‌ر سه‌ر قالی به کۆچی دوایی باوکی و هۆگر بووی به
 گوْشه‌ی مال‌ه‌وه، که‌چی راوی ئەمه‌ی به عاجز بوون لیکداوه‌ته‌وه. پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)
 ده‌فه‌رمووی: (لا یحل لمسلم أن یهجر أخاه فوق ثلاث)، واته: (دورست نیه له سی رۆژان
 زیاتر قسه له‌گه‌لْ یه‌کدی نه‌که‌ن) له کاتی‌کدا فاتیمه له هه‌موو کهس زیاتر شاره‌زایی
 هه‌لال و هه‌رام بووه، دوور ترین کهس بوو له سه‌ر پیچی فه‌رمانه‌کانی
 پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌کردوو، چۆن وانابیت که پارچه‌یه‌که له پیغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ)، که
 خاتوون و گه‌وره‌ی هه‌موو ژنانی ئەهلی به‌هه‌شته (۳).

۱ - البخاری رقم: ۴۲۴، رقم: ۱۷۵.

۲ - الإنتصار للصحب والأهل، لا ۴۳۴.

۳ - المفهم (۷۳/۱۲).

فاتیمه خه‌ریکی حوزن هه‌لکیشان بووه به له ده‌سدانی ریزدار ترین دروستکراوی خوا،
 ئه‌و ناخۆشیه کوشنده‌یه‌ی که هه‌موو ناخۆشیه‌کان له به‌رامبه‌ری بچوک ده‌بنه‌وه، هه‌روه‌ک
 فاتیمه سه‌رقالی نه‌خۆشیه‌که‌ی بوو له نیو پی‌خه‌فه‌که‌ی هه‌لکوپ‌م‌أبوو که له هه‌موو کار و
 باریکی ده‌روه به‌ی ئاگای کردبوو. هه‌تا له دیداری أبو بکریش بی‌ به‌ش بوو. ئه‌میش
 خه‌لیفه‌ی موسلمانانه و هه‌موو چرکه ساتیک به‌ مشوری ئومدت و جه‌نگی هه‌لگه‌پراوه‌کان
 و کار و باری تره‌وه سه‌ر قاله، هه‌روه‌ک فاتیمه ده‌رکی به‌ نزیک‌ی و په‌یوه‌ستی کردبوو به
 پی‌غه‌مبه‌ری خوا پی‌غه‌مبه‌ریش هه‌والی ئه‌وه‌ی پیدا بوو که‌تۆ یه‌که‌م که‌سی له ئه‌هلی من
 به‌ من ده‌گه‌ی^(۱)، توخودا که‌س به‌وینیه‌ هه‌والی پی‌درا‌بی‌ چۆن بیر له‌ کاری دونیا
 ده‌کاته‌وه، ئای چه‌نده جوانه ووته‌ی (مله‌ب) که له عه‌ینی گواسته‌وته‌وه ده‌لی: هیچ
 که‌سینک ریوایه‌تی نه‌کردوو هه‌ردووکیان به‌ یه‌ک گه‌یشتن و سه‌لامیان له‌یه‌کتر نه‌کردبی،
 به‌لکو قسه‌ راست فاتیمه‌ی هۆگری ماله‌وه بووه پ‌ا‌ویش به‌ توره‌بوون و ترازانی
 پ‌ا‌فه‌کردوو^(۲) ئه‌وه‌ی ئه‌م باسه‌ پروون ده‌کاته‌وه زیاره‌تی أبو بکره بۆ لای فاتیمه و دلخۆشی
 په‌زاهه‌ندی ده‌رپرینیه‌تی بۆی. وه‌ک له پی‌شه‌وه پ‌ابورد.

یازده‌م: کۆچی دوایی خاتوو فاتیمه (په‌زای خ‌وای لی‌ بی‌ت):

ئه‌وه‌ی که‌به‌لگه‌یه بۆ ئه‌و په‌یوه‌ندیه گه‌رم و گوپ و تۆکه‌یه‌ی نیوان خاتوو فاتیمه و
 ئه‌بو بکری سدیق، ئه‌سمای کچی عومسیی هاوسه‌ری أبو بکری سدیقه که ده‌بی‌ته
 په‌رستاری خاتوو فاتیمه له نه‌خۆشی گیانه‌لادا، هه‌ر له‌گه‌لی دا ئه‌می‌نیه‌وه تا دوا هه‌ناسه
 هه‌لکیشانی و دواتر به‌شداری شۆردن و به‌خاک سپاردنی له دوا مه‌نزلگه ده‌کات، علی
 خۆی چاودیری نه‌خۆشیه‌که‌ی فاتیمه ده‌کرد و هه‌ر خۆشی ئه‌سمای به‌ په‌رستار ده‌ست نیشان
 کرد، فاتیمه له‌سه‌ره مه‌رگ بۆ چۆنیه‌تی کفن و دفن و ناشتنی ئه‌سمای پ‌اسپارد و ئه‌سماش
 به‌ ئه‌رکی پ‌اسپارده هه‌ستا.^(۳)

۱ - مسلم رقم: ۲۴۵.

۲ - أباطیل یب ان‌ تمی من‌ التاریخ، لا ۱۰۸.

۳ - الشیعة و اهل‌ البیت، لا ۷۷.

خاتوو فاتیمه به ئەسمای ووت: من پیم ناخۆشه که ئافرهت ده خڕیتته دوتویی پۆشاکیتک و به مەش دەپێچری ئەسما ووتی: ئەهی کچی پێغه مبهری خوا (ﷺ) ئەتەوئیت شتیکت نیشان بدهم من له حەبەشه بینومە چەند لقه درەختیکی تەر لار دەکەنەوه پاشان بەرگیکی بەسەردا دێنن، فاتیمه ووتی: ئای چەندە جوان و نەخشە سازە ئەوکارە، ژن و پیا و بەم هۆیه لیک جیا دەکریتتەوه و دەناسریت. (۱)

له ابن و عەبدولبەرەوه دەڵێ: فاتیمه (پەزای خوای لی بیئت) یەکمە که سبوو له ئیسلام بە تآبوت داپۆشرا، پاشان زەینەبی کچی جەحش. أبو بکریش هەمیشە له پەیوەندی سوو له گەڵ علی بۆ پرسینی نەخۆشیه کهی فاتیمه (پەزای خوای لی بیئت)، بە پێچەوانە ی گومانی هەندێ خەلک، دوا ی ئەوهی فاتیمه نەخۆش کەوت علی سەر قالی ئەنجامدانی نوێزه فەرزەکانی بوو له مزگەوت دوا ی تەواو بوون أبو بکر و عمر له بارە ی نەخۆشیه کهی فاتیمه یان له علی (ﷺ) پرس ی، له لایەکی تر أبو بکر (ﷺ) له ئەسمای هاوسەری دەپرسی که پارێزگارو پەرستاری حەقیقی فاتیمه بوو. ئەم رۆژهی فاتیمه بە خاک سپاردرا مەدینه پەر بوو له شیوهن و گریانی پیاو و ژن، خەلک هەمووی مەد هۆش مابوو، ئەتوت رۆژی ناشتنی پێغه مبهره (ﷺ)، أبو بکر و عمر دناوایی عەلیان (ﷺ) ئەدایەوه پێیان دەووت: ئەهی باوکی حسن له پیش ئیمه نوێژ لەسەر کچه نازدارە کهی پێغه مبهر مەکه و بەنوێژ پێشمان مەکهوه. (۲)

وه فاتی فاتیمه له شەوی سێ شەمه بوو که هاوکاتبوو له گەڵ سێ یەم رۆژی پەمەزان سالی یازدەمی کۆچی، له مالیکی کورپی جعفری کورپی محمد له باوکی و ئەویش له باپیری علی کورپی حوسەین ریوایه تیکردوو ده لێ: فاتیمه (پەزای خوای لی بیئت) له ماوهی ئیوان مەغریب و عیشا کۆچی دوا یی کرد أبو بکر و عمر و عثمان و زوبهیر و عبدالرحمنی کورپی عەوف ئاماده ی گیان سپاردنه کهی بوون - فاتیمه (پەزای خوای لی بیئت) ئاماده کرا بۆ نوێژ لەسەر کردن - علی (ﷺ) ووتی: ئەهی أبو بکر فەرموو پێش کهوه أبو بکر فەرموو تۆ

۱ - الإستیعاب (۳۷۸/۴).

۲ - الشیعة و أهل البيت ص. ۷۷، کتاب: سلیم بن قیس، لا ۲۵۵.

پیش کہوہ ٹہی باوکی حسن دواتر علی فہرموی سویند بہ خوا ٹہی أبو بکر غہیری تو
 کہس نویژی لہسہر ناکات، بؤیہ أبو بکر نویژی لہسہر کرد و بہشہو بہ خاکیان سپارد، لہ
 ریوایہ تیکی تردا ہاتوہ أبو بکر نویژی لہسہر فاتیمہ کرد چوار اللہ اکبری
 (تہ کبیرہ) کرد^(۱)، لہ ریوایہ تی موسلیم ہاتوہ، کہ علی نویژی لہ سہر کردوہ ٹہمش
 ریوایہ تیکی راست و راجیحہ.^(۲)

ٹہوش لہ ہندیک پراوی شیعہ کان دا ہاتوہ گویہ فاتیمہ و ہسیہ تی بہ علی کرد کہ
 ہیچ کہسی لہو کہسانہی ستہ میان لی کردوہ و مافیان پیشیل کردوہ بہ ہیچ شیوہیہک
 لہ سہر گوری پانہوستن، چونکہ ٹہوانہ دوژمنی خوئی و باوکی، ٹہمش یہ کیکہ لہ
 ہلبہستراوہ پوجہ لہ کان و، جیگہی راستی و متمانہ نین، ہرودک خاوند کتیبی
 ژیانامہی حسہنی کوری علی (حیاء الإمام الحسن بن علی) باسی کردون.^(۳)

(محمد اقبال) یش کومہ لہ ہلبہستیک شیرین و ناسکی لہ سہر خاتو و فاتیمہ (پہزای
 خوی لی بیت) ووتوہ:

نسبُ المسيح بنی لمريم سيرة	بقیت علی طول المدی ذکراہا
والمجد يشرف في ثلاث مطالع	في مهد فاطمة فما أعلاها
هي بنت من هي زوج من هي أم من	من ذا يداني في الفخار أباهَا
هي ومضة من نور عين المصطفى	هادي الشعوب إذا تروم هداها
من أيقظ الفطر النيام بروحه	وكانه بعد البلى أحياءها
وأعاد تأريخ الحياة جديدا	مثل العرائس في جديد حلاها
هي أسوة للأمهات وقادة	يترسم القمر المنير خطاهَا
جعلت من الصير الجميل غذاها	ورأت رضا الزوج الكريم رضاها

۱ - المختصر من كتاب الموافقة، لا ۶۸ في سندہ ضعف.

۲ - مسلم رقم: ۱۷۵۹.

۳ - حياة الإمام الحسن بن علی، باقر القرشي (۱/۱۶۴).

واته: په چله کی مه سیحی کورې مهربم ژياننامه يه کی دروست کرد به دريژايي سردمه کانی باسی هديت، شکوی له سې شوينه وه هلدي، که له لانکه ي فاتيمه دايه، که کچی پيغه مبهه (ﷺ) و خيزانی علی (ﷺ) و دايکی حسن و حوسه ينی خاوه ن شانازين، دلويکی روناکی چاوی پيغه مبهه (ﷺ) رينيشانده ری گه لان و هيدايه ت ده ريتي، پيغه مبهه ری به گيانی خوی جيهانی له خه و راپه راند و له دواي ماندوبون و نزيکی له نيو چون زيندوی کرده وه، ميژويه کی نو ی ی بو ژيان هيتايه وه وه کو چون بوک له مانگی ههنگوینی و شهوی تامه زر وييدا بی، به راستی فاتيمه پيشه وا و پيشه نگی دايکانه و مانگی روناکيش ههنگاوه کانی ده کيشی، فاتيمه نارامگری و جوانی کرده خوراک په زامه ندی ميړده به ريزه کeshی به چاو بينی.

تا دلن:

لولا وقوفي عند شرع المصطفى و حدود شرعته و نحن فداها

لمضيت للتطواف حول ضريحها و غمرت بالقبلات طيب ثراها

واته: گه رسنوری شهرعی نیسلام و په يامه که ی پيغه مبهه (ﷺ) نه ده بو که خؤمانی له پيناودا فيدا ده که ين، نه وه به ده وری گلکو که يدا نه سورينه وه له ماچی خؤله که يدا خؤم نقوم ده کرد.

باسی سی يه م

پله و پایه ی حسن له لای باپیری خوشه ويستی مصطفی (ﷺ):

موژده پيدانی پيغه مبهه (ﷺ) به له دايک بوونی حسن زور گه وره بو، پيغه مبهه (ﷺ) له باوه شی نه کرد و یاری و گه مه ی له ته که نه کرد، بانگی ده کرد بو نه وه ی به سر سينگی هلزنی و یاری له گه ل بکات، حسن له مال و پيغه مبهه (ﷺ) گه شه و نماي کرد، له ساتی بو نيه وه تا نيو جهوانی پيغه مبهه (ﷺ) چاودیری ده کرد، تاييه ت حسن شیوه ی پيغه مبهه (ﷺ) ده کرد له رهنګ و پوخساری، حسن له و پله و پایه گه وره و ريز و نهوازشه به رزه ی باپیری (ﷺ) چيژی وهر ده گرت، نه مه ته نيا له بهر نه وه نه بو که نه وه ی

پیغمبەر (ﷺ) بوو بهس، به لکو حسن کۆمه لێ خهسله تی جوان و ئاکاری بهرز و ملکه چی و به خشندهی تیدا هه لکه وتبوو^(۱)، ئه مهی خواره وش هه ندیك له و فرموده و هه لئۆستانه ن که پله و پایه ی حسن له لایه ن باپیره وه (ﷺ) ده رده که وئ.

یه که م: خۆشه ویستی و به زه بی پیغمبەر (ﷺ) بو حسن و گالته کردن له گه لیدا:

۱- ئه بو هوریره وه ده لئ: پیغمبەر (ﷺ) فرموی: ((مَنْ أَحَبَّ الْحَسْنَ وَالْحُسَيْنَ فَقَدْ أَحْبَبَنِي وَمَنْ أَبْغَضَهَا فَقَدْ أَبْغَضَنِي))، واته: (هه ر که سیك حسن و حسینى خۆشویستوه ئه وه منى خۆشویست، وه هه ر که سى رقى لیا ن بو وه، ئه وه رقى له من بو ته وه).^(۲)

۲- عبدالله کورى مه سعود ده لئیت: پیغمبەر (ﷺ) نوێژى ده کرد، حسن و حسین له سه ر پشتى دانیشتبوون، خه لک دووریا ن خستنه وه پیغمبەر (ﷺ) فرموی: (وازیان لى بئینن به دایک و باوکه وه به فیدایان بم، هه رکه سى منى خۆشده وئیت با ئه و دوو منداله ی خۆشبوئ).^(۳)

۳- ئه بو هوریره ده لئیت: پیغمبەر (ﷺ) به حه سه نى فرموی: ((اللهم اني احبه، فاحبه واحب من مجبه)) واته: (ئه ی په روه ر دگاره من خۆشم ده وئیت تۆش خۆشت بوئیت، وه ئه و که سه شتم خۆش ئه وئیت که خۆشى ده وئیت)^(۴) ئه بو هوریره ده لئیت: هه ر کاتى ده مدیت چاوه کاتم فرمیسیکیان ده باراند.^(۵)

۴- له به رائى کورى عازبه وه ده لئیت: حه سه نى کورى عه لیم بینى له سه ر شانى پیغمبەر (ﷺ)، ده یفه رموی (خوایه من خۆشم ده وئیت تۆش خۆشت بوئیت).^(۶)

۱ - الحسن بن علی سیره دوره السياسى والإدارى، فتیخان کردی، لا ۴۵، الدوحة النبویه الشریفه ۷۲.

۲ - سنن النسائی رقم: ۸۱۶۸ قام الشیخ عثمان الحمیسى بتخریج الحدیث و حکم درجه تانه حسن لذاته فی رسالته أحداث شان السبطين لا ۳۱۲.

۳ - أحداث بشان السبطين، ص ۲۹۳ عثمان الحمیس، حدیث حسن.

۴ - مسند احمد (۲/۲۴۹، ۲۳۱) سنه صحیح.

۵ - الدوحة النبویه الشریفه، لا ۷۴.

۶ - مسلم رقم: ۲۴۲۲.

۵- له علی (عليه السلام) رپوایهت کراوه، پیغهمبهر (عليه السلام) حسن و حسینی له نیو دست گرتیبون دهیفررموو: ((من أحب هذین و أباهما و أمهما کان معی درجتی فی یوم القیامة)) واته: (هر که سی من و نهو دوو کوپه و دایکی و باوکی نهو دوو کوپه ی خۆشدهویت نهو له رۆژی قیامت له پلهی من دایه) نهحمد و ترمذی ثم فرموده یان رپوایهتکرده ووتی: (له گهل منه له بههشت) فرموده یه کی غریبه. (۱)

۶- یه علای کوپه مهپه ده لیت: حسن و حسین پیش برکیان ده کرد بو لای پیغهمبهر (عليه السلام) یه کیان پیش نهو تر کهوت و، دهستی خسته گهردهن و بهزگیه وه گوش، جاریک نهو ماچ ده کرد و جاریکی تر نهو وتر، پاشان فرمودی: (من نهو دوو رۆلّم خۆشدهویت دهی ئیوهش خۆشان بووی، نهی خه لکینه: (من دال ترسنوک و چاو چنۆکه ره)). (۲)

۷- له ئیسرا ئیله وه رپوایهتکراوه ده لیت: له پیغهمبهر (عليه السلام) بیست دهیفررموو: هر که سیك حسن و حسینی خۆشبووی نهو منی خۆش دهویت، وه هر که سی رقیان لی دابگریت رقی له من داگرتوه. (۳)

۸- زوو هیزی کوپه نهقمه ر ده لیت: پیاویکی (أزدس) ووتی: گویم له پیغهمبهر بوو (عليه السلام) به حه سه نی ده فررموو: (هر که سی دهیهویت منی خۆش بوویت با حه سه نی خۆش بووی، ثم قسه یه با (حاضر) به (غائب) ی رابگه یینی) نه گهر له بهر شکوی پیغهمبهر نه بوایه بۆم باس نه ده کردن. (۴)

۱ - مسند أحمد (۷۷/۱) سنن الترمذی رقم: ۳۷۳۴، سیر اعلام النبلاء (۳/ ۲۵۴)، پاشان وده لیت: نیسناده کی (ضعیف)، مهتنه که می (منکر) وه له میزان هیناو یه تی (۱۱۷/۳).

۲ - مسند أحمد (۱۷۲/۴) سنن ابن ماجه رقم: (۳۶۶۶) فی الادب، (البوصیری) پیش له (الزوائد) ده لیت: نیسناده کی (صحیح)، راوییه کانیش (ثقات) ن، پراوانه: سیر اعلام النبلاء (۳/ ۲۵۵).

۳ - ذخائر العقب فی مناقب ذوی القربی، لا ۲۱۵ المسند (۲۸۸/۵).

۴ - للمستدرک (۱۷۳/۳-۱۷۴)، سیر اعلام النبلاء (۳/ ۲۵۳، ۲۵۴)، إسناده صحیح.

۹- ئوسامەى كورې زەيد دەلىت: پىغەمبەر (ﷺ) گىرمى لەسەر پاننىكى خۆى دايىنام و حەسەنىشى لەسەر رانەكەى تر دانا فەرمووى: ((اللهم أرحمهما فرحهما)) واتە: (خوایە من بەزەبىم بەھەردوکیان دیتەو تۆش بەزىيان پىبکە).^(۱)

۱۰- ئەبو ھورەیرە دەلىت: ئەقرەئى كورې حابىس ھاتە لای پىغەمبەر (ﷺ) بىنى حسن ماچ دەكات ووتى: ئەو ماچى دەكەى، دەنا من دەمندالم ھەيە ھىچىشيانم ماچ نەكردو پىغەمبەر (ﷺ) فەرمووى: (ھەر كەسى بەزەبى بە خەلك دا نیتەو بەزەبى پىناكریت).^(۲)

۱۱- معاویەى كورې ئەبو سوڧيان دەلىت: پىغەمبەر (ﷺ) زامانى و لیوہكانى حەسەنى دەمژى، ئازار و سزا بەزمان و لیوانىك ناگەن، كە پىغەمبەر (ﷺ) ھەلىمژىوون،^(۳) رىوايەتى معاویە بۆ ئەم فەرموودەيە بەلگەيە لەسەر خۆشويستنى حسن.

۱۲- ئەبو ھورەیرە: لە رىگاۋ بانەكانى مەدینە چەند جارىك بە حسن گەيشتوو پى ووتوو زگت روتكەو - بەدايك و باوكەو بە فیدات بم - تاكو ئەو شوینە ماچ كەم كە پىغەمبەرم بىنیوہ ماچى كروہ. حەسەنىش زگى خۆى روتدەكروہ، ئەبو ھورەیرەش ناوكى ماچ دەكرد.^(۴)

۱۳- عىكرمە لە ئىبن عباس رىوايەتى كروہ دەلىت: پىغەمبەر (ﷺ) حەسەنى كورې على لەسەر شانى ھەلگرتبوو پىاویك ووتى: باشتىن سوارت ھەيە پىغەمبەر (ﷺ) فەرموو: (ئەویش باشتىن سوارچاكە).^(۵)

۱۴- لە (أبى الزبير) ھوہ ئەویش لەجابر ھوہ دەلىت: چووم بۆ لای پىغەمبەر (ﷺ) بىنىم لەسەر دەست و چۆكەكانى ھەستابوو. حسن و حسین لەسەر پىشتى خشكە خشكىان دەكرد - پىغەمبەرىش دەیفەر موو: (باشتىن وشتى وشتى ئىوہيە باشتىن سارىش ئىوہيەن).^(۱)

۱ - الإحسان في تقريب صحيح ابن حبان (۴/۱۵/۱۵)، ذخائر العقاب في مناقب ذوى القربى ص ۲۱۶.

۲ - مسلم رقم: ۲۳۱۸.

۳ - مسند أحمد (۹۳/۴)، إسناده صحيح، سير أعلام النبلاء (۲۵۹/۳)

۴ - المستدرک (۱۶۳/۳) و صححه الحاكم و وافقه الذهبى.

۵ - الشريعة للأجري (۵۲۱۶۰) إسناده ضعيف.

۱۵- ئەبو ھورەيرە دەلىت: ئىمە لەگەل پىغەمبەر (ﷺ) نويۇمان دەکرد، كاتىك كىرئوشى دەبرد حسن و حسين دەچونە سەر پىشتى، كاتىك بەرز دەبۆۈە لەسەر زەوى دای دەنان، كاتىك دەگەراپەۋە بۆ كىرئوش بەھەمان شىۋە دەگەرانەۋە بۆسەر پىشتى تاكو نويۇەكەى تەۋاۋ دەکرد. (۲)

۱۶- ابن بەرىدە لەباۋكى يەۋە رىۋايەتكراۋە دەلىت: پىغەمبەر ووتارى دەدا لە پىك حسن و حسين دەركەۋتن دوو كراسى سۆريان پۆشى بوو، ھەنسكىيان دەبرد، پىغەمبەر لەسەر مېنبەرەكەى دابەزى بەرزى كىردنەۋە بۆ لای خۆى، فەرموۋى: خواگەۋرە دەفەرموۋى: ﴿إِنَّمَا أَمْوَالَكُم مَّا كَسَبْتُمْ﴾ [التغابن: ۱۵]، كاتىك تەماشەى ئەۋ دوو مندالەم كىرد دەپۆن و ھەلدە بەزن نارامم نەماۋو قسەم بىرى و بۆلاى خۆم ھىنان. (۳)

۱۷- ئەبو ھورەيرە رىۋايەتى كىردە دەلىت: لەگەل پىغەمبەر (ﷺ) پىك دەرچوۋىن قسەمان لەگەل يەكترا نەكرد تاكو گەيشتىنە بازارى - بەنوقەىنىقاع لە وىشەۋە بۆ مالى فاتىمە ووتى: (كوا مندالە بچكولانەكە كوا مندالە بچكولانەكە) واتە (حسن) وامزانى فاتىمە پەنھانى كىردوۋە بۆ ئەۋەى بېشۋاۋ ملوانكەكەى لەمل كات زۆرى پىنەچوۋ بە غاردان ھات و ئەۋ دوو دۆستە يەكتريان بەسۆزەۋە گوشى. (۴)

۱۸- سلمەى كورپى ئەكۋە دەلىت: جەلەۋى ئىستەرە گەۋرەكەى پىغەمبەرم (ﷺ) رائەكىشا تاكو مالى پىغەمبەر (ﷺ) يەكىان لە پىش و ئەۋىترىش لە پىشتەۋە بوو. (۵)

لەم پەۋشتە جوانەۋە باوك و دايك با فىرى خۆشەۋىستى بىن و سۆز و مېھرەبانى بۆ پۆلەكانيان دەپىن، لە فەر موودەكانى پىغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بە خۆشەۋىستى حسن و بەزەبى پىداھاتنى گەمەۋ گالئە ئەنجام دان لەتەكى چەند شتى: مان بۆ پروون دەبىئەتەۋە.

۱ - الشريعة للأجري - (۵۲۱۶۰) فەرموودەيەكى (ضعيف)، إسنادہ ضعيف فيہ مسروح أبو شهاب: تكلم فيہ، قال العقيلي: لا يتابع عليه - أي على هذا الحديث - وقال: ابن أبي حاتم: سألت أبي عن مسروح و عرضت عليه بعض حديثه فقال: يحتاج إلى التوبة من حديث باطل رواه عن الثوري. وقال ابن حبان: لا يجوز الإحتجاج بغيره لمخالفته للإثبات في كل ما يروى. المروجين (۱۹/۳)، الميزان (۹۷/۴).

۲ - الشريعة (۲۱۶۱/۵) إسنادہ ضعيف، سيد محمد بن عيسى ابن حبان المدائني قال: الدار المتروك قطنى ضعيف.

۳ - الشريعة لأجري (۲۱۶۲/۵).

۴ - مسلم (۱۸۸۲/۴-۱۸۸۳).

۵ - مسلم رقم: (۲۴۲۳).

ئەمە ئاماژەيەكى پرونېشە بە رېنويىنى پېغەمبەر(ﷺ) بۆ موسلمانان لە چۆنيەتى دروستکردن و بنيادنانى دەرونى مندال. ھەرۋەھا ۋاڤمادانەۋەي پرسىيارىكى گرنگېشە ئايە چۆن بنيادى سۆزى مندال بنين؟ چۆن مافەكانى بۆ دەستەبەر كەين بۆ ئەۋەي بېيتە مرۆڤتىكى خاۋەن داھاتوۋە؟ فەرموودەكانى پېغەمبەر(ﷺ) ئاماژە بە كۆمەللى بنچينەو بنەمايان كىردوۋە كە لە ئەنجامى پىيادە كىردىيان لەسەر رۆشنايى و چاۋ ساغى رېنگە دەگرين.

أ- يەكەم بنچينەى سۆزدارى: ماچكرن و بەزەيى ھاتنەۋە بە مندال.

بېگومان ماچ كىردن رۆللىكى كارا دەبىنيت لە جولاندنى ھەستو سۆزى مندال، ھەرۋەك رۆللى بالا دەبىنيت لە دامزكانەۋە و ھىۋر كىردنەۋەي تەۋرمى گريان، پەيوەندىەكى بەھىز و تۆكەش دروست دەكات لە نيوان بچوك و گەرە، بەلگەشە بۆ بەزەيى نواندى دۆ و دەرون بۆ منداللى تازە پېگەيشتو، بى فېزى گەرەش دەردەخات بۆ بچوك، رۆشنايىكى پېرئىنگ دارىشە ھەست و نەستى مندال جوان و قەشەنگ دەكات، دلى خۆش دەكات و ھەلسوكەوتى لەگەل دەرووبەرى زىاتر دەكات ئائەمەيە رېبازى چەسپاۋى سەرەتاو و كۆتايى پېغەمبەر(ﷺ) لەگەل مندالندا^(۱)، بەزەيى و مېھربانى نواندىن خەسلەتتىكى پېغەمبەرا يەتى محمدە(ﷺ)، دەروازەيەكىشە بۆ چوون بۆ بەھەشت و ھەساۋە بوون بە رەزامەندى خوا.

ب- بنچينەى دووهم: گالئە و يارى لەگەل مندال.

ھەندى فەرموودەمان روون كىردەۋە بەلگە بوون لەسەريارىكىدى پېغەمبەر(ﷺ) لەگەل مندالان، كۆمەلە وانە و ئامۆزگارىەك لەم فەرموودانەى پېغەمبەر(ﷺ) ۋەردەگرين كەلەسەر گەمە و گەپ لەگەل مندالندا ھاتوون، جارىك بە ھەلگرتن و جارىكى تر بە خەندە و پېكەنن لە گەلئاندا... بۆيە ھاۋەلان رېبازى پېغەمبەريان گرتبوو پېشېركيان دەكرد لەسەر گەمەو گالئە لەگەل مندالەكانيان و دانانيان لە مەنزلى خويان، ھەلزنن و خلىسكانيان پى كىردوون، عمر دەفەرموۋى: پىۋىستە پىاۋ لە نىۋو كەس و كارىدا ۋەك

مندال بڑیت، واتہ: لہ ہۆگری و دلخۆشی و ساکاری و یاری لہ گہل مندالہ کانیدا. وەك
 ئاشكراشه پيغهمبەر گالتهی لہ گہل حسن و حسین دا کردووه. بەم گەمە و گەپە پيغهمبەر
 (ﷺ) ھەلسوگەوتی لہ گہل مندالاندا کردوہ و بەو سۆزە راست و پاکە گیان و دەروونی
 خۆراك داوون. دوور لہ ھەموو وشکی و دلرەقی و ماف پيشتیل کردنیک. (۱)

ج- بنچینە سی یم: دیاری و بەخشین

بەگشتی دیاری شوینەواریکی و بەھیز لہ دلی مرؤفدا جیدەھیللی، لہ دلی مندالاندا
 کاریگەری زیاتر دەکات. پيغهمبەر (ﷺ) کاریگەری ئەو پایە بە ھیزەمان بۆ
 رووندەکاتوہ سەبارەت بە دروست کردنی سۆزی مندال و جولانندن و ئاراستەکردن و
 پاکردنەوہی لہ ھەموو ناتەواویەك. بەر لہ ئیستا ناماژەمان بەو کارە ی پيغهمبەر (ﷺ)
 کرد، لہ گہل کچە پوری حسندا کردی، دەکاتە ئەمامە ی کچی عاص و زەینەب، عائیشە
 دەلی: نەجاشی خشلیکی بەخشی بە پيغهمبەر (ﷺ)، گوستیلە یەکی زیری تیدا بوو،
 پيغهمبەر (ﷺ) وەری گرت و بە دیاری نارد بۆ ئەمامە ی کچی زەینەب ئینجا فەرمووی:
 (ئە ی کچە کەم بە مە خۆت برازینەوہ). (۲)

ح- بنچینە ی چوارەم: دەست ھینان بە سەری مندالدا:

پيغهمبەر (ﷺ) بە دەست ھینان بە سەری مندالدا ھەست و سۆزی دە جولانندن، بە مەش
 ھەستیان بە خۆشی رەحم و میھرەبانی و خۆشەویستی دە کرد و دەرکیان بە بوونی خۆیان
 دە کرد و ھە خۆشەویستی و گرنگی گەورە کانیشیان پە ی پیدە برد. موسەبی کوری عبداللہ
 دەلی: عبداللہ کوری سەعلەبە چوار سال پيشت کۆچی لہ دایک بوو ھینایان بۆ لای
 پيغهمبەر (ﷺ) دەستی پیرۆزی ھینا بە سەر دەم و چاوی و لہ فەتعی مە ککەش دوعای
 بۆ کرد، پيغهمبەر (ﷺ) وە فاتی کرد ئەو چوار دە سالانە بوو. (۳)

۱ - منهج التربية النبوية لا ۱۸۴.

۲ - سنن ابن ماجه رقم: ۳۶۴۴، الدوحة النبوية الشريفة، لا ۴۳.

۳ - مستدرک الحاكم (۳/۳۷۹).

ج- بنچینه‌ی پینجه‌م: جوان پیشوازی کردنی مندال:

سازدانی لبقا له گه‌ل مندال پر بایه‌خه، به تایبته چرکه ساته‌کانی لبقای یه‌که‌م، نه‌گه‌ر لبقای جوان و به‌هادار بوو، مندال هه‌ولتی قسه و ولامت له گه‌ل ده‌دات، دلی خۆی والا ده‌کات و هه‌سته‌کانی ده‌ر ده‌خات، قه‌یران و تنگه‌ژه‌کانی ده‌خاته‌روو، خه‌ون و خولیاکانی ده‌درکینیت، نه‌مانه‌ش به دلخۆشی پیشوازی کردنی مندال و ده‌رپرینی سۆزو شادمانی و یاری کردن له‌گه‌ل هه‌موو فه‌راهه‌م دیت،^(۱) عبدالله کورپی جعفر ده‌لایت: پیغه‌مبه‌ر کاتیک له سه‌فه‌ر ده‌گه‌راپه‌وه سه‌ره‌تا خۆی ده‌گه‌یانده مندالانی نال و به‌یت، جاریک له سه‌فه‌ر ده‌گه‌راپه‌وه به‌من گه‌شت و له نیو هه‌ردوو ده‌ستی گرتم، پاشان یه‌که له کورپه‌کانی فاتیمه‌ی له پشت خۆی سوار کرد، سی‌که‌س به سواری یه‌که ولاغ چووین بۆ نیو مه‌دینه.^(۲)

س- بنچینه‌ی شه‌شه‌م: پرسیار کردن و به سه‌رکردنه‌وه‌ی مندال و پرسیار.

زۆر جار مندال له کوچه و کۆلانان ویل و سه‌ر گه‌ردان ده‌بیته، نه‌گه‌ر دایک و باوک گرنگی به کاروباری مندال بدن و هۆشیاری خیرا له سه‌ر ناله‌باریه‌کانی ده‌رکه‌ن، نه‌وه زوو به زوو شوین هه‌نگاوه‌کانی مندال هه‌لده‌گرین و به‌دۆخی ناگا ده‌بین - به‌پیچه‌وانه‌ش کاری سلبی لی‌ده‌که‌ویته‌وه - نه‌و خیرا به دوا‌دا‌چوونه‌ پۆلئیکی گه‌وره ده‌گیڕی له سه‌ر ده‌روونی مندال، که‌مته‌رخه‌میش مه‌ینه‌ت و نازار و گریانه‌کانی خه‌ست تر ده‌کات و سزا و نه‌خۆشیه‌کانی ده‌رونیش توند و به هیز تر ده‌بن له سه‌ری، هه‌ر له به‌ر نه‌وه‌یه پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌ست و بردی ده‌کرد له مباره و فه‌رمانیشی به هاوه‌لان ده‌کرد هاوکاری بکه‌ن له به‌دوا‌دا‌چوون و گه‌ران به دوا‌ی حسن و حسین دا.^(۳)

(الطبری) له سه‌لمان ریوايه‌تیکردوه ده‌لایت: ئیمه له ده‌وری پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) گرد بووبووین له پریک (أم آین) ده‌رکه‌وت و ووتی: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا حسن و حسین وونبون

۱ - منهج التربية النبوية للطفل، لا ۱۸۵.

۲ - مسلم رقم: ۲۴۲۸، سير أعلام النبلاء (۳/۴۵۸).

۳ - منهج التربية النبوية للطفل، لا ۱۸۶.

کاتی ئیواره بوو پیغهمبهر (ﷺ) فرمووی: ((ههستن به دواي کوره کائم دا بگه پړین)) هه
یه که و ریگایه کی گرته بهر منیش بهر وه پیری پیغهمبهر (ﷺ) چووم پیغهمبهر (ﷺ) هه
خه ریکی گه پان بوو تا کو گه یشت به قه دبالئی کیونک بینی حسن و حسین له یکه وه ئالان،
له م لاشه وه ماریک له سه ر کلکی وه ستاوه پرشکی ئاگر له ده میه وه دهرده چیت،
پیغهمبهر به په له بو لای چوو و هه ندیک به ردی تیگرت، قسه ی له گه ل کردو ماره کهش
پشتی هه لکرد و رۆیی، پاشان چوو بو لای حسن و حسین و له یه کتری کردنه وه ئینجا
دهستی موباره کی به سه ر دهم و چاویاندا هینا، فرمووی (به دایک و باوکه وه به فیداتان
بم) ئای ئیوه چهنده ریز دارن لای پهروه دگار نهوسا یه کیکیانی خسته سه ر شانی راست و
ئه ویتیش سه ر شانی چه پ، منیش و تم: خو شی بو خوتان باشتین سواریتان هه یه،
پیغهمبهریش (ﷺ) فرمووی: ((نعم الراكب هما، وأبوهما خير منهما))، اته: (ئه وانیش
باشتین سوار چاکن، باوکیشیان چاکتره له وان)^(۱)، تو ئه م ترسه تیبینی بکه که له نیوان
حسن و حسین دروست بوو هه ردووکیان به یه که وه لکابون له بهر ترسی ماره که، تیبینی
خیرایی پیغهمبهر (ﷺ) بو له لادانی ئه م ترسه و جیا کردنه وه یان له یه کتری و -
دهسته یان به سه ر دهم و چاویاندا - پاشان دوعا بو کردن و ریز لینانیان به هه لگرتیان
له سه ر شانه کانی و ستایش کردنیان به فرمووده ی: (و نعم الراكبان هما) ته نیا له
خوشه ویستی زوری پیغهمبهر (ﷺ) بو حسن و حسین و له گرنگی دان پییان سه ر چاوه
ده گرت. ^(۲)

ش - بنچینه ی هه وته م: یاری کردنی گه وره له گه ل مندالی بچوکدا.

پیغهمبهر (ﷺ) - پیشه وا و سه ر کرده مان - یاری له گه ل حسن و حسین دا کردوه
ههروه ک باس مان کرد، ئه مهش ته نها به مه بهستی پهروه ده کردنی دایک و باوک و
گه وره کانه، ههروه ها بو ئه وه ی پابه ند بن به ریگا و خه تی ئه وه له گه مه و گالته کردن
له گه ل منداله کانیان دا. ریوات کراوه پیغهمبهر (ﷺ) هه سه نی دنه ده دا به سه ر حسین،

۱ - معجم الطبرانی (۶۵/۳) رقم: ۲۶۷۷، في مجمع (۱۸۲/۲) وفيه أحمد بن راشد الحلالي وهو ضعيف، ضعفه الذهبي في المغني.

۲ - منهج التربية النبوية للطفل، لا ۱۸۷.

هه‌ڵ ده‌شاخان له‌لای پێغه‌مبەر ئه‌ویش ده‌یفه‌رموو: (ده‌ی ئه‌ی حسن، بگه‌ره ئه‌ی حسین) عایشه‌ ووتی: گه‌وره‌که‌ت ده‌ست نیشان کرد؟ پێغه‌مبەر (ﷺ) فه‌رموی: (جبریل ده‌لێت: بگه‌ره تۆ ئه‌ی حسین)^(۱) له‌ رێبایه‌تیکه‌ی تر (جعیف) دا هاتوه‌، که‌ جعفری کورپی محمد له‌ باوکیه‌وه‌ رێبایه‌تیکردوه‌و ده‌لێت: پێغه‌مبەر(ﷺ) له‌ شوێن جه‌نازه‌یه‌ک دانیشتبوو، حسن و حسین به‌یه‌که‌تر هه‌ڵ شاخانه‌وه‌ ده‌رکه‌وتن، پێغه‌مبەر فه‌رموی: (ده‌ی تۆ ئه‌ی حسن) علی ووتی: ئه‌ی پێغه‌مبهری خوا به‌سه‌ر حسینیدا سه‌ر ده‌خه‌ی؟ فه‌رموی (ئه‌وه‌ته‌ جبریلیش ده‌لێ: تۆ ده‌ی حسین).^(۲)

تۆ بنواړه‌ بۆ ئه‌و هه‌موو یاری هه‌مه‌ چه‌شنه‌ی پێغه‌مبەر(ﷺ) له‌ گه‌ڵ حسن و حسیندا، ئه‌مه‌ ته‌نها رێنویینی کردنی تۆیه‌ بۆ ئه‌نجامدانی یاری هه‌مه‌ جوړ له‌ گه‌ڵ مندالاندا، به‌هه‌مان شپۆه‌ تیئینی وه‌سف و مه‌دحی پێغه‌مبهرت کرد که‌ له‌ کاته‌ی یاری بۆ حسن و حسینیدا ده‌رده‌بهری بۆ ئه‌وه‌ی هیژ و چالاکی ده‌رونیان زیاده‌ بکات و راگیراویشیان کات له‌ سه‌ر یاری، تا خه‌م و نیگه‌رانیش دایانه‌گرێ و، به‌دلی پر له‌ سۆزه‌وه‌ به‌ دوا‌ی یاری دا بپوێن، تا که‌ له‌ یه‌ک کاتدا بیته‌ خۆراکی جه‌سته‌و رۆحیان.^(۳)

گه‌ر له‌ گۆشه‌یه‌کی تر بپوێن ده‌بینین یاری کردن له‌ گه‌ڵ مندال کۆمه‌لێ سود و به‌های گه‌وره‌ی تێدایه‌ وه‌ک سودی: جه‌سته‌یی، په‌روه‌رده‌، کۆمه‌لایه‌تی، په‌وشتی، خودیته‌ی، چاره‌سه‌ری... تاد.^(۴)

دووهم: حسن هاوشیوه‌ی پێغه‌مبەر بوو (ﷺ):

۱- ئه‌بو خالید ده‌لێت: به‌ (أبو جحيفة) م ووت: ئایا پێغه‌مبهرت(ﷺ) بینیه‌؟ ووتی: به‌لێ: له‌ هه‌موو که‌سه‌ی زیاتر به‌ حه‌سه‌نی کورپی علی ده‌چوو.^(۵)

۱ - سير أعلام النبلاء (۲۶۶/۳) إسناده حسن.

۲ - سير أعلام النبلاء فيه إنقطاع ضعيف جداً (۲۸۴/۳)، فمروده‌که واتای هه‌لتان و چاک و جوانکردنی تێدایه‌و (أصل)یش بۆ وازه‌ینانه، بپروانه‌ سير أعلام النبلاء(۲۸۴/۳).

۳ - منهج التربية النبوية للطفل، لا ۲۰۹ الى ۲۱۶.

۴ - هه‌مان سه‌رچاوه‌. ۲۱۶.

۵ - الطبقات الكبرى الطبقة الخامسة من الصحابة (۲۴۵/۱)، أخرجه البخاري، رقم: ۳۵۴۴ إسناده صحيح.

۲- عقبه‌ی کورپی حارس ده‌ئی: من له گه‌لّ أبو بکر به‌لای حسن دا رۆیشتین، أبو بکر حه‌سه‌نی له‌سه‌ر سنگی دانا ئه‌وسا فه‌رمووی به‌ باوکه‌وه به‌ قوربان‌ت بم تۆ هاوشیوه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌ك علی. علی (ﷺ) ده‌ستی کرد به‌ پیکه‌نین^(۱). له‌ ریوایه‌تیکی تردا عوقبه‌ی کورپی حارس، ده‌ئیت: له‌ گه‌لّ أبو بکر دوا‌ی نو‌یژی عه‌سر ده‌رچووین هاوکات چه‌ند شه‌ویک به‌سه‌ر وه‌فاتی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) تیپه‌ری کردبوو - علی به‌ ته‌نیشدا ده‌رۆی حسینیش له‌ گه‌لّ مندا‌لاندا یاری ده‌کرد، أبو بکریش خسته‌یه‌ سه‌ر سنگ و گه‌ردنی خو‌ی و فه‌رمووی: به‌ باوکه‌وه به‌ قوربان‌ت بم تۆ شیوه‌ی پیغه‌مبه‌ر ده‌که‌ی نه‌ك شیوه‌ی علی، به‌م قسه‌ علی که‌وته پیکه‌نین.^(۲)

لی‌ره‌دا حقیقه‌تی خو‌شه‌ویستی و جو‌ش و خرۆشی نیوان أبو بکر و علی ده‌رده‌که‌ویت، هه‌روه‌ك ئه‌م ریوایه‌ته‌ صحیح و به‌راشکاوی ئه‌مه‌ پشت راست ده‌کاته‌وه، نه‌ك وه‌ك هه‌ندیك خه‌لك بانگه‌ شه‌ی بو‌ده‌که‌ن.

۳- له‌هانیی کورپی هانیئه‌وه ئه‌ویش، له‌ علی (ﷺ) ریوایه‌تی‌کردووه ده‌ئیت: حسن له‌ سینگه‌وه تا‌کو سه‌ر شیوه‌ی پیغه‌مبه‌ری (ﷺ) ده‌کرد حسینیش له‌ سینگه‌وه به‌ره‌و خوار له‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌چوو.^(۳)

۴- عاصمی کورپی کوله‌یب، ده‌ئیت: باوکم بو‌ی باس‌کردم که‌ له‌ أبو هوریره‌ بیستوو‌یه‌تی ووتی: پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمووی: ((مَنْ رَأَى فِي النُّومِ فَقَدْ رَأَى فِيَّ الشَّيْطَانَ لَا يَنْتَحِلُنِي)) واته‌: (هه‌ر که‌س منی له‌ خه‌و بینسی ئه‌وه منی بینسوه، چونکه‌ شه‌یتان ناچیته‌ سه‌ر شیوه‌ی من). باوکم ووتی: به‌ (ابن عباس) م ووت: من پیغه‌مبه‌رم له‌ خه‌ودا بینسی، فه‌رمووی: پیغه‌مبه‌رت بینسی؟ ووتی: به‌ئێ سو‌یند به‌ خوا بینسیم، ووتی: حه‌سه‌نی کورپی عه‌لی بیر که‌وته‌وه؟ ووتم به‌ئێ سو‌یند به‌خوا تا‌کو شیوه‌ی جول‌ه‌ی راست و چه‌پ و

۱ - البخاری رقم: ۳۷۵۰

۲ - الطبقات، الطبقة الخامسة من الصحابة (۲۴۷/۱) إسناده ضعيف.

۳ - الطبقات، الطبقة الخامسة (۲۴۷/۱) إسناده ضعيف.

جوړی روښتنه که شم که وته وه یاد (نبین عهباری) فہرمووی زور پاسته حسن هاوشیوہی پیغہ مبرہر بووی. (۱)

۵- به هی مهولای زویتر ده لیت: یادی هاوشیوہترین که سمان ده کرده وه له شیوہی پیغہ مبرہر (ﷺ) بی. له نیو خرم و خویشاندا، عبدالله کورپی زویتر ده رکوت و ووتی: من پیتان ده لیم کی له هه موو کهس و کاری زیاتر شیوہی پیغہ مبرہری کرده (ﷺ) خوشه ویستریں که سیش بووه لای نهو، نهویش حه سنی کورپی علی یه، به چاوی خوم بینیم حسن هات پیغہ مبرہریش (ﷺ) کړنوشی ده برد خوی خسته سهر شانی یاخود سهر پشتی پیغہ مبرہر (ﷺ)، نه هاته خوار تاکو پیغہ مبرہر (ﷺ) خوی هینايه خواره وه، سویند به خوا به چاوی خوم بینیم هاتو پیغہ مبرہریش له رکوع دأبوو له نیوان قاچه کانی بو شایی یه کی کرده بوئه وهی تیدا تیپه ریبت. (۲)

۶- عبدالرزاق ده لیت: معمر نهویش له (الزهری) یه وه پیی راگه یان دین که نه نهس ریوایه تکرده وه ووتی: هیچ که سی هه ندهی حسن له پیغہ مبرہر نه چووه (۳) وه ووتی: حسن له پوری دم و چاویه وه زورتره له پیغہ مبرہر ده چوو. (۴)

۷- فاتیمه کیچی پیغہ مبرہر (ﷺ) حسن و حسینی هینا بو لای پیغہ مبرہر (ﷺ) له کاتی کدا پیغہ مبرہر (ﷺ) له له سهر مهر گدا بوو، فاتیمه ووتی: نهی پیغہ مبرہری خوا (ﷺ) نه مانه جوته کورپی تون به شستیک به هره مهن دیان بکه فہرمووی: حسن هه ییبت و شکومه ندی منی وه رگرتوه، حسینیش بویری و سه خاوه تی منی هه لگرتوه. (۵)

۸- أبو (ملیکه) ووتی: فاتیمه به دواي حسندا ده گهرا و ده یفه رموو کوره کهم شیوہی پیغہ مبرہر (ﷺ) ده دات نهک شیوہی علی. (۱)

۱ - المصدر السابق (۲۴۸/۱) إسناده حسن.

۲ - هه مان سهر چاوه. (۲۴۹/۱) إسناده ضعيف.

۳ - الصحيح المسند من فضائل الصحابة للعدوي، لا ۲۶۳.

۴ - ذخائر ذوی القربی، لا ۲۲۱.

۵ - الأحاديث الواردة بشأن السبطین، لا ۲۸۷، شیخ عیمان الحمیس ووتی: له زیر روښنایی لیکولینه وهی نیسنادی نم فہرمورده دا ده رده که ویت که زور لاوازه، نهویش له بهر بوونی محمد بن حمید و ابراهیم بن علی، لا ۲۸۹.

۶ - مجمع الزوائد (۹۱۷۶) مرسل، وفيه زمعه بن صالح وهولین.

۹- ئەوانەى شىۋەى پىغەمبەريان دەکرد: جعفرى كورپى ئەبو تالىب، حەسەنى كورپى على (ﷺ)، ئەبو سوفيانى كورپى حارس، قئمى كورپى عباس، سائىبى كورپى عەبد، يىزىدى كورپى هاشم كورپى عبدالمطلب. (۱)

۱۰- لە ئەبو ئىسحاقەوۋە كەلە (ھىبىرە)ى كورپى (بەرىم) ئەوئىش لە على بىستوۋە و دەئىت: ھەر كەسىك ھەزە كات بۆ ھاوشىۋەتەرىن كەسى پىغەمبەر (ﷺ) بىروانى لە نىۋان گەردن و دەم و چاۋ و قز بابۆ حەسەنى كورپى بىروانى، ۋە ھەر كەسىك ھاوشىۋەتەرىن كەسى پىغەمبەرى (ﷺ) دەۋىت لە گەردنەوۋە بۆ ئەژنۆ لەروۋى پىكھاتەوۋە با بۆ حوسەنى كورپى على بىروانىت. (۲)

سى يەم: حسن و حسين گەورەى گەنجانى بەھەشت:

۱- لە حوزەيفەوۋە پىۋايەتكراره ووتى: داىكم پىسى ووتم لە كەيەوۋە پەيمانە بە پىغەمبەر (ﷺ) داۋە؟ ووتم: لە ۋەتەى ئەوئەندەى ئەوئەندە. خۆى گەياندمى و جنىۋى پىدام ووتم: داىە وازم لىبىنە من دەروم بۆلاى پىغەمبەر (ﷺ) و نوئىزى مەغرىبى لە گەل دەكەم، پاشان لىي جىانامەوۋە تاكو داۋاى لىخۆشبون بۆ من و تۆنەكات. ئەوسا دەلى چوم بۆلاى پىغەمبەر (ﷺ) و نوئىزى مەغرىبم لە گەل ئەنجامدا، داۋاى ئەوۋەى نوئىزى عىشاشى كرد دەر كەوت منىش بە داۋاى كەوتم لەرىگادا كەسىكى ھاتە پىش و ووت و وئىزى لە گەل كرد، داۋاى رۆبى منىش ھەر بە داۋاىەوۋە بووم دەنگى منى بىست: فەرموۋى (ئەمە كى يە؟) ووتم: حوزەيفەمە فەرموۋى: (چىت دەۋىت؟) منىش كارەكەم بۆ باس كرد، فەرموۋى (خۋاى گەورە لە تۆ و داىكت خۆش بى) ئىنجا فەرموۋى: (ئەى ئەو كەسەت بىنى كەمىك بەر لەئىستا لەرىگادا پەيدا بو؟) ووتم بەلى: فەرموۋى: ئەمە فرىشتەيدەك بوو دابەزى بوو كە جگەلەم شەوۋە نەھاتوۋە بۆ روۋى زەمىن. سلاۋى لەلاى خدا بۆ ھىئابووم.

۱ - التبيين فى انساب القرشين، لا ۱۰۲.

۲ - الشريعة للأجرى (۲۱۴۶/۵).

مژده‌شی پیدام که حسن و حسین گه‌وره‌ی گه‌نجانی به‌ه‌شتن. فاتیمه‌ش گه‌وره‌ی ژنانی به‌ه‌شته. ^(۱)

۲- له أبو سعیدی خودری یوه فہرموی: پیغہ مہر (ﷺ) فہرموی: (حسن و حسین گه‌وره گه‌نجانی به‌ه‌شتن). ^(۲)

۳- له حہ کہ می کوری عبدالرحمن له باوکیه وه ئه‌ویش له أبو سعیدی خودریه وه ده‌گیر پتہ وه ده‌لیت: پیغہ مہری خوا (ﷺ) فہرمویہ تی: ((الحسن والحسين سيدا شباب أهل الجنة إلا ابني الخالة عيسى و يحيى بن زكريا عليها السلام) واتہ: (حسن وحسين گه‌وره‌ی هم موو گه‌نجانی به‌ه‌شتن تنہا ہر دوو کورہ پورہ کہ یه کتری نہ بی عيساو یحسا کوری زہ کہ ریا سہ لامی خودایان لیبی) ^(۳) ہر وہا شیخ عثمان الخه‌میس ہستاوہ بہ توئی زینہ وه‌ی ریگاکانی ئم فہرموودہ، رووی کردو تہ وه، کہ بہ وه‌ی ئم فہرموودہ له شازدہ ہا وه له ریوایہ تراوہ ^(۴)، ده‌لی: سہ بارہ ت بہم فہرموودہ له ئہ حمہ دی کوری حہ نبل پرسیار کراوہ فہرمویہ تی صحیحہ و ^(۵)، ابن کثیر له (البدایة والنهاية) باسی کردو وه و ده‌لی (سہ نہ ده‌کانی هم موو ضعیفن) ^(۶)، ذہبی ده‌لیت: له چہند روانگہ یه کہ وه گیر دراوہ تہ وه کہ یه کتر بہ ہیژ دہ کہن ^(۷)، پاشان عثمان الخه‌میس ده‌لی: له وه‌ی بؤم دہر کہوت ئہ شی ووتہ ی ئم پی شہ وایانہ (جمع) کہین، ہر وہ کہ حافزی ابن کثیر: ده‌لیت: له هم موو سہ نہ ده‌کانی ئم فہرموودہ لاوازی ہ یه. ہندیکیان (حسن) نن و ہندیکی تر (حسن لغیرہ)، کہ واتہ ہیژ

-
- ۱ - مسند أحمد (۳۹۱/۵)، ئم فہرموودہ یه (منہال بن عمرو) تیدایہ و ہندی له زانایانیش له بارہ یه وه شتیان ووتوہ، بہ لام ب (صحیح) ئم فہرموودہ یه قبولوہ پاشان له لاین عدی بن پابت و عاصمہ وهاتوہ گرجی قسمان له باروہ ہدیہ، بہ لام دہ کرت یه کتر بہ ہیژ بکن.
 - ۲ - الأحادیث الواردة بشأن البسطين، لا ۱۷۶.
 - ۳ - الشریعة للأجری (۲۱۴۴/۵) إسنادہ حسن.
 - ۴ - الأحادیث الواردة بشأن البسطين، لا ۲۱۱.
 - ۵ - السؤال رقم: ۱۲۴ المنتخب من اللؤلؤ للخلال، لابن المقسي.
 - ۶ - البدایة والنهاية (۲۰۸/۸)
 - ۷ - سير أعلام النبلاء (۲۸۳/۳)

بهیه‌کتر دهبه‌خشن حافیزی زه‌ه‌بیش هه‌روای ووتوه، ئیمام نه‌هم‌دیش هه‌ر پئی صحیح بوو، به‌لام (حسن لغیره)^(۱)، (والله أعلم).

چواره‌م: حسن و حسین دوو ریحانه بوغۆشه‌که‌ی پیغه‌مبهر له دوونیا‌دا:

أبو نه‌عیم ده‌ئیت: گوئیستی عبدالله کوری عمر بووم پرسیاریان لی کرد له‌باره‌ی نه‌و که‌سه‌ی به‌رگی إحرامی له‌به‌ره (شعبه) ده‌ئیت: پی‌م وایه له‌سه‌ر کوشتنی می‌ش بوو، عبدالله فه‌رمووی خه‌لکی عی‌راق سه‌باره‌ت به‌ می‌ش پرسیارده‌که‌ن له‌کاتی‌کدا کوری کچه‌که‌ی پیغه‌مبهریان شه‌ید کردوه، پیغه‌مبهریش ده‌فه‌رمووی: ((هما ریحانتانی من الدنیا)) واته: (ئه‌مانه ریحانه‌ی منن له دوونیا‌دا).^(۲)

أبو بکر ده‌ئیت: حسن و حسین له‌سه‌ر پشتی پیغه‌مبهر (ﷺ) یاری ده‌کرد له‌کاتی‌کدا پیغه‌مبهر (ﷺ) له‌ نی‌و نوێژ بوو توند به‌ده‌سته‌کانی ده‌یگرتن تا‌کو له‌سه‌ر زه‌وی ئارامی ده‌گرت نه‌وسا وازی لی‌ده‌هینان، دای ته‌واو‌بوونی نوێژیش له‌نی‌و کۆشی خۆی دای نه‌نیشان‌دن. ئینجا ده‌ستی به‌سه‌ر سه‌ریاندا نه‌هینا پاشان ده‌یفه‌رموو: (ئه‌م دوو کوره‌ی من ریحانه‌ی منن له دوونیا) پرووی له‌خه‌لک ده‌کرد و، ده‌یفه‌رموو: (به‌راستی کوره‌که‌م گه‌وره‌یه، ئومید ده‌خوازم ئاشته‌وایی بخاته نی‌وان دوو کۆمه‌لی گه‌وره‌ی وه‌ له‌کۆتایی زه‌ماندا)^(۳)، محم‌دی کوری حسینی ئاجری ده‌ئیت: مه‌به‌ستی حسن بووه^(۴)، له‌ (أبی بکره) ری‌وایه‌ت کراوه ده‌فه‌رمووی: (پیغه‌مبهر (ﷺ) نوێژی ده‌کرد کاتی‌ک کړنوشی ده‌برد، حسن ده‌چوو هه‌ر پشتی، کاتی‌ک هه‌ل‌ده‌ستاوه ده‌یگرت و به‌ هی‌واشی له‌سه‌ر زه‌وی دای ده‌نا، کاتی‌ک کړنوشی ده‌برده‌وه هه‌مان شی‌وه‌ی دووباره ده‌کردوه، که نوێژی‌شی نه‌نجام ده‌دا له‌ ناو کۆشی خۆی دای ده‌ناو ماچی نه‌کرد پیاوی‌یک ووتی: تو له‌گه‌ل ئه‌م مندا‌له‌ واده‌که‌ی؟

۱ - الأحادیث الواردة بشأن السبطین، لا ۲۱۲.

۲ - البخاری رقم: ۳۷۵۳

۳ - صحیح ابن حبان رقم: ۶۹۶۴.

۴ - الشریعة للأجری، لا ۲۱۵۷.

فهرمووی: (حسن و حسین جوتہ پریحانہی منن، تکا خوازم له خواہی گهوره بههوی ئه مه وه ناشته وایی بخته نیوان دوو کۆمه لئی موسلمانانه وه).^(۱)

پینجه م: گه وره یی و شکۆداریه ی حسن له دنیا و ئاخیره تدا:

پینغه مبه ر(ﷺ) به راشکاوی باسی له پله و پایه ی حسن کردوو و به ناشکرا له بهر چا و گو یچکه ی ئاپۆره ی خه لک پیزو مه نزلئی به یان کردوو، ریوایه ته کان کۆ ده نگن له سه ر و ته ی پینغه مبه ر(ﷺ) بۆ (حسن) به راستی کوره کمه شکۆداره، (ابن عبدالبر)، ده لئی ت: ریوایه ته کانی (صیحاح) کۆ ده نگن سه باره ت به وه ی پینغه مبه ر به حسه نی کورپی علی ووتوو: ((إن ابني هذا سيد و عسى الله أن یصلح حتی یصلح بین فیئتین عظیمتین من المسلمین))، واته: (کوره کمه گه وره و شکۆداره له خوا ده خوازم بیهی لئی تا کو ناشته وایی ده خاته نیوان دوو ده سته ی گه وره ی موسلمانانه وه)^(۲)، کۆمه لئی که له ها وه لان ریوایه تیان کرده، له فهرمووده ی أبو بکره سه باره ت به (أنه ریحانتی من الدنيا) واته: (حسن ریحانه ی منه له دوونیا) هیچ گومان نیه که پینغه مبه ر(ﷺ) حسه نی به گه وره ناوزده کردوو.^(۳)

(أبو بکر) گپراویه ته وه ده لئی: گو یبستی پینغه مبه ر بووم، که له سه ر مینه ر، حسن له ته نیشتیه وه بوو، جار یك بۆ خه لکی ده روانی جار یکی تریش بۆ (حسن) و ده یفه رموو: (به راستی رۆله کمه گه وره و شکۆداره ئومیده خوازم له خوا به هویه وه ناشتی بخته نیوان دوو کۆمه لئی موسلمانان)^(۴)، ئه م فهرمووده یه جوانی و جوامیریکی گه وره بۆ حسن تۆمار ده کات. ئه مه ش به هه ولدانی پینغه مبه ر(ﷺ) به گه وره یی ئه و (ابن الأثیر) ده لئی: ووتراوه (السید) مه به ست پیی نهرم و نیانیه (الحلیم) چون پینغه مبه ر له (تمامه) فهرمووی: (وإن الله یصلح به بین فئتین عظیمتین من المسلمین).^(۵)

۱ - الشریعة للأجرى، لا ۲۱۵۷ إسناده حسن.

۲ - مسند أحمد (۵/۵) والبخاری بنحوه (۳/۲۴۴).

۳ - الاستیعاب (۱/۴۳۷).

۴ - البخاری - فضائل الصحابة رقم: ۳۷۴۶.

۵ - النهاية في غريب الحديث (۳/۴۱۷).

له (تحفة الأحوذی) دا هاتووه (السیادة) (گهورهیی تایبته نیه بهباشترین کهس بهلکو بهمانای سهکرردی گهل دیت و کوی (سادة) یه لهووشهی (السؤدد) ووتراوه (السواد) وهرگیراوه، چونکه مشور و دهسهلاتی خهلکیکی زۆر دهگریته دهست ئەم فەرموودهی (دهخوازم له خوا ناشتهوایی بجاته نیوان دوو کۆمهلتی موسلمانان).^(۱)

پینغه مبهەر (ﷺ) به دوو کۆمهلتی گهوره وهسفی کردووه ههروهک له رپوایهتی بوخاری هاتووه^(۲)، چونکه موسلمانان لهم کاته دا بوونه دوو دهسته دهستهیهک له گهل ئیمام (حسن) و دهستهیه کیش له گهل (معاویه)، ئەمهش (معجزة) یهکی گهورهی پینغه مبهیره (ﷺ) بهم شیوهی ههوالی داوه واقع بووه بنچینهی کیشه که ئەوهیه علی کوری ئەبو تالیب لهو کاتهی عبدالرحمن کوری ملجم ی مرادی پیکای که هاوکاتبوو له گهل رۆژی ههینی و شهوی شه مه، و شهوی یهکشه مهش کۆچی دوابی کرد کهتهنها یازده رۆژ مابوو له مانگی رهمهزانی سالی چلی کۆچی، دوابی ئەو له مانگی رهمهزانی ئەم ساله دا په یمانی خیلافهت درا به ههسەنی کوری، حسن چهند رۆژیک هه ر خهریکی بیر کردنهوه و مشوری دهسهلات بوو، پاشان ههستی به ناکۆکی و خهلکی دووبه رهکی کرد کۆمهلتیک لایهنگیری ئەون، کۆمهلتیکیش لایهنگیری (معاویه)، بۆیه کاره که بهراستی بهرپوه نه دهچوو، دوابی ئەوهی روانی ناشتهوایی له نیوان خه لک و نه رشتنی خوینیان باشتره له مافی خوی بۆیه له پینجی ره بیع الاول له سالی چل و یهکی کۆچی خیلافهتی ته سلیم به معاویه کردهوه، ووتراوه (ربیع الاول) بوو، ووتراوه له نیو (جماد الأولى) بوو، خیلافهته کهی (معاویه) له شهش مانگ چهند رۆژیک کهم بوو، ئەو ساله له (عام الجماعه) ناوزده کرا، ئەوهیه پینغه مبهەر (ﷺ) ههوالی پیداوه و ده فەرمووی: (له خوا دهخوازم حسن ناشتهوایی بجاته نیوان دوو کۆمهلتی گهوره).^(۳)

ئەم فەرمووده نیشانهیهکی درهوشاوهیه له نیشانهکانی پینغه مبهرایهتی، ریز و جومیریکیشه بۆ حسن - که مولک و دارایی واز لیهینا و هۆکاره کهی له بهر کهمی و

۱ - تحفة الأحوذی (۲۷۷/۱).

۲ - البخاری، فضائل الصحابة رقم: ۳۷۴۶.

۳ - فتح الباری (۶۶/۱۳).

زه‌بوونی نه‌بووه، به‌لکو تنه‌ها بۆ دلسۆزی و تامه‌زرۆی پښگه‌ی خودا به‌ری خوین پښتنی
موسلمانانی گرت و... په‌چاوی په‌وشی ناین و به‌رژه‌وه‌ندی نومته‌تی کرد.

له‌ سعیدی کورپی أبو سعید روایه‌تکراوه ده‌فهرمووی: له‌گه‌ل ټه‌بو هورپه‌یره
دانیشتبوون، حه‌سه‌نی کورپی علی (علیه‌السلام) هات و سه‌لامی لیک‌کردین، ئیمه‌ش سلیمان
وه‌رگرتوه، ټه‌بو هورپه‌یره ووتی: ټه‌وه حه‌سه‌نی کورپی علی یه سه‌لامی له‌ ئیمه‌ کرد، به
خیرایی خۆی گه‌یاندی و فهرمووی ټه‌ی گه‌وره‌م منیش و وتم: ده‌لئیت: گه‌وره‌م؟ فهرمووی
من له پیغه‌مبه‌رم بیست فهرمووی: ((إِنَّهُ لَسَيِّدٌ)) واته: (به‌راستی حسن گه‌وره‌یه).^(۱)

جابر ده‌لئیت: پیغه‌مبه‌ر (علیه‌السلام) فهرمووی هه‌ر که‌س حه‌زده‌کات بۆ گه‌وره‌ی گه‌نجانی
به‌هه‌شت بروانی با ته‌ماشای حه‌سه‌نی کورپی علی بکات^(۲). گه‌وره‌یی حسن و حسین
له‌به‌هه‌شت دا له‌ پښگای کۆمه‌له‌ هاوه‌لئیکی زۆر بۆ ئیمه‌ باسکراوه، ټه‌مه‌ش راگه‌یاندنی
پیغه‌مبه‌ر بووه (علیه‌السلام) بۆ گه‌وره‌ی حسن و حسین جار له‌ دوا‌ی جار، له‌ مزگه‌وت و شوینه
گشتیه‌کان ټه‌و هاوه‌لانه‌ی لییان روایه‌تکراوه له‌م باره‌وه عبدالله‌ی کورپی عمر و عبدالله
کورپی مسعود، جابری کورپی عبدالله، عمری کورپی خه‌تتاب (علیه‌السلام)، علی کورپی ټه‌بو
تالیب (علیه‌السلام)، ئوسامه‌ی کورپی زه‌ید، قره‌ی کورپی نیاس، مالک‌ی کورپی حویریث و، براء
ی کورپی عازب، ټه‌بو هورپه‌یر و چه‌ندانی تر.^(۳)

شه‌شه‌م: خۆم په‌نا ده‌ده‌م به‌ هه‌موو وشه‌ تۆکمه‌ و ته‌واوه‌کانی خوا له‌ هه‌موو

شه‌یتان و زینده‌وه‌ریکی ژه‌هراوی و چاویکی سه‌ر زه‌نشتکار:

ابن عباس ده‌فهرمووی: پیغه‌مبه‌ری خوا (علیه‌السلام) حسن و حسینی په‌نا ده‌دان و
ده‌یفه‌رموو (باوکتان) واته: ئیبراهیم به‌م دو‌عا‌یه په‌نای ئیسماعیل و ئیسحاق‌ی ده‌ دا
(أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَ هَامَةَ وَ مِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَةٍ)، ابن عباس ده‌لئیت:
کاتیک پیغه‌مبه‌ر (علیه‌السلام) په‌نای حسن و حسینی ده‌ دا ده‌یفه‌رموو (په‌ناتان ده‌ده‌م به‌ ووشه‌

۱ - مستدرک الحاکم (۱۶۹/۳) صحیح، وأقره‌ الذهبی والطبرانی رقم: ۲۵۹۶ وقال الهیثمی فی المجمع (۱۷۸/۹) رجاله‌ ثقات.

۲ - صحیح ابن حبان (۴۲۱/۱۵، ۴۲۲) مناقب الحسن. و ذکره‌ ابن کثیر فی البدایة و النهایة و ذکر إسناده‌ وقال لا بأس به‌.

۳ - روایات هذه‌ الأحادیث فی جمع‌ الزوائد (۱۸۳/۹)، والمعجم‌ الکبیر (۲۴/۳) الدوحة‌ النبویة‌ الشریفه‌، لا ۸۱.

ته‌واوه‌کانی خوا له هه‌موو شه‌یتان و زینده‌وه‌ریکی ژه‌ه‌راوی وه له هه‌موو چاویکی خراپه‌کار^(۱)، ئەوسا ده‌یفه‌رموو: (هه‌ر به‌م شیوه ئی‌براهیم - سه‌لامی خ‌وای لی بی‌ت - ئی‌سحاق و ئی‌سماعیلی په‌نا ده‌دا).

ئهمه‌ش چاره‌سه‌ریکی ناوازه (ده‌گمه‌نه) له ده‌رما‌نخانه‌ی پی‌غه‌مبه‌ر بۆ مندالان، پایه‌یه‌که له پایه‌ پارێزگاره‌کانی ته‌ندروستی مندال له لایه‌ن پی‌غه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) - هه‌ر به‌م چه‌شنه‌ش له گه‌ل حسن و حسین جولا‌وه‌ته‌وه.^(۲)

له‌م فه‌رمووده‌یه‌دا به‌هایکی گه‌وره به‌رچا‌و ده‌که‌و‌یت که پی‌غه‌مبه‌ری خوا گ‌رنگی د‌وعا و پارانه‌وه‌ی دایک و باوکی بۆ پۆله‌کانیان به‌یان کردووه، وه له‌م هه‌موو سووده‌گه‌وران‌ه‌ی له‌ پارانه‌وه‌ دا به‌دی‌ده‌کریت - له‌وانه - ده‌سته‌به‌رکردنی سه‌سانه‌وه و دل‌نیایی، پاراستن و که‌وتنه‌وه‌ی فه‌ر و به‌ره‌که‌ت له‌ نیوان دایک و باوکان له‌ لایه‌ک و لادانی شه‌ر به‌فه‌رمانی خوا له‌سه‌ریان له‌ چاوی ئیره‌ی به‌رو (الحاسد) و شه‌یتانه‌کان و جانه‌وه‌ره‌کانی ژه‌ه‌راوی له‌ سه‌ر زه‌وی له‌ لایکی تر. له‌سه‌روو هه‌موو ئەمانه‌ش د‌وعا‌و پارانه‌وه‌ کرۆکی به‌ندایه‌تی‌یه هه‌ر وه‌ک پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((الدعاء مخ العبادة)) ئهمه‌ش هه‌ست کردنه‌ به‌بێ توانایی خۆمان به‌رامبه‌ر به‌ خوا و گه‌رانه‌وه‌یه‌ بۆ لای خوا، هه‌روه‌ها ئهمه‌ له‌ یه‌کیکه له‌ گ‌رنگ‌ترین ناما‌نجه‌کانی اسلام.

حه‌وته‌م: ئەو فه‌رموودانه‌ی سه‌نه‌نی کورپی علی له‌ پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) ری‌وایه‌تی کردووه:

ئهو‌هی که موسلمانان له‌سه‌ری کۆکن، بنچینه‌کانی زانست و زانیاری که مرۆڤ به‌ ده‌گه‌ینی‌ته‌ خ‌وای مه‌زن، قورئانی پی‌رۆز و په‌فتار و کردار و هه‌لسوکه‌وته‌کانی پی‌غه‌مبه‌رن (ﷺ) که‌به‌ سونه‌تی پی‌غه‌مبه‌ر ناسراون، به‌هۆی نه‌وه‌و وه‌چه‌کانی ناشنا له‌گه‌ل‌دا دروست نابیت، ته‌نها به‌هۆی (النقل) گواسته‌نه‌وه‌ وه (والروایة) گ‌یرانه‌وه (الأخبار) هه‌والدانه‌ نه‌بیت، بۆیه‌ نه‌ه‌لی زانست و زانیاری ری‌گای پاراستن و ری‌کخستنی ناوه‌کانی

۱ - سنن الترمذی رقم: ۲۰۶۰ حدیث حسن صحیح.

۲ - منهج التربية النبوية للطفل، لا ۲۴۸.

فهرمووده‌یان لیّ گیتراونه‌ته‌وه (الرواة) گرتووه‌ته بهر، پاشان گهران به‌داوی سهر گوزشته و بارودۆخی ژبیانان، بۆ دلنیا‌بوون لهم بواره، بۆ دیاری کردن و سه‌نگ و ریزی راوی دوو پیوه‌ریان داناوه:

۱- دادپه‌روه‌ری (العدالة)، سه‌برده‌یکی راست و ریک بارودۆختیکی گونجاو و دامه‌زراوییه، ده‌ست هه‌لگرتن له قه‌ده‌غه کراوه‌کان و هه‌ستان به کاره واجیبه‌کان، خۆجوانکردن به پیاهه‌تی و پۆشینی پۆشاکمی مه‌ردایه‌تی.

۲- نه‌زه‌رکردن (الضبط) و دلنیا بوون، له فهرمووده‌ی ریوایه‌تکراو و ده‌قی گیتردراوه، هۆشیاری پیّ هه‌بوون و توانا به‌سه‌ر داشکان چ له رووی له‌به‌رکردن بی‌ت یاخود له‌رووی نویسن یان هه‌ردوو به‌یه‌که‌وه، نه‌مه‌ی رابورد حوکمیکی گشتی و یه بۆ هه‌موو فهرمووده گیتروه‌کان (الروایة) و سونه‌تی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، جگه له هاوه‌لان نه‌بی‌ت، چونکه نه‌وان هه‌لگری په‌یامی پریشکۆی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) بوون، به چاوی خۆی په‌روه‌رده‌ی کردوون، به چاودیزی خۆی پارێزگاری کردن.

پیشه‌وایانی و ته‌هل و به‌یتی به‌رپێز (په‌زای خویسان لی‌بی‌ت) جیگه‌ی ریز و شانازی زانایانی فهرمووده و ریوایه‌تکاره‌کانن له وه‌ر گرتنی فهرمووده له‌وه‌که‌سانه‌ی له پیغه‌مبه‌ریان ریوایه‌تکردووه، له کاتی‌کدا له چله‌ پۆیه‌ی داد و کامل بووندا بوون. پیشه‌وای موسلمانان علی و کوره‌کانی حسن و حسین له یاوه‌ره به‌رپێز و شکۆداره‌کان بوون نه‌وان له سه‌روی هه‌موارکردن (التعدیل) و پرسیار کردن (السؤال) بوون، له هاوه‌له و گه‌وره‌کان بوون، باوکی حسن پیشه‌وای برواداران علی، (بقی کوری مخلص الاندلسی) که له سالی ۲۷۶هـ کۆچی دوا‌یی کردووه له (مسند)ه که‌ی فهرمووده‌ی لیّ ریوایه‌تکردووه که فراوانترین موسنده له ئیسلام - پینج سه‌ت و هه‌شتاو شه‌ش (۵۸۶) فهرمووده‌ی ریوایه‌تکردووه.^(۱)

۱ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۱۳۹. مقدمة مسند بقي بن خالد، لا ۸۰.

نه حمدهی کوری حنهبل کهله سالی (۸۱۹)^(۱) ه.ک وهفاتی کردووه فهرموودهی لی ریوایه تکر دووه له (مسند)ه به دانسقه کهی ژیر دهستان که هه شهست و نۆزده (۸۱۹) فهرموودهی به دووباره بوونه وهی ریچکه کان له خو گرتووه^(۲). خاوهن شهش پهرتوکه که (أصحاب الكتب الستة)، که تون له: بخاری، مسلم، أبو داود، النسائی، ترمذی، ابن ماجة، ژماره ی فهرمووده کانی (۳۲۲) سی سه د و بیست و دوو،^(۳) فهرمووده یه. بخاری و مسلم له سهر بیست فهرمووده یه کیان گرتووه، بخاری نو فهرموودهی ته نیا و موسلیمیش پازدهی به خودی خو ی ریوایه تکر دووه، مانا و مه غزای نه و فهرموودانه په یوه ستن به هه موو هوکاره کانی ژیان: بیر و باوه ر و ریساکان و پاقه ی قوربان و... تاد.^(۴)

پیشه وای موسلمانان علی (ﷺ) له خلیفه راشیده کان و له هه موویان زۆرتر فهرمووده ی لی ریوایه تکراره، نه وهش ده گه ریته وه بو دره نگ وه فات کردنی به به راورد له گه ل خلیفه کانی تر، بویه پاریه کان زۆر فهرمووده یان لی ریوایه تکراره، قوتابیه کانی زۆریان و بهر چاو بوون له شوین که وتوان (التابعین) بوون، زۆریان پرسیارده کرد، چه ند تنگه ژه و روداو یك پروویان ده دا پیوستیان گه یان دن (البلاغ) و گپانه وه (الروایة) هه بوو، نه م زانستانه یان له علی (ﷺ) به و په ری ده ست پاکی و نه مانه ته وه ده گواسته وه،^(۵) حه سه نی کوری علی سو دیکی زۆری له باوکی بینی، به لام به هو ی بچوکیه وه نه ی توانی به هره مه ند بی ت له پیغه مبه ر باپیری (ﷺ) حسن مندال بووه کاتیک پیغه مبه ر (ﷺ) کوچی دوا ی کردووه، ههروه ک ناشکرایه ژیری له باپیری وه (ﷺ) وهر گرتووه، کو مه لیك فهرمووده ووتراوه بو لای پیغه مبه ر پال دراون، حسن ریوایه تی کردوون، ههروه ک هاوه له بچوکه کانی تر، ابن عباس و محمود الربیع، حه سه نیش گو یی

۱ - مسند أحمد (۱/۱۶۴).

۲ - مسند أحمد (۱/۱۶۴).

۳ - تحفة الإشراف بمعرفة الأطراف للمزي (۷/۳۴۶).

۴ - اللوحة النبوية الشريفة ص. (۱۴۰).

۵ - هه مان سه رچاوه.

گرتوه و له باپير و دايك و باوكی له بهری كردوون، كورپه كەشی كه شهویش ناوی حسن بووه باسی كردوون، ههروهها سویدی كورپی غهفله و أبو (حوراء) سعدی و، شهعبی و، هبیره ی كورپی بریم، (أصبغ) كورپی نوباته و، موسیه بی كورپی نجبه لییان ریوایه تكدروه^(۱)، بقی كورپی مخلدیش له موسنده ده كەمی له پیغه مبهری خوا سیانزه (۱۳) فەرمووده ی لی ریوایه تكدروه^(۲)، ئیمام ئەحمەدیش له (مسند)ه كەمی ده (۱۰) فەرمووده ی له و هیئاوه له (سنن الأربعة) شهش فەرمووده ی لی ریوایه تكدراوه^(۳)، ئەمەش هەندێك له فەرمووده كانن:

۱- له أبو حوراء ئەویش له حەسەنی كورپی علی كە فەرمووی: پیغه مبهری خودا (ﷺ) چەند ووشهیه کی فێر كردم له قنوتی ویتەر بیان خوینم (اللهم إهدني فيمن هديت و عافني فمن عافيت، وتولني فيمن توليت و بارك لي فيما أعطيت و قني شر ما قضيت، فإنك تقضي ولا يقضي عليك، إنه لا يذل من واليت تباركت ربنا و تعاليت)^(۴). لیره دا رانه بینین چۆن پیغه مبهر (ﷺ) سەرداری مرۆفایه تی - حەسەنی هەلئاوه بۆ خۆشهویستی خوا و په‌رستش بۆ كردن و دوعا و پارانهوه لی، په‌یوه‌ست بوون به‌ خوای ته‌ن‌ها به‌و كه تاك و ته‌ن‌یا، ئانه‌وه‌ش حەقیقه‌ت و ناوه‌رۆکی په‌كتا په‌رستی بی‌ گەرد، (التوحيد الخالص) كه‌ پیویسته‌ موسلمان له‌ ژيانی رۆژانه‌ی دا په‌په‌روی بكات و رۆل‌ه‌كانی له‌سه‌ر په‌روه‌رده‌ بكات.

۲- له (هبیره) وه‌ ووتی: حەسەنی كورپی علی وتاری بۆ ده‌داین و فەرمووی: دوینی ئیواره‌ پیاویك مالتاواپی كرد، پێشینه‌كان نه‌یان توانیوه‌ و له‌ زانست پێشی بکه‌ون، پاشینه‌كانیش پێی ناگەن، پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌ ئالاه‌ ناردی، جبرائیل له‌ لای راستی و میكائیل له‌ لای چه‌پی بوو، وچانی نه‌دا تاكو سه‌رکه‌وتنی بۆ به‌ده‌ست هیئا.^(۵)

۱ - سير أعلام النبلاء (۲/۲۴۶).

۲ - تلقیح اهل الأثر فی عیون التاریخ والسير لابن الجوزي ۳۶۹.

۳ - مسند أحمد (۱/۱۶۷) تحقیق أحمد شاکر، مسند أهل البيت تحقیق عبدالله اللیثی الأنصار ۲۵، الدوحة النبویه الشریفه ۱۴۲.

۴ - مسند أحمد (۳/۱۶۸) قال أحمد شاکر: إسناده صحیح.

۵ - تلقیح اهل الأثر فی عیون التاریخ و السير لابن الجوزي، لا ۳۶۹.

۳- عه مری کورپی حبه‌شی فہرمووی: دواى کوژرانى على، حسن وتاریکی بو داین و فہرمووی: دوینى پیاویک مالٹاواپی لیگردن، نہ پیشینہ‌کان له زانیاری کیپرکیان له‌گه‌ل ئەو دا پیئکرا، نہ پاشینہ‌کانیش پیشی ده‌که‌ون، پیئغه‌مبەر(ﷺ) هه‌ناردی ئالاکەى دایه دەست، وچانی نه‌دا تاکو سەرکه‌وتنی به‌دەست هیئا، هیچ شتیکی دواى خۆى جی نه‌هیشت ته‌نها حەفسەت دره‌م نه‌بیئت، که هه‌لیگرتبوو بو رۆژى ته‌نگانه بو مال ومندالە‌که‌ی. (۱)

۴- له محمدی کورپی على ئەویش له حەسەنى کورپی عەلیه‌وه: ته‌رمیکیان به‌لاى ئیمەدا تیپه‌راند خەلک هه‌موو هه‌ستا حسن هه‌لنەستا، ووتی: ئەى خەلکینه ئەوه چیتان کرد؟ پیئغه‌مبەر(ﷺ) له‌به‌ر ئەوه هه‌لسا تازاری به‌ بۆنى جوله‌که ده‌چه‌شت. (۲)

۵- أبو حوراء سعديه‌وه ده‌فہرمووی: به‌حەسنى کورپی عەلیم ووت: چیت دیتەوه یاد له پیئغه‌مبەرى خوا(ﷺ)? ئەویش ووتی: دیتەوه یادم رۆژیک دەنکه خورمايه‌کى سه‌ده‌قه‌م هه‌لگرتەوه و خستەمه دەمه‌وه، پیئغه‌مبەر(ﷺ) هیئایه‌وه ده‌روهه خستیه ناو خورماکان، پیاویک ووتی: چی أبوو گەر ئەو خورمايه‌ى خواردبا؟ فہرمووی: ((إنا لاناكل الصدقة)) واته: (ئیمە خیرات ناخۆین) ئینجا ووتی: پیئغه‌مبەر(ﷺ) ده‌یفه‌رموو: (واز بیئە له کارى دودلی و گومان، بو کارى دلنیاىی برۆ، چونکه بیگومان راستگۆیى دلنیاىیە، درۆش گومان و دودلیه‌وه هه‌روه‌ها ئەم دوعایه‌شى فیتر ده‌کردین) اللهم إهدنى فیمن هدیت و عافنى فیمن عافیت، و تولنى فیمن تولیت و بارک لى، فیما أعطیت، و قنى شر ما قضیت إنه لا یزل من والیت)، هه‌ندەك جار ده‌یفه‌رموو: ((تبارکت ربنا وتعالیت)). (۳)

له دووتوی فہرموودەى پیئغه‌مبەر(ﷺ) رۆشن دەبیئەوه که (آل و بیت) پیئغه‌مبەر خیر و سه‌ده‌قه‌یان پى ناشی، سه‌ده‌قه دوو جوڑی هه‌یه، سه‌ده‌قه‌ى پیویست که زه‌کاته، وه سه‌ده‌قه‌ى به‌خشش، خواى گه‌وره ده‌فہرمووی: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّهِمْ

۱ - مسند أحمد (۱۶۷/۳) إسناده صحيح.

۲ - مسند أحمد (۱۶۸/۳) إسناده ضعيف لإقطاعه.

۳ - مسلم رقم: ۱۰۷۲.

بها ﴿ [التوبة: ۱۰۳] راقه کارانی قورئان ده لئین: مه به ست زه کاته، واته: (سه ده قه ی پیوسته کراو، هیچ نا کو کیک له نیو زانایان نی یه، که سه ده قه به هر دوو جو ره که یه وه حرپامه بو پیغه مبه ر(ﷺ) سه ده قه ی (فرض) کراوه به هه مان شیوه ش حرپامه له سه ر ئال و بهیتی پیغه مبه ر(ﷺ)، به لام له حرپامی سه ده قه ی به خشش (صدقة التطوع) جیاوازی هه یه له نیو زانایان، شافیعی دوو قسه ی له باره وه هه یه، قسه ی راست و په وان ی ئه وه یه: حرپامه، هو ی حرپامبوونی سه ده قه و زه کات له سه ر ئال و بهیتی فرمووده که ی پیغه مبه ره(ﷺ) که له فرمایشتیکی دریز به جوانی رونی کردوه ته وه که هه ندیک له فرمووده که وه رده گرین: ((ان الصدقة لا تنبغی لآل محمد، إنما هی أوساخ الناس))،^(۱) نه وه وی له راقه ی فرمووده که ده لئ: واتای (أوساخ الناس) پاک کردنه وه ی مال و دل و ده روونیه هه روه ک خوی گه وره له نایه تی: ﴿حُذِّ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةٌ تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾ [التوبة: ۱۰۳] نامازه ی پیداوه، هه روه ک شوشتنی چلک وایه. ئه مه ش پاک ی ئه وان ده رده خات، پایه و گه وره بیان نیشان ده دات، هیما یه بو پاکیان^(۲)، بزیه ئال و بهیت هیچ شتیکیان له سه ده قه وه رنه ده گرت نه له چه رخی پیغه مبه ر دا، نه له دوا ی ئه ویش، ته نه ا پینجیکی خویان له ده ست که وت وه رده گرت و خوی گه وره ده فرمووی: ﴿واعلموا انما غنمتم من شیءٍ فأن لله خمسهُ و للرسول و لذی القربی﴾ [الأنفال: ۴۱].

زانایانیش اختلافیان هه یه له سه ر زه کات دان به به ئال و بهیت و ده ست نیشان کردنیان له دوو قسه دایه:

أ- أبو حنیفه و مالک و أحمد له ربوایه تیکدا پییان وایه ئال و بهیت تیره ی هاشمه و به س ئه وانیش به ثالی علی و ثالی عباس، و ثالی جعفر و، ثالی عقیل و، ثالی حارسی کوری عبد ملتیب هه ژمار ده کرین، أبو لهب ناکه ویتته نیو باز نه که، که واته دروسته زه کاتیان پی بدری به منداله که ی (أبو لهب)، به لام حرپام بوونی سه ده قه و خیر و خیرات بو تیره ی هاشم ریز لینانیکی خویای یه بو ئه وان و په چه له کیان، چونکه ئه وان هاوکار و

۱ - مسلم رقم: ۱۰۷۲.

۲ - شرح النووي علی صحیح مسلم (۱۸۳/۷ - ۱۸۷).

کۆمه کی پیغه مبهريان کرد بۆ سه رکه وتن له سه رده می نه فامی و موسلمان بوونيان دا، به لام (أبو لهب) هه ر سور بوو له سه ر نازاردانی پیغه مبه ر (ﷺ) بۆیه نه وه کانی شایه ن به م پایه یه نین. (۱)

هیندیك له زانایانی هه نبه لی ده لێن: أبو لهبیش ده که ویتته نیو بازنه که، چونکه ئه وانیش له زنجیره ی تیره ی هاشم (۲) چۆن ناکه ونه نیو ئه و بازنه یه که له کوره کانی (أبو لهب) (عتبه) و (معتب) له رۆژی (فتح) ی مه که که موسلمان بوون، پیغه مبه ریش (ﷺ) دلخۆش به بوونه موسلمان بوونيان، هه ردووکیان له گه ل پیغه مبه ر به ژداری جهنگی (حنین) و (طائف) یان کرد و کوره کانی أبو لهب به شیکیان هه یه له لای ره چه ک ناس. (۳)

ب- إمامی شافیهی، وای بۆ ده چی ئال و بهیت تیره ی هاشم و به نو موته لیب بن: به لگه ش به مه ی خواره وه ده هینیتته وه: پیغه مبه ر (ﷺ) له پینجیک (خمس) به شی بۆ تیره ی هاشم و هۆزی موته لیب داناوه، جگه له م دوو تیره یه به هه یچ تیره یه کی تری قوره شی نه به خشیوه، هه روه ک بوخاری ریوایه تیکردوه له فه رموده ی جویری کوری مطعم که ده لێ: من و عثمانی کوری عه ففان به رێ که وتین بۆ لای پیغه مبه ری خودا (ﷺ) ووتیان: ئه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) له پینجیکی خه ییه ر ده دهیت به تیره ی عبدالمطلب ئیمه ش فه رامۆش ده که ی، له کاتی که دا ئیمه و ئه وان له یه ک ئاستداین، پیغه مبه ر (ﷺ) فه رموی: ((إنا بنو هاشم وبنو المطلب شي واحد))، واته: (تیره ی هاشم و تیره ی موته لیب له یه ک ئاستدان) (۴)، و له م فه رموده ده فامریتته وه تیره ی هاشم و موته لیب له پشک و به شدا به ئال و بهیت حیساب ده کرین، که وابوو هۆز و تیره ی موته لیب به هه مان شیوه ی تیره ی هاشم به ئال و بهیت داده نرین، هه روه ها زه کات له سه ر ئه وان هه رام ده کری، ئه م به خششه ش وه ک قه ره بوویه که بۆ ئه و بیبه شکردنه ی ئه وان له سه ده قه و زه کات. هه روه ها ئه م ریسایه ش (قه ده غه کردنی زه کات) په یوه سه به خزمه نزیکه کانی پیغه مبه ر (ﷺ)،

۱ - شرح فتح القدير لابن همام (۲/۲۷۲-۲۷۴).

۲ - الإنصاف للمرداوي (۳/۲۵۵ - ۲۵۶).

۳ - التبيين في أنساب القرشيين، لا ۱۴۳.

۴ - البغاري كتاب فرض الخمس رقم: ۳۱۴۰.

بۆ شایه‌نی پینجیك كه‌واته: پیوسته هاشمی و موله‌لیبی له یه‌ك ئاستداین ویه‌كسان بن^(۱)، ئیمام ئه‌حه‌مدیش له باره‌ی به‌نی موله‌لیب دوو ریوایه‌تی هه‌ن:

یه‌که‌م: زه‌کاتیان پی‌ ناشی‌ت له‌به‌ر فه‌رمووده‌ی پی‌غه‌مبه‌ر(ﷺ): (ئیمه و به‌نی موله‌لیب له نه‌قامی و ئیسلام دا له یه‌که‌تر نه‌ترازاوین و ئیمه یه‌ك شتین)^(۲)، له ووله‌یه‌ك شافعی که‌له (مسنده) که‌یدا ریوایه‌تی‌کردووه ((به‌نی هاشم و موله‌لیب یه‌ك چه‌شنن)) په‌نجه‌کانی به یه‌کدا بژاند.^(۳)

دووهم: به پی‌ مه‌زه‌به‌ی أبو حنیفه و مالک بۆیان هه‌یه زه‌کات وه‌ریگرن، چونکه ده‌چنه نی‌و مانای گشتی فه‌رمووده‌ی خوا ﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَ الْمَسَاكِينِ﴾ [التوبه: ۱۶۰]، به‌لام به‌نی هاشم له‌م بازنه‌یه ده‌ر چوینه له‌به‌ر فه‌رمووده‌ی پی‌غه‌مبه‌ر(ﷺ)، (أَنَّ الصَّدَقَةَ لَا تَحِلُّ لِمُحَمَّدٍ وَلَا لِأَلِّهِ مُحَمَّدٍ)^(۴)، که‌ده‌غه‌که تاییه‌ت کراوه به‌وان^(۵)، هه‌ر بۆیه ده‌لین: قیاسی به‌نی موله‌لیب له‌سه‌ر تیره‌ی هاشم (صحیح) نی‌یه، چونکه به‌نی هاشم له پی‌نجیه‌ك به‌هۆی خزمایه‌تیه‌وه نیه و به‌س، به‌لکو به هۆی هاوکاری و کۆمه‌کیانه بۆ پی‌غه‌مبه‌ر(ﷺ) کۆمه‌ك و سه‌رخستنی پی‌غه‌مبه‌ریش مانای که‌ده‌غه‌ی زه‌کات ناگه‌یه‌نی‌ت^(۱).

زانایان باسی حوکمی زه‌کاتیان کردووه بۆ ئال و به‌یت له‌ حالیکه‌دا که پی‌نجیکیان پی‌نه‌دری له‌به‌ر خالی بوونی (بی‌ت المال) له هه‌موو سه‌رمایه و ده‌سکه‌وتیکی جه‌نگ یاخود له‌به‌ر ده‌ست به‌سه‌ر داگرنتی سه‌مه‌کاران و چه‌وساندنه‌وه‌ی ئال و به‌یت به‌م چه‌شنه حالاله، هی‌ندیک له‌ زانایانی پیشین و پاشین ره‌ئیان وایه زه‌کاتیان که پی‌ ده‌دری، له ئیمام أبو حنیفه ریوایه‌تکراوه که درووسته زه‌کات بدری به به‌نی هاشم له چه‌رخه‌ی خۆیاندا، چونکه پی‌نجیکیان پی‌ نه‌گه‌یووه، هه‌رکاتیکیش پی‌نجیکیان پی‌ نه‌گه‌یشت درووسته له‌ قه‌ره‌بوودا

۱ - معالم السنن للخطابی (۷۱/۲) الإمام للشافعی (۶۹/۲)، المجموع للنووی (۲۴۴/۶) العقیده فی أهل البيت، لا ۱۸۱.

۲ - سنن أبی داود الإمارة رقم: ۲۹۸۰.

۳ - سنن النسائی رقم: ۴۱۳۷.

۴ - مسلم رقم: ۱۰۷۲.

۵ - العقیده فی أهل البيت، لا ۱۸۱.

۶ - المعنی لابن قدامة (۱۱۱/۴-۱۱۲).

زهکات وهریگرن^(۱)، ههندیك له مالیکیهکان دهلین: کاتیك بی بهش کران له دهست مایه (البیت المال) دهبن به ههژار و نه دار کهواته دروسته زهکاتیان پی بدریت^(۲)، هه ر له م سۆنگهیهوه أبو بکری ئه بههری^(۳)، ده لئ: سه دهقه و خیراتی واجب و سونه تیان بۆ چه لاله^(۴). (أبو سعید الأصبخري) که له سه ر مه زهه بی شافیعیه کانه ده لئ: کاتیك له پینجیک قه دهغه کران زهکاتیان بۆ دروسته، چونکه له زهکات بی بهش کران، چونکه پینجیکیان ههیه و که پینجیکیان نه ما واجبه زهکاتیان پی بدری^(۵)، بۆیه له فه رموده دا هاتوه: ((إن لكم في خمس الخمس ما يكفيكم، أو يُغنيكم)) واته: (ئیه یه کتان بۆ ههیه ئه وهنده به ستانه، یان پی ده وه له مه ند ده بن)^(۶)، بۆیه به پینجیک پیوستیان به زهکات نابی، به لام ئه گه ر ئه م سه رمایه نه ما که هه بوو بۆ پیوستیان و مه رج بوو بۆ وهر نه گرتنی زهکاتیان، که و ابو مه رجه که لاده چیت و قه دهغه یان لی کرا، هه ندیک له زانایانی حه نه لی ده لئ: دروسته ئال و به یت زهکات وهر گرن گه ر له پینجیک قه دهغه کران، چونکه پینجیک شوینی پیوستی یه. ^(۷) ابن ته میه ش ئه و ره ئیه ی هه لبژاردوه ^(۸).

۶. (ربيعه ی کوری شیبان) بۆمانی رپوايه تکر دووه: ده لئ: حه سه نی کوری علی هیچت له یاده له باره ی پیغه مبه ر^(ﷺ)? فه رموی: پیغه مبه ر^(ﷺ) منی برده ژووری خیرات (الصدقة) منیش ده نکه خورمایه کم هه لگرت و خسته ده مم پیغه مبه ر^(ﷺ) پی فه رموم: ((ألقها فإنها لاتحل للرسول الله ولا لأحد من أهل بيته))^(۹)، واته: (ئه م ده نکه خورمایه فریدا، چونکه نه بۆ پیغه مبه ر^(ﷺ)) نه بۆ که سی آل بیت چه لاله.

۱ - حاشية ابن عابدين (۹۱/۲).

۲ - بلغة السالك (۲۳۲/۱)، حاشية النسوي (۴۵۲، ۴۵۳).

۳ - عملي كوري عبدالله كوري عملي صالحى نهبو بكرى ته ميميه شتيخى ماليكيه كان بوو له عتراق له ۳۷۵ ك وهفاتی كرد. پروانه (شفرات الذهب)، (۸۶۸۵/۳).

۴ - المنتقى للباقي (۱۵۳/۲).

۵ - المجموع للنووي (۶/۲۴۴ - ۲۴۶).

۶ - تفسير ابن كثير (۳۱۳/۲) قال ابن كثير حديث حسن لإسناد.

۷ - الإنصاف للمرداوي (۳/۲۵۵) و كشف القناع للبهوني (۲/۲۹۱).

۸ - الإختيارات (۴/۱۰۴) العقيدة في أهل البيت، لا (۱۸۶).

۹ - مسند أحمد (۳/۱۷۰) إسناده صحيح قاله أحمد شاكر.

۷. بربیده کورئ ابو مریم له ابی حور او بو مان ریوایه تی نه کا نیمه لای حی کورئ علی بوین پرسیری لی کرا چیت له یاده له باره ی پیغه مبهری خوا (ﷺ) فهرمووی: له گهل پیاه مبهری خوا ده پویشتم به لای خورمایه کی صدقه تی په ریم دنکه خورمایه کم هه لگرت، خستمه ده مم، پیغه مبهرله ده می دهرهینا، هندی له خه لکه ووتیان: چی ده بوو نه گهر بیخواردبا؟ فهرمووی: نیمه ی نال محمد (صدقه) مان بو حه لال نی یه، پینج نویژه کم له یاده. (۱)

۸. له نه یوبی کورئ محمد وه ریوایه تکراره له حوسهینی کورئ علی (ابن عباس) جنازه یه کی بینی یه کیان هه لستاوه نه وه ی تریان دانیش، نه وه ی هه ستاوه ووتی: نایا پیغه مبهر (ﷺ) هه لنه ستاوه ته وه؟ نه وه ی دانیشتبوو ووتی: به لی پیغه مبهر (ﷺ) دانیشتبوو. (۲)

نه وه هندی لهو فهرموودانه یه حه سنی کورئ علی له باپیره وه ریوایه تی کردوه حسن به یه کیك له زانایانی صحابه دائه نری نه وانهی که فتوایان داوه، یان بو سی چین سیه می صحابه بووه فهرمووده ناسان زانایانی (صحابه) یان بو سی چین دابه شکردوه نه مهش به ده گهر پیته وه بو کم می و زوری فتواکانیان (ابن القیم) هاوه لانی دابه شکردوه بو سی چین هه ندیکیان زوریان فتوا داوه هه ندیکیان کم هه ندیکیان مام ناوه ندی.

أ - نه وه هاوه لانه ی فتوای زوریان داوه:

نه وه هاوه لانه ی که فه تواکانیان پاریزراوه له هاوه لانی پیغه مبهر (ﷺ) سه دوسی پیساوو ژن زیاترن، به تاییهت حه وت کهس له وان زورتر فه تواویان داوه عمری کورئ خه تاب: علی کورئ نه بو تالیب، عبدالله کورئ مسعود، عایشه ی دایکی برواداران، زهیدی کورئ سابت، عبدالله کورئ عمر، عبدالله کورئ عه عباس (ﷺ)، ابو محمد ده لی: ده شی فه توای هه ریه ک له مانه په رتوکیکی قه باره گه وره پیکیینن. وه ده لی: ابو بکر محمد کورئ موسای کورئ یه عقوب ی کورئ پیشه وای موسلمانان مه ثمون، فه تواکانی ابن عباسی له بیست

۱ - هه مان سدرچاره.

۲ - هه مان سدرچاره (۱۷۱/۳).

کتیب کۆکردوه تهوه، جینگه ی باسه أبو بکری ناوبراو یه کینکه له پیشه واکانی ئیسلام له زانستی فهرمووده ناسیدا.

ب- مامناوهندی له فهتوا دهره کان: أبو محمد ده لیت: مامناوهنده کان که فتویان لی ریوایه تکراره أبو بکری سدیق، أم سلمة نهسی کوری مالک، أبو سعیدی خدری، نه بو هوردهیره، عثمانی کوری عه فان، عبدالله کوری عه مری کوری عاص، عبدالله کوری زوییر... تاد.

ج- نهو هاوه لانهی فتویان کهم داوه: نهوانی تر، که به کهم فتوا دهر ناوزه ده کرین، که تهنها باسیک یاخود دوو باس و که میک زیاتر له مه لیپانهوه ریوایه تکراره... نهوانیش بریتین له: نهبو دهر داء، نهبو الیه سیر، نهبو سهلمه ی مه خزومی، نهبو عوبیده ی کوری جهراح، (حسن حسین) ی جووته کورانی علی کوری نهبو تالیب، نه عثمانی کوری به شیر، توبه ی کوری کعب، نهبو نه یوب، نهبو ته لحه، أبو ذر، أم عه تیبه، سه فیهو، دایکی ئیمانداران حه فسه، نه م حه بیبه (رهزای خویان لی بیت).^(۱)

هه شته م: خه سله ته کانی پیغه مبه ر (ﷺ) وه ک حه سه نی کوری علی (ﷺ)

ریوایه تی کردوه:

۱- له حه سه نی کوری عه لیه وه وه له خالی حه سه نه وه هیندی کوری أبو هاله حسن (ﷺ) ووتی: پیغه مبه ر (ﷺ) به رده وام غه مبار بوو هه میسه له بیر کردنه وه دابوو، هیچ کات پشوی نه بوو، زۆر بیده نگ ده بوو تهنها به گویره ی پیویست قسه ی ده کرد، زمان و زاری خۆی تهواو به کار ده هینا بۆ قسه کردن، به ووشه ی کهم و پر مانا ده دوا، قسه کانی نیوانیان هه بوو، ووته کانی نه در یژوو نه کورت بوو، سروشتی رهق و توند نه بوو، مام ناوه ند بوو له جهسته دا نیعمه ته کانی به گه وره داده نا نه گه ر که میسه بوایه، باسی هیچ شتیکی به خراپ نه ده رکرد، ره خنه ی له هیچ خواردن خواردنه وه یک نه ده دا نه گه ر به دلێشی نه بوایه، به لام په یوه ندیسی له گه ل نه بوو گه ر ماف پیشیل بکرایه هیچ شتیکی نه ییده توانی

۱ - إعلام الموقعین (۱/۱۲، ۱۳)، سیره عائشه سلیمان الندوی، لا ۳۲۷.

له ږنگای کینهی پراوهستی تاكو سهری دهخست، له پیناو خوئی توره نه ده بوو، هیچ هوالیشی بو سهر خستنی نه فس نه ئه دا، گهر ناماژهی کردبایه به له پهی دهستی ناماژهی کرد، کاتی سهرسورمان وه رشی ده گپرا، له قسه کردن دهستی ده قوچاند و دهستی راستی ده خسته ژیر دهستی چهپ، ساتی توره بوون په له ی ده کرد بو پشت هه لکردن، له دلخوشیدا چه اوه کانی نه نو قانسد، زوربه ی پیکه نینی خنده بوو، ددانه کانی وه ک ده نکه ته رزه ده رده که وتن، گه وره بوو، له چاو خه لکی ده رده وشایه وه، ده موو چاوی وه ک مانگی چوارده جوان بوو، پیته کانی نهرم و لوس بوون ناو لییان دورده که وتوه، له رویشتن قاچه کانی له یه کتر دوور ده خسته وه به پی پیویست ده رویشتن، به یقار و خیرا ده روئی، کاتی دهستی ده کرد به رویشتن وه ک به ره و لیژ بپراوت و أبوو، کاتی ناوری ده دایه وه به ته واوی خوئی ده سورانده وه، چاوه کانی بو خواره وه پائه مان، روانینی بو زوی زیاتر بوو له ناسمان، زوربه ی تیرامانی سهرنجدان بوو، مشوری هاوه لانی ده خوارد، به هر که سی ده گه شت سلاوی لیده کرد.^(۱)

۲- وه سفی پیغه مبه ر(ﷺ) بهم شیوه له ده می حسن و حسینی کورانی علی بیستراوه: پیغه مبه ر ده مشرو جنیو دهر نه بووه، دم به هاوارو قیژه نه بوو له کوچه و بازاردا، خراپه ی به خراب پاداشت نه ده دایه وه، به لکو لیبوردن و چاوپوشی ده نواند. هه رگیز به ده سته کانی له هیچ که سی نه داوه تنها گهر جیهادی پیکردب، نازاری خادم و ده ست و پیوه ندی نه ئه دا، نه زیه تی ثافه تی نه ئه دا، هه رگیز نه مبینیوه یارمه تی ده ری سته مکاربیته، کاتیکیش مافی خوا پیشیل ده کرا له هه موو که س کینه ی زیاتر هه لده گرت، سهر پشک کرابا له نیوان دووکار ناسانه که ی هه لده بژارد، که ده چویه مالی ده بوو پوشاکی خوئی بست به بست پاک ده کرده وه، مه رو بزنی خوئی ده دوشی، خزمه تی خوئی ده کرد، زوبانی خوئی گوشه گیری ده کرد، تنها بو شتی په یوه ندی دار ده دوا، هاوه لانی هه وگرده کر، به ترس و بیم دووری نه ده خستنه وه، ریژی له سهرور و سهرکرده ی هه موو گه لی ده گرت، مشوری کاری ده خواردن، به وریایی و خو پاریزی مامه له ی له گه ل خه لک

۱ - مختارات من أدب العرب لابن الحسن النوي، ۱۳۶.

ده کرد، بئ نهوهی پرووی خوئی گرژ بکات و، پهفتاری خوئی بگوریت هامشوی یاوه رانی ده کرد، پرسیاری له کاروباری خه لک ده کرد، جوانی توخ ده کرده وه و بههیزی ده کرد، دزیوی ناشیرن ده کرد و بهره و لاوازی ده برد، راسته کار بوو، نهک ناکوک و ناله بار، بئ ناگا نه ده بوو نه بادا کهم ترخه م و بئ تاقه ت بیت. بۆ هه موو په وشتیک ناماده باشی هه بوو، درئیغی له حقیقه ت نه ده کرد و، لی تیپه ر نه ده کرد، هه لئبژارده ی خه لک دؤستایه تیان ده کرد باشترین خه لک لای نه و که سی بوو نامؤژگاریه کانی بۆ هه بوو، مه زنتریان نه و که سه بوو ناشتیخواز و هاوکار بیت. به ده می به زیکرو یادی خوا داده نیشت، مه جلیس کام شوین کۆتایی بوو لییه وه داده نیشت و فه رمانیشی به مه ده کرد. هه ریه ک له نه دمانی مه جلیس وایده زانی نه و له وی تر به ریز تره لای پیغه مبه ر (ﷺ). هه ر که سی که له گه لی دائه نیشت یاخود داوای پیداویستی لی نه کرد له گه لی به رده وام ده بوو تاکو که سه که وازی نه هینا. پیداویستی خه لکی به که سی تر نه نه داوه مه گه ر جیگه ی متمانه بوایه. بالی میه ره بانئ بۆ خه لک رانه خست و وه ک باوک مامه له ی له گه ل ده کردن. له مافدا هه موو وه ک یه ک بوون، مه جلیسی نه و مه جلیسی شه رم و شکۆو زانست و نارامی و سپارده پاریزی بوو، ده نگی پیدا به رز نه ده کراوه بۆختان و سه ر زه نشتی تیدا نه ده کرا، نسکۆ و نه نگیه کان نه ده کرا، هه موو یان یه کسان بوون ته نها به ته قوا له یه کتر گه وره تر بوون. هه موویان متواضع و ملکه چ بوون، ریزی به سالآچوو ده گیرا به زه بیان به بچوک داده هاته وه، خه محۆری که سی خاوه ن پیویستی بوون، پاریزگاریان له که سی نامۆ ده کرد.^(۱)

۳- له حه سه نی کورپی علی (ﷺ) نه ویش له حوسه نیی کورپی علی کورپی علی کورپی ابی تالیب ریوایه تیکرده پیویسی به چاو پیاخشاندن هه یه، که به به شیکه له کتایی (الشمائل) په وشته جوانه کانی ترمذی: پیغه مبه ر (ﷺ) ده م به مژده بووه، خو ش په فتار بووه، نه رم و به خشنده بووه، دلرِق و قسه ره ق نه بووه، ده م شپو عیب گرو چه توون و رژد نه بووه، خوئی له کاریک که حه زی لیته ده کرد خوئی بیئده نگ ده کرد و وه لامی نه نه داوه نه مه ش وه ک ریزیک بۆ به رامبه ر، خوئی له سی شت دوورگرتووه بوو، ده مه قاله، خو

۱ - مختارات من أدب العرب لإبي الحسن النووي لا ۱۵.

هه‌لکیشان، کاریک که په‌یوه‌ندی به‌و نه‌بیت. خه‌لکی له‌ چوار شت قه‌ده‌غه ده‌کرد، پاشه‌ مله‌ باس‌ کردن، یه‌ کتر عه‌بیدار نه‌کردن، به‌ دوا‌ی عه‌یب و ناته‌واوی یه‌ کتر نه‌گه‌ران، ته‌نها به‌ ئومیدی پاداشت نه‌بوایه‌ قسه‌ی نه‌ده‌کرد که قسه‌ی ده‌کرد هه‌موویان بیده‌نگ ده‌بسون واتده‌زانی بالنده‌ له‌ سه‌سه‌ریان وه‌ستاوه‌، له‌ بیده‌نگ ده‌بوو هاوه‌لان گفتو‌گو‌یان ده‌کرد ده‌مه‌ قاله‌یان نه‌ده‌کرد، له‌ گه‌ل‌ هاوه‌لان پیده‌که‌نی و له‌ گه‌ل‌ نه‌وان سه‌سه‌سام ده‌بوو، له‌سه‌ر کاری ری‌بوار نارامی ده‌گرت گوئی بو‌ شل ده‌کرد، تا‌کو هاوه‌لان گرنگی پی‌بده‌ن فه‌رامو‌شی نه‌که‌ن و ده‌یفه‌رموو: هه‌ر کاتیک که‌سه‌یکیان بی‌نی به‌دوا‌ی پی‌داویستی ده‌گه‌را هاوکاری بکه‌ن، پی‌دا‌هه‌لدانی قه‌بول نه‌ده‌کرد مه‌گه‌ر پر به‌ خو‌ی نه‌بوایه‌، قسه‌ی به‌ که‌س نه‌ده‌ب‌ری، تا‌کو ته‌واو ده‌بوو، یان مه‌جلس هه‌لده‌ستا، سینه‌گوشادو حه‌ق بیژ بوو، سه‌روشت نه‌رمو نیان بوو، جوانترین هه‌لسو که‌وتی هه‌بوو، هه‌ر که‌سه‌ی به‌روکه‌ش ده‌بی‌نی ترسی لی‌ نه‌نیشت، به‌لام کاتیک لی‌ نزیک ده‌بووه یاخود تی‌که‌ل ده‌بوو له‌گه‌لی و خو‌شی ده‌ویست، ده‌یووت: خوازراوه‌ هیچ که‌سه‌یکم وه‌ک نه‌و نه‌بینیوه نه‌پیشتر و نه‌پاشتر. (۱)

نۆیه‌م: ئایه‌تی پاک‌کردنه‌وه (التطهیر) و فه‌رمووده‌ی پۆشاک:

ئایه‌تی پاک‌کردنه‌وه فه‌رمایشی خوا‌ی گه‌وره‌یه: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ [الأحزاب: ۳۳]، به‌لام فه‌رمووده‌ی پۆشاک، عانیشه (ره‌زای خوا‌ی لی‌بیت) ری‌بوایه‌ تی‌کردوه ده‌فه‌رمووت: پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) به‌یانیه‌کی زوو ده‌رچوو عه‌بایه‌کی خوری به‌سه‌ریه‌وه بوو، علی و فاتیمه و حسن و حسینی خسته‌ ژیری‌ه‌وه. فه‌رمووی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ له‌ راستیدا ئه‌م ری‌بوایه‌ته‌ی عانیشه بو‌ ئه‌م فه‌رمووده‌ درۆی نه‌و که‌سه‌مان بو‌ روون ده‌کاته‌وه، که‌ ده‌لیت: هاوه‌لان گه‌ره‌یی علی یان (ﷺ) شار‌دۆته‌وه، عانیشه که‌نه‌وان وه‌های بانگه‌شه ده‌که‌ن که‌رقی له‌علی (ﷺ) نه‌بینین ئه‌وا عانیشه‌یه فه‌زلی علی و فاتیمه و حسن و حسین ری‌بوایه‌تده‌کات. (۲)

۱ - مختارات من أدب العرب لأبي الحسن الندوي، لا ۱۶ نقلاً عن الشمانل للترمذي.

۲ - حقه من التاريخ، لا ۱۸۷.

لهم چند نایه‌تهی خواروه دواندن و ناراسته کردن بۆ خیزانانی پیغه‌مبهره به‌وان ده‌ست پیده‌کات و ههر به‌وانیش کۆتایی ده‌هینیت خوی مه‌زن ده‌فرموویت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأُزَاجِكُ إِن كُنْتُمْ تُرَدُّنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعُكُمْ وَأُسْرَحُكُمْ سَرَّاحًا جَمِيلًا﴾ (۲۸) وَإِن كُنْتُمْ تُرَدُّنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالِدَارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا (۲۹) يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا (۳۰) وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا (۳۱) يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ إِن اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَحْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا (۳۲) وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا (۳۳) وَأَذْكُرَنَّ مَا يُنْتَلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِّنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿﴾ [الأحزاب: ۲۸ - ۳۴].

دواندن هه‌مووی له‌گه‌ل خیزانانی پیغه‌مبهره (ﷺ) له‌گه‌ل (أمر) و (نهی) له‌گه‌ل ئه‌وانه، ده‌لئ: کاتیک ئه‌و سووده گشتگیر ده‌بیت بۆ ئه‌وان و ئه‌وانی تر له ئال و به‌یتی پیغه‌مبهر (ﷺ) له‌م ساته راناو ده‌بیته (مذکر)، چونکه (مذکر) و (مؤنث) کاتیک کۆبوو نه‌وه (مذکر) زال ده‌بی، چونکه هه‌موو ئال و به‌یتی پیغه‌مبهر (ﷺ) ده‌گریته‌وه علی و فاتیمه و حسن و حسینیش تاییه‌ترن، چونکه پیغه‌مبهر (ﷺ) له‌دوعا کردن ئه‌وانی تاییه‌ت ده‌کرد، هه‌روه‌ک ئال و به‌یتی پیغه‌مبهر (ﷺ) علی و حسن و حسین و فاتیمه‌ی جیا‌کردۆته‌وه له‌خه‌لکانی تر هه‌روه‌ک له‌فه‌رمووده‌ی زه‌یدی کوری ئه‌رقه‌م دا هاتووه، کاتیک پیتی ده‌ووتری خیزانه‌کانی له‌ئال و به‌یتی؟ ده‌فرمووی خیزانه‌کانی، به‌لام ئال و به‌یتی ئه‌وانه‌ن سه‌ده‌قه‌یان لیّ قه‌ده‌غه‌یه، که بریتین له‌ئال (علی و جعفر و عقیل و عباس)^(۱)، هه‌ندی‌ک له‌زانایانی شیعه‌ی دوازه (إثنی عشریة) نایه‌تی پاک‌کردنه‌وه‌ی (التطهیر) یان پچراندوه له‌سیاقی قورئانی. که خوی گه‌وره خیزانانی پیغه‌مبهر ده‌دوینیت. ئه‌مه‌ش بۆ بیئاگابوون له‌ژنانی پیغه‌مبهر له‌دواندنی قورئاندا. دوا‌یی

فرموده‌ی پوښاکیشیان بۆ ئەم مەبەستە پالداوه، که مسلم له سه‌حیحه‌که‌ی له‌ دایکی
 برواداران عائیشه‌ی ریبویه‌تکردوو ده‌لیت: پیغه‌مبەر به‌ره به‌یائینک ده‌رچوو، به‌رگیکی
 نه‌خشداری له‌ تاله‌ مووی ره‌شی به‌سه‌ره‌وه‌ بوو، حسن و حسین و فاتیمه و علی هاتن و
 خۆیان خسته‌ ژیره‌وه‌ ئەوسا فرمووی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ
 وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ وه له فرموده‌ی دایکی برواداران (أم سلمة) دا هاتوووه ئەو کاته‌ی ئەم
 فرمایشته بۆ پیغه‌مبەر (ﷺ).. هات أم سلمة ده‌لیت: من له‌ گه‌ل ئەوانم ئەی پیغه‌مبەری
 خوا؟ فرمووی: ((أنت علی مکانک، وأنت علی الخیر)) واته: (تۆ له شوینی خۆت به، تۆ
 له‌سه‌ر خیر و بی‌ری)^(۱) نیازی شیعه‌کان لی‌رده‌دا چه‌سپاندنی ئەو مانایه‌یه که‌ نایه‌ته‌که‌یان بۆ
 به‌لگه‌ هی‌نایه‌وه^(۲) وه بۆچونیان وایه‌ نایه‌تی (التطهیر) پاک‌کردنه‌وه به‌لگه‌یه له‌سه‌ر پاک‌ی و
 بی‌گناه‌ی یاوه‌رانی پوښاک (أصحاب الکساء) که‌ پینکه‌هاتون له‌ علی و فاتیمه و حسن و
 حسین له‌هه‌موو هه‌له‌و گوناهیکی بچوک و گه‌وره به‌لکو له‌ هه‌له‌و له‌بیر چوونی مرۆیش
 دوورو پارێزراون^(۳) بروایان وایه‌ سه‌ه‌نی کورپی علسی پێشه‌وای دووه‌می بی‌
 گونا‌هه (معصوم) ه.

پاک و بی‌گناه‌ی پێشه‌وایه‌تی (الإمامة) له‌ لای شیعه‌ی إمامی مه‌رجی‌که‌ له
 مه‌رجه‌کانی پێشه‌وایه‌تی (ئیمامه‌ت) وه‌ یه‌کی‌که‌ له‌ بنه‌ما سه‌ره‌تایه‌کانی قه‌واره‌ی
 بیروباوه‌ری کیانی عقائدیان، گرنگی و بایه‌خیکی به‌ه‌اداری هه‌یه‌ لای ئەوان، شیعه‌کان
 دوا‌ی ئەوه‌ی بۆ پێشه‌واکانی خۆیان خه‌سله‌ت و سه‌یقاتی توانا سازی و به‌هره‌ی زانستی بی‌
 سنوریان زیاد کرد به‌و ئەنجامه‌ گه‌یشتن که‌ پێشه‌وا به‌رپر‌سیار نیه‌ به‌رامبه‌ر به‌خه‌لک هه‌یچ
 ئەگه‌ر و بواری هه‌له‌ش نیه‌ له‌ کرداره‌کانی هه‌ر کار و کرده‌وه‌یه‌ک بکات. له‌گه‌ل ئەوه‌ش
 پێویسته به‌راسته‌گۆ داب‌ندریت، برواشمان وا هه‌بی‌ت هه‌موو ئەو شتانه‌ی ئەو ئەنجامی ده‌دات
 هه‌مووی خیر و خۆشی یه‌و هه‌یچ زیان و ناشوییکی تێدا نیه‌، چونکه‌ ئەو کایه‌یکی زانیاری
 هه‌یه‌ که‌س په‌یی به‌هۆشیاری زانستی ئەو نه‌بردوو، ده‌لێن: پێشه‌واکان بی‌گونا‌هن

۱ - سنن الترمذی، کتاب المناقب رقم: ۳۷۸۸.

۲ - ثم أبصرت الحقیقه، لا ۱۷۶.

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ۱۷۶.

لهه موو ژياناندا و تاوانی گه و ره و بچوكيان نه نجام نه داوه دروست نيه هه له سه هوشيان بخريته پال^(۱)، شيخ مفيد: يه كدهنگی شيعه كان له م باره وه باس ده كات و ده ليت: پيشه واکان (الأئمة) له جيگه ينيغه مبه ران ياساكان پياده ده كهن، سنوره كان راده گرن، پاريزگاری له شهر ع و نه ده بی مرؤیسی ده كهن، بی خهوش و گوناهن وه ك پينغه مبه ران، گوناھی بچوك و گه و ره له وان نافامريته وه و، هيچ شتيك به خراپ له باره ی نايين، هيچ شتیش له يادنا كهن له نه حكام و ياسادا، هه موو نيمامه كان له سه ر نه م رپره وه ن ته نها كه ميك ريز په ر بوون، نه م باسه ی په يوه ست كرده به پروكه شی چهن د رپوايه تيك كه ته نويل هه لده گرن، به پينجه وانهی گومانی خراپی له م باسه دا^(۲)، جوريك به دريژی له باره ی نه م بيروباوه رهی له كتيبه كه م (ژيانامه ی پيشه وای موسلمانان) علی كورپی نه بو تاليب^(۳)، له م باره يه وه شاره زایی زياتر ده وي بابگه رپينه وه بو نه م په رتووكه .

به لگه ی (الشعة الإمامية) له باره ی نايه تی پا كرده وه هه لوه شاننده وه ی له چهن د رويك ه وه :

أ - فهرمووده ی (أم سلمه ی) كه له پيشه وه باس مان كرد به چهن د شيوازيك هاتووه :

رپوايه ت كراوه له أم سلمة فهرموويه تی: پينغه مبه ر (ﷺ) لای من بوو، فاتي مه و علی و حسن و حسينش له وي نامة بوون، گوشتاويك م بو نامة كردن خوارديان و پال كه وتن پينغه مبه ر (ﷺ) په شته مال ياخود پو شاكيني قه ديفه ی به سه ر دا كيشان، نه وسا فهرمووی: (نه ی خواي ميهره بان نه مانه له خانه واده ی منن، چلك و پيسيان لي داماله و جوان پاكيان بكه وه) له رپوايه تيكي تر دا هاتووه پينغه مبه ر (ﷺ) له سه ر پو شاكينك داينيشان دن، پاشان هه رچوار ليچكي پو شاكه كه ی به ده ستي چه پ له سه ر سه ر يانه وه توند كرد، به ده ستي راستيش هيماي بو لای خوا كرد و فهرمووی: (نه مانه له خانه واده ی منن، پيسي و چلكيان لي داماله و پاكيا بكه وه) هه ردوو رپوايه ته كان متفقن له گه ل رپوايه تی

۱ - درسات عن الفرق د. احمد جلي ص ۲۰۳.

۲ - اوائل المقالات للمفيد، ۳۵.

۳ - أمي المطالب سيرة أمير المؤمنين علي بن أبي طالب (۳۰۲/۲).

مسلم کهله عایشه ریوایه تکراره له گرته وهی هه پینج کهسه که له و نایه ته دا، به لام ئەمهش مانای وانیه ستمه کهسی تر بگریته وه به دهر له وان. ^(۱)

کۆمه لێ ریوایه ت له (أم سلمه) ریوایه تکراره به زیاد کراوه وه، ناماژه به هاوبهش نه بوونی (أم سلمه) ده کهن له ئال و بهیت له فهرموده کانی پۆشاک. زۆربهی ئەم فهرمودانه له (ضعیفی) خالی نین، به لام له هه موویان (صحیح) تر ئەم ریوایه تهی خواره وهیه: کاتیک نایه تی ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ به سه ر پیغه مبه ردا دابه زی له مائی (أم سلمه) بانگی فاتیمه و حسن و حسینی کردو به پۆشاکیک دایپۆشین، عه لیش له پشتیه وه بوو، ئەمیشی به لیباسیک پۆشی ئینجا فهرمووی: (ئه ی خوای گه و ره ئەمانه ئالو بهیتی منن پیسی و چه په لیان لێ راماله و به جوانی پاکیان بکه وه) أم سلمه ووتی: منیش له گه ل ئەوانم ئە ی پیغه مبه ری خوا؟ فهرمووی: (تۆ له مه نزلێ خو ت، تۆ له سه ر خیر و بی ریت). ^(۲)

ریوایه تیکی تری زۆر گرنگ و بایه خ دار ریوایه تکراره به سه نه دی (حسن) ناماژه به وه ده کات که (أم سلمه) چوه ته ژیر په شته ماله که دوا ی ده رچوونی ئەوان له ژیر یه ک په شته مال ئومید وایه هۆکاری نه چرونه زژی ری (أم السلمه) بو ژیر په شته ماله که دروست نه بوونی بی له به ر علی (ﷺ) ^(۳)، هه ر بۆیه پیغه مبه ر (ﷺ) ده خاته ژیره وه دوا ی ده رچوونی ئەم کۆمه له، شه ر ده لی ت: ووتی گویم له (أم سلمه) بوو له کاتی بانگه یشتنی خه لک بو ناشتنی حوسهینی کوری علی نه فره تی له خه لکی عیراق ده کرد و ده یووت: کوشتیان خوا بیانکوژی ته وه فرت و فی لیان له گه ل کردو زه بوونیان کرد، یاخوا به ر نه فره تی خوا که ون، من پیغه مبه رم (ﷺ) بینی فاتیمه بو لای ده هات قاییکه هه لگرتبوو حه لوای تیدا بوو، له به ر ده م پیغه مبه ری دانا، پیغه مبه ر فهرمووی: (کوره مامه که ت له کو ی یه؟) ووتی: له ماله وه یه، (برۆ بانگی بکه و هه ر دوو کوره که شی بینه) فاتیمه ش چو کوره کانی هه ر یه که و به ده سه تیکه وه گرت، عه لیش به دوا یاندا ده هات پیغه مبه ر (ﷺ) حسن و

۱ - ثم أبصرت الحقیقة، لا ۱۷۷.

۲ - فضائل الصحابة (۲/۷۲۷) رقم: ۱۹۹۴ إسناده فيه ضعف وله طرق قوية.

۳ - ثم أبصرت الحقیقة، لا ۱۷۷.

حسینی خستنه نیو کۆشی خۆی عه‌ل‌یش له‌لای راستی دان‌یشت و فات‌یمه‌ش له‌لای چه‌پی، (أم سلمه) ووتی: پی‌غه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌رگ‌یک‌ی خه‌یه‌ری پ‌اک‌یش‌ا، که به‌رگی ئ‌یمه‌ سه‌وه بو‌ نوستن هه‌مووی خستنه ژ‌یره‌وه، به‌ده‌ستی چه‌پی گۆشه‌کانی به‌ره‌که‌ی گرت و به‌ده‌ستی راست‌یش دو‌عای له‌ خوا‌کردوو فه‌رمووی (ئه‌ی په‌روه‌رد‌گا‌ره ئه‌مانه له‌ خانه‌واده‌ی منن پی‌سی و چه‌په‌لیان لیّ داماله و به‌جوانی پاک‌یان بکه‌وه) من‌یش ووت‌م: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا- ئه‌ی من‌یش له‌ ئه‌هل و ئالو به‌یتی تو‌ نیم؟) فه‌رمووی (به‌ئ‌ی فه‌رموو تو‌ش وه‌ره نی‌ویه‌وه) من‌یش چه‌ومه‌ نی‌ویه‌وه دو‌ای ئه‌وه‌ی پی‌غه‌مبه‌ر(ﷺ) دو‌عای بو‌ علی و نه‌وه‌کانی و کچه‌که‌ی کرد^(۱)، پی‌غه‌مبه‌ر(ﷺ) شایه‌تی بو‌ أم سه‌له که ئالو به‌یتی ئه‌وه‌و خست‌یشه‌ی ژ‌یره‌که‌وه دو‌ای ئه‌وه‌ی دو‌عا بو‌علی(ﷺ) و من‌داله‌کانی کرد.^(۲)

ب- ئه‌وه دلاله ده‌کات، که ئه‌م ئایه‌ته به‌لگه نیه له به‌ی گونا‌هی(عصمه) و پی‌شه‌وا‌یه‌تی(ئ‌یمامه‌ت) ناراسته‌ی دو‌اندنه له‌م فه‌رمایشتانه‌ی په‌روه‌رد‌گار بو‌ خ‌یزانه‌کانی پی‌غه‌مبه‌ر(ﷺ) به‌وان ده‌ست پی‌ ده‌کات هه‌ر به‌وان‌یش کۆتایی دیت:

خوای گه‌وره ده‌فه‌رمووی: ﴿ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكِ إِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتَّعَنَّ وَأَسْرَحَنَّ سَرَّاحًا جَمِيلًا (۲۸) وَإِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا (۲۹) يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا (۳۰) وَمَن يَقْنُتْ مِنكُنَّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعَمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَا أَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا (۳۱) يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا (۳۲) وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا (۳۳) وَادْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِن آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿ [الأحزاب: ۲۸- ۳۴].

۱ - فضائل الصحابة (۸۵۲/۲) رقم: ۱۱۷ إسناده حسن.

۲ - تم ابصرت الحقيقة لا. ۱۷۸.

ناراسته‌ی گوتر (خطاب) هه‌موو بۆ ژنه‌کانی پیغه‌مبهره و، (أمر) و (نه‌ی) و به‌لێن و هه‌ره‌شه له‌گه‌ڵ نه‌وانه، به‌لام کاتیک ده‌رکه‌وت ئەم سودوو قازانجه گشتگیره بۆ خیزانه‌کانی پیغه‌مبهر و خه‌لکی تر جگه له ئال و به‌یتی پیغه‌مبهر (ﷺ) رانای و وشه‌ی پاککی (تطهر) به (مذکر) خۆی ده‌رخست ئاشکراشه ئەگه‌ر (مؤنث) و (مذکر) له‌گه‌ڵ یه‌ک کۆ بوونه‌وه (مذکر) زال ده‌کریت. لێره‌دا هه‌موو نه‌هلی به‌یتیک ده‌گرێته‌وه‌ه‌ علی و فاتیمه و حسن و حسینیش تاییه‌ترن له‌وانی تر چونکه پیغه‌مبهر (ﷺ) تاییه‌تی ده‌کردن له‌ دو‌عا کردن. که‌واته ژنی هه‌ر پیاوینک له ئال و به‌یتی پیاوه‌یه، ئەمه‌ش شتیکی به‌ر بلا و دیاره له نیو نه‌هلی زمانه‌وانی، هه‌روه‌ک که‌سینک به‌ هاوڕیکه‌ی ده‌لێت: ئەه‌لت حاالی چۆنه؟ واته: خیزان و مالو منداله‌کانت. له ولامدا ده‌لێت ئەوان باشن خوی گه‌وره ده‌فه‌رموویت ﴿قَالُوا أَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمَتُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ﴾ [هود: ۷۳] دویندراو له‌م نایه‌ته‌ پیرۆزه به‌ کۆرای زانایان سارای خیزانی ئیبراهیمه، ئەمه‌ش به‌لگه‌یه‌که‌ خیزانی پیاو له (آل و بیت)ی ئەم پیاوه‌یه. ^(۱) خوی گه‌وره ده‌فه‌رمووی: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ [القصص: ۲۹] دویندراو لێره‌دا خیزانی گه‌وره‌مان موسایه. خوی په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمووی ﴿وَأذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا (۵۴) وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا﴾ [مریم: ۵۴-۵۵].

کین نه‌وانه‌ی فه‌رمانیان پێده‌کری بۆ ئەنجامدانی نوێژ نایه ئالوبه‌یتی ئەو نین؟ له شویینیکی تر په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمووی: ﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ [طه: ۱۳۲] بی گومان خدیجه و هه‌موو خیزانه‌کانی ده‌که‌ونه نیو بازنه‌ی ئەهل ئەمه‌ش به‌ گویره‌ی ئەوه‌ی ئەم سوره‌ته مه‌کیه ^(۲)، له نایه‌تیکی ترده‌ ده‌فه‌رمووی: ﴿وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَى الْبَابِ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ [یوسف: ۲۵] دویندراو لێره‌دا عه‌زیزی مصره، قسه‌ی ئەو ژنه‌ی:

۱ - الإمامة و النص، فیصل نور، لا ۳۸۶.

۲ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ۳۹۱.

نايه پاداشتی لهو كهسه چي يه كه بهرامبهر نه هلی تو بهد رهوشتی بنوینی؟ واته: خیزانی تو، نه مهش روون و ناشكرايه^(۱).

ج- لابرندی پیسی له زاروهی قورناندا واتایی بی گوناھی ناگهیه نی، راغییی نه سفهانی له (مفردات ألفاظ القرآن) له باسی (الرجس) واته: شتی پس و قیزه وهن، خوی گهوره ده فهرمووی: ﴿رَجَسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ [المائدة: ۹۰] پیسی لیزه دا مهی و قومار کردنه له روانگهی شهرع... . کافره کان پیسن، شریک بۆ خوا پهیدا کردن بۆ کهسی عاقل دزیوترین کاره. خوی گهوره ده فهرمووی: ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ﴾ [التوبة: ۱۲۵] خوی گهوره ده فهرمووی: ﴿وَيَجْعَلُ الرَّجْسَ عَلَىٰ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ [يونس: ۱۰۰] ووتراوه (الرجس) بۆ گه نی، ووتراوه: (العذاب)، کتومت له نیو نایه تی ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ﴾ ده رده که ویت. یا خود ده فهرمووی: گوشتی به راز پیسه، به گشتی ووشه ی (الرجس) بنچه که ی قیزه ونی (القدر) ه مه به ست پی هاوبه ش بریار دانه ههروهک خوی گهوره له نایه تیکی تر دا ده فهرمووی: ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾ [الحج: ۳۰] هه ندیک جار بۆ پیسیه حرام کراوه کان به کاردیت: وهک خواردن و خواردنه وه کان له ههروهک خوی گهوره ده فهرمووی: ﴿قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا﴾ [الأنعام: ۱۴۵] ﴿إِنَّمَا الْحُمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾ [المائدة: ۹۰].

نه چه سپاوه له به کار هی نانی قورنایدا ووشه ی (الرجس) به واتای گوناھی ره ها، تا کو لهم لایه نه مانای بی گوناھی وهه گریت^(۲).

د- پاکبونه وه له پیسی به مانای بی گوناھی نایه ییت بۆ هیچ کهس: ههروهک ووشه ی (الرجس) واتای گوناهو هه له ی ئینسان ده دا له کوشش (الإجتها) دا، به لکو مه به ست پی قیزه ونی و بۆ گه نی و پیسی ناوه کی و ده رده کیه، به هه مان شیوه پاککی (التطهير) مانای

۱ - هه مان سه رچاره ، لا ۳۹۳.

۲ - شم أبصرت الحقيقة، لا ۱۸۱.

بئى گونه‌هى ناگه‌ينه‌ئى، له راستى دا خواى گه‌وره پاكبونه‌وهى هه‌موو موسلمانىكى مه‌به‌سته نەك تەن‌ها ئال و به‌يت به‌تەن‌ها. گەرچى ئال و به‌يت له هه‌موو خەلك نزيكترن بۆ پاكبونه‌وه پيش هه‌موو كه‌سيكيش مافى نه‌وانه، په‌روه‌ردگار: له باره‌ى هاوه‌لانئى پيغه‌مبەر (ﷺ) ده‌فه‌رموئى: ﴿وَلِيْتِمَّ نِعْمَتُهُ عَلَيْكُمْ﴾ [المائدة: ٦] هه‌روه‌ها ده‌فه‌رموئى: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا﴾ [التوبة: ١٠٣] خواى گه‌وره چۆن هه‌وال ده‌دات به پاكبونه‌وهى ئال و به‌يت، به‌هه‌مان شيوه هه‌وال به‌سه‌رجه‌م موسلمانان ده‌دات، گەر پاك‌كرده‌وه واتاى عيصمه‌ت و بئى گوناھى بدات، ئەمه بۆ هه‌موو هاوه‌لان موسلمانان فه‌راهه‌م ده‌بوو، كه كۆمه‌له ده‌فيكى قورئانى بۆ پاكبونه‌وه‌يان له‌سه‌ر خواستى په‌روه‌ردگار هاتوو خواى گه‌وره له‌باره‌ى نه‌ويندارانى مزگه‌وتى (قبا) له ياه‌ورنى پيغه‌مبەر (ﷺ) ده‌فه‌رموئى: ﴿فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ﴾ [التوبة: ١٠٨].

به كۆپاي زانايان ئەمانه بئى گوناھ نه‌بون، خواى گه‌وره سه‌باره‌ت به ئەهلى به‌در كه ژماره‌يان سئ سه‌ت و سيزده كه‌س بوون ده‌فه‌رموئى: ﴿وَيُنزِلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُم رِجْسَ الشَّيْطَانِ﴾ [الأنفال: ١١].

لي‌ره‌دا هيج به‌لگه‌يه‌ك بۆ بئى گوناھى نه‌وان نيه هاوكات هيج جياوازش هه‌ست پئى ناكرئت له فه‌رموده‌كانى خواى گه‌وره له‌سه‌ر ئال و به‌يت: له نيوان ئايه‌تى: ﴿لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً﴾ [الأحزاب: ٣٣]، له‌گه‌ل ئايه‌تى: ﴿وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ رِجْسَ الشَّيْطَانِ﴾ (رجز) و (رجس) دوو وشه‌ى ليك نزيكن و (يطهرکم) له هه‌ردوو ئايه‌تى رابردوو وه‌ك يه‌ك هاتوه، به‌لكو ئاره‌زوو بازي له ئايه‌تى يه‌كه‌مى كردوو ته به‌لگه له‌سه‌ر بئى گوناھى و ئايه‌تى دووه‌ميشى ترازاندوو، سه‌ر سوپمانى له‌وه دايه زانايانى شيعه پشت به‌م ئايه‌ته ده‌به‌ستن و بۆ (أصحاب الكساء) ي پال ده‌ده‌ن، له پاشان له‌ماناي پاك‌كرده‌وه (التطهر) لاي نه‌ده‌ن بۆ چه‌سپاندى بئى گوناھى (أصحاب الكساء)، هه‌مان كاتيش كۆمه‌له ئايه‌تيك له بئى ده‌كه‌ن له‌سه‌ر خواستى په‌روه‌ردگار بۆ پاك‌كرده‌وه‌ى هاوه‌لان. به‌مه‌ش ناوه‌ستن تانه‌و ته‌شه‌ره‌يان لئى ده‌ده‌ن، ده‌لئىن: به‌ره‌و دواوه پاشگه‌ز بوونه‌ته‌وه كه‌چى خواى په‌روه‌ردگار ده‌قى پيدا هئناوه له‌سه‌ر خواستى خوئى بۆ

پاکبونه وهیان^(۱)، ﴿وَمَنْ لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ﴾ [النور: ۴۰]، خواستی (الإرادة) لهم نایه ته خواستیکی شهرعیه، به پیچه وانهی خواستی قه ده ری. واته: خوی گوره حزه دکات پیسی و چه په لیتان لی دامالیت، زانایانی (اهل السنة) له سه ر ئه م دوو خواسته دواون، خوستی شهرعی دینی، خواستی قه ده ری گه ردونی ده لیتن:

- خواستی شهرعی دینی: واتای خو شه ویستی و خو شنودی له خو ده گریت، وهك خوی گوره فه رموویه تی: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ [البقرة: ۱۸۵] وه نایه تی ﴿وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مِيلًا عَظِيمًا﴾ (۲۷) یُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا﴾ [النساء: ۲۷-۲۸].

- خواستی قه ده ری گه ردونی: واته: خواستی گشتگیری په روه ردگار بو هه موو دروستکراوه کانی، وهك (إرادة) خواست له فه رمووده ی خوی گوره: ﴿وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ [البقرة: ۲۵۳] هه روه ها نایه تی: ﴿وَلَا يَنْفَعُكُمْ نَصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أُنصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ﴾ [هود: ۳۴]، گونا هو تاوان خواستیکی گه ردونی و قه ده ری یه خوا حه زی پیناکات و پیمان رازی ناییت (النهی) لی ده کات، وه توپه ده بییت به نه نجامدانی. ئه مه قسه ی براوه ی پیشین و پیشه واکانه ناماژه بیان کردوه خواستی ئه و که خو شه ویستی و په زامه ندی خوا له خو ده گریت، وه ئه و خواسته ی سه باره ت به قه ده ری و گه ردونیه که په زامه ندی و خو شه ویستی تیدا ده رنا که ویت^(۲)، بیگومان په روه ردگار پیسی له فاتیمه و حسن و حسین و علی خیزانه کانی پیغه مبه ر (ﷺ) دامالیوه، به لام خواستی خوا لیره دا خواستیکی شهرعیه، هه ر بویه له فه رمووده که دا هاتووه پیغه مبه ر کاتیک به عبا دابیوشین فه رمووی: (اللهم هؤلاء اهل بيتي اللهم اذهب عنهم الرجس).^(۳)

۱ - ثم أبصرت الحقيقة، لا ۱۸۲.

۲ - وسطية أهل السنة بين الفرق، محمد بن عبدالله، لا ۳۸۷.

۳ - سنن الترمذي، كتاب: مناقب أهل البيت رقم: ۳۷۸۷.

ه- دو عای پیغمبهر (ﷺ) باسه که بنبر ده کات:

ئه گهر ئایه تی پاکردنه وه (التطهير) به لگه بوايه بۆ پاکبوونه وهی (أهل الكساء) پیغمبهر به عبا داینه ده پۆشین و دو عاشی بۆ نه ده کردن بهم دو عایه: (اللهم إن هؤلاء اهل بيتي اللهم اذهب عنهم الرجس)^(۱)، ئه مه به لگه یه کی رون و ناشکرایه به وهی ئایه تی په روه دگار سه باره ت به خیزانه کانی پیغمبهر دابه زیوه پیغمبهر (ﷺ) هزی کرد ئه م خه لاته خوای یه به (أصحاب الكساء) ش بگه یئنی که پاکبو بوونه وه یه بۆیه گردیان ده کاته وه و به عبا دایانده پۆشی و دو عای خیریان بۆ ده خوینی و، خوای گه وره ش دو عایان بۆ قبول ده کات^(۲)، خوای گه وره پاکیان ده کاته وه هه روه ک خیزانه کانی پیغمبهری پاکردنه وه به ده قی ئایه ت^(۳).

و- بهر په رچ دانه وهی ئه و به لگانه ی له سه ر ئیمامه ت و بی گوناھی ئیمام:

به گومانی ئه وان ئه وهی تاییه ت کراوه بۆ پیشه وای موسلمانان علی و حسن و حسین له ئایه تی قورئاندا به هه مان شیوه بۆ خاتوو فاتیمه ش چه سپاوه، له یه کیك له تاییه تمه ندیه کانی پیشه وایه تی بۆ ئافره ت نابی، گهر ئه م ئایه ته به لگه بی، که واته هه ر که سیك ئایه ته که وه سفی بکات شیوا ی ئیمامه ت و شایه نی بی گوناھی و ئیمامه تیه، بهم جوړه خه ملاندنه فاتیمه ش ده که ویتته بازنه ی ئیمامه ت و بی گوناھی، که وایتت ئه م ئایه ته مه به ست پی ئیمامه ت و بی گوناھی نیه، هه روه ها نۆ له پیشه واکانیش هه لاویر ده کریت که ئه وان به بی گوناھیان له قه له م ده دن چونکه ئه م ئایه ته هه مه گیر نیه بۆ هه موو یان ته نها تاییه ته به سی که س که بریتین له: ^(۴)

- علی کوری أبوتالیب (ﷺ).

۱ - سنن الترمذی، کتاب: مناقب أهل البيت رقم: ۳۷۸۷ (صححه الألبانی).

۲ - ثم أبصرت الحقیقة، لا (۱۸۲).

۳ - أسمی المطلب فی سیره أمير المؤمنین علی بن أبی طالب (۳۱۴/۲).

۴ - الإمامة و النص. ۲۸۷.

- حه‌سه‌نی کوری علی (علیه‌السلام).

- حسینی کوری علی (علیه‌السلام).

دهیم: نایه‌تی نه‌فره‌تکاری و وه‌فدی گاوره‌کانی نه‌چران.

وه‌فدیکی نه‌چران هات بو لای پیغه‌مبهر (علیه‌السلام) ووتیان: نیمه موسلمانین پیش
نیوه، پیغه‌مبهر (علیه‌السلام) فرمووی: سئ شت ریگای نیسلامه‌تیمان لیده‌گریت: (په‌رستش‌تان
بو خاچ، خواردنی گوشتی به‌راز، بریاردانی رۆله بو خوا) ^(۱) ده‌مه‌ قالیه‌کی زۆریان له‌گه‌ل
پیغه‌مبهر (علیه‌السلام) دا کرد، به‌لام پیغه‌مبهری خوا (علیه‌السلام) قورسانی به‌سه‌ردا خویندنه‌وه، پرو
پوچه‌کانی نه‌وانی به‌ر تیشکی به‌لگه‌ ده‌دا، نه‌وانیش قسه‌یان ده‌بزرکاند و ده‌یانگوت: چی
یه بوچی جنیو به‌ پیغه‌مبهر که‌مان (علیه‌السلام) ده‌دهیت؟ ده‌شلی ی به‌نده‌ی خودایه، فرمووی
به‌لی: پیغه‌مبهره (کلمه‌ الله) یه‌ خوای گه‌وره‌ خستویه‌تیه نیو مه‌ریه‌می عه‌زرائی به‌ تول،
نه‌وانیش رق و قینه‌یان لی داگرت و ووتیان: نه‌ری هه‌رگیز مرؤفئیکتان دیوه بی باوک، گه‌ر
راست ده‌که‌ی وینه‌ی نه‌ومان پیشانده؟ خوای گه‌وره بو به‌ریه‌چ دانه‌وه‌ ئه‌م نایه‌ته‌ی هه‌نارد
﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾ (۵۹) الْحَقُّ مِنْ
رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿ [آل عمران: ۵۹-۶۰].

ئه‌مه به‌لگه‌یه‌کی به‌ هیزه سه‌رنجی نامۆ بو شتیکی نامۆتر راده‌کی‌شئ. ^(۲) کاتی‌ک
پیغه‌مبهر (علیه‌السلام) زانی ده‌مه‌ قاله به‌ حیکمه‌ت و نامۆژگاری کردن هیچ به‌ره‌میکی ناییت
بانگی کردن بو نه‌فره‌تکاری به‌ پشت به‌ستن به‌ (آیه‌ی په‌روه‌ردگار: ﴿فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ
بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ ابْنَاءَنَا وَابْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا
وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾ [آل عمران: ۶۱].

پیغه‌مبهر (علیه‌السلام) له‌گه‌ل حسن و حسین و فاتیمه (په‌زای خوای لی بی) ده‌رچوو و
فرمووی: گه‌ر من دوام کرد بلین: نامین، ^(۳) نه‌وان راپوژیان له‌نیوان خویان کرد،

۱ - زاد المعاد (۳/۶۳۳) سنه‌ فیه‌ ضعیف.

۲ - زاد المعاد (۳/۶۲۹ - ۶۳۸).

۳ - هه‌مان سه‌رچاره. (۲/۵۴۷).

مهترسی له ناو چوونیان لی نیشته، چونکه زانیاریان هه‌بوو، که ئەمه به‌هه‌ق پینغه‌مبهره (ﷺ)، هه‌ر گه‌لیکیش پینغه‌مبهریان نه‌فره‌تبار کردبئی به‌شیان ته‌نها له نیو چوون بووه، بۆیه جله‌و گیریان کرد له نه‌فره‌تکردنی پینغه‌مبهر و ووتیان: حوکمان له‌سه‌ر بکه چۆن هه‌ز ده‌که‌یت. پینغه‌مبهریش ئاشته‌وایی له‌گه‌ڵ کردن به‌دانی دوو هه‌زاری زه‌میله خوارده‌مه‌نی هه‌زار له‌مانگی ره‌جه‌ب، هه‌زاریش له‌مانگی سه‌فه‌ر^(١)، به‌م چه‌شنه مه‌غزاو مانای ئەم ئایه‌ته ره‌ۆشه‌ن ده‌بیته‌وه به‌هۆی دابه‌زینی، که‌واته نه‌دووور نه‌زیک په‌یوه‌ندی به‌ بانگه‌شه‌ی شیع‌ه‌کانه‌وه نیه بۆ پینشه‌وایه‌تی علی کورپی ئەبو تالیب به‌ ده‌قی قورئانی به‌ر په‌چی گو‌مانه‌کانم دا‌ونه‌ته‌وه له‌ په‌رتوکه‌که‌م (أسمى المطالب في سيرة أمير المؤمنين علي بن أبي طالب)^(٢) هه‌ر که‌سه‌یک ده‌یه‌وئ له‌م په‌رتوکه‌ شاره‌زایی هه‌بئی بابگه‌ریته‌وه بۆ ئەم په‌رتوکه‌.

یازده‌هه‌م: شویننه‌واری په‌روه‌رده‌ی خیزانی له‌سه‌ر حه‌سه‌نی کورپی علی:

حه‌سه‌نی کورپی له‌ مالتی پینغه‌مبهرایه‌تی گه‌وره‌ بوو، له‌سه‌ر ده‌ستی باپیره‌و دایه‌و باب‌ه‌ علی و فاتیمه‌ په‌روه‌رده‌ی کرا، له‌ باپیر و دایک و باوکی چه‌مکه‌کانی ئیسلام فیربوو، ئەم نه‌شه‌ته، کاریگه‌ری گه‌وره‌ی دروست کرد له‌ بنیاتنان و ریک‌خستنی که‌سایه‌تیکی به‌هیز که‌ پابه‌ند بیت ئیسلام و، پینغه‌مبهر (ﷺ) ده‌فه‌رموئ: مرۆفه‌کان کانگان و هه‌ک کانگاکانی زیڕ و زیو، هه‌لبه‌ژارده‌تان له‌ نه‌فامی هه‌لبه‌ژارده‌تانه له‌ ئیسلام^(٣)، کانگه‌ی حه‌سه‌نی کورپی علی ده‌گمه‌نه، حسن له‌ نه‌فامیه‌وه له‌دایک نه‌بوو، به‌لکو له‌ مالتی پینغه‌مبهرایه‌تی له‌ دایک بوو، ئەمه‌ش کردیه (سید) که‌ واتایه‌کی پر بایه‌خ ده‌دات، کۆمه‌لی خه‌سله‌ت له‌ حسن کۆبوونه‌ته‌وه و هه‌ک، ره‌سه‌نی ره‌چه‌له‌ک و په‌روه‌رده‌ی خیزانی که‌له‌ خه‌لکانی تر ئەم جۆره‌ خه‌سله‌تانه‌ نین.

١ - السيرة النبوية لأبي شيبة (٥٤٧/٢)

٢ - أسمى المطالب في سيرة أمير المؤمنين علي بن أبي طالب (٢/ ٣٣٤ - ٣٣٦)

٣ - البخاري، رقم: ٣٣٨٣.

باپیری پیغمبر (ﷺ) بو.

باوکی علی کوری ابوتالیبه (رضی الله عنه).

دایکی فاتیمه زهرا (زهزای خوی لی بیت).

داییری خدیجه کی خویله (زهزای خوی لی بیت)، له دواوی کۆچی دواوی پیغمبر (ﷺ) علی مشوری په روره دهی حسن و حسینی ده گرتته دست و به شیوه کی ریک و پیک سه ربه رشتیان ده کات، جیگه ی باسه که سایه تی ئه میری موسلمانان مه رجه کانی باوکیکی په روره ده کاری تیدا ده سته بهر بوون. بیگومان ده کی وهر گرتنی مانای وشه ی خوی په روره دگار کرد بو که ده فهرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ﴾ [التحریم: ۶۶].

هه ندی له و مه رجه نه ی که پیویسته له باوکی په روره دگار دا هه بیت:

۱- دلسوژی و هه ست کردن و بایه خ دان پیی:

پیشه وای موسلمانان علی بایه خیکی ته وای داوه به په روره ده و فیترکردنی زانیاری بو حسن و حسینی کوری و ئه وپه ری کوششی له گه ل نواندون، په یانی چاودیری و گرنگی پیدانی پیداون، نامانجیش له مه دا ره زامه ندی و پاداشت و نزیک بوونه وه بووه له خوا به هوی په روره ده کردنیان له سه ر گوپرایه لی خودا و سونه تی پیغمبر (ﷺ).

۲- به خشینی پیشه وایه تی و پیشه نگی چاکخوازی به رۆله کان:

پیشه وایه تی به یه کی له گرنگترین هوکاری په روره ده ده ژمیردریت. ئه مه ش له بهر بوونی غه ریزه یه کی سروشتی و خوزیار له قه واره و گیانی مرؤد دا که هانی ده دات بو لاسایی کردنه وه و گپانه وه ی قسه، به تاییه ت مندالی بچوک^(۱)، این خلدون ده لی: لاسایی کره وه له ته مه نی پینج ساله یا شه ش ساله ده رده که ویت هه ربه رده وام ده بیت تا کۆتایی

۱ - مسؤلیه الاب، عدنان بن حارث، لا ۶۵.

مندالی^(۱)، پیشه‌وای موسلمانان علی^(علیه السلام) پیشه‌نگیزی گه‌وره بوو بۆ رۆله‌که‌ی حسن^(علیه السلام)، له‌گه‌وره هاوه‌له‌کانی پیغه‌مبه‌ر^(علیه السلام) بوو، یه‌کێک بوو له‌ خه‌لیفه‌کانی راشیدین، بۆیه حسن لاسایی دایک و باوکی ده‌کرده‌وه له‌ له‌ خۆشه‌ویسته‌یه‌کی قۆله‌وه.

۳- علی کوری أبوتالیب:

پیشه‌وای موسلمانان به‌خشنده‌و نهرم و نیان بوو له‌ په‌روه‌رده‌کردنی دا:

علی کوری أبوتالیب نه‌خشا بوو به‌ په‌حم و نارامی، نهرم و نیان بوو له‌گه‌له‌ حسن و حسین له‌ پڕۆسه‌ی په‌روه‌رده‌کرنیادا، ناشنای په‌لو گه‌ره‌ی ئەوان بوو لای پیغه‌مبه‌ر^(علیه السلام) و فاتیمه (خوا لیبی رازی بیت).

۴- مامناوه‌ندی له‌ هه‌لس و کهوت و دادوه‌ری له‌ نیوان رۆله‌کاندا:

ئهم ره‌فتاره به‌ته‌واوی له‌په‌وه‌ستی علی له‌کاتی پاسپاره‌که‌ی بۆ حسن و حسین و مائتاوی له‌ هاوه‌لان و نۆشینی باده‌ی مردن په‌نگی دا‌بۆوه، پیشه‌وای موسلمانان شوین کهوته‌ی قورثان که‌وتبوو له‌و په‌روه‌رده‌و فیر کاری و ئاراسته‌کردنی منداله‌کانی وه‌کو خوی گه‌وره ده‌فهرمووی: ﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (۱۳) وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ﴾ [لقمان: ۱۳، ۱۴].

مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه قورثانی پیرۆز بایه‌خیزی زۆری داوه یادکردنه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ران (علیهم لصلاة والسلام) له‌په‌روه‌رده‌کردنی منداله‌کانیان ژبانی عه‌لیش^(علیه السلام) پیاده‌کردنی فه‌رمانه‌کانی خوداو دوور که‌وته‌وه‌یه له‌ نه‌هیه‌کانی، ئه‌مانه هیندیک خه‌سه‌له‌تی گزنگی که‌سایه‌تی پیشه‌وای موسلمانان علی^(علیه السلام) بوون که‌ هاوکاریان کردووه گرتووه له‌ په‌روه‌رده‌کردنی هه‌ردوو رۆله‌کانی (حسن و حسین)ی کوری.

۱ - مقدمة ابن خلدون نقلاً عن موسوعة تربية الأجيال المسلمة، النصر بن محمد العنقري، ۸۶.

جی باسی چوارەم

حەسەنی کورپی علی لەسەر دەمی خولەفای راشیدی

یەكەم: پلەو پایەیی حەسەنی کورپی علی لەسەر دەمی أبوبکر سدیق

حسن و حسین پلەو پایەییەکی بەرچاویان هەبوو لەلایان أبو بکر سدیق و عمر و عثمان و علی (رضی اللہ عنہم)، خۆشیانیان دەویست و بەشیوەییەکی تایبەت هەئسوکەوتیان لەگەڵدا دەکردن، أبوبکر سدیق و علی کورپی أبوتالیب لە دواي نوێژی عەسر بەرپیکەوتن و أبوبکر بینی حسن یاری لەگەڵ منداڵان دەکات، أبوبکر (رضی اللہ عنہ) گرتی و خستیە سەرسینگی. ئەوسا فەرمووی:

بأبي شبيه النبي ليس شبيهاً بعلي

واتە: بە باوکەو بەفیدات بێ تۆ هاوشتیوەی پێغەمبەری نەك هاوشتیوەی علی (رضی اللہ عنہ).

علی خەندە گرتی^(۱). حسن (رضی اللہ عنہ) کاریگەر بوو بە ژیانی أبوبکر سدیق هەر لەبەر ئەوەش بوو یەكێك لە كۆرەکانی ناونا أبوبکر، هیچ كەسێك لە خەلکی ناوی كەسانێکی تر هەئنا بۆ ژیریت تەنها ئەجمامی خۆشەویستی زانیاریکی زۆر نەبیت بەسەر گوزەشتەیی ئەو كەسەیی ناوەكەیی بۆ منداڵی خۆی وەر دەگری، حسن فیزی زانیاری بوو لەسەر دەمی أبوبکر چ لە ژیانیدا یاخود لە دواي ئەبو بکر فیزی چەند وانەییەك بوو لەوانە:

۱- کارەساتی جەرگەری كۆچی دوايي پێغەمبەر (رضی اللہ عنہ) و هەئویتی أبوبکر لەم

بارەو:

إبن رجب دەئ: كاتێك پێغەمبەر (رضی اللہ عنہ) كۆچی دوايي كرد موسلمانان تاسان، هەیان بوو مەدهۆش و سەرگەردان بوو، هەبوو پالکەوتبوو توانای هەستانی نەما بوو، زمانی پاراو قسە كەوتبوو، هەندیک نكۆلی مردنیان دەکرد^(۲). إبن إسحاق دەئیت: كاتی

۱ - نسب قریش (۲۳/۱)، البخاری (۹۳/۵).

۲ - لطائف المعارف، ۱۱۴ ۶.

پیغمبهری خوا (ﷺ) وه فاتى کرد کۆستى مسولمانان به وه فاته كهى گهوره بوو، عائيشه (رهزای خوی لى بى) وه كو بوى باسکردوين و ده لى: عه رب پاشه كشهيان كردو جوله كهو گاوره كانيش به رهو پيش هاتن، دوو پرووى په رهى سه ند، له شهوى دووهم به له ده ستدانی پیغمبهر (ﷺ) مسولمانان وهك رانه مه پى ياخى يان لى هات،^(۱) قازى ابوبكر ده لى: په وشه كه ئالۆز بوو... مردنى پیغمبهر (ﷺ) پشت شكين بوو، به لای زه مه ن و ته مه ن بوو، على (رضی الله عنه) له مالى فاتيمه خۆى حه شار دابوو، عثمان (رضی الله عنه) كپو كپ بوو، عمر (رضی الله عنه) تورپه دای گرتبوو ده يوت: پیغمبهر (ﷺ) نه مردوو، به لكو خوی گهوره په يمانى پيداوه ههروهك په يمانى به موسادا بوو، بيگومان ده گه رپته وه، ده ست و قاچى به د ره فتاران ده بریت^(۲)، كاتيك ابوبكر ئه م هه واله ي بيست، له شوينى نيسته جيبونى خۆى له (السُّنْح) به سواری ئه سپيك به ريكهوت، كاتى له ئه سپه كهى دابه زى و چوو بۆ مزگه وت قسه ي له گه ل كه س نه كرد تاكو چوو بۆ لای عائيشه، ده ستى به سه ر پیغمبهر دا (ﷺ) هينا كه به عه بايك داپوشرابوو عه باكهى له سه ر ده م و چاوى رامالى و ماچى كرد، نينجا ده ستى كرد به گريان و ووتى: به دايك و باوكه وه به فيدات بم، سويند به خوا پهروه ردگار دوو مردنى له سه ر دانه ناويت ئه و مردنه ي كه پيوست بوو بيبنى ئه وه بينيت^(۳)، دواتر ابو بكر له ژوورئ ده رچوو بينى عمر قسه بۆ خه لك ده كات، ووتى: ئه ي عمر (رضی الله عنه) دانيشه عمر (رضی الله عنه) هه ر به رده وام بوو له قسه كردن و ته وژمى تورپه ئه و دانه مرکاوه، ابوبكر هه لسا بۆ ووتار، دواى سوپاس و ستايشى خودا ووتى: هه ر كه سيك محمدى ده په رست ئه وه محمد مرد، هه ر كه سيكيش خوا ده په رستى ئه وه خوا زيندوه وه هه رگيز نامریت، پاشان ئه م نايه ته ي خويندوه: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ [آل عمران: ۱۴۴]. هه موو خه لك داiane پر مه ي گريان. به م چه ند ووته به نرخ و به هايانه و پشت به ستنى به قورئانى پيروز، خه لكى له پيچى سه رگه ردانى و مه ده وشى

۱ - سيرة ابن هشام (۳۲۳/۴).

۲ - القواصم من العواصم، لا ۳۸.

۳ - البخارى، كتاب: المغازي - رقم: ۴۴۵۲.

دەر هیئا، بۆ تیگه‌یشتنی راست و په‌وانی و ساغی قورپانی گه‌راندنه‌وه، به‌ گویدا چریاندن ته‌ن‌ها خودایه‌ نه‌مره، هه‌ر خۆشی شیاوی په‌رسته‌ نه‌ کردنه، به‌رنامه‌ی ئیسلام په‌ره‌وه‌ی هه‌ر به‌رده‌وام ده‌بیته^(۱)، هه‌روه‌ک له‌ گه‌رانه‌وه‌ی ووته‌ی أبوبکر سدیق دا هاته‌وه: دینی خوا هه‌ر پاره‌وستا و ده‌بیته، ووته‌کانی په‌روه‌ردگار کامل و ته‌واون، خوا سه‌ر خه‌ری که‌سه‌یکه‌ که‌سه‌رخه‌ری دینه، کتابی خوا له‌ ژیر ده‌ستمان دایه‌ ره‌وشنایی به‌خش و ساریژ کاره، خوا‌ی گه‌وره هه‌ر به‌م په‌رتوکه‌ پیغه‌مبه‌ری (ﷺ) رینما کردوه، تیدا (حه‌لال و حه‌رام)ی پروون کردۆته‌وه، سویند به‌ خوا که‌مه‌ترخه‌می نانوینین له‌ که‌سه‌یک ده‌ستدریژی بکاته سه‌ر مه‌خلوقه‌کانی خوا، شمشیری خوا هه‌لکیشراوه تا ئه‌به‌د دای نانین، خه‌بات ده‌که‌ین دژ به‌ به‌ره‌ه‌لستکارانمان هه‌روه‌ک له‌ گه‌ل پیغه‌مبه‌ر نه‌نجاماندا، که‌س بۆی نیه‌ سته‌م له‌ که‌سه‌یکی تر بکات.^(۲)

مردنی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) کاره‌ساتیکی گه‌وره و تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی به‌هه‌یز بوو، له‌م نیوه‌ندو دوایه‌دا که‌سایه‌تی أبوبکر (رضی‌الله‌تعالی‌عه‌نه‌) ده‌رده‌که‌ویته‌ وه‌ک سه‌ر کرده‌یه‌کی ناواز که‌وینه‌ی نیه^(۳)، دلنایی له‌ دلپه‌وه هه‌لده‌قولی، له‌ راستیه‌ ره‌گ کوتراوه‌کان دا ده‌ره‌وشایه‌وه، ته‌واو ناشنا بوو به‌ حقیقه‌تی به‌ندایه‌تی و، پیغه‌مبه‌رایه‌تی، مردن له‌م کاته‌ دژواره‌دا حیکمه‌تی ئه‌و ده‌رکه‌وت، که‌ خه‌لک بانگ ده‌کات بۆ یه‌کتا په‌رسته‌ی: ﴿مَنْ كَانَ يَعْبدُ اللهَ فَإِنَّ اللهَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ﴾^(۴) یاه‌ره‌ان به‌به‌رده‌وام ئه‌م یه‌کتاپه‌رسته‌یه‌یان به‌ ناسکی له‌ دلدا مایه‌وه تا گه‌رانه‌وه بۆ حه‌ق^(۵)، عایشه‌ ده‌فه‌رمووی: سویند به‌خوا هه‌ر ده‌لێ خه‌لک ناگاداری دابه‌زینی ئه‌م ئایه‌ته‌ نه‌بوون له‌ پیشته‌ر تا‌کو أبوبکر خویندیسه‌وه و خه‌لکیش لییان وه‌رگرت، هه‌رکه‌س گوئیستی بوایه‌ ده‌بخوینده‌وه^(۶)، بینگومان ئه‌م کاره‌ساته‌ شوینی سروشتی خۆی جیه‌یشت له‌ بیری حه‌سه‌نی کورپی علی دا، ئه‌مه‌ش کایه‌ی مه‌عریفه‌و په‌روناکبیری ئه‌وی زیاد کرد،

۱ - إسئلاف أبوبکر الصدیق - جمال عبدالهادی، لا ۱۶۰.

۲ - دلائل النبوة للبيهقي (۲۱۸/۷).

۳ - دولة - مجدي حمدي، لا ۲۵، ۲۶.

۴ - إسئلاف أبوبکر الصدیق، لا ۱۶۰.

۵ - البخاري، رقم: ۱۲۴۱، ۲۴۲.

تهمه‌نی حسن ئەو ساتەیی پێغه‌مبەر (ﷺ) کۆچی دوایی کرد لە نێوان حەوت و هەشت سائی دابوو، لەم قۆناغەدا هەست و ئیدراکی منداڵ گەشە دەکات، بیری منداڵ وەک کامیرایەکی داندراو وایە، زۆربەیی دیاردەو وینەو رووداوەکان بۆ (ذاکرة) دەگوازیته‌وه، حسن خۆی لە منداڵە زەنگ و زیرە‌که‌کان بوو، نامادەیی ته‌واوی هەبوو بۆ وەرگرتنی ئەم رووداو گەلەیی گۆزەریان دەکرد لەم چا‌خەدا لە مەبەستە نامانجدارە‌کانیان دە‌گە‌یشت و لە کردارە گە‌وره‌کان کە‌لکی وەر‌ده‌گرت، هەروە‌ها لە هەموو ئەو هە‌لۆ‌یستە بە‌رچاوانە و ئا‌کارە بە‌رزانه‌ی أبو بکر سو‌دی وەر‌ده‌گرت، ئەم کردار و هە‌لۆ‌یستە گران بە‌هایانە کاری‌گە‌ری دە‌رونیان جێ‌هێشت لە‌سەر حسن، خۆشە‌ویستی أبو بکر دلی دا‌گرت، هەر بۆ‌یه کورپێکی بە‌ناوی ئەوی ناونا. گە‌وره‌ترین وانه حسن لە کۆچی دوایی پێغه‌مبەر وە‌ری گرتبێ، ئەو‌یه که هە‌میشە‌یی بۆ بنە‌ماکانە (المبادئ) ه نە‌ک بۆ کە‌سه‌کان هە‌روه‌ها گرنگی وابە‌سته بوون بە‌ خ‌وای ت‌اک و تە‌نها و، کە‌سو‌د و زیان لە‌ده‌ستی ئە‌وه‌و بە‌سەر هە‌موو شتێک دا بە‌ توانایە.

٢- سقیفە‌ی بە‌نی ساعیدە:

کاتێک هاو‌ه‌ل‌آن ه‌ه‌وائی کۆچی دوایی پێغه‌مبە‌ریان زانی (الأنصار) یە‌کان لە هە‌مان پ‌ۆژ کە ئە‌کاتە پ‌ۆژی دووشە‌مە‌ی دو‌زده‌ی پ‌ه‌ب‌ی‌ع و لئە‌وه‌لی ی‌ازدی کۆچی کۆب‌ونه‌وه، ب‌یر و بۆ‌چوونی خ‌ۆیان لە‌م‌ه‌ر هە‌لب‌ژاردنی خە‌لیفە‌یە‌کی نو‌ی ئالو گۆ‌ر کرد^(١)، (أنصار) یە‌کان لە دە‌وری سەر‌کرده‌ی خە‌زرج سع‌دی کورپی عوباده گرد بو‌بوون کاتێک ه‌ه‌وائی کۆب‌ونه‌وی (أنصار) لە سە‌قیفە‌ی بە‌نی ساعیدە بە‌ کۆچە‌ره‌کان (مو‌ها‌ج‌یرین) گە‌یشت کە ئە‌وانیش لە‌گە‌ڵ أبو بکر کۆب‌ونه‌وه بۆ هە‌لب‌ژاردنی کە‌سێک بۆ خ‌یلافە‌ت^(٢)، هە‌ندێک لە (مو‌ها‌ج‌یرین) یە‌کان بە‌هە‌ندێکی تریان ووت: دە‌ی با بە‌رپێکە‌وین بۆ لای ب‌رایانمان لە ی‌اریده دە‌ران چ‌ونکە ئە‌وان لە‌م با‌سه‌دا بە‌ش‌یان هە‌یه^(٣)، ئێ‌مه‌ش پ‌یگامان گرتە بە‌ر تا‌کو پ‌ی‌یان گە‌یشتین لە سە‌قیفە‌ی بە‌نی ساعیدە پ‌یاوێکمان ب‌ینی دا‌پۆش‌رابوو لە نێوانیاندا، منیش

١ - التاريخ الإسلامي (٢١/٩).

٢ - عصر الخلافة الراشدة للمعري، لا ٤٠.

٣ - هەمان سەرچاوه، لا ٤٠.

ووتم: ئەم پياوھ كىيە؟ ووتيان: سعدى كورپى عوبادەيە، ووتم: چى يەتى: ووتيان شەكەت
 و ماندووه، كەمىك دانىشتىن وتار بېژەكەيان شاھتومانى ھېناو ستايىشى خىواي كىرد،
 ئەوسا فەرمووى: ئىمەين (أَنْصَارِ) يانى دىنى خىوا، ئىمەين كەرتى ئىسلام، ئىتوھ ئەى
 (موھاجىرىن) دەستەيەكى كەم بوون، ئىستاش لە كاروبارى خىلافەت دەماخەنە دەرهوھ،
 دواي بېدەنگ بوون ويستم قسە بكەم - بابەتتەكم پازاوه كىردبوو خۆم پىيەوھ سەرسام بووم
 ھەزم دەكرد پىشكەش بە أبوبكرى بكەم - كاتتەك ويستم دەست بە قسە بكەم أبوبكر
 ووتى: ھىواش لەسەرخۆبە. منىش پىم ناخۆش بوو كىنەى لى دابگىرم أبوبكر دەستى
 بەقسە كىرد، زۆر لەمن نەرمتر و بە وىقار تر بوو، سوئند بە خىوا ھەر قسەيەك من لە
 بابەتەكەم پى سەرسام بووم ئەو ھەك ھى من دەيكرد ياخود جوانتر و گەورەتر دەيدىركاندى.
 پاش بېدەنگىك فەرمووى: ئەوان نىوھندى عەرەبن ھەم لەپرووى رەچەلەك ھەم لەپرووى
 مالەكانيان، من خۆشحاليم خۆ بۆ ئەم دوو پياوھ دوو پاتدەكەمەوھ - ئىتوھش كىتان لەم
 دوانە بەدلە پەيمانيان لەگەل بەستەن - دەستى من و أبو عوبىدەى جەراھى گىرت لەگەلمان
 دانىشتبوو، ئەگەر بەس ئەم كارە نەبوايە من پىم ناخۆش نەدەبوو، سوئىن بەخىوا گەردەنى
 خۆم والابكەم بۆ شمشىر لى بەدى لام خۆشترە لە نىو گەلەك فەرمانم پى بەكى ئەمىرى
 بكەم كەتتۆ تىدابى. بەخىوا مەگەر لەكاتى سەرە مەرگ نەفس بۆم پىرازىنئىتەوھ ئىستامىن
 خىوازىارى نىم. يەكىك لە (أَنْصَارِ) يەكان ووتى: من بە بۆچوونى خۆم ئەم كىپرەكەيە كۆتايى
 دەھىنم ئىمە پىشەوايەكەمان ھەيەو ئىتوھش پىشەوايەك ئەى كۆمەلەى قورەيش، ورتە ورت
 پەيدابوو، دەنگ بەرز بۆوھ تاكو وايلئىھات ناكۆكى كەوتە نىوانيان منىش ووتم: دەستت
 درىژ بكەوھ ئەى أبوبكر، ئەويش دەستەكانى درىژە كىرد، من پەيمانم لەگەل بەستە و ئەو جا
 (موھاجىرىنە) كان، ئەوسا (أَنْصَارِ) كان^(۱)، لە گىرپانەوھەيەكى ئىمام ئەھمەد، أبو بكرى
 سدىق (رضي الله عنه) دەستى كىرد بە قسە كىردن ھەر شتتەك پىغەمبەر (ﷺ) لەبارەى (أَنْصَارِ) كان
 ووتبىتتى ئەو باسى كىرد ووتى: من زانىومە پىغەمبەر (ﷺ) فەرموويەتى: ئەگەر خەلك بە
 دۆلى: دابروون (أَنْصَارِ) كان بە دۆلىكى تردا بىروتم ئەوا من بەو دۆلە دا دەپروم، كە

(أَنْصَارِيَّة) كَانِ پَیْدَا دَهْرُوْنَ، هَهْرُو هَا زَانِيُوْتَه نَهَى سَعْدُ، ^(۱) پَیْتَه مَبَهْر (ﷺ) فَهْرَمُووِي: تَوْشِ دَانَشْتَبُووِي: قَوْرَهِيْشِ مَشُوْر خُوْرِي نَهْم كَارَهْن، وَوَتِي: سَعْدِ پَیْتِي فَهْرَمُووِي رَاسْت دَهْ كَهِي نَیْمَه وَهْ زَبِيْر وَ نَیْوَهْشِ نَهْمِيْر. ^(۲)

أَبُو بَكْرِي سَدِيْق (ﷺ) زَاهِيْد بُوو لَهْ بَاسِي فَهْرَمَانِ رَهْ وَايِي نَهْمَهْشِ لَهْ وَوَتَارَهْ كَهِي دَهْرَكَهْوَت، كَه بِيَانُو پَاسَاوِي هَيْتَايَهْ وَهْ بُوْ وَهْرَنَهْ گِرْتَنِي خِيْلَافَهْت كَاتِيْكَ فَهْمُووِي: سَوِيْنْد بَهْ پَهْرُوْرَدْگَار هِيْجْ كَات تَامَهْرَزُوِي فَهْمَانِ رَهْ وَايِي نَهْبُووْم تَهْنَانَهْت بُوْ يَهْكَ رُوْژ يَاخُوْد شَهْوِيْكَيْشِ، هَهْرَكِيْز نَارَهْ زُوو مَهْنَدِي نَهْبُووْم وَ دَاوَأَشْم بُوِي لَهْ خَوَا نَهْ كَرْدُووَه نَهْ بَهْ نَاشْكَرَاو نَهْ بَهْ نَهْيَتِنِي، بَهْ لَكُو لَهْ نَاشُوْب نَهْ تَرْسَم، دَلْنِيَام لَهْ فَهْرَمَانِ رَهْ وَايِي نَاسُوْدَه وَ پَشُو نِيَهْ، بَهْ لَامْ خُوْمْ خَسْتَه زَبِيْر نَهْم بَارَهْ گَهْوَرَهْ وَهْ هِيْجْ تَوَانَايَهْ كَم لَهْ سَهْر نِيَهْ مَهْ گَهْر بَهْ پَشْتِيَوَانِي هِيْزِي خَوَا نَهْ بِيْت، گَهْرَجِي حَهْز دَهْ كَهْم بَهْ هِيْزِرِيْن كَهْ س لَهْ شُوِيْنِي مَنْدَا بِيْت ^(۳)، بَهْم هَهْ لَوِيْسْتَهْ يِ دَلِي مَوْسَلْمَانَانِي پَاكْت كَرْدَهْ وَهْ لَهْ هَهْرَجِي بَهْرَهْ لَسْتَكَارِيَهْ كَهْ هَهْبُوو بُوْ خِيْلَافَهْتِي وَي. بُوْ نَهْم مَهْ بَهْ سْتَهْشِ سَوِيْنْدِيَانِ دَهْدَات وَ دَهْ فَهْرَمُووِي: نَهِي خَهْ لَكِيْنَهْ يَادِي پَهْرُوْرَدْگَارْتَانِ بَكَهْن، كِيْ لَهْ نَیْوَهْ لَهْ سَهْر بِيَهْ عَهْدَانِ دَانِ بَهْمَنْ پَهْ شِيْمَانَهْ. عَلِي هَهْ سَتَاوَهْ لَهْ گَهْلْ شَمَشِيْرَهْ كَهِي لَهْ أَبُو بَكْرٍ نَزِيْكَ كَهْوَتَهْ وَهْ، قَاچِيْكَ لَهْ سَهْر كُوْسْپَهْ يِ مِيْنَبَهْر دَانَا وَ قَاچِيْكَ تَرِيْشِ لَهْ وَرْدَهْ بَهْرْدِ نَیْمَهْ دَهْ سَتْتِ پِيْ لَهْ كَار نَاكِيْشِيْنَهْ وَهْ لَهْ فَهْرَمَانِ رَهْ وَايْت نَاخَهِيْنِ پَیْتَهْ مَبَهْر (ﷺ) بُوْ نَهْم كَارَهْ يِ پَیْتِي خَسْتُوِي، كِيْ پَاشْگَهْزَت دَهْ كَاتَهْ وَهْ ^(۴)، نَا نَهْمَهْ يَهْ نَهْم حَهْقِيْقَهْ تَانَهْ يِ حَهْ سَهْنِي كُوْرِي عَلِي لَهْ رُوودَاوِي سَهْقِيْفَهْ وَهْرِي گِرْتُوْن، نَهْكَ وَهْكَ سَاخْتَهْ كَارِي مِيْژُوو بَانْگَهْ شَهْ يِ بُوْ دَهْ كَهْن، بِيْگُوْمَانِ أَبُو بَكْرٍ تَهْنَهَا لَهْ كَارِي خِيْلَافَهْتِ زَاهِيْد وَ خَوَانَسِ نَهْبُوو، بَهْ لَكُو رُوْحِي عَهْسَر بُوو - نَهْ كَرِيْ بْگَهْرِيْتَهْ وَهْ بُوْ نَهْم دَهْ قَانَهْ يِ بَهْ فَرَاوَانِي بَاسِ كَرَاوْنِ لَهْ پَهْرْتُوْكَهْ كَهْم - (الْإِنْشْرَاحُ وَ رَفْعُ الضِّيْقِ سِيْرَةُ أَبِي الْبَكْرِ الصِّدِيْقِ) ^(۵). دَهْ شِيْ بُووْتَرِي: نَهْو

۱ - سَعْدِي كُوْرِي عَهْبَادَهْ يِ خَهْزَرَهْ جِي خَوَا لِيْ يِ رَاوِي بِيْت.

۲ - مَسْنَدُ أَمْد (۵/۱) صَحِيْحْ لَغْرَهْ.

۳ - الْمَسْتَدْرَكُ (۶۶/۳): حَاكِمٌ دَهْلِي: فَهْمُوودَهْ يَهْ كِي صَحِيْحْ وَ دُرُوْسْتَهْ زَهْ هَبِيْشِ دَانِي پَیْدَا نَاوَهْ.

۴ - الْأَنْصَارُ فِي الْعَصْرِ الرَّاشِدِي، لَا ۱۰۸، الرِّيَاضُ النَّضْرَةُ (۲۱۶/۱).

۵ - الْإِنْشْرَاحُ وَ رَفْعُ الضِّيْقِ سِيْرَةُ أَبِي الْبَكْرِ الصِّدِيْقِ، لَا ۱۳۶ إِلَى ۱۸۷.

وتوویژەیی له سه قیفه‌ی به‌نی ساعیده هاته کایه‌وه ئاراسته‌ی خۆی به‌رنه‌دا، به‌لکو جه‌ختی له‌سه‌ر هاندانی (أنصار) ده‌کرده‌وه بۆ داهاتووی بانگه‌وازی ئیسلامی، وه‌ خۆ ناماده‌کردنی هه‌میشه‌یان بۆ قوریانی دان، هه‌ر بۆیه‌ دل‌ ئارام نه‌بوون تا‌کو به‌ختیاری وه‌لامی أبوبکریان دایه‌وه بۆ به‌یعت، أبوبکریش له‌به‌ر ئەم هۆکارانه‌ قه‌بو‌لی کرد، به‌لام پوانینی هاوه‌لان جیابو له‌ روثیای ئەوانه‌ی دواتر هاتن و پینچه‌وانه‌ی پرۆگرامی زانستی و لیکۆلینه‌وه‌ی باب‌ه‌تی - وه‌ستان، لیکۆلینه‌وه‌ی ئەوان هاودژبوو له‌گه‌ڵ پۆ‌حی عسر و خواست و خولیاکانی هاوه‌لانی پی‌غه‌مبه‌ر له‌ (أنصاره‌)کان و ئەوانی تر. ئە‌گه‌ر گوايه‌ کۆبونه‌وی سه‌قیفه‌ی بووه‌ مایه‌ی په‌رته‌وازه‌ی نیوان (أنصارو موهاجیرین)ه‌کان هه‌روه‌ک هیندی‌ک که‌س گومان ده‌بن^(۱)، ئایه‌ چۆن (أنصار)یه‌کان ئەم ئە‌نجامه‌یان قه‌بو‌ل کرد که ئەوان خاوه‌ن مال و ژماره‌ و ئە‌سلیحه‌ بوون؟ ملکه‌چی خیلافه‌تی أبوبکر بوون و له‌گه‌ڵ هینزی خیلافه‌ت بۆ پۆ‌ژه‌ه‌لات و پۆ‌ژتاوا چوو بوون بۆ چه‌سپاندنی پایه‌کانی خیلافه‌ت؟ بۆ‌چی هینده‌ گه‌رم و گوربوون بۆ سه‌ر خستنی؟ رۆن ده‌بیته‌وه‌ له‌ سوربوونی ئە‌نصاره‌کانیش بۆ پیاده‌کردنی سیاسه‌تی خیلافه‌ت و خۆساز دان بۆ به‌ره‌نگار بوونه‌وه‌ی هه‌لگه‌راوه‌کان، تا‌قه‌ که‌سیکی (موهاجیره‌)کانیش نا‌کۆک نه‌بوون بۆ په‌یمان دان به‌ أبوبکری سدیق (رضی‌الله‌عنه‌). نه‌خاسه‌مه‌ موسلمانانی تری جگه‌ له‌ (أنصاره‌)کان. براهه‌تی کۆچه‌ر و (أنصاره‌)کان زۆر گه‌وره‌ تره‌ له‌ خه‌یال پلاوی ئەو که‌سانه‌ی نا‌کۆکیان دروست کردووه‌ له‌ نیوان ئە‌نصارو موهاجیره‌کان به‌هۆی رپوایه‌ته‌ کینه‌ داره‌کانیان^(۲)، هه‌روه‌ها ئەو که‌سانه‌ی وای بۆ ده‌چن پووداوی سه‌قیفه‌ شوینه‌واری خۆی جیه‌ه‌شت له‌سه‌ر ده‌روونی هه‌سه‌نی کورپی علی کاتیک ئەو پلان و فرۆ فیلانیه‌ی بینین هه‌روه‌ک خاوه‌نی کتیبی (حیاه‌ الإمام الحسن بن علی) وای گومان بردووه‌^(۳) هه‌سه‌نی کورپی علی ئاشنای ئەو حه‌قیقه‌ته‌ بوو که هه‌یچ قه‌یرانیکی ساده‌ و مه‌ترسی داری دروست نه‌کرد وه‌ هه‌یچ دابه‌شبوون و په‌رته‌وازیکی نه‌خولقاند. به‌لکو بۆ هه‌ر یه‌ک موهاجیره‌ ئە‌نصاریه‌کان هه‌لبژاردراوی‌ک هه‌بوو بۆ خیلافه‌ت نه‌ک وه‌ک هه‌ندی‌ک له‌

۱ - بروانه: الإسلام وأصول الحكم، عمد عمارة ص. ۱۷ بۆ ۷۴

۲ - الأنصاري في العصر الراشدي.

۳ - بروانه: حياة الحسن بن علي، باقر شريف القرشي (۱/۱۲۳-۱۳۹).

میژوو نوسان پشتیان به چند ریویایه تیکی هه لبه سترا و چند پهرتوکیکی شه ده بی درۆ گه لینیکی میژوویی به ستووه، له کاتیك دا هیج نه قلیکی صحیح نه چه سپاوه، که هیج پلان و گرفتیک که وتبیتته نیون ابوبکر و عمرو ابوعوبیده به قۆرغکردنی حوکم له دواي کۆچی دوايي پیغه مبهر (ﷺ)^(۱) شه وان زۆر خۆپاریز تر و له خوا ترستر بوون له وهی شه کاره شه نجام بدهن.

ناه وه ته حسن (ﷺ) بۆمان ریویایه ده کات، هۆشیاری له سه ر پینج نویژه کان له زه مه نی پیغه مبهر (ﷺ) وه رگرتووه، هاموشۆی مزگه وتی پیغه مبهری خواي (ﷺ) کردووه، بیگومان پیغه مبه ریشی بینسوه له جگه له کاتی نه خوشیه کهیدا أبو بکری (ﷺ) پیش خه لکانی تر خستووه، زانیاریشی له سه ر په پیمان به ستنی موسلمانان به ابوبکر له دواي باپیری هه بووه، که واته بیرو باوه ری حه سه نی کورپی علی له سه ر خیلافه تی ابوبکر (ﷺ) هه مان بیرو باوه ری نه هلی سونه و جه ماعه ته که دانیان ناوه به دروستی و شه رعیه تی خیلافه تی ابوبکری سدیق له دواي پیغه مبهر (ﷺ) به هۆی گه وره بی و پیشکه وتویی له ئیسلام دا و پیشخستنی پیغه مبهر (ﷺ) له نویژه کاندایه سه ر هه موو هاوه لاندایه، یاوه ران جوان له مه به ستی پیغه مبهر (ﷺ) گه یشتون له پیشخستنی ابوبکر (ﷺ) بۆ نویژ، بۆیه هه مووشیان کۆک بوون له سه ر پیشخستنی بۆ خیلافه ت و شوین که وتنی، تاکه که سینکیش ناره زایی ده رنه بری. خواي گه وره ش شه کممه له له سه ر گومرایی کۆنکاته وه، به یعه تیان پیداو فه رمان به رداری بوون و بۆ فه رمانی خواو ملکه چ بوون ته نها که سینکیش نه یاری پیشخستنی نه بوو^(۲)، کاتیك په رسیار له سه عیدی کورپی زهید کرا که ی به یعه ت به ابوبکر درا؟ وتی: شه و ژۆهی پیغه مبهر (ﷺ) کۆچی دوايي کرد: هاوه لان پیمان ناخۆش بوو نیمچه رۆژیکیش دوور له کۆمه ل بمینه وه^(۳)، زانای باوه ر پیکراو إجماعی صحابه تابعینان نقل کردووه أبو بکر (ﷺ) له گشت که سی شایه نتر بووه

۱ - إستخلاف أبوبکر، جمال عبدالهادي، لا (۵۰، ۵۱، ۵۳)

۲ - عقيدة أهل السنة في الصحابة (۵۵۰/۲).

۳ - تاریخ الطبري (۲۰۷/۳).

بۆ خىلافەت^(۱)، وەك: خەتیبى بەغدادى و^(۲)، ئەبوحەسەنى ئەشعەرى،^(۳) عبدالملىك جوھىنى^(۴)، أبوبكرى باقلانى^(۵)، حەسەنى كورپى على(ﷺ) بنچىنەكانى خىلافەتى ئىسلامى جوان لەبەر كرد بوو، كە دەبىت لەسەر پراوئىژوو، بەيەت بەرپۆه بچى، موسلمانان ھەموویان كۆكن لەسەر واجبونى خىلافەتوھ دىارى كردنى خەلىفە قەرزە لەسەر موسلمانان بۆ بەرپۆه بردنى كاروبارى ئومەت بە پەچاوكردنى سنورەكان (الحدود) و كار كردن بۆ بلاوكرنەوھى بانگەوازی ئىسلامى و پارىزگارى لە ئاين و ئومەت بەھۆى جىھاد و پىسادە كردنى شەرىعەت و بەرگرى كردن لە مافى خەلكى و لەبار بردنى جەور و ستم و دەستە بەركردنى پىداوويستىيە گرنگىيەكان بۆ ھەموو تاكىك^(۶)، ئاشكراشە ئەھلى (حل و عقد) لە سەقىفەى بەنى ساعىدە بەيەتەتيان بە أبوبكرى سدىق دا — بە تايەت دواتر لەنىو ئاپۆرەى خەلك لە رۆژى دووھم دايانە دەنگ دانەوھ، ئەوسا ئومەت لە مزگەوت بەيەتەتي گشتيان پىدا^(۷). حەسەنى كورپى على لەوھى رپووى دا لە سەقىفەى بەنى ساعىدە دا گوزەرى كرد كۆمەلئى بنەما فېرپوو لەوانە: سەركرده دەبى تەنھا بە ئارەزومەندى دىارى بكرئ، بەيەتەتیش يەككە لە بنچىنەكانى ئارەزومەندى و شەرىعەتدان بەسەركرده، بەرپۆهبردنى خىلافەتەتیش تەنھا بۆ كەسكە لە ئاين بەھىز تر و لە مشور خواردن شىاو ترين بىت. دىارى كردنى خەلىفەش بە گوڤرەى بنەماكانى ئىسلامى و كەسايەتى و ئەخلاقيەت دەبىت... ئەو گفتوگۆيەى لە سەقىفە رپويدا لەسەر بنەماى ئارامى دەروونى لەنىو موسلمانان بەر پابوو بەشيوھىك ھىچ پاشا گەردانىك رپونەدات و ھىچ درۆ و دەلەسەو پلان بۆ لەبەين بردنى نەدرئ، ھىچ ھەولتەك ھەلئوھشانەندەوھى ئەو رپكەوتن نەدرا،

۱ - عقيدة أهل السنة و الجماعة في الصحابة (۲/۵۵۰)

۲ - تاريخ بغداد (۱۰/۱۳۰ - ۱۳۱)

۳ - الإبانة عن أصول الديانة ص ۶۶.

۴ - كتاب الإرشاد، لا ۳۶۱.

۵ - الإنصاف فيما يجب اعتقاده ولا يجوز الجهل به، لا ۶۵.

۶ - الخلافة والخلفاء الراشدون، لا ۱۶۳.

۷ - الخلافة والخلفاء الراشدون، لا ۶۶، ۶۷.

بهلام ملکهچی بوئو دهقانهی، که حوکم دهکهن(مرجع)ن له گفتو گودا بو گهرا نهوه بو
دهقه شهرعیهکان. (۱)

۳- بهشیك له شیوهکانی حوکومرانی له زهمهنی ابوبکری سدیق:

حهسهنی کوری علی(رضی الله عنه) تهواو سودی له پیغه مبهه(رضی الله عنه) و خولهفای راشیدینهکان
وهرگرتبوو، هه ربویه کاتیك بو معاویه دهسته بهرداری خیلافهت دهکات مهرجی
پاپه ندبونی به قورئان و سونه تهکانی پیغه مبهه(رضی الله عنه) و پهیرهوی خولهفای راشیدینهکان
لهسهر داده نیئت، نه مهش ناشنایه تی حسن ده رده خات به زهمهنی ابوبکری سدیقه وه.

وتاری ابوبکری سدیق له کاتی گرتنه دهستی جله وهی دهسه لات به سهرچاوهی
وتاره ئیسلامیه کان هه ژمارده کری له رهوان بیژوی و پوختیدا، تیییدا بریاری بنه ماکانی
دادپهروهی و بهزهیی له شیوازی هه لسو کهوت له نیوان حاکم و مه حکومدا ده رکرد.
جهختی له وه کرده وه که گویرایه لی نه میر په یوهسته به گویرایه لی خوا و پیغه مبهه(رضی الله عنه).
جیهادی به کاریکی گرنگ له قه له مدا بو شکو دار کردنی نومه تی ئیسلامی، بو ریشه کیش
کردنی به دره وشتی و پاریزگاری کردن له داروخان و گهنده لی کو مه لگا (۲)، له میانهی
وتاره که ی ابوبکر و نهو روداو گه له ی له دوا ی کوچی دوا بی پیغه مبهه(رضی الله عنه) ده بارین.

حهسه نی کوری علی کو مه لی شیوهی سیسته می حوکم رانی. له سه ره تای زهمه نی
خیلافه تی راشیدیندا فیر بوو گرنگترینیان نه مانه بوو:

أ- قورئانی پیروزو سونه تی پیغه مبهه(رضی الله عنه) سهرچاوهی هه ره بالبوون له ده ولته تی ابو
بکری سدیق(رضی الله عنه). ابوبکر له وتاره که ییدا فه رموی: گویرایه لیم بکه ن بهو نه ندازه ی، که
گویرایه لی خواو پیغه مبهه(رضی الله عنه) کرده وه، نه گهر سه ریچی گویرایه لیه کانیا تم کرد
سه ریچیم، و مافی گویرایه لیتان نی به بو م. (۳)

۱ - دراسات في عهد النبوة والخلافة الراشدة، للشجاع، لا ۲۵۶.

۲ - التاريخ الإسلامي (۲۸/۹).

۳ - البداية والنهاية (۳۰۶/۶).

ب- مافی گهل له چاودیری کردنی حاکم و لیپرسیینه وهیی: له وتاره کیدا هاتووه و،
ئه گهر پیکام هاوکارم بن ئه گهر خراپم کرد راستم بکه نه وه^(۱)

ت- دانان به بنه ماکانی داد پهروه ری و یه کسانی له نیوخه لک: دووباره له وتاره کیدا
هاتووه: لاوازتان به هیزه لای من تا کومافی بو ده سه مه وه، به هیزتان لای من بی
هیزه تامافی بولی ئه سه نریتته وه إنشا لله.^(۲)

پ- راستگویی بنچینه ی هه لسه کهوت کردنه له نیوان حاکم و مه حکومدا:
له وتاره کیدا هاتووه: راستگویی سپارده یه (أمانة) دروش ناپاکی کردنه^(۳)، راستگویی
له نیوان حاکم و ئومه تتدا سه رچاوه ی هه لسوکه وته له سه رده می راشیدیندا.

ج- ناشکرادنی په یوه سستی به جیهاد و سازدانی ئومه ت بو ی:

أبو بکر (رضی الله عنه) ده فهرمو ی: هه ر گه لی وازی له جیهاد هی نابی خوی گه وه ره ریسواوزه بونی
کردوون.^(۴) ئابهم شیویه أبو بکر له فهرمووده ی پیغه مبه ر (رضی الله عنه) تیگه یشتبوو
که ده فهرمو ی: ئه گهر به یعه تتان به سهروه ت و سامانی دونیادا، ده ستان به کلکی مانگاوه
گرت، ره زامه ند بوون به کشتوکال و، پشتتان له جیهاد کرد، خوی گه وه ره ریسوایتان
به سه ردا زال ده کات، یه خه تان به رناده تا کو بو ئاینه که تان نه گهرینه وه.^(۵)

ح- پا ککردنه وه ی کۆمه لگه له به دره وشتی:

أبو بکر (رضی الله عنه) ده فهرمو ی: به دره وشتی له هه رشوینیك بلا و بیته وه خوی گه وه ره به گشتی
ئه یاخاته ژیر ته نگه ژه وه قه یرانه وه^(۱)، أبو بکر لی ره دا ئومه تی ئه که ویتته وه یاد به م
فهرمو ده یه ی پیغه مبه ر: ((لم تظهر الفاحیشة فی قوم قط حتی یعلنوا بها، إلفشا فیهم

۱ - البداية والنهاية (۳۰/۶).

۲ - البداية والنهاية (۳۰/۶).

۳ - البداية والنهاية (۳۰/۵).

۴ - البداية والنهاية (۳۰/۵).

۵ - سنن ابی داود رقم: ۳۴۶۲ صححه الالبانی.

۶ - البداية والنهاية (۳۰/۵).

الطاعون والأوجاع التي لم تكن مضت في أسلافهم الذين مضوا))، واته: (به دره وشتی له هه رگه لیک دهرکه ویت وئاشکرا بکریت، په تاودرم و برسیه تی له نیویان بلاو ده بیته وه، که هیچ که سی له پیشینان نه بیینیوه) ^(۱)، ئه مه هه ندیك له م ئامانجه گرنگانه بوون، که ابوبکر له وتاره که ی دواي په یمان به ستنی گشتی به یانی کارد، نه خسه ی سیاسه تی ده وله تی کیشا، ده ستنیشانی سنوری به رپر سیاریه تی حاکی کرد له نیوان خو ی وژی رده سته کانی، جگه له مانه ش چه ند بنچینه و بنه مایه کی گرنگی دارشت بو نیات نانی ده ولت و په روه ده ی گه لان. ^(۲)

۴- په یمان به ستنی باوکی حسن له گه ل ابوبکر (رضی الله عنه):

له چه ند ریوايه تیکی صحیح هاتوه، که علی و زوبیر هه ر له سه ره تاوه به یعه تیان به ابوبکر داوه، من به درژی باسم کرده له کتیبه که م (اسمی المطالب فی سیره امیر المؤمنین علی بن ابي طالب) * بیگومان حسن باوکی خو ی بینوه له هه لویسته کومه که خوازه کانی بو ابوبکر، علی بو ساتیکیش له ساتان لئی جیانه ده بووه و بو جاریکیش له کومه ل لئی دانه پرا، هه میشه هاویه شی بوو له راویژ کردن و مشور خوار دنی موسلمانان، وه ک زار بینیک بوو پر له ئاموژگاری بوو به رژه وهندی ئیسلام و موسلمانان له هه موو شتیک له وه به لگه رژه نانه ی دلسوزی علی دهرده خات به رامبه ر به ابوبکر به رخودانی بو ئیسلام و سوربوونی له سه ر پاریزگاری مانه وه ی خیلافه ت کو کردنه وه ی موسلمانان. هه لویسته که یه تی بو ئاراسته کردنی ابوبکر بو خوودی خو ی، وره به رزکردنه وه یه تی بو به گژداچونی هه لگه راوه کان هه روه ها خودی خو ی سه رکردایه تی بزوتنه وه سه ربازیه کانی ده کات له دژی هه لگه راوه کان، ئه مه ش هیچ مه ترسیکی بو کیانی ئیسلام نه بوو ^(۳)، اېسن عمر ده لئ: کاتیک ابوبکر بو (ذی القصة) دهرکه وت، له سه ر ولاغه که ی وه ستا، علی کوپری

۱ - صحیح ابن ماجه للابانی رقم: ۴۰۱۹ .

۲ - الإشراف و رفع الضيق في سيرة أبي بكر الصديق، ۱۸۳ .

* - اسمی المطالب فی سیره امیر المؤمنین علی بن ابي طالب (۱/ ۱۸۷) .

۳ - المرتضى للندوي، ۹۷ .

أبوتاليب ووتى: من ثم فمرمايشتهت بؤ ده گيڤمه وه، كه پيغهمبهر (ﷺ) له پوژى (أحد) فهرمووى: ((لَمْ سَيْفِكَ وَلَا تَفْجَعْنَا بِنَفْسِكَ وَإِرْجِعْ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَوَاللَّهِ لَنْ فَجَعْنَا بِكَ لَا يَكُونُ لِلْإِسْلَامِ نِظَامٌ أَبَدًا)) واته: (شمشيره كهت بخهروه كالان وبؤ مهدينه بگهريوه بههوى خوته وه توشى نازارمان مه كه. سويند به خوا گهر بههوى تۆ توشى كاره سات بين، ئيسلام قهت پوژيم و دهسه لات و ريكي به خويه وه نابينيته وه) نهوسا گه پراوه. (۱)

ئه گهر على (ﷺ) سنگى خوى بؤ ابوبكر (ﷺ) والا نه كردبا، پر به دلئى خوى به يعه تى پى نه دابايه، لي ره دا هه ليكي زي رين بؤ على هه لده كه ويته، بؤ شه وهى دژ به ابوبكر بيقوزيته وه و وازى لي بينى، به ئوميدى شه وهى كاره ساتيكي به سه ريته و على تيدا ئاسوده بيت و، جله وهى حوكمرايشى بؤ بره خسى، يا خود نه گهر كيشه كه له مه گه ورتره - حاشالله - له رقه به رايه تى وله نيوردنيدا بؤى، شه وه كه سيكي ته فره ده دا بؤ تيروركر دنى هه روه ك سياسي ه كان به رامبهر به بهر هه لستكاران و دوژمنانان شه نجامى ده ده ن (۲)، على جهنگا دژ به هه لگه پراوه كان بينى كاتيك ابوبكر ده لئى: چى ده لئى له م باره وه ده لئى: شهى باوكى حسن؟ على ووتى: ده لئيم: تۆ نه گهر واز له شتى بينى كه پيغهمبهر (ﷺ) له وانى وه رگرتوه، كه واته پيچه وانى سونه تى پيغهمبهر وه ستاوى، ابوبكر ووتى ماده م شه مه ره شى تويه له گه ليان ده جهنگيم ده كه م گهر له سه ر په تيكيش ريگرم بن (۳)، بينگومان حسن گوى له باوكى بووه له وه سف و مه دحى ابوبكر و عمر كه ده لئى: هه ر كه س فه زلم به سه ر ابوبكر و عمر دا بدا شه وه به حدى بوختان چى جه لئى ليده ده م (۴)، بيتان بليم كى باشترين كه سه؟ دواى پيغهمبهر (ﷺ) فهرمووى: ابوبكر و عمر (۵)، يا خود فهرموويه تى: چا كترين مروؤ دواى پيغهمبهر (ﷺ) ابوبكر و عمرن، شه مه ريوايه ت كراوه له على له كۆمه ليك

۱ - البداية والنهاية (۶/۳۱۴ - ۳۱۵).

۲ - المرتضى للندوي، لا ۹۷.

۳ - المختصر من كتاب: الموافقة بين اهل البيت والصحابة للزمخشوى، لا ۴۸.

۴ - فضائل الصحابة (۱/۸۳) فى سنده ضعف.

۵ - مسند احمد (۱/۱۰۸، ۱۱۰، ۱۲۷) تحقيق احمد شاكِر.

رینگاوه ووتراوه که ده گاته ههشتا رینگا^(۱)، له صیله‌ی کوری زوفه‌ری عه‌به‌سی رپوایه‌تکراوه، کاتیك لای علی باسی أبوبکر ده‌کرا ده‌یفه‌رموو: سویند به‌و زاته‌ی گیانی منی به‌ده‌سته هه‌ر کاتیك کیپرکیتمان کردبی بۆ خیر هه‌رده‌م أبوبکر پيشمان که‌وتوه^(۲)، علی فرمانه‌کانی أبوبکری له‌خۆیدا به‌رجه‌سته ده‌کرد، کاتیك ده‌سته‌یه‌ک له‌کافره‌کانی هاتن بۆ مه‌دینه، شله‌ژاوی و بیه‌تزه‌یکیان له‌ نیوموسولمان به‌دی‌کردو له‌به‌ر سه‌رقال بونیان به‌ جیهادکردن له‌ چهند روانگه‌یه‌که‌وه بۆ له‌ره‌گ و ریشال هه‌لکیشانی هه‌لگه‌پاوه‌کان. أبوبکر هه‌ستی به‌م ترسه‌گه‌وره‌یه کرد بۆ سه‌ر پایته‌ختی ئیسلام وموسولمانان، هه‌ر بۆیه فرمانیدا به‌ پارێزگاری مه‌دینه وه سه‌ربازی به‌ هه‌موو ده‌وردا بلاو‌کرده‌وه. هه‌روه‌ها فرمانی دا به‌ علی و زوییر و طلحة و عبدالله‌ی کوری مه‌سعود مشوری ئەم سه‌ربازو پارێزگارانە بکێشن، به‌م شیویه به‌رده‌وام بوون تا‌کو ته‌واو لییان دل‌نیابوون^(۳)، له‌به‌ر بوونی هه‌لسوکه‌وتی به‌رجه‌سته‌کراوو سۆزو خۆشه‌ویستی و ناشته‌واپی گشتگیر له‌نیوانیاندا علی(ﷺ) هه‌دی‌وه به‌خشیشی وه‌رده‌گرت وه‌ک نه‌ریتیکی شیرین له‌ نیوانیان. هائه‌وه‌ته(صه‌باء)که‌نیزه که له‌ جه‌نگی(عين التمر) به‌ دیل ده‌گیری به‌ دیاری وه‌رده‌گریت، دواتر دوو مندالی ده‌بیت به‌ نیوی عمر و روقیه^(۴)، هه‌روه‌ها أبوبکری سدیق خه‌وله‌ی کچی جعفری کوری قیسی به‌ علی به‌خشی که یه‌کیک بوو له‌ دیله‌کانی جه‌نگی یه‌مامه، له‌دوای حسن وحسین چاکترین مندالی لی ده‌بیت به‌نیوی محمدي کوری حه‌نیفه، (خوله) ده‌ست که‌وتی هه‌لگه‌پاوه‌کان بوو، محمدي کوری حه‌نیفه‌ش له‌ره‌چه‌له‌کدا بۆ(خوله) پال‌ئه‌دری^(۵)، جوه‌ینی له‌باره‌ی په‌یمانی هاوه‌لان به‌ أبوبکر(ﷺ) ده‌لی: هه‌موو هاوه‌لان له‌ ژیر گوێپایه‌لی أبوبکر(ﷺ) بوون، علی(ﷺ) گوێپایه‌لی فرمانی بوو، په‌یمانی به‌ أبوبکر(ﷺ) به‌ به‌رچاوی کۆمه‌لیک خه‌لك به‌شداری، جه‌نگی به‌نی حه‌نیفه‌شی کرد له‌ ژیر

۱ - منهاج السنة (۱۶۲/۳).

۲ - الطبرانی فی الاوسط (۲۰۷/۷ - ۲۰۸) إسنادة ضعيف.

۳ - تاریخ الطبري (۶۴/۴) الشيعة وأهل البيت، لا ۷۱.

۴ - الطبقات (۲۰/۳).

۵ - الطبقات (۲۰/۳).

چاودیری ئەودابوو^(۱)، ژمارهیهك پریوایهت هاتوو له باره‌ی قه‌بول کردنی علی و منداله‌کانی بۆ دیاری و به‌خشیشی ده‌ست کهوتی جه‌نگ له‌ أبوبکری سدیق (رضی‌الله‌تعالی‌عه‌و‌آله‌وسلم) وه‌ک ناشکرایه‌ علی دابه‌شکه‌رو مشورخۆری ده‌ست کهوتی جه‌نگ بووه‌ و پینجیه‌کی به‌رکه‌وتوو له‌ سه‌رده‌می أبوبکر، ئەم سامانه‌ له‌ ده‌ستی ئەو دابوو، دواتر ده‌که‌ویته‌ ده‌ستی حسن، نینجا حسین. ئەوسا حه‌سه‌نی کورپی حسن دواتریش زه‌یدی کورپی حسن^(۲)، علی نوێژه‌کانی له‌ مزگه‌وت له‌ دوا‌ی أبوبکر ده‌کرد هه‌زی به‌ ئیمامه‌تی ئەو پازی بوو، هه‌ما هه‌نگی و ناشته‌وای خۆی له‌ گه‌ڵ أبوبکر رایته‌گه‌یاند به‌ خه‌لک^(۳)، حه‌سه‌نی کورپی علی به‌م پێوه‌ندیه‌ زۆر چاک ناشابوو جگه‌ له‌م پێوه‌ندیه‌ی به‌هۆی ژغوازی له‌ نیتوان أبوبکر و ئەه‌لی بیت دا هه‌بوو، وه‌ ناونانی هه‌ندیك له‌ ئال و به‌یتی پینغه‌مبه‌ر (رضی‌الله‌تعالی‌عه‌و‌آله‌وسلم) به‌ أبوبکر (رضی‌الله‌تعالی‌عه‌و‌آله‌وسلم)، ئەم وابه‌سته‌ بوونه‌ی أبوبکری سدیق (رضی‌الله‌تعالی‌عه‌و‌آله‌وسلم) به‌ خانه‌واده‌ی پینغه‌مبه‌ر (رضی‌الله‌تعالی‌عه‌و‌آله‌وسلم)، په‌یوه‌ستی خۆشه‌ویستی و ریزبووه‌، که‌ شی‌وای خودی خۆی ئەوان بوون، ئو سۆزو متمانه‌ش به‌ شی‌وه‌ی ئالوگۆر بووه‌ له‌ نیتوانیاندا به‌رهنه‌گیک چاوه‌روانی په‌رته‌وازه‌یی و له‌ یه‌کتر دوورکه‌وتنه‌وه‌ی هه‌رگیز لی‌ ناکریت، هه‌رچه‌ند ئەفسانه‌ خوازو پوچگه‌راکان پلانی بۆ داده‌ ریزن، عایشه‌ی راستگۆی کچی راستگۆی خیزانی باپیری حه‌سه‌نی کورپی علی (رضی‌الله‌تعالی‌عه‌و‌آله‌وسلم) بوو، خۆشه‌ویستین که‌س بوو لای، باهه‌مش ئیره‌یی به‌ره‌کان بسوتین و نه‌یاره‌کانیش رق و کینه‌ ده‌رهاویژن. ئەمه‌ش حه‌قیقه‌تیکه‌ی چه‌سپاوه‌ عایشه‌ پاکژ و خاوینه‌ به‌شایه‌تی قورئان، با ناکه‌س به‌چه‌کانیش نکۆلی بکه‌ن و که‌لله‌ پوته‌کانیش له‌ دژی بوه‌ستن، دوا‌ی ئەویش ئەسمای کچی عمیس که‌ خیزانی جعفری کورپی ابی‌ تالیب بووه‌، دوا‌ی مردنی أبوبکری سدیق ماره‌ی ده‌کاته‌وه‌و مندالیکه‌ لی‌ ده‌بیت به‌ ناوی محمد ده‌یکاته‌ والی مصر. دوا‌ی کۆچی دوا‌ی ایمامی أبوبکر علی ماره‌یی ده‌کا و مندالیکه‌ لی‌ ده‌بیت به‌ ناوی یه‌حیا^(۴)، له‌به‌ر بوونی خۆشه‌ویستی و سۆز له‌ نیتوان أبوبکر و ئەه‌لی به‌یت- کۆریه‌کانی خۆیان ناو ئەبرد به‌ أبوبکر، ئەمه‌ش

۱ - الإرشاد للجبوني لا ٤٢٨، نقلًا عن أصول مذهب الشيعة للفقاري.

۲ - الشيعة وأهل البيت ٧٢.

۳ - الشيعة وأهل البيت ٧٢٧.

٤ - خلافة علي بن أبي طالب: ترتيب و تهذيب، كتاب: البداية والنهاية للسلمي، ٧٢ ٢٢.

به‌لگه‌یه بو برابری و دانانی علی (ﷺ) بو ابوبکر سدیق. شایه‌نی باسه دوی شه‌وی ابوبکر رکینی ده‌سه‌لات ده‌گریته دست، علی کوریکی ناو شه‌نیت ابوبکر، یا خود دوی کۆچی دوی ابوبکر ه‌روه‌ک پون و ناشکرایه. علی کوره‌که‌ی خۆی ناو بردوو به ابوبکر ته‌نها له‌بهر ف‌رو به‌ره‌که‌ت و ده‌رخستنی خۆشه‌ویستی و وه‌فا بو شه‌و، پیش علی (ﷺ) پیاویک ده‌ست ناکه‌ویت له‌به‌نی هاشم کوره‌که‌ی به‌م ناو نه‌بیت، علی به‌م خۆشه‌ویستی هاو‌ریه‌تیه‌ش نه‌وستا که بو ابوبکر ده‌ریده‌پ‌ری، به‌لکو موو به‌موو ه‌نگاوه‌کانی شه‌وی ه‌لگرت و په‌یره‌وی ر‌ی‌بازه‌که‌ی کرد، ه‌ریه‌ک له‌حسن و حسینیش یه‌ک له‌کوره‌کانی خۆیان ناونا ابوبکر، (یعقوبی) و (مسعودی) ش که له‌میژو نووسه‌کانی شیعه‌نه شه‌میان باس کرده (۱)، ئالویه‌تی پیغه‌مب‌ر (ﷺ) ه‌ر به‌رده‌وام بوون له‌ناونانی کوره‌کانیان به ابوبکر (ﷺ)، بی گومان شه‌م په‌یوه‌ندیه به‌هیژو توکمه‌یه له‌نیوان ابوبکر و علی (ﷺ) به‌دی ده‌کرا، شوینه‌واریکی کاریگ‌ری به‌جی هیشت له‌دل و ده‌رونی حه‌سه‌نی کوری علی (ﷺ) دا، بو ر‌یزو نه‌وازش نواندن بو ابوبکر و ناشنا بوون به‌گه‌وره‌یی پله‌و پایه‌که‌ی شه‌و له‌ئیسلامدا.

۵- ئاماده‌کردنی جه‌یشی ئوسامه له‌لایه‌ن ابوبکر سدیقه‌وه (ﷺ):

یه‌کیک له‌رووداوه به‌ناوبانگه‌کان که له‌سه‌رده‌می ابوبکر روویدا و کاریگ‌ری تایبه‌تی له‌سه‌ر رۆشنی‌ری حسن و نه‌وه‌کانی جه‌یشت. ئاماده‌کردنی جه‌یشی ئوسامه بووله دوی کۆچی دوی پیغه‌مب‌ر (ﷺ) وه‌سوربوونی بوو له‌سه‌ر پیاده‌کردنی پاسپارده‌ی پیغه‌مب‌ر (ﷺ) ه‌ندی له‌هاوه‌لان پیشنیاریان بو ابوبکر کرد جه‌یش له‌شوینی خۆی بوه‌ستی: ووتیان: شه‌مانه زۆرینه‌ی موسلمانان، ه‌ر وه‌ک چاوه‌پوان ده‌کری به‌هۆی تووه‌ په‌رته‌وازه‌بن و پیوست ناکات کۆمه‌لی مووسلمانان له‌تۆوه جیا بینه‌وه (۲)، له‌ولاشه‌وه ئوسامه ه‌ندیک سه‌ربازه‌کانی له‌قه‌د پالی عمری ره‌وانه‌ی لای ابوبکر کرد بو شه‌وی مؤله‌تی گه‌رانه‌وه‌ی شه‌م سه‌ربازانه‌ی لیوه‌ر بگرن، ووتی: زۆرینه‌ی مووسلمانان له‌گه‌ل من دان، خه‌لیفه‌ی مووسلمانانیش ئاسایشی بو ئاماده‌نه‌کراوه، یاساغ و نار‌ه‌واشه‌هاوبه‌ش

۱ تاریخ الیعقوبی (۲/۲۲۸).

۲ - البدایة والنهاية (۶/۳۰۸).

پهیدا که‌ران پیغه‌مبهر و مووسلمانان برپیتن^(۱)، داوی گفتوگو و ده‌مه‌قاله‌یه‌کی زور أبو‌بکر کۆتایی به دانیشتنی یه‌که‌م هی‌نا داوی دانیشتن و کۆبونه‌وه‌یه‌کی تری کرد بو سالی داهاتوو له‌مزگه‌وت، له‌م کۆبوونه‌وه داوی له‌یاوه‌ران کرد واز له جیبه‌جینه‌کردنی پرۆژه‌یه‌ک بیتن که پیغه‌مبهر (ﷺ) به خودی خو‌ی دایرشتوو، پی‌راگه‌یانندن که ئەم پرۆژه‌یه پیاده ده‌کات نه‌گه‌ر بیته‌هۆی داگیر کردنی مه‌دینه‌ش له‌لایه‌ن عه‌ره‌به‌ه‌لگه‌راوه‌کانه‌وه. ده‌ستی کرد به وتاردان و دواندنی یاوه‌ران^(۲) ووتی: سویند به‌و زاته‌ی گیانی منی به‌ده‌سته، نه‌گه‌ر وا گومان به‌م درنده‌یه‌ک ده‌مرفیتنی ناردنی ئوسامه پیاده ده‌که‌م هه‌ر وه‌ک پیغه‌مبهر (ﷺ) فه‌رمانی داوه، خو‌نه‌گه‌ر جگه‌ له‌ منیش که‌س نه‌مینیت به‌ دلنیا‌یه‌وه هه‌ر جیبه‌جی ده‌که‌م.^(۳)

(الانصاریه)‌کان داویان له‌پیاویکی به‌ته‌مه‌نتر کرد له‌ ئوسامه بو‌ئوه‌ی مشوری جه‌یش بخوا بو‌ ئەم مه‌به‌سته‌ عمری کورپی خه‌تتایان هه‌نارد بو‌ لای أبو‌بکر سه‌به‌اره‌ت به‌مه‌ قسه‌ له‌گه‌ل أبو‌بکر بکات عمر ده‌فه‌رمووی: (الانصار) داوی پیاویکی به‌ته‌مه‌نتر له‌ئوسامه ده‌که‌ن. أبو‌بکر له‌ دانیشتنه‌که‌ی راست بووه‌ ریشی عمری گرت و ووتی: دایکت پرۆژۆت بو‌ بکات ئە‌ی کورپی خه‌تاب: پیغه‌مبهر (ﷺ) دیاری کردوه فه‌رمانم پی‌ ده‌که‌ی له‌م کاره‌ لای ده‌م^(۴)، پاشان أبو‌بکر (ﷺ) ده‌رچوو بو‌ لایان و دیاری کردن و کۆمه‌کیاریان سوو، أبو‌بکر (ﷺ) به‌ پیاده‌هۆی و عبدالرحمانی کورپی عه‌وفیش جله‌وی وولاغه‌که‌ی راوه‌کیشا، ئوسامه پی‌ ووت: ئە‌ی خه‌لیفه‌ی پیغه‌مبهری خودا (ﷺ) سویند به‌ خوا یان سواری وولاغ ده‌بیت یاخود دا ده‌به‌زم. أبو‌بکر (ﷺ) ووتی: سویند به‌خوا دانا‌به‌زیت و منیش سواری وولاغ نام چی یه‌؟ نه‌گه‌ر قاچه‌کانی من له‌ پیناو خوا غوبار بگرن^(۵)، ئە‌سا روی له‌ سه‌ربازگه‌ کردوفه‌مووی: ئە‌ی خه‌لکینه‌ بوه‌ستن غه‌در له‌که‌س مه‌که‌ن و سنور مه‌شکیتن و دیمه‌نی شته‌کان مه‌شیتوینن، دره‌ختی به‌ردار مه‌برن، مانگا و مه‌رو بزن و وشتر مه‌کوژن ته‌نها بو‌ خواردن نه‌بیت، به‌لای هه‌ندی‌ک له‌ گه‌لان تیپه‌رده‌بن کاتی خو‌یان له‌نیو

۱ - الکامل لابن الاثیر (۲/۲۲۶).

۲ - الشوری بین الإصالة والمعاصرة، لا ۸۳.

۳ - تاریخ الطبري (۴/۴۵).

۴ - تاریخ الطبري (۴/۴۶).

۵ - هه‌مان سه‌رچاوه.

په‌رستگاگان (الصوامع) به‌سەر ده‌بن بانگه‌وازی ڕیگای حه‌قیان بکه‌ن، به‌گه‌لێک گوزه‌ر ده‌که‌ن قاپێکی رازاوه به‌جۆره‌ها خواردنتان بۆ دینن، ئه‌گه‌ر شتیکتان له‌م خواردنه‌ خوارد ناوی خاوی له‌سەر بکه‌ن، به‌گه‌لانیك ده‌گه‌ن ناوه‌ندی سه‌ری خۆیان تاشیوه‌و ده‌ورو به‌ریشیان هیشتوه‌ته‌وه ئیوه به‌ هیزی ملیان پێ که‌چ که‌ن. به‌ناوی خودا ناویان به‌رن. ^(١)

ئاموژگاری ئوسامه‌شی کرد ئه‌و کاره ئه‌نجامدات که پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فرمانی پێ کردوه له‌ (قضاة) ده‌ست پێ بکه ئینجا له‌ (أبل) ^(١)، هیچ خاوی و که‌م ته‌رخه‌می مه‌که له‌ فه‌رمانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) وه په‌له‌ش مه‌که به‌ پاساوی ئه‌وه‌ی له‌سه‌رده‌می ئه‌ودا دواکه‌وتوی. ^(٣) ئوسامه به‌رده‌وام بوو له‌گه‌ل جیه‌شه‌که‌ی بۆ ناردنی سوارچاک له‌ تیره‌کانی (قضاة) وه‌ی‌رش کردن بۆ سه‌ر (أبل) تاکو خۆیان دا به‌ده‌سته‌و به‌و شیوه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) فرمانی به‌ ئوسامه‌ دابوو کاروانی جه‌یشی هه‌ر سازو ئاماده‌ باش بوو تا چل رۆژی ته‌واو. ^(٤)

هه‌والی کۆچی دوا‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌ لایه‌ک و هه‌ی‌رش. ئوسامه بۆ سه‌ر به‌شیک له‌ نیشتیمانی له‌ لایکی ته‌روه به‌ (هه‌رقل) گه‌یشتن، رۆمه‌کان ووتیان: چیه ئه‌مانه خاوه‌نه‌که‌یان ده‌مری و هه‌ی‌رش بۆ سه‌ر زه‌وی ئیمه‌ دینن ^(٥)، عه‌ره‌ب ووتیان: گه‌ر هه‌ی‌زیان نه‌بی‌ت ئه‌م هه‌یره‌شه‌یان نه‌ئه‌هاورد ^(٦)، به‌سه له‌م باره که‌زۆرینه‌ی ئه‌وان ئه‌یانه‌ویت شه‌ر به‌رپا‌بکه‌ن. ^(٧)

هه‌ندیک له‌ شیعه‌کان فه‌رموده‌یه‌کیان هه‌لبه‌سته‌توه‌و پالیان داوه بۆ لای پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) که هیچ اصلیکی نیه له‌ په‌رتووکه‌کانی سونه‌دا. ده‌لین: پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) نه‌فهره‌تی کردوه له‌و که‌سانه‌ی له‌ جه‌یشی ئوسامه‌ دواکه‌وتن، جه‌یگه‌ی باسه ئه‌م فه‌رموده‌ ناپه‌سه‌نده‌و هیچ بنه‌مایکی نیه. شیعه‌کانیش به‌لگه به‌م فه‌رموده ده‌هیننه‌وه ته‌نها بۆ

١ - هه‌مان سه‌رچاوه.

٢ - أبل: نارچه‌یه‌که له‌ باشوری ئوردنی نیستا.

٣ - تاریخ الطبری (٤٧/٤).

٤ - تاریخ الطبری (٣٧/٤) تاریخ خلیفه بن خیط، لا ١٠١.

٥ - عهد الخلفاء الراشدين للذهبی لا ٢٠.

٦ - قصة بعث أبي بكر جيش أسامة د. فضل إلهی لا ١٤.

٧ - الكامل لابن الأثیر (٢٢٧/٢).

ئەو دەی کە أبوبکر و عمر بىخەنە ژىر يەكەم نەفرە تىلىكراوان. دەلىن: أبوبکر و عمر لە جەيشى ئوسامە دواكەوتن، كەچى هېچ سەنەدىك بۆ ئەم فەرموودە دەست ناكەوئىت مەگەر لە رىگای ناپەسەندو ناديار نەبىت لەلای شىعەكان و سونەكان، بىگومان حەسەنى كورى على و گەنجەكانى ئەونەو هەيە سودو وانەيەكى زۆر لە سەر گوزەشتەى ئامادە كردنى جەيشى ئوسامە وەر دەگرن. لەم وانە و ئامۆژگارىانە:

أ- باردۆخەكان ئالوگۆردەبن، بەلام بە تەنگەژەكان بپروا داران لە ئاین بى ئاگا نابن: أبوبکر (رضي الله عنه) ئۆمەتى فيرى خۆراگرى و ئارامى دەكات، لەكاتى تەنگەژەو ناخۆشەكاندا، چونكە ئاشكرايە سەر كەوتن لەگەڵ خۆگرى و ئارامى دا، يە، فيريان دەكات هيو بپر نەبن لە بەزەى خوا: ﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ [الاعراف: ٥٦] پيويستە موسلمان هەميشە بپر لەو بەكاتەو، بەلام هەر چەندە گەورە بىت، تاقى كردنەو هەرچەند بەتین و گەورە بىت، ئەو پيروهوى چەسپاوى پەروەردگارە: ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (٥) إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ [الشرع: ٥-٦] سەيرە كاروبارى موسلمان لە دونيادا هەموو لە خيەر سەرچاوه دەگرى، ئەو تە پيغەمبەر (ﷺ) جوانتر پرونى دەكاتەو و دەفەرموى: ((عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ كَانَ مِنْهُ كُلُّ خَيْرٍ، وَلَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ، إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَاءٌ شَكَرَ، فَكَانَ خَيْرًا لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَاءٌ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ))^(١) واتە: (سەيرە بپروادار هەموو كاروبارەكانى خيەرە، ئەمەش تەنھا بۆ بپروادارەو بەس ئەگەر خۆشى هاتە رىگای سوپاس گوزار دەبىت و دەبىتە خيەر بۆى، ئەگەر دووچارى ناخۆشيش بوو ئارام دەگرى، ئەمەش دەبىتە خيەر بۆى) ئاشوب و تەنگ و چەلەمە گەر بەتین سەختيش بن موسلمان لە ئاین بى ئاگاناكەن، كۆچى دواى پيغەمبەر (ﷺ) أبوبكرى سديقى لە كاروبارى ئاین دانەبراند ها ئەو تە فەرمان بەناردنى ئوسامە دەدات لەم رەوشە ئالۆزو تىكەه لگژاوه لەنيو موسلماناندا، چونكە ئەو دەى أبوبكر فيربووه لە پيغەمبەرى خوا كە گرنگى دان بە كاروبارى ئاین پيش هەموو شتىكە. هەر لەسەر ئەم شىوازەش بەردەوام بوو تاكو لەدوني

مالتاواي کرد^(۱)، حهسه نی کوری علی ئەم وانەیهی جوان وەرگرت و لەگەڵ ژبانی خۆی تیکهه لکیشی کرد.

ب- پێرهوی بانگه‌وازخوازی په‌یوه‌ست نیه به هیچ که‌سیک و شوین که‌وتنی پێغه‌مبەر(ﷺ) واجبی سەر شامانه، حهسه نی کوری علی له چیرۆکی ناماده‌کردنی جه‌یشی ئوسامه فیری بوو، تیگه‌یشت پێرهوی بانگه‌وازی خوا هه‌رگیزاو هه‌رگیز له‌نگه‌ر ناگریت و به‌ مردنی هیچ که‌سیکی کپ نابیت بائو که‌سه سهردارى مرۆفایه‌تیش بیت(ﷺ) و پێشپه‌وه‌ی پێغه‌مبهران و پێشه‌نگی موسلمانان بیت. أبوبکر پێشتر له‌ وتاره‌که‌ی که له کاتی به‌یعه‌ت دان پێشکه‌شی کردبوو، جه‌ختی له‌سه‌ر عه‌زمی خۆی کردبوو بۆ به‌رده‌وامبوون له‌سه‌ر ئەو ئاینه‌و به‌خشینی وزه‌و توانا بۆ خزمه‌تی ئەم ئاینه^(۲)، له‌ ریوایه‌تیکدا هاتوه‌ فه‌رمووێه‌تی: له‌ خوا بترسن ئەه‌ی خه‌لکینه، ده‌ست به‌ئاینتان بگرن، دینی خودا به‌رقه‌راره‌ و ته‌ی په‌روه‌ردگار ته‌واو و کامله‌. خوا‌ی گه‌وره‌ سه‌رخه‌ری که‌سیکه‌ سه‌رخه‌ری بیت، شکۆده‌ری دینی بیت، گو‌ی ناده‌ین به‌ که‌سیک سه‌ر کیشی بکا له‌ سه‌رمانه‌وه‌ بۆ مه‌خلوقه‌کانی خوا، شمشیره‌کانی خوا هه‌لکیشراون بۆ نه‌به‌د دایاننانین. خه‌بات و جیهاد له‌گه‌ڵ که‌سیک ده‌که‌ین به‌ره‌هه‌لستیان بکا هه‌روه‌ک چۆن له‌گه‌ڵ پێغه‌مبەر(ﷺ) خه‌باتمان کرد، هیچ که‌س بۆی نیه‌ یاخی بکات ته‌نها بۆ سه‌ر خۆی نه‌بیت^(۳)، یه‌کیکی تر له‌و وانانه‌ی حهسه‌نی کوری علی وه‌ری گرت له‌ ناماده‌کردنی جه‌یشی ئوسامه‌ ئەوه‌یه‌ ده‌بیت موسلمان هه‌میشه‌ پێرهوی پێغه‌مبەر(ﷺ) بگریت له‌ خۆشی و ناخۆشیدا، أبوبکر به‌یانی کرد که به‌ هیزو توکمه‌ ده‌ست به‌ فه‌رمانه‌کانی پێغه‌مبەر(ﷺ) ده‌گریت و یه‌ک له‌دوا‌ی یه‌ک پیاده‌یان ده‌کات، با هه‌ر چه‌ند گه‌رده‌لولی ترس دنیا ته‌نگ و تاریک بکات، یه‌کیک له‌ وته‌ نه‌مه‌ره‌کانی أبوبکری سدیق که له‌و پوداوه‌ فه‌رمووی: (سویند به‌و زاته‌ی گیانی أبوبکری به‌ ده‌سته‌ ئەگه‌ر بزاتم درنده‌یه‌ک ده‌مرفینێ و له‌ ناوم ده‌بات، ئەوه‌ جه‌یشی ئوسامه‌ هه‌ر ناماده‌ ده‌که‌م، هه‌ر وه‌ک پێغه‌مبەر(ﷺ)

۱ - قصة بعث أبي بكر جيش أسامة، ۶، ۲۴.

۲ - قصة بعث أبي بكر جيش أسامة، ۶، ۲۷.

۳ - البداية والنهاية (۵/ ۲۱۳، ۲۱۴).

فهرمانی داوه، خو نه گهر من به تهنیاش بینمه وه نه م کاره ده بی هه نه نجام بدهم^(۱)، به هه لویستی جوامیرانه ی وینه یه کی پراکتیکی پیشکesh کرد، هه وهك پهروه ردگار ده فه رموی^(۲) و ماکان لمومن و لامومنه اذاقضی الله ورسوله، أمراً أن یكون لهم الخیرة من أمرهم ومن یعص الله ورسوله فقد ضلّ ضللاً مبیناً ﴿[الاحزاب: ۳۶] خودای گه وره موسلمانان فیژده کات، که شکواری و سهر که وتنی نومت به شوین که وتنی پیغه مبه ره وه یه^(۳) هه ره که سیک گویرپایه لی بکات سهر که وتن و چه سپاوی بوخوی مسوگر کردوه، نه وه که سه ی سهر پیچی کرد ریسواو زه لیل ده بیت، ابوبکر ژیانی نومتی به گویرپایه لی و خواو په پیره و کردنی سونه تی پیغه مبه ره^(۴) کردوه.^(۲)

ج- که وتنه وه ی ناکوکی له نیو برواداران و گه پاندنه وه ی بو قورشان و سونه تی پیغه مبه ره^(۵) یه کیکی تر له و وانانه ی حسه نی کوری علی له م چیروکه ی جهیشی نوسامه وه ری گرت، که وتنه وه ی دوبه ره کی و رازی بو له نیو موسلمانان راستگوان سبه ارات به هه ندیک کاروبار، وهك راجیای له ناماده بوونی جهیشی نوسامه له و ساته تنگ و دژواره دا، قسه و باس زور نالوگور کرا له باره ی فه رمانی ابوبکر بو نه م کاره، به لام هیچیشیان نکولیان نه کرد دوا ی نه وه ی چه وتی ره نی خو یان بو ده رکه وت، کاتیک ابوبکر ناکوکیه که ی گپرایه وه، که پیغه مبه ره^(۶) بو هه ناردنی نوسامه داویه تی، نه وان تیغه یشتن نابیت شلگیری بکری له کاریک پیغه مبه ره^(۷) فه رمانی پیداوه، ره نی زورینه ش هیچ سه نگیکی نابیت، نه گهر پیچه وانیه ده ق بیت ره نی گشتی هاوه لان و ابوو، جهیشی نوسامه بوهستی، به ابوبکر یان ده وت: عه ره ب دلره قیت به رامبه ره ده نویتن به په رته وازه ی خه لک هیچت بو ناماده ناکریت^(۸)، نه م هاوه لانه وهك عه وامی خه لک نه بوون، به لکو چاکترین که س بوونه له سه ره نه رز، دوا ی پیغه مبه ره ان (عليهم الصلاة والسلام). له گه ل نه وه ش ابوبکر^(۹) ره نیان قه بول ناکات بو نه وه ی پیمان بلیت: فه رمانی

۱ - تاریخ الطبری (۴/۴۵).

۲ - الإشراف ورف الضیق بسیرة ابی بکر الصدیق للصلابی، لا ۲۲۷، قصة جيش أسامة، لا ۲۲۷.

۳ - تاریخ خلیفة بن خیاط، لا ۲۲۷.

پيغەمبەر (ﷺ) لە ھەي ئيوە جوانتر و پزدارتر و پيوسترە^(١)، حافزى ابن حجر لە بارەى رەئى زۆرينە لە سەدەى كۆچى دواى پيغەمبەر (ﷺ) دەفەر مووى: ئەو ھى ليرەدا دەفامر پيغەمبەر، ھەندىك جار ژمارە ھەى كى كەم لە (الإجتھاد) دەپيكن و ژمارىكى زۆر پيش ھەلە دەكات، كەواتە: راستر و بەھيتر (الترجيح) بەرەئى زۆرينە دەست نيشان ناكريت^(٢)، پوختەى قسان: ئەو ھى دەبيتە ماھى سود وەرگرتن لە چيرۆكى بەگەر خستنى أبوبكر بۆ جەيشى ئوسامە، پالپشتى زۆرينە بۆ رەئىك بەلگە نىە لە سەر راستى و دروستى ئەم رەئىە.^(٣) دانەھەى كى تر لە سودەكان كە لەم چيرۆكە وەر دەگيريت، ملكەچى و خۆبە دەستەودانى موسلمانە بۆ حق، كاتىك بۆيان روون دەبيتەو كاتىك أبوبكر بيران ئەخاتەو كە پيغەمبەر (ﷺ) فەرمانى داو ھە بەگەر خستنى جەيشى ئوسامە و خودى خۆى ئوسامەى بەئەميرى جەيش ديارى كروە، ئەم كەلە پياو ھاكە خوازانە مىلى خۆيان كەچ كرد بۆ فەرمانى پيغەمبەر (ﷺ).^(٤)

س- بانگەواز پەيوەستىە كردارە: ھەسەنى كورى على لە سەر بردەى جەيشى ئوسامە گرنكى بەستەنەو ھى بانگەواز بكردار فيربوو حسن زانى أبوبكر نەك ھىچ دريغەھەى نەكردو ھە فەرمانكردنە ئوسامە بەلكو بكر دەو ھش دانى بە فەرمانرەوايەتى ئەودا ھيئاو ھە، ئەمەش لە دوو كاردا دەدرەوشيتەو ھە:

١- بەپيادە رويشتنى أبوبكر لە گەل ئوسامە كە سواری و لاغ بوو ھە، لە تەمەنى بيست سالى داھە، كەچى أبوبكر ھەر سورە لە گەل ئەودا بەرى ريگا بگري، ھەر سوريشە ئەو بەسواری مينيتهو ھە، خۆشى بەپيادە بروا كاتيكيش ئوسامە داواى ليدهكات يا سواری و لاغ بيت يا خود مۆلەتى داھزىنى بدات، أبوبكر رازى نەبوو لە داھزىنى ئوسامە و سوار بونى خۆى، وەك بليت: أبوبكر بەم جوړە رەفتارە جەيش دەدوينسى و دەليت: ئەى

١ - قصة بعث أبي بكر جيش أسامة، لا ٤٤.

٢ - فتح الباري (١٤٦/٨).

٣ - قصة بعث أبي بكر جيش أسامة ٤٦.

٤ - قصة بعث أبي بكر جيش أسامة ٥٢.

موسلمانه کان پروانن من ابوبکر سهریاری ئه وهی خه لیفه ی پیغه مبهری خوام (ﷺ) که چی من به پیاده ده رۆم ئه ویش به سوار ی وه ک دانان و ریژیک بۆ فه رمانه وایه تیه که ی.

۲- ابوبکر سدیق هه ز ی ده کرد عمر ی کور ی خه تتاب له شار بمینیتته وه ئه مه ش له بهر پیوستی، به لام فه رمان ی پینه کرد، به لکو مؤلّه ت له ئوسامه وه رده کری بۆ مانه وه ی له شاری مه دینه . به مه رجیک ئه و ئه م کاره ی پی شیوا بیت، ابوبکر (ﷺ) به مه نمونه یه کی عه مه لی تر به و ریژو ئی حترامی خۆ ی پیشکه ش به فه رمانه وای ئوسامه ده کات. بیگومان ئه مه بانگه وازیکی به هیزه بۆ دانهینان مل که چی بۆ فه رمانه وای ئوسامه . ئاهه وه یه گرنگی دانی ابوبکر (ﷺ) به بانگه وازو به ستنه وه ی به کرداره وه، هه ر ئه وه شه ئیسلام فه رمان ی پیده دات. خوا ی گه وه سه ر زه نشتی ئه و که سانه ده کات که فه رمان به چاکه له خه لکی ده که ن و خۆشیان له بیر ده که ن^(۱). خوا ی گه وه ده فه رموی: ﴿أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ [البقرة: ۱۷۷].

ش- پله و پایه ی گه نج له ئیسلامدا:

ئه وه ی له م چیرۆکه ده دره وشیتته وه پله و پایه ی گه نجه گه وره کانه بۆ خزمه تکر دنی ئیسلام. هانه وه ته پیغه مبه ر (ﷺ) ئوسامه ی له هه ره تی لاوی دیاری ده کات به ئه میری جهنگی دژوار دژبه رۆمه کان - هیزو وزه ی گه وره به بروای خه لک له و کاته دا یه - هاو کات ته مه نی ئوسامه له و کاته دا بیست سا له، یاخود هه ژده سا له، ابوبکر ی سدیق بریاری دا ئوسامه له سه ر پله ی خۆ ی بمینیتته وه سه ربار ی ئه و هه موو ره خنه ی له لایه ن خه لکه وه ئاراسته ی کرا. ئه میری گه نج له و ئه رکه ی پیسپارد رابوو به ساغ و سه رکه وتوو یی ده گه ریته وه، له مه دا ئاراسته بۆ گه نجان ده بینریت بۆ ناشنا بو نیان به پله و پایه ی خۆیان بۆ خزمه تکر دنی ئاینی پیروزی ئیسلام^(۲)؛ له سه ر بانگه واز خوازو سه ره رشتکاران پیوسته . گرنگیکی زۆر به و لایه نه بده ن، بو ار بپه خسینن له به رده م وزه و توانستی گه نجاندا، تا کو دانهینان و نو یخوازی بکه ن بۆ خزمه تی ئیسلام، بیگومان ئه م ریبازه ی پیغه مبه ر (ﷺ) چالاکی و زیندوو یه تی له ئومه تی ئیسلام تازه ده کاته وه و به شداری ده کات له ته قانده وه

۱- قصة بعث ابي بكر جيش اسامة، ۶۶ ل.

۲- قصة بعث ابي بكر جيش اسامة، ۷۰ ل.

وزه له‌بەن نەهاتووەکانی گەنجان، هەڵدەستیت بە ڕۆڵی شارستانیکی جۆشدارو نامادەکراو موسلمانان.

ل- چەند وێنەیەکی پرشنگذار لە ئادابەکانی جیهاد لە ئیسلامدا:

حەسەنی کورپی علی لە چیرۆکی ڕەوانەکردنی جەیشی ئوسامە لەلایەن أبوبکرەو وێنەیەکی بەخشنده لە جیهادی ئیسلامی فێربوو، ئەم وینە لەوەسیەتەکانی أبوبکر بۆ جەیشی ئوسامە لەکاتی مائائاویاندا بۆ جەنگ دەدرەوشیتەو، أبوبکر لەکاتی وەسیەتەکیداتەنەها پشتی بەرپێازی پێغەمبەر (ﷺ) بەست، چونکە پێغەمبەریش (ﷺ) لەکاتی مائائاوی بۆ جەنگ نامۆژگاری ئەمیرەکان و جەیشەکی دەکرد^(١)، لە ئەنجامی پشکنینی ئەم وەسیەتە. مەبەستی جەنگەکانی موسلمانان بۆ بانگەوازی ئیسلام دەردەکەوێت، سەربازو جەیشی هەر گەلیک پابەندی ئەم وەسیەتەنە بیت هیچ شتیکی بە دەست نامینیت تەنەها هاتنیەتی بۆ نیو ئەم دینە بە گوێڕایەلی و ئارەزومەندانە ی خۆی.^(٢)

ی- کاریگەری جەیشی ئوسامە لەسەر شکۆمەندی دەولەتی ئیسلامی:

جەیشی ئوسامە کاتیک بە سەرکەوتویی گەڕایەو ڕۆمەکانیشیان تۆقاند. هەرقل دوای ئەو لە (حمص) هۆزەکانی کۆکردەو پێ ووتن: لەمە بوومن ترسم پێ ئەدان، ئیوێش ئەم ترسەتان لە من قبوڵ نەدەکرد !! عەرەب وای لیھات لەیەک مانگە ڕیوہ بیتن و ئیوہ بشلەژینن لە هەمان کاتیش بگەریتەوہ دوچار ی هیچ پێکانییکیش نەبن تیرەوہوہۆزە عەرەبەکانی تریش لە باکور ترس و ببیمیان لە زالبونی دەولەتیکی ئیسلامیان لی نیشت، لەپاستیدا ئەم هیترشە ی ئوسامە کاریگەریەکی گەورە ی دروست کرد لە ژیان موسلمانەکان و ئەو عەرەبانە ی بیریان لە هەلگێرسانی شوپرش دەکردەوہ دژبە موسلمانان، هەرۆهەا کاریگەری هەبووہ بۆ سەر ژیان ی ڕۆمەکان کە سنوری ولاتیان درێژ دەبووہ بۆ سەر سنوری موسلمانەکان^(٣)، ئەم جەیشە بەهۆی ناویانگیەوہ کاریکی کرد کە هەرگیز بە هۆی هیزو ژمارەوہ ئەم کارە ی بۆ ئەنجام نەدەدرا، قەبارەیان لە هەلگەڕاوہکان پێشترکەوت ئەوان

١ - قصة بعث أبي بكر جيش أسامة ٧ ٨٠.

٢ - تاريخ الدعوة الى الإسلام، ٧ ٢٦٩.

٣ - الصديق هیکل باشا، ٧ ١٠٧.

پەرۆش و بلاؤبون، ناشته‌وایی و برابیه‌تی که‌وته نیؤ موسلمانان، سام و هه‌بیه‌تی کاری خۆیان به‌ده‌رخست، پیش نه‌وه‌ی که‌له‌ پیاوه‌کان کاری خۆیان بکه و چه‌ک به‌زمی خۆی دروست بکه^(۱) له‌راستیدا به‌پێکردنه‌ی ئەم جەیشه‌ نازو نێعمه‌تیکی گه‌وره‌ بوو بۆ موسلمانان. وایلیهات کۆمه‌لی هه‌لگه‌راوه‌کان له‌باکور بۆوه لاوازترین کۆمه‌ل، وایینه‌چی له‌شوینه‌واری ئەم شکانه‌ بیته‌ له‌کاتی فته‌ح تیشکانی ئەم کۆمه‌له‌ سوک و ساناته‌ له‌ نسکۆ هینانیان له‌ عێراق، ئەم کۆمه‌له‌ شته‌ هه‌موو پیکه‌وه‌ جه‌خت ده‌کاته‌وه‌ که‌ أبوبکر له‌ کاتی قه‌یران و ته‌نگه‌ژده‌ له‌ نیؤ هه‌موو توێژه‌ چاره‌سه‌ر که‌ره‌کاندا بیر تیژ تره‌، تێگه‌یشتنی قولته‌^(۲)، روداوه‌کانیش سه‌لماندیان هه‌سه‌نی کورپی علی له‌ژێر کاریگه‌ری خه‌لیفه‌ راشیده‌کان دایه‌ له‌ به‌پێوه‌بردنی کار له‌کاتی که‌وته‌وه‌ی قه‌یران، بۆیه‌ له‌ حوکمی خیلافه‌ته‌که‌یدا له‌ هه‌موو خه‌لک تێگه‌یشتنی قولته‌ بوو، دووربین تر بوو، له‌ هه‌مووشیان سوورتر بوو بۆ یه‌کیه‌تی موسلمانان.

۷- جه‌نگی هه‌لگه‌راوه‌کان (حروب الرده):

بۆچوونی أبوبکری سدیق (رضی اللہ عنہ) له‌ جه‌نگی هه‌لگه‌راوه‌کان بۆچوونیکی شیاوو له‌ جی بوو، ئەو بۆچونه‌ی سروشتی زه‌مینه‌یه‌کی له‌بار ده‌ره‌خسینی بۆ به‌رژه‌وه‌ندی ئیسلام و موسولمان، هه‌ر هه‌لۆیستیک پێچه‌وانه‌ی ئەم بۆچونه‌ تیشکان و دارمان و گه‌رانه‌وه‌ بۆ نه‌فامی دروست ده‌کات. خواو، پاشان په‌روه‌ردگار بپیاره‌ یه‌کلاکه‌ره‌وه‌که‌ی أبوبکر نه‌بوایه‌ له‌ جه‌نگی هه‌لگه‌راوه‌کان نه‌وه‌ روخساری میژوو ده‌گۆرا و، پێره‌وی وه‌رده‌چه‌رخا زه‌مه‌ن بۆ دواوه‌ ده‌گه‌رایه‌وه‌ نه‌فامیه‌ت جارێکی تر بۆ سه‌ر زه‌مین شه‌پۆلی گه‌نده‌لی ده‌به‌ست^(۳)، پڕوانه‌ چه‌نده‌جوان له‌م وته‌یه‌ی بیر و وردو هێزی و وه‌ی ده‌ده‌ره‌وشیته‌وه‌ که‌ له‌باره‌ی ئاین ده‌لیت: سروش (وحی) پچراو ئاین ته‌واو بوو، ئایا ده‌کریت ئاین نقص ببینی و منیش زیندووم؟^(۴) أبوبکر گوپی له‌ رای هاوه‌لان گرت بۆ جه‌نگان دژ به‌ دوودلی هه‌لگه‌راوه‌کان.

۱ - عبقرية الصديق للعقاد، لا ۱۰۷

۲ - حركة الردة د. علی العتوم، لا ۱۶۸.

۳ - الشورى بين الاصله‌ والمُعاصره‌، لا ۸۶.

۴ - المرتضى أبی حسن الندوي، ۷۰، مشكاة المصابيح ۶۰۴.

عەزمى تىۋە گىلانې شەرى نەبوو، دەلىق: بىرپارەكانى ئەو پاشكاو بىنېرېوون، بۆ تەنيا چركەيە كىش نەدەبوو دواى ئەوھى پاستى بۆ دەردە كەوت، نەبوونى دوودلىق و دېدۆنگى نىشانەيەكى ھەرە ئاشكرأبوو لە أبوبكردا لە ھەموو ژياندا رەنگى دابۆوھ. ^(۱) موسلمانان ھەموو دلىيا بوون لە ساغ و دروستى بۆچوونەكەى دواى گەپانەويان بۆ رەئىيەكەى خىريان پىكا، وتەكەى ئەويش ھاتەدى دەيفەرموو: سوئند بە خوا لەسەر پەتە وشتىكىش قەدەغەم بكن، كە پىشتەر دەيان دا بە پىغەمبەر (ﷺ) ئەمرۆ لە گەلىان دەجەنگم لەسەر نەدانىان ^(۲)، ئەمە لەم وتە زىندوانە يە ميژوو پاراستويەتى، شەوگار فەرامۆشى نەكردوھ بەرپەستەكانى زەمەن بەريان پى نەگرتووھ، بازنەى سەدەكان نەيان فەوتاندوھ. أبوبكر بۆ جەنگى ھەلگەپراوھەكان عەقلىكى سىياسى و روئىيانكى ستراتىژى رۆشنى بەكارھىنا كە خۆى لەم فرە چەشنىيە بەر جەستە دەكات، لەوانە، دەرونى و بانگەوازى زانىارى و پراگەياندن، زانستى بەرامبەر بە ھىزە سەرکەوتوھەكەى كە ئەركى خۆيان ئەنجامدا دژ بە بزوتنەوھى ھەلگەپراوھەكان لە دوورگەى عەرەب، بەم شىۋەيە حسن فىترى فىقھى أبوبكر بوو لە ھەلسوكەوت كردن لە گەل ھەلگەپراوھەكان، ھەرۋەھا ھەندىك لە فىقھى (تمكين)ى دەست كەوت لە جەنگانى دژ بە ھەلگەپراوھەكان. لە گرنگترىن كارەكانى ئەم (معلم) مەشخەلە ئەمانەى خوارەوھەيە:-

- سەقامگىرى سىستەمى ئابوورى لەدوورگەدا. ^(۳)

بىنگومان ھەلگىرسانى جەنگى ھەلگەپراوھەكان و ھۆكارەكانى، تىگەيشتى أبوبكرى سدىق بوو بۆ بىنېرکردنى ئەم كارە، واى كرد حەسەنى كورپى على پوختە و ناوھپۆكى پوداۋەكان و ۋەربگرىت و بىكاتە بەشيك لە فەرھەنگى خۆى، چ لەپروى بىستەنەوھ بىت ياخود لە روانگەى بىنەنەوھ بىت.

۱ - الشورى بين الاصله والمعاصرة، لا ۸۷

۲ - البخارى رقم: ۶۹۲۴.

۳ - الإنشراح ورفع الضيق فى سيرة أبوبكر الصديق، لا ۳۲۹ الى ۳۶۵.

- ههروهك هيماكاني سياسهتي دهروهی دهولتهتي ابوبكری سديق زور پون و ناشكرايه له ههست كردن به نهوهی نهو تويزه ههستياره، كه يه كيتك له ههلكهوتواني حسهني كورپى على يه، خيلافهتي ابوبكری سديق كۆمهليتك نامانجی چه سپاند بۆ سياسهتي دهروهی دهولتهتي ئيسلامي گرینگيرينيان: -

- بلاو بوونهوهی سام و ههبيبهتي دهولتهت له دل و دهروني نهتهوهكاني تر.

- دادپهروهري له نيوان نهتهوه كراوهكاندا و نهرم و ميهرهباني له گهله ههلهكهی.

- ههلگرتنى زور ليكردن له سهر نهتهوه رزگار كراوهكان.

- گهياندى پيامى جيهاد كه خوا له قورئان فرماني پيداوه.

- ههروهها هيماكاني نهخشهى جهنگ لاي ابوبكر بهشيكه له فرههنگ و نهدهبياتي نهوهی نهو سهردهمه، بهتايبهت بۆ پيشهنگى گه نجان بۆ سههر كرايهتي له سهرو ههمووشيان حسهني كورپى على، ابوبكر له گهله رايويزكارهكاني له هاوهلان كۆمهليتك هيللى سهرهكى بۆ نهخشهى جهنگ دا دهپرشت. ئەم نهخشه تۆكمه و پتهوه يه كيتك بوو له هۆكارهكاني دابهزینی سهركهوتن و چه سپاوى له لايهن خوداوهندهوه بۆ موسلمانان بهشيك لهم هيتلانه:

- ههلهپه نه كردن بۆ سهرو ولائى دوژمنان بۆ نهوهی پهيتا پهيتا بين بۆ نيو موسلمانان.

- ريكخستنى يارمهتي داني سهريازان

- مشور خواردنى كردهی كۆمهك و هاوكارى بۆ سهريازهكان.

- دهست نيشان كردنى نامانج له جهنگدا.

- بهخشيني چاكترين پله به كهسانهی باترين كرا نه نجام دهدهن.

- گواستنهوهی گۆرپه پاني جهنگ و پرمبازى.

- پهريه دان به شيوازى جهنگان.

- ساغ و بينگهردى ههنگاوهكاني پهيوهندي له گهله سهركرده.

- زیره کی و هۆشیاری خهلیفه. (۱)

هیله جهنگیه کانی ئیسلامی ههر له سهره تای فتوحاته وه به هۆی عهقلی کارگیره وه نیمتیازاتی وه رگرت. خاوهنی هۆشه و زیره کی و فیراسه أبوبکر سدیقه. ئەم هۆگر بوونهی أبوبکر به پیغه مبهەر (ﷺ) یارمهتی زۆر دا بۆ نه خشهیه کی فراوانی جهنگ بیگومان أبوبکر له سهر پیرهوی زانیاری و ئاراسته کانی پیغه مبهەر (ﷺ) بووه. أبوبکر (رضی الله عنه) کۆمهلی زانستی فرههنگی به دهست هینا، چهنده ها نه زمونی هه مه چه شنی دهست کهوت، له دواي کۆچی پیغه مبهەر (ﷺ) به باشتین شیوه ههستا به کاری خیلافهت بهرچا و پرونی لیوالیو له هۆشیاری خسته نهستۆی خو، تیشوی جهیشی دا به ئامۆژگاریه بهرزو بلنده کانی و کۆمهک و هاوکاری هه نارد بۆ موجهیده کان له کاتی هه لکه نران و پیوستی دا ههول و کۆششی فراوان ده کردن به هۆی وره و عهزیمهتی رابردوویان (۲)، ههسه نی کوری عهلیش له سهر دهستی قورئان پهروه ده بوو.

دووهم: - له سهرده می عمری کوری خهتاب:

عمر زۆر ریژی ئال و بهیتی ده گرت له م باسه دا هه لویسته زۆره له وانه:

۱. تۆ شیاوتری به مؤلّه تدان له عبدالله کوری عمر:

ههسه نی کوری علی ریویا هتی کردوه: عمری کوری خهتاب رۆژیک پی و وتم: ئەی کوری شیرنم بۆچی رۆژیک ناهیت و رومان تیناکهیت؟ منیش رۆژیک چووم له گه ل معاویه و ابو عبدالله له ده رگا مؤلّه تی پینه درا منیش گه رامه وه، دواي عمر پیتم گهیی ووتی: ها بۆ چی نه مبینی بیت؟ و وتم: ها تم تۆ له گه ل معاویه بویت، عبدالله م بیني گه راپیه وه منیش گه رامه وه، ووتی: تۆ شیاوتری به مؤلّه تدان له عبدالله کوری عمر. (۳)

۲. سویند به خوا دلخۆش نیم به پۆشیني پۆشاکتان:

۱ - الإنشراح و رفع الضيق فی سیره أبوبکر الصديق، لا ۴۴۵ - ۴۵۴.

۲ - تاریخ الدعوة الإسلامية، لا ۳۳۶

۳ - المرتضي، لا ۱۱. كنز العمال (۱۰۵/۷) الإصابة (۱۳۳/۱).

(ابن سعد) له جعفری کوری محمد باقر له علی کوری حهسه نی ریوایه تی کردوه دهلی: عمره نديك خشل و بهرگی له یه مهن بۆ هات خه لکی به خشل پۆشاکه خۆیان پۆشته کرده وه، عمر (رضی الله عنه) له نیوان گۆری پیغه مبه ر (رضی الله عنه) و مینه ره که ی دانیشتبوو، سلاویان لی ده کرد و، دوعای خیریان بۆ ده کرد، حسن و حسین له مالی هاتنه ده ره وه خه لک شوین هه نگاوه کانی ته وانی هه لگرتبوو، ته وانی هه یچ له م خشل و بهرگه یان پی نه برده بوو عمر (رضی الله عنه) گزرتکی که وته نیو چاوان و ووتی: واللہی من خوشحال نیم به پۆشاک پۆشینتان، ووتیان: نهی ته میری برواداران ژیر دهسته کانی خۆت پۆشته کردو کاریکی جوانت کرد، ووتی: له پیناو ته م دوومنداله خه لک به ری ده که ون، که چی ته وان هه یچیان له و خه لاته بهر نه که وت، ته م پۆشاکه بۆ ته وان گه وره و مه زنه بۆ خه لک بچوکه، پاشان نامه یه کی نارد بۆ والی یه مهن که خیرا دوو بهرگی بۆ بنیری، ته ویش بۆی نارد و حسن و حسین پی پۆشته کردن. (۱)

۳. پیش خستنی حسن و حسین و بهنی هاشم له بهخشش و دیاری دا.

له أبو جعفر ریوایه تی کراوه، کاتیک عمر سه ر که وتنی به ده ست هینا ویستی بشک و بهش بۆ خه لک دیاری بکات، هاوه لانی پیغه مبه ری کۆ کرده وه، عبدالرحمن کوری عه وف ووتی: له خۆته وه ده ست پی بکه، فه رموی نانه خیر له و که سه وه ده ست پی ده که م، که له پیغه مبه ر (رضی الله عنه) و بهنی هاشمه وه نزیکتره، پاشان به شی بۆ عباس دیاری کرد، پاشان علی. تاکو له نیو پینج هۆز دابه شی کرد به هۆزی عوده ی کوری که عبی کۆتای هینا سه ره تا بۆ ته و که سانه ی ناماده ی جهنگی به در بوون له بهنی هاشم ئینجا ته و که سانه ی ناماده ی جهنگی به در بوون له بهنی ئومه ییه له نه وه ی عبدالشمس. له نزیکتره وه بو نزیک بهش و به خشی شی به سه ر دابه شکردن (۲)، حسن و حسینیش ته م خه لاته ی باوکیان دیان گزیته وه وه که ته هلی به در ته مهش له بهر نزیکیان له پیغه مبه ر (رضی الله عنه) به هه ری که یان پینج هه زار دره م خه لات ده کریت (۳)، له م چیرۆکه دا خۆشه ویستی حه قیقی عمر بۆ ئال و به دیت و به

۱ - المرتضی، لا ۱۱. کنز العمال (۷/ ۱۰۵).

۲ - الحراج لأبی یوسف، لا ۲۴، ۲۵ المرتضی، لا ۱۱۸.

۳ - تاریخ دمشق الکبیر (۶/ ۱۴).

گشتی و بۆ حسن و حسین به تاییه تی دهرده که ویت بهرهنگیگ له گهل گهوره هاوه لانی چینی یه کهم له خلاتکردن ههژماریان دهکات، ئەمه تهنها خۆشه و یستیک ییگه رده بۆ حسن و حسین و ریزانه له و پله و پایهی له لای پیغه مبهەر (عَلَيْهِ السَّلَام) ههیان بوو.

۴. ههلسوکه وتی عمری کورپی خهتاب له گهل فاتیمه ی دایکی حسن دوا ی کۆچی دوا ی پیغه مبهەر (عَلَيْهِ السَّلَام): له ئەسله مه ی عه دوی رپوایه تکراره ده لئی: دوا ی کۆچی دوا ی پیغه مبهەر (عَلَيْهِ السَّلَام) کاتیگ به یعه ت به أبوبکر ده درا علی و زوبیری کورپی عه وام ده چون بۆ لای فاتیمه بۆ نه وه ی راویژی پی بکه ن عمر نه وه هاوه لای پیگه یشت و هات بۆ لای فاتیمه و وتی: ئە ی کچی پیغه مبهری خوا (عَلَيْهِ السَّلَام) هیچ کهس له مه خلوقاتی خوا له دلای ئیمه له پیغه مبهەر (عَلَيْهِ السَّلَام) خۆشه و یستر نیه، دوا ی نه ویش تو له هه موکهس خۆشه و یستری لامان، له م قسانه دا علی و زوبیر به ژور که وتن فاتیمه راسته وخۆ پی و وتن برۆن بۆ به یعه ت دان، رۆیشتن و نه گه رانه وه تا کو به یعه تیان (۱)، ئەم فه رموده صحیحه له گهل نه وه شدا تیگه هه لکیشه له گهل رۆحی نه وه ی نه وسه رده مه. له م باره وه شیعه رپوایه تی زیادی کردوه و کۆمه لیک بوختان و درۆیان هه لبه ستوه، ده لئین: عمر ده لئی: هه ر کاتیگ ئەم که سانه لای تو کۆبونوه ئەم خانوه یان به سه ر داده سوتیتم، چون نه وان ئاره زو ده که ن موسلمانان په رته وازه بن به هۆی خو دواخستنیان له به یعه ت دان، دوا ی نه وه ی عمر ده رچوو زۆری پی نه چوو نه وان هاتن بۆ لای فاتیمه، پی و وتن: ئەری زانیوتانه عمر پی و وتوم: سویند به خوا گه ر نه وان به گه ری نه وه بۆ لات ده بی خانویان به سه ردا بسوتیتم قه سه م به خوا نه وه له سویند خوار دنه که ی راستگۆیه، برۆن له لام، ئەم کاره بکه ن، نه هاتنه وه بۆ لای تا کو به یعه تیان دا (۲)، ئەم چیرۆکه پر و پوچه نه چه سپاوه له عمر (عَلَيْهِ السَّلَام) بانگه شه ی عمر بۆ سوتاندنی مالی فاتیمه یه کیکی تره له درۆیه شاخ داره کان. شیعه هی ناویانه له گهل چه ند درۆیه کی تر له په رتوکه که ی طبری الطبرسی (دلایل الإمامه) (۳)، که له جابری جه عفی رپوایه تکرارون به کۆ ده نگی پی شه واکانی فه رموده ناسی ش جابری جه عفی درۆزنه ههروهک له کتابی (المیزان

۱ - ابن أبي شيبة: المصنف (۵۶۷/۱۴) إسنادة صحيح.

۲ - عقائد الثلاثة والسبعين فرقة لأبي محمد اليميني (۱۴۰/۱)

۳ - دلایل الإمامة، لا ۲۶ نقلًا عن عقائد الثلاثة والسبعين (۱۴۰/۱).

الذهبي).^(۱) وه کتیبی تهذیب تذهیب.^(۲) باسکراوه هه نديک له شيعه کان گومانيان بردوه عمر له فاتيمه‌ی داوه و مندالتيکی به ناوی محسن له بار بردوه. ئەمانه هه موو درۆيه و هيچ بنه مایکی راستيان نيه. ئەم نه زانانه هينديک جار تانه و ته شهر له علی ده‌دهن، چونکه بيدهنگ بووه له ناست عمر، که دليرترين هاوه‌لی پيغه مبه‌ره (ﷺ)^(۳)، ده‌لی: ژماره‌یه‌ک له هوشمهنده شيعه کان نکۆلی ئەم درۆ و گالته جاريه‌يان کردوه^(۴)، زانراوه که (محسن) له ژيانی پيغه مبه‌ردا له دايک بووه، هه‌روه‌ک ئەمه به رپوايه‌تيکی صحيح له سندی ئيمام أحمد چه‌سپاوه وه‌ک له پيشه‌وه باسماں کرد.

۵. هاوسه‌رگيري ئيمام عمر له‌گه‌ل (أم کلثوم) ی کچی علی کورې أبوتاليب:

عمر خۆشه‌ويستتيکی تايبه‌تی له دل دابو بو ئەهلی به‌یت، ئەمه‌ش به هۆی بوونی خزمایه‌تی و نزیکایه‌تی لیا‌نه‌وه کاتيک پيغه مبه‌ره (ﷺ) وه‌سيه‌تی له أبوبکر کرد رپزی ئەهل و به‌یت بگري و چاوه‌ديری مافه‌کانيان بکات، ئەمه بو عمر پالنه‌ر بوو بو خوازبينی (کلثوم) ی کچی علی و فاتيمه سۆزی ده‌جولتی و ده‌لیت: سویند به‌خوا له سه‌ر زه‌وی که‌سيک نيه به خۆش مه‌شه‌به‌ی عه‌ودال بیت وه‌ک من دواتر عمر پوی له موهاجيره‌کان کرد و به‌وپه‌ری خۆش‌حالیه‌وه ووتی: وه‌رن پيرۆزبايم لی هه‌که‌ن، دواتر هۆی هاوسه‌ر گيري له أم کلثوم خسته‌ روو ووتی له پيغه مبه‌رم بيستوته ده‌یفه‌رموو: هه‌موو ره‌چه‌له‌ک و ره‌گه‌زيک له يه‌کتر ده‌پچرۆ ته‌نها ئەو که‌سانه‌ی له هۆزو ره‌چه‌له‌کی منن نيوانيان ناپچرۆ، بۆيه‌ حه‌زم کرد له نيوان من و پيغه مبه‌ره‌ی خوادا په‌يوه‌نديه‌ک هه‌بيت^(۵)، مامۆستا أبومعازی إسماعيلي له باسی هاوسه‌رگيري عمری کورې خه‌تاب له أم کلثوم ئەم هاوسه‌رگيره‌ی به‌کاریکی راست و دروست داناوه، به‌دورزی زانیوه ئەمه هه‌لبه‌ستراويیت، ئەنجامگيري ئەمه‌ش به‌ گه‌ران به‌دواي سه‌رچاوه‌کانی شيعه‌و سونه که په‌يوه‌ستن به‌م

۱ - الميزان الذهبي (۱/۲۷۹).

۲ - تهذيب التهذيب (۲/۴۷).

۳ - حقه من التاريخ، لا ۲۲۴.

۴ - مختصر التحفة الاثنى عشرية، لا ۲۵۲.

۵ - إسناده حسن أخرجه الحاكم في المستدرک (۳/۱۴۲).

هاوسەرگیریه پیرۆزه دهست کهوتوو، منیش ههندیک له ژیان و ههلویستهکانی أم کهلسوم باسکرده له سهردهمی عمری کوری خهتاب (ﷺ) دا له کتابهکه م بهناوی (فصل الخطاب فی سیره أمیره المؤمنین عمر بن الخطاب، شخصيته وعصره).

۶. دهسکهوتهکانی مه دائین:

کاتیک مه دائین نازادکرا^(۱)، له سالی ۱۶ کۆچی، دهست مایهیان هینایه وه، عمر ههزار درهه می بهههریه که له حسن و حسین به خشی پینج سهت درهه میشی به عبداللهی کوری به خشی^(۲)، ئەم روداو هه خۆشهویستی عمر بۆ حسن و حسین دوپات ده کاته وه.

۱- ئەو قسه یه ی علی دوا ی شههیدکردنی عمر ووتی:

إبن عباس ههروه که له (صحيح البخاري) دا هاتوو ه ووتویه تی: عمر کهوته جینگه و خه لک سهردانیان ئە کردو دوعایان بۆ ئە کرد پیش ئە وهی وه فات بکات، پیاویک بالی عمری گرت ته ماشای کرد علی کوری أبوتالیب بو، بهزه یی به عمر دا هاته وه و فرموی: هیچ کهسی نه ماوه وه که تو حهزبکه م به و کارو کرده وه یه ی تو به خوا بگه م، تو له گه ل دوو هاوه له که تدا ی و زۆر جار ئە ته بیست پیغه مبه ری خوا (ﷺ) ئە یفه رموو: (ذهبت أنا وأبوبکر وعمر، ودخلت أنا وأبوبکر وعمر، وخرجت أنا وأبوبکر وعمر)^(۳) واته: (من و أبوبکر وعمر بۆ فلانه شوین رۆیشتین، من و أبوبکر وعمر هاتین، من و أبوبکر وعمر رۆیشتین).

۱. عمری کوری خهتاب ههزی له دابه زینی نه کردوو ه و منیش بۆیه ههزی پی ناکه م:

کاتیک علی (ﷺ) له روودانی (جمل) بۆوه چوو ه به سهروه و عانیشه ی دایکی ئیمانداران (په زای خوی لی بۆ) به ریکرد کاتی وویستی بگه رپه توه مه که ه، له به سهروه بۆ کوفه به ریکهوت و رۆژی دووشه مه چوو ه کوفه، دوازه شهوی مانگی په جه بی سالی

۱ - مه دائین شاریکه له بهغدا شهش فرسه خ دوره وله سه ر دهستی سعدی کۆری وه قاس (ﷺ) نازاد کرا.

۲ - مقامات العلماء للغزالي، ۶، ۱۶۱.

۳ - البخاري رقم: ۳۶۸۵.

سی و شەش تیپەر بوو بوو، پی ی ووترا له کۆشکی سپی (القصر الابيض) دابه‌زی، ئەویش ووتی: نه‌خێر، چونکه عمری کۆری خەتاب حەزی به‌ دابه‌زینی ئەو شوینە نه‌کردوو و منیش حەز به‌و شوینە ناکەم تیایدا دابه‌زم، بۆیه له (الرحبة) دابه‌زی و له (الجامع الاعظم) دوو پ‌کعات نوێژی کرد.^(١)

• خۆشویستنی ئالوبه‌یت بۆ عمر (رضی اللہ عنہ):

بێگومان له‌به‌لگه‌کانی خۆشویستنی ئالوبه‌یت بۆ عمر (رضی اللہ عنہ) ناوانی مندا له‌کانیا نه‌ به‌ناوی عمره‌وه، ئەوه‌ش له‌به‌ر خۆشویستن و سه‌رسوپمان به‌که‌سیتی عمر و پ‌یزگرتن له‌و کاره‌ پ‌یروۆز و په‌وشته‌ مه‌زن و ئەو خزمه‌ته‌ گه‌ورانە‌ی پ‌یشکە‌ش به‌ئیسلامی کردوو، ئەو په‌یوه‌ندیه‌ پ‌یزدار و خۆشه‌ویسته‌ی که‌ په‌یوه‌ستی کردوو به‌که‌س و کاری بنه‌ماله‌ی پ‌یغه‌مبه‌رایه‌تی و ئەو ژن و ژن خوازیه‌ی له‌ نیوان خۆی و ده‌نواندا بووه، بۆیه یه‌که‌مین که‌سیک به‌ناوی عمره‌وه ناوی کۆری خۆی نابێ ئەمیری ئیمانداران علی کۆری ئەبی تالیب بووه که ئەو کۆره‌ی له‌ أم حه‌یبی کچی (په‌یعه‌ الکبری‌ة) هی به‌ناوی عمره‌وه ناو ناوه.^(٢)

له‌ کتیبی (صاحب‌ الفصول) دا، له‌ ژیر ناو‌بردنی کۆرانی علی کۆری ئەبو تالیبه‌وه (رضی اللہ عنہ) هاتوو: عمریش (رضی اللہ عنہ) له‌ (التغلبیة) یه‌که‌ (صه‌یاء کچی په‌یعه) و له‌و سه‌بایانه‌ بووه، که‌ خالیدی کۆری وه‌لید (رضی اللہ عنہ) له‌ (عین‌ التمر) دا هه‌لیکوتایه‌ به‌سه‌ریان، ئەو عمره‌ش تا هه‌شتاو پ‌ینج ساڵ ته‌مه‌نی کردوو تاوه‌کو نیوه‌ی میراتی علی (رضی اللہ عنہ) به‌ده‌ست خستوو، چونکه‌ گشت خوشک و براکانی، که‌ عبدالله و جعفر و عثمان بوون هه‌مویان له‌ پ‌یش خۆی له‌گه‌ڵ حسیندا (رضی اللہ عنہ) کۆژران) واته‌: ئەو له‌گه‌ڵیاندا نه‌کۆژرا - بۆیه میراتی ئەوانیشی وه‌رگرت^(٣)، به‌و جوۆره‌ش حسن له‌ خۆشویستنی بۆ عمری کۆری خەتاب شوین پی ی باوکی هه‌لگرت و یه‌کیک له‌ کۆره‌کانی به‌ناوی عمره‌وه ناونا^(٤)، هه‌روه‌ها حوسه‌ینی کۆری عه‌لیش عمری ناواناوه‌ و دوا‌ی حوسه‌ینیش کۆره‌که‌ی که‌ علی نازناوی (زین‌ العابدین) هه‌بووه یه‌کیک له‌

١ - تاریخ‌ الخلافة‌ الراشدة، محمد کنعان، لا: ٣٢٣.

٢ - تاریخ‌ اليعقوبي (٢١٣/٢) الشيعة‌ وأهل‌ البيت، لا: ١٣٣.

٣ - الفصول‌ المهمة، لا: ١٤٣، الشيعة‌ وأهل‌ البيت، لا: ١٣٣.

٤ - الشيعة‌ وأهل‌ البيت، لا: ١٣٣.

کورپه‌کانی به‌ناوی عمره‌وه ناو ناوه^(۱)، هه‌روه‌ها موسای کورپی صادق هه‌لگری ناز ناوی کازم (موسی الکاظم) یه‌کیک له کورانی به‌ناوی عمره‌وه ناو ناوه^(۲)، بۆیه شه‌و زاناو پێشه‌وایانه‌ی ئالی به‌یت ته‌وانه‌ی به‌رپێبازی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) رپه‌روی شه‌هلی سوننه‌و جه‌ماعه‌یان کرد به‌ رپبازی خۆیان شه‌و خۆشه‌ویسته‌یه‌یان بۆ عمری فاروق ده‌رخستوه له‌دوای کۆچی دواییدا، بێگومان ناوی عمر (ﷺ) و هه‌روه‌ها ناوی أبوبکر (ﷺ) و عثمانیش (ﷺ) له‌ نه‌وه‌کانی ئالو به‌یتدا هاتوه‌ له‌وانه‌ی رپبازی راستیان کارپیکردبوو، که به‌رنامه‌ی شه‌هلی سوننه‌و جه‌ماعه‌ یه‌ تا شه‌مپۆ، هه‌روه‌ها ناوی هاوه‌لان و دایکانی ئیماندارانیش له‌و ماله‌ هاشمیانه‌ ده‌بینین، که پابه‌ند بوونه‌ به‌ قورئان و فه‌رموده‌وه، بێگومان به‌ ناوه‌کانی طلحه و عبدالرحمن و عائیشه و ئومو سه‌له‌مه‌وه نه‌وه‌کانی خۆیانیان ناو ناوه، ئیمه‌ش شیعه‌ی شه‌مپۆ بانگه‌واز ده‌که‌ین، که پابه‌ند بن به‌ علی و حسن و حسین و گشت ئیمامه‌کانی ئال و به‌یته‌وه، چونکه‌ به‌وه‌ آنساریانی ئاینی خوا و هاوه‌لانی پێغه‌مبه‌ری خویان خۆش ده‌وێت و به‌و هۆیه‌شه‌وه هه‌ندێ له‌ کوران و کچانیان به‌ ناوی خه‌لیفه‌کانی راشیده‌ین و دایکانی ئیماندارانه‌وه ناو ده‌نێن.^(۳)

• ووته‌ی عبدالله کورپی چه‌سه‌نی کورپی علی کورپی شه‌بو تالیب له‌ باره‌ی عمره‌وه له‌ چه‌فسی کورپی قه‌یسه‌وه، ده‌لێ: له‌ باره‌ی مه‌سح کردن له‌سه‌ر(خف).^(۴) له‌ عبدالله کورپی حسنم پرسی، شه‌ویش وتی: مه‌سح بکه، چونکه‌ عمری کورپی خه‌تاب (ﷺ) مه‌سحی کردوه، ووتم: من شه‌پرسم که تۆ مه‌سح شه‌که‌ی؟ وتی: تۆ به‌ عمر نا‌په‌حه‌تی، من له‌ باره‌ی عمره‌وه هه‌والته‌ پێ شه‌ده‌م و له‌ بۆچوونی خۆم شه‌پرسی، بێگومان عمر له‌ من و هه‌رچی له‌سه‌ر زه‌ویدایه‌ باشتره‌، منیش وتم: شه‌ی باوکی محمد، خه‌لکانیک وای داده‌نێن شه‌مه‌ خۆپاریزی بیته‌ له‌ شه‌وه، شه‌ویش پێی ووتم: له‌ نیوان گۆری پێغه‌مبه‌ر و مینبه‌ر دا بووین: خویه‌ گیان شه‌مه‌ قسه‌ی منه‌ له‌ ناشکرا و نه‌پێیدا و له‌ دوای منیش قسه‌ی که‌سیکی تر

۱ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا: ۱۳۴.

۲ - هه‌مان سه‌رچاوه لا: ۱۳۵.

۳ - إذهبوا أنتم الرافضة، عبدالعزيز الزبيدي، لا: ۲۳۰.

۴ - خف: له‌ زمانی کوردی پێ ده‌لێن: کارک

لهسهرم مهبيسته، پاشان فرموى: كييه وا گومان دهبات على (ﷺ) نازار دراو بووه و پيغمبهري خواش (ﷺ) فرمانتيكي پيكردوو و نهویش جي به جيی نه كردوو، بهسه نهو درويه له دژی على كه پيغمبهري خوا (ﷺ) فرمانتيكي پيكرديت و نهویش به جيی نه هيتاييت. (۱)

سييه م: له سهرده می عثمانی کوری عفاندا (ﷺ):

(ذوالنورین) عثمان له ساله يه كه مه كانی بانگه وازی ئيسلاميه وه په يوه ندى توند و توئی به بانگه وازی ئيسلاميه وه هه بوو، هه وائه تايه تيه كانی پيغمبهريتي و گشتيه كانی له دهست دهرنه چوو له ژيانی پيغمبهردا (ﷺ) و، هيچ هه وائ و باسيكي خيلافه تي ههردوو به پيژه كه شي (أبو بكر و عمری) له دهست دهرنه چوو، به ده برپينيكي تر هيچ شتيكي له دهست نه چوو له وهی نه مپو به كاره بناغه ييه كانی دهوله تي ئيسلامی ناو ده نين.

نهو بهرنامه پهروه رده يه قورثانی پيروزی خوا بوو كه عثمانی كوری عفان (ﷺ) و گشت هاوه لانی له سهري پهروه رده بوون، ههروه ها نهو پشتگيرو چاوكه به هيژه ی كاريگه ري كرد، كه سيئي عثمانی كوری عفان و بههره كه ی سه رجور و ووزه كانی دهرخت و دهرونی پوخت كرده وه هاو پييه تي كردنی پيغمبهري خوا (ﷺ) و خویندكاربونی بوو له قوتابخانه ی پيغمبهرايه تي دا، چونكه عثمان (ﷺ) له مه ككه و دواي موسلمان بونی هاوه ليتي پيغمبهري خوا بووه (ﷺ) ههروه كو دواي هيجره تيش له مهدينه له گه ل پيغمبهري دا بووه (ﷺ)، بيگومان عثمان دهرونی خو ی ري كخستبوو، سوور بوو له وهی له نه لقه كانی قوتابخانه ی پيغمبهرايه تيدا و له سه ر دهستی ماموستا و رينيشانده ري مروفايه تي لقه جور به وجوره كانی زانست و زانياريه كان بخويني و فيربي، نهو ماموستايه ی پهروه ردگاری به جوانترين شيوه پهروه رده ی كرد، عثمانی كوری عفان (ﷺ) لهو كه سانه نه بوو له بهر ته مبه لي يان هه له اتنيك له به ده ر دواكه وي، ههروه كو هه ندي ثاره زووباز له ناماده نه بونی له خه ييه ردا نهو تانه يه ی لي نه دهن، عثمان مه به ستي پيچه وانه كردنی پيغمبهري خوا نه بووه (ﷺ)، چونكه نهو گه و ره بي و فه زله ی، كه

۱ النهي عن سب الاصحاب وما فيه من الإثم والعقاب لعلم عبدالواحد المقدسي، لا: ۵۷.

خه لکی به دەر له گوێرایه لێ کردنی پینغه مبهری خوادا (ﷺ) و ده ده ستیان هینا، عثمانیان له گه لدا بوو بۆ به دەر دەر چوو له گه ل پینغه مبهری خوا (ﷺ) و پینغه مبهر فرمانی گه رانه وه و چاودیزیکردنی روقیه ی کچی پيدا که نه خۆش بوو به وه نه خۆشیهش مرد، عثمان (ﷺ) له وه پهری گوێرایه لێ کردنی پینغه مبهری خوا (ﷺ) بوو، له ده سه که وته کانی به در به شی جیا کرده وه و پاداشتی داو به هۆی گوێرایه لێ خواو پینغه مبهر وه له ده سه که وت و گه وره ی و پاداشت به شدار بوو، له حوده ییبه شدا (الطبري) له چهند شتی کدا تایبه ته ندی عثمان (ﷺ) باس ده کات: به وه ی پینغه مبهر دهستی خسته دهستی خۆی له جیاتی دهستی عثمان و به یعه تی کرد و عثمانیش له وه ی نه بوو کاتێ ها وه لانی به یعه تیاندا، تایبه تبه ونی له گه یانندی ناوی پینغه مبهر (ﷺ) بۆ خه لکی مه که که و شایه تی پینغه مبهری با سه کرد وه، له باره ی عثمان (ﷺ)، که بۆ ناردنی نه وه په یامه ی نارد (طواف) ی به جی هیشت^(۱)، له فه تخی مه که که شدا پینغه مبهری خوا شه فاعه تی عثمانی کورپی عه فانی له به رامبه ر عبدالله کورپی نه بو سه رحی قبول کرد.^(۲)

له ژیا نی کۆمه لایه تی عثمانیش له مه دینه دا، ها وسه رگیریکردنی بوو به أم کلثومی کچی پینغه مبهری خوا (ﷺ) له دوای مردنی روقیه ی کچی پینغه مبهری خوا (ﷺ) و مردنی عبدالله کورپی عثمان و پاشان مردنی (أم کلثوم) (په زای خوای لی بیست)، له به شداریه ئابوریه کانیشی له بونیاتنانی ده ولته تا، کپینی بیری (روقه) به بیست هه زار دره هم و له پینتاو خوا دا تایبه تیکرده ده ولته مه ندو هه ژاران و فراوان کردنی مزگه وتی پینغه مبهر و به خشینه گه وره که ی به سه و پای (العسرة)، با سی زۆریش هاتوه له باره ی گه وره یی عثمان له گه ل که سانی تر دا، له وانه: نه وه ی له باره ی گه وره ی و فه زلی خۆیه وه هاتوه.

پینغه مبهر (ﷺ) هه والی داوه له باره ی نه وه فیتنه یه ی که عثمانی تیادا شه هید، عثمان یه کیك له ها وه لان و نه هلی شورا بووه نه وانه ی له پودا وه گه وره کانی سه رده می أبو بکری

۱ - المناقب النضره فی المناقب العشره، ۶ - ۴۹۰ - ۴۹۱.

۲ - اعضاء البیان فی تاریخ القرآن، لصابر أبو سلیمان، ۷۹.

صديق (ﷺ) بۆچونيان وهرده گيردا، عثمانى له دوو كهسه نزىكه كه لاي ابو بكرى صديق (ﷺ)، عمرى كورپى خطاب له كاتى ناخوشى، عثمانى كورپى عفان له كاتى نارامى و خوشى عمر (ﷺ) هزيرى خيلافه تى ابو بكرى صديق كاتى گهوره خيلافه تى ابوبكرى صديق بوو، عثمان (ﷺ) شويتنى بهرزى لاي عمر هه بوو، گهر بيانويستايه پرسياريان له عمر بكر دايه له باره شتيكه وه ئه وه نه ياغخته سهردهم عثمان و عبدالرحمنى كورپى عوف، عثمانى به جيگر نه ناسرا.

حه سه نى كورپى عه ليش (ﷺ) له سهردهمى عثماندا له هه ره تى گه نجيه تيدا بوو، له ته مه نيكد ا بوو ده يتوانى رو دوا وه كانى ده وروبهر و سياسه تى خه ليفه ي راشيدو ها وه لانى پيغه مبهرى (ﷺ) ده وروبهرى تيبگات، له گرنگترين ئه وه په ندو وانانه ش كه حه سه نى كورپى على وه ريگرت و فير بوو ئه مانه بوو:

١- عمر (ﷺ) له كاروبارى خيلافه تدا:

عمرى فاروق (ﷺ) تا كو تا ساته كانى ژيانى بهردهوام بوو له گرنگيدان به يه كه بونى ئومه ت و داهاتوه كه ي، سه ربارى ئه وه نازاره زوره ي له برينى سه ختى لاشهيدا ده يچيژا، بيگومان سات گه ليك نه مره، كه با وه رپى پته وى فاروق و دلسو زى و خو گريه كه ي تيايدا ده بينرئ ده كات. (١)

بيگومان عمرى فاروق له و ساته ناسكه دا ريگه يه كى نوئ له ديارى كردنى خه ليفه ي تازه دا بئى كه پيشت نه بووه، ئه وه ش به لگه يه كى ناشكرا بوو له تيگه يشتنى خوئ له سياسه تى ده و له تى ئيسلاميدا، پيغه مبهر (ﷺ) پيشت دونياى به جئ هيشت و به ده قيكي راشكاوانه جينشيني داننا، ابو بكرى سديقىش وه فاتى كرد و دواى پاوئژ كردنى ها وه لانى عمر يان (ﷺ) كرده جئ نشين، كاتيكيش له عمر (ﷺ) داواكرا كه له سه ره مه رگدا بوو به وه ي خه ليفه ي ديارى بكات، به ورياييه وه بيري كرده وه و ريگه يه كى هه لئشارد كه س پيشى نه كه وتبوو، تا وه كو بو كات و شوئنه كه بگوئجئ، پيغه مبهرى خوا (ﷺ) خه لكى به جئ هيشت و خه لكيش دانيان به له پيشت بوونى ابوبكر (ﷺ) دانا، به تاييه ت

١ - الخليفة الفاروق عمر بن الخطاب للعاني، لا: ١٦١.

پیتغمبهری خوا (ﷺ) به قسه و کردار و ناراسته‌ی نومه‌تی کرد، که ابوبکر (رضی الله عنه) دوی ئه‌و خه‌لیفه‌و أبو بکریش، که عمری (رضی الله عنه) کرده خه‌لیفه ده‌یزانی! که متمان‌هی گه‌وره و به‌هیز لای هم‌وو هاوه‌لان هه‌یه که عمر به‌هیزترو باشته تاوه‌کو دوی ئه‌و به‌ریرسیاریتیه هه‌لبگرت، له دوی راویژکردن به‌گه‌وره هاوه‌لانی عمری کرده خه‌لیفه‌ی دوی خۆی، هیچ یه‌کێک له‌و هاوه‌لانه‌ش دژی بۆچونه‌که‌یان نه‌کردو به‌وه‌ش یه‌ک ده‌نگی (اجماع) ی به‌یعه‌تی عمر هاته دی (۱)، به‌لام شیوه‌ی هه‌لبژاردنی خه‌لیفه‌ی نوی و، شوری له‌چهند که‌سیکی سنوردار ده‌کات له‌ شه‌ش هاوه‌لی پیتغمبهری خوا (ﷺ) کورت ده‌کاته‌وه که هه‌موویان شیایوی وه‌رگرتنی ده‌سه‌لات بوون، گهر چی پله‌و لیته‌توویشیان جیاواز بیته و شیواز و ماوه‌ی هه‌لبژاردن و ئه‌و ده‌نگانه‌شی بۆ دیاریکردن که به‌س بۆ هه‌لبژاردنی خه‌لیفه و برپاری ئه‌و نه‌نجومه‌نه‌و بارسه‌نگی یه‌کسانی ده‌نگه‌کانی‌شی دیاریکردوو، فرمانی به‌کۆمه‌لێک له‌ سهربازانی خاویدا که چاودیری رۆیشتنه‌ رپوه‌ی هه‌لبژاردنه‌کانی ئه‌و نه‌نجومه‌نه‌ بکه‌ن و سزای ئه‌و که‌سانه‌ش بده‌ن پیتچه‌وانه‌ی فرمانی جه‌ماعه‌ بیته و رپنگری په‌شیوی بکه‌ن به‌جۆری رپنگه‌ نه‌ده‌ن که‌سی بجیتنه لایان یان گوئیستی باس و برپاری نه‌نجومه‌نی (أهل الحل والعقد) بی. (۲)

أ - ژماره‌و ناوی ئه‌و که‌سانه‌ی عمر (رضی الله عنه) یان بۆ شورا دیاریکرد:

که‌سه‌کان شه‌ش بوون: علی کورپی ئه‌بو تالیب، عثمانی کورپی عه‌فان، عبدالرحمنی کورپی عه‌وف، سعدی کورپی ئه‌بو وه‌قاص، زوبیری کورپی عه‌وام، ته‌لحه‌ی کورپی عوبه‌یدللا (رضی الله عنهم)، سعدی کورپی زه‌یدیش که‌یه‌کێک بوو له‌و ده‌که‌سه‌ی موژده‌ی به‌هه‌شتیان پیندرأبو له‌ خۆ پالاوتن دوورخسته‌وه، چونکه له‌ هۆزی (بنی سعدی) بوو. (۳) عمر (رضی الله عنه) سوور بوو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی نزیکه‌کانی خۆی له‌ ده‌سه‌لات دووربخاته‌وه، گهر چی که‌سی شیایوی ئه‌و پله‌یه‌شی تیدابی، بۆیه سه‌عیدی کورپی زه‌ید که‌که‌س و خزمی خۆی بوو له‌ لیستی خۆپالیوه‌وانی خیلافه‌ت دوور خسته‌وه. (۴)

۱ - أولویات الفاروق للقرشي، ۷: ۱۲۲.

۲ - أولویات الفاروق للقرشي، ۷: ۱۲۳.

۳ - البداية والنهاية (۱۴۲/۷).

۴ - الخلفاء الراشدون للخالدی، ۷: ۹۸.

أ- شیوازی ھەلبژاردنی خەلیفە:

عمر (رضی اللہ عنہ) فرمانی بەو شەش کەسە کرد لە مائلی یەکیکیاندا کۆبیینەوہ و ھاویژ بەکن و تیایدا عبداللہ کوری عمریش تەنیا بۆ ھاویژ پیکردن نامادەبیّت و مافی خو پالاوتنی نیہ، (صہیب) ی رۆمیش پیش نوژی خەلکی بکات و پی ی ووت: بۆ سی رۆژ ئەمیری پیش نوژی خەلکیت. تاوہ کو لەو شەش کەسە پیشنوژی خەلکی نەکن، کە کردی ئەوہ لەلایەن عمرہوہ بۆ خیلافەت پالیئوراوہ.^(۱) و فرمانی بە (میقداد بن الاسود) و (أبا طلحة الانصاری) کرد چاودیری رۆیشتنە رێوہی ھەلبژاردنەکان بن.^(۲)

ب - ماوہی ھەلبژاردنەکان یان ھاویژ کردنەکە:

عمر (رضی اللہ عنہ) بەسی رۆژ ماوہکە ی دیاریکردووہ، کە ماوہیەکی تەواوہ، گەر لەو سی رۆژە زیاتری کرد ئەوہ تەنگەژە ی جیاوازی و ڕکەبەری فراوان ئەبیّتەوہ بۆیە پیسانی ووت! نابۆ چوارەم رۆژ بیّت و ئەمیرتان نەبیّت.^(۳)

ج - ژمارە ی ئەو دەنگانە ی بەسن بۆ ھەلبژاردنی خەلیفە:

إبن سعد بە (إسناد) ێک تەحزیجی کردووہ کە کەسەکانی متمانە پیکراون: عمر (رضی اللہ عنہ) بەسوہیبی ووت: سی رۆژ نوژی بۆ خەلکی ئەنجامبەدە و ئەو چەند کەسەش با لەمالیکدا بن، گەر لە ھەلبژاردنی کەسیک یە کدەنگ بوون ئەوہ ھەر کەسی دژ بوو لەملی بدەن.^(۴) عمر (رضی اللہ عنہ) فرمانی کوشتنی ھەرکەسیکی دا پیچەوانە ی ئەو کەسانە بکات کە بۆ دیاریکردنی خەلیفە کۆبونەتەوہ و پەرتەوازیی بخەنە نیوان موسلمانانەوہ ئەوہش بەدەقی فرمودە ی پیغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم): ((من أتاکم وأوکم جمیع علی رجل منکم یرید أن شیق عصاکم، أو یفرق جماعتکم فاقتلوہ)).^(۵) ئەوہ لەکتیبەکانی میژوو داھاتووہ کە عمر (رضی اللہ عنہ) فرمانی کۆبونەوہ و ھاویژی پیداون و سنوری بۆ دیاریکردون گەر پینج کەسیان

۱ - الخلفاء الراشدون للہنسای، لا ۲۱۳.

۲ - أشهر مشاہیر الاسلام فی الحرب والسیاسة، لا ۶۴۸.

۳ - الطبقات لابن سعد (۳/۳۶۴).

۴ - ھەمان سەرچاوہ (۳/۳۶۴).

۵ - مسلم (۳/۶۸۰).

له سهر يه کيکيان کۆبونهوه و کهسکيان دژ وهستا نهوه به شمشير سهرى بپهريتن، گهر چواريان يه کدهنگ و دوانيان دژ بوون نهوه له سهرى دوو کهسه که بدن و بيانکوژن. ^(۱) نهو ريوايه تانه يه که سهندىکى (صحيح) يان نى يه و لهو باسه نامۆيانه يه (الغرائب) که نهبو موخنه فى (رافزى شيعه) پيچه وانهى دهقه راسته کان و نهوه ي له ژياننامه ي هاوه لاندايه (رهزاي خويان لى بى) دايه يئاوه، نهوه ابو مخنف باسى دهکات که قسه ي عمر بى به سوه ي بى ووتبى: له سهر سهرى نههلى شورا بوهسته گهر پينجيان ريک و دانه يه کيان دژ بوو نهوه سهرى بپهريته، گهر چواريان يه کدهنگ بوون و دوانيان دژ بوو نهوه سهرى ههردوو کيان بپهريته. ^(۲) قسه يه کى نارپکه (منکر) چۆن عمر (رضي الله عنه) قسه ي وه ها ده لئيت له کاتيکدا نهزاني: نهوانه ههلبژارده يه کى هاوه لاني پيغه مبهري خوان (رضي الله عنه) که له زانستى به فهزل و پريزيان بو نهو کاره هه ليان بژاردوه. ^(۳) له ابن سعده وه ريوايه تکراره: عمر به نه نصارى ووتوه: (بو سى رۆژ بيانکه نه مالئکه وه، گهر ريک هاتن باشه، گهر نا بچنه سهريان و له گهردنيان بدن). ^(۴) نه م ريوايه ته پچراوه (منقطعة) و له ئيسناده که شيدا (ساک بن حرب) ه که لاوازه و جى ي متمانه نيه. ^(۵)

ح - برياردان له کاتى جياوازيدا:

عمر (رضي الله عنه) وه سىتى کردوه که عبدالله کورپى عمر ناماده ي نه نجومه نه که بى و نابى دهسه لاتی پى بدریت، به لام پى و ووتون: گهر سى کهس پازى بوون، سى پياوه که ي تریش پيچه وانه، نهوه عبدالله کورپى عمر دابنين بريارتان له سهر بدات، ههرايه ک بريارى بو بدات نهوه با پياويکيان لى ههلبژيرن، گهر به بريارى عبدالله کورپى عمر ش (رضي الله عنه) رهزامه ند نه بون نهوا با له گه ل نهو که سانه بن، که عبدالرحمانى کورپى عوفيان تيدايه، وه سنى عبدالرحمانى کورپى عوفى کردوه، به وه ي يه کلاکه ره وه يه کى پيگه يشتوه و، له

۱ - تاريخ الطبري (۲۲۶/۵).

۲ - هه مان سه رچاوه.

۳ - مرويات ابي مخنف في تاريخ الطبري، د. يحيى، لا: ۱۷۵.

۴ - الطبقات لابن سعد (۳/۳۴۲).

۵ - مرويات ابي مخنف في تاريخ الطبري، د. يحيى، لا: ۱۷۶.

بارهیه‌وه و تویه‌تی: بۆچونی عبدالرحمنی کوری عه‌وف باشت‌ترین بۆچونی و یه‌کلا که‌ره‌وه یه‌ و، بۆیه‌ لی‌ رابگرن.^(۱)

خ- کۆمه‌لێک سه‌ربازی خوا چاودێری هه‌لبژاردن و رێگری له‌ په‌شینی ده‌که‌ن:

عمر (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) داوای له‌ (أبوطلحة الانصاری) کرد و پێی ووت: ئه‌ی ئه‌با ته‌لحه‌ خوای گه‌وره‌ به‌ئێه‌وه ئیسلامی سه‌ربه‌رز کرد، بۆیه‌ په‌نجای پیاوی ئه‌نصاری هه‌لبژێره‌و هانده‌ری ئه‌و چه‌ند پیاوانه‌ بن تاوه‌کو له‌ خۆیان پیاویک هه‌لده‌بژێرن.^(۲) به‌ میقدادی کوری ئه‌سه‌وه‌دیشی ووت: گه‌ر منتان خسته‌ گۆره‌که‌مه‌وه ئه‌و با ئه‌و چه‌ند که‌سه‌ له‌ و ماله‌ دا کۆبینه‌وه تاوه‌کو یه‌کی له‌ خۆیان هه‌لده‌بژێرن.^(۳)

ش- رێگه‌ دانی گرتنه‌ ده‌ستی ده‌سه‌لات له‌ لایه‌ن که‌سی باش له‌ گه‌ل بوونی که‌سی باشترا!

هه‌ندێ له‌ سوده‌کانی شورا ئه‌مانه‌یه‌: رێگه‌دانی ده‌سه‌لاتگرتنی باش سه‌رباری بوونی باشترا، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ی عمر شو‌رای خسته‌ نێوان ئه‌و شه‌ش که‌سه‌ سه‌رباری زانیاریه‌که‌ی به‌وه‌ی هه‌ندیکیان له‌ یه‌کتر باشترا، ئه‌وه‌ش له‌ ژياننامه‌ی عمردا به‌رامبه‌ر ئه‌و ئه‌میرانه‌ی ده‌رده‌که‌وێت، که‌ له‌ ولاتدا فرمانی پێی ئه‌کردن که‌ ته‌نیا گه‌وره‌ی ئایینی په‌چاونه‌ده‌کرد، به‌لکو زانیاری زۆری سیاسه‌تیشی ئه‌خسته‌ پال له‌ گه‌ل دورکه‌وتنه‌وه له‌وه‌ی چی پێچه‌وانه‌ی شه‌رعه‌، بۆیه‌ معاویه‌ و موغیره‌ی کوری شعبه‌ و عه‌مری کوری عاصی کرده‌ والی سه‌رباری بوونی که‌سانی باشترا له‌وان له‌ بواره‌کانی ئاین و زانستدا وه‌کو (أبی الدرداء) له‌شام و (ابن مه‌سعود) له‌ کوفه‌.^(۴)

ک- کۆکردنه‌وه‌ی عمر له‌ نێوان دیاریکردن و دیارینه‌کردنیدا:

۱ - تاریخ الطبري (۳۲۵/۵).

۲ - هه‌مان سه‌رچاوه‌.

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه‌.

۴ - المدينة النبوية فجر الاسلام والعصر الراشدي (۹۷/۲).

عمر ئەيزانى كە شورى تەنيا لە نىوان شەش كەسدا نايىت، بەلكو لە وەرگرتنى بۆچونى خەلكى مەدينەدا دەبىتە خەليفە، كە سى رۆژى بۆ ديارىكردووه، چونكە ئەتوان بەپراویژو ووتویژ بكن رىكەوتى زۆربەى ئامادە بىوان كى دواى ئەو ئەبىتە خەليفەو بەرپرسىارىتتىكە هەلدهگرت لەو شارەى كە (دار الھجرە) يە و زۆربەى ھاوہلانى تىدايە و، ھەموو دانىشتوانى شارانى ترىش سەر بەوانە، لەوہى ھاوہلان لە سەرى رىك بىت، چونكە مەدينە تا سالى ۲۳ك كۆمەلگەى ھاوہلان بوو، بەلكو لەبەر ئەوہى گەورە ھاوہلانى تىادا بوو عمر لەپال خۆيدا ھىشتبوويانىەو و مولكى كۆچكردنى بۆ ھەرىمە ئازاد كراوہكانى پى نەدان.^(۱)

ل- ئەھلى شورا بالاترىن دەزگايەكى سياسىيە:

عمر(ﷺ) ئەھلى شورای پاسپارد، كە لە نىو خۆياندا خەليفە ھەلبۆترن، گرنگىشە ئامازە بكنە ئەوہى ھىچ يەكىك لە ئەھلى شورا بەرھەلستكارى ئەو برپارەى نەكرد، كە عمر(ﷺ) گرتىە بەر، ھەر وەكو ھىچ ھاوہلئىكى ترىش ھىچ بەرھەلستكارىەكيان نەكردووه، ئەوہش ئەو بەلگانەى بەر دەستماندايە بەلگەن لەسەر ئەو پاستىيە، ئىمەش نازانىن: كە پىشنىارىكى تر لەلايەكى كەسكەوہ لەو سەردەمەدا كراوہ، يان لە ساتە كۆتايىەكانى عمر يان لەدواى مردنىدا بەرھەلستكارىەك لە دژى فرمانى عمردا پروويدابى، بەلكو خەلكى لەو رىوشوئىنە رەزامەند بوون و بەرژوہەندى موسلمانىان لى بينىبوو، لە تواناى ئىمەشدا ھەيە بلين: كە عمر دەزگايەكى سياسى بالائى دامەزراند كە كارە گرنگەكەى ھەلبۆاردنى سەرۆكى دەولەت يان خەليفەيە، ئەو رىكخستەنە دەستورە نوئىش كە توانادارىەكەى عمر(ﷺ) داھىنا لەگەل ئەو بنەمايانە دژنىە كە ئىسلام برپارى داوہ، بەتايبەت ئەوہى پەيوەستە بە شوراوہ.

لەوہشدا ئەو پرسىارە بەبىرى كەسدا نايەت ئايا كى ئەو مافەى بە عمر داوہ؟ پالپشتى عمر لەو رىو شوئىنەدا چىە؟ بەسە بۆ ئەوہش بزانىن كە كۆمەلئىك لە موسلمانان ئەو رىوشوئىنەيان برپارداوہ و پى ي رازىبوون و دەنگى نارەزايش لە دژدا نايستىن تا دوپاتى

۱- ھەمان سەرچاوہ.

بکهینهوه: کۆ دهنگی (الإجماع) - سه‌رچاوه‌یه که له سه‌ر چاوه‌کانی (ته‌شریح) له سه‌ر ئه‌وه هاته‌ دی، ^(۱) نابێ ئه‌وه‌ش له‌ بیر بکه‌ین که‌ عمر خه‌لیفه‌یه‌کی راشیده‌و پێویسته‌ دلنیا‌بین: که‌ ئه‌هلی شورا با‌لاترین ده‌زگایه‌کی سیاسیه‌و سیسته‌می ده‌سه‌لات له‌ ئیسلامدا له‌ سه‌رده‌می راشیده‌دا بریاری داوه‌، که‌ ئه‌و ده‌زگایه‌ی، که‌ عمر (رضی‌الله‌تعالیه‌ عنیه‌) ناوی‌ناوه‌، کۆمه‌له‌ تایبه‌مه‌نده‌یه‌کی هه‌یه‌ به‌جۆریک هه‌یج ده‌زگایه‌کی تری موسلمانان ئه‌و تایبه‌مه‌نده‌یه‌یان نه‌بووه‌، ئه‌و تایبه‌مه‌نده‌یه‌ش لای خوا بۆی به‌خشاوه‌و پێغه‌مبه‌ریش گه‌یاندوو‌یه‌تی، بۆیه‌ ناكریت هه‌یج موسلمانێك له‌رووی ته‌قواو ده‌ستپاکیه‌وه‌ به‌ پله‌ی ئه‌و ده‌كه‌سه‌ بگه‌ن.

به‌و شیوه‌یه‌ عمر (رضی‌الله‌تعالیه‌ عنیه‌) ژیا‌نی کۆتایی پێ هه‌ینا، ئه‌و کۆست و کاره‌ساته‌ش که‌به‌سه‌ریدا هات له‌به‌رامبه‌ر کاروباری موسلمانانه‌وه‌ بێ ئاگایی و له‌بیری نه‌کرد، سیسته‌میکی شیایوی بۆ شورا دامه‌زراند که‌ هه‌یج که‌سه‌یکی تر له‌وه‌دا پێشی نه‌که‌وتبوو، گومانیش ناكریت که‌شورا له‌قورئانی پیرۆز و سوننه‌تدا (به‌قسه‌و کردار) بریاری له‌سه‌ر دراوه‌ و پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) و أبوبکریش کاریان پێ کردوو، له‌به‌رامبه‌ر ئه‌و بنچینه‌شدا (الأصل) عمر دا‌هه‌ینکار نه‌بووه‌، به‌لام ئه‌و کاره‌ی ئه‌و دیاریکردنی ئه‌و رێگه‌یه‌ بوو که‌ خه‌لیفه‌ی پێ هه‌لده‌بژێردریت و ژماره‌یه‌کی لی دیاریکردن و ئه‌وه‌شه‌ که‌ پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) و أبوبکری صدیق (رضی‌الله‌تعالیه‌ عنیه‌) نه‌یانکرد بوو، به‌لكو عمر یه‌که‌مین که‌سه‌یك بوو ئه‌وه‌ی ئه‌نجامدا، جوانترین کاریکیشی کرد، به‌راستی باشترین رێگه‌یه‌کی گونجاوی حا‌لی هاوه‌لان بوو له‌وکاته‌دا. ^(۲)

بێگومان ئه‌و په‌ره‌سه‌ندنه‌ جوان و رێکه‌ی فیه‌ی خه‌لافه‌و ئه‌و ووشیا‌ریه‌ سیاسی و ئه‌و قوناغه‌ش که‌ پێویستی به‌ کۆمه‌له‌ ئیجتیه‌ادیکی کرداری به‌شداریکرد له‌ پوناکبیرکردن و فێرکردنی هه‌سه‌نی کورپی علی (رضی‌الله‌تعالیه‌ عنیه‌) و به‌خشینی تێگه‌یشته‌نیکی فراوان و پوانینیکی تۆکمه‌. ئه‌وه‌ش وه‌ها لیکرد شیوازیکی نوی بگه‌رێته‌ به‌ر که‌ که‌سه‌ی تر له‌وه‌دا پێشی نه‌که‌وتبوو، به‌شدار بوو له‌ یه‌که‌خسته‌نی ئومه‌ت له‌ داوی په‌رته‌وازه‌یی، بۆیه‌ که‌سه‌یتیه‌

۱ - نظام الحكم في الشريعة والتاريخ للقاسمي (۱/۲۲۷، ۲۲۸).

۲ - أولويات الفاروق، ص: ۱۲۷.

بههتزو داهینکاره کان له بۆشی و بهتالی دا دروست نابێ، بهلکو دهسهاتی شارهزاییهکی فراوان و سودیکی گهورهی توانا گهلیکی پیشوویهتی له بونیاتنانی ژیانی شارستانییهتی راشیدیدا.

۲- بهرنامهی عبدالرحمن کوری عوف له بهرپۆه بردنی شورا دا:

ئهوهی حهسهنی کوری علی له بهیعهتی عثماندا بینی بهرنامهی عبدالرحمنی کوری عوف بوو له بهرپۆه بردنی شورا، که لهم ههنگاوانهی خوارهوه خۆی دهبینیتتهوه:

أ- کۆبونهوهی ئهو چهند کهسه بو زوێژکردن:

کاتیك خهلكی له ناشتنی عمری کوری خهتاب (رضی الله عنه) بینهوه تا ئهو ئهنجومهنه بو راوێژکردن له مائی عائیشهی دایکی نیمانداراندا (رضی الله عنه) کۆبونهوه، وتراویشه: له مائی (فاطمی کچی قهیس الفهریه) هی خوشکی (ضحاک بن قیس) کۆبونهوه، تاوهکو گهورهترین دۆزو کیشیههک چارهسهر بکهن که خراوته بهردهم ژیانی موسلمانانهوه - له دواى مردنی عمر - کۆبونهوهو بوچونهکانیان خسته روو، خوای گهورهش بۆیهک بوچوون یارمهتی دان و ههموو موسلمانانی پێی رازیبوون. ^(۱)

ب - عبدالرحمنی داوای دهست هه لگرتن ئه کات:

کاتیك ئههلی شورا کۆبونهوه عبدالرحمنی کوری عوف پێی ووتن: کاروههلبژاردنی خۆتان بدهنه سێ کهس، زوبهیر ووتی: من کاری خۆم ئهدهمه علی، طلحه ووتی: منیش کاری خۆم دهدهمه عثمان (رضی الله عنه)، سعیش ووتی: مافی خۆم دهدهمه عبدالرحمنی کوری عوف. بهوهش پالیئوراوان بوونه سێ کهس، عبدالرحمن ووتی: کێ لهئێوه لهم کاره دهست هه لدهگرن و ئهرکی خواو ئیسلامی لهسهر بێ تا باشتترینیان بپرواننه خۆیان، ههردوو (عثمان و عهلیش) بێدهنگ بوون، عبدالرحمنی کوری عوف ووتی: ئهم کاره دهدهنه

۱ - عثمان بن عفان للصادق العرجون، ۶، ۶۲، ۶۳.

دهستی من تا که سیکتان دیاری بکهم و خوا شاید بیت که له باشتیرینتان لائدهم؟
هردو کیان ووتیان: به لئی^(۱).

ج - راپه راندنی به پیره بردنی کاری شورا له لایهن عبدالرحمنی کورپی عوف:

عبدالرحمنی کورپی عوف (رضی الله عنه) یه کسه له کۆتایهاتنی کۆبونه وهی شهش پالیئوراوه که له بهیانی پۆژی یه که شه ممه دا په یوه ندی و راپوئیه کانی دهست پیگرد و بو سی پۆژی ته و اویش بهرده و ام بوو تا بهیانی پۆژی چوار شه ممه ی چواری مه حه رده مده که کاتی ته و او بوونی نه و ماوه یه بوو که عمر بۆیانی دیاری کرد بوو.

عبدالرحمن به علی کورپی نه بو تالیب دهستی پیگرد و پی ی ووت: گهر به یعهت پی نه دهه هیچم له سه ر و ه ده گری، کئی بو خیلافهت نه پالیئوری؟ عثمان ووتی: علی کورپی نه بو تالیب..... دواتر عبدالرحمنی کورپی عوف رۆیشت بو لای هاوه لانی دیکه و راپوئیه پی کرد و به ههر که سیکیش گه یشت له مه دینه دا راپوئیه پیگردن له گه وره هاوه لانی و نه میره کانی سوپا و راپوئیه ئافره تانیش کرد له پشتی په رده وه و نه وانیش بۆچونی خۆیانسان دهر بری و بۆچونی گهنج و کۆیله کلنی مه دینه و موسلمانانیشی کرد و که نه وانیش ئاماره یان نه کرده عثمانی کورپی عوف و هه ندیکیشیان علی کورپی نه بو تالیب (رضی الله عنه) هه لئارد، له نیوه شهوی چوار شه ممه دا عبدالرحمنی کورپی عوف رۆیشتن بۆمالی (مسعود بن محرمه) هی خوشکه زای و له دهر گای دا تا خه بهری بۆوه ته ماشای کرد خه و تووه، ووتی: چیه خه و تووی، سویند به خوا ئه م شه وه به خه و یکی قورس خۆی نه رازاندۆته وه و چاوی نه رشتووه، برۆ زویئو سعد بانگ بکه، بانگی کرد و راپوئیه پیگردن، پاشان داوای لی کردم ووتی: عه لیم بۆ بانگ بکه، عه لیم بۆ بانگ کرد، قسه ی بۆ کرد تانیوه ی شه و، پاشان علی رۆیشت، پاشان ووتی عثمانم بۆ بانگ بکه، بانگیان بۆ کرد و قسه ی بۆ کرد تا بانگی به یانی له یه کی کردن^(۲).

۱ - البخاری، کتاب: فضائل أصحاب النبی رقم: ۲۷۰۰.

۲ - البخاری، کتاب: الاحکام رقم: ۷۲۰۷.

رېځکه وټنی له سهر بهیعدت پیدانن به عثمان (رضی اللہ عنہ):

دوای نویژې بهیانی پوژې بهیعدتدان، کوژتا پوژې مانگی (ذوی الحجه/۲۳ک/۶نؤقه مبهری ۶۴۴ز) و صوههیبی پوژمی ئیمام بوو، عبدالرحمنی کورې عوف هات و پیاوانی شورا لای مینبردا کوژونهوه و ناردی به شوینن نهو موهاجیر و نه نصار و نه میرانهی ناماده بوون له مه دینه وه کو: معاویهی نه میری شام و عومیری کورې سعدی نه میری (حمص) و عه مری کورې عاص نه میری مصر، که له گه ل عمردا هه جیان کرد و بو مه دینه هاوړیتیان کرد.^(۱) له پړیوایه تیکی بخاریشدا هاتووه: کاتیک نویژې بهیانی بو خه لک کرد و نه هلی شورا (حهوت که سه که) لای مینبر کوژونهوه، ناردی به شوینن نهو موهاجیر و نه نصارو نه میرانهی ناماده بوون که له گه ل عمردا هه جیان کرد بوو، کاتیک کوژونهوه عه بدولپه همان شایوتمانی هینا و پاشان ووتی: نهی علی بیگومان پوانیمه کارو قسهی خه لکی و بینیم عثمانیان نهو ی بویه رېځگه یه که بوخوت مه هیله، ئینجا به عثمانی ووت: له سهر سوننه تی خواو پیغه مبهر و هه ردوو خه لیفه که ی دواتری بهیعدت پی نه که م، ئینجا خه لکی بهیعدتیان پی دا: موهاجیرو نه نصارو نه میره کان و موسلمانانیش. بهیعدتیان پی دا.^(۲) له پړیوایه تیکی دانه ری (التمهید ولبیان) دا هاتووه:

علی کورې نه بو تالب یه که مین که سیک بووه دوای عه بدولپه همانی کورې عوف بهیعدت ی داوه.^(۳)

س- حیکمه تی عه بدولپه همانی کورې عوف له جی به جیکردنی پلانی شورادا:

عبدالرحمنی کورې عوف پلانی شورای جی به جیکرد نه وه ی رېځگه ی گه وره یی ژیری و ده رون به رزی و له خوگری بوو له پیناو به رژه وه نندی گشت موسلمانان و جی هیشتنی به رژه وه نندی سوودی تاییه تی خوی که مرؤژ له دونیادا ته ماحی بو هیه، نه وه ش له بهر یه که خستنی دهنگی موسلمانان، یه که مین دیمه نیکی نهو شورا توکمه و رېځخواه شی وه دی

۱ - شهید الدار، لا: ۳۷ له رتشددا جیاوازیه که له دیاری کردنی میژوی نهو بهیعدتدا هیه.

۲ - البخاری، کتاب: الاحکام رقم: ۷۲۰۷.

۳ - التمهید والبیان، لا: ۲۶.

هینا له ههلبژاردنی نهو کهسهی له عدرشی خیلافهت دادهنیشی و کاروباری موسلمانان بهرپوه نهبات، عبدالرحمن بوو، نارامگری و توکمه کردنی دروستکرد و جوان ریوشوین گرتنه بهر نهو هس مایه ی سهرکه و تنی بوو له کاره گرنه و گه وره کهیدا و نهو ههنگاو پلانانهش گرتیه بهر نهمانه ی خواره وه بوو:

* فراوانی و ئاسانی بهرنامه که ی له یه کهمین دانیشتنیکدا نهنجومه نی شورا گریدا له بازنه ی نهو ماوه یه ی که عمر بویانی دیاریکردبو، بهوهش توانی هه موو نهندامانی نهنجومه نی شورا وه ها لی بکات بوچونی خوین دهریپن، بهوهش بوچونی هه موویانی زانی و بهروونیه وه ههنگای هه لگرت.

* لهوه رگرتنی خیلافهت دهستی هه لگرت تاوه کو گومانه کان نه هیلی و متمانه ی تهواو وه ربگری.

* نهنجامی بوچونی نهندامانی نهنجومه نی شورا وه رگرت و بوچونی خو ی له گه لیاندا ئالوگور نه کرد تا نهنجامی نهنجومه نه که به شیوه ی ههلبژاردنیکی (جزئی گه یشتن) و تیایدا عثمانی کوری عفان (رضی الله عنه) دهنگی سعدی کوری نه بو وه قاص و زوبیری کوری عهوامی به دهست هینا و زورینه ی نهندامانی ناماده بوش هه لیانبژارد.

* ههولی ناسینی هه ریه ک لهو دوو پیشه وایه ی دا عثمان و علی له بهرام بهر یه کترو کیشیان له لایه ن نهو نهندامانه ی تر که عمر پالاوتبوونی، له هه ریه که یاندا زانی له کو تایدیدا له یه کتر دهست هه لئاگرن و به یه کتری ده سپیرن.

* - بوچونی نهوانیتری جگه له نهنجومه نی شورا وه رگرت له کهسه تاییه ته کانی نوممه ته و پاشان گشت و لاوازه کانیش، گه یشتن به وه ی که زوربه ی خه لکی عثمانیان نهو ییت، بویه به یعه تی به عثماندا و خه لکیش به گشتی به یعه تیان پی دا.^(۱)

۱ - عثمان بن عفان (رضی الله عنه) للصادق عرجونص: (۷۱، ۷۰).

عهبدولپه همانی کوری عهوف بهوریایی و ئەمینی و دامهزراوی و خو له بیرکردنی بو وازهینانی له خیلافهت و کهمگرتنی گهورهترین پلهی دهولت ئەو کۆست و مهینهتباریه تیپهپێنی و، بهلیژانیهوه سهروکایهتی ئەو شورایه بکات. (۱)

(الذهبی) یش ئەلی: لهباشترین کارهکانی عهبدولپه همان خوکشانهوهی بوو لهبوون به خهلیفه لهکاتی ئەو شورایهدا و ههلبژاردنهکانی بو ئومهت لهوهی ئەهلی حهل و عهقد بریارو ناماژهیان پێدا و ئەمهتی لهسهه ههلبژاردنی عثمانی راپهپانند. گهر خوئی حهزی بهخیلافهت بکردایه ئەوه دهنگدانی بوخوئی وهردهگرت، یان دهپدایه ناموزاکهی و نزیکترین کهس بوی که سعدی کوری ئەبو وهقاص بوو. (۲)

بهوهش وینهیهکی تری وینهکانی شورای سهردهمی خهلیفه راشیدییهکان هاتهدی کهبهیتی بوو! له خهلیفه لهریگهی ئەنجومهنی شوراهه تاوهکو دواي وهرگرتنی راپوێژی گشتی یهکیکیان بو خهلیفایهتی دیاری بکهن و، پاشان بهیعهتی گشتی. (۳)، ئەوهیه کهله کارو پرۆسهی شوراو ئەو روداوانههی حهسهنی کوری علی (علیه السلام) بینویستی رۆیداوه و هاتۆته بوون و تهماشای ئەو گێرانهوهی رافیزیه پوچانهش ناکریت کههاتۆته نیو چیرۆک و باسی شورا و میژووی ئیسلامی شیواندوه، که رۆژ ههلاتناسهکانیش پێچاویانهتهوه و فراوانتر بلأویان کردۆتهوه، زۆریک میژوو نوس و بیرمهندهکان پی ی کاریگهر بوونه و گێرانهوهکانیان پوخت و پالفته نه کردوو و سهنده و مهتنیشیان لیکۆلینهوه نه کردوو و، لهناو موسلمانانیشدا بلأوهیان پیکردوو، بئگومان میژوو نوسه شیعه رافیزیهکان گرنگیان به چیرۆکی ئەو شوراکردن و دیاریکردنی عثمانیان بهخهلیفایهتی داوه و درۆ قسهی پوچیان زۆر تی خستوه، ههندیکیشیان کتیبی تاییهتیان لهو بارهوه نوسیوهتهوه، أبوحننف کتیبی (الشوری)ی نوسیوه، ههروهها (ابن عقده) و (ابن بأویه). (۴) (ابن سعدي) یش له ریگهی (الواقدي) یهوه لهباسکردنی ئەو شورایه و بهیعهتی عثمان و میژووی بوون

۱ - مجلة البحوث الاسلامیة، العدد (۱۰)، لا ۲۵۵.

۲ - سير اعلام النبلاء (۸۶/۱).

۳ - دراسات في عهد النبي والحلقة الراشدة، لا ۲۷۸.

۴ - الذريعة الى تصانيف الشيعة (۲۴۶/۱۴).

به خلیفه نۆ ریوایه تی گواستۆته وه^(۱)، ریوایه تی کیش له لایهن عیبدا لله کوری موسا وه باسی کوژرانی عمری له خۆگرتوه و کورتکردنه وهی شورا له وه شەش کەسه وه هسیتکردنی بۆ هەریه ک علی و عثمان گەر یه کتیکیان خیلافه تی گرتە دەست و ههروه ها وه سیتکردنی به صوهیب له وه کاره دا.^(۲)

(البلاذری) باسی ئەو شورا یه وه به یعه تی عثمانی له أبو مخنف،^(۳) و له هیشامی که لیه وه گێرا وه ته وه و، هندیکی له (أبو مخنف) یه وه.^(۴) (إبن أبی الحدید) یش هندی باسی ئەو شورایه ی له ریگه ی نه جمه دی کوری عه بدولعه زیزی جه وه هری گواستۆته وه و،^(۵) ناماژه شی کردۆته ئەوه ی له کتیبی (الشوری) ی واقیدیدا گواستویه تیه وه^(۶)، ئەو ریوایه ته شیعیانه ش چند کاریکی ناشرینکردن و پیلانی پێویه و به لگه ی راستیا نیه، له وانه:

❖ - تۆمه تبارکردنی هاوه لآن له چه زکردن له به ریوه بردنی کاروباری موسلمانان:

ریوایه ته شیعه کان هاوه لانیان به چه زکردن له وه رگرتن و چه زکردنه کاروباری موسلمانان تا وانبار کردوه و، ههروه ها رازی نه بوونی علی به وه ی عه بدولپه جمانی کوری عوف خلیفه هه لبئیریت، له ئەبو موخنه ف و هیشامی که لیبی له ریگه ی باوکی و نه جمه دی جه وه هریه وه هاتوه، عمر دایناوه گەر هه ردوولای ته رازوو یه کسان بوون ئەوه با عه بدولپه جمانی کوری عوف بارسه نگی لایه کیان بیت، عه لیش هه سستی کردوه به وه ی خیلافه ت له ده سستی ده رچووه، چونکه عبدالرحمن به هۆی ئەو ژن و ژنخوازی و خزمایه تیه ی له نیوان خۆیی و عثماندا یه ئەوه عثمان بۆ خیلافه ت وه رگرتن دیاری ده کات^(۷)، (إبن ته میه) ش بوونی هه ر خزمایه تیه کی نزیکی له نیوان عه بدولپه جمانی کوری عوف و عثمانی ره تکردۆته وه و، وتویه تی: عبدالرحمن برای عثمان و نامۆزا و هه ر له هۆزه که شی نیه،

۱ - الطبقات الكبرى (۶۲/۳)، (۶۷/۳).

۲ - هتمان سقرضاری دیشور (۳۴۰/۳).

۳ - أنساب الاشراف (۱۸/۵)، (۱۹).

۴ - هه مان سه رچاره.

۵ - شرح نهج البلاغه (۴۹/۹)، (۵۰، ۵۸).

۶ - شرح نهج البلاغه (۱۵/۹) عثمان بن عفان للصابي، لا ۷۳.

۷ - أثر التشيع على الروايات التاريخية، لا: ۳۲۲.

به لکو عبدالرحمن له هۆزی (زهرة) یه و عثمانیش له (بنی أمیه)، نهوه کانی زوهره له بهنی هاشمهوه زۆر نزیکتاوه کو بهنی ئومهیه، چونکه بهنو زوهره خالوانی پیغه مبهری خوان (ﷺ) و، عبدالرحمنی کوری عوف و سعدی کوری نهبو وه قاصیان تیدایه که پیغه مبهر (ﷺ) پی ی ووتوه: (هذا خالی فلیرنی امرؤ خاله)^(۱) نه مه خالۆی منه، بیگومان پیغه مبهر (ﷺ) برایه تی نیوان موهاجیرو موهاجیری نه کردوه، نیوان نه نصاری و نه نصاری نه کردوه، به لکو برایه تی نیوان موهاجیرو نه نصاری کردوه، عبدالرحمنی کوری عوف و سعدی کوری په بیعی نه نصاری کردۆته برا،^(۲) باسی نه وهش له (الصحاح) و نهوانی تر دا به ناو بانگ و سه لماوه و زانستخوازانیش نه وه ده زانن.^(۳)

رپوایه ته شیعه کان سه زکردنی عبدالرحمن به وه رگرتنی خیلافهت بو عثمان به و خزمایه تیه دامه زانندوه که له نیوانیاندایه، له بیریان چوه هیزی ره چه له که له ژن و ژنخوازی به هیزتره له پوویه ک و له رویه کی تره وه سروشتی په یه ندی نیوان ئیماندارانی نه وه ی یه که میان له بیر چوه که له سه ره چه له که و خزمایه تی و ژن و ژنخوازی دانمه زراوه، چۆنیتی نه و ژن و ژن خوازیه کی که له نیوان عه بدوله همان و عثماندایه نه وه یه: عبدالرحمن (أم کلثوم) ی کچی عوقبه ی کوری نه بو موعیتی خوشکی وه لیدی خواستوه.^(۴)

* کۆمه له ی نه مه وی و، کۆمه له ی هاشمی:

له رپوایه تیکی أبو موخنه ف ناماژه ده کاته روودانی به شیوه یه کی سه خت له نیوان نه وه ی هاشم و بهنی ئومه یه له کاتی نه و به یعه ته دا، نه وهش راست نیه، نه و رووداوهش به رپوایه تیکی (صحیح) یان لاوازیش نه هاتوه،^(۵) هندی میژوونوسیش له پشت گپرانده وه شیعه کانه وه خۆیان خزانندوه و له سه ره نه و رپوایه تانه لی کۆلینه وه هه له کانی خۆیان بنیانتاوه راویژکردنی هاوه لانی پیغه مبهری خویان (ﷺ) له دیاریکردنی خه لیفه ی نویدا

۱ - صحیح سنن الترمذی (۲۲۰/۳) رقم: ۴۰۱۸.

۲ - البخاری، کتاب: مناقب الانصار، رقم: ۳۷۱۸.

۳ - منهاج السنة النبویة (۲۷۱/۶)، (۲۷۲).

۴ - الطبقات الکبری (۱۲۷/۳).

۵ - مرویات أبي عصف في تاریخ الطبری، د. عیسی، لا، ۱۷۷، ۱۷۸.

وینہی مملانی ی و مشتومپرئکی عہشایہری کیشاوهو خہلکی بؤ دووکۆمہل دابہشہبونہ!
 کۆمہل ئەمەوی وکۆمەلی ہاشیمی و، وینہ کردنی خہیالی و ہہلہینجانئکی پرتکراوہ و بی
 رینگہیہ و سەرچاوہ گرتووی ئەو کەش و ژینگہیہ نیہ کە ہاوەلانی پتغەمبہری خوا(ﷺ)
 تیایدا ژیاون کاتئک موہاجیرہک لہ گەل ئەنصارہ کدا دژ بە براو باوک و ئامۆزاو نەوہی
 عەشیرەتە کەمی وەستاوہ تەوہ، سەرچاوہ گرتووی تپروائینی ئەو ہاوەلانیہ، کە بە ہەموو
 شتەکانی دونیا قوربانیان داوہ لہ پینا و ئەوہی ئاینہ کەیان بؤ سەلامەت بی و،
 تیگەیشتنی راستی ئەو ہەلبژاردەییە موژدە پیدراوانی بەہەشت نیہ، ئەو پرداوانەش
 زۆرن کە لہ بارہی ئەو ہاوەلانیہو ہاتوہ کە: ئەوان زۆر لہوہ گەورەتر بوونہ، کە لہو گۆشە
 بەر تەسکەوہ پڕونہ سەر چارەسەر کردنی کاروبارہ کانیان، ئەو دۆزەش دۆزئکی بنەمالہیی
 یان عەشایہری نیہ، ئەوان بەھۆی شوئییانہوہ لہ ئیسلامدا ئەھلی شوران.^(۱)

* ووتہ گەلیک بە درۆو بوختانہوہ خراوہتہ پال باوکی حسن (ﷺ):

إبن کثیر ئەلی: ئەوہی کە زۆرئک لہ میژوو نوسانی وەکو (إبن جریرد) کەسانی ترەوہ
 باسی دەکرین نازانن: کە علی(ﷺ) بە عبدالرحمن کورپی عوف(ﷺ) وتووہتی: فیلت
 لیکردم، کۆکردن بە خەلیفہ لہ بەرئەوہی ژن و ژنخوازنن و ہەموو پۆژئک لہ کاروباریدا
 پراویژت پی بکات و بە عبدالرحمن ووتوہ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ
 فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ
 أَجْرًا عَظِيمًا﴾ [الفتح: ۱۰]، تا زۆرئک لہو ہەوالہ دژانہی کە پیچەوانہی لہ (صحاح)
 داہاتوہ بە سەر خاوەن و گوازەرەوہیدا پرتکراوہیہ، خواش ئەزانی، ئەوہی لہ ہاوەلانی
 بوہ پیچەوانہی ئەوہیہ، زۆرئک شیعەو ئەو گیلہ چیرۆک نوسانہ گومانی دەکەن، کە
 ہەوالی راست و درۆ و لاواز و بەھیز لہیہک جیا ناکەنہوہ، خوای گەورەش بؤ دۆزینہوہی
 راست رینیشاندەرہ.^(۲)

۱ - الخلفاء الراشدون، أمين القضاة، لا ۷۸، ۷۹.

۲ - البداية والنهاية (۱۵۲/۷).

هه‌ندی له‌وانه گ‌رنگانه‌ش که له خویندنه‌وه‌م بۆ قو‌ناعی ژياننامه‌ی پ‌یغه‌مبه‌رایه‌تی و خ‌یلافه‌ی راش‌دیدا سوودم وهر‌گرتوه، نه‌وه‌یه له‌پال نه‌و ری‌وایه‌ته صح‌یحانه‌ی حقه‌قیقه‌تی وینه‌ی پ‌ر‌شن‌گداری هاوه‌لان د‌ه‌رده‌خات له ئاین و پ‌وختی و خۆشه‌ویستیان بۆ یه‌ک‌تر و ینه‌یه‌کی تری دژ هه‌یه که دوژمنانی ئیسلام نه‌و درۆزانه سوور بوونه له‌سه‌ر بلا‌وک‌ردنه‌وه‌ی له‌دژی ئیسلام و ر‌قایه‌تی کردن و رۆژه‌لاتناس و کلک و گو‌یکانه‌شیان بره‌ویان پ‌یداوه و زۆر‌یک‌یش له نه‌زانیدا تیوه گلا‌ون و نه‌وه‌ش به‌سروش‌تی حال به‌شداری لاوازخستنی ئومه‌ت و له‌ده‌ستدانی پشت به‌ستنه به‌سه‌له‌فی س‌ال‌ح‌یش له‌لایه‌ن نه‌وه‌کانی داها‌توو، بریه پ‌یوستی سه‌رشانی لی‌کۆله‌ره شه‌رف مهنده‌کانی ئه‌م ئومه‌ته نه‌و پ‌روپو‌چی یه د‌ه‌رخه‌ن و ور‌ی‌ایش له‌و ک‌تیبانه‌ بدن که بره‌وی پ‌ی نه‌دری‌ت و بلا‌وه‌کر‌یته‌وه و ری‌وایه‌ته سه‌حیه‌کانیش روون‌ب‌کر‌ینه‌وه و، بره‌وی نه‌و ک‌تیبانه‌ش بد‌ری‌ت که راسته‌قینه‌یه‌کان ده‌خه‌نه روو له‌به‌ر به‌ر‌گ‌ری‌کردن له هاوه‌له‌ به‌پ‌ر‌ژه‌کان و له‌به‌ر روزامه‌ندی خ‌وای گ‌ه‌وره.

۳- هه‌ل‌ویستی باوکی حه‌سه‌نی کوری علی و هاوه‌لانی له‌فیتنه‌ی کوژرانی عثماندا (رضی‌الله‌عنه‌و‌آله‌وس‌لمه‌):

ل‌ی‌دا چه‌ند هۆکار‌یک‌کی هه‌مه‌چه‌شن و تیکه‌لاوه‌هن که به‌شداری بوون له‌ کوژرانی عثماندا (ره‌زای خ‌وای لی‌ بیت) وه‌ک خۆش‌گوزانی و کار‌ی‌گه‌ری له‌ کۆمه‌ل‌گه‌ و س‌روش‌تی گۆرانی کۆمه‌لاتی و هاتنی عثمان له‌ د‌وای عمر (رضی‌الله‌عنه‌و‌آله‌وس‌لمه‌) و د‌ه‌ر‌چوونی گ‌ه‌وره‌ها هاوه‌لانی له‌ مه‌دینه و ده‌مار‌گ‌یری نه‌زانی و جاهیلی و پ‌یلان‌گ‌یری کینه له‌ دلان و پ‌لانسازی به‌ ه‌یز بۆ ئاماره‌ دان به‌ هه‌نگاو نان دژ به‌ عثمان و به‌کاره‌ینانی ئامرازی وا، که خه‌لک بشله‌ژینی و کار‌ی‌گه‌ری سل‌بیانه له‌ رووداوه‌کانی فیته‌که‌دا. منیش به‌ دوور‌در‌یژی باسی و ش‌یکاری نه‌و هۆکارانه‌م له‌ ک‌تیبه‌که‌مدا کرد‌وه (تیسیر الک‌ریم المنای فی عثمان بن عفان) شخص‌یته‌ وعصره‌.

له‌ راستیدا دوژمنانی عثمان له‌ فیتنه‌ی کوژرانی عثماندا ئامراز و هۆکاری وایان به‌ کاره‌ینا که خه‌لکیان هه‌ژاند و شله‌ژاند. به‌ بلا‌وک‌ردنه‌ی ناراستی و درۆ به‌ جۆری نه‌و پ‌رۆ پاگه‌نده‌و درۆیانه‌ی زۆر دووباره‌ ده‌کرانه‌وه و له‌به‌رده‌م خه‌لکه‌ندا ده‌کرده‌وه هاندان و مشت و م‌رو دا نوستان له‌ گه‌ل خه‌لیفه‌دا و له‌پ‌یش خه‌لکه‌دا ده‌دا ساخته‌ی کاریان له‌ نوووسیندا

ده کردو ده یان به ست به دهم هاوه لانه وه (ﷺ) وهك عائیشه و علی و ته لحه ی و زوبه یر . بانگه شه ی نه وه یان ده کرد، که علی کوری نه بو تالب (ﷺ) شیاوه تره به خیلافه ت و نه وه سیه ت پی کراو له دوا ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ)، ههروه ها له هه ریهك له به سره و کوفه و و میسر دا کومه لیان پیکده خست، له هه ر شاریک له وانده دا چوار دهسته یان پیکده هیتنا . نه مهش به لگه یه له سه ر پیلانگیتری پیشترو . واشیان خسته نه ندیشه ی خه لکه وه که ته نها به بانگه وازی هاوه لان هاتون و پروداوه کانیا ن ده برده سه ر نه بو بارکه گه یشته کوشتن،^(۱) له پال نه بو هۆکارانه دا کومه لی دروشمیا ن به کارده هیتنا، له وانه وتنی (الله أكبر) و ده یانوت که نه بو جیهاده یان دژ به سته مکارانه، بانگه شه یه کی تریش نه وه بو، که نه وان ته نها فرمان به چاکه و ریگری به خراپه ده کن، یان نه وان داوا ی گوژین و لابردن والیه کان ده کن، پاشان داواکاریه که گه شه ی سه ند بو لابردنی عثمان . تا نه وه ی ویرایان و کهوتنه داوا . وه هه نگاویان بو کوشتنی خه لیفه . به تاییه تی کاتئ هه والیا ن پیگه یشت که خه لگی ناوه چه کان دین بو سه ر خستنی خه لیفه . نه وه وره و گوړ و تینی زیاد کردن، تا په ته که که له ملی خه لیفه توند تر بکن و به هه ر هۆکاریک بیت بیکوژن^(۲) . ریگه خستنی سه به ئی به سه ر کردایه تی عبدالله کوری سه به ئی جووله که له پشت نه بو پروداوانه وه و پروداوه کانی دوا ی نه ویش بو، وهك پروداوی جه مه ل و صفین و... هتد . له کتیبه که شه دا (عثمان بن عفان) و کتیبی (أسمى المطالب في سيرة علي أبي طالب) (په زای خوا ی له هه ر دووکیان) باسی راستی عبدالله کوری سه به ئی کردوه، جا هه ر که سه زانیاری زیاتر ده ویت با بگه ریته وه بو نه بو دوو کتیبه، له کتیبه که مه دا (عثمان بن عفان) نه بو گومانانم خستوته پروو که لکینراوه به ژیا نی عثمانه وه (ﷺ) و دروو ناراستی و پووجه لی نه بو گومانانم به به لگه پته و یه کلاکه ره وه پروونکردوته وه، جا له راستیدا عثمان (ﷺ) نه بو خه لیفه ی سته م لیگه راره یه، که نه یاره یه که مه کانی درو یان بو هه لبه ستوه نه وان ی دواتر بیت له پرویدا ئینسافیان به کار نه هیتناوه .

۱ - دراسات فی عهد النبوة والخلافة الراشدة، لا (۴۰۱).

۲ - هه مان سه رجاوه، لا (۴۰۲).

هه‌لوێستی علی (ﷺ) له سه‌ره‌تای فیتنه‌که‌دا:

علی (ﷺ) له‌و ریگه‌یدا که به‌ ئینی به‌ خه‌لیفه‌کان د‌آبوو که گوێرایه‌لی و گوێگری و راویژکاری و ئامۆژگاری بوو. نه‌وی خۆی ماوه‌ گوێرایه‌لی بۆ خه‌لیفه‌ی عثمان و پابه‌ند بوون بوو به‌ فرمانی ئه‌و ئه‌گه‌ریش سه‌خت بێ ده‌خاته‌ روو و ده‌ئیت: ئه‌گه‌ر عثمان به‌سه‌ر سه‌رماو سۆله‌دا. پێم پێ بکه‌ن ئه‌وا گوێگرو گوێرایه‌لی ده‌م^(۱). کاتێ هه‌لگه‌راوه‌کان له‌پێش کوژرانی عثمانی به‌نزیکه‌ی مانگ و نیویک پێشتر له‌ (ذی المروءه) دابه‌زین. عثمان علی و پیاویکی تری بۆ ناردن که‌ گێرانه‌وه‌کان ناوی ئه‌و پیاوه‌یان نه‌هیناوه‌. علی (ﷺ) پیاوان گه‌یشته‌ و پێ ووتن: کتیبی خوا ده‌ده‌ن به‌ ده‌سته‌وه‌و له‌سه‌ر هه‌موو تووره‌یی لاساریه‌کاتان سه‌رکوئه‌ ده‌کرین. ئه‌وانیش به‌پرازیبوون^(۲). له‌ گه‌رانه‌وه‌یه‌که‌دا هاتوه‌ که‌ جارێ دووجار به‌گه‌ر یه‌که‌دا چوونه‌، دواتر ئه‌وان ووتویه‌: ئامۆزای پێغه‌مبه‌ری خوانێردراوی ئه‌میری ئیمانداران کتیبی خۆتان بۆده‌خاته‌ روو ئه‌وکات پازی بوون^(۳) له‌سه‌ر پێنج بنه‌ما رێکه‌وتن: ئه‌وه‌ی دوورخاوه‌ته‌وه‌ بگێرێته‌وه‌، ئه‌وه‌ی بێهه‌شکراوه‌ پشکی به‌رکه‌وی و غه‌نیمه‌ش بێته‌ ده‌ست و له‌دابه‌شکردن داد په‌روه‌ری به‌کاربێت و که‌سی ئه‌مانه‌ت پارێزو به‌هێژکار بێت ئه‌مه‌یش به‌نوسین نوسی، تا ابن عامر بگه‌رێنێته‌وه‌ بۆ به‌سه‌ر ئه‌بو موسا له‌ کوفه‌ بمانێته‌وه‌^(۴)، به‌و جوژه‌ عثمان (ﷺ) له‌گه‌ڵ هه‌رفه‌رمووده‌یه‌که‌ له‌سه‌ر سنور رێکه‌وتن دواتر وه‌فده‌کان گه‌رانه‌وه‌ بۆ شوینی خۆیان^(۵)، پاش ئه‌و رێکه‌وتنه‌ گه‌رانه‌وه‌ی هه‌مووخه‌لکی ناوچه‌کان به‌ره‌زامه‌ندیه‌وه‌. بۆ ئاژاوه‌ هه‌لگه‌رسینه‌ره‌وان روون بۆوه‌ که‌ پیلانه‌که‌یان سه‌ری نه‌گرت و ئامانجه‌ ریسواکانیان نه‌هاتنه‌دی. بۆیه‌ پیلانیکێ تریان دانا که‌ فیتنه‌که‌ی به‌ هێژ ده‌کردو زیندووی ده‌کرده‌وه‌ پلانی وێرانکردنی رێکه‌وتنی ئیوان خه‌لکی ناوچه‌کان و عثمان (ﷺ) ده‌گه‌رته‌ خۆی ئه‌مه‌یش به‌م جوژه‌ ده‌رکه‌وت: له‌کاتێ

۱ - مصنف ابن أبي شيبة (٢٢٥ / ١٥) سنه صحیح.

۲ - تاریخ دمشق ترجمه عثمان، لا (٣٢٨)، تاریخ خلیفه، لا (١٦٩)

۳ - فتنة مقتل عثمان (١٢٩/١).

۴ - هه‌مان سه‌رچاوه‌.

۵ - هه‌مان سه‌رچاوه‌.

گه پانهوهی خه لکی مصردا. بینیان سواری له ریگه یاندا وه ستاوه لیکیان جودا ده کاته وه وهك ته وهی بلی بمگرن. نه وانیش گرتیان پیان وت چیه؟ ووتی: من نیردراوی شه میری نیماندارنم بو کار به دهسته که ی نه وانیش نامه که یان کرده وه، دیتیان فرمان به وه ده کات که له خاچیان بدات یان بیان کوژی ت یان ده ست و پیا ن بریت، نه وانیش گه پانه وه بو مه دینه تا گه یشتنه مه دینه، ^(۱) عثمان (رضی الله عنه) به پهرچی ته وهی دایه وه که ته وه نویسی ته و بیت و پی ووتن: یه کی له و دوو شته چاره یه: یان دوو کهس له موسلمانان بکه نه پیوهر بیان هیئن، یان سویند به خواجه که هیچ خواجه کی تر جگه له و نیه که من شه نامه نه نویسه وه ناگام لی نه بو وه، هندی جار نووسهر له سه رزمانی که سی شتی ده نویسی مؤریشی بو ده تاشی. نه وان باوهر بیان پی نه کرد، ^(۲) که چی ته و به رامبه رده رونیان راستگووو چاکه خواز بوو. ته و نویسنه ی که ته و هه لگه پراوه یاخیه لاده ره کان بانگه شه یان ده کرد، که هی عثمانه و مؤری ته وه یه کی له کارمه نده کانی به سواری وولاخی هه لگرتتوه بو کار به دهسته که له مصر که ابن نه بو سه رحه له مصر فرمان ده کات به کوشتنی ته و ده رچوانه، ته و کتیبی کی سه خته کاری دروژنانه یه له سه ر زاری عثمان هه لبه ستراوه، شه مش چه ند به لگه یه کن، ^(۳) چون عیراقیه کان به باره که یان زانیو چون به ره و وولاتیان له مصریه کان جیا بوونه وه، ته و میسرینه ی تا ئاستیکی فراوان ده ستیان گرتبوو به کتابه بانگه شه بوکراوه که یانه وه. جا عیراقیه کان له روژ هه لات و میسریه کان له روژ ژناوا. وهك ته وهی به لینی کی دیاری کراویان هه بیت؟ کهس شه به ریزانه دانایت مه گهر نه وانیه ی کتابه که یان ساخته کردوه و سواری کی تریان بکری گرتووه و چووه بو لای عیراقیه کان تا هه ولایان پی بدات مسیره یه کان نامه یه کیان دوژیته وه، که عثمان (رضی الله عنه) ناردویه تی تیدا فرمانی کردووه تا لاده ره میسریه کان بکوژن شه مه ییش نه وشتیه که علی کوری ته بو تالیب (رضی الله عنه) به به لگه ی دینیته وه ده لیت: شه ی خه لکی کوفه، شه ی خه لکی به سره، شه یه چون زانیتان خه لکی مصر توشی ته وه بوون له کاتیکدا چه ندین ریتان بریوه دواتر به ره و شه یمه بارگه و بنه تان

۱ - تاریخ الطبری (۳۷۹/۵).

۲ - فتنة مقتل عثمان (۱۳۲/۵)، البداية والنهاية (۱۹۱/۷).

۳ - سيرة عثمان بن عفان، للصلابي (۴۱۰).

پيچايه وه^(۱)، به لكو علي (ﷺ) سور بوو له سهر شه وهی سویند بخوا شه وه پیلانیكه وه بو مه دینه داریژراوه شه نامه ره شتالیه یه كه م نامه نیه كه شه تا وانبارانه ساخته ی بكن، به لكو شه وان نامه یان له سهر زمانی دایکی ئیماندران و علی و طلحه و زوبیر ساخته كرد عائیشه (ره زای خوی لی بیّت) تۆمه تبارده كری به وهی نامه ی بو خه لك نوسیوه و فرمانی پیّ كردون له ده سه لاتی عثمان دهریچن، شه ویش به ربه رچی دایه وه و ده سیوت: نا سویند به و كه سه ی ئیمانداران باوه ریان پیّ هیناوه، سیّ باوه ران بروایان پیّ نه هیناوه قه له مم نه خستۆته سهر لاپه ره، تا هاتومه ته شه شوینه^(۲)، شه عمه ش به دویدا ده لیت: شه وان پیمان وابوو له سهر زمانی عائیشه نوسراوه^(۳) ههردوو وه فد علی (ﷺ) به وه تۆمه تبار ده كهن كه نامه ی بو نوسیون تا بین بو لای بو مه دینه شه ویش به ربه رچی شه وهی دایه وه سویندی ده خوارد سویند به خوا هیچ نامه یه كم بو نه نوسیون^(۴)، ههروهك نامه درایه پالّ هاوه لآن و دهنیردرایه بو خه لکی ناوچه كان و فرمانی پیده كردن تا بین بو لای بو شه وی، چونكه ئاینی محمد خراب و گهنده لّ بووه پشتگویی خراوه و جیهاد له مه دینه دا خیری له سه نگر گیری سنوره دووره كان زیاتره.^(۵) ابن كثیر قسه له سهر شه وه وه واله ده كات و ده لیت: شه مه درۆیه به دهم هاوه لانه وه كۆمه لیک قسه ی ساخته یان بو داتاشراوه، له لایه ن علی طلحه و زوبیره وه (ﷺ) چهند نوسینیکی ساخته به ناوی شه وان شه نیردراوه بو خه واریج - بكوژانی عثمان (ﷺ) - شه وان خویمان به ربه رچی نامه كه یان ده دایه وه، ههروه ها شه نامه یه ش به دهم عثمانه وه ساخته كراوه، چونكه شه وه نه فرمانی پیکردوه و نه پیی زانیوه.^(۶) شه وهی طبری (خليفة بن خیاط) له باره ی بهر په رچدانه وهی گوره هاوه لانی علی و عائیشه و زوبیره وه دژ به و نوسینانه ده یگپرنه وه به راسترین گپرانه وه جه خت له سهر قسه ی (ابن كثیر) ده كه نه وه.^(۷)

۱ - تاریخ طبری (۳۵۹/۵).

۲ - تحقیق مواقف الصحابة (۳۳۴/۱).

۳ - تاریخ الخليفة ابن خیاط، ۱۶۹.

۴ - تحقیق مواقف الصحابة (۳۳۵/۱)، البداية النهاية (۱۹۱/۷).

۵ - تحقیق مواقف الصحابة (۳۳۵/۱)، البداية النهاية (۱۷۵/۱).

۶ - البداية النهاية (۱۷۵/۱).

۷ - تحقیق مواقف الصحابة (۳۳۵/۱).

ئەودەستە تاوانبارانەى نامەى درۆزەکانیان لەسەر زمانى ئەو هاوولانە ساختە کرد، ھەر ئەوانە بوو کە لەسەرەتاو کۆتاوہ ناگرى ئاژاوەکانیان ھەلگىرساند و ئەو گەندەلێ خراپەدیارە یان بەدوا داھات وکەوتنە ساختەو نرخ و پەواج پێدانى ئەو پەرو پوچى و ناراستیانە بەدەم عثمانەو بەردەوام ئەوکارەیان دەکردو بەخەلکیان دەوت تا وەریان گرت، پاشان لەسەر زمانى عثمانى ئەو نامەیان ساختە کردو تا عثمان بەشەھیدی و بەختەوہرى بوہ قوربانى رینگای پەروەردگارى، عثمانى شەھید لەو پیلانە سەبەئىہ جولەکانەدا بەتەنھا قوربانى نەبوو، بەلکو پێش ئەو خودى ئىسلام قوربانى بوو پاشان مێژوى شىواوى ئەو جیلە ئىسلامیانەى بەشىواوى پێشکەش دەکران ئەمیش کارىک بوو کە پىسى جولەکەو یاریدەدەرەکانى چا و چنۆک و ئارەزوو پەرست و قین لەدڵەکان بەرپایان دەکرد، بەلام ئىستا پێستە موسلمانان مێژووہ راستیہ کە و ژيانى گەورە پیاوانیان بزەنن؟ بەلکو ئایا کاتى ئەو نەھاتووہ ئەو کەسەى لە موسلمانان لەم سەردەمەدا دەنوسى لەخواترسى و لەسەروینکردنى کەسانى بەدوو لەتاوان و نەترسى پێش ئەوہى یەکلەو روون بێتەوہ ھەتا ئەویش وەک کەسانى تر شکست نەخوات و تینە کەوێت.^(۱)

✽ ھەلۆیستى ھەسەنى کورپى على و باوکى لەکاتى گەمارۆدانەکەدا:

گەمارۆ دانى عثمان (رضی اللہ عنہ) ھیندە توند کرایەوہ کە رینگى لیکرا نامادەى نوێوى مزگەوت بێت ئەویش وەک: پێغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) فەرمانى پى کردبوو، لەسەر ئەو ناخۆشى و نارەھەتییەى توشى ببوو، خۆراگر بوو لەگەڵ ئەوہى باوہرى پتەوى بە قەزاو قەدەر ھەبوو، ھەولێ دەدا چارەسەرىک بۆیە ئەو چەرمەسەھریہ بدۆزیتەوہ دەبینى ماوہیەک ووتارى ھەرامى خوینى موسلمانى بۆ باس دەکردن، کە دورست نیہ بەبى مافى خۆى خوینى موسلمان بپێژیت، جاریکیش لەناو خەلکدا قسەى دەکرد باسى فەزل و خزمەت گوزاریہ گورەکانى خۆى لە ئىسلامدا دەکرد و شایەتى بە کەسەکانى تری موژدە پێدراوہکان دەدات (رضى الله عنهم).^(۲) کەسێک ئەوہ زانست و گەورەى بێت ئایا دەکریت چا و بپێتە

۱ - عثمان بن عفان الخليفة الشاكر الصابر، لا (۲۲۸ - ۲۲۹).

۲ - خلافة علي بن أبي طالب، عبد الحميد علي لا ۸۵.

دونيائو فەزائى بەدات بەسەر ڕۆژى دوايى؟ ئايا عەقلاً قەبولى ئەوه دەکا ئەو كەسە خيانتەت لە ئەمانەتو ماڵ و سامان و خوين بەفەرۆ ببات؟ لەكاتىكدا دەرئەنجامەكانى ئەوه لای خۆى گەوره دەزانىت ئەو لەبەر چاوى پىنغەمبەر (ﷺ) دا پەروەردەبووه و پىنغەمبەر شايەتى بۆ داوه و رايهينناوه. بەهەمان شىوہ گەوره هاوہلانيش شاهيديان بۆ داوه، لەدواى ئەوى حەفتا سالى تىپەرندووہ و نزىكى هەشتا سالى بوہتەوه، ئايا ئەوه هەلسوكەوتى دەبىت؟ دەستپويى هەلگەراوہكان بەسەرمەدينەدا تەواو زيادى كرد تا ئەوى زۆر بەى كات شەوان نوويان بۆ خەلك دەكرد^(١)، ئەوكات هاوہلان زانيان كە باسو خواسە بەو جۆرە نيە، كە ئەوان بيريان ليكردبووه و ترسى ئەوهيان هەبى شتى رويادات كە هەرگيز لەياد نەچىت. ئەوان هەوايان پىنگەيشت كە ئەوانە دەيانەويت عثمان بكوژن. بۆيە داوايان لە عثمان كرد تا بەرگرى ليكەن و پشيوى ژاوه ژاوه لەمەدينەدا ببەنەدەرەوه، بەلام ئەو رازى نەبوو بەهوى ئەوهوه خوين برژريت. ^(٢) گەوره هاوہلان بەبى رايۆ پى كردنى عثمان (ﷺ) مندالەكانى خويان نارد. لەوانيش حەسەنى كورپى على (ﷺ) عبدالله كورپى زوبير بوون. عثمان حەسەنى خۆشەويست و پىزى لى دەگرت. جاكاتى فیتنەكە رويداو گەمارۆى عثمان (ﷺ) درا سويندى حەسەنى دا تا بگەریتەوه بۆ مالى خوى ئەویش لەترسى ئەوى حسن توشى ناخوشى و نارەحەتتەك نەبى. ^(٣) عثمان بەحەسەنى ووت: برازاي نازيزم بگەریتوہ هەتا فەرمانى خوا دیتە جى. ^(٤) گىرپانەوه گەلینكى دروست هەرکە حسن لەو رۆژەدا لەمالەوه بريندار بووه، ^(٥) هەرۆك جگە لەحەسەنیش عبدالله كورپى زوبير و محمدى كورپى حاطب و مەروانى كورپى حەكەميش برينداربوون هەرۆك حوسەينى كورپى على و ابن و عمریشيان لەگەلدا بوو، ^(٦) على لەهەمووان زياتر پالپشتى لە عثمان دەكات بۆ

١ - سير أعلام النبلاء (٣/ ٥١٥).

٢ - فتنة مقتل عثمان (١٦٧/١) المسند (٣٩٦/١). أحمد شاكر.

٣ - تاريخ المدينة لابن الشيبه (٤/ ١٢٠٨).

٤ - الرياض النظره، وقرطراوة لة الحسن بن علي ودرره السياسي، لا ٤٦.

٥ - الطبقات لابن سعد (٨/ ٢٢٨)، سندە صحيح.

٦ - تاريخ خليفة، لا (١٧٤).

ئەمەش مەروانی كۆرى حەكەم شایەتى بۆ دەدات. ^(۱) ھەرۆك (ئىبن عساكیر) لە جابری كۆرى عبدالله وە (ﷺ) رېوايەت كۆردو، كە على بۆ عثمانى ناردوو ووتى: من پىنج سەد زرى پۆشم لە گەلدايە، دەى رېنگام پى بەدە تا رېنگرى ئەو ھەلگەر پراوانەت لى بگەم، چونكە تۆ شتىكت نە كۆردوو كە خوینت حەلال بكات عثمانىش ووتى: پادا شتت خىر بىت حەزناكەم بەھۆى منەو خوین برۆى. ^(۲) چەندىن رېوايەتیش ھاتوو كە بەلگەى وەستانى على لە گەل عثماندا لە كاتى گەمارۆ دانە كە نیشان دەدەن لەوانە راپەرەوانى ئاويان لە عثمان قەدەغە كۆرد تا ئەو ھى خەرىك بوو خىزانە كەى لە تۆينە تىدا بمرىت، على سى دەفەرى پر لە ئاوى بۆ ناردن خەرىك بوو پى دەگەشت بەو ھۆيە شەو ھەند مەوالیە كى بەنى ھاشم و بەنى ئومەييە برىندار بوون ھەتا ئاوە كە گەشت ^(۳)، رۆوداوە كان بە پەلە بوون پشپۆيە كە تەنگى بە عثمان ھەلچنى عثمانیان شەھىد كۆرد، ھەوالە كە گەشتە ھاوہ لآن، ھاوہ لآن ئەوكات زۆر بەيان لە مزگەوتدا بوون تەواو بارىان تىكچوو، على بە كۆرە كانى خۆى و برازاكەى خۆى ووت: چۆن عثمان شەھىد كراوہ ئىوہ لە بەردەرگا بوون، زلەيە كى لە حسندا ئەمە لە كاتى كىدا بوو حەسەنىش برىندار بوو. ^(۴) دای بە سەر سىنگى حوسەنىشداو قسەى بە ئىبن و زوبىرو طلحە ووت و بە تورپەيى چوو ھەو ھەو مالى خۆى و دەيووت: ھەمىشە قورپە سەر دەست شكاو بن خوايە من لە خوینى عثمان بەدەر بووم نە بەژدار بووم نە رازى بە كۆشتنى نە بووم. ^(۵) ئەو ھەلۆيىستى على بوو، ئامۆژگارى و شورا گوگرتن و گوپرايەلى و لە كاتى فیتنە كەيشدا بە توندى و بەھىزى وەستان لە گەلیدا و لە ھەموان زياتر بەرگرى لى دەكۆرد و ھەرگىز بە خراپە باسى نە كۆردو ھەولى چاكسازى و رېگرى كۆرد، كە لە نيوان خەلىفە و لە قسە دەرچوانى خەلىفەى داوہ، بەلام بارە كە لە سەروو تواناو لە دەرەو ھى وىستى ئەودا بوو. ئەو ھىش خواستى خۆى گەورە بوو تا ئەمىرى

۱ - تاريخ الإسلام الذهبى (۶۰ - ۶۶)، إسناده القوي.

۲ - تاريخ دمشق، ۴۰۳.

۳ - أنساب الأشراف، البلاذري (۷/۶).

۴ - ابن أبي عمير، عاصم الأحاد والثمانى (۱/۱۲۵) وەرگراوہ لە خىلافەتى على، (۸۷).

۵ - مصنف ابن أبي شيبة (۱۵/۲۰۹) إسناده صحيح.

پرسواکانی هۆزه باشقه له کان بون. ^(۱) هه لویستی ئه وانهیش له کاتێ گه مارۆ دانه که دا بۆ کوشتنی خه لیفه عثمان به ستم و دوژمنکاری شایه تی ئه و وه سفاننه ده دات، جا چۆن ده بی نان و ناوی ئی قه ده غه بکریت له کاتی کدا ئه و له پاره ی خۆی به خۆپایی سه رچاوه ی ئاوه ی بۆ موسلمانان ده کری. ^(۲) کاتێ خه لکی تووشی برسیتی یان نارحه تیه ک ده بوون. به ما ل و سامان زۆر به شداری ده کرد، کاتێ خه لکی تووشی بهر ته نگی یان سه ختیه ک ده بوون ئه و هه میشه ده بیه خشی. ^(۳) هه تا علی (ﷺ)، که خه یاری گه مارۆ ده ران بوو وه سفی ئه و حا له ده کات و ده لیت: خه لکینه ئه وه ی ئیوه ده یکه ن نه له کاری موسلمانان و نه له کاری بی باوه بران ناچیت. ده ی نان و ئا و له و بیاوه قه ده غه مه که ن، چونکه پۆم و فارس به دیل ده گرن و نان و ئا و ده دهنه دیله کان. ^(۴) له راستیدا روداوه کانی میژوو جه خت له سه ر ئه ده که نه وه، که هاوه لآن دوور بونه له هاندانی نه یارانی عثمان یان به شدار یکردنیان له و ئاشوبه دژبه عثمان. ^(۵) ئه وه شی زیاتر بزانی با بگه ریته وه بۆ کتیه که م به ناوی (تیسرا الکریم المنان فی سیره عثمان بن عفان). ^(۶)

چوارهم: حه سه نی کوری علی له سه ر ده می باوکیدا (ﷺ)

له ریگه ی ده ستنیشان کردنه وه به یعه تی خیلافه ت به علی (ﷺ) درا ئه مه ش له دوای ئه وه ی خه لیفه ی راشیدین عثمانی کوری عفان (ﷺ) له سه ر ده سستی خه واریجه کان شه هیدکرا، جا له دوای ئه وه ی به سه ته مه و درۆ و دوژمنایه تی له پۆژی ههینی ۱۸ ی ذی الحجه تی سالی ۳۵ ی کۆچی شه هید کرا (ﷺ). ^(۷) چی هاوه ئی پیغه مبه ر (ﷺ)، که له مه دینه دا ما بوونه وه به یعه تی خیلافه تیان به علی دا (ﷺ)، چونکه که سی نه بوو له و کاته دا که هه یج جۆری له و خاوه نی فه زل و گه وهره تر بی ت له دوای عثمان (ﷺ) که س

۱ - تحقیق مواقف الصحابة (۱/ ۴۸۲): شذرات الذهب (۱/ ۴۰).

۲ - الصلابي: سيرة عثمان، لا (۴۵۰).

۳ - التمهيد و البيان، لا (۴۲۴).

۴ - تاريخ الطبري (۵/ ۴۰۰).

۵ - تحقیق مواقف الصحابة (۲/ ۱۸).

۶ - سيرة عثمان بن عفان للصلابي، لا (۴۵۱ بۆ ۴۶۶).

۷ - الطبقات ابن سعد (۳/ ۳۱).

بانگه‌شهی پیشه‌وایه‌تی بۆ خۆی نه‌کرد، نه‌گهر بهاتباو (أبو السبطين) (ﷺ) له‌سه‌ری سوور نه‌بوایه، واته (عه‌لیش) (ﷺ) له‌سه‌ری سورنه‌بوو) بۆیه له‌دوای تکاو داوایه‌کی زۆری ئه‌و هاوه‌لانه‌ی که له مه‌دینه‌دا مابوونه‌وه و له‌ترسی زیاد بوون و بلا‌وبوونه‌وه‌ی فیتنه‌کان ئینجا قه‌بوڵی کرد، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ده‌ستی په‌خنه‌ی هه‌ندئێ نه‌زان پزگاری نه‌بوو، ئه‌میش له‌ئه‌نجامی ئه‌و ئازاوانه‌دا وه‌ک پوداوی (جمل) و (صفین) ئاگره‌که‌ی کرده‌وه و کینه‌ی له‌دلانی ئیسلامه‌تی وه‌ک ئین سبه‌ء و شوین که‌وتوانی، که له دوایه‌وه هاتن هه‌لیانگیرساند و له‌ر فاسقی خۆیان وله‌بهر ئه‌وه‌ی دلایان په‌نگی دژ به‌حق و پزیموینی گرتبوو، هه‌ندئێ له ئه‌هلی زانست چۆنیه‌تی هه‌لبژاردنی علی (ﷺ) بۆ خیلافه‌ت گێراوه‌ته‌وه. (۱) له کتێبه‌که‌مدا: (أسمی الطالب فی سیره‌ أمیر المؤمنین علی بن طالب (ﷺ)) به‌دریژی ئه‌و پریوایه‌تانهم هێناوه یه‌که‌ده‌نگی ئه‌هلی سونه و جه‌ماعه‌ت له‌سه‌ر ئه‌وه‌یه، که علی (ﷺ) له‌دوای عثمان (ﷺ) بۆ خیلافه‌ت ده‌ستنیشانکراوه تا موهاجیران و نه‌نصارانی به‌یعه‌تی پێده‌ن، چونکه ده‌یانبینی که‌فه‌زلی به‌سه‌ر هاوه‌له‌کانی تردا هه‌بوو و له‌پیش هه‌موویان موسلمان بووه له‌هه‌موویان زانستی زیاتره له‌پرویه‌گه‌زه‌وه له‌هه‌موویان له‌په‌یغه‌مبه‌ر (ﷺ) نزیکتره له‌ده‌روندا له‌هه‌موویان دلیرتره له‌لای خواو په‌یغه‌مبه‌ری خوا خۆشه‌ویسته‌ره و، پایه‌و فه‌زلی پێشینه‌ی له‌هه‌موویان زیاتره، په‌له‌ی به‌رزتره، پایه‌ی گه‌وتره‌و بالا‌تره له‌پرویه‌ روخساری په‌مزیسه‌وه له‌هه‌موویان زیاتره له‌په‌یغه‌مبه‌ر (ﷺ) که له‌مه‌دینه‌دا مابوونه‌وه به‌یعه‌تی خیلافه‌تیان به‌یه‌ک ده‌نگی پێدا، ئه‌وکات ئه‌و پێشه‌وای حه‌ق بوو له‌سه‌ر خه‌لك بو و گوێرایه‌لی بن، لێده‌رچون ولادانی حه‌رامبوو زۆری له‌ئه‌هلی زانست وته‌ی یه‌ک ده‌نگیان هه‌یه له‌سه‌ر خیلافه‌تی علی هێناوه له‌وانه: ابن سعد (۲)، ابن قدامه (۳)، أبو حسن الأشعري (۴)، أبو نعیم الأصبهانی (۵)، أبو منصور بغدادی (۶)، الزوهري (۱)، عبد الملك

۱ - عقیده أهل السنة فی الصحابة الكرام، لا (۳۶۰/۳۶۱)

۲ - الطبقات الکبری (۳/۳۱).

۳ - منهاج القاصدين فی فصل الخلفاء الراشدين ل(۷۷-۷۸) وه‌رگه‌راوه له‌عقیده أهل سونه و الجماعه (۲/۶۹۸).

۴ - الإبانة عن الأصول النبویه، ص(۷۸)، مقالات الإسلامیه (۱/۳۴۶).

۵ - کتاب الإمامة والرد علی الرافضة، لا (۳۶۰ - ۳۶۱).

۶ - کتاب أصول الدین لا (۲۸۶ - ۲۸۷).

الجوينی^(۶)، ثبو عبدالله کوری بطه^(۳)، غزالی^(۴)، أبو بکری عربی^(۵)، ابن تیمیہ^(۱)، ابن حجر^(۷)، ثوی لهم نهقلانهی پیئشهوه وهرده گیریئ نهوهیه، که خیلانفه تی علی^(ﷺ) به حه قتر و دروستر له کاتی خوی و له دوای شهیدکردنی عثمان^(ﷺ) به قه ده ری خوا له کات و شوینی خویدا هات.^(۸)

۱ - ده رچوونی ئه میری ئیمانداران علی^(ﷺ) بو کوفه:

هندئ له هاوه لآن پالپستی ئه ویان نه ده کرد، که ئه میری ئیمانداران علی کوری تالیب^(ﷺ) له مه دینه بجیته ده ره وه، ئه مهیش کاتی رون بوویه وه علی بریاریدا بجیت بو شام تا سهردانی خه لکه که ی بکات و بزانی رای معاویه له باره ی ئه و روداوانه وه چیه^(۹)، علی وای ده بینی که مه دینه خاوه نی ئه و بنه ره تیا نه یه، که هندئ ناوجه له و قوناغه دا هه یان بووه و ده یووت: پیاو مال و سامان له عیراق داییه^(۱۰) کاتی ئه بو آیوبی نه نصاری بو خواسته ی زانی به خه لیفیه ی ووت: ئه ی ئه میری ئیمانداران، به لکو لهم شاره دا بمینیته وه، چونکه ئیره قه لغانی پته و به هیزه و شوینی کۆچی پیئغه مبه ری خوایه^(ﷺ) و له وی بووه گۆرو مینبه ره که ی پیئغه مبه^(ﷺ) و ماده ی نیسلام له مه دینه دایه جائه گه ره ب له گه لت راوه ستن به و جو ره ی که ده بیته ئه گه ره که سانی چاویان تیبریت به دوژمنه کانیا ن لییان ده ده یت، ئه گه ریش ئه وکات ناچار به رویشتن بیت برؤ بیانوت به ده سته خه لیفه ئه و راویژه ی ده بوو آیوبی وه رگرت و بریاریدا له مه دینه بمینیته وه و

۱ - الإعتقاد لا ۱۹۳.

۲ - الإرشاد إلى القواطع الأدلة في أصول الإعتقاد (۳۶۲ - ۳۶۳).

۳ - لوامع أنوار البهية للسفارتي (۲/ ۲۴۶)، عقيدة أهل السنة (۲/ ۶۹۲).

۴ - الإقتصاد في الإعتقاد، (۱۵۴).

۵ - العواصم من القواصم (۱۴۲).

۶ - الوصية الكبرى، لا (۲۳).

۷ - فتح الباری لا (۷/ ۷۲)؟

۸ - عقيدة أهل السنة في الصحابة الكرام (۲/ ۶۹۳).

۹ - الثقات لابن حبان (۲/ ۲۸۳)، الأنصاري في عصر الراشدين ۱۶۱.

۱۰ - هه مان سه رچاره.

کاربه‌دهسته‌کانی نارد بۆ ناوچه‌کان^(۱)، به‌لام هه‌ندئ باری نااسایی سیاسی هاتنه‌کایه، که خه‌لیفه‌یان ناچارکرد تا مه‌دینه به‌جیبه‌یلت و بریاریدا بجیت به‌ره و کوفه، چونکه کوفه له‌خه‌لکی شام نزیکه^(۲)، له‌کاتی خۆ ناماده‌کردنی بۆ چونه دهره‌وه هه‌والی دهرچونی عایشه و طلحه و زوبهیری بۆ بصره پیگه‌یشت، بۆیه داوای له‌خه‌لکی مه‌دینه کرد، تا هه‌موو بین بانگی کرد تاسه‌ری بجن ولای هه‌ندئ له‌خه‌للی مه‌دینه بیزاری وبار قورسیه‌ک به‌هۆی بونی پشپوی نیو سوپای عه‌لیه و چۆنیه‌تی هه‌لسوکه‌وت کردن له‌گه‌لیاندا پرویدا، زۆربه‌ی خه‌لکی مه‌دینه پییان واده‌سوو هیستا فیتنه‌که به‌رده‌وامه بۆیه ده‌بی جارئ له‌که‌ناره‌وه بروانین تا بارو دۆخه‌کان زیاتر دهر‌بکه‌ون، شه‌وان ده‌یان وت: ناسوید به‌خوا نازانین چی بکه‌ین، چونکه ئیمه نهم باروو دۆخه‌مان لا رون نیه و ده‌مینینه‌وه تا باره‌که‌مان لی پروون وپۆشن ده‌بیته‌وه، طبری ریوایه‌ت ده‌کات که علی له‌و ناماده سازه‌یه‌ی که‌بۆشامی ناماده‌کردبوو له‌گه‌ل چالاکه‌کانی کوفه و به‌صره به‌شاراوه‌ی به‌حه‌وت سه‌د که‌سه‌وه چویه دهرئ^(۳)، به‌لگه‌ی بار قورسی زۆربه‌ی خه‌لکی مه‌دینه‌ش له‌به‌ده‌مه‌وه چونی بانگه‌وازی ئه‌میری ئیمانداران بۆچونه دهره‌وه له‌وتاره‌ی خه‌لیفه‌دا دهره‌که‌وئیت که‌سکالای شه‌و بارقوسییه‌ی لی‌کردن.^(۴)

۲- نامۆژگاری حه‌سه‌نی کورپی علی بۆ باوکی:

ئه‌میری باورداران له‌مه‌دینه چویه دهره‌وه له‌کاتی گه‌یشته (الریذة)^(۵)، له‌وئ له‌گه‌ل شه‌وانه‌ی له‌گه‌لیدا بوون سه‌نگه‌ری گرت و ژماره‌یه‌ک له‌موسلمانان که ده‌گه‌یشتنه دوو سه‌د که‌س هاتن بۆلای^(۶)، له (الریذة) حسن چوو بۆ لای بابی ده‌گریا و دلگرا‌نی و کاریگه‌ری خۆی به‌و دابه‌شبوون وجیاوازیه‌ی توشی موسلمانان سوو نیشاندا، حسن به‌باوکی ووت:

۱ - هه‌مان سه‌رچاوه.

۲ - إستشهاد عثمان و وقعة جمل لا (۱۸۳).

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه (۴۸۱/۵).

۴ - الأنصار في العصر الراشدي لا (۱۶۳)، الطبقات (۲/۲۷۳).

۵ - له‌دووری ۲۴۰ کم له‌ پۆژه‌ه‌لاتی شاری مه‌دینه‌ی منه‌وره‌یه.

۶ - أنساب الإشراف (۴۵/۲)، خلافة علی بن أبي طالب لا (۱۴۳).

فرمانت پيكردم و له قسه ت لامدا سبه نيني جه ننگيكي له ناو چون ده كه يت هه رگيز سه رت ناخات علي (عليه السلام) ووتى: من چ فرمانايكم پيكردويت تو لاتداوه، وتى: نه و روزه ي گه ماروي عثمان (عليه السلام) درا فرمانم پيكرديت له مه دينه بجيته دهره وه نه گه ركوزرايت باله مه دينه نه بيت، پاشان له و روزه ي كوژراندا فرمانم پيكرديت تابه يعه ت وه رنه گريت هه تا وه فدي خه لي ناوچه كان و عه رب و به يعه تي هه موو مصر بيت، پاشان فرمانم پيكرديت كاتي نه و دووپياوه به ئيوه يان ده كرد تو له مالي خو تدا دابنيشيت تا ريكدكه ون و په يوه نديان چاك ده كه ن، جا نه گه ر خراپ بوو له سه ر ده ستي تو ناييت، تو له هه موو نه مانه دا له قسه ي من لاتدا، ووتى: نه ي كور ي شيرينم ده ي گوي بگره نه گه ر له و كاتي گه ماروداني عثمان له مه دينه بجو بيايه دهره وه سويند به خوا چون گه ماروي نه درا گه ماروي ئيمه ش نه درا نه وه ي ده لي ت: به يعه ت وه رنه گرتبا تا به يعه تي ناوچه كان به اتبا مه سه له كه له ده ست خه لكي مه دينه د ده بوو ئيمه ش حه زمان نه كرد ته شه نه بكات، نه و يش له كاتي طلحه و زوبه ير چونه دهر ي، نه وه تر سنوكي ده بوو له سه ر نه هلي ئيسلام، سويند به خوا له و كاته وه ي نه و په يامه م وه رگرت، نارازي بووم و حه زم نه ده كرد كه م و ناساز وه يچ بنه ره تيكي نه وه نه بوو، كه شياوي بيت، نه وه شي ده لي ت: له مال ه وه دابنيش تبا ي ده ي به من چي نه وه ي وابه ته ميان مني ده وي ت؟ نه ته وي وه كه نه و كه متياره بم كه گه ماروي ده دري ت و ده لي ت: دباب باب (1)، لي ره دا هيچ نه بي تا هه مووي ته واو ده بي ئينجا بجيته دهر ي، جا نه گه ر من نه روا نم بزانم چي بكه م و ده بي چي بيت ده ي كي پرواني ت روله ي شيرينم ئيدي به سه .

له م روداوه تي بيني نه وه ده كه ين كه نه ميري برواداران علي كور ي خوي جوان په روه ده كردوه، چون دهره تي پي ده دات تا به بي فشار چي له دهره نيدا به بي لي ت، پاشان نه ميري برواداران به ربه رچي ره خسه كان ده داته وه، هه روه كه نار ه زوي حه سه ني تازه پيگه يشتو بو ناشتي و دوور كه وتنه وه له به كارهي تاني هي ز به دي ده كه ين به هه ر نه نجامي كيش هه بيت، نه ميري برواداران علي (عليه السلام) سوربوو - حه قيش بوو - كه نه و

کیشهی له گهڵ یه کلا بکاتهوه و پرونه و که سیش ناتوانیت له و پریاره ی ره خنه بگریت شه و ده یویست تۆله ی خوینی عثمانی کورپی عفان (رضی الله عنه) له بکوژانی بکاتهوه، ده یویست چاوه روان بیته تا ده رفه تی بۆ بگوجی و باره که ی بکه و یته ده ست، ئینجا پروانیته باس و خواسی شه هید کردنی عثمان، جا کاتی زوبهیر و طلحه و نه وانه ی له گه لیدا بوون داوایان لیکرد تا بکوژانی عثمان بکوژیتهوه، عوزری شه وه ی هینایه وه که بکوژانی زۆرن و هینیکی وانین که گالته یان پی بگریت، داوایشی لیکرد خویمان رابگرن هه تا باروو دۆخه کان سه قامگیر ده بن و مه سه له کان هتور ده بنه وه، شه وکات مافه کان ده سه نرینه وه، چونکه بارو دۆخه کان له گه ل بهرژه و ندییه کاندایان کړیت، شه میری پرواداران زۆر جه ختی له سه ر شه و کرده وه، که له دو خراپه دا کامیان خراپه ی که مه ته ره شه وه هه لیبژیر دریت، شه ووتی: شه وه یه ئیمه له باره ی بریاری شه هید کردنی عثمانه وه. ئیوه ی بانگ کرده ی که له خراپه ی پاشتر — جهنگ دابه شبوو. شه میری پرواداران وای ده بینی، که بهرژه و ندی واده خوازیت تۆله سه ندنه وه دو بخریت نه وه ک پشتگویی بخریت له و پینا و شه مه دا تۆله سه تدنه وه ی دو اخست، شه و چاوه پتی بوو ئارامیش بیچته کایه وه ویه کده نگی دروست بیته و داوای خاوه ن خوینه کان بهرزه بگریته وه، شه وکات شه وه ی داوای خوینه که ده کات و شه وه ی داوای خوینه که ی لی ده کړیت ئاماده بکړین و داوا و وه لام به به لگه وه پونکردنه وه دادوهری له شه نجومه نی حوکمدا شه نجام بدریت^(۱)، له ناو ئومه تدا ناکۆکی له وه نیه که بۆ پيشه و دروسته تۆله ی خۆین دوا بجات شه گه ر زانی شه وه ده بیته ماییه ی ئاژاوه گیر ی و تیکدانی یه ک ده نگی^(۲) شه وش که باسده کړیت بکوژانی عثمان له سوپایی پروادان علی (رضی الله عنه) دابو، جا چۆن شه و زازی ده بیته شه و که سانه له سوپاکه ی دابن، جا طحاوی به و جوړه وه لامی شه وه ده داته وه له سه ربازگه ی (رضی الله عنه) که سانی له و خه واریچانه ی هه بوون عثمانیان شه هید کرد به چاو نه ده ناسرانه وه، یان هه بوو هۆزه که ی پشگیری ده کرد یان هه بوو به لگه ی ته وای له سه ر نه بوو، یان که سانی جوړه نیفاقیك له دل یاندا بوو نه یانده توانی هه مووی نیشان بده ن^(۳)،

۱ - تحقیق مواقف الصحابة (۲/ ۱۵۶).

۲ - أحكام القرآن لابن العربي (۲/ ۱۷۱۸).

۳ - شرح الطحاوية لا (۵۴۶).

هەر جۆری بیټ هه‌لۆیستی ئه‌و له‌ پۆی ئه‌وانه‌دا ئه‌بوو ته‌نگیان پێهه‌لچنێن و له‌کاره‌کیان دووره‌به‌ریزبوو ئه‌وه‌زه‌زیده‌کرد لێیان بۆ منته‌ بیټ، به‌لکو تۆله‌یان لێبکاته‌وه‌، ئه‌گه‌ر ڕینگه‌یه‌کی بۆ ئه‌و کاره‌ به‌دیبه‌کرا‌دایه‌، ئه‌میشم به‌دورو دێژی له‌کتیبه‌که‌مدا(أسمى المطالب فی سیره‌ أمیر المؤمنین علی بن أبی طالب)باسم کرده‌.

۳- کاریگه‌ری چه‌سه‌نی کوپی علی له‌ ڕیکه‌خستنی خه‌لکی کوفه‌:

ئهمیری ئیمانداران علی(ع) وه‌ک خه‌لیفه‌یه‌که‌ هه‌لسوکه‌وتی به‌ده‌سته‌کانی خۆی ده‌کرد، سوڕبوون و یه‌کلایبونی هه‌بوو که‌س نه‌یده‌توانی به‌ریاری پاشگه‌زی بکاته‌وه‌ علی(ع)، له‌ (الریذة) نوێنه‌ری بۆکوفه‌ نارد داوای لێکردن ده‌ریچن و پێن بۆ سه‌رخستنی، ئه‌و دوو نوێنه‌ره‌ش محمدی کوپی أبوبکری صدیق و محمدی کوپی جعفر(ع) بوون، به‌لام ئه‌و دوانه‌ له‌ئه‌رکه‌ که‌یاندا سه‌رکه‌وتوو نه‌بوون، چونکه‌ أبو موسی أشعری والی کوفه‌ له‌پێش علی گه‌یشته‌ خه‌لک و، ڕینگه‌ری لێکردن که‌ به‌چنه‌ ده‌رئ و له‌وفتنیه‌دا ئه‌وه‌ی گێرانه‌وه‌ی له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه‌ بیستبێ که‌وا خۆیان به‌پارێزن له‌و فیتنه‌یه‌^(۱) له‌داوای ئه‌وه‌ علی(ع) هاشمی کوپی عوتبه‌ی کوپی أبی وقاصی نارد، ئه‌ویش له‌ئه‌رکه‌کیدا سه‌ر که‌وتو نه‌بوو، چونکه‌ أبو موسی کاریگه‌ری له‌سه‌رخه‌لکه‌که‌ هه‌بوو^(۲)، ئینجا عبداللهی کوپی عباسی نارد، به‌لام ته‌مبه‌لیان له‌روو نواند، دواتر به‌دوایدا عماری کوپی یاسر و چه‌سه‌نی کوپی علی نارد و أبو موسی أشعری لا‌بردو له‌جیاتیدا (قزطه‌)ی کوپی که‌عبی دانا^(۳)، قه‌عقاعی کوپی عمرو له‌ پارێکردنی خه‌لکی کوفه‌دا ڕۆلێکی گه‌وره‌ی بینی پێی وتن: من وامۆژگاریتان ده‌که‌م و دلّم بۆتان ده‌سووتیت، چه‌زده‌که‌م راست به‌رۆن و تیبگه‌ن، قسه‌یه‌ کیشتان پێ ده‌لێم چه‌قه‌، ئه‌و قسه‌یه‌ش ئه‌وه‌یه‌، که‌ هه‌رده‌بیته‌ ئیماره‌تیک هه‌بیته‌ خه‌لک ڕیکه‌بخات و، سته‌مکاران لا‌ببات و سته‌م لێکراو سه‌ربخات، ئه‌وه‌پێش علی کوپی أبی طالب ئه‌و کاره‌ی گرتۆته‌ ده‌ست و به‌ئینسافه‌وه‌ دو‌عای کردووه‌ و بانگه‌واز بۆچاکسازی و ڕیکه‌ه‌وتن و وصولح ده‌کات، ده‌ی به‌ریبکه‌ون و گوێگر بینه‌ری ئه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ بن^(۴)،

۱- تاریخ الطبری(۵/ ۵۱۴) مصنف ابن ابی شیبه‌(۱۵/ ۱۲) إسناده‌ حسن.

۲- خلافة علی بن ابی طالب لا(۴۴).

۳- سیر اعلام النبلاء (۳/ ۴۸۶).

۴- تاریخ الطبری (۵/ ۵۱۶).

حهسنى كورى على كاريگهريه كى پونى هه بوو، ئه وههستا و له ناو خه لكدئا و تاريكى پيشكه شكرد ووتى: خه لكينه بچن به دهم بانگه وازى ئه ميره كه تانه و بچن بولاي براكانتان، چونكه ئهم كاره كهسى ده وئيت كه بؤى ده رچيئت و به شدار بيت، سوئند به خوا ئه گهر ئه هلى نه هى و دووره په ريزى بيگرنه ده ست (كه سانى ژير) وهك پيشتر وايه بؤ داهاتوش باشته دهى وهرن به دهم داواكه مانه وه وه له باره ي، كه ئيوه يارمه تى ده رمان بن له وهى كه ئيمه و ئيوه ش توشى بوين^(۱)، زؤريك له خه لكى كوفه به وه فد هاتن چون به دهم داواكه يه وه له گه ل عمار و حسندا چون بؤ لاي على ژماره يان له نيوان شه ش بؤ حه وت هه زار كه س ده بوو، پاشان دوو هه زار كه س له عبدالقيس له بصر په يوه ينديان بوو، پاشان هؤزه كان به وه فد هاتن تائه وهى له كاتى رودانى جه نكه كه دا سوپا كه ي گه يشته نزيكى (۱۲) هه زار كه س^(۲)، كاتى خه لكى كوفه له (ديقار) گه يشتن به ئه ميرى ئيمانداران على پيى وتن: ئه ي خه لكى كوفه ئيوه شان وشكوى عه جه م و پاشاكانى عه جه متان گرته ده ست و ريز و كوژه له كانى ئه واتان تيكه لئه شانده هتا ميراتگريتان، ئينجا يارمه تى ده ورو به رو بازنه ي خوئان داوه خه لكيش ئه مه يان به سود وه رگرت منيش بانگم كردون هتا له گه لماندا برايانى ئه هلى بصره، ئه گهر بگه رينه وه ئيمه ش ئه وه مان ده وئيت، ئه گهر سووربون له سه ركارى خوئان به نه رمن چاره يان ده كه ين ونه رميان بؤ ده نوئينن پشت به خوا كه هيچ هيئى به هيئى خوانيه، هه گيز ده ستبه ردارى كارى نابين كه چا كه وبه رژه وه ندى يه كى تيئدا بيت، ئه گهر ئه وان ئه وهى خراپه ي ليئبكه وئيه وه^(۳).

۴- هه وئه كانى ئاشته وايى:

على (عليه السلام) سووربو له سه ر ئه وهى به هوئكارى ئاشتى به سه ر ئه و دابه شبون وفيتنه يه دا زالييت و موسلمانان له خراپه ي جه نك و بيكدادانى چه كدارى به هه موو هيئو هه وئيك دوور بخاته وه، هه روه ها طلحه و زوبير يش هه ر ئه وه يان ده ويست، ژماره يه ك له هاوئان و گه وره تايعيه كان له هه وئه كانى ريئكه وئندا به شداريان كرد له هه موويان به ناوبانگتر هه وئه كه ي

۱ - هه مان سه رچاوه (۵/ ۵۱۶).

۲ - مصنف عبدالرزاق (۵/ ۴۵۶۴۵۷) بسند لصحيح الى الزهري.

۳ - تاريخ الطبري (۵/ ۵۱۹).

قەقەاعى كورپى عمرو بوو لەگەڵ طلحة و زوبير خاتوو عائيشەدا وتووێژى كرد، ئەوان بەپيشنيارەكەى ئەو كارىگەر بوون و خاتوو عائيشە پرسىارى لەقەقەاع كرد كە پاي بەرامبەر بەشەهیدكردنى عثمان چيە؟ ئەويش وتى: ئەو پوداويكە چارەسەرەكەى سەقامگير بون و سوكنايەتية و هەردەبەي ژيرانە تۆلە لەبكوژانى عثمان (ﷺ) بسەنریتەو، ئەگەریش ئێو بەبەيعەت بە على بدن^(۱)، لەگەڵیدا پريك بكەون ئەو ناماژەى خيەر و نيشانەى رەحمتە و تواناى تۆلە سەندنەو، ئەو عثمانيە، ئەگەریش وانەكەن و سوربن لە سەر پاي خۆتان و جەنگ ئەو عيش نيشانەى خراپە و شەرو نەمانى ئەو دەسەلاتەيه دەى دەست بەرداربن بەخيەر دەييت، ببە كيليلى خيەر وەك چۆن يەكەم جار وابون و توشى بەلامان مەكەن، چونكە خۆشتان توش دەبن و خواى گەورە ئيمە ئيوەش سزا دەدات بۆ خاترى خوا ئەمە دەليم و بانگتان دەم بۆ ئەم كارە من دەترسم سەر نەگریت، تائەو، خواى گەورە بەلگەى خۆى لەسەر ئەم ئومەتە كەم دەستەو، هەلگريت و ئەو، هەيه توشى دەكات، ئەو عيش توشى بوو شتيكى گەورەيه وەك ئەو، نەيه كەسى كەسيكى بكوژيت يا دەستەيهك كەسيك بكوژي يان هۆزيك هۆزيك بكوژي، بەو بەقسەى قەقەاعى پازيكەرى راستگۆى دلسۆز پازى بوون، چۆن بەدەم داواى پريكەوتنەكەو، پى يان ووت: باشت ووت و راست پيكا دەى بگەرینەو، ئەگەر گەيشتیتە على (ﷺ) و ئەويش وەك تۆراى پريكەوتنى هەبى پشت بەخو، وادەبى، قەقەاع گەرايهو، ئەويش بۆلاى على لە (ذيقار) و لە كارەكەى سەرکەوتو بوو هەوالى پروداو، كەى بۆ على (ﷺ) گيرايەو، ئەويش پيى سەرسامبوو، خەريك بوو كە هەموان بە پريكەوتن پازيبن، تائەو، هەندى پييان ناخۆش بوو و هەنديكىش پيى پازييون.^(۲)

۵ — رۆلى سەبئيه لەهەلگيرساندنى جەنگ لەشەرى جەمەلدا:

كاتى قەقەاع گەرايهو، هەوالى بەئەميرى پروادان على (ﷺ) دا كەچى كردو، على (ﷺ) دوو نيترداوى نارد^(۳)، بۆ لاى عائيشە و زوبير و ئەو، كە جيى متمانه بوو لى قسەكانى

۱ - مەبەست ملكەچى و پازييونى تەواو بەسياسەتى ئەميرى پرواداران على سەبارەت بەهەلسو كەوت كردن لەگەڵ بكوژانى عثمان.

۲ - البداية والنهاية (۷/ ۷۳۹)، تاريخ الطبري (۵/ ۵۱۲).

۳ - تاريخ الطبري (۵/ ۵۲۵).

قعقاع کوری عمرودا، ئەوانیش هاتنه لای علی ووتیان: ئیمه لهسه ر ئەو باوه رین که قعقاع به جیی هیشتن، دەی وەرەو ههنگاوبنی، عهلیش کهوتەری و لهو نزیکاندا دابهزی، هۆزه کانیش لای هۆزه کانیان دابهزین، (مظر)یه لای (مظر)یهو رهبعیه کان لای رهبعیهو یه مهن لای یه مهن ئەوان هیچ سکا لایه کیان له ریکه و تنه بوو، هه ریه کهو له پال ئەوهی ترو به جیا به جیا بون، هه ندیکشیان دەرچون بۆ لای هه ندیککی دی قسه و باسیان تهنه ریکه و تن بوو^(۱)، ئەمیری ئیمانداران علی (ﷺ) کاتی ویستی بچیت بریاری مه ترسیداری خۆی راگه یاند: بزانه بیانی من ده چم، دەی ئیوهش به ریکه ون، مه بهستی بصره بوو وریابن هیچ کهس که به شتی دژیه عثمان یاریدهین کاروباری خه لکی داییت بابه یانی نه یهت^(۲)، له سه ر بازگه که ی عه لیدا (ﷺ) هه ندی لهو یاخی بوه خه واریمانه هه بوون که عثمانیان شه هید کرد، ئەوانه به چاو نه ده ناسرانه وه، هه یان بوو هۆزه که ی سه ری ده خست و هه یان بوو به لگه ی له سه ر به رپانه بوو بو هه یان بوو نیفاقیك له دلیدا که له که ی کردبوو نه یده توانی نیشانی بدات^(۳)، شوین کهوتوانی (ابن سبء) له سه ر ئەوه سوربوون که فیتنه که هه لگه رسیین و کلپه به ناگره ی بدات تا دهر فه تی تۆله سه ندنه وه نه می نیت^(۴)، کاتی خه لکی له شوینه کانی خۆیان دابه زین ئارامیان گرت، علی و طلحه و زوبیر هاتن و ریکه و تن و له وه یدا ناکۆکیان نه بوو ریکه و تن و گفتو گۆیان لهو نکۆلیه ده کرد و هیچ شتیکیان له ریکه و تن و وازه ی تان له جهنگ به باشت نه زانی، کاتی بینیان خه ریکه له ت و په تبون روده دات بۆیه به و دیدو ریکه تنه وه یه کتریان به جیه یشت و علی و طلحه و زوبیر هه ریه که و گه رانه وه بۆ سه ر بازگه ی خۆیان و طلحه و زوبیر هه والیان بۆگه و ره هاوه لانی خۆیان نارد عه لیش هه والی بۆ گه و ره هاوه لانی خۆی نارد، به لام به وانه ی ووت: که گه مارۆی عثمانیان (ﷺ) دابوو، ئیدی هه موان له سه ر نیازی ریکه و تن و جهنگ نه کردن سه ریان نایه وه و هیچ کام سکا لایان به ده هه ست ریکه و تنه وه نه بوو، هه ریه کهو له پال هه ندیککی ترد ده بوون و ده چون

۱ - هه مان سه رچاوه (۵/ ۵۳۹).

۲ - هه مان سه رچاوه (۵/ ۵۲۶).

۳ - هه مان سه رچاوه (۵/ ۵۲۷).

۴ - هه مان سه رچاوه (۵/ ۵۲۷) تحقیق مواقف الصحابة (۲/ ۱۲۰).

بۆلای یه کتر وتنهها باسیان له ریکه وتن ده کرد، ئەوانه‌ی فیتنه‌یان هه‌لگیرساندبوو خراپترین شه‌ویان برده‌سه‌ر به‌جۆرئ شه‌وی واناخۆشیان به‌خۆیانوه نه‌دیوو، چونکه به‌ره‌و نه‌مان ده‌چون، هه‌موویان ئەو شه‌وه پیکه‌وه راویژیان ده‌کرد، وته بیژیان ووتی: بۆطلحه و زوبیر ده‌یانناسن ده‌زاین چیان ده‌ویت بۆ عه‌لیش نه‌مان ده‌زانی نیازی چیه تا ئەم‌پرو کاتئ داوای له‌خه‌لک کرد بۆ به‌یانی بکه‌ونه ری ئەوه‌ی دژ به‌ عثمان به‌ژدار بووه بانه‌یه‌ت سویند به‌خوا هه‌مویان یه‌ک قسه‌یان له‌روماندا هه‌یه — که له‌گه‌ل علی ریک که‌وتن له‌سه‌رخوینی ئیمه ریک که‌وتون^(۱)، ابن سه‌وداء(عبدالله کوری سبه‌ء)، که له‌وئ هه‌ندئ قسه‌ی کردو راویژ پئ کراویش بوو ووتی: عیزه‌ت و سه‌رکه‌وتنی ئیوه له‌ تیکه‌لکردنی خه‌لکیدایه ده‌ی تیکه‌لیان ببن، ئەگه‌ر سه‌به‌ینی ئەو خه‌لکه به‌یه‌کگه‌یشتن، ئیوه جه‌نگ به‌ریاکه‌ن و ده‌رفه‌تیان مه‌ده‌ئئ هیچ بروانن و وردبینه‌وه ئەگه‌ر یه‌کیکیشتان هیچ چاره‌یه‌کی نه‌بوو جگه‌ له‌ده‌سه‌تگرته‌وه خوا علی و طلحه و زوبیر و هاو‌پراکانی ئەوانی به‌شتیکی دژ به‌خواستی ئیوه سه‌رقال کرد ده‌ی رای خۆتان نیشان بدن و به‌بئ ئەوه‌ی خه‌لک بزانی‌ت لی‌ی جیابینه‌وه^(۲)، به‌مه به‌نه‌ینی له‌سه‌ر ئەو رایه ریکه‌وتن که‌جه‌نگ هه‌لبگیرسی‌ت، به‌یانی بده‌م چاوی گرژو توپه‌یی و جووره خو داپۆشینیک هه‌ستان و دراوسێکانیان هه‌ستیان پینه‌کردن (مظر)یه‌کان چونه‌ناو (مظر)یه‌کان و په‌بیعه‌کان بۆ ناو‌په‌بیعه‌کان و یه‌مانیه‌کان چونه ناو یه‌مانیه‌کان و شمشیریان له‌رودا هه‌لکیشان و جه‌نگیان به‌ریاکرد به‌مه خه‌لکی بصره و هه‌رده‌سته‌وه له‌روی ئەوانه‌ی لی‌یان یاخی بوون راپه‌رین وکلپه‌ دا‌یگرتن زوبیر و طلحه‌ چونه ناو‌خه‌لک و جه‌نگ به‌ریابوو.^(۳) به‌ درێژی له‌کتیبه‌که‌مدا(أسمى المطالب فی سیره‌ امیر المؤمنین علی بن أبی طالب) باسی روداوه‌کانی جه‌نگی جه‌مه‌لم کردوه، جا‌کاریگه‌ری سه‌به‌ئیه‌کان له‌جه‌نگی جه‌مه‌لدا خه‌ریکه یه‌ک ده‌نگی زانایانی له‌سه‌ره، ئیدی به‌خراپه‌کاران ناویان ببه‌ن یان به‌پاشقه‌لانی هه‌ردووکیان هه‌ندئ به‌بکوژان ناویان ده‌به‌ن یان

۱ - هه‌مان سه‌رچاوه(۵/ ۵۲۶).

۲ - هه‌مان سه‌رچاوه(۵/ ۵۲۷).

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه(۵/ ۵۴۱).

به گه مزه و گیل یان به نازاوه چی و پیشوی سازان ناویان بینن یان به راشکاوانه ناوی سبایان لیبنین. ^(۱) ئەمەش کۆمەڵی دەقن که جهخت له وه ده که نه وه:

أ — له (أخبار البصره عمر ابن شيبه) دا هاتوه که: ئەوانه ی کوشتنی عثمانیان درابویه پال، ترسان هەردوو لا له کوشتنی ئەوان ریکه وتن، بۆیه جهنگیان له نیواندا هەلگیرساند تائه وه بوو که رویدا. ^(۲)

ب — ته حاوی ده لیت: فیتنه ی جه مه ل به بی خواست وه لباردنی علی و طلحة و زوبیرو رویدا، به لکوو خراپه کاره کان بی ویستی پیشینه کان هەلگیرساند.

ت — باقلانی ده لیت: ریکه وتن و به ره زامه ندی یه کتریان به جیهیشت بکوژانی عثمان ترسان لیان بدن و چوارد هوریه یان بگیریت، بۆیه کۆبونه وه راویژیان کردو رایسی جیاوازیان هه بوو دواتر له سه ر ئەو رایه یه که ده نگ بوون که بن به دوو ده سته وه و له به ره به یاندا له هه ردوو سه ربازگه که دا تیکه ل بن و جهنگه که ده ست پیکنه نه وه ده سته ی له سه ربازگه ی عه لیدایه هاواربکات طلحة و زوبیر ناپاکی یان نواند، ئەوه ش طلحة و زوبیر هاواربکه ن: علی ناپاکی نواند، ئەوه ی پیلانیان بۆدانابو ئەنجامیداو جهنگ هەلگیرسا جا هه ره ده سته یه کیان له به ر ناچه تیه کی ده روونی به رگری ده کرد، ده ویست خوینی نه ر ژیت، ئەگه ر ئەوه رویدا به راستی هه ردوو لا ده بوو گوێرایه لی خواش ده بوو، ریکه لیگرتنیشیان به هه مان شیوه ده بوو ئەوه راست بلاوه و ئیمه ش باوه رمان به م تیروانینه یه وا ده لیت. ^(۳)

(۱) ابن حزم ده لی: به لگه ی ئەوه ش که ئەوان کۆبونه وه و جهنگ و کوشتاریان نه کرد ئەوه یه، که شه و هات بکوژانی عثمان له هەلکوتانه سه ردا شاره زا بوون و خوێان گه یانده سه ربازگه ی طلحة و زوبیر و شمشیریان لی کیشان و نه کشانه وه و به رگریان له خو کرد تا وه کو تیکه ل به سه ر بازگه ی علی بوون، بۆیه هه رکه سی به رگری له خو ئە کرد و هه موو لایه ک وه های گومان ده برد که کۆمه له که ی تر کوشتاری ده ست پیگه ر بیت، بۆیه کاروبار

۱ - عبدالله بن سبا وأثره فی أحداث الفتنة فی صدر الإسلام لا (۱۹۴).

۲ - فتح الباری (۱۳ / ۵۶۷).

۳ - شرح العقيدة الطحاوية.

زۆر تېكەل بوو كەس نەيدەتوانى بەرگرى لە خۆى زياتر بكات، ئەو خراپەكارانەى بكوژانى عثمان بوون لە ھەلگىرساندنى شەردا ئارام نەدەبوون، ھەردوو كۆمەلەش لە بەرگرى كردن لە خۆدا بەرگرى و ئامانجى خۆيانيان پىكابوو، زويىر پاشگەز بوويەو و ئەو جىگەى بەجىھىشت، تەلەش پراوەستابوو بارى راستەقىنەى ئەو تىكەل بوون و تىرژانەى نە دەزانى تىرىك ھات و بەر قاچى كەوت تىيدا رۆچوو، ھەر ئەو قاچەى لە رۆژى بەدردا لەبەر دەستى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) برىندار بوو، لەویدا مرد (ﷺ) زويىریش دواى كشانەوہى لەو جەنگە بەلای كەمەوہ دواى رۆژىك لە بەسەردا لەدۆلى (وادى السباح) كوژرا، بۆيە رووداوەكان بەو جۆرە بوون. دەسەلاتى ئەوانى تىدا نەبوو. (۱)

ج - (الذھبى) دەلى: پروداوى (الجمل) گىل و نەزانەكانى ھەردوو لا دروستيان كرد (۲)، ھەردوولا رىكھاتن و نە على (ﷺ) و نە طلحە (ﷺ) جەنگيان مەبەست نەبوو، بەلكو مەبەستيان گفتوگو بوو لەپىناو رىكخستنى رىز و يەكبوونى موسولماناندا، بۆيە ھەلەشەكانى ھەردوولا جەنگەكەيان دروست كرد و ئاگرى جەنگ بلىسەى دا و دەروونەكانىش ھەلچوون. (۳) لە (دول الاسلام) دا ھاتووہ ئەو جەنگە بە دەنگە دەنگ و مشتومر ھەلگىرسا و جەلەوى كاروبارىش لە دەستى على و تەلەو زوبەير دانەما. (۴) د. سولەيمان بن حمد العودەش ئەلى: لە دواى ئەوہ دەتوانىن بلىن: رىگر چى يە؟ لەوہى گىرآنەوہى تەبەرى راشكاوانە باس لەرۆلى سەبەئىەت دەكات لە (جمل) دا كە ئەم گشتگىرىە شى بكاتەوہ و ئەوانەش ديارى بكات لە گواستنەوہى ئەو زانايانەدا ھاتووہ؟ تەنانەت گەر ئەو كۆمەلە گىرە شىوینيانەش پەيوەندىيەكى راستەوخۆيان بە سەبەئىيەتەوہ نەبى و، ئامانجيان وەكو ئامانجى ئەوان نەبىت، ئاخۆ چى رىگرى ئەم قسەيە دەكات، كە ئەو كۆمەلە و كاروبارانەى ئەو زەمىنەى سازاند كە ئىبن و سەبەئىەت و پشتىوانەكانى لە كارىيان برد، ھەروەكو نەرىتى ھەندى لە بزوتنەوہ گىرە شىوینانەى و ھەلچووانەى كە

۱ - الفصل في الملل والنحل (٤ / ١٥٧ ، ١٥٨) .

٢ - العمر (١ / ٣٧) ، عبدالله بن سبا للعودة ، لا ١٩٥ .

٣ - تاريخ الاسلام (١ / ١٥) ، عبدالله بن سبا للعودة ، لا ١٩٥ .

٤ - ھەمان سەرچاوە .

خرابه کاران به کاریان نه‌بهن^(۱)، هسه‌نیش له رۆژی جه‌مه‌لدا لای راستی سووپاوه بوو، و تراویشه لای چه‌پیه‌وه بوو رقی لهو کۆشتار بووه و بۆ نه‌وه‌ش داوای له باوکی کردووه، که نهو جه‌نگه به جی بهیلتیت.^(۲)

۶- ژماره‌ی کوژراوانی جه‌مه‌ل:

نهو جه‌نگه له به‌رام‌بهر کوژراوه‌کانیدا به‌دخویه‌کی خولقاند که گپ‌رانه‌وه‌کان له نه‌ندازه کردنیدا جیاواز بوونه. مه‌سعودی باس له‌وه ده‌کات که نهو جیاوازیه نه‌ندازه‌کاریه سه‌رچاوه‌که‌ی بۆ هه‌واو ئاره‌زووی پراویه‌کان^(۳)، خه‌لیفه بن خه‌یاتیش ناوی هه‌ندێ له کوژراوه‌کانی جه‌مه‌لی هه‌یناوه ته‌وه که له‌به‌رکراون و نزیکه‌ی سه‌د که‌س بوونه^(۴)، نه‌گه‌ر هاتوو گریانه‌شمان کرد که دووسه‌د که‌س بوون نه‌ک سه‌د که‌س، نه‌وه‌ش نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی کوژراوه‌کانی (جمل) دوو سه‌د که‌س تی ناپه‌رینێ. نه‌وه‌ش نهو ژماره‌یه پارسه‌نگه لای دکتۆر خالد بن محمد الغیث له نامه‌که‌یدا (استشهاد عثمان ووقعه لجمل فی مرویات سیف بن عمر فی تاریخ الطبری دراسه نقدیه.^(۵) لیکولینه‌وه‌یه‌کی په‌خه‌ نییه، نه‌وه‌ش که أبو مغنف باسی کردووه له‌وه‌ی ژماره‌ی کوژراوه‌کان به بیست هه‌زار گه‌یشتووه.^(۶) نه‌وه‌ش ژماره‌یه‌که زیاده‌رۆی تیا‌داکراوه، خراپی کردووه نهو درۆزنه له‌وه‌ی گومانی بردووه چاکی کردبێ، چونکه باسی کردووه که نهو بیست هه‌زاره خه‌لکی به‌سه‌ره بوونه.^(۷)

سه‌باره‌ت به (سیف) یش باسی کردووه، که بیست هه‌زا که‌س بووه نه نیوه له‌گه‌ل علی (علیه‌السلام) و نیوه‌که‌ی دیکه‌ی له‌گه‌ل عایشه بووه (په‌زای خوی لی بیت)، له ریوایه‌تیکی تریشدا هاتووه: و تراوه پانزه هه‌زار کوژراو بووه، پینج هه‌زاری خه‌لکی کوفه و ده هه‌زاری خه‌لکی به‌سه‌ره بوونه، نیوه‌یان له جه‌نگی سه‌ره‌تا کوژراون و نیوه‌که‌ی دیکه‌یشی له دووه‌م

۱ - تاریخ الدول، لا ۱۹۶ .

۲ - الواقی بالوفیات للصدفی (۱۲ / ۱۰۹).

۳ - مروج الذهب (۳ / ۳۱۷).

۴ - تاریخ الخلیفه، لا ۱۸۷ - ۱۹۰ .

۵ - استشهاد عثمان ووقعه لجمل، ۲۱۵ .

۶ - تاریخ الخلیفه، لا ۸۶ بسند مرسل.

۷ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ۱۸۶ .

جاردای بووه^(۱)، هەردوو ئەو گیرانەوێهەش لەبەر ئەوەی ئەو دوو پراویەیی (انقطاع)ی تێدایە (ضعیف)ن و زیاده رویشیان تێدایە و (عمرین شەبە) باس دەکات، کە زیاتر لە شەش هەزار بوونە، بەلام ئەم رێوایەتەش لە پرووی (سند) هەوێ ضعیفە. ^(۲) یەعقوبی شەش کەسانەیی تێپەراندوو و ژمارەیی کوژراوەکانی بەسی هەزار و ئەوێندەیی داناوێ ^(۳)، ئەو ژمارەیانەش زۆر زیاده رەویان تێدایاکراوێ و منیش لە کتێبە کەمدا (اسمی المطالب فی سیرة امیر المؤمنین علی بن ابی طالب) هۆکارەکانی ئەو زیاده رەویەم باسکردووێ.

۷- بانگەوازی ئەمیری موسوڵمانان لە دوا ی ئەو جەنگە:

کە جەنگ بلیسەیی لە دامرکاندنی هەدا بوو، بانگەوازی علی بانگی دا: بریندار مە کوژن و شوینی هیچ کەس مە کەون و نە چنە هیچ مایکەوێ و هەرکەسی شمشیری دانا پارێزراوێ هەر کەسی دەرگاکەیی داخست پارێزراوێ، بۆ سوپاکەشی هیچ دەسکەوتی نییە تەنھا ئەو چەکانە نەبیت کە بە جی ماون، جگە لەوێ هیچ شتیکی دیکەیان بۆ نییە. بانگەوازی کاری ئەمیری موسوڵمانان بانگی خەلکی بەصرەیی کرد، کە جەنگی ئەوانیان کرد بە هەرکەس شتیکی لای سەربازگەکانی علی دۆزییەوێ. ئەوێ دەتوانیت وەری بگریتەوێ. ^(۴)

۸- گەڕانی بەسەر کوژراوەکان و بەزەیی پێداهاتنەوێ پێیان:

دوا کۆتایی هاتنی ئەو جەنگە علی ئەمیری موسوڵمانان (ﷺ) بە نیو هەندێ لە هاوێلێ کوژراوەکانیدا گەراوێ محمدی کوری تەلحە السجادی بینی فەرمووی (إنا لله وإنا إليه راجعون) سویند بە خوا گەنجیکی صالح بوو، پاشان بە خەفەتەوێ دانیشت و داوا ی لێخۆشبوونی بۆ کوژراوەکان کرد و، بەزەیی پێداهاتنەوێ و بە چاکەو خێر بە هەندیکانی هەلدا. ^(۵)

۱ - تاریخ الطبري (۵ / ۵۴۲ - ۵۵۵).

۲ - تاریخ خلیفە بن خیاط، لا ۱۸۶ أسنادة منقطع وهو حسن إلتادة.

۳ - مصنف ابن أبي شيبة (۷ / ۵۴۶) فتح الباري (۱۳ / ۶۲).

۴ - إستشهاد عثمان ووقعة الجمل، لا ۲۰۲.

۵ - مصنف ابن أبي شيبة (۱۵ / ۲۶) المستدرک (۳ / ۱۰۳ - ۱۰۴) و نیسنادە (حسن لغیره) یه، خلافة علی بن ابی طالب، لا ۱۰۹.

۹- کاریگەر بوون به کوژرانی طلحة (رضی اللہ عنہ).

علی (رضی اللہ عنہ) کاتی به نیو کوژراوه کاندا گهرا طلحة ی به کوژراوی بینی و خوئی سهردهم و چاوی سړی^(۱)، پاشان ووتی: خوښه ویستی لام ماوه ئه ی باوکی محمد، که به کوژراوی له سهر زهوی له نیو خویندا بیت، پاشان فهرمووی: ئه و نهینی و خم و خهفته ی له دلندا شه پؤل ده دات شیکایه تیان بو لای خوی گه وره ئه بهم. به زهیی پیدا هاتنه وه فهرمووی. خوژگه (۲۰) سال پیش بینی ئه م کاره ساته ده مردم.^(۲)

۱۰ - هه لویستی به رامبه ر ئه و که سه ی زوبه یری کوشت:

کاتی که عمری کوری جورمز ناپاکی به زوبه یر کرد و کوشتی سهری لیک کرده وه و بردی بو لای علی و له وه دا وه های گومان کرد که له و کاره یدا لای علی ده سته که وت و نزیکایه تی ده بیت !! مؤله تی لیوه رگرت علی وتی مژده به بکوژی ابن صیفه بدن که دوزه خ جیکه یه تی، پاشان فهرمووی بیستم پیغه مبه ری خوا (رضی اللہ عنہ) فهرمووی (لکل نبی حوای و حواری الزیر).^(۳) واته: (هه موو پیغه مبه ری که حواری خو یان هه یه حه واریه که ی منیش زوبه یره، که علی (رضی اللہ عنہ) شمشیره که ی زوبه یری بینی فهرمووی: ئه مه ئه م شمشیره یه خو شی و نار هه تی له رووی پیغه مبه ری خوا (رضی اللہ عنہ) لابر د.^(۴) له ریوایه تی کی تر دا هاتو وه ئه میری ئیمان داران نه یه یشته وه ابن جرموز بچیتته ژووره وه بو لای و به و که سه شی ووتو وه، که مؤله تی دا وه مژده ی دوزه خ به بکوژانی ابن صیفه بدن.^(۵)

ههروه ها ئه و تریت، که عمری کوری جورموز له سهرده می عه لیدا (رضی اللہ عنہ) خو ی کوشتو وه، و تراویشه به لکو ژیا وه که موسعه بی کوری زوبه یر کرا وه ته والی عیراق بو یه ئه ویش خو ی شار دو وه ته وه وه به مُسعب و تراوه ئه ته و ی به دا ویدا بگه ریّت؟ ئه ویش

۱ - البداية والنهاية (۷ / ۲۵۸).

۲ - تاريخ الاسلام، عهد الخلفاء راشدین، لا ۵۲۸.

۳ - فضائل الصحابة (۲ / ۹۲۰).

۴ - البداية والنهاية (۷ / ۲۶۱).

۵ - الطبقات (۳ / ۱۰۵) إسناده حسن، خلافة علی، لا ۱۶۴ عبد الحمید.

ووتوویه‌تی: پیی بلّین با دەرچیت و پاریزراوه سویند به خوا نهم ویستوه بیگرم، که تۆله‌ی زوبه‌یری لی وه‌ریگرم، این جوروموز سوکتره له‌وه‌ی، که وه‌کو زوبیری حساب بکه‌م. ^(۱)

ئه‌میری ئیمانداران له ئیواره‌ی ئه‌و رۆژه‌ی (جمل) دا دیله‌کانی له شوینی تاییبه‌تدا، که نوژی به‌یانی کرد داوای موسای کوری طلحة‌ی کوری عبدالله کردو له‌خۆی نزیک خسته‌وه به‌خیرهاتنی کرد و له ته‌نیشتی خۆی داینیشاندا و پرسپاری حال و باری خۆی و براکانی لیکرد و، پاشان فرمووی: مه‌به‌ستمان به‌وه‌ی لیره‌دا دامانان ئه‌وه‌یه خه‌لکی تالانتان نه‌که‌ن و شته‌کانی بۆ گه‌راندوه‌وه و له‌گه‌ڵ براکه‌ی براکه‌یشی، که عیمرانی کوری طلحة‌ بوو هه‌مان مامه‌له‌ی کرد، بۆیه ئه‌وانیش به‌یعتیان پێدا، دیله‌کان ئه‌و به‌یعته‌یان بینی چوونه لای علی (علیه‌السلام) به‌یعتیان پێدا و ئه‌وانی تریش به‌یعتیان دا. ^(۲)

هه‌روه‌ها له باره‌ی مه‌روانی کوری حه‌که‌مه‌وه پرسپویه‌تی و ده‌لی: سۆزیک‌ی زۆرم بۆی هه‌یه له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا گه‌نجیک‌ی قوره‌یشیه، مه‌روان بۆ حسن و حوسه‌ین و و این عباس هه‌والی نارد تاوه‌کو لای علی شتیکی بۆ بکه‌ن، علی ووتی: پاریزراوه گه‌ر رپوبکاته هه‌ر شوینیک، به‌لام مه‌روان له باره‌ی ئه‌و به‌خشنده‌یه‌دا دلسۆز نه‌بوو، به‌لام مه‌روان له‌به‌رامبه‌ر ئه‌و به‌خشنده‌یه‌دا، خۆی یه‌کلای نه‌کره‌وه تاوه‌کو پروات به‌یعته‌تدا ^(۳)، هه‌روه‌ها مه‌روانی به‌ کاره زۆره‌کانی علی (علیه‌السلام) ئه‌میری ئیمانداران هه‌ولداوه و به‌ حه‌سه‌نی کوری علی وتوه، له باوکت به‌ به‌خشنده‌تر و به‌ به‌زه‌یی ترم نه‌بینیوه، له رۆژی جه‌مه‌لدا بانگ‌خوازیک بانگی کرد، که شوینی که‌سی هه‌له‌هاتوو مه‌که‌ون و برینداران مه‌کوژن. ^(۴)

۱۱ - علی ئه‌میری موسولمانان به‌ ریزه‌وه عایشه‌ به‌ری خست.

علی ئه‌میری ئیمانداران عایشه‌ی ئاماده‌کرد و به‌ هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی پێویستی بی له‌ وڵاخ و تویشوو و ئه‌وکه‌سانه‌شی له‌گه‌ڵ نارد که‌ پزگاریان بو و ته‌نیا ئه‌و که‌سانه‌ نه‌بیّت خۆیان چه‌زبان ده‌کرد له‌ ویدا بمیننه‌وه، چل ئافره‌تی ناسراوی خه‌لکی به‌سره‌ش بۆ ئه‌و

۱ - البداية والنهاية (۷ / ۲۶۱).

۲ - الطبقات (۳۰ / ۲۲۳) بسند حسن، المستدرک (۳ / ۳۷۶ - ۳۷۷).

۳ - سنن سعید ابن منصور (۲ / ۳۳۷) بسند حسن.

۴ - کتاب أهل البقی من الحارثی للمأوردی، لا ۱۱۱.

گهشته ی ههلبژارد و فهرمووی، ئەی محمد ئبنو الحنیفه ناماده به و پینی راگهیهنه، ئەو
 رۆژهش هات کهتیییدا به پیکهوی عایشهه هیناو خۆی و خهڵکی نامادهبوون و خوا
 حافیزیان لیکرد، ئەویش خوا حافیزی لیکرد و ووتی کورپی شیرینم یه کتریمان ماندوو کرد
 و، هیچ کەس له تۆ لهسەر هیچ شتیک ستهمی له کەس نهکردوو، سویند به خوا له
 کۆنیشدا هیچ شتیک له نیوان من و علی دا نهبووه، تهنیا نیوان ئافرهت و خهزورانییدا
 نهبی و ئەو لای من له پیاوه باشهکانه، علی ووتی: ئەی خهڵکینه سویند به خوا راست
 دهکات و هەر ئەوه له نیوانماندا یه و دوورژمانیه تیمان نییه، بۆیه عایشه له رۆژی شهعمه
 سههرهتای رهجهبی سالی سی و شهش دهچوو علی میلیک له گهلی رۆیشت و خوا حافیزی
 لیکرد و بۆ رۆژیکیش ههردوو کورپه کهی له گهڵدا نارد. ^(۱)

۱۲ - په شیمانی کیشانیان له وهی لییان روویدا:

ابن تهیمیه: ئەلی: بهو شتویه گشت خهڵکانی په شیمان بوونهوه له وهی چوونهته
 جهنگهوه، تهلحه و زووبهیر و علی و و خهڵکانی تریش په شیمانیان کیشاوه، له رۆژی
 (جمل) دا ئەو کەسانه شهریان مه بهست نهبووه، بهبی نیاز و ههلبژاردنی ئەوان کۆشتار
 روویداوه. ^(۲)

أ. ئەوه ئەمیری ئیماندارانه له باره یهوه هاتوو، که بینویهتی شمشیر له یهک کیشراوه
 فهرموویهتی: خۆزگه بیست سال پیش ئەم رووداوه ئەمردم. ^(۳)

ب. نعیم بن حماد به سه نه دی خۆی بۆ لای ههسه نی کورپی علی ریوایه تکر دووه، که به
 سوله یانی کورپی سردی ووتوو، کاتیک شهر سهخت و قورس بوویهوه عه لیم بینی په نای
 بۆ هینام ئەی ووت: ئەی حسن ههزم ده کرد بیست سال پیش ئەم کاره ساته بمردمایه. ^(۴)

۱ - تاریخ الطبری (۵۸۱/۵).

۲ - المنتقی من منهاج الاعتدال، لا ۲۲۲.

۳ - الفتق نعیم بن حامد (۱/ ۸۰).

۴ - ههمان سمرچاره (۱/ ۸۰).

ت. حەسەنی کورپی علی ووتووێتی: علی ئەمیری ئیمانداران کارێکی مەبەست بوو،
بە دوای کاروبارەکاندا ئەگەر او دەروازەیەکی نەبینیەوه. (١)

پ. لە سوله‌یانی کورپی سرده‌وه، ئەویش لە حەسەنی کورپی عەلییەوه گۆی لە علی
بوو دەیوت: علی رۆا نییە شمشیری ئەو خەلکە، کە لە یەکتریان کیشاوه بە حەسەنی ووت:
ئەوێ حسن گشت ئەمانەمان تێدا یە؟ خۆزگە ییش بیست ساڵ یان چل ساڵ بەر لەم
کارەساتە دەمردم. (٢)

ج. ابن تیمیە دەلی: عایشە شەری نەکرد و بۆ شەپیش دەرنەچوو، بەلکو بە
مەبەستی بەرژەوه‌ندی ناسته‌وایی نیو موسولمانان دەرچوو، گومانی برد، کە دەرچوونی
بەرژەوه‌ندی موسولمانانی تێدا یە، پاشان دواتر بۆی رۆونبوویەوه دەرچوون لە پیشترە، لە و
جەنگەش گریا تاوێ سەرپۆش (عمامە) کە ی تەریبوو، بەو جۆرە هەموو ئەوانە ی پیشو
لەوێ تیکەل بەو جەنگە بوون پەشیمانیان کیشایەوه، طلحە و زوبیر و علی و ئەوانی
تریش پەشیمان بوونەوه، ئەو کەسانە ی لە رۆژی جەمەلدا، کە حەسەنی کورپی علی (ﷺ)
ئامادە ی بوو مەبەستیان شەری نەبوو، بەلام کە شەری بوو بەبی ویستی ئەوان بوو. (٣)

ح. ذەبی دەلی: بیگومان عایشە (پزای خوی لی بی) پەشیمان بوو لەرۆیشتنی بۆ
بەصره‌و ئامادەبوونی لە رۆژی جەمەل ئەو وای گومان نەدەبرد کە کارە دەگا بەوێ کە
رۆیدا (٤) هەرکەس ئارەزووی زانیاری زیاتر دەکا بابرۆانینە کتیبە کەم (أسمى المطالب في سيرة
أمير المؤمنين علي بن أبي طالب).

خ. پیش ئەوێ ئەو رۆوداوه جەرگ برۆ ئازارۆیانە بەجی بهیلین، بەلای وانە یەکی
گرنگەوه رآئەهستین و ئەوێ لی پوخت دەکەینەوه، ئیمە پیویستە لە بەرژەوه‌ندی
فرۆفیلی دووژمناندا کاربکەین لە پیناوشکست پیپینانی هەر هەولێکی دلسۆزانە لە
یەکخستنی ریزیان زانی بەرژەوه‌ندیانی تێدا بی، بۆیە لە نمونە ی ئەم حالەتەدا کە ئیمە

١ - الفت (١ / ٨١) نعیم بن حماد.

٢ - أحداث وأحاديث فتنه، المرح، لا ٢١٧.

٣ - المنتقى من منهاج الاعتدال، لا ٢٢٢، ٢٢٣.

٤ - سير أعلام النبلاء (٢، ١٧٧).

لهسەر ئەو فیکره گشتیانە پێک هاتییتین، که پلانهکان بکێشن و هه‌موو ئەو پێ و شوینانە بگرنه بهر له جێ به‌جێ کردنی ئەوهی له‌سه‌ری پێک که‌وتوون و، بواری شکست پێهێنانی به‌دووژمنان به‌هین و واز له‌و خۆشیه به‌یێن، که به‌یه‌کده‌نگی دێته‌ دی و مه‌ترسی دووژمنان له‌ بیرده‌باته‌وه و ناتوانی زیان به‌ ئیسلام و موسوڵمانان بگه‌یه‌نی، بۆیه‌ حسن له‌و په‌ند و وانیه‌ سوودی لی‌ وه‌رگرت و له‌ و پرۆژه چاکسازیه‌ی، که به‌ پشتیوانی خوا باسی ده‌که‌ین.

جه‌نگی صفین:

له‌و پروداوه‌ گه‌ورانیه‌ی حه‌سه‌نی کورپی علی له‌سه‌رده‌می باوکیدا بیینی جه‌نگی صفین بو.

هه‌روه‌ک چۆن شاره‌زاییه‌کی قولی هه‌بوو له‌باره‌ی په‌یوه‌ندی نیوان ئەمیری ئیمانداران علی و معاویه (رضی‌الله‌عنهما)، معاویه (رضی‌الله‌عنهما) له‌سه‌رده‌می عمر و عثماندا (رضی‌الله‌عنهما) والی شام بو، کاتی‌ عه‌لی (رضی‌الله‌عنهما) هاته‌ سه‌ر خیلافه‌ت و ویستی لای ببات و عبدالله کورپی عمر دابنیت، به‌لام عبدالله کورپی عمر پازی نه‌بوو والی بوونی شام قبول بکات و له‌و باره‌یه‌وه پۆزشی هێنایه‌وه و باسی ئەونزیککی و خزمایه‌تییه‌ی بۆکرد که له‌نیوانیاندا هه‌بوو^(١)، ئەمیری ئیمانداران علی (رضی‌الله‌عنهما) عبدالله ی ناچار نه‌کردو داواکه‌ی لی‌وه‌رگرت، که نه‌چیت بۆ شام، ئەو گێرانه‌وانه‌ش، که بانگه‌شه‌ی ئەوه ده‌که‌ن علی هێرشی کردۆته‌ سه‌ر عبدالله کورپی عمر ئەوا لاریبوون و درۆ له‌و هه‌واله‌دا هه‌یه. ^(٢) کۆتا پله‌ی ئەو پروداوه‌ی باس و خواسی عبدالله کورپی عمر و الیه‌تی شام (الذهبی) له‌رێگه‌ی سوفیانی کورپی عه‌ینه‌وه له‌ عمری کورپی نافع له‌ باوکیه‌وه له‌ عبدالله کورپی عمره‌وه ریاویه‌تی‌کردوه ده‌لی: علی که‌سیکی نارد بۆ لام ووتی: ئەی أبو عبدالرحمن تۆ پیاویکی، که خه‌لکی شام گوێرایه‌لیت ده‌که‌ن ده‌ی به‌رێکه‌وه واتۆم کرده کاربه‌ده‌ست له‌سه‌ریان، منیش و وتم: برۆ زیکری خوا بکه‌و باسی نزیککی من له‌ پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و هاوده‌میم بکه‌ بۆی، به‌لکو ئەو ئەرکه‌م له‌سه‌ر شان

١ - المصنف لابن ابي شيبة (٤٧٢/٧) اسناده صحيح.

٢ - استشهاد عثمان و وقعة الجمل، خالد الخليل، لا ١٦٠.

لاببهیت، به لّام علی پازی نه بوو بۆیه داوای یارمه تیم له حه فسه کرد ئه ویش ناماده نه بوو، بۆیه شهو ده رچوو بۆمه ککه^(۱)، ئه مهش به لگه یه کی یه ک لاکه ره وه یه له سه ر به یعه تدانی عبدالله کوری عمرو گوپرایه لّ بوونی، چونکه چۆن علی ده یکات به والی نه گه ر به یعه تی نه دابیت پاش ئه وه ی عبدالله کوری عمر عوزری هیئنا یه وه بۆ وه رنه گرتنی والیه تی شام. نه میری ئیمانداران علی له جیاتی ئه و سه هلی کوری حنیفی نارد، به لّام هر که گه یشته نزیک ی ده ور به ری شام سواره کانی معاویه گرتیان و پیتیان ووت: نه گه ر عثمان (رضی الله عنه) تۆی ناردووه فه رموو، نه گه ریش که سی تر تۆی ناردووه بگه رپیره وه^(۲)، ولّاتی شام له تاو تووره ی به سته م و دوژمنانه ی عثمان کلپی ده دا، چونکه کراسه که ی عثمانیان پی گه یشتبوو، که ئالّوی خوینی بوو له گه لّ په نجه کانی خیزانه که ی که له کاتی به رگریکردن له عثمان په نجه کانی قرتا بوون.

چیرۆکی شه هید بوونیشی زۆر به ئازارو شه رمه زارانه بوو، هه ست و ده روونه کانی ده هه ژاندن و دلّه کان پیی کاریگه ر ده بوون و فرمیسه که کان پیی ده رپژان هه ره وه که هه والی مه دینه و ئه و ئالۆزی و ژاوه ژاوه یان بیست که زالّ بووه به سه ر شاره که دا و، چۆن به نی ئومه ییه هه له اتون بۆمه ککه، هه موو ئه مانه و چه ند هۆکار یکی تر کاریگه ریان هه بوو له سه ر خه لکی شام و له سه رووی هه موویانه وه معاویه (رضی الله عنه) ئه و پیی وابوو ئه رکی سه رخستنی عثمان ولیدانی بکوژه کانی له سه ره و ئه و به ره برسی خوینه که یه تی، چونکه خوی گه و ره ده فه رمویت: ﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطٰنًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ اِنَّهٗ كَانَ مَنصُورًا﴾ [اسراء: ۳۳].

بۆیه معاویه خه لکی کوژده وه ووتاریکی پیشکه ش کردن له باره ی عثمانه وه که به سته م و دوژمنایه تی وه له سه ر ده ستی چه ند گیلو گه مژه یه کی دوو روو کوژراوه، که ریزی خوینی چه رامیان نه گرتووه له مانگی چه رام و له شاریکدا کوشتیوانه، که کوشتنی تیدا چه رامه، خه لکه که پاپرین و کهوتنه یاد و زیکرو ده نگیان به رز بۆوه، ژماره یه ک

۱ - سیر اعلام النبلاء (۲/۲۴/۳) رجاله ثقات.

۲ - تهذیب تاریخ دمشق (۴/۳۹) خلافة علی بن ابی طالب، عبدالحمید، (۱۱۰).

له‌هاوه‌لانی پیغه‌مبەر (ﷺ) یش له‌ناویاندا بوون یه‌کیکیان، که‌ناوی مروه‌ی کورپی کعب بوو ووتی: ئە‌گەر فەرمووده‌ی پیغه‌مبەر (ﷺ) نه‌بوایه‌ قسه‌م نه‌ده‌کرد، ئینجا باسی ئە‌و فیتنه‌یه‌ی کردو، ئە‌وه ئە‌و رۆژه له‌سه‌ر رپی رینوماییه، منیش چووم بۆ لای ئە‌و پیاوه دیتم عثمانی کورپی عه‌فانه، ئینجا پروم تیکردو و وتم ئە‌وه؟ فەرمووی به‌ئێ (۱)،

لێ‌رده‌ا فەرمووده‌یه‌کی تریش هه‌بوو، که معاویه‌ی هاندا تا تۆ‌له له‌بکوژانی عثمان بکاته‌وه و چالاک و به‌رگریکارێکی به‌هێت بێت بۆ بریاری به‌دییه‌نانی ئامانجه‌که‌ی، ئە‌و فەرمووده‌یه‌ش ئە‌وه بوو، که نعمانی کورپی به‌شیره‌وه له‌عائیشه‌وه (ره‌زای خوای لێ بێت) هاتوه، که عائیشه فەرمووی: پیغه‌مبەر (ﷺ) ناردو کۆتا ووتی ئە‌وه بوو، که دای به‌سه‌ر شانی عثماندا و فەرمووی: ((یا عثمان ان الله عس ان یلبسک قمصا فان ارادک المنافقون علی خلعه فلا تخلعه حتی تلقانی ثلاث)) نعمان ده‌ئێ و وتم: ئە‌ی دایکی ئیمانداران ئە‌مه‌ت له‌کۆی بوو؟ ئە‌ویش ووتی: سویند به‌خوا له‌بیرم چووه‌ته‌وه و له‌بیرم نه‌ماوه ده‌ئێ: ئە‌و فەرمووده‌یه‌م گێرپایه‌وه بۆ معاویه‌ی کورپی أبوسوفیان، به‌لام معاویه‌پازی نه‌بوو تا ئە‌وه‌ی نامه‌یه‌کی نوسی بۆ دایکی ئیمانداران و پیتی ووت: که ئە‌و فەرمووده‌یه‌م بۆینوسه‌وه ئە‌ویش له‌نوسینی‌کدا بۆی نوسی (۲)، جا گوپ و تینی توندی جیبه‌جی‌کردنی فرمانی خوا به‌سه‌ر بوکوژه‌کاندا هۆکارێکی سه‌ره‌کی بوو، ئە‌هلی شام به‌سه‌رکردایه‌تی معاویه‌ی کورپی ئە‌بو سوفیان پازی نه‌بن به‌یعه‌ت به‌ خیلانه‌تی علی کورپی ئە‌بو تالیب بدن له‌به‌ر ئە‌وه نه‌بوو، که معاویه‌ ویستی به‌ خه‌لیفه‌ هیه‌ بۆ والی یه‌تی شام یان ئە‌وه‌ی داوای شتی بکات که حه‌ق نه‌بێت، چونکه ئە‌و به‌ته‌واوه‌تی ده‌یزانی ئە‌و کاره‌ بۆشه‌ش که سه‌که‌ی ئە‌هلی شورا ده‌بێت و علی له‌و به‌رزو به‌پرزتره‌ شیواتره. (۳) به‌لگه‌ی ئە‌مه‌ش ئە‌و گێرپانه‌وه‌یه، که یه‌حیای کورپی سوله‌یمانی جه‌عفی به‌سه‌نه‌دی جه‌ید له‌ ئە‌بو موسلمی فه‌ولانی یه‌وه هیناویه‌تی، که به‌ معاویه‌ی وتوه: تۆ هاوشانی علی یا وه‌ک ئە‌ویت؟ معاویه‌ش ووتی: نه‌ به‌ خوا من ده‌زانم علی له‌ من زاناتر و شیواتره‌ به‌و کاره، به‌لام ئایا

۱ - صحیح سنن ابن ماجه (۲۴/۱).

۲ - مسند احمد باقي مسند الانصار، رقم: ۴۵، ۲۴ حدیث صحیح.

۳ - خلافة علي بن ابي طالب، عبد الحمید، (۱۱۲).

ئىۋە نازانن، كە عثمان بەستەم لىكراوى كوژراوه؟ منىش ئامۆزاو داواكارى خويىنى عثمانم. دەى بچين بۆلاى وپىيى بلّين: با بكوژانى عثمانم بداته دەست و بكهونه دەستم و منىش دانىشم ئەوانىش چوون بۆ لاي على قسهيان له گەلدا كرد، ئەوئىش بكوژەكانى نەدايه دەستى معاويه^(۱)، له رپوايه تىكى تردا هاتووه چوونه لاي و قسهيان له گەلدا كردو، ئەوئىش ووتى: بابەيعەت بدات و دادگايان بداته دەست خۆم، بەلام معاويه ئاماده نەبوو.^(۲)

۱. ئايە معاويه كەله فرمانى على (ﷺ) دەر چوو له بەتەماعى دونيايى بوو؟

ئەو گىرانهوانەى پىيان وايە معاويه بەهۆى خواستى تايبەت و دونيايىهوه له گوپرايه لى على دەرچوو بەهۆى مەملانى و دوژمنايەتى نەزانينى كۆنى نىوان بەنى هاشم و بەنى ئومەييە و چەندىن قسەى تىرى وى بوختان و هەلبەست و تانە دان له هاوئلانى پىغەمبەر (ﷺ) كە هەندى له نوسەرانى هاوچەرخ پشتيان پى دەبەستەن وەك: عەققاد له كىتەبى (عەبرىة على)، عبدالعزىز دورى له پىشەكەيه كەيدا بوكتەبى (تارىخ صدر الإسلام)، كە لەسەر ئەو گىرانهوانە شىكارى بو چوونى خۆيان دەكەن ئەوانە چەند گىرانهويه كى پشتگوئى خراون بەرپىگەى (عدل و ضبط)^(۳)، رەخنە له گىراوه كانيان گىراوه بەوهى له كۆن و نويدا لەنىو خەلكيدا وابلأوه، كە ناكۆكى نىوان على و معاويه (رەزاي خوا له هەردوو كيان بيت) هۆكارەكەى ئەوه بووه، كە معاويه چاوى له خىلافەت بووه، ئەو كۆتا لادانەشى له على و بەيعەت پى نەدانى بەهۆى ئەوه بووه، كە على له واليەتى شام لاي بردووه، ئەمانە مېژوو نووسانى شيعەيان (الإمامة والسياسة)، كە بە درۆه هەلبەستراو ته پال ئىبن قوتەيبەى دەينه وەرى باسيان كردووه، ئەو كىتەبەهى ئىبن قوتەيبە نى يە ئەم كۆمەلە بەلگەنەش بە درۆ ناپاكى دراو ته پال پىشەوا ابن قوتەيبە لەو بەلگەنەش برىتين له:

۱ - فتح الباري (۹۲/۱۳) البداية والنهاية (۱۲۹/۸).

۲ - فتح الباري (۹۲/۱۳) استشهاد عثمان، لا (۱۶۰).

۳ - خلافة علي بن ابي طالب، عبد الحميد لا (۱۱۲).

- ئەوانەى ژيانى ئىبن قوتەيبەيان نوسىوھ كەسىيان باسى شەوھيان نەكردوھ، كە لە مېژوودا كىتېبىكى نوسىبى نە ناوى (الإمامة والسياسة)، لە نوسىنە مېژوويەكانىشدا تەنھا كىتېبى (المعارف) بەدى دەكەين.

- ئەوھى چاۋ بۆ كىتېبەدا بىخىننىت ھەست دەكات، كە ئىبن قوتەيبە لە دىمەشق و مەغرىب نىشتە جى بوو، لە كاتىكد، ا كە ئەو لە بەغداد نەچووتە دەروھ تەنھا بۆ دەينەوھ نەبىت.

- ئەو بەرنامەو شىۋازەھى، كە نوسەرى (الامامة والسياسة) گرتوھتەبە بەر تەواۋ جىاۋازە لە بەرنامەو شىۋازى ئىبن قوتەيبە لەو كىتېبانەھى كە لەبەردەستماندان، ئىبن قوتەيبە بەرنامەھى وايە پىشەكە دىرژ دەنوسىت بۆ نوسىنەكانى وتىايدا بەرنامەو مەبەستى نوسىنەكەھى روون دەكاتەوھ، كەچى نوسەرى (الامامة والسياسة) بە پىشچەوانەھى شەوھ دەچىت و پىشەكەھى تەواۋ كورتە و لە سى دىر زىاتر تىپەر ناكات، ئەمە جگە لەوھى لە شىۋوھ نوسلویدا لىك جىاۋازن ئەو شىۋوھ نوسلوپەشمان لە ھىچ نوسىننىكى ئىبن قوتەيبەدا بەدى نەكردوھ.

- نوسەر گىرپانەوھى لە ئەبو لەيلاوھ ھىناوھ بە جۆرى، كە يەكتريان بىنسىبى، ئەو ئىبن لەيلايەش مەمدى كورپى عبدالرحمنى كورپى ئەبو لەيلاى فەقىھى قاضى كوفەيە كە لە سالى (۱۴۸) كۆچىدا كۆچى دواى كردوھ، شتىكى زانراوھ ئىبن قوتەيبە لە سالى (۲۱۳) كۆچىدا لە دايك بوو، واتە: شەست و پىنج سال لە دواى مردنى ئەبو لەيلا.

- بەشىكى زۆرى رىوايەتەكانى بەشىۋوھى (قريض) ھاتوون، زۆر جار تىايدا ھاتوھ: دەگىرپنەوھ ھەندى لە مصرىەكان لە مەمدى كورپى سولەيمانەوھ رىوايەتەيان كردوھ لە ھەندى زاناي مصر و لەھەندى لەزاناكانى مەغرىبمان بىستوھ، رىوايەتەيان كردوھ لە ھەندى زاناكان بىستومانە لە ھەندى لەوانە ئەو جۆرە رىزگرتانە تەواۋ دوورن لە شىۋوھ دەرپىنەكانى ئىبن قوتەيبەو لە كىتېبەنىدا شتى وا نەھاتوھ.^(۱)

۱ - عقيدة الامام ابن قتيبة، علي العلياني، ۷ (۹۰).

- ابن قوتیه به پایه کی گهره ی له لای زانیان داگیر کردوه وله لای تهوان به شهلی سونه و متمانه ی نوسین وئاینی ناسراوه، سه له فی ده لیت: ابن قوتیه به کیکه له که سه جی متمانه کانی شهلی سونه، ابن حمزم ده لیت: له ناین و زانستیدا جی متمانه به، خطیبی به غدادیش له وه دا شوین پی ه لگرتوه، ابن تیمیه له و باره یه وه ده لیت: ابن قتیبه له وانه به، که ده درینه وه پال نه حمده و نسیحاق و سه رخرانی مه زه به ناوداره کانی شهلی سونه^(۱)، پیاویک شه وه پایه ی بیت له لای زانا موحه قیقه کانی زانست عه قل قبولی ده کات نوسه ری کتیبی (الامامة و السياسة) بیت، که میژووی شیواندوه و شتی وای داوه ته پال هاوه لانی به ریژکه تیایاندا نه بووه.^(۲)

- نوسه ری (الامامة و السياسة) به توندی قسه ی کردوه له پرووی هاوه لانی پیغه مبه ردا شه وه ابن عمری به ترسنوک و سعدی کورپی شه بو وه قاصی به حه سودی داناه، باسی محمدی کورپی مه سلمه ده کات، که علی کورپی اَبی تالیب (رضی الله عنه) تورپه بوو، چونکه مه رچه بابی جوله که ی له خه بیهردا کردوه، عائشه یه یه فرمانی کردوه به کوشتنی عثمان.^(۳)

- دانه ری (الامامة و السياسة) ته نها بیست و پینج لاپه ره ی له سه ر هه رسی خه لیفه أبو بکر و عمر و عثمان نویسه، به لام دوو سه د لاپه ره ی نویسه له سه ر فیتنه و پیشوی نیوان هاوه لان نوسه که وتوته کورت کردنه وه میژووی جوان و پیرشنگذارو لاپه ره کانی به میژوویه کی پروپوچ ره ش کردونه ته وه، که ته نها که میکی شه نویسه سه لیئراوه.

- مه حمود شوکری نالوسی له (مختصر الاثنا عشریة) دا ده لیت: له فیل و ته له که ی ته وانه شه وه یه که سه یری ناوی پیاوه ناوداره کانی شهلی سونه ده که ن هه ر ناویکیان دوزییه وه وه ک ناو نازناوی یه کیک له خو یان بیت گیژانه وه کانی شه و شیعه یه ی ده دهنه پال، جا هه ر که سیک شاره زای شهلی سونه نه بیت واده زانیت یه کی له پیشه واکانیانه و قسه کانی به هه ند وهرده گریت و پشت به گیژانه وه کانی ده به ستیت، وه ک (السدی)، که دوو

۱ - لسان المیزان (۳/ ۳۵۷) تحقیق مواقف الصحابة (۲/ ۱۴۴).

۲ - تحقیق مواقف الصحابة (۲/ ۱۴۴).

۳ - الامامة و السياسة (۱/ ۵۴ - ۵۵).

كهس يه كتيكان (السدی الكبير)ه ودووه ميشيان (السدی الصغير)ه گه وره كه يان له باوه پيڤ
 كراوی ته هلی سونه يه و بچو كه كه يان له هه لبه سته كره درۆزنه كانه، هه روه ها عبدالله
 كورې موسليمی كورې قوته يبه، كه جي متمانه يه لای ته هلی سونه يه و كتيبيكي داناوه
 به ناوی (المعارف)، عبدالله كورې قوته يبه ش كتيبيكي داناوه و ناوی ناوه (المعارف) به
 ناما جي گومرا كردن^(۱)، رای دروستيش ته وه يه كه كتيبي (الامامه والسياسه) هي ئين
 قوته يبه ي شيعه يه نه وه ئين قوته يبه ي سونه ي، خه لكيش له بهر يه كچوونی ناويان لييان
 تيكله بووه^(۲)، زۆريك له نوسه رانی سه رده م پشتيان به و كتيبه به ستووه و به شداريان
 كردووه له شيواندنې زۆريك له هاوه له به ريزه كاندا، بويه پيوسته خو مانی لي پياريزين و
 ناگاداريان بين به ريگه يه كي زانستی پشت به ته حقيق و به لگه به ستيت، نوسه ري كتيبي
 (الامامه والسياسه) باسی ته وه ده كات كه: معاويه بانگه شه ي خيلافه تي كردووه، ته مه ش
 له ميانه ي ته و گيړانه وانهي، كه تيايدا هاتووه، كه ابن (الكواء) به أبو موسای ته شعري
 (ﷺ) وتويه تي: زانيم كه معاويه وته بيژي ئيسلامه و باوكي سه ركرده ي ده سته كانه و به بي
 راويژ معاويه بانگه شه ي خيلافه تي كردووه، جا ته گهر بروای به تو كرد ته وا لا ده چيت له
 خيلافه ت، ته گه ريش بروای پي نه بوو ته واقسه كه ي ته وت لي حه رام ده بيت^(۳)، ته م قسه يه
 سه لمينراوه، كه هي ته ميري ئيمانداران علي بيت، به لكو ته وه قسه يه كي هه لبه ستراره
 و كتيبه كانی ميژوو و ته ده بيش پر بوون له گيړانه وه ي لاوازو وهه لبه سترای وا كه
 بانگه شه ي ته وه ده كه ن معاويه له پيناو مال و ده سلات و سه ركردايه تيدا له گه ل عه ليذا
 ناكوك بووه^(۴)، كه چي راستيه كه ي ته وه يه، ناكوكي نيفون علي و معاويه (ره زای خوا
 له هه ردوكيان بيت) له سه ر ماوه ي چه ساندنې به يعه تي معاويه و هاوه لانی بوو بو علي له
 پيش ته وه ي يان له دوای ته وه ي ريكبكه ون تا بكوژانی عثمان بكوژينه وه، ته مه ش هيچ
 له سه رباس و خوا سي خيلافه ت نيه چونكه رای معاويه (ﷺ) و خه لكي شاميش كه له

۱ - مختصر تحفة الاثنى العشرية للاوسى، لا (۳۲).

۲ - عقيدة الامام ابن قتيبة، لا (۹۳).

۳ - الامامة والسياسة (۱۱۳/۱).

۴ - تحقيق مواقف الصحابة في الفتنة (۱۴۵/۲).

دەوری بوون ئەوەبوو که علی (ﷺ) بکوژانی عثمان بکوژیتەوہ پاشان بەیعتی پی دەدەن. (۱)

قاضی ابن العربی دەڵێ: ھۆکاری جەنگی نێوان ئەھلی شام و ئەھلی عێراق دەگەریتەوہ بۆ جیاوازی ھەلۆیستی نێوان ئەوانە واتە: خەلکی عێراق داوایان دەکرد بەیعت بە علی بدریت و وشە پێشەوا دا بنریت خەلکی شامیش داوایان دەکرد بکوژانی عثمان لەناو ببریت و دەیان وت: بەیعت بەکەسێک نادەین، کہ بکوژانی عثمان لەخۆ بگرئ. (۲)

نیمامی ھەرەمەین جوہینی لەکتیی (لمعہ الادلہ) دا دەڵێت: معاویہ ئەگەریش جەنگی لەگەڵ عەلیدا کردبیت، بەلام انکاری پێشەواہیەتی علی نەکردوہ و بانگەشە پێشەواہیەتی بۆخۆی نەدەکرد، بەلکو داوای بکوژانی عثمانی دەکردو پیتی وئەبو کہراستی پێکاوہ، بەلام ھەلەمی کردو نەمی پێکا. (۳) ھیشمی دەڵێت: لەبیرو باوہری ئەھلی سوننەو وجەماعە ئەوہیہ، کہ ئەو جەنگانەمی لەنێوان معاویہو عەلیدا (رەزای خوا لەھەردوکیان بیت) پوی دا، لەبەر ئەوەنەبو کہ معاویہ ناکوکی لەگەڵ عەلیدا ھەبیت لەسەر خیلافەت، إجماع لەسەر ئەوہیہ، کہ علی شیاوتر بوو، جا ئازاوە کہ بەو ھۆکارەوہ ھەلنە گیرسا، بەلکو بە ھۆی ئەوہوہ ھەلگیرسا کہ معاویہ نامۆزای عثمانە عەلیش رینگەمی پی نەدا. (۴)

گێرانیوہ کان زۆرن و ناماژە بۆ ئەوہ دەکەن، کہ معاویہ (ﷺ) ھەلۆیستی ئەوہی نیشاندا داوای خوینی عثمانی کردو رایگەیاندا ئەگەر سزای بکوژانی عثمان بدریت دەچیتە نێو گوێراییەلی عەلییەوہ (ﷺ)، گریان معاویہ (ﷺ) باس وخواسی تۆلە سەندنەوہی عثمانی کردبیتە بیانویەك بۆ جەنگان لەگەڵ عەلیدا لە پیناوە سەلتادا، ئەمی چی پوی دەدا ئەگەر علی سزای بکوژانی عثمانی بدایە بەدنیایییەوہ ئەنجامەکەمی ملکہچی معاویہو بەیعتدانی بوو بە علی، چونکہ ئەو لەو ئازاوەیەدا پەییوہستی

۱ - العواصم من القواصم، لا (۱۶۲).

۲ - العواصم من القواصم، لا (۱۶۲).

۳ - لمع الادلة عقائد اهل السنة و الجماعة، لا (۱۱۵).

۴ - الصواعق المحرقة (۲/۲۲۲).

هه‌لۆیستی خۆی بو، هەر وهك هه‌موو ئه‌وانه‌ی له‌گه‌ڵیدا ده‌ جه‌نگان له‌سه‌ر بنه‌مای سزادانی بكوژانی عثمان، ئه‌گه‌ر معاویه (رضی اللہ عنہ) له‌ده‌رونی خۆی دا شتیکی دابشاردبایه و رای نه‌گه‌یانددیته‌ ئه‌و كات هه‌لۆیسته‌كه‌لی هه‌لۆیستی مان و نه‌مان بوو نه‌ده‌كرا هه‌نگاوی بۆ بنیته‌ ئه‌گه‌ر ته‌ماع و خواستی هه‌بوایه. ^(١) معاویه (رضی اللہ عنہ) له‌نوسه‌رانی وحی و ئه‌وسه‌ركرده‌ ناوداران‌ه‌ی موسلمانان بوو، كه‌ به‌ نه‌رم نیانی ناسراووه‌ ئه‌و پرێزه‌یشی به‌سه‌، كه‌ هاوه‌له‌، جاچۆن پێی وابیته‌ له‌گه‌ڵ خه‌لیفه‌ی شه‌رعیدا بجه‌نگیته‌ و خوینی موسلمانان برێژیته‌ له‌ پیناو ماڵ و ده‌سه‌لاتیکی كاتییدا. معاویه ده‌بیوت سویند به‌خوا ئه‌گه‌ر دوو شه‌م بخریته‌ به‌رده‌م له‌ نیوان خواو جگه‌ له‌ خوادا ئه‌واخوا هه‌لده‌بژیرم. ^(٢) پیغه‌مبه‌ریش (صلی اللہ علیہ و آله‌ و سلم) له‌ باره‌ی معاویه‌وه (رضی اللہ عنہ) فه‌رمویه‌تی: (اللهم اجعلها هادیا و مهدیا واهدبه) ^(٣) واته‌: (خوایه بیه‌كیته‌ رێنیشاندراو و رێنیشانده‌رو به‌هۆیه‌وه‌ رێنومایی كه‌سان بده‌یت)، هه‌روه‌ها فه‌رمویه‌تی: (اللهم علمه‌ الكتاب و قه‌ العذاب) ^(٤) واته‌: (خوایه له‌قورئان شاره‌زای بكه‌یت و له‌سزا بیپا ریزیته‌). لایه‌نی هه‌له‌ی معاویه له‌ هه‌لۆیستی كوژرانی عثماندا (رضی اللہ عنہ) له‌وه‌دا ده‌رده‌كه‌ویته‌، كه‌ رازی نه‌بوو به‌یعه‌ت بدات به‌ علی (رضی اللہ عنہ) پێش ئه‌وه‌ی هه‌نگاو بنیته‌ بۆ كوشتنه‌وه‌ی بكوژانی عثمان له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا ترسی معاویه له‌ خۆی و له‌ هه‌لۆیسته‌كانی پێشویدا به‌رامبه‌ر به‌و ئاژاوه‌ گیرانه‌و سوربوونیان له‌سه‌ر كوشتنی، به‌لكو ترسی ئه‌وه‌ی هه‌بوو، كه‌ بكه‌ویته‌ ناویانه‌وه‌ له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ی ده‌یزانی، كه‌ نابێ داواكاری خوین حكوم بكات، به‌لكو ده‌بیته‌ بچیه‌ته‌ ژێر گوێراه‌لیه‌وه‌و سكاڵاكه‌ی به‌رز بكاتوه‌ بۆ حاكم له‌لای ئه‌و داوای ماف بكات. ^(٥) زانایانی فه‌توا یه‌ كده‌نگن له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ی بۆ كه‌س دروست نییه‌ تۆله‌ له‌ كه‌سیك بكاتوه‌وه‌و مافی خوی لێ بسییه‌یته‌وه‌ به‌بێ ده‌سه‌لاتدار یان ده‌بی ده‌سه‌لاتدار ئه‌و كاره‌ی بداته‌ ده‌ست چونكه‌ ئه‌وه‌ ده‌بیته‌ مایه‌ی ئاژاوه‌ و بلاوبوونه‌وه‌ی

١ - تحقیق مواقف الصحابة (١٥٠/٢).

٢ - سير اعلام النبلاء (١٥١/٣).

٣ - صحيح سنن الترمذي للالباني، رقم: ٣٠١٨ (٢٣٦/٣).

٤ - فضائل الصحابة (٩١٣/٢) اسناده صحيح.

٥ - تحقیق مواقف الصحابة (١٥١/٢).

پشيوى^(۱)، ده كریت بلیین: معاویه (رضی اللہ عنہ) ئیجتهیهادو ته ئویلی کردووه و گومانى وأبووه كه حقه له گه ل ئەودایه، بۆیه پاش ئەوهی خه لکی شامی کۆکردهوه و تاریکی پیشکەش کردن و باسی ئەوهی بۆ کردن كه ئەو (خوینگری) كه سی عثمانه _ ئاموزای بوو _ عثمانیش به سته ملیکراوی کوژراوه، ئینجا ئەم ئایه تهی بۆ خویندنهوه: ﴿وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا﴾ [الاسراء: ۳۳]، پاشان وتی: من هه زده كه م خۆتان پیم بلیین: من بکوژانی عثمان چی لی بکه م خه لکی شامیش هه مویان هه ستان و وه ئامیان دایه وه، كه داوای خوینی عثمان بکات و، له سه ر ئەوه ش هه موو به یعت و به لینیان و پێ دا، كه مال و گیانیان به خت بکه ن تا تۆله ی خۆیان بسیننه وه یان له ناو بچن^(۲) ئەو رووداوه سه خت و ناخۆشه، هه سه نی کورپی علی هاوسه رده میان بوو و هه لویستی هه ر هاوه لیکى له ئاژاوه كه دا ده زانی و خۆی خوازیاری ریکه وتن و ناشتی بوو، به ئام ریگه یه کی ده ست نه كه وت تا په ییره وی بکات.

۲- ئەمیری ئیمانداران علی پاش جهنگی صفین ریگه ی نادات قسه به

معاویه و خه لکی شام بو تریت:

له صفین دا جهنگی نیوان علی و معاویه هه لگرسا، ئەمه یشم به دریتوی له کتیبی (اسمی المطالب فی سیره امیر المؤمنین علی ابی طالب) باس کردوه. جهنگه كه توند بوو کردو به ره و ئەوه ده چو خه لکی عیراق تیایدا سه رکه ون به سه ر خه لکی شامداو ریزی شامیه کان په رش و بلاوی تیکه وت و خه ریک بوو شکست بخۆن، له و کاته دا خه لکی شام له سه ر رمه کان قورئانیان بهرز کرده وه و تیان: وا خه لکی له ناو چوو با ئەم قورئانه له نیوان ئیمه و ئیوه دا بیئت. ده بی پاش خه لکی شام کی سنوره کانی شام بیاریزیت و پاش خه لکی عیراق کی هه بیئت سنوره کانی عیراق بیاریزیت؟ کاتیک خه لکه كه قورئانه کانیا ن بینی، كه بهرز کراونه ته وه و تیان: ده چین به ده م قورئانه وه و ملی بۆ كه چ ده كه یین^(۳)، جا بانگه واز بۆ دادوهی کردنی قورئان به بی دوویات و دلنیایی دانه دهستی بکوژانی عثمان به معاویه و

۱- تفسیر القرطبی (۲/۲۵۶).

۲- صفین لابن مزاحم، لا ۳۲، تحقیق مواقف الصحابة (۲/۱۵۲).

۳- تنزیة خال المؤمنین معاویه، لا ۳۶، نقلاً عن تاریخ الطبری.

رازیبون به دادوهری بهی دویات کردنه‌وهی چونی معاویه بو ژیر دهسه‌لانی علی و بهیعت پیدانی گه‌سه‌ندنیک بو، که پروداوه‌کانی جه‌نگی صفین سه‌پاندیان، چونکه نه جه‌نگی تووشی ژبانی زوری له‌موسلمانان بو‌بوو، ناراسته‌یه‌کی کومه‌لایه‌تی نیشاندا که‌وای ده‌بینی وه‌ستانی جه‌نگ و خوین پژی پیوستیه‌که، که پاریزگاری شان وشکوی ثومت و بنیادانی هیزه له‌به‌رده‌م دوژمندا ده‌بخوازیت، نه‌میش به‌لگه‌یه‌که له‌سه‌ر زیندویتی و هوشیاری و پوئی له‌بریارداند^(۱)، نه‌میری ئیمانداران علی (علیه‌السلام) رازی بو له صفین دا جه‌نگ رابوه‌ستیت و به‌دادوهری رازی بو، نه‌وه‌شی به‌فه‌تیک زانی و گه‌رایه‌وه بو کووفه و کومه‌لی هیوای به‌دادوهریه‌که هه‌بوو تا نا‌کوکی نه‌هیل و یه‌کده‌نگی و یه‌ک پیزی و به‌هیز بوونی ده‌ولت و گه‌راندنه‌وه‌ی سه‌ر له‌نوی بزوتنه‌وه‌ی فتوحات به‌دی بهیتی، نه‌میری ئیمانداران پاش گه‌شته جه‌نگیه‌کانی له‌صفین، به‌ناو کوژراوه‌کاندا ده‌گه‌راو له‌سه‌ر کوژراوه‌کانی خوئی و کوژراوه‌کانی معاویه رابوه‌ستا و وتی: خوا لیتان خوش بیت خوا لیتان خوش بیت، له‌هه‌ردوو لاتان خوش بیت. ^(۲) یه‌زیدی کوری نه‌صم ده‌لیت: کاتی ریکه‌وتنی نیوان علی و معاویه کرا، علی به‌ناو کوژراوه‌کانیدا ده‌گه‌راو ده‌یوت: نه‌وانه له‌به‌هه‌شتدان، پاشان ده‌چو بو ناو کوژراوه‌کانی معاویه ده‌یوت: نه‌وانه له‌به‌هه‌شتدان، کاره‌کیش ده‌مینیتته‌وه بو من و معاویه ^(۳)، علی (علیه‌السلام) له‌باره‌یانه‌وه ده‌یوت: نه‌وانه باوه‌ردارن. ^(۴) قسه‌کانی له‌صفین دا جیاواز نه‌بوون له‌قسه‌کانی له‌باره‌ی خه‌لکی جه‌مه‌له‌وه ^(۵)، ده‌گیزنه‌وه علی (علیه‌السلام) کاتیک بیستی که دوو له‌هاوه‌له‌کانی قسه و له‌عنه‌ت له‌خه‌لکی شام ده‌که‌ن، نوینه‌ری نارد بو لایان و وتی: ده‌ست له‌و کاره‌تان هه‌لبگرن، که بوم باسکراوه نه‌وانیش هاتن و ووتیان: نه‌ی نه‌میری ئیمانداران نایا ئیمه له‌سه‌ر حه‌ق نین و نه‌وان له‌سه‌ر ناحه‌ق؟ فه‌رموی: به‌لی سویند به‌خوای که‌عبه و تیان: ده‌ی بو ریگه‌مان لی گریت قسه‌یان پی بلین و له‌عنه‌تیا لی بکه‌ین؟ وتی: حه‌زناکه‌م ئیوه بینه له‌عنه‌تکه‌ر، به‌لکو بلین: خوایه خوینی هه‌ردو لامان بگه‌روه‌وه و نیوانی ئیمه و نه‌وان چاک بکه و دوریان

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الامويين، لا (۳۸).

۲ - خلافة علي بن ابي طالب، عبد الحميد، لا (۲۵۰).

۳ - مصنف ابن ابي شيبة (۳۰۳/۱۵) سند حسن.

۴ - تاريخ دمشق (۳۲۹، ۳۳۱/۱) خلافة خلافة علي، لا (۲۵۱)

۵ - خلافة علي، عبد الحميد لا (۲۵۱)، تنزيه خال المؤمنین، لا (۱۶۹).

بخهروه له گومراییان ههتا حق بهسهر نهزانیدا وهربگرن و کئی یاخیو لاساری نواندوو و وازی لیّ بهینی^(۱)، بهلام ئهوهی دهوتری علی له قنوتی نویژهکانیدا لهعنهتی له معاویه و یارانی کردوو، معاویهش له قنوتی نویژهکانیدا لهعنهتی له علی و ابن و عباس و حسن و حوسهین کردوو، له پرووی سهندهوه نا چهسپی، چونکه ئهبو موخنهف لوطی کوری یهحیای تیدایه که له ریوایهتهکانیدا متمانهی پیناکریت، ههروه که له راستترین کتیبهکانی شیعهدی لای خویندا هاتوو، که نابیّ جنیو به هاوهلان بدریت، علی ریگهی نهداوه کهس قسه بلیّ به معاویه و هاوهلانی و دهلی: من حز ناکهم جنیو فروش بن، بهلام ئهگهر کهوتنه وهسفی کارو باسی باریان قسهی باشر و عوزری چاکتر له جیاتی جنیو پیدانیان بلین: خویه خوینی ههردوو لامان بگروه و نیوانمان چاک بکه^(۲)، جا ئه و جنیو پیدان و کافر کردنه پهیرهوی ئه میری ئیمانداران نهبووه، دان پیدانانی راستین^(۳)، ههروه که حسن(ﷺ) هاو سهردهمی رووداوه کان بووه، ههلوستی باوکی لهبارهی خه لکی شامهوه ده بیست و ده دی، ئه و دیده ساغ و دروسته ی هاوهلانی معاویه یارمهتی حهسهنی کوری علی دا، تا ئه و پرۆزه ی ناشتی و رییکهوتنه ی دابریژیت، که بهروه یه ک ریزی ئومهتی برد و به فهزلی خواو پاشان به لیزانی و تیگه یشتنی قولی حسن له مه بهسته کانی ئیسلام و دانای و وردی به زانستی چاکه و بهرژه وندی و خراپه و گهندهلی یه کان هاته دی.

۳- کوزرانی عهماری کوری یاسر (ﷺ) له صفین و شوینه واری له سه

موسلمانان:

فهرمووده که ی پیغه مبه ر(ﷺ) بو عهمار گه فهرموی: (تقتلك الفئة الباغية)^(۴)، به یه کئی له فهرمووده صحیحه کان له پیغه مبهروه (ﷺ) ریوایه تکراره، شهید کردنی عهمار شوینه واری هه بووه له سه ر جهنگی صفین، عهمار پی شه ایه ک بوو له هاوهلانی پیغه مبه ر(ﷺ)، که بو کوی بچوایه شوینی ده که وتن، خوزه یه ی کوری ثابت له صفین بوو ئه و شمشیره که ی نه خسته کار، به لام کوزرانی عهماری بینی شمشیره که ی هه لگرت و کهوته

۱ - الاخبار الطوال، لا (۱۶۵) نقلاً عن (تحقیق مواقف الصحابة)، (۲۳۲/۲).

۲ - نهج البلاغه، لا (۳۲۳).

۳ - اصول مذهب الشيعة (۹۳۴/۲).

۴ - مسلم: رقم (۲۹۱۶).

کوشتنی خه لکی شام، چونکه فرموده که ی پیغه مبهەر (ﷺ) ی له باره ی عه ماره وه بیستبو (تقتلك الفئة الباغية)^(۱)، بهرده وام خوزه یه جهنگا تا کوژرا^(۲)، کوژرانی عه ماره کار یگه ری هه بوو له سه ر سه ر یازگه ی معاویه وه که عه مری کور ی عاص و عبدالله کور ی عه مری کور ی عاص، أبوو ئه عه وری سه ملی که هه ردوو کیان له یه که سه ر چاوه وه ئاویان ده خواره وه له کاتی ئا و خواردنه وه دا له باره ی کوژرانی عه ماری کور ی یاسره وه قسه یان ده کرد، که عبدالله کور ی عه مر به باوکی ووت: به راستی ئه و پیاوه مان کوشت، که پیغه مبهەر (ﷺ) له باره یه وه ده فرمویت: (تقتلك الفئة الباغية)، عه مریش به معاویه ی ووت: به راستی ئه و پیاوه مان کوشت، که پیغه مبهەر (ﷺ) له باره یه وه وای فرمووه، معاویه (رضی الله عنه) ووتی: بیده نگ به سویند بی به خوا تو خوت پی ناگیریت بوچی ئیمه کوشتومانه؟ ئه وه کوشتویه تی، که هیئاویه تی^(۳)، ئه و لیکدانه وه یه ی معاویه له نیوان خه لکی شامدا بلاو بوویه وه وه که چۆن ناگر پووش ده سوتینتی.

له رپوایه تیکی سه حیحدا هاتوه، که عه مری کور ی حه زم چوه لای عه مری کور ی عاص ووتی: عه ماره کوژرا و پیغه مبهەر (ﷺ) له باره یه وه فرموویه تی: (تقتلك الفئة الباغية) عه مری کور ی عاصیش به تر سه وه هه ستا و ده بویست بگه ریته وه، که معاویه (رضی الله عنه) هاته ژوره وه و پی ی ووت: ئه وه چی یه؟ ووتی: عه ماره کوژرا ئیتر چی بی! عه مر ووتی: له پیغه مبه رم بیستوه، که پی ی ده فرموو (تقتلك الفئة الباغية) معاویه ش ووتی: بو واره ستاوی بوچی ئیمه کوشتومانه به راستی علی (رضی الله عنه) هاوه له کانی کوشتویانه هیئایان تاخستیانه ناو رمه کافمانه وه، یان ووتی: ناو شمشی ره کافمانه وه^(۴)، ههروه ها له رپوایه تیکی صحیحدا هاتوه: دوو پیاو هاتنه لای معاویه و ده مه قاله یان بوو، له سه ر عه ماره هه ریه کیکیان ده یوت: من کوشتومه عبدالله کور ی عه مر ووتی: با یه کیکیان گیانی پیشکه ش به خاوه ن سه ره که بکات، چونکه گویم له پیغه مبهەر (ﷺ) بوو که ده یفرموو: (تقتلك الفئة الباغية) معاویه ووتی: ده ی ئیتر له که ل ئیمه دا چی

۱ - هه مان سه ر چاره .

۲ - خلافة علي، ص (۲۱۱)، مجمع الزوائد (۷۲۴۲)، قال فيه رواه الطبراني وفيه معشر وهو لين.

۳ - مصحف عبد الرزاق (۲۴۰/۱۱) بسند صحيح.

۴ - هه مان سه ر چاره .

ده كه یت؟ عبدالله ووتی: باوكم له لای پیغه مبه‌ر (ﷺ) شكاتی کردو ئه ویش پیتی فهرمووه: تا باوكت زیندوووه گوپرایه لی بهو بی گوئییه مه که بۆیه من له گه تاندام و شهر ناکهم. (۱)

لهو ریوایه تانه‌ی پیشووه تیبینی ئه وه ده کهین، که هاوه لی شاره‌زا عبدالله کورپی عمر (ﷺ) سور بوو له سهر قسه‌ی حق و نامۆژگاری، ئه وای ده‌بینی معاویه و سهر بازه‌کانی ده‌سته‌ی یاخین، له‌بهر ئه وه‌ی عه‌ماریان کوشتوووه ئه و قسه‌یه‌شی له چه‌ند بۆنه‌یه‌کی جیاوازدا دووباره کردۆته‌وه، بینگومان کوزرانی عه‌مار (ﷺ) به‌هزی ئه و فهرموده‌یه‌وه کاری کرده سهر خه‌لکی شام، به‌لام معاویه (ﷺ) به شیوه‌یه‌کی نادرست فهرموده‌یه‌کی لی‌کدایه‌وه، راستیش نی یه، که ئه‌وانه‌ی عماریان هی‌ناوه بۆ جه‌نگ ئه‌وانه کوشتیوانه (۲)، علی (ﷺ) به‌ره‌رچی قسه‌که‌ی معاویه‌ی دایه‌وه ووتی: (ده‌ی بهو جوړه بی‌ت پیغه مبه‌ر (ﷺ) چه‌مه‌ی کوشتوه کاتی‌ک بردی بۆ جه‌نگ) ئه‌م قسه‌یه‌ی علی ره‌دتکی وه‌لام و به‌لگه‌یه‌کی بی‌ره‌خنه‌یه (۳)، هه‌روه‌ها کوزرانی عه‌مار له عه‌مری کورپی عاص کرد، به‌لکو شه‌هید بوونی عه‌مار پالنه‌ری بوو تا عه‌مری کورپی عاص هه‌ول بدات کو‌تای به جه‌نگه‌که به‌ینیت (۴)، عه‌مر (ﷺ) وتی: خوژگه ده‌خو‌ازم پی‌ش بیست سال له‌م روژه برده‌مایه. (۵)

له بخاریدا هاتوووه له ئه‌بو سعیدی خدری یه‌وه (ﷺ) ده‌لیت: ئیمه یه‌ک یه‌ک خشتان هه‌لده‌گرت، عه‌مار دوو دوو خشتی هه‌لده‌گرت پیغه مبه‌ر (ﷺ) بینی فهرمووی: (ویح عمار تقتله الفئه‌ الباغیة یدعوهم الی‌ الجنة یدعو‌نه الی‌ النار) (هاوار بۆ عه‌مار ده‌ستیکی یاخی ده‌یکوژن بانگیان ده‌کات بۆ به‌هه‌شت، که‌چی ئه‌وان بانگی ده‌که‌ن بۆ دۆزه‌خ) عه‌مار وتی: په‌نا ئه‌گه‌رم به‌خوا له فیتنه‌و ئازاوه‌و نار‌ه‌حه‌تی (۱)، عبدالزویر ده‌لیت: فهرمووده‌کانی پیغه مبه‌ر (ﷺ) به‌ موته‌واتری هاتون، که فهرموویه‌تی: (تقتل

۱ - مسندا احمد (۱۳۸/۱۱ - ۱۳۹).

۲ - خلافة علي بن ابي طالب، عبد الحميد لا (۳۲۵).

۳ - التذكرة (۲۲۳/۲).

۴ - معاوية بن ابي سفيان، الغضبان، لا (۲۱۵).

۵ - انساب الاشراف (۱۷۰/۱)، عمر بن العاص، للغضاب لا (۶۰۳).

۶ - البخاري، رقم: (۴۴۷).

عمار الفئۃ الباغیة)، واته: (دهسته یه کی یاخی عمار ده کورن) نه مهیش هه والدانى پیغه مبهه (ﷺ) به غهیب ونیشانه ی پیغه مبهه رایه تی یه تی، نه ویش له راسترین فرموده کانه. ^(۱) ذهبی پاش نه وهی فرموده که هی هیناوه ده لیت: له م بابه دا له چه ند هاوه لیکه وه هاتووه بزیه فرموده که مته واتره. ^(۲)

۴ - تیگه یشتنی زانیان له فرموده که هی پیغه مبهه بو عمار (ﷺ): (تقتلك الفئۃ الباغیة). ^(۳)

أ - ابن حجر ده لیت: له م فرموده یه دا نیشانه یه که له نیشانه کانی پیغه مبهه رایه تی و گه وهی یه کی دیار هه یه بو علی (ﷺ) و عمار (ﷺ)، بهر په رچدانه وه یه که بو (نه واسیب) ^(۴)، که بانگه شهی نه وه ده کهن، علی (ﷺ) له جهنگه کانی دا نه پیکاهه ^(۵)، ههروه ها ده لیت: فرموده که (تقتل عمار الفئۃ الباغیة) به لگه یه له سه ر نه وهی، که علی (ﷺ) له وه جهنگانه دا راستی پیکاهه، چونکه هاوه له کانی معاویه کوشتیان. ^(۶)

ب - نه وهی ده لیت: هاوه لن له جهنگی صفیندا ده که وتنه شوین عمار، چونکه ده یانزانی عمار له گه ل دهسته ی دادپهروه ردایه به پیی فرموده که. ^(۷)

ج - ابن کثیر ده لیت: علی و هاوه له کانی (ﷺ) له ناو دوو تاقمه که دا نزیکترینیان بوو له حق و زیاتر له هاوه لانی معاویه (ﷺ)، به لکو هاوه لانی معاویه (ﷺ) له وان یاخی بوو بوون، ههروه که له سه حیجی موسلیمدا هاتووه له فرموده که هی شوعبه له نه بوو

۱ - الاستیعاب (۳/۱۱۴).

۲ - تیسیر أعلام النبلاء (۱/۴۲۱).

۳ - مسلم، رقم: (۵۹۱۶).

۴ - مبهست له نه واسیب یه کی له دهسته بیدهه چه کانه که له بیرو باوه ریانداندا هاتووه که ته وفق له بیرو باوه ری راستدا ناکریت له هاوه لانداندا، شعیتان نهو بیرو باوه ری بو جوان کردوون که چوار خلیفه راشدینه که وه یه کی له پیشه وا ریشم کراوه کان علی کوری نه بوو تالیسیان (ﷺ) خوش نه ویت و به ناینداریشی ده زانن نه گهر رقت لیتی بیت و درزی بیت و شتی وای بی بلیت که نهو لیتی به دوور بیت، هه ره که نهو رقه شیان هه بووه بز کسانى دیکه ی نالو بهیتیش وه که کوره که هی علی (حمه منى کوری علی) و چه ندیکى دى.

۵ - فتح الباری (۱/۶۴۶).

۶ - هه مان سه رچاوه (۱۳/۹۲).

۷ - تهذیب الاسماء وللغات (۲/۳۸).

سهله موه له ابو (نظره) هوه له ابي سعیدی خدری یهوه (ﷺ)، ده لیت: له که سیکي چاکتر له خومم بیست - واته ابو قه تاده - که پیغه مبهری خوا (ﷺ) به عه ماری (ﷺ) فرمووه: (تقتلك الفئة الباغية)^(۱)، هروه ها ده لیت: شهوش کورانی عه ماری کوری یاسره بو له گهل نه میری نیمانداراندا علی کوری ابو تالیب (ﷺ)، که خه لکی شام کوشتیان، شهو نهینی یه پیغه مبهری خوا (ﷺ) هه والی پیدابوو به دیار کهوت، که دهسته یه کی یاخی دهیکورن و بهویش به دیار کهوت که علی راست و حقهو معاویه یاخی بووه شهمش له بهلگه کانی پیغه مبهرایه تین^(۲)

د - ذهبی ده لیت: شهوان دهسته یه کی نیمانداران بوون یاخی بوون له علی شهمش به دهقی فرمووده ی پیغه مبهر (ﷺ) که به عه ماری فرموو (تقتلك الفئة الباغية).^(۳)

ه - قاضی ابو بکری عه ربی ده لیت: له فرمایشتی خوی گه وردها (وان طائفتان) شه نایه ته بنه مایه له کوشتاری نیو موسولمانانداو یه کلایی یه بو جهنگی لیکده روه و کان (متأولين) قسه ی هاوه لانیسی له سهره، ناودارانی شه نومته په نیان بو بردوو و منیش له پیغه مبهر (ﷺ) بو ده چم، که ده فرمویت: (تقتلك الفئة الباغية).^(۴)

و - ابن تیمیه ده لیت: شه بهلگه یه له سهر دروستی پیشه وایه تی علی و پیوستی گوپرایه لی بوونی، شهوش بانگه واز بو گوپرایه لی شه ده کات بانگه واز بو بههشت ده کات شهوش بانگه شه بو شهوه ده کات، که جهنگی له گهل بکریت بانگه شه بو دوزه ده کات. با به هر جوریک لیکي بداته وه شهوش بهلگه یه له سهر شهوه ی، که دروست نی یه له گهل عه لیدا بجهنگیت له سهر شهمش شه که سه ی له گهلیدا ده جهنگیت هله کاره نه گهریش لیکدانه وه ی بو بکات، یان یاخی ه به بی ته ثویل شهوش راسترین قسه یه بو هاوه لانیمان، حوکم دانه له سهر شهوه که سه ی له گهل عه لیدا (ﷺ) جهنگاوه هله یه، شه مه مه زه بی پیشه وایانه بو هاوه لانیمان، هروه ها مه زه بی شه زانا فیه ناسانه ی، که له سهر شهمه

۱ - البداية والنهاية (۲۲۰/۶).

۲ - همدان سدرچاره (۲۷۷/۷).

۳ - سير اعلام النبلاء (۲۰۹/۲).

۴ - احکام القرآن (۱۷۱۷/۴).

کوشتنی یاخی لیکده ره وه کانیان هیناوه^(۱)، ههروه ها ده لیت: له گه لئه وهی علی زیاتر
 حهق بووه له وهی که لئی جودا بوه ته وه، له گه لئه وهی ده سته ی یاخی عه ماریان کوشتووه -
 وه ک ده قی له سهر هاتووه - پیوسته باوه روه مان به هه رچیه ک بیت، که له خواوه هاتووه،
 دان به هه موو راستیدا، بنیین هه واو ئاره زوومان نه بیت و، به پی ی زانیاری قسه نه کهین،
 به لکو ریگهی زانست و داد په روهی بگرینه بهر، نه وهش شوینکه وتنی قورئان و سونه ت،
 به لام نه وهی ده ست به هه ندی له حه قه وه ده گریت و هه ندیکی تری به رده دات نه وه له ویتوه
 دووبه ره کی و جیاوازی سهر هه لده دات.^(۲)

ز- عبدالعزیز بن باز ده لیت: پیغه مبه ر(ﷺ) له فه رموده که ی عه مارد(ﷺ)
 ده فه رمویت: (تقتل عمار الفته الباغیه) جا له جه نگی صفیندا معاویه و هاوه له کانی
 کوشتیان، بویه معاویه و هاوه له کانی یاخی بووه، به لام نیجته یه ادیان کردووه و وایان زانیوه
 نه وان راستیان پیکاوه له داواکردنی خوینی عثماندا.^(۳)

ح- سعید حه وا ده لیت: پاش نه وهی عه مارد کوژرا ده قی له سهر هاتووه و نه وه روون
 ده که نه وه، که ده سته ی یاخی نه وه ده کوژن، بو دوو لئو پاراکان روون بووه، که علی له سهر
 حه قه و جه نگی له گه لیدا پیوست و واجبه، بویه ابن عمر باس له دوا که وتنی خوئی
 ده کات، بی هیوا بوونیه تی به هوی نه وه دوا که وتنه وه، نه مهش له بهر نه وهی واجب و
 پیوستی یه کی پشتگوئی خستووه، نه ویش سهر خستنی پیشه وای حه قه به سهر نه وانیه به
 ناحق له پئی ده رچوون، هه ره ک فیه ناسانیش فتوای نه وه یان داوه^(۴)، له راستیدا
 حه سه نی کوری علی (ﷺ) ته واو دلنیا بووه و شاره زایی یه کی پته و و پیکو پیکی هه بوو
 به وهی که باوکی له سهر حه ق بوو.

۱ - مجمع الفتاوی (۴/۴۳۷).

۲ - هه مان سه رچاوه (۴/۴۴۹ - ۴۵۰).

۳ - فتاوی و المقالات متنوعه (۶/۸۷).

۴ - الاساس فی السنه (۴/۱۷۱۰).

۵- هه‌لۆیستی حه‌سه‌نی کورپی علی له‌و جه‌نگه‌دا:

هه‌لۆیستی حه‌سه‌نی کورپی علی (ﷺ) له‌و جه‌نگه‌دا، که له‌نیوان هاوه‌له‌ به‌ریزه‌کاندا (په‌زای خویان لی بی) پرویدا هه‌لۆیستی ئه‌لی سوننه و جه‌ماعه بوو، که شه‌ویش بریتی بوو، له‌ ده‌ستگرتنه‌وه له‌و گرفته‌ی نیوانیان مه‌گه‌ر شه‌وه‌ی په‌یه‌سته‌ی خۆیان بیست له‌وه‌ی بیته‌ هۆی هاته‌نه‌کایه‌ی دوژمنایه‌تی و، کینه و رق بۆ یه‌کی له‌ دوو ده‌سته‌که، شه‌وان ده‌یان وت: پێویسته له‌ سه‌ر هه‌موو موسلمانیک هه‌موو شه‌وه‌ لانه‌یه‌یان خۆش بویت و لییان رازی بیست و سۆزی هه‌بیست بۆیان و پایه‌یان وه‌ک خۆیان به‌رز رابگریت و، بزانیست کامیان له‌ پیشتر رابگریت و پله‌و پایه‌یان بلاو بکاته‌وه، شه‌وه‌ش، که له‌ نیوانیاندا پرویدا له‌ ئیجتیه‌اده‌یکه‌وه بوو هه‌موویشیان له‌ هه‌ردوو باره‌که‌دا شه‌گه‌ر پێکایستیان یان هه‌له‌یان کردیست هه‌ر پاداشت وه‌رده‌گرن، به‌لام شه‌وه‌ی پێکایه‌تی له‌ هه‌له‌کاره‌که‌ی ئیجتیه‌اده‌که‌ی زیاتره و بکوژو کوژراوی هاوه‌لان له‌ به‌هه‌شت دان.

شه‌هلی سونه‌ت و جه‌ماعه‌ رێگه‌یه‌یان نه‌داوه، که قسه له‌ گرتی نیوانیان پیش شه‌وه‌ی کۆمه‌لی و ته‌ی شه‌هلی سونه به‌ینم، که هه‌لۆیستیان نیشان ده‌ده‌ن له‌ باره‌ی شه‌وه‌ی له‌ نیوان هاوه‌لاندا پرویداوه هه‌ندی ده‌ق دینم، که تییدا نامازه‌ ده‌کات بۆ شه‌وه‌ کوشتنه‌ی، که له‌ نیوان هاوه‌لاندا پرویدا و تیی که‌وتن، شه‌مه‌ش شه‌وه‌ ده‌قانه‌یه: ^(۱)

أ- خوی گه‌وره ده‌فه‌رمویست: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ [الحجرات: ۹]، جا له‌م نایه‌ته‌دا خوی گه‌وره فه‌رمان ده‌کات تا نیوانی موسلمانان چاک بکریست شه‌گه‌ر له‌نیوانیاندا جه‌نگیک پرویدا، چونکه شه‌وان بران و شه‌وه‌ جه‌نگه له‌وه‌سفی ئیمان ده‌ریان ناکات، جا شه‌گه‌ر جه‌نگی نیوان ئیمانداران پرویدات و شه‌وه‌ کاره له‌ ئیمان ده‌ریان نه‌کات، له‌به‌ر شه‌وه‌ خوی گه‌وره له‌ نایه‌تی دواتردا وه‌سفیان ده‌کات: (أما المؤمنین أخوة فأصلحوا بين أخويكم) ده‌ی شه‌وه‌ لانه‌ی پێغه‌مبه‌ر (ﷺ)، که له‌جه‌نگی جه‌مه‌ل و دواتریدا جه‌نگیان کرد

۱- عقیده اهل السنة في الصحابة (۲/۲۲۷).

یه که مین که سانن، که چوونه ته ناو نهو ناوی ئیمانهی، که لهو نایه ته دا باس کراون، شهوان بهرده وام له لای پهروه ردگاری خوین باوه پداریکی دروست و ته و او بوون و شهو ناکوکی یه ی نیوانیان به هیچ جزئیکی کاری نه ده کرده سه ر ئیماننه که یان، چونکه کاره که یان له ئیجتهاده وه بوو. (۱)

ب- له أبو سعیدی خدریه وه (رضی الله عنه) ده لیت: پیغه مبه ر (رضی الله عنه) فه رموی: (تمرق ما رقة عند فرقة من المسلمین تقتلهم اولی الطائفین بالحق) (۲) واته: (کۆمه لیک له ناو موسلماناندا ده چنه ده ری، شهو کۆمه له ی نیو دوو کۆمه له ی موسلمانان، که زیاتر له سه ر حق ده یان کوژن)، شهو کۆمه له ی، که له فه رموده که دا ئاماژه ی بو کراوه، له ناکوکی نیوان علی و معاویه دا نی یه، به لکو پیغه مبه ر (رضی الله عنه) هه ردوو لای به موسلمان و په یوه ست به حق وه سف کردوه، شهو فه رموده یه ش نیشانه یه که له نیشانه کانی پیغه مبه رایه تی، چونکه پیغه مبه ر (رضی الله عنه) چۆنی باس کردبوو بهو جوژه روویدا، له فه رموده که دا حوکمی موسلمانان هه ردوو کۆمه له که دراوه - خه لکی شام و خه لکی عیراق - تیایدا هاتوو، هاوه لانی علی زیاتر له حق نیزیکن، شهو هه ش مه زه بی شه هلی سوننه و جه مه ماعیه که حه سه نی کورپی علی کورپی أبوو تالیبی (رضی الله عنه) له سه ر بوو، که علی پیکاویه تی بامعاویه (رضی الله عنه) ئیجتهادیشی کردبیت، له لای خوا پاداشت وه رده گریت، به لام علی پیشه وایه و دوو پاداشتی هه یه وه که له سه حیجی بوخاریدا هاتوو: (اذا اجتهد الحاکم فأصاب فله اجران او اذا اجتهد فأخطأ فله اجره). (۳)

ج- له ابی بکره (رضی الله عنه) ده لیت: پیغه مبه ر (رضی الله عنه) وتاری پیشکه ش ده کرد که حسن هات پیغه مبه ر (رضی الله عنه) فه رموی (ابنی هذا سید و لعل الله ان یصلح به بین فئتين من المسلمین) (۴)، واته: (ئه م کورهم گه وره یه، ئومید ده که م خوای گه وره به هۆیه وه نیوانی دوو کۆمه له ی موسلمانان ریکبخت)، له م فه رموده یه دا پیغه مبه ر (رضی الله عنه) شایه تی ئیسلام ده دات بو هه ردوو کۆمه له ی شه هلی عیراق و شه هلی شام، له فه رموده که دا به ر

۱ - العواصم من القواصم (۱۶۹/۱۷۰)، احکام القرآن (۴/۱۷۱۷).

۲ - رواه مسلم (۲/۷۴۵).

۳ - البخاری مع شرح فی فتح الباری (۱۳/۳۱۸).

۴ - البخاری: کتاب الفتی، رقم: (۷۱۰۹).

په چرندانو هیه کی پروون هیه به بؤ شه و خوارجان هی که علی و هاوه له کانی و معاویه و هاوه له کانیان به بی باوه ده زانی، فرموده که شایه تی دانی موسلمانیه تی هردوو کومه لهی له خو گرتووه، بویه سوفیانی کوری عیینه دهیوت: فرموده که هی، که ده فرمویت دوو کومه تی له موسلمانان ته اوو سهرسامان ده کات. بهیه هقی ده لیت: له بهر شه و سهرسامیان ده کات له بهر شه و پیغه مبهر (ﷺ) هه موویانی به موسلمان ناوزه د کردووه، شه ویش هه و الیک پیغه مبهری خواجه (ﷺ) به وهی حسن له دوی کوچی دوی علی کاروباره که هی دایه دست معاویه ی کوری أبوو سوفیان.^(۱)

شم فرمودانه ی پیشو تیا اندا ناماژه به وه ده کهن، که شهلی عیراق شه وانهی له گه ل علی (ﷺ) بوون، شهلی شام شه وانهی له گه ل معاویه ی کوری شه بو سوفیان (ﷺ) بوون، پیغه مبهر (ﷺ) به نومته تی خو ی وه سفی کردوون^(۲)، ههروه که وه سفی کردوون هه موویان پیوهستی حه قن و لی ی دهرنه چوون، ههروه که شایه تی یان بؤ ده دات، بهرده وامن له سه ر نیمان و له نیمان دهرنه چوون به هوی شه و جهنگه ی له نیوانیاندا پرویدا، هه موویان ده چنه ناو فرمایستی پهروه دگاره وه: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا﴾ [الحجرات: ۹]، پیشتیش و قمان، که ناوه رۆکی نایه ته که شه وهیه، هه موو هاوه لان رینکبخت و به هوی شه و جهنگه وه کافرو فاسق نابی، به لکو لیکدانه وه و نیجته یادیان کردووه. له و جهنگه ی شدا حوکم بؤ علی کوری أبوو تالیبه (ﷺ) وه که باسمان کرد، جا پیویسته له سه ر موسلمانان و شه که سه ی بانگه شه ی خو شه ویستی نالو بهیت ده کات له و پرودا وه ی نیوان هاوه لاندا رپه وه ی ده سته ی رزگار بوو ده سته ی سوننه و جهماعه شه وانه بگریته بهر که پیشه واو گه وره یانن که شه میری نیمانداران علی و دوو کوره ی حسن و حوسه یینن، شه ویش به دست گرتنه وه شه وه ی له نیوانیاندا پرویدا وه و ته نها به و جو ره تاو بده نه شه مهیدانه که شیایو هاوه لانی به رپزه.

۶- شه هید بوونی شه میری نیمانداران علی (ﷺ):

۱ - الاعتقاد: البیهقی، لا (۱۹۸)، فتح الباری (۱۳/۶۶).

۲ - مسلم (۲/۷۴۶).

جەنگى نەھرەوان زامىكى سەختى لە دەروونى خەوارىجدا بەجى ھېشت و شەو رۆژ
 ئىش وپەژارەى زیاد دەکردن، بۆيە دەستەيە كيان رىك كەوتن گورزىك لە على (ﷺ) بەدن و
 تۆلەى برا كوژراوەكانى نەھرەوانيان بىستىننەو. عەبدوڵپەھمانى كورپى مەلجەم توانى بە
ناپاكى ئەمىرى ئىمانداران شەھىد بكات. محمدى كورپى حەنىفە چىرۆكى كوژرانى ئەمىرى
 ئىماندارانغان بۆ دەگىرپتەو دەلەيت: سوپىند بەخوا ئەو شەوھى لە على درا من لە
 مزگەوتى گەورە لەناو خەلكىكى زۆرى مىسردا شەو نوپىشيان دەکرد، لە نزيك دەرگا
 ئەوانىش نوپىشيان دەکرد، لە ھەستان و كورپوش و سوژدەدا بوون شەو تا بەيانى،
 على (ﷺ) بەيانى دەرچوو بۆ نوپىزو بانگى دەکرد: خەلكىنە كاتى نوپىزە، من نازانم لە
 دەرگا ھاتە دەرەوھە يان نا، كە ئەو قسانەى كرد؟ سەيرى شمشىرە كەيم كردو گوپم لى بوو:
 حوكم بۆ خوايە ئەى على نەك بۆ تۆو ھاوھالانت، ئىنجا شمشىرىكم دى، پاشان جارى دووم
 دواتر گوپم لە على بوو دەيوت: ئەو كەسەتان لە دەست دەرەنە چىت خەلكى لە ھەموو
 لايەكەو ھەلمەتيان بۆ كەسەكە برد، دەلى: ھىندەى نەبرد، كە ابن مولىم گىراو برا بۆ
 لاي على، منىش لە ناو ئەو خەلكەدا بووم، كە چوونە ژوروى گوپم لە على بوو دەيوت:
 (يەك كەس بە يەك كەس بۆ كوشتنەو) ئەگەر مردم وەك چۆن كوشتىمى بىكوژنەو،
 ئەگەرىش مامەوھە خۆم دەزانم چى پى دەكەم، ^(۱) باس دەكات خەلكى چۆنە لاي حسن
 وترسيان لى نىشتبوو، كە على چى بە سەر ھاتووه، ئەوان لە لاي حسن بوون و ئىبن
 مولىمىش لە بەردەستىدا بوو، كە (أم كەلشوم) كچى على (ﷺ) بانگى كردو دەگرىا:
 ئەى دوزمنى خوا باوكم تازە شەھىد بوو خوا سەر شوژت بكات ابن مولىم ووتى: سەر
 كى دەگرىت؟ سوپىند بەخوا بە ھەزار كرىومە و بە ھەزار ژەھراویم كردووه، ئەو لىدانه لە
 ھەموو خەلكى مىسر بەدرايە يەككىيان رزگارى نەدەبوو. ^(۲) پزىشكەكان لە دەورى على
 (ﷺ) كۆ بوونەوھە تا برىنپىچى بكەن، زانا ترينيان آشورى كورپى عمر سكونى بوو، كە
 ھاو دەمى كىسرا بوو، ئەشیردەستى بە چارەسەر كردنى كرد، ئەویش بە دانانى دەمارىك
 لەناو سى ئاژەلەك دانا، پاشان خستىە ناو برىنەكەى على، پاشان فوى تى كردو دەرى

۱ - تاريخ الطبري (۶/۶۲).

۲ - ھەمان سەرچاوە (۶/۶۲).

هینا بینی دەماغی سپیەو لیدانە که گەیشتوو تە مۆخی سەری، ئینجا ووتی: ئەی ئەمیری ئیمانداران وەسیەتی خۆت بکە، چونکە تۆ دەمریت. ^(۱) باسی ئەوەش دەکات جوندوبی کورپی عبدالله چوو لەی علی وپرسیاری لێ کرد و وتی: ئەی ئەمیری ئیمانداران ئەگەر تۆمان لە دەستدا - لە دەستیش نادەین - بەیعت بەدەین بە حسن؟ فەرمووی: نە فەرمانتان پێ دەکەم و نە رینگەتان پێ دەگرم خۆتان چاکتر دەزانن ^(۲)، لەم گێڕانە وەسیە وە ئەمیری ئیمانداران علی دەردەکەوێت بەوی که ئومەت مافی خۆیانە که جیگیرو خەلیفە هەلبژێرن.

۷- وەسیەتی ئەمیری ئیمانداران علی بۆ حسن و حسین (ﷺ):

ئەمیری ئیمانداران حسن و حوسەینی بانگ کردو فەرمووی: وەسیەتتان بۆ دەکەم بەو پاریزگاری خوا بکەن، بە دنیا یاخی نەبن ئەگەر دنیا لیتان یاخی بێت، بۆ شتیکیش مەگرن، که لە دەستتان چوو قەسە حق بکەن و سۆزتان بۆ هەتیم هەبێت بەهانی لێ قەوماوانە وە بچن و ئیش بۆ دوا پۆژ بکەن، دۆژمنی ستمەکار بن و ستم لێکراو سەر بخەن و ئیش بە قورئان بکەن لە پیناوی خوادا و لە لۆمە لۆمە کاران مەترسن، پاشان سەیری محمدی کورپی خەلیفە کردو وتی: ئەم وەسیەتەم بۆ دوو براکەت لەبەر کرد ^(۳)، و تی بەلێ ووتی: دەی هەمان وەسیەتم بۆ تۆیش هەیه و وەسیەتت بۆ دەکەم نەرم و هیادی بە لەگەڵ دوو براکەتدا، چونکە مافیان بەسەر تەو گەورەیه، دەی شوینیان بۆ بکەو و لە قەسەیان دەرمەچوو، پاشان وتی: ئەی حسن و حوسەین وەسیەتان بۆ دەکەم لە مەر محمدی خەلیفە وە، چونکە کورپی باوکتانە دەیشزانن باوکتان خۆشی دەوی، ئینجا بە خەسەنی ووت: پۆلەکەم وەسیەتت بۆ دەکەم لە خوا ترس بیت و لە کاتی خۆیدا نوێژ بکەیت و لە شوینی خۆیدا زەکات بەدەیت و جوانی دەست نوێژ بگریت، چونکە نوێژ تەنها بە پاکی دەکرێت کە سیکیش زەکات نەدات نوێژی لێ وەرناگیریت، وەسیەت بێت لە تاوان ببورە و رق بخۆرە وە سیلە ی رەحم بەجێ بگەینە و لە کاتی نەزانیدا نەرم و لەسەر خۆبە و لە دین

۱ - الاستیعاب (۱۱۲۸/۱۳).

۲ - تاریخ الطبری (۶/۶۲).

۳ - هەمان سەرچاوە (۶/۶۳).

شاره‌زا ببهو له کارو فرماندا سه‌قامگیر بهو پابه‌ندی قورئان بهو، دراوسیه‌کی باش بهو فرمان به‌چاکه و به‌رگری له‌خراپه بکه و دوور بکه‌وه له داوین پیسی و خراپه. ^(۱) کاتی سهره مه‌رگی هات وه‌سیه‌تی کردو وتی: به‌ناوی خوی به‌خشنده و میهره‌بان نه‌مه وه‌سیه‌تی علی کوری نه‌بو تالیبه وه‌سیه‌ت ده‌کات، که شایه‌تی ده‌دات هیچ په‌روه‌ردگار ئیک نه‌ جگه له (الله) ته‌نها و بی‌هاوه‌له محمدیش به‌نده و نی‌ردراویه‌تی، خوی گه‌وره به‌رینمونی و دینی حه‌ق ناردویه‌تی تاسه‌رکه‌وی به‌سه‌ر هه‌موو هه‌موو ناینه‌کاندا هه‌رچه‌نده بی‌باوه‌ره‌کانیش هه‌زنه‌که‌ن، پاشان نویژو کارو ژیان مه‌رگم بو په‌روه‌ردگاری جیهانه‌و هاوه‌لی نی‌یه، واش فرمانم پی‌کراوه و منیش له‌موسلمانانم پاشان: ئه‌ی حسن وه‌موو که‌س و کارو منداڵ خیزانه‌کام وه‌سیه‌ت بی‌ت له‌خوی په‌روه‌ردگارتان بترسن وبه‌موسلمانانی بمرن و هه‌موو ده‌ست بگرن به‌نایینی خواوه‌و دوو به‌ره‌ک مه‌بن، چونکه گویم له‌پیغه‌مبه‌ری خوا بووه (أبو لقاسم) که ده‌یفه‌رموو: (ان صلاح ذات البین افضل من عامه الصلاة و الصيام)، واته: (چاککردنی نیوان دووان باشتره له‌یه‌ک سال نویژ و رۆژو) سه‌یری خزمانتان بکه‌ن و سه‌ردانینان بکه‌ن خوی گه‌وره لی‌پرسینه‌وه‌تان له‌سه‌ر ناسان ده‌کات، توخوا توخوا وریایی هه‌تیوه‌کان بن ده‌میان بی‌ناز مه‌که‌ن و به‌بی‌بوونی ئیوه له‌ناو ده‌چن، توخوا توخوا وریایی دراوسیه‌کانتان بن، چونکه نه‌وانه وه‌سیه‌تی پیغه‌مبه‌ره‌کانتانن به‌رده‌وامی وه‌سیه‌تی دراوسیه‌ی ده‌کرد تا وامان گومان ده‌برد، که میراتیان ده‌که‌ویت، توخوا توخوا قورئانتان بیر بی‌ت ئیشی تر پیش قورئان نه‌خه‌ن، توخوا توخوا نویژه‌کانتان، چونکه پایه‌ی ناینه‌که‌تانه، توخوا توخوا مالی په‌روه‌ردگارتان (که‌عبه) تاماون چۆلی نه‌که‌ن چونکه نه‌گه‌ر به‌لانرا ته‌ماشای نا‌کری، توخوا توخوا جیهادی پی‌خواتان بیر بی‌ت به‌مال و گیانتان، هاوه‌له‌کانی پیغه‌مبه‌رتان (ﷺ) له‌بیر بی‌ت، چونکه خوا وه‌سیه‌تی بو‌کردوون له‌باره‌یان‌ه‌وه، توخوا وریای هه‌ژاران و نه‌داران بن له‌ژیان و به‌شتاندا به‌شداریان بکه‌ن، توخوا چاوتان له‌کۆیله‌و که‌نیزه‌کانتان بی‌ت، نویژ، نویژ، له‌پیناو خودادا، له‌لۆمه‌ی لۆمه‌کاران مه‌ترسن کی ئیوه‌ی ویست به‌ستانه کی لی‌تتان نه‌ره‌نجی و یاخی ده‌بی‌به‌ستانه. وه‌ک چۆن خوا فرمانی پی‌

کردوون قسه‌ی باش بکه‌ن، وریابین وابه‌سته و رنجده‌ر بن لی‌کجیاو دووبه‌ره‌ک نه‌بن له سه‌ر چاکه و له‌خواترسان یارمه‌تی یه‌کتری بده‌ن و له تاوان و دوژمنایه‌تیدا مه‌بنه یاریده‌ر، له خوابترسن، چونکه خودا سزای سه‌خت و به‌جه‌رگه، خوای گه‌وره بتانپاریزی‌ت شه‌ی ئال و به‌یتی پیغه‌مبه‌ره‌که‌شتان تیدا بپاریزی‌ت.

به‌خواتان ده‌سپیرم و، السلام علیکم ورحمة‌الله، پاشان هیچی نه‌وت، جگه له (لاله‌الا الله) تا گیانی سپارد.^(۱)

له‌گی‌رانه‌وه‌یه‌کی ترده‌هاتوه: ... رۆله‌کاتم: وه‌سیه‌تتان بو ده‌که‌م له‌په‌ناو ناشکراداله‌خوا بترسن له‌پازیبوون و تورهبووندا حق بلین و له‌هه‌ژاری و ده‌وله‌مه‌نیدیا نیازی‌ک و له‌سه‌ر دۆست و دوژمن دادپه‌روه‌رو له‌چالاک‌ی و خاووخلی‌چکیدا نیش بکه‌ن و له‌سه‌ختی و خۆشیدا له‌خوا پازی‌بن. رۆله‌کاتم چهند خراپه‌له‌دوای به‌هه‌شت خراپه‌و چهند باشه‌له‌دوای دۆزه‌خ خیرو چاکه‌بی‌ت، هه‌موو خۆشی یه‌ک به‌بی‌به‌هه‌شت سوکی و پوچی یه، هه‌موو به‌لایه‌ک به‌بی‌دۆزه‌خ خیرو هه‌سانه‌وه‌یه، رۆله‌کاتم هه‌رکس سه‌یری هه‌له‌و که‌م و کورتی خۆی بکات، وای لی‌ده‌کات بیری لای که‌م و کورتی که‌سی تر نه‌بی‌ت، هه‌ر که‌س به‌به‌شی خوا پازی‌بی‌ت، خه‌فته بوئه‌وه ناخوات که‌له‌ده‌ستی چووه، هه‌رکه‌سه‌یش شمشیری یاخی‌ی هه‌لگرت به‌و شمشیره‌ده‌کوژری‌ت، هه‌رکه‌س چالیکی هه‌لکه‌ند بو‌براکه‌ی خۆی ده‌که‌ویته‌ناویه‌وه، هه‌رکه‌س ئابروی پۆشته‌و براکه‌ی ببات نه‌وا عه‌یب و عاری خۆی پیشان ده‌دات، هه‌رکه‌س هه‌له‌ی خۆی بیر چویه‌وه هه‌له‌ی خه‌لکی تری له‌لاگه‌وره‌ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س به‌رای خۆی سه‌رسام بی‌ت گومرا ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س ته‌نها عه‌قلی خۆی له‌لاگرنگ بی‌ت زه‌لیل ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س به‌سه‌ر خه‌لکه‌دا بنازی‌ت زه‌لیل ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س تی‌که‌ل به‌ئ‌ئال بوو سوکو‌رسوا ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س چویه‌ده‌روازه‌کانی خراپه‌وه‌تۆمه‌تباره، هه‌رکه‌س له‌گه‌ل زانایاندا دابنیشی‌ت هیدی و هه‌ساوه‌ده‌بی‌ت، هه‌رکه‌س شتیکی زۆرکرد به‌و شته‌ده‌ناسری‌ت، هه‌رکه‌س قسه‌ی زۆری کرد زۆر تی‌ده‌که‌وی‌ت، هه‌رکه‌س هه‌له‌ی زۆر بوو ئابروی که‌م ده‌کات، هه‌رکه‌س ئابروی که‌می کرد ریزو شکۆی که‌م ده‌کات، هه‌رکه‌سه‌یش

۱- هه‌مان سه‌رچاوه‌(۶/۶۴).

(وهرعی) که می کرد دلّی ده مریت، هه رکه سیش دلّی مرد ده چیتته دۆزهخ، رۆله کام: نه ده ب و ره وشت چاکترین میراته، ره وشتی جوان چاکترین هاوده مه، رۆله کام له ش ساغی برده نه ده به شه: نۆبه شیان له بی ده نگیدایه مه گهر بۆزیکری خوا، یه کیکیشیان له دانه نیشتندایه له گه ل گه مژه و نه زانه کاندایه رۆلکام گرو تین و سوربوون کیلیسی سهختی و نارپه حتی یه بیر کردنه وه پیش کارو نیش ده تپاریزیت له په شیمانی ده ی چ بهخت ره شیکه که سینک بگه رپیته وه بۆ رۆژی دواپی و دوژمنی بنده کانی خوا بیت سهر به رزی بۆکه سینک به نیازی پاک کارو کردارو خۆشه ویستی و رق و تورپیی و هرگرتن و فریدان و قسه و بی دهنگی و ووته و کرداری بۆ خوا بیت و بهس. ^(۱)

۸- ئە میری ئیمانداران علی ریگه نادات جهسته ی بکوژه که ی بشیوینریت:

ئە میری ئیمانداران علی (ﷺ) ده لیت: ئەو پیاوه بگرن ئە گهر مردم ئەوا بیکوژن ئە گهریش ژیا م ئەوا ده توانم تۆله ی لیّ بسه نه وه ^(۲)، له گێرانه وه یه کی تردا هاتوه نان و ئاوی بده نی و له گه لیدا چاک بن ئە گهر چاک بومه وه خاوه نی خوینی خۆم یان لیّ ده بورم یان ئە گهر ویستم تۆله ی لیّ ده سینمه وه ^(۳)، له گێرانه وه یه کی تردا زیاتر هاتوه وه ده لیت: ئە گهر مردم بیکوژن و ده ست درێژی مه که ن، چونکه خاوی گه وه ده ست درێژی که رانی خۆش ناوی ^(۴)، علی ریگری له حسن کرد، که جهسته ی بشیوینن و ووتی: ئە ی نه وه ی عبدالمطلب، نامه وی بکه ونه پرشتنی خوینی موسلمانان و بلین: ئە میری ئیمانداران کوژرا. نه خیر جهنگ نه که ن، حسن (ﷺ) پروانه یه که به یه که بده له وه ی، که لیّ داوم و جهسته ی مه شیوینه، چونکه گویم له پیغه مبه ر بووه (ﷺ) که فه رمویه تی: (ایاکم والمثله ولوانها بالکلب العقور) ^(۵) له ده قی وه سیه ته که ی ئە میری ئیمانداراندا باسی بکوژه که ی به چه ندین گێرانه وه هاتوه، که راست و لاوازیش له و گێرانه وانده ا هه ن. جا ئەو

۱ - الشهب اللامعة في السياسة النافعة: ابن رضوان، لا (۶۳۲/۶۳۳).

۲ - فضائل الصحابة (۲/۵۶) بسند حسن.

۳ - المحن: ابن ابي العرب، لا (۹۴)، خلافة علي، عبد الحميد، لا (۴۳۹).

۴ - الطبقات (۳/۳۵).

۵ - تاریخ الطبری (۶/۶۴).

گيڙانهويهی تيايدا علی (ﷺ) فرماني کرد له دواي خوی ئه و بکوڙه ی بسوتینن سنده ده که ی لاوازه، ئه و گيڙانه وانه ی تریش به یه ک ئاراسته دا ده رۆن له هه موویاندا علی (ﷺ) فرماني به کوشتنی پیاوه که کردوه نه گهر به و لیډانه گیانی له ده ستدا جگه له وه ریڭگیری لی کردوه.

ئه و گيڙانه وانه ته و او که ری یه کترین وله لایه که وه ده بنه به لگه، ههروه ک ئه میری ئیمانداران به مورته دو هه لگه پاره ی دانا تا فرمان به کوشتنی بدات، به لگو کاتیك موسلمانان ویستیان بیکوژن ریڭگی ئه وه ی لیڭرتن و وتی: ئه و که سه مه کوژن ئه گهر رزگارم بوو ئه و تۆله ی برینداری ده سینمه وه ئه گهریش مردم ئه و کات بیکوژن.^(۱)

گيڙانه وه دیاره کانی میژوو باس له وه ده که ن، که کاتی علی (ﷺ) گیانی سپارد، حسن ناردی به دواي ابن مولجه مدا ئه ویش به حه سه نی وت: تۆ ئه م سیفه ته ت تیدا یه؟ سویند به خوا من هه ر به لیئینیکم دا بیئت به خوا بردومه ته سه رمن به لیئیم به خوادا وه، که علی و معاویه بکوژم یان بی هه ردوکیان بمرم، ئه گهر ده کری به رم ده ی تا بچم بو ی، به لیئینی خوا بیئت ئه گهر نه مکوشت یان کوشتیم و مامه وه بیمه وه بۆلات و ده ست بجه مه ده ستت حسن پی پی ووت: سویند به خوا دۆزه خ بو تۆ باشه پاشان پیشی خست و کوشتی^(۲)، پاشان خه لگی بردیان و به ناگر سوتان دیان به لام ئه م گيڙانه وه یه پچرا وه^(۳)، راستی نیو گيڙانه وه کان و ئه وه ی شیوا ی حسن و حوسه یین و نه وه کانی ئال و به یت بیئت ئه ویه، که ئه وان په یوه ستی وه سییه ته که ی ئه میری ئیمانداران علی سوون له هه لئس و که وت کردنیان به رامبه ر به عبدالرحماني کوری مولجه م که تیایدا ئاکاری به رزی ئیسلام ده رده که ویت، که ریڭگیری کردوه له وه ی جهسته ی بشیوینریت و با په یوه ستی تۆله ی شه رع ی بن ئه و گيڙانه وه یه ش نه چه سپا وه، که ده لیئت: که علی به خاک سپیډرا ابن مولجه م یان هیئاو خه لک کۆبونه وه و نه وت و داریان هیئاو محمدی کوری حه نیفه و حوسه یین عبدالله کوری جعفری کوری ابوتالیب وتیان وازمان لی به یئین با پارچه پارچه ی بکه یین، ئینجا

۱ - مناهاج السنة (۲۴۵/۵).

۲ - تاریخ الطبری (۶/۶۴).

۳ - خلافة علی بن ابی طالب، عبد الحمید لا (۴۴۰).

عبدالله هەردو دەستو قاچی بری و کهچی ئەو هیچ هاوارو قسە ی نەکرد، ئینجا چاوی هەل کۆلی، هیچ هاواری نەکرد و دە ی ووت: تۆ دوو چاوی مامی خۆت هەلکۆلەو دە ی وت ﴿اَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ [العلق: ۱] تا سورەتە کە ی تەواو کرد هەردوو چاوی خوینیان دەرشت پاشان فرمانی کردو زمانیان دەرھینا بیبرن، ئینجا هاواری کرد وتیان بۆچی هاوار دەکەیت وتی: ئەو هەواو نالە نی یە، بەلکو ئەترسم تۆزقالتی له دنیا دا بئینمەو هە یادی خوا نەکەم، ئینجا زمانیان بری، پاشان سوتاندیان، پیاویکی ئەسەر و جوان بوو، پرچی هەتا سەر گوی ی درێژ بوو، له نیوژەوانە شوینی سو جە بەدیار کەوتبوو. ^(۱) لای ئیمە ابن مولجەم خراپترین کەسی رۆژی دوا ییە، له لای ئیمە ی ئەهلی سوننە ابن مولجەم کەسیکە، کە خوازیارین بچیتە دۆزەخ، نەوزەک وەک قسە ی خەوار یح له بارە یەو، حوکمە کەشی وەک حوکمی بکوژی عثمان و زویرو طلحە و سعیدی کوری جوبەر و عەممار و حسین وایە، ئیمە لەبەر خوا لییان بە دوورین و رقمان لییانەو دەیان دەینە دەست خوی گەرە - عەزوجل - ^(۲)

۹- وتاری حەسەنی کوری علی (ﷺ) له دوا ی کوژران باوکی:

عمری کوری حویشی دەلێت: حەسەنی کوری علی (ﷺ) وتاری بۆ داین و وتی: دوینی پیاویک، کە پیشینەکان و دوا ی نەکانیش بە زانستیدا نەدەگە یشتنەو بە جیتی هیشتن ئەو کەسە پیغەمبەر (ﷺ) بیناردایەو ئالای بدایەتە دەست نەدەگەراییەو ^(۳) تا فەتھی دەکرد له هەرچی هە یەتی تەنھا حەوت سەد درەھم له بەخششی مایەو، کە داینابوو بۆ خزمەت گوزاری خێزانە کە ی. ^(۴)

۱۰- پیشوازی معاویە له هەوالتی کوژرانی علی (رهزای خوا له هەردکیان

:بیئت):

۱ - طبقات ابن سعد (۳/۳۹)، الاخبار الطوال، لا (۲۱۵).

۲ - تاریخ الاسلام، عهد الخلفاء الراشدين، لا (۶۵۴).

۳ - فضائل الصحابة (۲/۷۳۷) إسنادہ صحیح.

۴ - هەمان سەرچاوە.

کاتیک هه‌والی کوژرانی علی هات بۆ معاویه (ﷺ)، معاویه که‌وته گریان ژنه‌که‌ی پیتی ووت: جه‌نگت له‌گه‌ل کرد و بۆیشی ده‌گریت؟ معاویه‌ش (ﷺ) ووتی: قورت به‌سه‌ر تو نازانیت خه‌لکی فه‌زل و زانایی و زانستیان له‌ده‌ستدایه^(۱)، معاویه (ﷺ) هه‌رچی نه‌زانیبایه نامه‌ی ده‌نوسی بۆ علی کورپی أبو‌تالیب و پرسپاری له‌و ده‌کرد، کاتی هه‌والی کوژرانی علی بیست وتی: فیقهه‌و زانست به‌مردنی علی کورپی أبو‌تالیب له‌ده‌ست چوو، عوتبه‌ی برای پیتی ووت: با خه‌لکی شام ئەمه‌ت لی نه‌بیستن ئەویش وتی وازم لی بهینه^(۲)، با دان به‌که‌سایه‌تی عه‌لیدا بنیین کاتی معاویه له‌کاتی ده‌سه‌لاتیدا داوای خیراری سودائی کرد وه‌سفی علی بۆ بکات ئەویش وتی: وازم لی بهینه ئەی ئەمیری ئیمانداران، معاویه وتی: سویند به‌خوا ده‌بیست وه‌سفی بکه‌یت ئەویش وتی: که‌هه‌ر ده‌بی وه‌سفی بکه‌م ده‌ی به‌خوا دووربین و به‌هیز بووبه‌داد په‌روه‌ری حوکمی ده‌کرد، وه‌کو کانی زانستی لی دهر ده‌چوو^(۳)، دانایی له‌هه‌مو لایه‌که‌وه لی به‌دیارده‌که‌وت و خۆی له‌به‌زم و که‌یفی دنیا به‌دوور ده‌گرت، به‌شه‌و شه‌و‌غونی ده‌کیشاو پر له‌په‌ند بوو بیر تیزو دوور بیر بوو، هه‌زی له‌جلی کورت و خۆراکی که‌م نرخ ده‌کرد، له‌ناوماندا وه‌کی له‌ئیمه‌ بوو ئەگه‌ر داوامان لی بکردایه وه‌لامی ده‌داینه‌وه ئەگه‌ر داوای هه‌والمان بکردایه هه‌والی پیده‌داین سویند به‌خوا ئیمه له‌گه‌ل ئەوه‌ی لیمان نزیک بوو لیی نزیک بووین نه‌مان ده‌توانی له‌به‌ر شان و شکۆیدا قسه‌ی له‌گه‌ل دا بکه‌ین که‌سانی دینداری به‌رز پاده‌گرت و له‌هه‌ژاران نزیک ده‌بویه‌وه و خۆراکی به‌هیزی نه‌ده‌دا له‌باتلیدا و له‌دادوه‌ریدا لاواز بی هیوا نه‌ده‌بوو شایه‌تی ده‌ده‌م، که‌ئه‌م له‌هه‌ندی هه‌لویتیدا بینیه‌مه، که‌شه‌وی ئاوا کردوه و ئەسته‌یره‌کانی دهرکردون و پرسی ده‌گرت و وه‌ک دهرده‌دار هاواری بوو و له‌تاو خه‌فته و په‌ژاره‌دا هاواری ده‌کردو ده‌یوت: ئەی دنیا پرۆ که‌سی تری جگه له‌من هه‌ل مه‌خه‌له‌تینه، به‌ره‌و روی من بویته‌وه یان توشم بویت ئەی هاوار ئەی هاوار من سی جار ته‌لاقم داویت و گه‌رانه‌وت نی یه، بۆیه ته‌مه‌نت کورته‌و مه‌ترسیت که‌مه، ئاه له‌که‌می دنیا نه‌ویستی و دووری گه‌شت

۱ - البداية والنهاية (۱۳۳/۸).

۲ - الاستيعاب (۱۱۰۸/۳).

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه (۱۱۰۷/۳).

و ترسی ری، ئینجا معاویہ گریاو ووتی: پەحمەتی خوا لە أبو حسن سویند بەخوا وا بوو، ئەی خرار خەفەتی تۆ بو ئەو چۆنە؟ ئەویش وتی: خەفەتی منداڵە کە ی سەربەرن و خۆی لە مائەویدا بیّت. ^(۱)

لە عمری کوری عبدالعزیزەو دەلیت: لە خەودا پیغەمبەر (ﷺ) م بینو أبو بکر و عمریش لە لای دانیشتبون منیش سەلامم لی کردو دانیشتم هەر کە دانیشتم علی و معاویە هاتن و هاتنە ژوری، دەرگا کە گەرایەو دەوایە و داخراو منیش سەیرم دەکرد بەپەلە علی چوینە دەری و دەی وت: سویند بە پەروردگاری کەعبە بۆم براوەتەو، پاشان بەپەلە معاویە چوو دەری و وتی: سویند بە پەروردگاری کەعبە لیم خوش بوو. ^(۲)

ابن عەساکیر لە ئەبو زەرعی پازی یەو دەگێریتەو، کە پیاویک پیی ووت: من رقم لە معاویە یە ئەویش وتی: لە بەرچی؟ وتی: چونکە بکوژی علی یە ئەبو زەر کە پیی وت قورت بەسەر پەروردگاری معاویە میهرەبانە، نە یاری معاویەش نە یاریکی بەخشنە یە ئینجا تۆ لەو نیۆنە دیاندا چیت بە دەستە؟ ^(۳)

۱ - هەمان سەرچاوە (۱۱۰۸/۳).
۲ - البداية والنهاية (۱۳۳/۸).
۳ - هەمان سەرچاوە (۱۳۳/۸).

بهشی دووهم

بهیعت پیدانی حسه‌نی کوری علی و گرنگترین سیفته‌کانی و هندی هه‌لوئیستی له‌ژیانی کۆمه‌لایه‌تی وئو پرۆژه چاکسازی‌یه‌ی که له یه‌کبوونی ئومه‌تا خیراو تاجداری کرد.

جی باسی یه‌که‌م

بهیعت پیدانی حسه‌نی کوری علی

بهیعت پیدانی حسه‌نی کوری علی (ﷺ) له مانگی ربه‌مه‌زا نی سالی ۴۰، دوا‌ی شه‌هید کردنی ئه‌میری ئیمانداران علی کوری ئه‌بو تالیب (ﷺ) له‌سه‌ر ده‌ستی خه‌وارمییه‌ک، که عبدالرحمن کوری مه‌له‌می مرادی بوو (خوای لیّ رازی نه‌بی) (۱)، خه‌لکی له‌دوا‌ی باوکیدا حسه‌نیان (ﷺ) هه‌لبژارد و ئه‌میری ئیمانداران (ﷺ) له‌دوا‌ی خۆی که‌سی دیاری نه‌کرد، ووتیان: ئه‌ی ئه‌میری ئیمانداران، که سوکاره‌که‌ی له‌ناو نه‌به‌ین (۲)، ووتی: که‌واته ده‌تانه‌وی جگه‌ له‌ بکووژم که‌سی تر بکوژن سویندتان به‌خوا ده‌ده‌م گه‌ر شتی وا بکه‌ن ووتیان: که‌سیکمان بۆ به‌ خه‌لیفه‌ بکه‌ وجیگه‌ت بگریته‌وه، ووتی: نه‌خیر، به‌لکو به‌جیتان ئه‌هیلم بۆته‌وه‌ی پیتغه‌مبه‌ری خودا (ﷺ) بۆی به‌جی هیشته‌، ووتیان: گه‌ر به‌په‌وه‌ردگارت گه‌یشته‌ی چی ده‌لیی، که به‌و جۆره جیمان ئه‌هیلی، وه‌کیع ده‌لیی (۳): ووتی: ئه‌لیم په‌روه‌ده‌گار له‌نیوانیادا جیت هیشته‌م، پاشان بۆلای خۆت بردتمه‌وه‌و له‌نیو ئه‌واندای، ویستت بی چاکیان ده‌که‌ی، ویستت بی خرابیان ده‌که‌ی. (۴) دوا‌ی کوژرانی عه‌لیش (ﷺ)،

۱ - الطبقات (۳ / ۳۵ - ۳۸) تحقیق د. احسان عباس.

۲ - مجمع الزوائد (۱۳۹/۹)، مسند أحمد (۳۲۵/۲) حسن لغیره.

۳ - وکیع بن الجراح، ثقة حافظ عابد، التقریب ۵۸۱.

۴ - مسند أحمد (۲ / ۳۲۵) حسن لغیره الموسوعة الحدیثیة.

حهسه‌نی کوری علی (علیه السلام) نویژی له‌سه‌ر کرد و، چوار (ته‌کبیره‌ی) له‌سه‌ر کرد، له کوفه‌دا نیژای، یه‌که‌مین که‌سیکیش به‌یعه‌تی به‌حسن دا قه‌یسی کوری سعد بوو، ووتی: ده‌ست بکه‌روه له‌سه‌ر قوتانه‌که‌ی خوا و ریبازی پی‌غه‌مبه‌ر و کوشتاری لاده‌ران به‌یعه‌ت پی‌ ده‌ده‌م، هسه‌نیش (علیه السلام) فرمووی: له‌سه‌ر قورئانی خوا و ریبازی پی‌غه‌مبه‌ر (علیه السلام) و هه‌ریه‌که و له‌دوای مه‌رجی‌که‌وه‌یه: به‌یعه‌تی پیداو بی‌ده‌نگ بوو، خه‌ل‌کیش به‌یعه‌ت‌یان پیدای (۱)، خه‌ل‌کی عی‌راق ویستیان به‌یعه‌تی به‌حسن بده‌ن، حسن مه‌رجی له‌سه‌ردانان و پی‌یانی ووت: نه‌بی‌گویی‌گرو و گوی‌پرایه‌ل بن و ناشته‌وایی هه‌ر‌که‌س ده‌که‌ن، که‌من ناشته‌وایی ده‌که‌م، جه‌نگی هه‌ر‌که‌س ده‌که‌ن، که‌من جه‌نگی ده‌که‌م. (۲) رپوایه‌تی له‌و‌جو‌ره‌ش زۆر هاتووه و گشت نه‌وانه‌ش به‌ل‌گه‌ن له‌ده‌ست‌پیکردن و هه‌نگا‌وانانی خیرای هسه‌نی (علیه السلام) بوو نه‌وانه‌ش ناشته‌واییه‌ی، که‌ به‌ پشتیوانی خوای گه‌وره به‌ در‌یژی باسی دیت. بۆیه له‌ لی‌کۆلینه‌وه‌ی به‌یعه‌ت پیدانی حسندا چهند په‌ند و وانه و سوودیک به‌ده‌ست ده‌خه‌ین له‌وانه:

یه‌که‌م: به‌ر په‌رچدانه‌وه‌ی کیشه‌ی ده‌ق له‌سه‌رخیا‌له‌تی حسن (علیه السلام)

باسکردمان له‌باره‌ی به‌یعه‌ت پیدانی حسن (علیه السلام) له‌ به‌ران‌به‌رماندا باسی‌ک سه‌ره‌له‌ده‌دا، که‌ (شیعه‌ی) به‌روی پی‌ ده‌دات و، نه‌ویش باسی ده‌قی‌که له‌لایه‌ن علی کوری نه‌بی تالیب له‌سه‌ر خیا‌له‌تی حسن (۳) نه‌وه‌ش له‌و درۆ هه‌لبه‌سترا‌وانه‌یه، که‌ خرا‌وه‌ته سه‌ر نه‌میری ئی‌مان‌داران علی (علیه السلام)، که‌ گواستنه‌وه‌ی له‌لایه‌ن نه‌وه‌وه راست نیه، شیعه‌ با‌وه‌ریان وه‌ها‌یه، که‌ ئی‌مامه‌ت ته‌نیا به‌ده‌قه له‌ لایه‌ن خوای گه‌وره و له‌سه‌ر زمانی پی‌غه‌مبه‌ره (علیه السلام)، که‌ به‌وه‌ ناشکرا ده‌کری و ه‌کو پی‌غه‌مبه‌رایه‌تیش لوت‌فی‌که له‌لایه‌ن خوا‌وه، بۆیه هیچ سه‌رده‌می‌ک نابیی بی‌ ئی‌مامی‌کی دانراو له‌ لایه‌ن خوا‌وه، که‌ به‌گویی‌کردنی پی‌ویسته، مرۆفیش مافی دیاری‌کردن وه‌له‌بژاردنی نیه و ئی‌مامیش مافی نیه له‌دوای خۆی ئی‌مام دیاری بکات، له‌وه‌شدا ده‌یان رپوایه‌ت‌یان به‌ زمانی پی‌شه‌واکانیان هه‌لبه‌ستاره، هه‌ندیک له‌ گیزانه‌وانه‌یان خستۆته پال ئی‌مام محمد الباقر (په‌حه‌متی خوای لی‌ بی‌)، که‌ وتوویه‌تی:

۱ - تاریخ الطبری (۶ / ۷۳).

۲ - هممان سترخاوه‌ی ئیشوو (۶ / ۷۷).

۳ - فرق الشیعة للبوختی، لا ۳۴، مرویات خلافة معاوية.

تهزانن ئەم ئىمامەتە لە نىو ئىمەدايە و خۆمان ديارى دەكەين؟ نەخىر سۆيند بەخوا ئەمە لە پىنغەمبەرەو دەروست بوو و ھەر جارە بەخاوەنى خۆى دەگاتەو^(۱)، شىعە باوەريان وەھايە، كە پىنغەمبەر(ﷺ) ئىمامەكانى دواى خۆى ديارىكردوو و ناوى ناون دوانزە ئىمام، زياد و كەمىيان نىە، كە ئەمانەن:

۱. على كورى أبو طالب(ﷺ)، كۆچكردووى ۴۰ك
۲. حەسەنى كورى على(ﷺ)، كۆچكردووى ۵۰ك
۳. حەسینی كورى على سەیدی شەھیدان(ﷺ)، كۆچكردووى ۶۱ك
۴. على كورى حەسین - زەینولعابدین - كۆچكردووى ۹۵ك
۵. محمدى كورى على ئەلباقر كۆچكردووى ۱۱۴ك
۶. جعفرى كورى موحومەد سادق كۆچكردووى ۱۴۸ك
۷. موسای كورى جعفرى كازم، كۆچكردووى ۱۸۳ك
۸. على كورى موسای الرضا كازم، كۆچكردووى ۲۰۳ك
۹. محمدى كورى على ئەلجەواد كۆچكردووى ۲۲۰ك
۱۰. على كورى محمدى ھادى، كۆچكردووى ۲۵۴ك
۱۱. حەسەنى كورى على عەسكەر، كۆچكردووى ۲۶۰ك
۱۲. محمدى كورى حەسەنى مەھدى، كۆچكردووى ۲۵۶ك

بناغە دانەرى بىرو باوەرى وەسیت(عقیدەالوصیە)یش ابن سەبەئە و ئەو وەسیتەش لە على(ﷺ)تەواو دەبوو، بەلام دواتر بۆ كورانیشى گشتگیریان کردوو و ئەو رافیزەبیانە بە بیدەنگ و نەپتییە وەکاریان دەکرد و ئەھلى بەیتیش ئەوھیان پەتکردەو ھەرەوھە کو على ئەمیری ئىماندارانى باپریان(ﷺ) ئەوى پەتکردۆتەو، بۆیە ئەو گومرايانە بىرباوەرى توقيەیان داھینان و وەکو بىر و فیکرى خۆیان بلاویانکردەو...^(۲)

۱ - الإمامة والنص، فیصل نور، لا ۸.

۲ - أصول الشيعة الإمامية(۲/۸۰۰).

له مهترسیتین نهوشتانهی شیعه دایان هیئا نهویه، که پیغمبهر (ﷺ) له دوای خوئی راسته و خوؤ وهسیهتی خیلافهتی به علی کردووه (ﷺ) و، نهوانهی پیشی که وتوون مافی عملیان (ﷺ) داگیر کردووه، هر وه که له کتیبی (الکافی) یاندا هاتووه: هر که سی بمری و خوئی نه ناسی نهوه مردنی نه فامانهی کردووه، به دوا داچونی میژوویی بو میژووی خهلیفه راشیدینه کان، نهوه له خیلافهتی ابوبکر (ﷺ) و عمر دا (ﷺ) بوونی وه سیئت نابینیت، به لگو سره تای ده رکه وتنی نهو ووشهیه له سالانی کو تایی خیلافهتی عثمان (ﷺ) و ده رکه وتنی سره ده می ناشوبه دا نه بینین، بیگومان هاوه لآن نهو قسهیه یان رت کردووه و به درو یان خستووه، دیارترین نهو هاوه لانهش علی کوری نهبو تالب و دایکی ئیمانداران عایشهیه (خوای لی ره زابی)، پاشان ده بینین نهو قسهیه له سرده می خیلافهتی علیدا (ﷺ) له بیرو که ی ناراسته کراو و بیرو باوه ریگدا خوئی روشن ده کرده و بو باوه رهتینان و بانگهواز بو کردنی، نهو شتهش که رافیزه بانگه شهی ده کات نهوه زاناکانیان وه کو (النومختی) و (الکشی) باسیان کردووه سه لماندوویانه، که دانروی عبدالله کوری سه به نهو له کتیبه که مدا (اسمی المطالب فی سیره امیر المؤمنین علی بن ابی طالب) (ﷺ) به در یژی باس کردووه و به وهی که له گواستنه وهی راست دا، که له لایهن هندی له هاوه لانه وه (خوای لی ره زابی) و خودی علیش (ﷺ) هاتووه به سه بو وه لام دانه وهی نهو قسه پوچه یان، به لگهش زوره، له وانه:

۱. لای عایشه باس کراوه پیغمبهر (ﷺ) وه سییتی خیلافهتی بو علی کردووه، عایشه فه موویه تی: کی نه مهی و وتووه؟ من پیغمبهری خوام بینی و له سر سنگم بو، که کوچی دوایی کرد نه بینی و نازانم کهی وه سییتی به علی کردووه (۱)، نهو قسهیه ی عایشهش (ﷺ) پیغمبهر (ﷺ) وه سییتی به علی نه کردووه گوره ترین به لگهی نه بوونی

وهسيته، چونكه پيغمبهر(ﷺ) له ماله كه ي نهودا وه فاتى كرد گهروه سيټيك هه بووايه نهوه له هه موو خه لكى له پيشتر بوو بۆ زانينى (۱).

۲. له ابن عباس ده لى: على كورى نه بو تاليب(ﷺ) له كاتى ته ونازاره ي كه پيغمبهر(ﷺ) تيايدا وه فاتى كرد لاي پيغمبهر(ﷺ) هاته دهره وه وه خه لكيش ووتيان نه ي باوكى حسن: پيغمبهرى خوا(ﷺ) وه زعى چونه؟ نه ويش ووتى: سوپاس بۆ خوا نيستا باشه، عباسى كورى عبدالمطلب ده ستى گرت و ووتى: سوپاس به خوا من پيغمبهرى خوا(ﷺ) نه بينم له م نازارهيدا وه فات ده كات و من له كاتى مردندا رومهت و شيوه ي نه وه ي عبدالمطلب ده زاتم، بانه بن بۆ لاي پيغمبهرى خوا(ﷺ) بالى ي بيرسين كاروبارى موسلمان دواى خوى بۆكى ده بى، گهر بۆ خومان بى نه زانين و گهر بۆ خه لكى ديكه ش بى نه وه وه سيتمان پى ده كات، عه ليش ووتى: سوپاس به خوا گهر له وباره وه له پيغمبهرى خوا بيرسن نه وه ريگرمان ده كات و له دواى خوى خه لكيمان ناخاته ده ست، سوپاس به خوا له پيغمبهرى خواى(ﷺ) داوانا كه م. (۲)

له قسه يهيدا(ﷺ) شايه تيدانه بۆ هاوه له به ريژه كان ره زاي خويان له سه ر بى له و په رى پابه نديان به جى به جيكردى فرمانى پيغمبهرى خواوه(ﷺ)، كه ناموزگار يه كه هه بووايه نه وه هاوه لان لى دوا نه ده كه وتن، كاتيك نه نصار له سه قيفه دا به و په رى نازادى وبويرى وراستگوييه وه بۆچونى خويانيان دهربرى "نه ميرى له ئيمه و نه ميرى له ئيه" (۳) نه وه به يعه تيان به و كه سه ده دا، كه وه سيټى بۆكراوه، يان به لاي كه مه وه نه وه وه سيټه يان يادى يه كتر ته خسته وه، گهر پيش نه ويش ده قيك هه بووايه نه وه على به عباسى نه ووت: (چون له و باوره لى ي بيرسين كه وه سيټى خيلافه تى به من داوه) پيغمبهرى خواش(ﷺ) هه مان رۆژ وه فاتى كرد، بۆيه كه هيج شتيك له و وه سيټه بوونى نه بوو، نه وه نه وه ده قه بانگه شه يه كى بى بناغه و ناراسته و هه رشتى له و باره وه هاتى به سه ر عه ليه وه به ده ق

۱ - نزل المهود في اثبات مشابهة الرافضة لليهود (۱ / ۱۹۰).

۲ - البخارى، كتاب، المغازى، رقم: ۴۴۴۷.

۳ - البخارى، كتاب: الحدود، رقم ۶۸۳۰.

په تکراره ته وه، چونکه پیچه وانه ی دهقی پاشکاوانه ی خودی علیه (ﷺ)، له بهرته وه ی بهلگه بیستراویه که یان بهلگه نیه بؤ بانگه شه بؤکراو. (۱)

۳. له علی (ﷺ) پرسیارکرا ثایه پیغه مبهری خوا (ﷺ) به شتیك ئیوه ی تایبته کردووه، فهرمووی به هیچ شتی ئیمه ی تایبته نه کردووه خه لکی پی تایبته نه کردی، په ریه کی ده کردووه تیایدا نووسرابوو، ((لعن الله من ذبح لغير الله، ولعن منسرق منا الارض، ولعن الله من لعن والده، ولعن الله وامن الله من اوى محدثا)) (۲) (ابن کثیر) ووتویه تی: ئه م فهرمووده یه له هه ردوو (صحیحین) وئه وانیترا رسته و سه ماوه، که له علیه وه وه لأم دانه وه ی گروپی رافیزیه، که وه های داده نین پیغه مبهری خوا وه سیته ی خیلافته تی بؤ کردووه.

۴. له عمری کوری سوفیانه وه: که علی رژی جه مه ل ده رکه وت ووتی: ئه ی خه لکینه پیغه مبهری خوا (ﷺ) له ئیماره ت دا هیچ شتیکی به لئین پینه داین و وه باشمان زانی، که ابوبکر به خه لیفه بکه یین وئه ویش هه مان ریبازی گه یاند. (۳)

۵. ابوبکر البیهقی به ئینسادی خوی بؤ شه قیقی کوری سه لمه باسی له و ریوایه ته کردووه و ده لئ: به علی ووترا (ﷺ) که سمان بؤناکته خه لیفه و له دوا ی خۆت خه لیفه دانانی ی؟ ئه ویش ووتی: پیغه مبهری خوا ی (ﷺ) خه لیفه ی دانه نیا، به لأم گه ر خوا به خه لکی بوئ ئه وه دوا ی من له سه ر چاکترینیان کویان ده کاته وه هه روه کو دوا ی پیغه مبهرکه یان له سه ر چاکترینیانی کؤ کرده وه (۴)، ئه وش بهلگه یه کی پونه، که باسی دهقی به خه لیفه بونی علی (ﷺ) له دوا ی پیغه مبهر (ﷺ). دروستکراوی ئه و که سانه یه رقیان به رامبه ر ها وه لانی پیغه مبهر (ﷺ) و علی و ئه هلی به یته و ده یانه وی له ژیر ئه و په رده و پیلان به رامبه ر ئیسلام و موسلمانان دابریژن و فیلیان لی بکه ن. (۵)

۱ - الإمامة و الرد علی الرافضة، تحقیق علی ناصر فقیهی، لا ۲۳۸.

۲ - مسلم (۳ / ۱۵۶۷) رقم: ۱۹۷۸.

۳ - الاعتقاد، لا ۱۸۴، وقال البیهقی فی دلائل النبوة: سنده حسن.

۴ - هه مان سه رچاوه، إسناده جید.

۵ - عقیده اهل السنة و الجماعة فی الصحابة (۲ / ۶۲۰).

لهوده قانه شدا به تهاوی رن ده بیته وه بیر و باوه پی وه سیته (عقیده الوصیه) دانراوه و تانه دانوه دانراوی عبدالله کوری سه به نه وه و درۆیه کی ئاشکرا به رامبه ر پیغه مبه ری خوا (ﷺ) دانراوه و تانه دانه له هاوه لآن ره زای خویان له سر بی .

له (نهج البلاغه) دا راشکاوانه وا ده لئی: نهو که سانه به یعه تیان پیکردم له سر نه وهی به یعه تیان به ابوبکر و عمر و عثمان کرد، راویژ بو موهاجرین و نه نصاره، و گهر له که سیك یه کده نگ بوون به وهی ناوی ئیمامیان لینا نه وه خوا په زامه ندی لهو یه کده نگی نه وانی هدیبه ^(۱)، بهو رسته یه نه میری ئیمانداران ناماژه ی کردۆته کۆمه له راسته قینه یه ک جی ئی گرنگیه وه های کردوه.

- شورا بو موهاجرین و نه نصاره کانی هاوه لانی پیغه مبه رخوایه (ﷺ) و (حل و عقد) یان به ده سته وه یه .

- ریکه وتیان له که سیك هۆکاره ی په زامه ندی خوا و نیشانه ی په زامه ندیه تی بو یان .

- له زمانی نه وان و به بی هه لئباردنی نه وان ئیمامه ت دروست نابی .

- ته نیا بیده عه چی سته مکار و لاده ر له ریگای ئیمانداران له قسه و بریاریان ده رده چن، نه ی چی لهو که سانه ی پیچه وانیه ی نه وانه ده کهن. ^(۲)

پرسی نهو ده قه نه وه له هیچ روویه که وه جیگیر نه بوو و بابه تی کورته کردنه وه ی ئیمامه کان له چه ندکه سیکدا نه وه به بی ی قورئان سوننه ت په تکراره ته وه عدقل و مه نتیقی پروودا و قبولی ناکات، چونکه دوا ی ته واو بوونی نهو ژماره دیارانه ده کری نه م ئوممه ته به بی ئیمام بمینیتته وه؟ چونکه نهو ئیمامانه ی نه وان باسی ده کهن ته نیا به دووسه ده و نیو و که متر ژیاون .

مامؤستا (أحمد الکاتب) یش په ره سه ندنی بیری سیاسی شیعه ی له شوراوه بو ولایه تی فه فیهی جیا کردۆته وه و باسی کردوه و له باره ی نه میری ئیمانداران هسه نی کوری علی (ﷺ) و شوراوه قسه ی کردوه و ده لئی: رونی کردۆته وه، که هسه نی کوری علی له

۱ - نهج البلاغه، کتاب: إلی معاویه رقم ۶ لا ۵۲۶.

۲ - ثم ابصرت الحقیقه، لا ۱۶۱.

باسکردنی هیچ ده قیك له باره یه وه له لایهن پیغه مبهروه وه (ﷺ) یان له لایهن علی نه میری ئیماندارانی باوکیه وه له به یعت پیگردنی خه لکیدا پشتی نه به ستووه، له باوه پری حه سه نه وه قسه ی کردووه، که له سیسته می شورا و مافی نوممت دا پروانیوتیه خیلافهت وهیچ ده قیکی له و باره وه بوخوی نه بینیه.

له هه لپاردنی پیشه وای خوی، نه م باوه پره ش جاریکی تر گه یشته لوتکه، که بو معاویه دهستی له خیلافهت هه لگرت و گه رانه وهی بو سیسته می شورای نیو موسولمانان له سه ر به مه رج کرد، بویه نه گه ر خیلافهت به دهق له لایهن خواوه بوایه و دیارکردنی پیغه مبه ر بوایه ههروه کو تیوری ئیمامهت وه های بانگه شه نه کات نه وه بو حسن نه بوو گه رچی له هه ر بارو دؤخیکدا بوایه بو هیچ که سی دهسته ردار ی بکر دایه، دواتریش نه ده بوو به یعتی به معاویه بکر دایه یان هاوه لآن و شوین که وتوانی بو به یعتدان به معاویه بانگه واز بکات، ده بینین هیچی وانه بوو، به لکو رینگه یه کی تری گرت به مافی موسولمانانی پاراست له وهی له رینگه ی سیسته می شورا وه مافی هه لپاردنی پیشه وای خوینیان هه بیته، حوسهینی شه هیدیش تا دوا سته کانی ژیانی به به یعت پیدانی معاویه وه پایه ند بوو، پیشنیاریکی دوا ی وه فاتی حه سه نی نه میری موسولمانانیش ره تکرده وه که داوایان کرد دژ به معاویه شورش بکه ن و پرونیکرده وه که له نیوان خوی و معاویه و په یمان و به لپن هه یه و بوی نیه هه لیوه شینیتته وه و بواری خوی نه دا نه و کاره بکات، ته نانهت داوی معاویه نه بیته، که خیلافهتی به یه زیدی کوری دا و حوسه یینیش به یعت پیدانی رهت کرده وه و سوور بوو له سه ر نه وهی بو عیراق ده ربجیت له سالی ۶۱ ی کۆچی له که ربه لا شه هید کرا.^(۱)

۱ - تطور الفكر السياسي الشيعي من الشرى إلى ولاية الفقيه، لا ۱۷، ۱۸.

دووهم: نه‌وهی شیعی دوازده ئیمامیه‌کان له دیاریکردنی ژمارهی کتیبه سونه‌ته‌کاندا هاتوو ده‌یکه‌نه به‌لگه.

له جابری کوری سمره‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فرموویه‌تی: ((یکون اثنا عشر أميراً)) وشه‌یه‌که که نه‌مبیس‌توو، باوکم وتی: فرموویه‌تی: ((کلهم فی قریش))^(۱)، واته: (هه‌موویان له قوره‌یشن)) له موسلیمیشدا جابر ووتویه‌تی: (بیستم پیغه‌مبه‌ر خوا (ﷺ) فرمووی: ((لايزال الاسلام عزيزاً الى اثني عشرة خليفة)) پاشان وتی: وشه‌یه‌که لئی تینه‌ده‌گه‌یشتم، پاشان به‌باوکم وت: کیت ووت ؟ وتی: هه‌موویان له قوره‌یشن^(۲)، له أبو داودیشه‌وه رپویه‌تیکردوو: ((لايزال هذا الدين قائماً حتى يكون عليكم اثنا عشر خليفة كلهم تجمع عليهم الأمة)).^(۳)

له و کاته‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) گه‌راوه‌ته‌وه بۆ مال و قوره‌یش هاتووته‌ته لای ووتویانه: دوا‌ی نه‌وه دوازده خه‌لیفه‌یه چی نه‌بیته؟ پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) فرموویه‌تی: هه‌رکس بۆ خۆ‌ی و په‌شپۆ‌ی.^(۴) شیعه‌ش نه‌وه ده‌قه‌یان کردووته به‌لگه به‌سه‌ر نه‌هلی سوونه و نه‌ویش له‌به‌ر باوه‌رپوونیان نییه له‌وه‌ی له کتیبی سوونه‌دا هاتوو^(۵)، به‌لکو بۆ به‌لگه کردن و تاوانبارکردنه، به‌ تیرامانی ته‌واو و بابه‌تیانه بۆ نه‌وه دوازده ئیمامیه‌ی وه‌سف کراون به‌وه‌ی خیلافه‌ت و هه‌رده‌گرن و ئیسلامیش له سه‌رده‌می نه‌واندا له شکۆمه‌ندی و سه‌ره‌زی خه‌لکیان له‌ده‌ور کۆده‌بیته‌وه له سه‌رده‌می نه‌واندا خه‌لکی له ئاسووده‌یدان، گشت نه‌وه وه‌سفانه نا سه‌لمیته‌ت بۆ نه‌وه که‌سانه و هه‌ها بانگه‌شه ده‌کن، که ئیمامه‌ت ته‌نها بۆ نه‌وه دوازده ئیمامیه‌یه، چونکه هه‌ر نه‌میری موسولمانان علی و حسن و کاروباری موسولمانانیا راپه‌راندوو، هه‌روه‌ها کاروباری ئومه‌ت له سه‌ر ده‌می هه‌یچ یه‌کیک له‌وه ئیمامانه‌دا سه‌قامگیر نه‌بووه، له تیروانینی خودی شیعه‌شدا وه‌هایه، به‌لکو کاروباری

۱ - البخاری، کتاب: الاحکام، باب الاستخلاف (۸ / ۱۲۷).

۲ - مسلم: کتاب: الامارة، باب الناس (۲ / ۱۴۵۳).

۳ - سنن أبي داود (۴، ۴۷۲) فتح الباري (۱۳ / ۲۱۱).

۴ - مصر السابق نفسه (۴/۴۷۲)، فتح الباري (۱۳/۲۱۱).

۵ - أصول الشيعة الامامية (۲ / ۸۱۵).

تۆمەت نالەبار بوو و ستمکار و بیباوەران بەسەریاندا زالبوونە^(۱)، خودی ئیمامییەکانیش لە کاروباری ئاینداریدا بە توقیە خوێانیان هەشارداو^(۲)، سەردەمی علی ئەمیری ئیماندارانیش، کە لەسەر کورسی خیلافەت بوو سەردەمی توقیە بوو، هەرۆکو زانیان ئەوەیان باس کردوو^(۳)، نەیتوانیووە قورئان دەربخات و بەتیکرای حوکمەکانی قورئان بریار بدات، هەرۆکو شیخی جەزائیریان ئەوەی راگەیاندوو^(۴)، ناچار بوو لەسەر حسابی ئاین خوێ لە هاوێلانی نزیک بخاتەو، وەکو شیخەکیان المرتضی دانی بەوێدا ناو،^(۵)

فەرموودە کە لە لایەکەو بانگەشەیی ئەو کەسانەش لە لایەکی دیکەوێ، پاشان لەو فەرموودەدا ژمارەیی پێشەواکان بەو جۆرە کورت نەبوو، بەلکو ئیسلام لە سەردەمی گشت ئەوانەدا بەشکو بوو، سەردەمی خەلیفە راشیدیەکان و بەنی ئەمەویییەکان شکۆمەندی و دەسەلات داری بوو.^(۶) لەوێشدا ئبنو تەیمییه دەلی، ئیسلام و شەریعەتەکی لەبەنی ئومەییەدا، لەوێ دواي خوێان زیاتر و فراوانتر بوو، پاشان بەلگەیی بەم فەرموودەیی هیناوەتەو، ((لایزال هذا الامر عزيزاً الي اثنى عشرة خليفة كلهم من قريش))، پاشان دەلی: بەو جۆرە بوو، أبوبکر خەلیفە و عمر عثمان و علی، پاشان ئەوەی، کە خەلکی لەسەری یەكدهنگ بوون و شکۆ و دەسەلاتی هەبوو، کە مەعاوییه و یەزیدی کورپی بوون، پاشان عبدالملك و چوار کورپەکی و عمری کورپی عبدالعزیز یشیان تێدایە و دواتر ئەو ناتەواویە دروست بوو، کە تاوێ کو ئیستاش ماوێ پاشان ئەوەی شی کردووە.^(۷)

۱ - منهاج السنة (٤ / ٢١٠) المنتهى، ٥٣٣.

۲ - أصول الشيعة الامامية (٢ / ٨١٦).

۳ - هه‌مان سەرچاو (٢ / ٨١٦).

٤ - هه‌مان سەرچاو.

٥ - هه‌مان سەرچاو.

٦ - أصول الشيعة (٢ / ٨١٦).

٧ - منهاج السنة (٤ / ٢٠٦).

پاشان له و فرموده یه دا ده لئ: هه موویان له قوره یشن.^(۱) شه وهش واتای شه وه ده گه یه نئ، که تاییبته به علی و کورانی علی نییه، بۆیه گه تاییبته به علی و کورانی بوایه شتیکی باس ده کرد، که پییه وه تاییبته مند و جیا بن، نایه نابستی نه یه فرموده هه موویان له کورانی نیسماعیلن و عه ره ب نین، بۆیه گه له شه وه ی هاشم بوایه یان علی شه وه له ویدا تاییبته شه کران، که به قوره یش داینان زانیویه تی قوره یشین و به بنه ماله که ییه وه تاییبته نین، به لگو به نی (تهیم و عه دی و عه بد شمن و هاشم) و، گشت خه لیه راشدییه کان له وه هوزانه ن^(۲)، بۆیه هیچ وه سفیک نه ماوه شه وه به سه ر شه وه دا بچه سپیت، که شه وان مه به ستیانه ته نیا په نا ده به نه به ر ژماره، ژماره ش به لگه ی نیه له سه ر هیچ شتیکی.^(۳)

سی یه م: ماوه ی خیلافه تی هه سه نی شه میری نیمانداران و باوه ری شه هلی سوننه له به ره ی خیلافه ته که ی:

شه میری نیمانداران هه سه نی کوری علی دوای به یعه ت پیدانی خیلافه که ی بۆ ماوه ی هه وت مانگ و تراویشه هه شت مانگ و تراویشه شه ش مانگ به سه ر حیجاز و یه مه ن و عیراقه وه به رده وام بوو، خیلافه ته که ی له وه ماویه دا خیلافه یه کی راشدی ته واو بووه، چونکه شه ماویه ته واو که ری ماوه ی شه خیلافه ته راشدییه، که پیغه مبه ری خوا (ﷺ) هه وائی پیداره ماوه که ی سی ساله و، پاشان ده بیته پادشایه تی^(۴)، (ترمذ) یش به نیسنادی خۆی ریوایه تکراره که پیغه مبه ری خوا (ﷺ) فرمویه تی: ((الخلافة في أمّتي ثلاثون سنة ثم ملك بعد ذلك))^(۵) واته: (خیلافه ت له شه مه تی مندا سی ساله و پاشان شه بیته پادشایه تی) ابن که سیریش له م فرموده یه دا ده لئ (شه سی ساله به خیلافه تی هه سه نی کوری علی ته واو بووه و، له ره بیعی یه که می سالی چل و یه کدا خیلافه تی بۆ معاویه به جۆ هیشت له وه فاتی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) له ره بیعی یه که می سالی یانزه ی

۱ - مسلم (۲ / ۱۴۵۳).

۲ - منهاج السنة (۴ / ۲۱۱).

۳ - أصول الشيعة (۲ / ۸۱۸).

۴ - عقيدة اهل السنة و الجماعة في الصحابة (۲ / ۷۴۳).

۵ - سنن الترمذی مع شرحها الاحوذی (۶ / ۳۹۵ - ۳۹۷) حدیث حسن.

کوچی بووه، تا ئەو کاتە تەواو کردنی ئەو سی سالدیه و ئەوەش یەکیکە لە بەلگەکانی پیغەمبەرایەتی سەلامی خۆی لەسەر بێ، بەوەش حەسەنی کۆری علی (ﷺ) پینجەمین خەلیفەی راشدینە^(۱)، هەریەکە لە ئەبو بکر بن العەربی و قاضی و حافظ بن کثیر و شارحی تەحاوی و مەناوی و واین حەجەری هەیشەمیش بەلگەی فەرمودیان هیناوەتەوه، کە خێلافەتی حسن خێلافی راشدی بووه و تەواوکەری ئەو سی سالدیه، کە پیغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی.

چوارەم: وتاریک حسن دواي کوژرانی باوکی وتیبیتی دانە پال حسن دروست

نیە:

ئەم باسە دەهینیتەوه تەنیا بۆ ناسینەوهی پۆچەلی و لی وریا بوونی هەرۆه کو شاعیر دەلی:

عرفت الشر لا للشر و لكن لتوقیه و من لا يعرف الشر من الخير يقع فيه

شەرۆ خراپەم ناسی نەك لەبەر خودی خراپیه کە، بەلکو لەبەر خۆپاریژی لیکردنی، هەرکەسیکیش خراپە لە چاکە جیا نەکاتەوه ئەوه دەکەوێتە خراپە کاریهوه.

شیعە دوانزە ئیمامییەکان زۆریک وتاریان داهیناوه و بەدرۆوه خستویانەتە پال حەسەنی کۆری علی (ﷺ) ئەمەش چەندفونەیه کە: هەرکەسی من بناسی ئەوه منی ناسیوه، هەرکەس نامناسی ئەوه من حەسەنی کۆری عەلیم، من موژدەدەر و کۆری ئاگادارکەرۆه و کۆری بانگەوازکارم بۆ لای خۆی گەرۆه، من کۆری چرای پوناکی بەخش و نەوهی ئەهلی بەیتەم ئەوانە ی خۆی گەرۆه پیسی لی دامالیون و پاکی راگرتوون، خۆی گەرۆه لە قورئانە کەیدا خۆشەویستیانی پێویست کردووه، کە فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا﴾ [الشوری: ۲۳] بۆیه ئەنجامدانی چاکە خۆشویستنی ئێمە ی ئەهلی بەیتە.^(۲)

۱ - مائثر الأنافة (۱ / ۱۰۵)، مرویات خلافة معاوية، خالد الغيث، لا ۱۰۵.

۲ - مقاتل الطالبين لأبي الفرج الأصفهاني لا ۵۱ - ۵۲.

ئەو دەقانىش لە كۆتەبەكانى (مقاتل الطالبين) و (الأغاني) ئەسەفەهانى و كۆتەبى (نهج البلاغة) هاتوو زانايانىش لە بارەى ئەسەفەهانى و كۆتەبەكەيدا ووتويانە:

۱- ئەسەفەهانى خاوەنى كۆتەبى (الأغاني)

كۆتەبى (الأغاني) ئەبى فەرەجى ئەسەفەهانى بە كۆتەبىكى ئەدەب و گالته و گۆرانى دادەنرى و كۆتەبى زانست و مېژوو فيقه نيه و خۆشى و نەزاکەتتىكى لە گۆمى ئەدەب دۆستان و مېژوو نوساندا هەيه و زانايانى كۆنیش لە بارەيهوه ووتويانە:

* خە طیبى بەغدادى دەلى: أبوفەرەجى ئەسەفەهانى درۆزنترين خەلكيه و زۆر شتى لە كۆتەب و پەرەكان كۆپوو و پاشان گشت ئەو گۆران وانەى لى پىك هیناوه.

* ابن الجوزى ئەلى: گۆپرانەوه كەى جى متمانە نيه و ئەوهى نوسيويتى خراپەكارى لەسەر پيوست ئەكات و عەرەق خواردنەوهى بەناسان دەزانى لە بارەى خۆشيهوه و هەا دەگۆپتتەوه، هەر كەس پىكيش لە كۆتەبى (الأغاني) رامینىت ئەوه هەموو خراپى و ناشرينەك ئەبينىت.^(۱)

* (ذهبی) ئەلى: شیخی پایە بەر زمان تقى الدین ابن تیمیم ئەبینى ئەسەفەهانى لاواز ئەخستەوه و لە گواستنەوه كانیدا تاوانبارى ئەکرد و زۆرىك بە باسە كانیهوه لكاندوو.^(۲)

هەندى هاوچەرخیش لە بارەيهوه ووتويانە:

* مامۆستا شەوقى ئەبو خەلیل ئەلى تەنانتە فیلپ لە كۆتەبەكەيدا مېژوو ئەدەبى عەرەبى پشتى بە باسەكانى ئەسەفەهانى بەستوو و، كەچى كۆتەبەكەى كۆتەبى ئەدەبە نەك كۆتەبىكى مېژوو، زۆر وەسفىكى خراپى ژيانى عباسیهكانى كۆدوو بە گۆرانى و خواردنەوه و ئارەزووبازى و ئەوهش گونجاوه بە خودى دانەر و خەيال و جۆرى ژيانیهوه و ئەو كۆتەبەشى كۆتەبى مېژوو نيه بەكریتە بەلگە.^(۳)

۱ - المنتظم (۷ / ۴۰، ۴۱).

۲ - میزان الاعتدال (۳ / ۱۲۳).

۳ - موضوعية فيليب حتى في كتاب تاريخ العرب المطول، لا ۱۸۷.

* أبو عبیده مه شهوری کوری حه سه نی ئال مه شهوریش ئاماژه ی به وه کردووه، که هه ندی لیکۆلهر ئاماژه یان بۆ کردووه هه واو و ئاره زووی شیعه گه ریانه ی ئه سفه هانی پۆلئیکی گرنگیان بینیه له وه ی ئه و کتیبه ی پی پیک هیناوه. دکتۆر محمه د خلق الله له کۆتایی کتیبه کهیدا (أبو الفرج الاصفهانی) ش هه ر به ئاره زووباری تاوانباری کردووه و وریایی له سه ر ئه و کتیبه داوه به وه ی: ^(۱)

۱- ناوبانگی زۆری هه یه.

۲- زۆریک به خۆرئاوییه کاره کان پشتی پی ده به ستن.

۳- باسی خراپی به رامبه ر ئیسلام و، هاوه لآن و خه لیفه و والیه راست و داد پهروه ره کانی تیدایه.

۴- ههروه ها له بهر سووربوونی زۆریک له هاوچه رخه کان به وه ی کتیبیکی راست و ته واوه و له وه شدا شفیق جبری له کتیبه کهیدا (دراسة الأغاني) که به هاندانی ته ها حسین دایناوه، به لآم پوخته ی ئه م کتیبه سه ره رای نرخه ئه ده بی و شیوازه به هیزه که ی به لآم باسه کانی پیوستیان به هه لۆیسته و ره خنه یه. ^(۲)

* مامۆستا وه لید العظمی له پیشه کی کتیبه کهیدا (سيف اليماني في نحر الأصفهاني):

لیروهه جوان روانیمه کتیبی (الأغاني) و گه رامه وه بۆ کتیبه کانی لاواز خسته وه و متمانه دارکردن و جهرح و ته عدیل و له ویدا بینیم ئه سفه هانی پیاویکی جی ی متمانه نیه و، زانا وردینه کافان متمانه ی پی ناکهن، دوو سالی ته مه نی خۆم بۆ کتیبی (الأغاني) ته رخان کردووه و، روانیمه دهق و هه لۆیسته ی هه موو باسیکیم کرد و تیایدا ناگری رق و کینه ی ئه و دل هه لچوه م بینی و پر به درۆ و سه مکاریه به رامبه ر ئالویه ت. ^(۳)

۱ - أبو الفرج الاصفهانی، لا ۲۳۵، کتب حزر منها العلماء (۳۰/۲).

۲ - کتب حزر منها العلماء (۳۰/۲، ۳۱).

۳ - السيف اليماني، لا ۱۰ - ۱۳.

* (أنور الجندی) یش ئەلی: رەوتی بە ڕۆژئاواییکردن و ئارەزوی ڕوناکبیری گرنگی تەواویان خستوو تە سەر هەردوو کتیبی (الأغانی) و (ألف لیله و لیله) و بە مەبەستی ویناکردنی کۆمەلگەی ئیسلامی بۆ پلەی سەرچاوە بنەرەتیەکان بەرزبان کردوو تەو، ئەبیین، کە نوسەر دوژمنی ئیسلام و دوو هەمیش کتیبی سوک و ریسوایە و دانراو نیە.

(الأغانی) یش مەوسوعیەکی بیست و چەند بەرگیە و ئەسفەهانی بۆ دەسەلاتدار و خراپەکارانی شەو نوسیویتی و مەبەستی لێی زانست یاخود میژوو نەبوو و خودی ئەسفەهانیش کۆمەلگەی موسولمانان و عەرەبی رەتکردۆتەو و لایەنگری دوژمنانی ئیسلام و وباطنی و رافضة و ئەوانی تر بوو و ئەو کارەشی جوۆرێکە لەو جەنگە سەختەي کە شعوبیەکان کردیانە سەر ئیسلام و موسولمانان، ئەو هەش وەکو ویستی تیکشکاندنی فیکریان وەکو ئامرازیک بۆ وێرانکردنی کۆمەلگە کەیان، و خاوەنی تیۆری رەخنەي ئەدەبی ڕۆژئاوایش گرنگیان بەو کتیبە کە داو و زیندویان کردۆتەو و بە سەرچاوەیە کە لە لیکۆلینەو ئەدەبیەکان وەرگێراو وەکو سەرچاوەیە کیش بۆ ویناکردنی کۆمەلگەی ئیسلامی و، دکتۆر (طە حسین) یش بانگەوازی بۆ کردوو و گرنگی پێداو ئەو هەشی باس کردوو، کە شعوبی و فیلباز و ڕۆچوی ئارەزوو بوو.

هەر وەها (لامنس) ی ڕۆژە لاتناسیش لە کتیبە کەیدا (میژووی بەنی ئومەیە) پشتی بە (الأغانی) بەستوو و هەر وەها (فلھوزن) ی ڕۆژە لاتناسیش لە کتیبە کەیدا (الدولة العربية و سقوطها) باسی لێ هیناوەتەو و جبور عبدالنوریش هەولیداو بەرگری لە (الأصفهانی) بکات و ئەپرسی؟ ئاخۆ پێویستە کە میژوو نوس خراپەکار یان زیاده رەو بی و ئارەزوو باز بێ میژووی نوس نەبێ، و لەو هی ئەگێریتەو یان ئەیلی یان ئەینوسی و راستگۆ نەبێ؟ ئیمەش پێی ئەلین: بەلی لە فیکری ئیسلامیماندا بەو جوۆرەي میژوو نووس راستگۆ بێ و گەر لە فیکری ڕۆژئاوادا نەبێ ئەو هەشتیکی ترە. فیکری ئیسلامی ڕیساکانی لیکۆلینەو و رەخنە و زانستی لەسەر بناغە گەلیکی پەيوەندییەکی ریشەي لە نیوان زانستی لیکۆلەر و کەسیتیە کەي داناو، گەر کەسە کە لە ژیانیدا لادەر و کەسیتیە کەي شلەژاو و دور لە عەقل و ئاین بێ، ئەو وەکو سەرچاوەیە کەي زانستی رەتیدە کەینەو و شایەتی میژوویانەي لێ وەرناگرین، ئەسفەهانیش بە شایەتی دوست و

دوژمنانى بۆي كەسىكى بۆچوون و بى شايەتية، خراپە كارىيە كەشى زۆرىك حەزو ئارەزووى خستۆتە نيو ئەوانەى باسى كردوون، سەربارى لادانە فيكرى و عەقىدەى و كۆمەلايەتية كەى كە بۆچوونە كانىشى خراب دەكات، سەربارى ئەوەى كتىبى (الأغاني) سەرچاوەيە كى زانستى نيه، بەلكو لەو كتیبە گالتهيبانە، كە كاتە بى كارىيە كانى ئارەزووباز و خۆش رفينە كان خۆش ئەكات، بۆيە ليرەشەوہ هيچ كات ناكرى سەرچاوەيە كى زانستى بى بۆ ليكۆلینەوہ لە بوارى (أدب) و (ميژوو)^(۱). بيگومان ئەو كتیبە كارىگەريە كى گەورە و بينيوہ لە شيواندى ميژوومان و بۆيە خۆپاراستنى لى پيويستە.

۱ - مؤلفات في الميزان، لا (۱۰۰ - ۱۰۳).

جیّ باسی دووهم

گرنگترین سیفہت و ژیانی له کۆمه‌لگه‌دا

یه کهم: گرنگترین سیفہت‌ته‌کانی

که‌سیه‌تی حه‌سه‌نی کورپی علی کورپی نه‌بو تالیب (ﷺ) به‌که‌سایه‌تیه‌کی سه‌رکرده‌یی داده‌نری و، به‌سیفہت گه‌لیکی ره‌بانیش وه‌سف کراوه.

له‌گرنگترین نه‌و سیفہتانه‌ش، باوه‌ری پته‌ویتی به‌پژژی دوایی و وزانستی شه‌رعی و متمانه‌ی به‌خوا و پيشه‌نگی و راستگویی و لی‌هاتوویی و بویری و پیاوه‌تی و زوه‌د و تیکۆشان و خاکه‌راییی و وه‌رگرتنی ئامۆژگاری و نهرم و نیانی و وئارامگرتن وه‌یمه‌ت به‌رزی و به‌رپۆه‌بردنی به‌هیز و دادگه‌ری و به‌توانا له‌چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کان و سیفہت گه‌لیکی تریش، که له‌و که‌له‌ پیاوه‌ وا هه‌بووه.

به‌هۆی نه‌و سیفہت‌ته‌ سه‌رکردایتیه‌ توانی پرۆژه چاکسازیه‌که‌ی پيشبختات و توانی جیّ به‌جیّ کردن و زالبونی به‌سه‌رپێگه‌یه‌کان و، به‌توانا به‌هیزه‌کانی توانی نه‌م ئومه‌ته‌ یه‌ک بختات.

نه‌و سیفہتانه‌ش که‌ده‌مانه‌ویت تیشکیان بجه‌ینه‌سه‌ر نه‌مانه‌ن:

۱. زانست:

حسن له‌ مائی پیغه‌مبه‌ردا په‌روه‌رده‌ بوو، بۆیه‌ هه‌ر له‌مندالیه‌وه‌ به‌ پیغه‌مبه‌ری (ﷺ) باپیری و فاتیمه‌ی دایکی کاریگه‌ر بوو، له‌باوکیشی زۆری سود وه‌رگرت، بینگومان گرنگیه‌کی گه‌وره‌ی پیدا له‌ په‌روه‌رده‌کردنیدا، نه‌میری ئیمانداران علی (ﷺ) قورنانی فی‌ری خه‌لکی ده‌کرد و له‌نیو نه‌و خه‌لکه‌شدا کورانی بوو، له‌وانه‌ش نه‌میری ئیمانداران حسن و حوسه‌ین بوو، به‌رنامه‌که‌یان لی‌وه‌ فی‌ریه‌ین بوو و نه‌و نه‌کردنه‌وه‌ی حوکمی شه‌رعی و شیوازی هه‌لینجانی بریارو، پابه‌ند بوون به‌پروا‌له‌ته‌کانی قورنانی پیرۆز و خستنی بریاری ره‌ها (مطلق) به‌سه‌ر (مقید) وه‌ (مُجمل) له‌سه‌ر (مفسر) و زانستی (ناسخ و منسوخ) و روانینه‌ زمانی عه‌ره‌ب و تیگه‌یشتنی ده‌ق به‌ ده‌قیکی تر و پرسیارکردن له‌

بارهی ئالۆزیه‌کانی و، زانستی په‌یوه‌ندی ئایه‌ته‌کان به‌یه‌که‌وه، (تخصیص) و (عام)، زانینی نه‌ریت و حال و باری عه‌ره‌ب و هه‌یزی تیگه‌یشتن و فراوانی په‌یبردن. ئه‌وه‌نی یه‌ که‌ه‌سه‌نی کورپی عه‌لیش یه‌کیک بوو له‌و نه‌وه‌یه، قورئانی پڕۆزیان له‌ته‌ک رینشانده‌ری پیغه‌مبه‌ری خوادا (ﷺ) به‌رنامه‌ی په‌روه‌رده‌ییان بوو.

ئهو قورئانه‌ی له‌ باوکیه‌وه‌ علی ئه‌میری ئیماندارانه‌وه‌ نه‌ییبست له‌زانست و دارپه‌ژرانی که‌سه‌یه‌تی‌ه‌که‌یدا کاریگه‌ری خۆی هه‌بوو، بیگومان دل و ده‌روونی پاک‌کرده‌وه‌ و له‌گه‌ڵ پڕوحیدا ئاوپته‌ی بوو، بۆیه‌ له‌جیهانی بووندا راسته‌قینه‌کانی بینی، له‌و مامۆستاiane‌ش، قورئانی له‌ لای له‌به‌ر کردن عبدالله کورپی هه‌یبی کورپی روبه‌یعه‌و أبو عبدالرحمن سه‌له‌می قورئان خوینی کوفه‌ بوو، باوکیشی له‌ عه‌لیه‌وه (ﷺ) گه‌راوه‌ته‌وه‌ و له‌ عبدالله کورپی مسعود و عثمانی کورپی عه‌فان و عاصم و حسن و حوسه‌ینیش زانستی قرائه‌تی لێوه‌رگرتوه‌، ئهو به‌یانیان بیست ئایه‌ت و ئیوارانیش بیست ئایه‌تی خویندۆته‌وه‌ و زانا بووه‌ و، له‌ماوه‌ی خیلافه‌تی عبدالملك کورپی مه‌رواندا له‌ کوفه‌دا کۆچی دوایی کردوه‌، خاوه‌ن متمانه‌ بووه‌ فه‌رموده‌ی زۆریشی په‌یوايه‌تکردوه‌^(۱)، له‌عبدالله کورپی موباره‌ک که‌له‌ عه‌تائی کورپی سائیب په‌یوايه‌تیکردوه‌ و ده‌لێ: چوینه‌ لای أبو عبدالرحمن سوله‌می له‌مزگه‌وتدا له‌سه‌ره‌ مه‌رگدا بوو، پیمان ووت: خۆزگه‌ ده‌چوینه‌ جیگه‌وه‌ و ماندووینه‌تیت ده‌حه‌ساوه‌، فلان که‌س بۆمی باسکردوه‌، که‌ پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فه‌رمووینه‌تی ((لايزال احدکم فی صلاة مادام فی مصلاہ ينتظر الصلاة))^(۲)، واته‌: ((هه‌رکه‌سی له‌ئێوه‌ له‌شوینی خۆیدا و له‌مزگه‌وتدا چاوه‌رپێتی نوێژ بکات، ئه‌وه‌ له‌ نوێژیدا)).

له‌ په‌یوايه‌ته‌که‌ی (ابن سعد)دا: ((الملائكة تقول: اللهم اغفر له اللهم ارحمه))، واته‌: (فریشته‌کان، ده‌لێن: خوايه‌ لێی خۆش به‌ و په‌حمی پێ بکه‌). أبو عبدالرحمن سوله‌می فه‌رمووی: ئه‌مه‌وی مزگه‌وته‌دا بمرم^(۳)، به‌رنامه‌که‌شی له‌ فێرکردنی قورئاندا به‌رنامه‌ی هاوه‌له‌ به‌رپه‌یژه‌کان بوو. له‌ أبو عبدالرحمن سوله‌می گه‌راوه‌ته‌وه‌، که‌ ده‌لێ: ئه‌وانه‌ی که‌

۱ - ته‌ه‌ذیب و الته‌ه‌ویب (۵/ ۱۸۳ - ۱۸۴)، الطبقات (۲/ ۱۷۳).

۲ - کتاب الزهد، رقم: ۴۲۰، ۶ (۱۴۲، ۱۴۱).

۳ - الطبقات الکبر (۶/ ۱۷۴/ ۱۴۵).

قورئانیان خویندۆتهوه، وهكو عثمانی كورپی عهفان و عبدالله مهسعود و كهسانیتیش بۆ ئیمه یان باسكردوه: نهوان گهر ده ئایهتیان له پیغه مبهری خواوه (ﷺ) فیروبونایه، ئایهتی دیکهیان له بهرنه ده کرد تا نه یان زانیبا کارکردن بهو ئایهتانه چیه و نه یان کردایه ته کردار، ووتویانه: بۆیه قورئان و زانست کارمان پیکهوه وه رگرتوه و ناسیووه، له له بهر کردنی سووره تیکدا ماوه یهك ماونه تهوه^(۱)، أبو عبدالرحمن سوله می له قورئانی پیروژدا به مامۆستای حهسه نی کورپی علی و به ناویانگترین خویندکاره کانی عثمانی کورپی عهفان (ﷺ) داده نری^(۲)، حهسه نی کورپی علی له له بهر کردن و تیگه یشتن و کارکردن به قورئانی پیروژ هه مان ریتبازی أبو عبدالرحمن سوله می وه رگرتوه.

* تیروانی نی ئه میری ئیمانداران حهسه نی کورپی علی بۆخوا و گهر دوون و ژیان و وبه ههشت و دۆزهخ:

حسن له ریگه ی قورئانی پیروژ و پهروه ده ی ئه میری ئیمانداران علی باوکیه وه فیروبوه نهو خوایه کییه که پتویسته بهرستریت، بۆیه تیروانی نی حهسه نی کورپی علی بۆخوا و گهر دوون و ژیان و وبه ههشت و دۆزهخ و قهزاو قهدهر راسته قینه یی مرۆڤ و مملانی له گهڵ شیطاندا له قورئانی پیروژ و سونه تی پیغه مبهر (ﷺ) وه رگرتبوو.

خوای گهوره دووره له ناتهواوی وخواهن وهسفی تهواوه و، تاك و بی هاوه له.

خوای گهوره ناوه رۆکی نه په رسته نی دیاری کردوه، نهو به کتاپه رسته ههش له قورئانی پیروژه.^(۳)

* تیروانی نی بۆگه ر دوون له م ئایه ته ی خواوه وه رگرتوه، که ده فه رموی: ﴿قُلْ اِنَّكُمْ لَتَكْفُرُوْنَ بِالَّذِي خَلَقَ الْاَرْضَ فِيْ يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُوْنَ لَهُ اَنْدَاداً ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ (۹) وَجَعَلَ فِيْهَا رِوَاسِيَّ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيْهَا وَقَدَّرَ فِيْهَا اَقْوَاتَهَا فِيْ اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَاءً لِّلْسَانَلَيْنِ (۱۰) ثُمَّ اسْتَوَى اِلَى السَّمَآءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعاً اَوْ كَرْهًا قَالَتَا اَتَيْنَا

۱ - الفتاوى (۱۳/۱۷۷).

۲ - تيسير الكريم المنان في سيرة عثمان بن عفان، لا ۲۵.

۳ - منهج الرسول في غرس الروح الجهادية، لا (۱۰ - ۱۶).

طَائِعِينَ (۱۱) فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَّمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيْنًا
السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿فصلت: ۹-۱۲﴾.

* تیروانی بی ژیانیش گهرچی دریژه بکیشتیت، ههر جی هیشتنیه تی، خۆشیه که شی
ههر چهنده گه وه و زۆر بی، نه وه که میکی سووک و پوچه، پهروه ردگار نه فه رموویت: ﴿إِنَّمَا
مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ
وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا
أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ﴾ [يونس: ۲۴].

* تیروانی بی بههشت، نه وهی له میانه ی نه م نایه ته پیروزانه وه رگرتوه، نه وه
رواینه شی به سه ردا زالبوه، نه وکه سه ی ژیان ی حه سه نی کوری علی بخوینیتسه وه تیده گات
له قولی خو ئاماده کردنی بۆلای خواو زۆر ترسان له سزای خواو تو له سه ندنه وه کانی.
تیگه یشتنی له قه زاو قه ده ره وه له قورنانی پیروز و فیترکدنه کانی پیغه مبه ری خواو (ﷺ)
بۆ خوی وه ری گرتبوو، بیگومان چه مکی قه زاو قه ده ره جوان له دلیدا چه سپابوو، ههروه کو
پهروه ردگار نه فه رموویت: ﴿قُلْ لَن يَصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ [التوبه: ۵۱].

* حه سه نی کوری علی (ﷺ) له میانه ی قورنانی پیروزه وه راستی مملانی نی توان مرؤف
و شهیتانی شاره زا بووه، که نه وه دوژمنه ی له پیش و پشت و راست و چه په وه بۆ مرؤف دیت
و به خراپه به گویدا نه چرینیی وشوینی شه هوه ت نه وروژینیی، بۆیه له به رامبه ر ئیبلیسی
دوژمندا پشتی به خوا به ستبوو، له ژیانیشیدا به سه ریدا زالبوه.

* له هه له ی ئاده مه وه فیروبوو چۆن موسلمان پشت به خوا بههستی، ههروه ها گرنگی
ته وه و داوا کردنی لیبوردن له ژیان ی ئیماندارو، خۆپاریزی له حه سودی و، خو به گه وه زانی
و، گرنگی دان به جوان قسه کردن له ته که ها وه لاند ا فیروبوو، نه وه ش به فه رمایشی خوی
گه وه: ﴿وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ
لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا﴾ [الإسراء: ۵۳].

خوای گه ووره حهسه نی کوری علی (ﷺ) به ژیان له گه لَ قورئانی پیروژدا، پیزگرتووه ئه ویش له گه لَ قورئان ژیاوه و ئه سل و لقه کانی له قورئانی پیروژ و سونه تی پیغه مبهروه (ﷺ) وه گرتوه و بوو ته پیشهوا، ئه و پیشه وایانه ی، که نه خشه ی ژیانان بۆ خه لکی نه کیشن و خه لکی له م ژیا نه دا به قسه و کرداریان مامه له ده کهن، حسن (ﷺ) له خه لکانی قورئان بوو، بۆیه وتاره کانی به قورئانی پیروژ بوو، له و باره شهیه وه ریوایه تکراره، که پوژی ههینی ووتاری داوه و له سه ر مینه ردا سوره تی ئیبراهیمی خویندۆته وه تا ته واوی کردووه ^(۱) له قوتابیانی پیغه مبه ر (ﷺ) بووه، که سوره تی (ق) به ته واوی خویندۆته وه له سه ر مینه ردا. موسلیمیش له أم هیشامی کچی حاریسه وه گپراویه تیه وه که وتویه تی: ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾ م ته نیا له زه مانی پیغه مبه ری خواوه وه رگرتووه، که هه موو پوژانی ههینی له سه ر مینه ردا و تاری بۆ خه لکی داوه ^(۲)، له ابن ماجه وه ئه ویش له ئوبه ی ابن که عبه وه ده لئ: پوژی ههینی پیغه مبه ری (ﷺ) به راوه ستاییه وه (تبارک) خویندۆته وه و پوژگاری خوای وه بیرمان هیناوه ته وه. له مه دا ئیمام ابن قهیم ره حمه تی خوای لی بیّت له رو نکرده وه ی سونه تی پیغه مبه ر (ﷺ) له ووتاردانی دا ده لئ پیغه مبه ری خوا (ﷺ) به زۆری به قورئان ووتاری داوه ^(۳)، بۆیه حه سه نی کوری عه لیش (ﷺ) به قورئانی پیروژ ئاراسته ی خه لکی کردووه به سه ریانی خویندۆته وه، به پشت به ستن به به رنامه ی پیغه مبه ره وه له خویندنه وه ی قورئاندا به پوختی بیرکرده وه و خشوع و ده نگ خو شکردن، که دلان به رزینیت چاوان فرمیسکی بۆ بریژیت. گه هه ولّ بدن که تی پرامین له سوره تی ابراهیم (علیه السلام) که هه مووی له سه ر مینه ر بخوینیته وه، ئه وه تی بی نی ئه که مین که گرن گترین بابه ته کانی ئه مانه ن:

- پته وکردنی بناغه ی بیرو باوه ر بوون به پیغه مبه ران و زیندوبونه وه و پادا شت و دانان به یه کتا په رستی و ناسینی خوای راسته قینه ی دروستکاری ناسمانه کان و زهوی و، پرو نکرده وه ی ئامانج له دابه زینی قورئانی پیروژ، که ده رکردنی خه لکیه له تاریکیه وه بۆ

۱ - الطبقات، تحقیق السُّلَمي (۲۷۸/۱) إسناده ضعيف.

۲ - مسلم رقم: ۸۷۳۱.

۳ - زاد المعاد (۱/ ۴۳).

پروناکی و یه کبونی بانگه‌وازی پیغه‌مبه‌ران له بن‌چینه‌کانی بیرو باوه‌پرو گه‌وره‌یی و په‌رستنی خواو رزگاربونه له گومپراییی.

- موژده‌وه هه‌په‌شه: سه‌رزه‌نشست کردنی بی باوه‌پران و هه‌په‌شه‌دانیان به سزای سه‌خت له‌و بیباوه‌په‌یه‌یان، که هه‌یه و به‌ئیندانه به‌ئیمانداران له‌سه‌ر کاره چاکه‌کانیان: [۲۳، ۲۸، ۳۱].

- قسه‌کردن له‌باره‌ی ناردنی پیغه‌مبه‌ران به‌زمانی نه‌ته‌وه‌کانیان، بو ئاسان بوونی تیغه‌یشتن [۴].

- دل‌دانه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) له‌وه‌ی پیغه‌مبه‌رانی پیتشو له‌گه‌ل نه‌ته‌وه‌کانیان چیان به‌سه‌ر هاتوو، نه‌ته‌وه‌ی نوح و عادو نه‌وانه‌ی دواتر و بیرخستنه‌وه‌ی سزاکانیان، هه‌روه‌کو له‌نایه‌ته‌کانی [۹، ۱۲، ۱۳، ۱۸] داها‌توو.

- ده‌سپیکردن به‌گفتوگۆی موسی بو‌هۆزه‌که‌ی و بانگه‌واز کردنیان بو په‌رستنی خوا‌ی بالاده‌ست له‌نیو چیرۆکی هه‌ندی له پیغه‌مبه‌رانی پیشیندا (علیهم السلام). له‌ئه‌یه‌ته‌کانی [۵ - ۸] دا هاتوو.

- داوا‌کردنه‌کانی ئیبراهیم (علیه السلام) دوا‌ی دروست‌کردنی به‌یت بو خه‌لکی مه‌که‌که بریتی بوو له ناشتی و ئارامی و رزق و په‌یوه‌ستبونی دلان به‌مالی خواو دورخستنه‌وه‌ی به‌خۆی و نه‌وه‌کانی له‌په‌رستنی بته، سوپاسی خوا‌ی کرد که دوا‌ی پیر بوون نه‌و مندا‌لانه‌ی پێ به‌خشیوو، بو راپه‌راندانی نو‌یزیش خۆی و نه‌وه‌کانی سه‌لامه‌ت کردوو، داوا‌ی لی‌خۆش‌بو‌نیشی بو‌خۆی و ئیمانداران کرد نایه‌ته‌کانی [۴۱ - ۵۲] دا هاتوو.

- رونا‌کردنه‌وه‌ی دیمه‌نیکی گفتوگۆی نیوان خه‌لکی دۆزه‌خ له ئاخیره‌تا نایه‌ته‌کانی [۱۹ - ۲۳] دا هاتوو.

- هینانه‌وه‌ی نمونه و په‌ند بو ووشه‌ی راست و باوه‌ر و وشه‌ی پوچه‌ل و گومپراییی به‌داری بوخت و داری پیس و خراب نایه‌ته‌کانی [۲۴ - ۵۲] دا هاتوو.

- بیرخستنه‌وه‌ی ناخۆشیه‌کانی قیامه‌ت و هه‌په‌شه‌کردنی سته‌مکاران و رونا‌کردنه‌وه‌ی جۆری سزاکانیان له نایه‌ته‌کانی: [۴۲ - ۵۲] دا هاتوو.

- پونکردنه وهی حیكمت له دواخستنې سزا بۆ رۆژی قیامت، ئه و باسه ش، كه سوره ته كه كۆتایی پى هینراوه ^(۱)، [۵۱- ۵۲] دا هاتوه.

سوره تی ابراهیم (علیه السلام) ئه م بابه تانه ی له خۆی گرتووه، ههروه ها حه سه نی كوری عه لیش (ﷺ) له سه ر مینه بردا و تار ی هه نی نی پى ئه دا، ههروه ها حه سه نی كوری عه لیش (ﷺ) گه ر بچوایه ته جیگه یه وه سوره تی (الكهف) ی ده خویند، ئه م سوره ته به وه سفکردنی قورئان ده ستی پینکردووه، كه راست و په وان و بى جیاوازی و كه م و كورتیه له ووشه و واتادا، پاشان موژده ی هیناوه پاشان پرویکردۆته وه بۆ لای جوانی ئه و شتانه ی له زه وی یدا هه یه و، به لگه ن له سه ر گه وریه یی خوا، ئه م سوره ته سى چیرۆكى جوانی قورئانی پیرۆزی باسکردووه، كه چیرۆكى هاوه لانی ئه شكه وت و چیرۆكى موسا له گه ل خضر و چیرۆكى ذوالقرنین، به لام چیرۆكى سوره تی الكهف [۹- ۲۶] نمونه یه كى به رزو هیمایه كى بلندانه ی گیانفیداكاریه به نیشتمان و كه س و كار و نزیكان و هاوپیان و سهروه ت و سامان له پینا و بیرو باوه رپى راست و وشوینكه وتنى ریبازی راستدا. ئه و چه ند گه نجه ئیماندارانه له سته م و زۆررداری ئه و پادشا بت په رسته هه له اتن و له ئه شكه وتى له چیا دا خۆیان هه شاردا و خوا ی گه وره ش سى سه دو نو سالى (قمری) خه واندیانی و، پاشان زیندوو یانی كرده وه تا وه كو به لگه یه كى زیندووه بوونه وه بى بوخه لكى له توانای خوا له زیندوو كرده وه دا دوا ی ئه و چیرۆكه ش خوا ی گه وره فه رمانی به پیغه مبه ر (ﷺ) كرده وه خاكه رایى دانشتن له گه ل هه ژاره ئیمانداره كانی و دوورنه كه وتنه وه له ده وه له مه ندان تا وه كو بۆ ئیسلام بانگه وازیان بكات: ﴿وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ﴾ [الكهف: ۲۸].

پاشان خوا ی گه وره له پاش ده ركه وتنى راستیدا هه ره شه ی له بیباوه ران كرده وه ئه وه ی یادخستنه وه، كه بۆ رۆژی دوا یی چ سزایه كى بۆ ئاماده كردون: ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ [الكهف: ۲۹] ئه وه شی به رامبه ر كرد به وبه هشته خۆشانه ی خوا ی گه وره بۆ ئیماندارانی ئاماده كردووه: [الكهف: ۳۰ - ۳۱].

۱ - التفسیر المنیر (۱۳/ ۱۹۸، ۱۹۹).

واته: ئەو ئيماندارانەي باوەريان هێناوه و چاکە دەکەن ئەوه ئیمە چاکەي کەسیان نافەوتین، چاکترینیان لە بیر ناکەین، ئەوانە لە بەهەشتانی رازاوەن و بازنی ئالتون و بەرگی سهوزی و سندوسیان ههیه و تیايدا ئەهه وینەوه و ئەوهش جوانترین پاداشت و پله بەرزیه.

چیرۆکی موساش لەگەڵ خضردا لەنایهتی: [۶۰ - ۷۸] نمونەي خاکه رایین (تواضع)ن بۆ زانیان لەبەرامبەر زانستخوازاندا، ئەو زانیاریانەي لای ئەو بەنده چاکە کاره بوو لەوازسته بوو، کە سه رچاوه و بناغه نایینی بوو، لای پیغه مبه رانیس نه بوو، ئەوهش بەلگەي کونکردنی کەشتیه کە و کوشتنی مندالە کەو بەرزکردنەوهي دیواره کە، چیرۆکی (ذوالقرنین)یش لەنایهتەکانی: [۸۳ - ۹۹] پەندن بۆ دەسه لاتدارو سولتانه کان، چونکە ئەم پاشایه توانی دەست بەسەر جیهاندا بگری، رۆژه لآت و رۆژئاوای زهوی و، دروستکردنی بەرهبهستی گهوره، ئەوهش سیفەتی لەخوا ترسی و دادگیری و چاکه خوازییه وه ههیبوو.

ئەم چیرۆکە سیّ چیرۆکی دیارو جوانی وەرگیراوه واقعی لەخۆگرتووه، بۆدەر خستنی ئەوهي کە ماف و راستی بەدەسه لآت و دەولە مەندیه وه په یهوست نیه، بەلکو بەباوەرپه وه په یهوسته و یه کەمین ئەو نمونانەش چیرۆکی خاوەن دوو باخه کیه [۳۲، ۴۴] بۆ بهرواردی نیتوان دەولە مەندو نازکارو به سهروه ته کهي و هه ژاری سه ربه رز به باوه رپه کهي، ئەوهش بۆ رونکردنەوهي حالی هه ژاره ئيماندارو دەولە مەنده بیّ باوه رپه کانه، دووه مایش: نمونەي ژيانی دونیایه [۴۷ - ۴۹]. سیّ یه مایش چیرۆکی شیطان و خۆ به گهوره دانانیه تی لەبەرامبەر ئاده مدا [۵۰، ۵۳] و ئەوکاره ي که بوو به هۆی دەرکردن و بیبه شبوونی له سوژی خواو ووریا یکردنەوهي خه لکی له خراپه ي شیطان و، نیتوان په رستن و بۆ خواو خاکه رایي و ئەو لیخۆشبو نهش که خوا داویه تی، ئەوهشی به رونکردنەوهي گرنگیدانی قورئانه به هیتانە وه ي نمونه گه لیک بۆ خه لکی به مبه بهستی په ند و هه رگرتن و یاد کردنەوهي و پروونکردنەوهي گرنگی پیغه مبه ره بۆ موژده ده ران و وریا کردنەوهي خه لکی له پشت کردن لەنایه ته کان خوا [۵۴، ۵۷] به سیّ باه تیش، ئەو سوره ته کۆتایی پیّ هاتووه:

یه کەم: راگه یاندنی ناشرینی کاری بیباوه ران و له ده ست چوونی پاداشتی کاره کانیان له ناخیره تدا [۱۰۰، ۱۰۶].

دووم: موژدهدان بهو نیماندارانهی که چاکه یان کرده بهوهی بههشتی همیشهبیان بو هدییه [۱۰۷، ۱۰۸].

سی یه: زانستی خوی گهوره سنورو کوتایی بو نیه.^(۱)

کوتا ئایهتی سوره ته که ش ته و اوی دهرده خا، که خوا فرمانی به محمد (ﷺ) کرده که خاکه رابو (متواضع): ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا﴾ [الكهف: ۱۱۰].

ئهو که سهی باوه ری به گه یشتنی خوا هدییه و ته ماحی له پاداشتی خوی هدییه له گو پرایه لی کردنیدا، ئه وه با به کرده وهی چاک له خوا نزیك بیته وه و، له په رستندا دل سوژ و نیهت پاکی ئه نجام بدات و، کردنیکی دیاری و ه کو په رستنی بت یان داوا کردن جگه له خویان نه زور کردن بو دروستکراوه کانی یان باوه ری بوون به وهی مه خلوقه کان له توانایاندا هدییه له وهی ته نیا خوا تواناداره لئی سوو دیان هه بی یان له جو ره کانی به ندایه تی وه کو کاریک بو ری یا خود نایانگ^(۲)، ریاش هاوه ل په پیداکردنی بچوکه، بو یه پیغه مبهری خوا (ﷺ) فه رمویه تی: ((إن أخوف ما أخاف عليكم الشرك الأصغر، قالوا: وما الشرك الأصغر يا رسول الله؟ قال: الرياء، يقول الله يوم القيامة إذا جزي الناس بأعمالهم، إذهبوا الى الذين كنتم تراؤن في الدنيا، فانظروا هل تجدون عندهم الجزاء)) ئه وهی که زوری لینه ترسم توشتان بیته: ((ریایه، خوی گه وه کاتیک له قیامه تدا پاداشتی کاری خه لکی ئه داته وه ئه فه رموی: برؤن بو لای ئه وکه سانهی، که له دونیادا بو ئه وهی بتابینن کارت ئه کرد، ته ماشا بکه ن که پاداشتیان لایه بتانده نی))^(۳).

ئهو ئایه ته پیروژه دوو مه رجی قه بولکردنی کاری کو کردو ته وه: شوینکه و تنی پیغه مبهری خوا (ﷺ): ((فليعمل عملاً صالحاً)) نیهت پاکی بو خوی گه وه: ((ولا يشرك بعبادة ربه أحدا)). واته: (هیچ به ندیه که نه کاته هاوه شی خودا).

۱ - التفسیر المنیر (۱۶، ۱۹۷-۱۹۹).

۲ - التفسیر المنیر (۱۶/۴۳).

۳ - مسند احمد (۴۲۸/۵، ۴۲۹) بسند حسن.

ئەم واتا پېرۋازانە و ئەو ئايەتەنە حسەنى كۆرى على بەتېگەيشتە و ووردبونەوہوہ
 ئەيغويندەوہ، لەدەرون وژيانيدا كاريگەرى ھەبوو، ھەرۋەھا حسەنى كۆرى على (ﷺ)
 گرنكى بەژيانى پيغەمبەردا، ئيسماعيلى كۆرى محمدى كۆرى سعدى ابن أبى وقاص دەلى:
 ((باوكم جەنگەكانى پيغەمبەرى (ﷺ) فير ئەكردين بۆ مانى ئەژمارد و ئەيفەرموو:
 شويەوارى باوكاتتانه و يادكردنەوہى لەبىر مەكەن.^(١))

على كۆرى حسەنىش دەلى: ئيمە چۆن سورەتەكانى قورئان فيرەووين ئاوەھاش فيرى
 جەنگى ژيانى پيغەمبەرى خواش ئەبووين.^(٢)

سەبارەت بە(السنة النبوية) ئەوہ على ئەميرى ئيمانداران زياتر لە خەليفە راشيدەنەكان
 فەرموودەكانى پيغەمبەرى ئەگىرايەوہ، ئەوہش ئەگەرپيغەمبەر بۆ ئەوہى لەوان درەنگتر كۆچى
 كردو ليئەوہ ريسواتكراوہو تايبەت بە زانست خوازەكانيش فراوانبونەوہ لەوانەى زۆر
 پرسياريانەكردو ئەو فەرموودانەش، كەپيويستيان گەياندن و گيپرانەوہ ھەبوو، لەكاروبار
 گەليكى تريشدا بەدەست پاكىەوہ ھەرشتيكيان لى وەرگتبيت گواستويانەتەوہ و، حسەنى
 كۆريشى سوودى زۆرى لى بينيوہ.

سەبارەت بە باپريشى، وەكو ديارە حسن مندال بوو پيغەمبەر(ﷺ) كۆچى دوايى
 كرد، بۆيە لە پيغەمبەرى خواوہ فەرموودە گەليكى وەرگرتوہ.

حسن(ﷺ) مندالەكانى بۆ زانست خوازى ھاندەدا، كۆرەكەى خۆى وبرازاكەى
 بانگكردوہو دەلى: كۆرەكەم برازاكەم ئيوہ بچوكى نەتەوہيەكن و ئەبنە گەورەى كەسانيتەر،
 بۆيە فيرەن و بھوينن، بۆيە ھەر كەسيكتان نەيتوانى بيگيپيغەمبەر، يان لەبەرى بكات
 بابينيوسيتتەوہو لەمالەكەيدا داينى^(٣)، حسەنى كۆرى على وتاريپيژيكي ليھاتوو بوو،
 بۆيە ئەميرى ئيمانداران على(ﷺ) رۆژيك پى دەلىت: ئەى حسن ھەستە و بۆ خەلكى
 وتار بھوينە، حسن كەچوہ سەرمينبەر سوپاسى خواى كردوہ دەستى كردە وتار

١ - البداية والنهاية (٢/٢٤٢).

٢ - البداية والنهاية (٢/٢٤٢)، السيرة النبوية للصابي (١/٦).

٣ - الطبقات (١/٢٩٢)، إسناد حسن، تحقيق السلمي.

خویندنن^(۱)، پاشان دابهزی و عه‌لش فەرمووی: ﴿ذُرِّيَّةٌ بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ [ال عمران: ۳۴] حسن له‌باپیری (ﷺ) و باوکیه‌وه، و تاربیژی و پەوانبیژی و هیژی رونکاری بۆمایه‌وه، کتیبه‌کانی میژوو گێراویانه‌ته‌وه، که علی (رضی‌الله‌تعالی‌عنه) له‌حه‌سه‌نی کوری چەند شتیکی له‌باره‌ی پیاوه‌تیه‌وه لی ی پرسیه‌وه، فەرموویه‌تی: کوری شیرینم، سه‌داد چیه؟ نه‌ویش فەرموویه‌تی: باوکه گیان سه‌داد لادانی خراپه‌یه به‌چاکه. فەرموویه‌تی پیاوه‌تی چیه؟ فەرموویه‌تی: پاکی و چاک ریکخستنی نه‌وشتانه‌یه که مرۆڤ بۆی هه‌یه.

پرسیویتی: ووردبینی (دقه) چیه؟ فەرموویه‌تی: روانینه ناسان و رێگری کردنی هیچ و پوچی و شتی سوک، پرسییۆتی (اللوم) چیه؟ ده‌لی جله‌وگێرکردنی ده‌روون و توانایه‌تی، که نه‌پیارژی. پرسى سه‌ماحه‌ت چیه؟ ووتی: هه‌ولدانه له‌خۆشی و ناخۆشیدا. پرسى: په‌زیلی چیه؟ ووتی: نه‌وه‌ی له‌نیۆ ده‌ستدایه به‌گه‌وره‌ی بزانی و، که به‌خشیت به‌ له‌ ناو چووی بزانی، پرسى براهه‌تی چیه؟ فەرمووی: نه‌مه‌كداریه له‌نه‌بوونی و ده‌وله‌مه‌ندیدا. پرسى ترسنۆکی چیه؟ ووتی: بویری به‌رامبه‌ر هاورى و سه‌ر شوژکردنه به‌رامبه‌ر دوژمنان. پرسى غه‌نیمه چیه؟ ووتی: ئاره‌زووی ته‌قواکردن و دونیا به‌که‌م گرتنه. پرسى نه‌رم و نیانی چیه؟ ووتی: خواردنه‌وه‌ی توپه‌یی و ده‌روون که‌چکردنه. پرسى ده‌وله‌مه‌ندی چیه؟ فەرمووی: په‌زامه‌ند بونی ده‌روونه به‌وه‌ی خوادا داویه‌تی گه‌ر که‌میشبیت، چونکه ده‌وله‌مه‌ندی ده‌وله‌مه‌ندی ده‌رونیه. پرسى زه‌لیلی چیه؟ فەرموی شه‌ژانی سه‌خته له‌هه‌والی راسته‌قینه‌دا. پرسى بویری چیه؟ ووتی: گونجاوه به‌هاورپی و دۆستی هه‌مووان. پرسى ئەرك قورسى چیه؟ ووتی: قسه‌یه که په‌یوه‌ندی به‌ تۆوه نه‌بێ. پرسى شکۆ چیه؟ نه‌وه‌یه له‌بژارندا به‌خشه‌رو له‌ هه‌له‌دا لی‌بوورده بیت. پرسى عقل چیه؟ ووتی: پاراستنی دل‌ه له‌گشت نه‌وانه‌ی پیتدرا بۆ پاراستن. پرسى نه‌فامی و گیلی چیه؟ ووتی: نه‌وه‌یه دوژمنایه‌تی پێشه‌واکه‌ت بکه‌یت و ده‌نگی به‌سه‌ردا به‌رز بکه‌یته‌وه. پرسى پیاه‌ل‌دان چیه؟ ووتی: کردنی جوانی و نه‌کردنی ناشیرینیه. پرسى خۆگرتن چیه؟ ووتی: نه‌رم و نیانیه نه‌ک ترسان و خۆ دوورگرتنه له‌ گومان و خراپه به‌خه‌لکی. پرسى گه‌وره‌یی چیه؟ ووتی: گونجانه

له گهڻلَ براييان و پاريزگارِي كِردنِي هاوسِيانِه. پرسِي پوچِي چِيه؟ فِه رموِي: شوِيئيَكِه وِتنِي كه ساني نِه فس نزم و سِه رِه رِدانِه. پرسِي بِي ناگايِي چِيه؟ فِه رموِي: نِه وِه يِه بِه ش و پشكي خَوْتِ واز لِي بَهِيئيْتِ كه خِرايِيْتِه بِه رِ دِه سِتت. پرسِي گِه وِرِه كِيه؟ وِوتِي: نِه و كه سِه يِه لِه سِه وِه تدا گِيْل و لِه ناموسدا بِيخِم و وِه لَامِي جِيئودان ناداتِه وِه و لِه كاروباري خِيْزان و بِنه ماْلِه دا خِه فِتبارِه، پاشان فِه رموِي: كورِي شيرِيْنِم بِيستِم پِيغِه مِبِه رِي خوا (ﷺ) فِه رموِي: لِه نِه فامي هِه ژارتر نِيه و هِيچ سِه وِه تِيك بِه عِه قَلْ ناگاو لِه خُوْناز كِردن خِرايتر نِيه و لِه رايوِيْژ كِردن دِيه نِيكي جِوانتر نِيه، هِيچ وِه ك رِيك خِستِن نايِيْت، رِچِه لِه كِيش وِه ك رِه وِشت جِواني وِه رِعِيش وِه كِه وِور كِه وِتنِه وِه لِه تاوان نِيه هِيچ پِه رِستِنِيك وِه كِه وِ بِي رِ كِردنِه وِه هِيچ باوِه رِيك وِه كِه شِه رِم، سِه رِي نِيْمان نارام گِرتنِه، نِه خُوْشِي قِسِه كِردن دروِيه و، نِه خُوْشِي زانِيْنِيش لِه بِي رِچونِه وِه يِه و، نِه خُوْشِي پِه رِستِنِيش وِور كِه وِتنِه وِه يِه و، نِه خُوْشِي نازايِه تِيش سِتِه م كِردنِه و، لِي بِو رِدِنِيش مَنِه ت كِردن و جِوانِيش خُوْه لَكِي شِشان و خُوْشِه وِيستِيش شانازي كِردنِه.

پاشان علي (ﷺ) فِه رموِي: كورِي شيرِيْنِم هِيچ كاتِيك كه س بِه كِه م نِه زانِي گِه ر لِه تَو گِه وِرِه تر بِيْت واي دابنِي كه باو كِتِه وِه كِه خُوْتِيش بوو نِه وِه براتِه گِه ر لِه خُوْشْت مَنالْتِر بوو واي دابنِي كورِي خُوْتِه. نِه وِه بوو علي لِه بارِه ي پِيا وِه تِيو و جِوامِي رِيه وِه نِه و پِر سِيارانِه ي لِي كِرد، قازي اَبو و فِه رِه جِيش دِه لِي: لِه م قسانِه ي دانايِي و سوودي زوْري تِيادايِه و سوودي زوْي لِي دِه بِيْنِي نِه و كه سِه ي بِي پَارِيْزِي و كاري پِي بكا بِه كار كِردن پِي خُوْش بِي و ثاموْژ گاري بكات و بِه گِه رانِه وِه بُو مامِه لِه ي خُوْي پوخت بكاتِه وِه، بِه هِه لُوِيست كِردنِيش سو دي زياتر بِيْت، نِه وِه شِي لِه گِه وِرِه ي نِي ماداران و چِه ندانِي تر لِه پِيغِه مِبِه رِي خوا گِيْر اويانِه تِه وِه زياد نِيه بُو ژِي رِيكي شارِه زاو و وِتار بِيْژِيكي هُوْز و نِه تِه وِه لِه وِه ي بِه گُوِي بَكِه ن و لِي رايْمِيْن، نِه و كه سِه ش بِه گُوِي بكات نِه وِه بِه خِتِه وِه ر و خاوِه ن بِه شِه. ^(۱)

ابن كثير لِه و قِسِه يِه دا زيادي كِردِه دِه لِي: بِه لَام نِه م (اثر)ه نِه و فِه رمووده (مرفوع) و (ضعيف)انِه ي، كه تِيادايِه و نموونِه ي نِه و وِشانِه لِه دِه رِپِرِنِه كانِيدا لِه هِه رِي كِياندا

به‌لگه‌ی ره‌تکردنه‌وی (نکاره) تیا‌دایه به‌وی پاریزراو نیه، خواش زانا تره^(۱)، به‌لام له‌به‌رئه‌وی ئه‌وشتانه‌ی با‌مان‌کردوه له‌گه‌ل قورئان و سونه‌ته‌دا دژ نابی و بیرو با‌وه‌ری یان په‌رستنیکی له‌سه‌ر بنایت نه‌نراوه و ته‌نیا بانگه‌وازی‌که بو ئه‌خلاق جوانی، ئه‌وه له به‌لگه پی هینانه‌وه ریگریه‌ک نیه.

بیگومان ئه‌میری ئیمانداران علی(علیه‌السلام) له‌حه‌سه‌نی کوری پرسی نیوان با‌وه‌ر و یه‌قین چه‌نده؟ حسن(علیه‌السلام) فه‌رموویه‌تی: نیوانیان چوار په‌نجیه. ئه‌میری ئیمانداران(علیه‌السلام) پرسی: چۆن؟ چه‌سه‌نیش فه‌رموویه‌تی: با‌وه‌ر (ایمان) ئه‌وه‌یه‌که چاوت بینیسوتی و، دل‌یش پی ی دل‌نیا بووه، نیوان چا‌وو‌گویش ته‌نیا چوار په‌نجیه.^(۲)

له‌و‌ته‌کانیدا: جوان په‌سیار‌کردن نیوه‌ی زانسته^(۳)، له‌باره‌ی بیده‌نگیشه‌وه په‌سیاری لیکراوه؟ فه‌رموویه‌تی: چا‌و دا‌پۆشینه یان ناموس پاکیه، بکه‌ره‌که‌ی له‌ئاسوده‌یی و ها‌ورپه‌گه‌شی له‌پاریزرا‌ویدا‌یه^(۴)، له‌زانسیشدا ئامۆژگاری به‌فیربونی عه‌ره‌بی^(۵)، دو‌پاتی فیربونی کردۆ‌ته‌وه، دو‌وپات‌کردنه‌وه‌ی ئه‌وه‌ی جیبه‌جیکردنی ریسا زانسته‌کان له‌خویندنه‌وه‌دا پی‌ویسته تایبه‌ت له‌خویندنی قورئانی پی‌رۆز دا بووه، چونکه زمانی عه‌ره‌بی ئه‌و زمانه‌یه که به‌نوسین و خویندنه‌وه‌ی قورئانی پی‌رۆزی پی دابه‌زینراوه و شه‌ریعه‌تی پیی هینراوه و، به‌وه‌ش پیغه‌مبه‌ری خوا(صلی‌الله‌علیه‌و‌آله‌وس‌لّم‌) گه‌یاندویه‌تی و سونه‌ته پی‌رۆزه‌که‌ی فیری ها‌وه‌لان کردوه و، به‌و زمانه‌ش کتیه‌ ئاینی و زانستی و داناییه‌کان نوسرا‌وه‌ته‌وه، بۆیه پی‌ویسته پی‌گه‌یشتوو فیری بسی، ده‌نا له‌ئایندا نه‌فام و له‌زانستی‌شدا ناته‌واوه، سه‌رباری ئه‌و تایبه‌تمه‌ندیه‌ش، که ئه‌م زمانه هه‌یه‌تی له‌رووی په‌وانبیرژی و روانی و پوختی و خو‌شی له‌گو‌یکاندا.^(۶)

۱ - البداية والنهاية (۲۰۲/۱) الطبرانی الكبير، حدیث موضوع.

۲ - التین فی أنساب القرشیین، ۱۲۷.

۳ - نورالابصار للشبلنجی، ۱۲۲، الحسن بن علی رسالة ماجستير، ۲۸.

۴ - من أقوال الصحابة، ۶۷ گوسترا‌وه‌ته‌وه له‌حه‌سه‌نی کوری عدلیه‌وه، رسالة ماجستير ۳۸.

۵ - مفتاح السعادة، أحمد مصطفى (۸۲/۲)، گوسترا‌وه‌ته‌وه له‌حه‌سه‌نی کوری عدلیه‌وه.

۶ - نصيحة الملوك ۳۵۰ للماردي.

ئەوشتانەش كەدوپاتى تونائى ھەسەنى كورپى على لەزانىنى زمانى ەدرەبىدا دەكەنەو، ئەوھىيە، كە بەيە كىك ئەقسەزانەكانى ەدرەب دانراو، ەمىرى كورپى علاء وتوويەتى: لەھەسەنى كورپى على (ﷺ) قسەزان و رەوانبىژترم نەبىنيوھ. (۱)

ھەسەنى كورپى على كۆمەلئىك قوتابى جوامىرى ھەبوو، لەوانە ھەسەنى كورپى و مەسىبى كورپى نەجىبە و، سويدى كورپى غەفلە و ەلانى كورپى عبدالرحمن و شەعەبى و ھوبەيرى كورپى يريم و ئەسبەغى كورپى نەباتەو جابرى كورپى خاليد أبو حوراء و عيساى كورپى مأمونى كورپى زورارە ئەووترا: ابن مأمون و ئەبو يەحيا عومەيرى كورپى سعیدی نەخەعى و ئەبو مەرىمە قەيسى سەقەفەى و طحرب العجلى و ئىسحاقى كورپى يسارى باوكى موھەممەدى كورپى ئىسحاق و سوفيانى كورپى لەيل و ەمىرى كورپى قەيس، كە كوفى بوون.

لەزانستى (المصالح والمفاسد)دا زانىارى فروان و وردى ھەبوو و تىگەيشتى قوللى دەرەكەوئىت لەمەبەستە شەرعىەكان لەپىشخستنى يەكبونى ئومەت و پاراستنى خوئىنان خستە پىش بەرژەوھەندى دونيا، كە لەبەرژەوھەندى معاويەدا لەخەلىفایەتى پاشگەزبويەوھ.

۲- عىبادەتى:

ھەسەنى كورپى على (ﷺ) لەپەرستندا لەپىزى تىكۆشەران و لە ژيانىدا چەمكى گشتگىرى پەرستنى كارپىكردووھ (العبادة الشامل)، ئەو شىرى پەرستنى لەگەلّ دوعاى پىنغەمبەرىتى و پەرورەدەكەى زەھراى داىكى، كە ھاتەلای باوكى (عليه السلام) تا خزمەتگوزى داوابكات، ئەوھى پى نىشاندا كەلەوھ باشتەر ئەوھىيە، كە ھەمدكردن و لا الھ إلا اللّٰه واللّٰه أكبر كردنە، لەشەویشدا كەلە جىگەدا بوون بەخۆ و بەعلى مىردىشى فەمووى: (ألا تقومان فتُصليان)؟ ئايە ھەلئاسن و شەونويژ ناكەن؟

ئەو لەمالى زوھد و پەرستن و وەرە و لەخواترسى و نەرمونىيانى وئارامگرتن و نقوم بوو لە چەمك و نمونەى ژياردەر درىژەى بەژيان دا، تابويە نمونە، نمونەى پى ئەھىنرايەوھ و لەوھشدا ھاوھلە بەرپىزەكان شاىەتى بو ئەدەن.

※ لهوانه‌ی له‌ته‌کیدا تی‌که‌ل بوون وتویانه به‌زانی به‌نده و به‌دل‌نیایی پروو له‌خوا بووه و به‌ره‌زامه‌ندیوه پستی له‌دونیا و سه‌رقالیه‌کان کرده‌وه، بویه که‌ده‌ستنویژی شور‌دووه له‌ده‌ستنویژ بۆ‌ته‌وه ره‌نگی گۆراوه، له‌وه‌شدا پرسپاری لیکراوه فرموویه‌تی: حقه‌ شه‌که‌سه‌ی قسه له‌گه‌ل‌خاوه‌ن عه‌رشدا شه‌کات ره‌نگی بگۆری. (۱)

ابن سعد ده‌لی: له‌حه‌سه‌نی کوری علی و عمری کوری عه‌بدولعه‌زیز که‌سه‌ی ترم نه‌بینیوه وه‌ک شه‌وان له‌خوا ترسابی، وه‌کو شه‌وه‌ی دۆزه‌خ ته‌نیا بۆ هه‌ردووکیان دروستکراوی (۲)، بویه هه‌رچ کاتی شه‌و به‌نده‌یه له‌خوای خۆشه‌ویستی نزیکبیتته‌وه و ناو و سیفه‌ته‌کانی ناسیبی، شه‌وه ده‌سه‌لاتی خوای زیاتر له‌دل‌دا زۆریوه و لی ترساوه، خوای بالاده‌ست فرموویه‌تی: ﴿قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ [آل عمران: ۲۶].

ده‌وله‌ت له‌ناو ده‌بات و ده‌وله‌تیکی تر شه‌هینیتته بوون، فریشته‌کان له‌فه‌رمانیدان و به‌پیتی ویستی په‌روه‌ردگار شه‌جولینه‌وه ده‌سه‌لاتی خوابی که‌م و زیادو پیش‌خستن و دواخستن جیبه‌جی ده‌کری، له‌ناسمه‌کان و زه‌وی و ده‌ریاکان و گشت به‌شه‌کانی جیهان به‌ تۆزوقاله‌کانیه‌وه چۆنی بۆی هه‌لی ده‌گه‌رپتته‌وه و ده‌گۆری (۳)، په‌روه‌ردگار فرموویه‌تی: ﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ﴾ [السجدة: ۵]، بویه خوای گه‌وره هه‌ستکردن و به‌گه‌وره‌یی و مه‌زنی خواو ناسینی ناو سیفه‌ته‌کانی ترس له‌خوای گه‌وره لای به‌ند دروستده‌کات، شه‌و خوایه‌ی که‌هه‌موو شتیک ملک‌چیتی (۴): ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ [الرعد: ۱۵].

۱ - وفیات الاعیان (۶۹/۲).

۲ - الطبقات الکبری (۳۹۸/۲).

۳ - ایمان اولاً فکیف نبداهه، عه‌دی الهلائی، ۷۶.

۴ - هه‌مان سه‌رجاوه.

* حەسەنى كورپى على (ﷺ) گەرنوئۆزى بەيانى بەكردايە تابەرزبونەوہى خۆز يادى
 خواى دەكرد و گەورە و بەرپۆزەكانيش لاي دادەنیشتن و پرسيارو قسەيان لى دەكرد، پاشان
 ئەچووە سەردانى داىكانى ئيمانداران و سەلامى لىيان ئەكردو، پاشان ئەچويەمالى
 خۆزى^(۱)، ئەوانە بەختەوہەرن كە فریشتەكان دوعاو نوئۆزىيان لەسەر دەكەن، ئەوانەى دواى
 كەردنى نوئۆزەكانيان لەشويىنى خۆياندا ئەنیشتن، بەلگەى ئەوہش ئەم فەرموودەيەى
 خوارەوہيە: ئەحمەد لە أبوو ھورەيرەوہ رېوايەتيكردوہ، كە پيغەمبەر(ﷺ) فەرمويەتى:
 (الملائكة تصلي على أحدكم ما دام في مصلا، الذي صلى فيه، ما لم يحدث، اللهم اغفر له
 اللهم ارحمه^(۲))، وإن جلس نتظر الصلاة صلت عليه الملائكة، وصلاتهم عليه: اللهم اغفر له،
 اللهم ارحمه) ئەو كەسەى كە لەشويىنى نوئۆزەكەيدا دەميئيتەوہ دواى نوئۆزە كردن، دەست
 نوئۆزى ھەبى، ئەوہ فریشتەكانى بۆى ئەپارپنەوہو ئەلین خوايە لى ببورى، خوايەبەزەيت
 پيدا بيتەوہ.^(۳)

پيشەوا ئەحمەد لەعەتائى كورپى سائب رېوايەتى كردوہ كە دەلى پۆيشتمە لاي أبو
 عبدالرحمن سولەمى نوئۆزى بەيانى ئەكرد بەدانشتنەوہ، پيەم ووت: خۆزگە بچويتايەتە
 جيگەت و ماندويەتيت دەربچوبايە، ئەويش ووتى: لە على بيستم فەرمووى: پيغەمبەر
 (ﷺ) فەرمويەتى: (من صلى الفجر ثم جلس في مصلاہ صلت عليه الملائكة، وصلاتهم
 عليه: اللهم اغفر له اللهم ارحمه، وإن جلس نتظر الصلاة صلت عليه الملائكة، وصلاتهم
 عليه: اللهم اغفر له، اللهم ارحمه). ھەرکەسى نوئۆزى بەيانى بکات و لەشويىنى نوئۆزەكەى
 دا بمينيتەوہ، ئەوہ فریشتەكان نوئۆزى پارانەوہى لەسەر دەكەن پارانەوہشيان لەسەرى
 ئەوہيە: خوايە گيان لى ببورى، خوايە گيان بەزەييت پيدا بيتەوہ، ھەرکەسىيکيش
 چاوہرپى نوئۆزە بکات ئەوا فریشتەكان پارانەوہيان لەسەر دەكەن، پارانەوہشيان لەسەرى
 ئەوہيە خوايە گيان لى ببورى خوايە گيان بەزەييت پيدا بيتەوہ.^(۴)

۱ - البداية والنهاية (۱۱/ ۱۹۴، ۱۹۳).

۲ - مسند أحمد رقم: ۸۱۰۶ صححه أحمد شاكر.

۳ - مسند أحمد: ۱۲۱۸ حسنه أحمد شاكر.

۴ - مسند أحمد (۲/ ۳۰۵ - ۳۰۶) حسنه أحمد شاكر.

له زانای پایه بهرز عبدالعزیز بن باز (رهجمتی خوی لی بی) پرسپارکرا: نایه مانهوه له مالدا بۆ خویندنی قورئان له دوای نوێژی بهیانی تاخۆرهلالتن، پاشان دوورکات نوێژی چیشتهنگاو بکات، هه مان پاداشتی مانهوهی له مزگهوت ههیه؟ له وهلامدا فهرمووی: نه م کاره چاکه و پاداشتی زۆری تیدایه، بهلام زاهیری ئه و فهرمودانهی له وه دا هاتوه هه مان ئه و پاداشتهی نیه، که په یانی پیدراوه وه کو ئه و که سه ی له مزگه و تداو له شوینی نوێژه که پیدایه ئه مینیته وه، پاشان گهر له بهر نه خو شیهک یان له ترسیک له مالدا نوێژی کرد، ئه و چاکه یه ی بۆ وه دی هاتوه، که له م فهرمووده یه دا هاتوه بۆ ئه ویش هه یه، چونکه نوێژکردنی له مالدا پاساوی خۆی هه یه و رێگه دراوه. به وشپوهیه ئافره تیش گهر له دوای نوێژه که پیدایه مایه وه و پارایه وه یادی خوی کرده وه یان قورئانی خویند تا خۆر هلالتن و پاشان دوورکات نوێژی کرد ئه وه ئه و پاداشتهی بۆ هه یه که له فهرمووده که دا هاتوه (۱).

به راستی هه سه نی کورپی علی (رضی الله عنه) فیری گرنگی یادمان ده کات له به یانیا و له رێگه ی ژیا نه خوا و یسته که یه وه ئاره زووی خو به جی هیشتنمان بۆ ده کات له به یانیا نه دا، ابن القیم باسی گرنگی یادمان بۆ ئه کات له به یانیا نه و ده لی: ئه وه ی به لایانه وه هه ز پی نه کرا و بی خه وی نیوان به یانیا نه و هلالتنی خۆر بووه، چونکه ئه و کات کاتی ده سته که وتنه، بۆ ریبوارنیش له و کاته دا گرنگیه کی گه و ره ی هه یه، ته نانه ت گهر به درێژایی شه و رێگه شیان بریبی، ئه وه له و کاته دا رێگه به دانیشتن و ناده ن تا هلالتنی خۆر، چونکه سه ره تا و کیلی رۆژ و کاتی دابه زینی رۆزی و وه ده ست هینانی به ش و به ره که ته و له وه و رۆژ دیت، بریاری گشتیشی ئه که ویتته سه ره ئه و پشکه، بۆیه پێویسته خه وتن له و کاته دا خه وی ناچار بی. (۲)

له بهر گه و ره بی ئه و کاته و رۆیشتن روه و خوا، ئاره زووی زۆر ئه بینیت له وه ی به یاد کردنه وه زیندو و بکاته وه.

له ئه نه سه وه (رضی الله عنه) ئه فهرمووی: پێغه مبه ری خوا (صلی الله علیه و آله) فهرموویه تی: ((من صلی الفجر فی جماعه، ثم قعد یذکر الله تعالی حتی تطلع الشمس ثم صلی رکعتین کانت کأجر حجة و عمره تامة تامة تامة))، واته: (هه ره که سی نوێژی به یانی به کۆمه ل بکات و، پاشان تا

۱ - مجموعة فتاوی ومقالات متنوعة، ابن باز (۱۱/ ۴۰۳ - ۴۰۴).

۲ - تهذب مدارج السالکین ۲۴۸.

خۆر هه‌لهاتن یادی خوای گه‌وره بکات و، پاشان دوورکات نوێژ بکات وه‌کو پاداشتی حه‌ج و عومره‌یه‌کی ته‌واو ته‌واو ته‌واوی هه‌یه)).^(۱)

ابن ره‌جه‌ب ده‌فه‌رموی: له‌به‌رئه‌وه‌ی حه‌ج‌کردن باشترین کرداره‌کانه‌و ده‌رونه‌کان بۆی تامه‌زرۆن، له‌به‌ر ئه‌و خۆشه‌ویسته‌ی بۆ ئه‌و ماله‌ گه‌وره‌یه‌ خوا خستوتیه‌ دلانه‌وه، زۆریک خه‌لکیش توانای پێ گه‌یشتیان نیه، به‌تایبه‌ت له‌هه‌موو سالیکیدا، خوای گه‌وره بۆ به‌نده‌کانی کردار گه‌لیکی داناوه، که پاداشته‌کانیان وه‌ پاداشتی حه‌ج ده‌گهن و، به‌وه‌ش ئه‌وانه‌ی ناتوانن حه‌ج بکه‌ن ئه‌و کاره‌ قه‌ره‌بوکاریه‌که بۆیان^(۲)، مامۆستا (البناء) ده‌لێ: برای خۆشه‌ویستم: له‌ هه‌موو رۆژیکیدا له‌ به‌یانیان و ئیواران و به‌ره‌به‌یاندا ساتیکت بۆ هه‌یه و ئه‌توانی رۆحی پاکت بگه‌یه‌نیته‌ ئاسمان و (ملك الأعلی) به‌رزبکه‌ینه‌وه و خیری دویا و ئاخیره‌ت وه‌ده‌ست بجه‌یت، وه‌رزی گوێراپه‌لپه‌کان و رۆژگاری په‌رسته‌ن‌کان و ئه‌وانه‌ی نزیکبونه‌وه‌کانت له‌به‌رده‌مایه، که قورئان و پیغه‌مبه‌ره مه‌زنه‌که‌ت بۆ ده‌وێت یان ئاراسته‌کردووه، بۆیه سووربه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی له‌یاده‌کاران بی نه‌ک بۆ ئاگیان، کار راپه‌رینه‌ران بی نه‌ک ته‌مه‌لان، کات کۆ که‌ره‌وه، چونکه کات وه‌کو شمشیره، دوورکه‌ره‌وه له‌وه‌ی دوا‌یی کرداره‌که‌م، چونکه له‌و قسه‌یه‌ زیانبارتریه.^(۳)

حه‌سه‌نی کورپی علی له‌کاتی خۆره‌له‌اتندا ئه‌یفه‌رموو: (سمع سامع محمد الله الأعظم لا شریک له له‌ الملك و له‌ الحمد وهو علی کل شیء قدير، سمع سامع محمد الله الأجد لا شریک لقله‌ الملك و له‌ الحمد هو علی کل شیء قدير)).^(۴)

حه‌سه‌نی کورپی علی (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) په‌یوه‌ست بووه به‌و ویردو پارانه‌وه‌ی، که له‌ پیغه‌مبه‌ری خواوه سه‌لماوه و نامۆژگاری خه‌لکی کردوه له‌وه‌ی له‌مزگه‌وتدا نوێژبکه‌ن و ئه‌یفه‌رموو هه‌رکه‌سی له‌گه‌ل مزگه‌وتدا بووه، ئه‌وه خوای گه‌وره چه‌ند شتیکی پێ ته‌به‌خشی: براهه‌کی

۱ - سنن الرمزي وقال الرمزي حديث حسن صحيح رقم: (۵۸).

۲ - لطائف المعارف، لا ۳۵۱، البدر في الحث على صلاة الفجر دكتور عماد علي، لا ۸۶.

۳ - الرقاف، لا ۱۸ نقلًا عن مجلة الدعوى، العدد ۸ سنة ۱۹۵۱، الإيمان أولاً، لا ۲۸۴.

۴ - الطبقات (۲۹۱/۱) تحقيق السلمی إسناده صحيح.

سودبه خش و ره حمه تینکی داپۆشه ریان زانستیکی پاک یان ووشه یهک، به لگهی ریشاندهری، یان وازهینان له تاوان له ترسا یان له شهرما بی. ^(۱)

حسن (ﷺ) خهریکی شهو نوێژ بووه، له سه ره تای شهودا له شهو نوێژدا به شی خۆی وه نه گرت و له کۆتایی شهویشدا نوێژی نه کرد، چونکه شهو نوێژی له نامرازه گرنه گه کانی و وربا کردنه وهی باوه ره، که چاکه کاران نه نجامیان داوه، له زیندو کردنه وهی دلاندا نه و په ری شوینه وارو کاریگه ری تیادا دۆزیوه ته وه. ^(۲)

ابن الحاجیش له (المدخل) دا ده لێ: شهو نوێژ سوودی زۆره، له وانه: چۆن بای توند گه لای وشک له دار نه کاته وه، ئاوه هاش تاوان له ناو ده بات، یه کیکی تر له کاریگه ری کانی نه وه یه دل روناک نه کاته وه و فریشته کان له ئاسمانه وه شوینی نه بینن چۆن نه ستیره ی پرشن گدار خه لکی زهوی نه یینی و فوی شهو نوێژیش به فه رو روناکی نه گه رینیته وه بۆ سه ر خاوه نه که ی. ^(۳)

به راستی شهو نوێژ گه ره بی ئیماندارو ریزه که یه تی، هه ره وه کو پیغه مبه ری خوا (ﷺ) فه رموویه تی: گه ره بی ئیماندار نوێژه که یه تی له شه وان و، سه ره رزه که شی چا و نه برینه تی له وه ی له ده ستهی خه لکاندا یه. ^(۴)

بینگومان که سانی شهو نوێژ بکه ن له ناو خه لکیدا به ریزترن، که سانی خه و آو بی ناگا و هاوشیوه کانیانیش نه و که سانه شه رمه زارن. ^(۵)

له ژباننامه ی حه سه نی کوری عه لیه وه گرنگی شهو نوێژ فه ریه بین، له شه ودا مرۆژ نه توانی إخلاص له دلیا بجینی، به نه ندازه ی چاندنه که ییش به ره مه می چاکه له دلندا نه بی، هه رچاکه یه که ییش رو به ره که ی فراوان بویه وه نه وه له هه موولایه که وه روناکی داینه پۆشیی: ﴿إِنَّ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا﴾ [الأنفال: ۷۰].

۱ - عیون الأخبار (۳ / ۵) الحسن بن علی، لا ۲۷.

۲ - الزهد لابن حنبل، لا ۱۷۱، ره بان اللیل (۱ / ۴۰۳) للغانی.

۳ - الایمان اولاً، لا ۱۷۲.

۴ - صحیح الجامع، رقم ۳۷۰۱ السلسله الصحیحه رقم: ۱۹۰۳.

۵ - الایمان اولاً، لا ۱۷۳.

شهو نوڙی له گرنګرین پایه ی سویاسگوزاریه، که حه سنی کوری (ﷺ) نه غامیداو، سویاسکردنی خویه له سهر نه و نازونیمه ته ی که نازمیردری، بنده ی سویاسگوزاریش نه و هیه، که شوینه واری نیمه ته ی به سهره وه دیاره و نه و پری شوینه واری نیمه تیش پیوسته له سهر بنده ده رکوی له زیاتر ملکه چکردن و چه مینه وه به گوره پراگرتنی خوی به خشنده. (۱)

خوی پوره دگاریش نه فرموی: ﴿وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ (۸) أَمْ مَنْ هُوَ قَائِمٌ أَنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ [الزمر: ۸، ۹] له تم نایه ته پیروزه دا له باره ی دوو کومه له ی خه لکینه وه قسه نه کات، که خوی گوره نیمه ته ی پیداون، یه که م کومه له نه زمونیکی سه خندا تیپه ر بووه و له تنگ و چه له مه دا بووه و به راستگویییه وه داوای خوی کردووه و کیشوه نارچه تیه که لاچوه، به لام سویاسی نه کردووه گه پراوته وه باردوخی خوی، نه وی تریش له ریگه ی سویاسگوزاریه وه به رده وام بووه و، به دوعاو کروزانه وه بوخوی ریگه ی سویاسگوزاری گرتوته بهر، خوی گوره ش ناوها باسی هه ردوو حالت ته کات: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ [الزمر: ۹] هه ردوو وه کو یه ک نابن نه وانه ی که مافی سویاس و نازونیمه ته زانن و نه وانه ی که نایزانن. (۲)

شاعیریش ده لی:

القانتون المخبتون لربهم	الناطقون بأصدق الأقوال
یحیون لیلهم بطاعة ربههم	بتلاوة وتضدع وسؤال
وعیونهم تجری بفیض دمعهم	مثل أنهمال الوابل المطال
فی اللیل رهبان و عند جهادهم	لعدوهم من أشجع الأبطال

۱ - هه مان سه رچاوه ۱۷۴.

۲ - ایمان اول، لا ۱۷۵.

بوجهم أثر السجود لربهم وبها أشعة نوره المتلالي^(۱)

واته: نهوانه‌ی بکرؤزیه‌وه په‌روه‌رد‌گاریان به‌راست‌ترین قسه‌یاده‌که‌نه‌وه و له‌گو‌پرایه‌ئی په‌روه‌رد‌گاریان به‌قورئان خویندن و ملکه‌چی وپاران‌ه‌وه و شه‌وانیان زیندو ده‌که‌نه‌وه و چاوانیان وه‌کو بارانی به‌خور فرمیتسکی لی‌ئ‌ه‌باری، له‌شه‌ودا گو‌شه‌گیر و خواپه‌رستن و له‌جه‌نگی دوژمنا نیشانیدا له‌نازات‌ترین پال‌ه‌وانن، به‌رویاندای شوینه‌واری کړنوش‌بردنیان بؤ په‌روه‌رد‌گاریان دیاره و تیشکی رووناکي لیوه‌دیاره.

حسه‌نی کوری علی(ﷺ) حه‌جی زؤر ده‌کرد، عبدالله کوری عباسیش وه‌تویه‌تی:

له‌یه‌ک شتدا په‌شیمانیم کی‌شاوه، نه‌وه‌یه له‌گه‌نجیدا به‌پیاده حه‌جم نه‌کرده‌وه، بی‌گومان

حسه‌نی کوری علی(ﷺ) بیست و پینج جار به‌پیاده‌یی حه‌جی کردوه، نه‌مه‌ش به‌لگه‌یه

له‌سه‌ر گه‌وره‌یی حه‌ج به‌پیاده له‌گه‌نجیه‌تیه‌که‌یدا سی‌ جاریش سه‌روه‌ته‌که‌ی دابه‌ش کردوه،

نه‌وه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر گه‌وره‌یی حه‌ج‌کردن به‌پیاده‌یی، پال‌پشتی نه‌وه‌گه‌وره‌یی‌ه‌ش

په‌شیمانیه‌که‌ی ابن‌عباسه(ﷺ) له‌وه‌ی رؤژگاری گه‌نجیه‌تیه‌که‌ی به‌پیاده‌یی حه‌جی

نه‌کردوه و حسه‌نیش له‌وه‌دا به‌رده‌وامی هه‌بووه له‌و نازارو نار‌ه‌حه‌تیه‌ی له‌حه‌جدا

بینیوتی، نه‌وه‌ش به‌لگه‌یه له‌هیزی باوه‌ری و نار‌ه‌زوی راست‌گو‌یانه‌ی له‌زیاتر کردنی

کاری چاکه‌دا، مه‌به‌ستیش له‌به‌پیاده رؤیشتن بؤ‌حه‌ج له‌مه‌که‌وه بؤ‌عه‌ره‌فه و پاشان

له‌عه‌ره‌فه‌وه بؤ‌مه‌که‌که مه‌به‌ست له‌وه نیه حاجی به‌پیاده وه له‌ده‌ولته‌تی خویدا بؤ‌حه‌ج

ده‌ریچی^(۲)، له‌ژیانی حسه‌نی کوری علیه‌وه گرنگی گه‌شت کردن بؤ‌مالی خوا‌فیر ده‌بین،

هر چؤن باردؤ‌خمان ریگه‌یدا و مال و بارمان له‌بار بوو، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرمویه‌تی:

((تابعوا بین الحج والعمرة، فإن متابعة بينهما تنفي الفقر والذنوب كما ينفي الكير خبث

الحديد)).^(۳)

۱ - رمان الليل (۱ / ۳۶۵).

۲ - التاريخ الإسلامی (۱۹ / ۲۲).

۳ - الإیمان أولاً: ۶ / ۲۴۹.

بۆیه حسن به پیاده حه جی کردوه هندی له پریوایه ته کانی شدا باس ده کری که بیست و پینج جار جوامیتریانه رایپه راندووه ^(۱)، ده لئی: شهرم له پهروه ردگار نه کهم که پینی بگه م به پیاده بۆ مالی نه رۆیشتم ^(۲)، حسن (ﷺ) زۆر بیده نگ و له سهر پریبازی با پیره ی (ﷺ) به ندایه تی ده کرد.

۳. دنیا به که مگر تنی (زهده).

حسن (ﷺ) له پریگه ی ژیا نی له گه ل قورئانی پیروز و هاوه لیه تی کردنی نه میری ئیمانداران علی (ﷺ) باوکیه وه و بیر کردنه وه ی له م ژیا نه دا تیگه یشت که دنیا شوینی تا قیکردنه وه یه، به قورئان پهروه ردکرا و باش نه و ئایه تانه ی له گو ی گرت، که باس له دنیا سوکی و دا بران و خیراتیا چو نی نه کات، هه موو رۆژی سوره تی (کهف) ی نه خوینده وه ئایه تی: ﴿وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ فَأَخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا (٤٥) الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾ [الکھف: ٤٥: ٤٦] ده گه یشت، نه وه ش به لگه یه له سهر سووکی دنیا و تیا چونی هه موو خو شیه کانی و ملنا نیه تی روه و تیا چوون.

خوای گه وه رونی کردۆته وه که دنیا خیرا تیا ده چی و نامینی، نه وه به لای که سی ژیره وه نا شیرینی نه کات که شانازی به دنیا وه بکات ^(۳)، ﴿وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾ [الکھف: ٤٦] واته: کاره چاکه کان و کرداره گو پرایه لیه کانی وه کو نو یژه کان با شترین پادا شت و گه وه ترین نزیکبونه وه یه له خوا و مانه وه ترین شوینه واری هیه، که پادا شته که ی بۆ خا وه نه که ی نه گه ریته وه، با شترین ئومیدیشه که خا وه نه که ی له ئاخیره تا پادا شتیك و ره ده گریت که له دنیا دا ئومیدی بۆ هه بووه. ^(٤)

١ - تاریخ ابن عسکر (١٤ / ٧٢).

٢ - هه مان سه رچا وه (١٤ / ٧١).

٣ - التفسیر المنیر (١٥ / ٢٥٩).

٤ التفسیر المنیر (١٥ / ٢١٦).

حسه‌نی کوری علی له‌سەر ڕێبازی پیغه‌مبهری باپیری (ﷺ) په‌روه‌رده‌بوو که زان‌ترین
 خه‌لق بوو به‌رامبهر دونیا، چونکه پیغه‌مبهر (ﷺ) فه‌رمووی: ((لو کاتن الدنیا تعدل عند
 الله جناح بعوضه ما سقى كافراً شربة ماء))، دونیا نه‌گه‌ر با‌له می‌شیک قیমে‌تی هه‌ بوایه
 لای خواوه‌ نه‌وا بێ باوه‌ر قومی ناوی تیا نه‌ده‌خوارده‌وه^(۱)، هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی: ((ما
 الدنيا في الآخرة الا مثل ما يجعل أحدكم في اليم فلينظر بما ترجع))، دونیا له‌چاو ناخیره‌تدا
 وه‌کو نه‌وه‌ وایه‌ یه‌کی له‌نیوه‌ په‌نجه‌ بخاته‌ نیئاوایکه‌وه‌ پاشان ده‌ریبه‌ینی پاشان ب‌روانی
 که‌چی هیناوه‌ته‌ده‌ر له‌و ئاوه‌وه^(۲) پیغه‌مبهر (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((الدنيا سجن المؤمن
 وجنة الكافر))، دونیا به‌ندیخانه‌ی نیماندارو به‌هه‌شتی بێ باوه‌ره^(۳) بێ گومان نه‌میری
 نیمانداران حسه‌نی کوری علی (ﷺ)، به‌په‌روه‌رده‌ی قورئانی و پیغه‌مبهری کاریگه‌ریبوو،
 له‌راستگۆترین نمونه‌ی موسلمانه‌کان بوو له‌ زوهد و دونیا به‌که‌م گرتندا.

له‌ زوهدا به‌نونه‌ ده‌هینرایه‌وه‌ و درێژه‌ی نه‌و باسه‌یه‌شت بۆیاس ده‌که‌ین:

سوربوونی مرۆڤ له‌سه‌رگه‌وره‌یی و ده‌سه‌لات زیاتره‌ له‌ سوربوونی له‌سه‌ر سه‌روه‌ت و
 سامان، هه‌روه‌کو چۆن داواکردنی گه‌وره‌یی دونیا و سه‌رۆکایه‌تی کردن به‌سه‌رخه‌لکی و
 گه‌وره‌نواندن له‌زه‌ویدا له‌داواکردنی سه‌روه‌ت به‌سه‌ربه‌نده‌وه‌ زیاتره‌، زیانی گه‌وره‌یه‌ و به‌که‌م
 کردنی سه‌خته‌، چونکه سه‌روه‌ت و سامان و گه‌یشتن به‌سه‌رۆکایه‌تیکردندا نه‌به‌خشێ،
 سوربوونیش له‌گه‌وریدا دووجۆره‌:

یه‌که‌مین: داواکردنی گه‌وره‌یی بۆ ده‌سه‌لات و سه‌روه‌ت، نه‌مه‌ش زۆرترسناکه‌ و به‌
 زۆریش چاکه‌ی ناخیره‌ت و گه‌وره‌یی ڕێژه‌که‌ی ناهێلێت، خوای گه‌وره‌ فه‌رموویه‌تی: ﴿تِلْكَ
 الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ
 لِلْمُتَّقِينَ﴾ [القصص: ۸۳].

۱ - سنن الترمذی رقم: ۴۱۱۰ صحیح غریب.

۲ - المسلم، رقم: ۲۸۵۸.

۳ - مسلم، رقم: ۲۸۵۶.

که من نه و که سانه‌ی له سه ره ژکایه تی کردنی دنیادا قیامه تیان مسؤگه رکردبی^(۱) ههروه‌ها پیغه مبه‌ر (ﷺ) به (عبدالرحمانی کوری سُم)ی فهرموو: ((یا عبدالرحمان لا تسأل الإمارة فإنك إن أعطيتها عن مسألة وكلت اليهان وإن أعطيتها عن غير مسألة أعنت عليها))، نه‌ی عبدالرحمان داوای نیماره وه وه دهسه لات مه که، چونکه گه ریاشت راپه راند پاداشت ده‌دری و گه ره به پی خوی نه نجامت نه‌دا شه‌وا سزای له سه ره وردگری و په شیمانی نه کیشی.^(۲)

له أبوهریره وه (ﷺ) که پیغه مبه‌ر فهرموویه تی: (إنکم ستحرصون علی الإمارة وستکون ندامة یوم القیامة فنعمت المرزعة وبئست الفاطمة)، ئیوه له سه ره وه رگرتنی کارو بارو دهسه لات سورو به جۆشن بیگومان له قیامه تدا په شیمانی کیشانه.

بیگومان خۆش ویستنی سه‌روه ت و دهسه لات و سوربوون له سه‌ریان ئاینی مرؤژ و یران ده کهن، مه گه ره حم به وه که سانه بکات ده‌نا ئاینیان نامیتی، پیغه مبه‌ر (ﷺ) فهرموویه تی: ((ما ذئبان جائعان أرسلا فی غنم بأفسد لها من حرص المرء علی المال والشرف لدينه))، به قه ده ئه وه‌ی سوربوونی مرؤژ له سه ره سه‌روه ت و گه وه‌یی بو دینه که‌ی خراپه‌یه، نه وه‌نده‌ی دووگورگی برسی بو سه ره مه‌ر مه ترسی نیه که وه‌یرانیان بکه‌ن و قریان به که‌ن.^(۳)

بنچینه‌ی خۆشه ویستی سه‌روه ت و گه وه‌یی، خۆش ویستنی دنیایه، بنچینه‌ی خۆش ویستنی دنیاش شو تیکه وتنی ئاره زوه.^(۴)

وه‌بی کوری مونبه‌یش ده‌لی: له شوین که وتنی ئاره زوو (هوی) ئاره زوو بونی له دنیایا و ئاره زویشی تیایدا خۆش ویستنی سه‌روه ت و شوره‌ییو دهسه لات، له خۆش ویستنی سه‌روه ت و گه وه‌یی ش هلال کردنی هه‌رامه کانه^(۵) بزیه په‌روه‌ردگاری بالا ده‌ست له سوره‌تی النازعات ده فهرمووی: ﴿ فَأَمَّا مَنْ طَغَى (۳۷) وَأَكْرَأَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (۳۸) فَإِنَّ

۱ - ما ذئبان جائعان إبن رجب لا ۳۳.

۲ - البخاری رقم: ۶۶۲۲.

۳ - الإحسان فی التقریب الصحیح إبن حبان، رقم: ۳۲۱۸، حسن الصحیح.

۴ - شرح الحديث ما ذئبان جائعان إبن رجب، ۷۱۶.

۵ - هه‌مان سه‌رچاره، لا ۷۱.

الْجَحِيمِ هِيَ الْمَأْوَى (۳۹) وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى (۴۰) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى ﴿ [۳۷- ۴۱] دهروون، که حزبه پله به رزی ده کات به سهر به نه وهی ره گهزه کهی خویدا و لهویشه وه خو به گه وره زانی و نیره یی دروسته بی، به لام که سی ژیر کیپر کی بوئو پله همیشه به رزه دا نه کات که تیایدا هاوسی و تزیکی خواو و ده دست هیئهری ره زامه ندی خویه و ناره زوو حزی به و پله و پوچ و هه لوره یوهی نیه که تورپه یی خواو نزمی و دوری و دهر کردنی له ره همه تی خوا و سزای شه دات، شه دووهم پله یه داریه یی که سه رزه نشتکراوه خو به گه وره زانی گه وره نواندنی ناحه قانه یه له زه ویدا، پله داری یه که م و سوربوونیش له سهری هه لزاوه و پیادا هه لزاوه، له نایه تیکی تر خوی گه وره فه رموویه تی: ﴿ خِتَامُهُ مِسْكَ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴾ [المطففين: ۲۶].

وه هییی کوری و هردیش و وتهویه تی: نه گهر توانیت کهس نه توانی بو تزیکبونه وه له خوا پیشت بکهوی شه وه هه ولبده^(۱)، پیش پرکی بو کاری چاکه هه مووکات ره وایه، مرؤف نابی له هه ولدان بو کاری چاکه به کهم رازی بیث له کاتیکا توانای چاکه کردنی زورتری هه بی.

شه وکه سه ی له کاری چاکه دابری، سبه یینی خاونه که ی داخ و په ژاره ده چیژی و سهر شوپی شه یینی، شه وکه سه یه^(۲)، شه تیگه یشتنه کامل و قولش به رازیبون به و پاداشته ی لای خوا هه یه و به پاراستنی خوینی موسلمانان، له پادشایه تی و ده سه لات دهستی هه لگرت و دوور که وته وه له پله داری دونیاو به جی هیشت له کاتیکا له هیژو ده سه لاتیکی گه وره دابوو، بیگومان فه رموویه تی: نیسقان و خوینی عه ره بم له ده ستدا بوو، ناشته وایی هه رکه سم بگردایه ناشته وایان نه کردو، جهنگی هه ر که سم بگردایه جهنگیان ده کرد، به لکو له بهر ره زامه ندی خوا دهستم لی هه لگرت.^(۳)

۱ - هه مان سه رچاوه، لا ۷۲.

۲ - هه مان سه رچاوه، لا ۷۳.

۳ - البداية والنهاية (۱/۲۰۶).

له رېوايه تيكي تردا ده لى: ... به لام ته تر سام له پژوی قیامه تدا حفتا هزار یان هه شتا هزار، که متر یان زیاتر بیت و هه موویان خوینیان لى بچوړى و خواى گه وره به منى کوکاته وه و نه وانیش داواى مافى خوینام لى بکن. (۱)

بېنگومان دواى کزچى دوايى على حفتا هزار کهس به يعه تيان به حه سه نى کورى على دا (۲)، نه ویش وازى هینا و دای به معاویه و فرموى: له سه رده ستى من دلؤپیک خوین ناپژورى (۳)، له رېوايه تيكي تریشدا فرمويده تى: قهت حه زم نه کردوه تو زقالیک له لاشه ی نومده تى محمد خوینى لى بچوړى، زانیومه چى شتيك سودی بوم هه یه و چى شتيك زیانم لى نه دات، بویه بگه رینه وه شوین و جینگه ی خو تان. (۴)

۴. به خشین و سه خاوه تیه که ی:

خوپه وشتى سه خاوه تى و به خشین له پیناوى خوادا له و خوپه وشته قورثانیه یه، که ده روون پاکه کان پییه وه و ه سف دارن و له که سایه تى حه سه نى کورى عه لیدا (ﷺ) به رجه سته بوو، قورثانى پیروژ به گه وره باسى به رچاو تیر ده کات و نه و ه سفه جوانه ش له یه که مین شوینی قورثانى پیروژدا خواى گه وره فرمويده تى: ﴿الم (۱) ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ (۲) الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿۱﴾ پاشان و ه سفیان ده کات به: ﴿أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ [البقره: ۱، ۵].

بېنگومان نه میرى نیمانداران حسن به به ها قورثانیه کان و سونه تى پیغه مبه ر کاریگه ربوو، نه و کاریگه ریه ش له ده روونیدا رهنگی دایه وه و، شوینه وارگه لیکی بؤ وه جى هیشتون، که به لگه ی ره سه نیه تى و ریشه دارى ره وشتى به رچاو تیری و به خشینه گه وره که یه تى.

۱ - تاریخ دمشق (۱۴ / ۱۵۴).

۲ - هه مان سه رچاوه (۱۴ / ۹۸).

۳ - هه مان سه رچاوه.

۴ - هه مان سه رچاوه (۱۴ / ۸۹).

بینگومان که سیکی سه‌خی بوو له یارمه‌تی دانی هه‌ژاران، چۆن به‌وشیویه ناییت، که له گه‌نجیه‌تیدا پیری دا له مائی، که مائی پیغه‌مبه‌ری خوا بووه (ﷺ)، که به‌خشینی داوه و له‌هه‌ژاری نه‌ترسی، ئەو خورپه‌وشته پیرۆزه‌ی پی گه‌یشت و له‌مندالیه‌تیدا ده‌رونی خۆی پی گۆشکرد، سه‌خاوه‌تیه‌کەشی بوو به‌په‌ندو نمونه‌ی جوانی و پیشه‌وای پیاوه‌گه‌وره‌کان.^(۱)

له‌وانه: محمدی کوری سیرین فرموویه‌تی: حه‌سه‌نی کوری علی سه‌د هه‌زاری به‌یه‌ک پیاو داوه، سعدی کوری عبدالعزیزیش ده‌لی: حسن له‌پالێ خۆیدا گوی ی له‌پیاوه‌ک بووه و لی پاراوه‌ته‌وه، که ده‌هه‌زار دره‌می پی بدات، بۆیه شه‌ویش چۆته ماله‌وه و شه‌و بره‌پاره‌یه‌ی بۆناردوه^(۲)، گێپراویانه‌ته‌وه که له‌دیواریکی مه‌دینه‌دا غولامیکی بینیه‌وه که کولیره‌ی خواردوو له‌ویدانانی به‌سه‌گیتک داوه، به‌غولامه‌که‌ی وتوو: چی وه‌های لیکردوی شه‌م کاره‌بکه‌ی شه‌ویش ده‌لی: شه‌رم شه‌کم نان بخۆم و خواردن به‌و نه‌ده‌م، حه‌سه‌نیش پی فرمووه: شوینی خۆت به‌جی مه‌هیله‌ تا شه‌گه‌ریمه‌وه، بۆیه چۆته لای گه‌وره‌که‌ی و کرپویه‌تی و شه‌وه‌وشه‌شی کرپوه که‌تیایدا بووه و نازادی کردوه دیواره‌کەشی پینداوه، غولامه‌کەش پی وتوو: شه‌ی خۆشه‌ویست شه‌و دیواره‌ت به‌خشیه شه‌وه‌که‌سه‌ی منت پی به‌خشی.^(۳)

شه‌بو هارون العبدیش ده‌لی: بۆ حه‌ج ده‌رچوین و چوینه شاری مه‌دینه‌وه و چوینه لای حه‌سه‌نی کوری علی و باسی حال و باری ریگه و کاروانی خۆمانان بۆکرد، کاتیک به‌جیمان هیشته بۆه‌ریه‌که‌مان چوارسه‌د دره‌می نارد، ئیمه‌ش گه‌راینه‌وه و ووتمان: که ده‌وله‌مه‌ندین و پاره‌مان هه‌یه، شه‌ویش فرمووی: چاکه‌کم بۆمه‌گه‌رپینه‌وه شه‌گه‌ر شه‌م حاله‌م نه‌بوایه شه‌وه بۆ ئیوه ئاسان ده‌بوو، به‌لام من هاوکاریتان ده‌کم، خوای گه‌وره به‌به‌نده‌کانی له‌پۆژی عه‌ره‌فه‌دا بیری مه‌لائیکه‌ته‌کانی شه‌هینیه‌ته‌وه.^(۴)

۱ - الدوحة النبوية الشريفة. لا ۸۴.

۲ - تهذيب الكمال (۶/۲۴۴).

۳ - البداية والنهاية (۱۱/۱۹۶).

۴ - سير أعلام النبلاء (۳/۲۶۱).

ئەو ھەيھەتە ھەسەنى كۆرپى ەلى(ﷺ) ھاوكارى ئەو ھەججانەى كىردووه و ئەو پارەيەى پىداون، سەربارى زانىنى دەست پۇشتويان، ئاخۇ گەر خاوهن پىويستى و ھەژارى بونايە چۇن ئەبوو، كاتىكىش دەريان خست كه پىويستيان بەو پارەيە نيە، ئەو پارى نەبوو ئەوپارەيەيان بۇ بگەرپىنتىتەو، ئەو ھەش بەلگەى بەھىزە لەپالئەرى دەرونى پووه سەخاوتى و بەرچاوتىرى، ئەو ھەشى لەبىر نەكرد، كه ھاوكارىيان بكات لەو ھى چى لەو ھاكترە و باسىشى لەگەرەيى پۇژى ەەرەفە كىرد، كه خاوى گەرە پىيانەو بەسەر فرىشتەكاندا(عليهم السلام) شانازى ئەكات. (۱)

لە ەبدالله كۆرپى ەمرىشەو ە كه دەلى: ابن عباس لە ھەسەنى كۆرپى ەلەو ە پىوايەتى كىردووه: خاوى گەرە سى جار مالى خۇى دابەش كىردووه، ئەمەش نمونەيەكى جوانى سەخاوتىە، ھەسەنى كۆرپى ەلى(ﷺ) سى جار مالى كەى دابەش كىردووه، لە لىپرسىنەو ەى دەرونى خۇيدا ورده كار بوو، وەكو ئەو ھى كارىكى پىويست راپەرپىنتىت، بەو ھەش لەكارى چاكە كارىدا بۇ موسلمانان خۇى كىردبوو پىشەنگ. (۲)

بىگومان ەسن(ﷺ) سەخاوتىرەن كەسانى سەرەمى خۇى بوو (۳)، لەنىو سەخاوتەكاندا ژمىردراو (۴)، لەباسى سەخاوتىەكاندا ئەو ەيە، معاويەى كۆرپى أبوسوفيان سەد ھەزار درەمى بۇناردووه و، ئەو پىش لەنىو كەسانى ئامادەبوذا دابەشى كىردووه و ھەريەكەيان دەھەزارى بەركەوتووه. (۵)

لەو ھەوالبانى تر ئەو ەيە چووتە لای ئوسامەى كۆرپى زەيد كەقسەى لەگەل خۇيدا دوواو ەتوويەتى: ئاى چەندە ناخۇش و خەفەتاويە، ەسن پى وتو: مامە چ شتىك خەفەت بارى كىردووى؟ پى ووتو: ئەى كۆرپى پىغەمبەرى خوا(ﷺ) قەرزىكى شەست ھەزار درەمى قەرزارم و تواناى دانەو ەم نيە، ھەسەنىش دەلى: خۇم قەرزەكەت بۇ

۱ - التاريخ الإسلامى (۱۷ / ۱۳۶).

۲ - التاريخ الإسلامى (۱۷ / ۱۳۷).

۳ - المحاسن والمساوى، لا ۵۵، الحسن بن علي، لا ۳۲.

۴ - الحسن بن علي، رسالة ماجستر، لا ۳۲ بلاو نەكراروتووه.

۵ - البداية والنهاية نقلًا عن الحسن بن علي، لا ۳۲.

ئەگەر ئىنمەۋە، ئوسامەش وتوۋىيەتى: خوا قەرزت لەسەر لاپەرى ئەى كورپى پىغەمبەر بەراستى خواباشى زانىوۋە چۆن پەيامى خۆى ئەنپىرى. (۱)

خەلكى شاھىتەيان بۆ سەخاۋەتى حسن (ﷺ) داۋە، بەلگەى ئەۋەش ئەۋەيە ئەغرابىيەك چوۋەتە مەدىنە و داۋاى ھاۋكارى كردوۋە، ووتويانە پرۆ لاي ھەسەنى كورپى على كورپى ئەبو تالەيب (ﷺ) يان عبدالله كورپى أبو جعفر يان سەئىدى كورپى ۋەقاص، بۆيە چۆتە لاي سەئىدى كورپى ۋەقاص و ئەۋىش بىرىك پارەى پىداۋە. (۲)

يەككىكى تر لە نمونەكانى سەخاۋەتى ھەسەنى كورپى على (ﷺ) پىى و تراۋە: كىى خۆشترىن ژيانى ھەيە؟ دەلى: ئەۋكەسەى لەژيانى خۆيدا خەلكى تر بەشدار بىكات، پىى و تراۋىشە كىى خراپترىن خەلگە؟ دەلى: كەسىكى خۆشگوزەران خەلگى ھەژار نەكاتە ھاۋبەش لەمالى خۆى. (۳)

لە ھەسەنى كورپى على (ﷺ) پىسىار كراۋە: لەبەرچى ئىمە تۆ ئەتەبىن كاتىك كەسىكى سۈالگەر داۋات لى دەكات دەستى ھاۋكارى بۆ درىژ دەكەى لە كاتىكاخۆشت ھەژار بىت، ئەۋىش فەرموۋىيەتى: من لەخا داۋانەكەم و ئارەزوۋى ئەۋە ئەكەم خۋاى گەورە بۆم ئەيگەر ئىنئىتەۋە و، نىعمەتى خۆيم بەسەردا ئەرژىنى بەۋ مەرچەى نىعمەتەكانى بەسەر خەلگىدا بىرژىنم، بۆيە ئەترىسم ئەگەر من يارمەتى خەلگ نەدەم خۋاى گەورەش لە نىعمەتەكانى خۆى بى بەشم بىكات (۴)، ھەسەنى كورپى على (ﷺ) لە سەخاۋەتى و چاۋتېرىدا جىاۋازى نەكردوۋە لەنىۋان دەۋلەمەند و ھەژار گەورە و بچووك، دۋور و نزىك، چونكە ئەۋ دەروونەى كە بۆ بەخشىن ئاسودە بوۋە، لە سەخاۋەتيدا سىروشتى كردوۋە كە چىژى لەبەختەۋەر كىردنى خەلگىدا بى (۵)، لەبەر رەزامەندى خۋاۋ وىستى پاداشت ئەۋە ئاسودەبى تىادا ئەبىنى، حافىز ئىبراھىمى شاعىرىش لەۋەسفى حسندا (ﷺ) دەلى:

إني لتطربني الحلال كريمه
طرب الغريب بأوبة وتلاقي

۱ - الحاسن والمسارنى، لا ۵۷.

۲ - غاية المرام، غزالدين القريش (۱/۹۵).

۳ - تاريخ اليعقوبى (۲/۲۲۶، ۲۲۷).

۴ - نصيحة الملوك، لا ۴۳۸ للمارودى.

۵ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۸۴.

ويهزني ذكر المروءة والندی
 بين الشمائل هزة المشتاق
 فإذا رزقت خليقة محمودة
 فقد اصطفاك مقسم الأوراق
 فالناس هذا حظه مال، وذا
 علم، وذاك مكارم الأخلاق

واته: من په‌وشت جوانی زور دلخوش و ئاسودهم ئەکات، هه‌روه‌کو چۆن که‌سانی
 غه‌ریب به‌ که‌س و کار و خزمان شاد و خوشحال ده‌بن، باسکردنی پیاوه‌تی و جوامی‌پیش
 له‌خوشیدا ته‌زی به‌لله‌شما ئەهینێ.

گه‌ر تۆ خوره‌وشتیکی جوانت وه‌رگرتبێ، ئەوه‌دابه‌شکه‌روه‌ی رۆزیده‌ران تۆی پاک و
 پاراو هه‌لبژاردوه‌، بۆیه‌ خه‌لکیک هه‌یه‌ خواسه‌روه‌تی پێداوه‌ و هه‌شه‌ زانستی پێدراوه‌ و
 ئەویتی‌پیش په‌وشت جوانیه‌کانی پێ دراوه‌.

له‌ علی کورپی ئەبی تالیبه‌وه (عليه السلام)، که‌ ووتاری بۆ خه‌لکی ده‌دا، پاشان ده‌یفه‌رموو:
 برازاکه‌تان هه‌سه‌نی کورپی عه‌لیه‌ سه‌روه‌تیکی کۆکردۆته‌وه‌ و، ده‌یه‌وێت به‌سه‌رتاندا
 دابه‌شی بکات، خه‌لکی ئاماده‌بوو، هه‌سه‌نیش هه‌ستاو فه‌رموو: ته‌نیا بۆ هه‌ژاره‌کان کۆم
 کردۆته‌وه‌، بۆیه‌ نیوه‌ی خه‌لکی هه‌ستایه‌ سه‌رپێ، پاشان یه‌که‌مین که‌سیک له‌و ماله‌ی
 وه‌رگرت ئەشه‌سی کورپی قه‌یس بوو. (۱)

له‌ ژيانی هه‌سه‌نی کورپی علی یه‌وه‌ فی‌ر ده‌بین سه‌ره‌تای ر‌ووله‌ خواکردن و خو‌ر‌زگار
 کردن له‌وشتانه‌ی په‌یه‌ه‌ندیان به‌دونیاه‌ هه‌یه‌و خو‌ر‌ ده‌ر باز کردن له‌ په‌زیلی په‌یه‌ه‌سته‌ به
 مال به‌خشین له‌ر‌ینگه‌ی خوادا تاوه‌کو ئەبیته‌ سروشت و له‌سه‌ره‌ه‌تدا دنیا به‌که‌م وه‌رده‌گرێ
 و خو‌شه‌ویسته‌یه‌که‌شی له‌د‌دا ده‌رده‌چی، و، خاوه‌نه‌که‌شی به‌زیاتر بونی دلخوش نابێ و
 به‌که‌م‌بونیسی د‌ته‌نگ نابێ، وه‌کو خ‌وای گه‌روه‌ ئەفه‌رموێت: ﴿لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا
 فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ [الحديد: ۲۳] هه‌روه‌کو چۆن
 صدقه‌ کاریگه‌ری گه‌وره‌ی هه‌یه‌ له‌پاک‌کردنه‌وه‌ی ده‌رون‌دا، سو‌دگه‌لیکی گه‌وره‌ی دیکه‌شی
 هه‌یه‌ له‌د‌نیا و ئاخیره‌تدا، له‌وانه‌:

۱ - الطبقات (۱/ ۲۷۸) إسناد صحیح.

* (صدقه) باشتيرين وه به رهينهري سهروهت و سامانه .

له نه بو هورهيره وه (ﷺ) ده لئى: پيغه مبهري خوا (ﷺ) فرموويه تى: هه ركه سى دهنكه خورمايه كى پاك و جوان بيه خشى، خواش ته نيا پاك و جوانى قبوله، نه وه خوا به ده ستى راستى قبولى ده كات و، پاشان بۆ خاوه نه كهى به خيوى نه كات، ههروه كو چۆن يه كى له نيوه ئيستره كهى به خيوكات تا وه كو هيندهى چيايه كى لى ديت. ^(۱)

* (صدقه) په رديه كه له بهردهم ناگرى دۆزه خدا:

عن عائشة (رضي الله عنها) قالت: قال رسول الله (ﷺ): ((يا عائشة استتري من النار ولو بشق تمره، فإنها تسد الجائع مسدها من الشعبان)) ^(۲)، واته: نهى عائشه خوت له ناگرى دۆزه خ بپاريزه گه به دهنكه خورمايه كيش بيت، وه كو چۆن برسى نه پاريزى ناوه اش له ناگر دوورت نه خاتوه .

* (صدقه) سيبهري خاوه نه كه يه تى له رۆژى قيامه تدا:

له عه قبهى كورپى عاميره وه (ﷺ) توويه تى: گويم له پيغه مبهري خوا (ﷺ) بوو فرمووى: تاوه كو كاروبارى خه لكى ليكده دريته وه هه موو مروقيك له ژير سيبهري سه ده قه كه يدايه. ^(۳)

* (صدقه) سزا لاده دات و مافى نيوان خه لكيش نه گه رپنيتته وه:

له نه بو سعيدى خودري (ﷺ) ده لئى: پيغه مبهري خوا (ﷺ) فرموويه تى: نهى كۆمه لهى ژنان (صدقه) بكه ن و زۆر داواى ليبوردن له خوا بكه ن، چونكه بينيم زۆرينه تان دۆزه خين، نيوه زۆر نه فرهت ده كهن و چاكه ي ميړده كاتتا ن له بير ده كهن. ^(۴)

۱ - صحيح متفق عليه .

۲ - صحيح الترغيب والترهيب للالباني ۸۵۵ .

۳ - صحيح الترغيب والترهيب للالباني، رقم: ۸۲۲ .

۴ - متفق عليه .

ابن حجریش ده‌لّی: لهو فەرموودەییەدا ئەوێ فێردەبین: کە سەدەقە سزا دورەخاتەوێ و تاوانی نیو دروستکراوەکان ناھێلێ. (۱)

لە دونیاشدا سودی زۆرو پڕ بەھایە و ئەو فەرموودانەشمان ھەیە، کە پشتگیری ئەو سودانە دەکەن، دەرمانن بۆ نە خۆشی و لادانی کارەسات و ئاسان بونی کاروبارەکان و بەدەست ھێنانی رزق و پارێزراو بوون لەتیاچوونی خراب و کوژێنەرەوێ توپیی خوا، سپینەوێ شوینەواری تاوانەکان. (۲)

بە راستی (صدقە) لەپێناوی خوادا پەییوەندیەکی توندو تۆلی ھەیە لەگەڵ رینگا گرتن بۆ لای خوا، ئامرازێکی کاریگەرە، ھەرەوێ کۆ لەو ئامرازە سەرەکیانەبە لە زیندووکردنەوێ دل و زیادکردنی ئیمان، بە راستی لە بەخشین و چاوتیتری و سەخاوتیدا ھەسەنی کۆری علی پێشەنگیکی جوانە بۆ ئێمە.

(صدقە) لە پێناوی خوادا یەکیکە لەگەورەترین دەرگاکانی بەھەشت، لەکەسانێتر زیاتر کلیلی ئاسانکارانەو لەرینگەییەوێ گەورەکانی ئەم ئومەتە لەمغونەکانی عثمان و عبدالرحمن کۆری عەوف و حسن و کەسانێتر رۆیشتنە بەھەشتەوێ، بۆیە لەم سەردەمە نوێیەدا پێویستە دەوڵەمەندانێ موسلمانان لەو دەرگایە بدن و، پشتگیری کیشەو گرتەپەرەواکانی ئیسلام و پڕۆژەکانی بانگەواز بۆ کردنی بدن بەوێ لەتوانایاندا، بەوێش پەرەزەماندنی خواو چوونەبەھەشت و ھاوکاری سەرخستنی ئاینی خواو فریاکەوتنی خواو پێویستیانە دەدەن و رزیلی نەکەن، چونکە خوای گەورە لەو پەرەزێلە ناپەرەختیان ئەکات.

۵. نەرمونیانێە کە ی:

ھەسەنی کۆری علی و مەرپوانی کۆری ھەکەم گەفتو گۆیان بوو، مەرپوان رۆیشتە لای و بەسەریدا تورپەرەبوو، ھەسەنیش بێدەنگ، ئینجا مەرپوان بەدەستی راستی داوینسی خۆی خوراند، ھەسەنیش (ﷺ) فەرمووی: لەنیۆبچی ئەی نازانی دەستی راست بۆ پروومەت و

۱ - فتح الباري (۱/ ۵۳۶).

۲ - الإيمان أولاً كيف تبدأ به، لا (۱۸۸ - ۱۸۹).

چەپیش بۆ داوینە، لەنیووجی، مەروانیش بیدەنگ بوو^(۱)، بیدەنگی حەسەنیش لیبووردنی بوو لەمافی خۆی، بەلام کە مەروان پێچەوانەیی سونەتی کرد، بۆخواو سونەت توپە بوو راستیشی بۆ روونکردەوه^(۲)، کاتیکیش حسن (ﷺ) کۆچی دوایی کرد، مەروانی کوپری حەکەم لەسەر تەرمەکە ی گریا، حسین ووتی: دەگری و زۆریش ئازارتدا؟ ئەویش ووتی: وەهام کرد تا نەرم و نیانی لیوہ فیڕم و ناماژە ی کردە چیاکە^(۳). لە ابن عائیشە ووتی: پیاویکی خەلکی شام دەلی: پۆیشتمە مەدینەو پیاویکم لەسەر ئیستریک بینى، لەو جوانترو پوختەترم نەبینبوو، بۆیە حەزم کرد بیناسم و لەو بارەیهوہ پرسیم، ووترا: حەسنی کوپری علی کوپری ئەبو تالیبە، بۆیە دلّم پڕ بەرق بوو بەرامبەری، ئیرەسیم بەرامبەر بە علی بۆ دروست بوو، کە کوپریکی وەهای هەیه، بۆیە بەرەو پووی پۆیشتم ووتم: تۆ کوپری علی کوپری ئەبو تالیبی؟ ووتی: بەلی کوپری عەلیم، منیش جینوم بەخۆی و باوکی دا، کەقسەو جینۆه کەم تەواو کرد، ووتی: وایزاتم غەریبە ی؟ ووتم بەلی: ووتی: گەر خانوت پنیوستە خانوت دەدەینی، پارەت پنیوستە هاوکاریت دەکەین، هەریپنیوستیەکت هەیه هاوکارەت ئەبین، ووتی: پۆیشتم و لەسەر زەوی کەسیتەرم لەو زیاتر خۆش نەدەویست، بیرم کردەوه چۆن مامەلە ی کردوو سوپاسم کرد و خۆم شەرمەزارکرد،^(۴) لەو هەلوپستە پیرۆزانە ی ژیانى حەسەنى کوپری عەلیەوه (ﷺ) نەرمویانی فیڕووین و چۆنیەتی راکیشانی کەسی دژ بە چاکەکردن بۆیان و، ئارامگرتن لەئازارو حەزکردن بەچاکە بۆیان، بۆئەوانە ی نەزانین نەناسینی راستە قینەکانیان بەسەردا زالە، بەچەسپاندنی فەرمايشتی خوا: ﴿ خذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴾ [الأعراف: ۱۹۹] حسن شوین کەوتوی باپیری (ﷺ) بوو، ئەو باپیرە یەیهی (ﷺ) لەنەرمونیانی و دەرون پاریزی و لەبەرامبەر ئەو خراپانە ی درابووہ پالی لە لوتکە ی نەرمونیانیدا بوو، سەرباری خراپە کاری و ئازاری بێباوہر و هاوئەلدارانی عەرەب، وەکو ژنەکە ی ئەبو لەهەب و أبوجەهل و ئوبە ی کوپری

۱ - سیر أعلام النبلاء (۳/ ۲۶۰).

۲ - الدرحة النبوية الشريفة، لا ۸۷.

۳ - تهذيب الكمال (۶/ ۲۳۵).

۴ - وفيات الأعيان (۲/ ۶۷، ۶۸).

خه‌له‌ف و گالته جاره‌کانی تری مه‌ککه^(۱)، عائیشه‌ی دایکی ئیماندارانیش (ره‌زای خوای لیّ بی) وه‌سفی خوره‌وشتی پیغه‌مبه‌ری خوای کردوه (ﷺ) ده‌لی: به‌خرابه وه‌لامی خرابه‌ی نه‌داوه‌ته‌وه، به‌لکو لی‌بوره بوو^(۲)، هه‌ر عائیشه ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر هیچ کات به‌ده‌ستی شتیکی نه‌هاو‌یشتوو به‌ ژنیّ یان خزمه‌ت‌گوزاری ته‌نیا له‌پیناو خوا نه‌بی، هه‌ر که‌سیّ خرابه‌ی به‌رامبه‌ر بگردایه تو‌له‌ی نه‌ده‌کرده‌وه، ته‌نیا له‌وه‌دا نه‌بی که‌سنوره‌کانی خوا به‌زینرابی و له‌پیناو خوا دا تو‌له‌ی ده‌سه‌نده‌وه.^(۳)

له‌ موغازی کوری نه‌سه‌وه (ﷺ) که‌پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((من کظم غیظاً - وهو قادر علی ان ینفذه دعاه الله یوم القیامة علی رؤوس الخلائق حتی یخیر من آی الحور العین شاء))، واته: (هه‌ر که‌سیّ توره‌یه‌که بخواته‌وه و توانای هه‌بی له‌وه‌ی نه‌نجامی بدات، نه‌وا خوای گه‌وره له‌ رۆژی قیامه‌ت و له‌به‌رده‌م دروست‌کراوه‌کانی بانگی ده‌کات تاوه‌کو کام حۆری نه‌وی هه‌لی بژیی).^(۴)

له‌ وه‌سفی نه‌رم و نیانیشدا شاعیر ده‌لی:

في الحلم ردع للسفيه عن الأذى وفي الخرق إغراء فلاتك أخرفنا
فتندم إذ لا تنفعك ندامة كما ندّم المغبون لما تفرّقنا

نه‌رم و نیانی قه‌لغانه له‌وه‌ی هه‌یج و پوج خرابه‌ بکات، نه‌فامیش له‌خشته‌ بردنه و تۆش نه‌فام مبه‌ه، چونکه په‌شیمانی نه‌شکی پی‌شیمانیش سوودی بۆتۆنیه، وه‌کو بی ناگاکان له‌دوای بیر‌کردنه‌وه په‌شیمانی نه‌کیشن.^(۵)

۱ - الأخلاق بين الطبع والتطبع، فيصل الحاشدي، لا ۱۳۹.

۲ - رواه الترمذي، رقم: ۲۰۱۶، وصححه الألباني في صحيح سنن الترمذي، رقم: ۱۶۶۰.

۳ - مسلم، رقم: ۲۳۲۸.

۴ - سنن الترمذي، رقم: ۴۷۷۷ حسنه الألباني صحيح الجامع (۲/ ۶۵۱۸).

۵ - الأخلاق بين الطبع و التبطن، لا ۱۵۱.

۶. خاکه رایبونی (تواضع)ی:

حسه‌نی کورپی عه‌لی (ﷺ) به‌لای کۆمه‌لی هه‌ژار تیپهر بوو خه‌ریکی خواردنی وورده نان بوون که له‌سه‌ر رینگه‌دا کۆیان کردبووه و نه‌یاغخوارد و بانگیان له‌حسن کرد تاوه‌کو به‌شداریان بی‌ت، نه‌ویش به‌شداریانی کرد و ووتی: خوا خۆ به‌گه‌وره زانانی خۆش ناو‌یت، کاتیشیک له‌و خواردنه بونه‌وه بۆ میوانداری بانگی کردن و نان و به‌رگی پیدان^(۱)

له‌ خاکه‌رایبه‌که‌دا نه‌وه‌یه جاریکیان به‌لای کۆمه‌له‌ مندا لیکدا تیپه‌را بوو خه‌ریکی نان خواردن بوون و داوه‌تی ده‌که‌ن بۆ نان خواردن، نه‌ویش به‌ده‌م داوه‌ته‌که‌یانسه‌وه ده‌پرات، پاشان نه‌یانباته‌وه مال و له‌چاکه‌ی خۆی نه‌یانبه‌خشی ووتی: ده‌ست و سه‌خاوه‌تی بۆ نه‌وانه، چونکه له‌وه‌زیاتریان نه‌بوو که خواردنیان پیدام، به‌لام نیمه نه‌وه‌مان هه‌یه که به‌وامان به‌خشی^(۲)، خوای په‌روه‌ردگاریش نه‌فه‌رمووی: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ [الفرقان: ۶۳].

سیفه‌تی (تواضع) نیشانه‌یه‌که له‌ نیشانه‌کانی خۆش ویستنی خوا بۆ به‌نده‌که‌ی، خوای گه‌وره‌ فه‌رموویه‌تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ [المائدة: ۵۴].

له‌ژبانی حسه‌نی کورپی عه‌لیه‌وه (ﷺ) سیفه‌تی خاکه‌رأبوون فی‌ره‌بین، شاعیریش ده‌لی:

تواضع كالنجم لاح^(۳) لناظر
على صفحات الماء وهو رفيع
ولاتك كالدخان يعلو بنفسه
على طبقات الجو وهو وضع

واته: وه‌كو نه‌ستیره‌ خاکه‌رأبه‌وه له‌سه‌رلاپه‌ره‌كانی ئاو بۆ ته‌ماشاشا كار ده‌ركه‌وه له‌ کاتیشیکدا نه‌ستیره‌ به‌رزه، وه‌كو دوکه‌ل مه‌ به‌خۆی به‌رزبیتته‌وه له‌ئاسمان دا نزم و پوچ بی.

۱ - حياة الإمام الحسن بن علي (۱/ ۲۹۱).

۲ - صلاح الأمة في علو الهمة (۵/ ۴۳۷).

۳ - الأخلاق بين الطبع والتطبع، لا ۱۲۸.

بیگومان پیغهمبهری خوا (ﷺ) پایه و ریژی گهوره ی نهم پیغشهوایه ی له نیو خه لکیدا ناشکرا کردوه، فرموده کانی (ﷺ) له بهاری حه سه نه وه زورگیراونه ته وه، ((إن ابني هذا سید)) نهم کورپی من سیده، ابن عبدالبریش فرموویه تی: فرموده کان له بهاری پیغهمبهره وه (ﷺ) زور هاتون که له بهاری حه سه نی کورپی علی فرموویه تی: ((إن ابني هذا سید وعسی الله أن یبقیه حتی یصلح بین فئتين عظیمتین من المسلمین))^(۱) واته نهم کورپی من سیده نومید نه که م خوای گهوره بیهیلتی تاوه کو ناشته وایی نیوان دوکومه لئی گهوره موسلمانان بکات.

لهم فرموده هیش هاتوه که جابری کورپی عبدالله ده لئی: که پیغهمبهری خوا (ﷺ) فرموویه تی: اینی ابني هذا - یعنی الحسن - سیدو لیصلحن الله به بین فئتين من المسلمین))^(۲) واته: نهم کورپی منه - واته حسن - سیده و خوای گهوره ناشته وایی نیوان کومه لئی موسلمانانی پی نه کات.

له سعیدی کورپی نه بو سه عیده وه ده لئی: له ته که نه بو هورهیره دا دانشتوبین و حه سه نی کورپی علی کورپی نه بو تالیب هات و سه لامی لیگردین، نیمه ش وه لامی سه لامه که یمان دایه وه، نه بو هورهیره ش ناگای له سه لام و هاتنی حسن نه بو، نه ویش رویش، ووقمان نه ی أبوهورهیره نه وه حه سه نی کورپی علی بو سه لامی لیگردین، نه ویش هه ستا و پی گه یشت و وتی نه ی به ریژم، ووتم: پی ی ده لئی نه ی به ریژم (سه دیدم)؟ وتی: من له پیغهمبهری خوا وه م (ﷺ) بیستوه فرموویه تی: نه مه سیده (إن سید)^(۳)، له جابری کورپی عبدالله وه که فرموویه تی: ((من سره أن ینظر إلی سید شباب أهل الجنة فلینظر الی الحسن بن علی))^(۴) واته: هه رکه سی حه ز نه کات بروانیته گهوره ی گه نجانی به هه شت بابروانیته حه سه نی کورپی علی، له نه بو سه عیدی خودریشه وه که ده لئی: پیغهمبهری خوا

۱ - البخاری، فضائل الصحابة (۷/ ۹۴).

۲ - الطبرانی فی الکبیر، رقم: ۲۵۹۷.

۳ - المستدرک (۳/ ۱۶۹) وقال الحاکم صحیح وأقره الذهبی.

۴ - صحیح ابن حبان (۱۵/ ۴۲۱، ۴۲۲)، مجمع الزوائد (۹/ ۱۷۸).

(ﷺ) فرموده‌ای: ((الحسن والحسين سيدا شباب أهل الجنة))^(۱)، واته: (حسن و حسین گورهی گه‌نجانی به‌هشتن).

کۆمه‌لی زۆری هاوه‌لانیس باسی گوره‌یی حسن و حسینان له‌به‌هشتدا بۆ ئیمه گواستۆته‌وه، ئه‌وه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی پێغه‌مبهری خوا (ﷺ) زۆرجار و له‌زۆر شوین کۆرو کۆبونه‌وه‌دا ئه‌وه‌پله‌یه‌ی ئاشکرا کردووه، پۆژگار و تێپه‌ربوونی مانگ و سالانیس په‌خساوی سیفته‌ی گوره‌ییان له‌سه‌ندا سه‌لماندووه، له‌ ریک‌خستنی خوادا بۆی له‌به‌ستنی ناشته‌وایی له‌گه‌ل معاویه‌دا پله‌ی به‌لوتکه‌ گه‌یشت، ئومه‌تی کۆکرده‌وه، بێگومان حسن گوره‌یه‌کی پایه‌ به‌رزبوو، حسن فیرمان ده‌کات که گوره‌یی به‌ توندو تێژی و خوین پرشتن و به‌فێرۆدانی سه‌روه‌ت و سنوربه‌زاندن نیه، به‌لکو گوره‌یی له‌پاراستن و نه‌هێشتنی رق و کینه‌یه.

بۆیه به‌ ناشته‌وایه‌تی و پارێزگاریکردن له‌خوینی موسلمانان گه‌یشت به‌ لوتکه‌ی ئه‌وه گوره‌یی و ده‌سه‌لاته‌ی که ئه‌وه‌که‌سه‌ی بیر له‌ هێز ده‌کاته‌وه و پێی نه‌گات و بۆی نه‌توانی. حسن ناشته‌وایی معاویه‌ی کرد و هه‌زاران که‌سی ته‌ماح‌بازیان تێدا‌بوو، به‌لام زۆرزۆری له‌دلسۆزه ئه‌مه‌که‌داره‌کانیش هه‌بوون، نه‌یویست به‌هۆی خۆیه‌وه دلوپی خوین برپێژری، یان له‌وپیناوه‌دا موسلمانیک نیشانه‌یه‌کی بریناوی پێیه‌وه‌بی، چونکه گه‌رگه‌وره‌یی بۆپاراستن و پارێزگری کردنی و خزمه‌تی هۆزو نه‌ته‌وه‌نه‌بی، ئه‌وه جۆریکه له‌ تاغوتی کویرانه و هه‌له‌دانی گیلانه‌وه ئه‌وه قوماربازیه‌ی که خوین پرشتن و کاولکاری و سه‌رشۆپیه‌ی له‌ته‌که‌دایه، خاوه‌نه‌که‌شی به‌ تورپه‌یی خاونه‌خزمه‌تی میژووش ئه‌کات، له‌وه‌شدا خوین پرشتنی مرۆفایه‌تی به‌دریژایی سه‌رده‌مه‌کان ته‌نیا له‌ئه‌نجامی سوربوون بووه له‌سه‌رۆکایه‌تیکردن و ده‌سه‌لات و هه‌له‌په‌دان بووه بۆدوینا.

۱ - مستدرک الحاکم (۱۳ / ۱۶۶). له زۆر ڕوه‌وه ئهم فرموده‌یه (صحیح)ه.

۸. سیف‌ته شیوه‌ییه کانی:

حه‌سه‌نی کورپی علی (علیه‌السلام) سه‌ید و گه‌نجیکی قۆز و په‌نگ سپی و گه‌ش و چاو و گۆنا سووک و پریش پر، گه‌ردنی زیوین بوو، مه‌چه‌ک گه‌وره نه‌کورت و نه‌دریژبوو، پرووی له‌خه‌لکانی تر جوانترو قۆبر و لاشه جوان بوو^(۱)، له‌فه‌رپه‌ره‌که‌تی خوا له‌سه‌ر حسن شه‌بوو له‌په‌غه‌مبه‌ری باییری (علیه‌السلام) ده‌چوو.^(۲)

دووهم: له‌ژبانی حه‌سه‌نی کورپی علی له‌کۆمه‌ل‌گادا:

حه‌سه‌نی کورپی علی هه‌لۆیست گه‌لنکی دیاری خۆی بۆبه‌جی هه‌شتووین له‌کۆمه‌ل‌گه‌ی ئیسلامی راشیدیدا، شه‌و سوور بوو له‌سه‌ر راستکردنه‌وی چه‌مک و تیگه‌یشتنه‌کان و جۆبه‌جۆی کردنی پێویستییه‌کانی خه‌لکیدا و به‌ جوانی تیگه‌لیکردنیان و پریشاندنه‌ریان به‌په‌ندو دانایی ده‌گه‌من، شه‌مه‌ی خواره‌وه‌ش درێژه‌ی کاره‌کانیته‌ی:

۱. نه‌هه‌شتنی بیرۆکه‌ی گه‌رانه‌وه:

له‌عه‌مری کورپی (أصم) شه‌وه که‌ده‌لێ به‌حسنم ووت: شیعه‌ی وای داده‌نات که‌پیش پۆژی قیامه‌ت علی دیتشه‌وه سه‌رزه‌وی، حه‌سه‌نیش فه‌رمووی: سویند به‌خوا درۆیانکردووه، شه‌وان که‌ی شیعه‌ن (شوینکه‌وته‌ن)، شه‌گه‌ر بمادوعانییایه شه‌گه‌رپایه‌وه شه‌وه ژنه‌کانمان به‌شونه‌ده‌دا و ماله‌که‌شمان به‌ش نه‌ده‌کرد^(۳)، و، یه‌که‌مین که‌سه‌یکیش باسی له‌گه‌رانه‌وه‌ی کردابن سه‌به‌ء بوو، شه‌یوت که‌دیارنه‌ماوه و شه‌گه‌رپیتشه‌وه، مردنه‌که‌شی به‌راسته نه‌ده‌زانی، بیروباوه‌ری گه‌رانه‌وه‌ش (الرجعه) تاییه‌ته به‌گه‌رانه‌وه‌ی ئیمام لای سه‌به‌ئیه‌کیسانییه‌کان و شه‌وانی تره‌وه، به‌لام بوویه بیروباوه‌ری شه‌وانی تریش.

بینگومان ابن سه‌به‌ئی جوله‌که‌ پۆلی دامه‌زیننه‌ری هه‌بووله‌بنه‌مای گه‌رانه‌وه‌دا، به‌لام گه‌رانه‌وه‌یه‌کی تاییه‌ته به‌عه‌لییه‌وه هه‌روه‌کو له‌بنچینه‌دا رودانی مردنی علی په‌تکردۆته‌وه.

۱ - سیر أعلام النبلاء، ۹۴، ۶.

۲ - الحسن بن علي، فتیحان کردی، ۶، ۲۴.

۳ - سید أعلام النبلاء (۳/۲۶۳).

۲. وه جی هیئانی پیوستیه کانی خه لکی:

پیاویک هات بۆلای حهسه نی کورپی علی (ﷺ) و باسی پیوستی خۆی بۆکرد و حهسه نیش بۆ وه جیهیانی پیوستیه کانی له گه ل کابرا دا پۆیشته، پیاوه که وتی: حهزم نه کرد له پیوستیه که مدا تو راسپیرم، به حسینم ووت، نهویش ووتی: گهر له (نیعتکاف) نه بوایه بۆ وه جی هیئانی پیوستیه که ت نه هاتم، حهسه نیش ووتی: به جیهیانی پیوستی برا کهم بۆخوا به لامه وه خۆشتره له نیعتکافی مانگیک^(۱) له ریوایه تیکی تریشدا هاتوه که (طواف) ی به جی هیشتوه و بۆ پیوستی مرؤفیک پۆیشته وه که پیوسته که ی لای که سیکی دیار بووه^(۲) له قسه کانی حسندا هاتوه و هندی کتیبیش باس له وه ده که نه که قسه ی حوسه یین بی (ﷺ) که ده لئ: ((پیوستی بونی خه لکی به ئیوه له نیعمه تی خوا به سهرتانه وه یه، رقتان له و نیعمه ته نه بی چونکه نه بیته نه نیقمه ت، بشزانن چاکه کاری سوپاس نه هینی و پادا هشتی به دوا وه یه، که پیاویکتان بینی چاکه کار بوو، نه وه جوان و شرین نه بینن که بینه ران خۆش حال شه کات، گهر سه رزه نه شکر او شتان بینی، نه وه ناشیرینی و شیواوی نه بینن، که دل و بیننه کان لی ی هه لدین^(۳) دانهری کتیبی (الشهب اللامعة فی السیاسه النافعة) باسی کردوه: که پیاویک داواکاری پیوسته که ی خستۆته به رده م حهسه نی کورپی علی (ﷺ)، نهویش ده لئ: خۆیندمه وه پیوسته که ت جی به جی بووه، پی ی و تراوه نه ی کورپی کچی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) خۆزگه پروانتایه ته ناوه رۆکه که ی که چی تیادایه، نهویش فرموویه تی: نه ترسم له باره ی شیوازی مالی خراپی بزائم بزیه نه خۆیندوه تا نه زانم و لاوازتر و خه جالته نه بیته^(۴) نه وه له ویستانه ش به لگه ی ره وشت جوانیه تی له گه ل خاکه رایه کی گه وره، نه وه ش له حهسه نی گه وره مان دوورنیه، چونکه خۆی فرموویه تی: ((ره وشت جوانی ده شته: زمان پاک، راست جوامیری، به خشین به داوا که ر، ره وشت جوانی، پادا هشتی هاو کاریکاران، گهیاندنی په یوه ندی خزمایه تی، به زه بی هاتنه وه

۱ - تاریخ دمشق الكبير (۱۴ / ۷۶).

۲ - هه مان سه رجاوه (۱۴ / ۷۶).

۳ - الشهب اللامعة فی السیاسة النافعة، لا ۴۴۱.

۴ - هه مان سه رجاوه (۱۴ / ۷۶).

به‌هاوسی، زانینی مافی هاوړې، گوره‌ی هم‌مووشی شهرمه^(۱) هه‌روه‌ها ده‌لئ: خراپتر له‌به‌لا ره‌وشت خراپیه^(۲) نه‌و هه‌لو‌یسته‌ جو‌انانه‌ی حسن(ﷺ) جیبه‌جی‌کردنی ناراسته‌کانی پیغه‌مبه‌ری خویاه(ﷺ). له‌عبدالله‌ کورې دیناره‌وه له‌هه‌ندی‌ هاوه‌لئ پیغه‌مبه‌ری خواوه(ﷺ) و‌ترا نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا خو‌شه‌ویست‌ترین‌ خه‌لکی لای خوا کی‌یه؟ فه‌رمووی: شه‌وی به‌سود‌تری بۆ خه‌لکی و باش‌ترین‌ کاریکی لای خوا خو‌شیه‌که‌ بیخه‌یته‌ دل‌ ئیمان‌داره‌وه‌و مه‌ینه‌تیه‌کی له‌سه‌ر لابه‌ری یان قه‌رزیک‌ی له‌سه‌ر لابه‌ری یان برس‌یه‌تیه‌کی نه‌هیلئ، گه‌ر له‌گه‌ل برا موسلمان‌ه‌که‌مدا بۆ پیوستیه‌کانی برؤم که‌ جی‌ به‌جی‌ ی بکه‌م به‌لامه‌وه‌ خو‌شتره‌ له‌وه‌ی دو‌ومانگ له‌مزگه‌وتیک‌ بینه‌مه‌وه، هه‌ر که‌سی‌کیش بۆ پیوستیه‌ک له‌گه‌ل برا موسلمان‌ه‌که‌ی پروا، تاوه‌کو بۆی جی‌ به‌جی‌ بکات و بۆی بچه‌سپینئ، شه‌وله‌وه‌و رۆژه‌دا پیکانی بۆ چه‌سپاو ده‌کات، کاتیک قاجه‌کان تییدا شه‌تر‌ازین، ره‌وشت ناشیرینیش کاربۆگن ده‌کن، هه‌روه‌کو چۆن خه‌ل هه‌نگوین و بیتام ده‌کات))^(۳) له‌مه‌سلمه‌ی کورې مه‌خله‌ده‌وه که‌ پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((من ستر مسلماً فی الدنیا ستره‌ الله فی الدنیا والاخره، ومن نجا مکروبا فک الله عنه کربه‌ من کرب یوم القیامة ومن کان فی حاجة‌ أخیه کان الله فی حاجته‌))، ((هه‌رکه‌سی له‌دو‌نیادا موسلمانئ داپۆشی و باسی نه‌کات شه‌وه‌خوای گه‌وره‌ له‌دو‌نیا و ناخیره‌تدا عه‌ییه‌کانی داده‌پۆشی، هه‌رچ که‌سی‌کیش که‌سی‌کیان بی‌ چاره‌ و مه‌ینه‌ت بار رزگار بکات، شه‌وه‌خوای گه‌وره‌ ئازارو ناخۆشی رۆژی قیامه‌تی له‌سه‌ر لاده‌با و هه‌رچ که‌سی‌کیش له‌به‌جی‌ هیئانی پیوستی براکه‌یدا بی، شه‌وه‌خوای گه‌وره‌ش پیوسته‌که‌ی بۆ وه‌دی شه‌ینئ))^(۴).

۳. ژن هیئان له‌ ته‌لحه‌ی کورې عبیدالله‌ی(ﷺ):

له‌ شوعه‌ییی کورې یه‌ساره‌وه که‌ حه‌سه‌نی کورې علی هاتۆته‌ لای کوریک‌ی ته‌لحه‌ی کورې عوبه‌یدللا و^(۵) ده‌لئ: بۆ پیوستیه‌ک هاتوومه‌ته‌لات، شه‌ویش ووتی: پیوستیت

۱ - من أقوال الصحابة، عمد خورشید، لا ۶۸ الحسن بن علي، لا ۳۱.

۲ - تاریخ الیمقوبی (۲/ ۲۲۷).

۳ - سلسلة الأحادیث الصحیحة، رقم ۹۰۶ و حسن الالبانی إسناده فی الصحیح الجامع.

۴ - منصف عبدالرزاق، رقم: ۱۸۹۳، حدیث صحیح.

۵ - که نیسحاقی کورې ته‌لحه‌بووه.

چیه؟ ووتی: خوشکه که تم لیّ ماره بکه^(۱) شه ویش ووتی: معاویه نامه‌ی بۆناردوم که له یه زیدی ماره بکه م، وتی: هاتووم و له منی ماره بکه، پاشان ووتی: بچۆره لای کهس و کارت و پرسیان بکه و ئینجا ماره‌ی کرد و شه و هه واله‌ش گه‌شته معاویه، شه ویش نامه‌یه‌کی بۆ مه‌روان نووسی که هه‌لبژاردنیکی باشه و دواتریش شه و ئافره‌ته له دوای حسن بوو به یه که له خیزانیکی حوسه‌ین^(۲).

۴. ژن هینانی به‌خه‌وله‌ی کچی مه‌نرور:

له‌ی این شه بو مه‌لیکه‌وه که ده‌لی: حه‌سه‌نی کوری علی خه‌وله‌ی کچی مه‌نروری ماره‌کرد و هه‌وت شه و لای مایه‌وه^(۳) این عمیریش ووتی: چه‌ند رۆژیکه أبو محمدمان نه‌بینیوه باسه‌ردانی بکه‌ین، رۆیشتنه لای حسن و خه‌وله‌ش به‌حسه‌نی ووت، دایان بجه‌ تاوه‌کو خواردنیان بۆ بکه‌م، ووتی: باشه، این عمیریش ووتی: حسن قسه‌یه‌کی خۆشی بۆ گێرانه‌وه له‌خۆشیدا گویمان لیگرت تاوه‌کو خواردن هات^(۴).

۵. دایکی ئیمانداران نابینی:

حسن و حوسه‌ین دایکی ئیماندارانیان نه‌ده‌بینی، این عباسیش ده‌لی: بینینی داکی ئیماندارانیان بۆ حه‌لال بووه، شه‌وه‌ش به‌لگه‌ی شه‌وه‌ری شه‌رمی حسن بووه.

۶. غیره‌ت له‌ ره‌چه‌له‌کی پیغه‌مبه‌ردا:

حسه‌نی کوری علی (ﷺ) بۆ پیوستیه‌که که بیکری چوه بازارو له‌خاوه‌ن دوکانیک بۆ شتیک له‌خاوه‌نه‌که‌ی پرسیا‌ری کرد، خاوه‌ن دوکانه‌که‌ش نرخ‌ی گه‌شته پیوتبوو، پاشان که‌زانی حسه‌نی کوری علی که‌زه‌اری پیغه‌مبه‌ری خوایه (ﷺ) له‌به‌ر رۆژو گه‌وره‌ی راگرتنی

۱ - دایکی نیحاقه.

۲ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۲۹۲) إسناده لا بأس به.

۳ - روونه له‌سونه‌دا گه‌ریاو ژنی هینایه‌سه‌ر ژنه‌که‌ی دیکه‌ی، شه‌وه‌ حه‌وت رۆژ به‌رده‌وام لای نه‌مینتیه‌وه وه‌گه‌ر کچ بوو، بیوه‌ژنیش بوو سۆ رۆژه و ئینجا شه‌وه‌ و رۆژیان له‌نیواندا به‌ش نه‌کات، خه‌وله‌ش کاتی شوری به‌حسن کرد کچ نه‌بوو، به‌لکه‌ر پیشتەر ژنی موحه‌مه‌دی کوری ته‌له‌می کوری عبیدالله بووه هه‌ر وه‌کو له (جمهره‌ی انساب العرب نیب حج) له‌لا ۲۵۸ داها‌توه و مافی سۆ رۆژه نه‌ک حه‌وت رۆژ، شه‌مه‌ش دوو‌پاتی لاواز بوونی گێرانه‌وه که نه‌کات نیسنا‌ده‌که‌شی زۆر لا‌وازه.

۴ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۳۰۷، ۳۰۸) إسناده ضعيف.

حسن له نرخه که ی کهم کرده وه، به لّام حهسه نی کوری علی (ﷺ) نهو کهم کردنه وه یه ی قه بولّ نه کرد، له کړینی پیداویسته یه که ی په شیمان بوویه وه، ووتی: نامه وی له شتیکی پوچدا سوود له شوینی خۆم له بنه ماله ی پیغه مبهری خوا (ﷺ) وه ربگرم. (۱)

نه وه ش سروشتی نه هلی بهیت بوو، نه وانهی به قورشان و سونه تی پیغه مبهری خوا (ﷺ) ژیانان جوان کردبوو، نه وه ش زینه له عابدینی علی کوری حوسهینه که جوریری ه ی کوری نه سماء که دیارترین خزمهت گوزاری بووه - له باره یه وه نه فهرمووی: هیچ کات علی کوری حوسهین به هو ی نزیکیتی له پیغه مبهری خواوه (ﷺ) دهره میکی نه خواردوه (۲)

گه رگه شتی بگردایه خۆی نه ده ناساند، له وه شدا پی ووترا، نه ویش ووتی: پازینا بم به خزمایه تیم به پیغه مبهری خوا هیچ شتی که وه ربگرم (۳) نهو که ورانه ی نه هلی بیت کهسانی زۆر به غیرهت بوون، نه و په چه له که یان بو به رژه وه ندیسه کانی دنیا وه رکانه هی ناوه، وه کو بنه ماله ی سه ر کرده ناینیه کانی تر که له هه مو و حاله تیک پیرۆزیه کی له راده به دهریان وه رگرتووه وه کو کهسانی سه رومرؤرؤ له ته ک شوینکه ووتوه کانیا ن مامه له ده کهن، نه وه کانی نه هلی بهیت له ده سته ووتنی دنیا به ناوه کانیا ن دووریوون، غیره تی نه فسیان وینایه کی ژیاننامه و هه لّس و کهوتیا نی کردوه زۆر جیاواز له ژیا نی چینی نایدو عانه کانی به ره میهت و کاهینه کانی تاین و میلیله تانی تر، چونکه په چه له کی تی له ریگای ناینه وه قودسیه تی و گه وره یی هه یه له وه ده ست خستنی بژیوی و پیداویسته کانی ژیا نیدا که پیویستی به هه ول و تیکۆشان نیه (۴)

۷. نویژ کردنی له سه ر نه شهعه سی کوری قه یس:

نه شهعه سی کوری قه یس له دوای کوژرانی نه میری ئیمانداران علی به چل پوژ وه فاتی کرد، حه سه نی کوری عه لیش نویژی له سه ر کرد (۵) حسن میردی کچی نه شهعه سی کوری

۱ - المرتضی للندوی، لا ۲۲۸.

۲ - البداية والنهاية، نقلاً عن المرتضی للندوی، لا ۲۲۸.

۳ - وفيات الاعيان (۲/ ۴۳۴).

۴ - المرتضی للندوی، لا ۲۲۸.

۵ - الكامل في التاريخ (۳/ ۴۴۴).

قهیس بوو^(۱) هندی له گپراوه لاوازه کانیش باس له تیوه گلانی شهسه سی کوری قهیس ده کهن له کوشتنی نه میری نیمانداراندا، نه وهش به لگه نیه، چونکه رۆلی شهسه سی کوری قهیس له خیلافت ی عه لیدا (ﷺ) دلسوزانه و نه مه کدارانه بووه، یه که مین که سینک بوو جهنگی خه لکی شامی کرد له کوشتنی سه رئاوداو له دروستبونی خه وار جیشدا دوژمنایه تیانی ده رخت و هه والی به علی (ﷺ) که خه وار ج نه لاین: علی له تاوانه که ی تهوبه ی کردووه و له (تحکیم) پاشگه زبوته ووه و عه لیش له نه هره وان جهنگی خه وار یچی کرد، زۆر سوور بوو، له سه ر نه وه ی په یوه ندیه که ی به علی زۆر توند و تۆل بکات و به و هۆیه شه وه هسه نی کوری علی (ﷺ) کرده زاوای خۆی و میژدی کچه که ی، شهسه س دوا ی کوژرانی علی و کوچی دوا یی کرد و هسه نی کوری عه لیش نویژی له سه ر کرد و له بنه ماله ی علی کوری نه بو تالیبیشدا که سینک به و هۆیه وه شهسه سی تۆمه تبارنه کرد، به لکو کوشتنی علی له کاری خه وار یج و پیلانه کانیا ن بوو و ه که تۆله سه ندنه وه ی کوژراوه کانی نه هره وانیا ن^(۲).

۸. مامه له کردنی شه و که سه ی خرا په ی له گه ل بکر دایه :

پیاویک هاته مه دینه و رقی له علی بوو، خواردن و ئاژه لی سواری نه بوو، گله یی شه نه بونی هشی لای خه لکی مه دینه کرد، پیا یان ووت: پرۆلای هسه نی کوری علی، پیا وه که ش ووتی: شه و شته م ده ست نه که ووت ته نها لای حسن و باوکی نه بی. پی ی ووترا: له حسن باشرت ده ست ناکه و ی، شه ویش رۆیشه لای حسن و باسی خۆی بو کرد، شه ویش فرمانیدا خواردن و ئاژه لی سواری پی بدریت، پیا وه که ش ووتی: خوا زاناته چۆن په یامه که ی نه نیریت، به هسه نیش ووترا: پیاویکت هاته لا و رقی له خۆت و باوکیشت بوو، تۆیش پاره خواردن و ئاژه لت پیندا، هسه نیش فه رموی: شه ی به خواردن و پاره و ئاژه ل ناموسی خۆمی لی نه کرم.^(۳)

۱ - تهذيب التهذيب (۲/ ۳۰۰).

۲ - دراسة في تاريخ الخلفاء الامويين، بطانية، لا ۵۲.

۳ - تاريخ ابن عساکر (۱۴/ ۷۶).

ئەدەب و پەروەشتى حسن لەدانىشتنە كاندا:

رۆژتێك لەشوینىكدا دانشتبوو، وویستی هەلسى و پروات پیتاویكى هەزارهات و ئەویش بەخێرهاتنى كرد و، قسهى خۆشى لەتەكا كردوو پى ووت: لە هەستانى مندا تۆ دانىشتى پینگەم دەدەى پرۆم؟ ئەویش ووتى: بەلى ئەى كچهزای پىغەمبەرى خوا (ﷺ).

۹. پەروەشت جوانى حسن لەنىو خەلكدا:

لەعومەيرى كورپى ئىسحاقەو دەلى: هیچ كەسى لامدا قسهى نەكردوو وەكو ئەو هەى يەكى حەزىكردايه قسهى بكردايه ئەو حەسەنى كورپى على بىدەنگ دەبوو، تەنيا يەكجار گويم لى بوو قسهى ناخۆش بكات، ئەویش ئەوكاتەى نىوان خۆى و عەمرى كورپى عثمان دژايەتیه كيان لەنىواندا بوو، حسن ووتى: بەلاى ئىمەو هەىچ نیه، تەنيا نزمى نەبى، ئەو هەش ناخۆشترين قسهبوو لىيەو گويم لى بوو. (۱)

۱۰. يارىكردنى بە (المداحى). (۲)

سولەيمانى كورپى شەدەد دەلى: بە (مداحى) لەگەل حسن و حوسەين يارىم كردوو، گەر بەردەكانى تىبكهوتايە دەيووت: دەكرى لە پارچە گوشتىكى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) ببەيتەو؟ گەر بەردەكانى منىش پىبكهوتايە پىسى ئەوتم: سوپاسى خواناكەى لەپارچە گوشتىكى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) بى بردتەو. (۳)

۱۱. دووربونى لە زۆر وتندا:

حەسەنى كورپى على زۆرەى كاتەكانى بىدەنگ دەبوو، گەر قسهى بكردايه قسهبىژان بىدەنگ دەبوون، حەسەنى كورپى على فىرمان دەكات لە زۆر ووتن دووركوپنەو، ئەو هەش لەنامۆزگار يەه كانى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) يە كە دەفەرمووت: ((لايستقيم إيمان عبد حتى

۱ - البداية والنهاية (۱/ ۱۹۸).

۲ - المداحى: كۆمەلە بەردىكە و چالێك دەكەن و ئەو بەردانەى تى نەگرن، گەر بەردەكان كەوتە چالەكەو ئەو ئەوكەسەى هاوتىشتووبەتى بردووبەتەو، گەر نەكەوتە چالەكەشەو ئەو دۆزاندووبەتى، يارىكە خەلكى مەكە نەنجاميان داو و لەبارەى پىشپىكى پىيەو لەابن حوسەيب پرسیار كراو، و دەلى: ناسايە.

۳ - الطبقات، تحقيق السلمي (۱/ ۲۹۴).

یستقیم قلبه، ولا یستقیم قلبه حتی یتقیم لسانه))، واته: (باوهری بنده ناچهسپی تا دلی چهسپاو نهبیته، دلّیش دانامهزری تاوه کو زمانی دانه مهزری).^(۱) ههروهها فرموویهتی: ((من کان یؤمن بالله والیوم الآخر فلیقل خیرا أو لیصمت))، واته: (ههركهسی باوهری بهخوا و رۆژی دوایی ههیه باچاکه بلی و یان بیدهنگ بیته).^(۲) ههروهها هاتوه: (ههركهسی بیدهنگ بوو سهرفراز بووه).^(۳)

له پیغه مبهری خواش (ﷺ) پرسیارکراوه لهبارهی زۆریه ی نهوخه لکانه ی ده چنه دۆزه خه وه؟ فرموویهتی: (دهم و داوینه).^(۴) موعازیش لهبارهی شهو کارانه ی نه یاخاته بهه شته وه و، له دۆزه خ دووریان نه خاته وه له پیغه مبهری خوا ی (ﷺ) پرسییووه، پیغه مبه ریش (ﷺ) ئاماژه ی کردۆته سه ر داوین و، پاشان فرموویهتی: ((ناگادارت بکه مه وه له وه ی چی گه وه ی هه موویه تی؟)) موعازیش ووتی: به لئ شه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ)، شه ویش (ﷺ) زمانی خۆی گرت و، پاشان فرمووی ((ئه مه به سه بۆله نیو بردنت)) ئینجا موعازیش ووتی: ئیمه له سه ر شه و قسه یه یه ی ئه یکه ی ن لیپرسینه وه شه کرین؟ فرمووی: ((له بار دایکت بچوایه ی شه ی موعاز ئاخۆ خه لکی له به ر پروویان پاشه وه یان شه خرینه ئاگروه یان گشتی به ره مه ی زمانیه)).^(۵)

ابن عبیدیش ده لئ: هه ریه کی له خه لکی زمانی به لاوه گرنگ بی شه وه سه لامه تی یه له گشت کاریکیدا،^(۶) ابن لکاتیبیش ئه یوت: گه ترس له دلدا نیشه جی بوو، شه وه زمان له وه دا دیته گو، که تابهت به خۆیه تی^(۷)، شه وزاعیش ده لئ: عمری کوری عبدا لعزیز نامه یه کی بۆنوسین: هه رچ که سی زۆر یادی مردن بکا شه وه به که می دونیا ره زامه ندبووه، هه رچ که سینکیش قسه ی به پیی کاره که ی بوو، شه وا به پی پیویست و سوود گه یانندن

۱ - السلسلة الصحيحة، رقم: ۲۸۴۱.

۲ - البخاري، رقم: ۶۱۳۶.

۳ - صحيح الجامع، رقم: ۶۳۶۷.

۴ - السلسلة، رقم: ۶۶۹.

۵ - سنن الترمذي وقال حديث صحيح.

۶ - صفة الصفوة (۳/۳۷۲).

۷ - هه مان سه رچاوه (۴/۳۲۳).

قسه ده كات، والسلام. ^(۱) بۆيه حهسهنى كورپى على قسه كانى به پى ي كاره كانى ژماردوه،
بۆيه زۆريدهنگ بووه.

۱۲- ريزگرتن و به خشيشى حهسهنى كورپى على بۆ ئوسامه ي كورپى
زهيد (رضي الله عنه):

له حهرمه لى - مهولاي ئوسامه وه - ده لى: ابن زهيد نارد مى بۆلای على كورپى نه بو
تاليب (رضي الله عنه) و پى ي و تم: نهو له تو نه پرسيت و پيت ده لى ت: هاوريكه ت چى ووت:
راسپارده ي چى بوو؟ توش بلنى: گهر له نيو ده مى شيرشدا بى حه ز ده كه م له ته كتدا بم،
به لام نه مه كاريكه ونه م بينوه، رويشته لاي على و هيچ شتيكى پى نه دام، رويشتمه لاي
حسن و حوسهين و عبدالله كورپى جعفر (رضي الله عنه) ولاخيان بۆم داين كرد. ^(۲)

۱۳. حهسهنى كورپى على و جوله كه يه كى هه ژار:

حسن (رضي الله عنه) خۆى شور دو له هه ندى رۆژ له مالدا ده رچوو و به رگى جوان و پازاوه ي
له به ردا بوو، له ريكايه ك جوله كه يه كى بينى به رگى پى ستى له به ردا بوو هاته به رده مى
نه خوشى په كى خستبوو، پشتى چه مابوه، گۆزه ناويكى خستبووه سه رملى، حهسهنى
وه ستاندو ووتى: ((دنيا به نديخانه ي باوه رداره و به هه شتى بى باوه ره)). ^(۳) توش باوه ردارو
منيش بى باوه ر، دنيا به تهنيا به به هه شتى تو وه نه بينم و نازى لى ده بينى و
به نديخانه يه كه بۆم و هه ژار يه كه شى له نيومى بردوومه. حهسه نيش (رضي الله عنه) پى ي ووت:
ئه ي پياو گه ر پروان يته نه و پادا شته ي كه خوا له ناخيره ت بۆمى داناوه، نه وه نه زانى نه م
حاله تم بۆ به نديخانه يه، گهر پروان يته نه وسزايه ي خواي گهروه له ناخيره تدا بو ت
ئاماده كردوه نه وه نه زانى حالى نيستا به راورد به وه به هه شتيكى فروانه)). ^(۴)

۱ - سير اعلام النبلاء (۵ / ۱۳۳).

۲ - ذخائر العقبى، لا ۲۳۷.

۳ - مسلم و ابن ماجه، رقم: ۴۱۱۳.

۴ - الحسن و الحسين، عمد رشيد رضا، لا ۳۲.

حهسەنى كورپى على وه لآمى ناماده بوو، وه لآمى شايستهى نه دايه وه به جوړى بوى
 روونه كرده وه، كه نه و حالتهى نه و گلهيى لى هديه به هه شته به راورد به و سزايه ي خواى
 گه وره بو بى باوه پانى داناوه، نه و حالتهى حهسەنيس كه به نازو نيعمهت ژمارد و ويه تى،
 نه وه به راورده به و به هه شتهى، كه خوا بو بى باوه پانى داناوه وه كو به نديخانه يه. (۱)

۱۴. ريزگرتنى ابن عباس له حسن و حسين (عليه السلام):

مودرك ابو زياد ده لى: ئيمه له نيو حه وشه كه ي ابن عباس دابوين، ابن عباس و حسن
 و حسين هاتن به ده وورى بيستانه كه دا گه پان و ته ماشايان نه كرد، پاشان هاتنه سه رجو گه يه ك
 و له كه نارە كه يدا دانيشتن و حسن پى و وتم: نه ي مودريك خواردنت هه يه؟ و وتم: نامان
 كرد ووه، نه و يش فه رموى بيهينه، ووتى: نانه جو يه كى زبرى خويواويم بو هينا و خواردى،
 پاشان فه رموى: نه ي مودريك چهنده خو شه، پاشان خواردنه كه ي هينا و خواردنيكى
 زورخوش بوو، پاشان فه رموى نه ي مه دريك غولامه كانى نيو بيستانم بو كو بكه ره وه،
 ووتى: نه وانيش هاتن و ده ستيان به خواردن كردوو، حهسەنيس هيجى نه خوارد، و وتم: بو
 ناخو ي؟ ووتى: نه وه ي تو م به لاوه له م خواردنه خو شتره، پاشان هه لسان و ده ست نويژيان
 شو ردوو، پاشان ولاخه كه ي حسن هينا و ابن عباس يش جله وه كه ي گرت، تا وه كو سواربى
 نه و يش سوارى بوو، كاتيك يش رويشتن و وتم: نه ي ابن عباس تو له وان به ته مه نترى
 تو ده ستيان ده گرى و بو سواربوون به رزيان نه كه يته وه، نه و يش ووتى: نه ي پوخل نه زانى
 نه و دووانه كي ن؟ نه وه دوو كورپى پيغه مبه رى خوان (عليه السلام) نه وه ش نازو گه و ره يى خوايه
 ده ستيان بگرم و بيان خه مه سه رو لاخه كه يان (۲)، نه و ريزگرتنه ي ابن عباس يش له حسن و
 حوسه ين به لگه ي خو شه ويستى و ناسينى گه و ره يى يه بو نه و دووانه، هه ره وه كو به لگه ي
 گه و ره ي ابن عباس يشه، چونكه كه سانى به ريز نرخى ريز نه زانن.

على نه ميرى ئيمانداران هه لسو كه ووتى له گه ل عباسى مامى كرد، كه باوكى عبد الله
 بوو، به جوړى شي وه نه بووه له ريز گرتندا، هه ر له ابن عباس (عليه السلام) ده لى: عباسى باوكم

۱ - الحسن و الحسين، لا ۳۳.

۲ - تاريخ ابن عساکر، (۱۴/۶۹).

نه خوش كهوت وعه ليش هاته سهردانی كردنی، بینی پيكانی نه شيلم نه وهات وله ده سستی وهرگرت وله شوینه كه مدا دانیشت و فرموی: من له تو شیواتر به مامهم، خوی گه وره پیغه مبهری خوا (ﷺ) و حه مزه ی مامهم و جعفری برامی برده وه و عباسی بو هیشتومه ته وه، مامی نه و پیاوه و برای دایک و باوکی، خویه گیان عافیتی خوت به مامم به خشی و پله ی بهر زکته ته وه و لای خوت له (علین) داینی. (۱)

۱۵. پیاهه لسانی عبدالله کوری زوبهیر به حسن:

عبدالله کوری عروه ده لئ: بینیم عبدالله کوری زوبیر له خواردنی به یانیانیکی زستانی سارد دا لای حه سه نی کوری علی دانیشتبوو، سویند به خوا تاوه کو نیوشانی عاره قی نه کرد هه لئه ستا، نه وه ش تو ره یکردم، بویه رویشتمه لای و و وتم: مامه! ووتی: چیت ده وی؟ و وتم: بینیم لای حه سه نی کوری علی دانیشتبوو نه وه نده مایته وه تا نیو شانت ئاره قی کرد، نه ویش ووتی: نه ی برازا نه وه کوری فاتیمه یه، سویند به خوا نمونه ی فاتیمه له ژناندا نیه. (۲)

۱۶. نیوان حسن و حسین (ﷺ):

ابن خه له کان باس ده کات و تراوه: قسه که وته نیوان حسن و حوسه یین و له یه ک زیز بوون، به حوسه یین ووترا، گهر بچوایه یته لای براه کت وله تو به ته مه نتره، نه ویش فرموی: گه وره ی بو ده ستیپیشخه ره و منیش حه زنا که م گه وره ییم به سه ر براه که مه وه هه بی، نه وه هه والئه ش به حسن گه یشت و حسن هاته سهردانی. (۳)

۱۷. بهر پیزترین خه لکی له باوک و دایک و باپیری و خالوو و مام و

پور:

معاویه عه مری کوری عاص و کومه لئ له گه وره کانی له گه ل بوو - ووتی: کی له خه لکی له باوک و دایک و باپیر و داپیر و پوره وه بهر پیزترینه؟ نوعمانی کوری عه جلانی

۱ - ذخائر العقبی، لا ۳۳۷.

۲ - تاریخ ابن عساکر (۱۴ / ۷۰).

۳ - وفيات الاعیان (۲ / ۶۹).

زورقانی هه‌لساو دهستی حسه‌نی گرت و ووتی: ئەمه‌ علی باوکی‌تی و فاتیمه‌ دایکی‌تی و باپیریش پێغه‌مبەری خوا (ﷺ) و خدیجەش داپیریەتی و جعفریش مامیتی و أم هانثی کچی ئەیوب پوریتی و قاسم خالۆیه‌تی زهینه‌بیش پوریتی. (١)

١٨. خۆشه‌ویستی خەلکی بۆحسن و حسین و کۆبونه‌وه‌ له‌ده‌وریاندا له‌مائی

خوادا:

ئەبو سعید دە‌ئێ: بینیم‌ حسن و حوسەین له‌گە‌ڵ ئیمامدا نوێژی عەسریان کردووه‌ و، پاشان هاتنه‌لای بە‌رده‌په‌شه‌که‌ و سلاویان لێ‌کرد، پاشان ته‌وافیان کردو دوو پکات نوێژیان کرد، خە‌لکی ووتیان: ئەم دووانه‌ که‌چه‌زای پێغه‌مبەری خوا (ﷺ)ن، ووتی: خە‌لکی ده‌وریانیان لێ‌دا تاگە‌یشتە‌ ئەوه‌ی نه‌توانن له‌وقه‌ره‌بالغیه‌ ده‌ربچن و پیاویکی به‌هێز توانی دووریان بخاته‌وه‌.

سی‌ یەم: له‌و قسه‌و ووتار و ئامۆژگاریانه‌ی، که‌خە‌لکی لێ‌یه‌وه‌ له‌به‌ریان

کردووه‌:

(١) حسه‌نی کورپی علی دە‌ئێ: له‌نیۆ چوونی خە‌لکی له‌سی‌ شتدایه‌: خۆ به‌ گه‌وره‌ زانین و سووربون (پیداگری) و ئیره‌ییه‌، خۆ به‌ گه‌وره‌ زانین له‌نیۆ به‌ری ئاین و هۆکاره‌کاری نه‌فهرت کراوی ئیبلیسە، سووربونیش (پیداگرتن) دووژمنی مرۆفه‌ و، هۆکاری ده‌رکردنی ئاده‌مه‌ له‌به‌هه‌شت، ئیره‌یش پێشه‌نگی خراپه‌ کارییه‌ و له‌ویشه‌وه‌ قاییل هابیلی کوشته‌. (٢)

ئەوه‌ نه‌خۆشیه‌کانی دله‌ حسه‌نی کورپی علی (ﷺ) هۆشدارێ داوه‌، که‌ترسناکترین نه‌خۆشیه‌کانن و ئەمه‌ش هه‌ندی رونه‌کردنه‌وه‌یه‌.

أ- نه‌خۆشی خۆیه‌گه‌وره‌زانین: چونکه‌ خۆ به‌ گه‌وره‌ زانین له‌نیۆ به‌ری ئاین و هۆکاری نه‌فهرت لێ‌کردنی ئیبلیسە!

١ - تاریخ ابن عساکر (٧٠/١٤).

٢ - علموا أولادکم حب آل بیت النبوی (ﷺ)، ٣١٦.

خۆ به گهوره زانین دژ به خاکه راییه (التواضع)، گهوره کردنه وهی دهروون و گهوره کردنی حالی دهروونیه که ی پوانیینه که سانیککی دیکه به چاویکی سوک پاگرتنه وه، له دهرده گهوره کانه له ویشه وه زۆرتترین به لاکان دروست ده بیست و، له لایه ن خوای گهوره وه خیرا توپهیی و سزا پیویست ده کات، چونکه گهوره پاگرتن ته نیا شیایوی خاوه ن و خودا وه نندی به توانایه و خۆبه گهوره زانیش مافی ئه وهی هیه خوای گهوره بچوکی بکاته وه رقی لی بیت، چونکه ریزی خوای به زاندوه و سیفه تیککی بۆ خۆی داناوه که شیایوی دروستکرا و (مخلوق) نیه.^(۱) نیشانه کانی خۆبه گهوره زانین: له وانه هه زکردن له که و تنه پیش خه لکی و ده رختنی به رزبوونه وه به سه ریاندا، خۆ هه لکیشان به جوانی و به باسکردنی دهرون پاکی خۆی و هه لئانی و شانازی کردنی به با و با پیران و ره چه له ک و سامان و زانست و عه شیره ت.^(۲)

خۆپاریزی و چاره سه رکردن له و نه خۆشیه :

پیویسته موسلمان له خۆی بپرسیته وه و چاودیری دلی بکات، که ئاخۆ خۆ به گهوره زانه؟ ئایه هه زی گهوره زانی هیه؟ گه رده رونی خۆی بینی ئاره زوی خاکه راییی و رقی له خۆبه گهوره زانین و خۆبه گهوره زانان بو، با سوپاسی خوا بکات له و نیعمه ته ی پیی به خشیوه دهرونی سه رزه نشت بکات و لیپرسینه وه ی بکات به زۆر یادکردن و، په رستن و گوێپرایه لی بی به شکردنی دهروون له زۆر حسانه وه له هوی گالته جاپی و ئاره زوه رپیدراوه کانی، تا بگاته دۆخی ژیری هه کی و دوور له ریگه ی سه ته می بی و له نه خۆشیه که ی رزگاری بی.

پیویسته موسلمان چاوی بخته سه ر راسته قینه ی ئه و نه خۆشیه و ئه نجامه کانی له دونیا و ناخیره تدا و چا و بخته سه ر هه رام یه که ی له شه ریعه ت و سزا که ی له دونیا و ناخیره ت و له قورئان نویسنه وه و، واقع و چیرۆک و ژیا نی چاکه کارانه وه چۆن ته ماشا ده کریت، ئه وه ه قورئانی پیرۆز ده ری ده خات، که خۆ به گهوره زانین له سیفه ته کانی شه ی تانه و،

۱ - منهج الإسلام في تزكية النفس، ۶ ۳۴۲.

۲ - منهج الإسلام في تزكية النفس، ۶ ۳۴۲.

خوای گهوره‌ش له‌باره‌ی ئیبلیس‌ه‌وه ده‌فهرمووی: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ﴾ [البقره: ۳۴].

خوای گه‌وره ده‌فهرمووی: ﴿لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ﴾ [النحل: ۲۳]. خوای گه‌ره له‌ئایه‌تیکه‌ی تردا ده‌فهرمووی: ﴿وَلَا تَصْعَرَ حَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾ [لقمان: ۱۸].

خۆ به‌گه‌ره زانی و شانازی به‌خۆه‌کردن له‌سیفه‌ته‌کانی مروّفی خو‌به‌گه‌وره‌زانه، خۆبه‌گه‌ره‌زان پشته‌ی له‌ئاینی‌خوایه، چونکه‌خوای‌گه‌ره‌مۆری‌له‌سه‌ر‌دلی‌داوه، هه‌روه‌ک خوای‌گه‌وره‌ده‌فهرمووی: ﴿الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ آمَنُوا كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ﴾ [غافر: ۳۵].

بێگومان خۆبه‌گه‌وره‌زانی‌به‌زانست و په‌رستن‌گه‌وره‌ترین‌ده‌رده‌کانی‌خۆبه‌گه‌وره‌زاینه، پێویسته‌بزانی‌که‌خوای‌گه‌وره‌بیانوو‌به‌لگه‌ی‌له‌سه‌رخاوه‌ن‌زانسته‌کان‌هه‌یه... شه‌گه‌ر‌له‌به‌ر‌نه‌زانیندا‌بێ‌ئه‌ک‌له‌به‌ر‌زانیندا، خۆ‌به‌گه‌وره‌زانی‌له‌خوای‌گه‌وره‌یا‌خی‌بوونه‌تا‌وانه‌که‌شی‌ناشینترو‌سزاکه‌شی‌گه‌وره‌ت‌ره، گه‌رخۆ‌به‌گه‌وره‌زانینیشی‌بۆ‌چه‌له‌ک‌بێ، بابزانی‌که‌شانازی‌کردن‌به‌که‌مائی‌یه‌تی‌باو‌باپیرانی، شه‌و‌باو‌که‌نزیکه‌که‌ی‌دڵ‌پۆینکی‌پێسه‌و‌باوکی‌دوو‌ریشی‌خۆ‌له.

شه‌گه‌ر‌به‌هۆی‌جواینه‌که‌ی‌خۆی‌به‌گه‌وره‌بزانی‌بابه‌پروانینی‌ژیره‌کان‌پروانیتته‌ناوی‌خۆی‌ئه‌ک‌وه‌ک‌پروانینی‌ناژه‌لان‌پروانیتته‌پرواله‌تی، شه‌گه‌ر‌له‌هه‌یزدا‌خۆبه‌گه‌وره‌شه‌زانی، بابزانی‌شه‌گه‌ر‌نازاری‌کی‌بۆ‌بیت‌له‌بیتوانا‌کان‌بێ‌توانات‌ره‌ده‌بوو، هه‌ر‌که‌سه‌یک‌به‌هۆی‌ده‌وله‌مه‌ندیه‌که‌ی‌خۆی‌به‌گه‌وره‌بزانی‌باب‌پروانیتته‌شه‌وانه‌ی‌له‌خۆی‌ده‌وله‌مه‌ندترن، وه‌ک‌قارون‌و‌هامان‌چیا‌یان‌به‌سه‌ر‌هات، له‌وه‌دا‌خۆی‌به‌بچو‌کت‌ره‌زانی‌له‌وه‌ی‌خۆی‌به‌گه‌وره‌تر‌بزانی، پێویسته‌خاکه‌رابی‌و‌خو‌اش‌به‌رز‌ی‌پاده‌گری‌له‌دو‌نیا‌و‌ناخیره‌تیشدا‌لی‌ده‌بووری، پێویسته‌په‌ند‌له‌که‌سانی‌تر‌وه‌ر‌بگری‌له‌وانه‌ی‌قورئانی‌پیرۆز‌یان‌سونه‌تی‌پێغه‌مبه‌ر(ﷺ)‌یان‌چیرۆکی‌پیشینان‌له‌وانه‌ی‌خۆیان‌به‌گه‌وره‌زانی‌وه‌باس‌کراوه، ناخۆ‌پاشه‌پۆژ‌سه‌روه‌ت‌و‌سه‌رشۆپیان‌له‌دو‌نیا‌و‌ناخیره‌ت‌دا‌چی‌بووه‌؟ بێگومان‌له‌وه‌دا‌په‌ندیان‌لی‌وه‌رده‌گیری، خۆ‌له‌به‌گه‌وره‌زانی‌ده‌پاریزیت‌و‌شه‌گه‌ره‌هاتوو‌توشی‌نه‌خۆشی‌خۆ‌به‌گه‌وره‌زانی‌بوو‌با

هاورپه تی خاکهرا و چاکه خوازه کان بکات، تاوه کو سو دیان لیوه ربگری و شه خلاق و شیوازی مامه له کردنی کهسانی تریان لیوه ربگری و له خز به گهوره زانان دوور که ویتسه وه، له گه لیاندا دانه نیشیت، تاوه کو شه و شتانه یان لیوه رنه گری که زیانی دونیاو ناخیره تی تیدایه یان پییان کاریگه ربیت و، تیکه له به ناره زوو گۆرانکاریه کان یان بیت. ^(۱)

ب- سوور بوون: قسه ی حسن له وه ی سوور بوونی دوورژمنی مرؤژ و به هوی سوور بوونیشه وه بوو ناده م له به ههشت ده رکرا:

پیغه مبهری خوا (ﷺ) فهرمووی: ((ماذن بان جائعان أرسلنا في غنم بأفسد لها من حرص المرء على المال ولشريفه ولدينه)) ^(۲)، واته: دووگورگی برسی ته گهر بچنه سه رانه مه پیک له پی داگری مرؤژ به سهروهت و گه وره پی به رامبه ر ناینه که ی مه ترسی داترو خراپتر نیه. شه وه نمونه کی زور گه وره پیغه مبهری خوا (ﷺ) بو خراپ بوونی ناینی موسلمان هیناویه تیه وه، له پیداگریه که ی له سامان و گه وره پی له دونیا، پیغه مبهری خوا (ﷺ) هه والی داوه سووربوونی مرؤژ له سهروهت و گه وره پیدان هه یله ری ناینه که یه تی و که متر نیه له نه هه یله ری مه ره کان له لایه ن شه دوو گورگه وه، به لکو خراپه یان زیاتره، نامازه ده کاته شه وه ی سووربوون وه ده سه ته ی تانی سهروهت و گه وره پی به که می نه بی دینه که ی سه لامهت ناکات، شه نمونه گه وره یه شه شه وه ی ووریا کردن له خز ته گری له پیداگری کردن له سهروهت و گه وره پی له دونیا دا، پیداگری کردن له سهروهت و ساماندا دوو جوژه:

۱. حالی شه که سه ی سووره له سه ر کۆ کردنه وه ی مال:

* سه خترین حالت خز شو یستنیکی بی شه ندازه ی سهروه ته له ته ک زور به دوو داچونی رووه و ری داروه کان (المباحات) و زیاده ره و ی کردن له به دوا که وتنیدا و زوره وه و لدان و زور خزماندوو کردن، له وه شدا هاتوو هوی شه وه فهرمووده یه توو شبوونی هه ندی که سه بووه به و جوژه پیداگریه وه، هه ره کو طبرانی ^(۳)، له فهرمووده یه کی عاصمی کوری عه دی (ﷺ) ته خریجی کردوو ده لی: سه دپشکی خه ی به رم کری و هه والی شه و کرینه شه به پیغه مبهری

۱ - منهج الإسلام في تزكية النفس، ۳۴۶.

۲ - الأحسان في تقريب صحيح ابن حبان، رقم: ۳۲۱۸ حسن صحيح.

۳ - الطبرانی في الأوسط (۱/ ۴۷۰)، رقم: ۸۵۵.

خوا (ﷺ) گه‌یشت و نه‌ویش فه‌رمووی: ((ماذنبان ضاریان ضلا فی غنم أضعافها ربها بأفسد فی طلب المسلم المال ولشریفه ولدینه)).^(۱)

این ره‌جه‌بیش (ره‌همه‌تی خوی لی‌بی) له‌سه‌ر نهم فه‌رمووده‌یه ده‌لی: گهر له‌پیداگری کردن له‌سه‌روهت و ساماندا ته‌نیا به‌فی‌رودانی نه‌و ته‌مه‌نه پی‌رۆزه نه‌بی نرخی نیه، نه‌وه خاوه‌نه‌کی پله‌ی به‌رزه‌و نازو نی‌عمه‌تی هم‌میشه‌یی بۆ ده‌بوو، بۆیه له‌ده‌ستی نه‌دا له‌داوا کردن و گه‌ران به‌دوای رزمی‌کدا ده‌سته به‌رو دابه‌ش‌کراو و به‌نه‌ندازه‌ی ده‌یدریتی، پاشان سوودی لینابینی، به‌لکو بۆ‌کسه‌ی به‌جی ی ده‌هی‌لی، لی‌پرسینه‌وه‌ی له‌سه‌ر نه‌وه سووده‌که‌ی بۆ خه‌لکی دیکه‌یه، بۆیه کۆی ده‌کاته‌وه بۆ‌کسه‌ی سوپاسی ناکات و ده‌یخاته به‌رده‌ستی کسه‌ی له‌به‌شه که‌مه‌که‌ی لی ی نابوری، نه‌وش خراپه‌ی پیداگریه، بۆیه که‌سی پیداگر ماوه‌گه‌وره‌که‌ی له‌ده‌سته‌دات و ده‌روونی خۆی ده‌خاته مه‌ترسیه‌وه که له‌گه‌شت و سواری‌بونه مه‌ترسی‌داره‌کاندا، بۆ‌کۆ‌کردنه‌وه‌ی سامانی بۆ که‌سانی تر ده‌رونی خۆی ده‌خاته مه‌ترسیه‌وه.

هه‌روه‌کو ووتراوه:

ومن ينفق الأيام في جمع ماله مخامة فقر فالذي فعل الفقر^(۲)

واته: (هه‌ر که‌سی بۆ کۆ‌کردنه‌وه‌ی سامانه‌که‌ی وله‌ترسی هه‌ژاریدا پۆ‌ژ‌گاره‌کانی بیه‌خشی، نه‌وه بۆ‌خۆی کاریکی هه‌ژارانه‌یه). این مه‌سه‌عودیش (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: دلتیایی (یقین) نه‌وه‌یه به‌توره‌کردنی خوا خه‌لکی ره‌زامه‌ند نه‌که‌یت و له‌رزقی خوادا هه‌سوودی به‌که‌س نه‌به‌یت، له‌وه‌ی خوا به‌تۆی نه‌داوه که‌س سه‌زه‌نش نه‌که‌ی، چونکه رزق سووربونی هه‌ر پیداگریه‌ک نایکری و هیچ ر‌ق‌کاریکیش ره‌تی ناکاته‌وه و ر‌پ‌گری ناکات، چونکه خوی گه‌وره به‌به‌ش‌کردنی خۆی گیان و خۆشی کردۆ‌ته‌وه نی‌و دلتیایی و ره‌زامه‌ندیه‌وه و، خه‌م و خه‌فت و په‌ژاره‌شی کردۆ‌ته‌وه گومان و تووره‌یی.^(۳)

۱ - الإحسان في تقرير صحيح ابن حبان، رقم: ۲۲۱۸ حسن صحيح.

۲ - ماذنبان جافان لابن رجب، لا ۲۳.

۳ - ماذنبان جافان، لابن رجب، لا ۲۶.

عبد الواحدی کوری زهیدیش سویندی به خوا خواردووہ پیداکیربوونی له دنیا قورستره لهسەر سهختترین دوژمن و، دهیفرموو: برا خوڤه ویسته کام خوژگه ی پیداکری مبهن لهسهرهت، که له کاریکدا و مالیکدا، به لکو به چاری نه بونه وه بروانه سهرقالی رۆژی له وهی سبهی چی ده بات و، پاشان خوڤه گه وره زانی، پاشان دهیفرموو: دووچور پیداکری ههیه، پیداکری کاره ساتبارو پیداکری سوودبه خش، پیداکری سوودبه خش، پیداکری مرۆڤه لهسەر گوپراهه لیکردنی خوا، پیداکری کاره ساتبار پیداکری مرۆڤه لهسهردونیا.^(۱)

حه کیمیکیش نامهیه کی بۆپراهه کی که بۆدونیا لههه لپه دابوو نووسیویتی: پاشان وههات بهسهرداهاتووہ بۆدونیا پیداکرییت و، خزمهتی بکهیت و شهویش به نیشانه و نه خوڤی و نه هامهتی و له خویدا دهرت نه هینتی، وه کو شه وهی پیداکریه کی بیبهش بو ههروه ها دونیا به که مگرکیکی رۆزیدارت نه بیینی بی، ههندی داناش ووتویانه: نه وکه سهی خه لکی زیاتر په ژاره داربی ئیره بیهرانه (المسود) و، خوڤترینیان که ژانیان ناسووده بی کهسانی قانیع وئارامگرتینانه لهسهرخراپه وئازاره کانی، شهوشیان که زۆر په شیمانی شه کیشی زانیه کی زیاده ره وه.^(۲)

الحرص داء قد أضرَّ
بمن تری إلا قليلا
کم من حرص طامع
والحرص صیره ذلیلا^(۳)

واته: (پیداکری نه خوڤیه وزیانی گه یاندووہ به پیداکران و، ته نیا که میان نه بی بی زیان بووبن، ناخو چهنده پیداکر هه بووه پیداکری لاواز و سهرشۆری کردووہ).

محمود الوارقی شاعیریش ده لئ:

ونازح الدار لاینفک مغترباً
عن الأحبة لا يدرون بالحوال
بمشرق الأرض طوراً ثم مغربها
لا يخطر الموت من حرص على بال
ولو قنعت أتاك الرزق في دعة
إن القنوع الغنى لاكثره المال

۱ - هه مان سهراوه، ۲۶۶.

۲ - هه مان سهراوه، ۲۷۶.

۳ - ماژنبان جانعان، ۲۶۶.

واته: (ئەي ئەو كەسەي لە مومالە داگیرساویەتەو (گۆر) ئەو غەریبی و دووری لە كەس و كار هیچ سوودت پیناگەیهنن و زانیاری حال و باری بۆیان نیە، مەرگیش باکی نیە لەو هی كۆ دەباتە وەو چی پەژارەیه كی هەیه، گەرتۆش چاوان قەناعەت بووی، ئەو لە پشویە كدا رۆزی دیتە لات و بشزانە كە قەناعەت كردن دەولەمەندیە نەك رۆزی و سەرۆت).

هەر وەها دەلی:

أيها المتعب جهداً نفسه يطلب الدنيا حريصاً جاهداً
للك الدنيا ولا أنت لها فاجعل الهمين هماً واحداً^(١)

واته: (ئەي ئەو كەسەي خۆت زۆرماند كرددوو لە پیداكاری لە سەر سەرۆت و، زیاد كردنی نە دنیا بۆ تۆیە و نە تۆش بۆ ئەوی، بۆیە هەردوو پەژارە كەت بە یەك پەژارە بۆ).

٢. جۆری دوو هەمیش لەو هی لە جۆری یەكەم باسكرا، تاوەكو لە پروە قەدەغە كراوەكان بەشوین مالدا بگەڕێ و مافە پتووستیەكان رێگری بكات، ئەو هەیشە رۆدی سەرزەنشكراو، خۆی پەروەردگاریش فەرموویەتی: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقْ شِحْ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ [التغابن: ١٦]. لەسۆنەي ئەبو داویدشدا هاتوو لەعبداللە كۆری عەمرۆه (رضي الله عنه) لە پیتەمبەری خواو (ﷺ) فەرموویەتی: ((اتقوا الشحَّ فإن الشحَّ أهلك من كان قبلكم أمرهم بالطبيعة فقطعوا، وأمرهم بالبخل فبخلوا، وأمرهم بالفجور ففجروا))^(٢)، واتە: (خۆتان لە چروکی بیاریزن، چونكە چروکی و رۆدی لە نیتو بەری نەتەوە كانی پیتشورتان بوو، فرمانی نەگەیاندى سۆزو بەزەیداو، و، ئەوانیش پەییەندیە كەیان پچراندوو، فرمانی رۆدی داو و ئەوانیش رۆدیان كردوو، فرمانی خراپە کاریانی پیداو ئەوانیش خراپە کاریان كردوو.

هەر وەها كۆمەلی لە زانایانیش ووتویانە: رۆدی ئەو پیداكارییە توندو سەختەیه كە خواو نەكەي هەلەنی لەو هی بەبۆ گەشتنی شتەكان وەر بگرتی و مافەكەي رێگری بكات.^(٣)

١ - ماذنیان جانعان، ٢٩٦.

٢ - سنن أبی داود (٢/ ٣٢٤)، رقم: ١٦٩٨، صححه الألبانی.

٣ - ماذنیان جانعان، ٣١٦.

به خیلی (زهیلی)یش، گرتنه‌وهی نه‌وشته‌یه که له‌ده‌ستتدایه، ووتراوه‌که رژدی سرچاوه‌ی گشت تاوانه‌کانه، نه‌وجوره‌ش ابن مه‌سعود و سه‌له‌فه‌کانی تریپیناسه‌ی (الشح:البخل) کردووه^(۱، ۲)

هر چ کاتیکیش سووربوون و پیدآگری له‌سه‌ردونیا گه‌یشته رژدی، نه‌وه به‌پروودانی ناین و باوه‌ری که مکرده‌توه به‌که‌می نه‌بی گه‌ر ریگری پیویسته‌کانی (واجبات) کردو چه‌رامه‌کانی خوارد و به‌کارهینا نه‌وه بینگومان ناین و باوه‌ری پی که‌م ده‌بیته‌وه تاده‌گاته نه‌وه‌ی هیچی لی نه‌مینئ.^(۳)

پیدآگری کردنی مرؤفیش بژه‌ده‌ست هینانی گه‌وره‌یی و ده‌سه‌لات نه‌وله پیدآگریکردن له‌وه‌ده‌ست هینانی سه‌روهت و سامان له‌نیو به‌رتزه، چونکه گه‌ران به‌دوای گه‌وره‌یی دونیا و به‌رزبونه‌وه تیایدا و سه‌رؤکایه‌تیکردنی خه‌لکی و لووت به‌رزی له‌زه‌ویدا بژه‌نده له‌گه‌ران و هه‌لپه‌ی سه‌روهت و سامان زیانبارتزه، زیانی زۆرترو زوه‌دیش تیا‌دا قورستره، چونکی سه‌روهت و سامان له‌پیتناو سه‌رؤکایه‌تیکردن و گه‌وره‌ییدا نه‌به‌خشرئ، پیدآگریش له‌وه‌ده‌ست هینانی گه‌وره‌یی ده‌سه‌لاتدا دووجوره: به‌که‌میان گه‌رانه‌وه له‌دوایی بۆده‌سه‌لات و مال و نه‌وه‌ش زۆر مه‌ترسیه و به‌زۆریش خیریی ناخیره‌ت ریگر ده‌کات و گه‌وره‌یی وریزی ناهیلئ، خوای په‌روه‌دگاریش فه‌رموویه‌تی: ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ [القصص: ۸۳].

که‌م که‌س هه‌یه له‌پیدآگریبوون له‌گه‌وره‌ی و ده‌سه‌لاتی له‌دونیا‌دا سه‌رکه‌وتوو بووبئ، به‌لکو تیاچووه، هه‌روه‌کو پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) به‌ عبدالرحمنی کوری (سُمره‌ی) (ﷺ) ووتوه: ((ياعبدالرحمن لاتسأل الإمامه فإنك إن أعطيتها عن مسألة وكلت إليها، وإن أعطيتها من غير مسألة أعنت عليها))^(۴)، واته: (ئه‌ی عبدالرحمن داوای

۱ - هه‌مان سرچاوه، لا ۳۱.

۲ - بۆناگاداری خوئنه‌ری به‌ریژ نه‌ودوو ووشه‌یه له‌فه‌ره‌نگ و واتاکوردیه‌که‌یدا هه‌ر (چروکی وپژدی و په‌زیل) ده‌گه‌ینئ که‌یه‌ک شته، به‌لام به‌ویته‌ له‌بابه‌ته‌که‌دا دیاره هه‌ندئ جیاوازی هه‌یه، له‌نه‌گه‌یاندنی ته‌واوی بینکان بمان بوون.

۳ - ماذنبان جانمان، لا ۲۹۹.

۴ - البخاری، رقم: ۶۶۲۲.

دهسلات و بهرپرسياريه تي مه كه، چونكه گهر به باشي به ديت هيئا نه وه پاداشت دراوي و، خراپش نه نجامت دا نه وه باري بهرپرسياريه كهت له سه رشانه. بزانه پيداگري له وه ده ست خستني گه وره بييدا له گه پان و تيكووشان له هوكاره كانيدا و پيش پيگه يشتني زيانيكي گه وره پيوست ده كات و دواي پيگه يشتنيشي نه و پيداگريه گه وره پيوسته خاوهن دهسلات له ستم و خو به گه وره زانين خراپه كاريه كاني ديكه نه نجامي ده دا.^(۱)

به شي دووهم: گه پان به دواي گه وره بووني دهسلات به سه ر خه لكيدا به هوكاره نايينه كاني وه كو زانست و كردارو زوهد، نه مهش له پيداگري يه كه م ناشيرنترو گهنده لثرو مه ترسيدارتره، چونكه زانست و زوهد و كردار تهنها به كارد هه يئري بو نه وه ي لاي خواي گه وره پله ي به رزو نازو نيعمه ته هه ميشه و ليك نزيك بوون پيي ده ويستري.^(۲) پيگاي چاره سه ريش له پيداگري نابووت و سه رزه نشتكراوه تهنها به زوهده و هوكار گه ليكي تيديايه، له وانه:

- روانيني به نديه بو خراپي پاشه رۆژ و گه وره يي دهسلات و بهرپرسياريش له دونيا بو كه سي مافي ناخيرت نه دات.

- روانيني به نديه بو پاشه رۆژي سته مكارو خو به گه وره زانه كان و بهرگي خو به گه وره زانه كانيش چۆن مملاني خوا نه كات.

- روانيني به نديه بو پاراستني نه وانه ي له دونيادا بو خوا خا كه را بوون له وه ده سته يئاني پله به رزي ناخيره ت، چونكه هه ركه سي بو خوا خا كه را (متواضع) بي نه وا خوا پله ي به رزه كاته وه.

- نه وهش له تواناي به نديه دا نيه، به لكو گه وره يي و سۆزي خوايه نه وسه روه ت و گه وره يي خوا به به نديه عاريف و زاهيده كاني داوه له دونياياندا خوا له گه وره يي ته قوا و گه وره دانانيان و چيژي ناسين و ئيمان و گوپرايه لي ناخيش خوا ده سلات و سه روه ري پيداون.

۱ - ماژنجان جانعان، لا (۳۵، ۴۳).

۲ - هه مان سه رچاره، لا ۴۷.

نهوش نهوژيانه خوښه يه خوا به بنده نپرو ميکاني خوځي داوه، باوه پردارن نهو ژيانه خوښه پادشاياني دونياو دهسه لاتداره کان چيژيان نه کردووه، پيداگريش له وده دست هيناني دونيا وهک نيراهيمي کورې نه ده هم (په همتي خواي ليبي) دهلي: گهر پادشايان و نهوه ي پادشايان خوځي ژياني نيمه يان بزانيبايه نهوه به شمشير بؤيردني نهو خوښيه مملاني نيمه يان ده کرد.

پزقي خواييش بؤي سه رقال نه کردنيه تي دوورخستنه وه يه تي له گهران و ههولدان بؤگه وريه کي هه لو هشاوه و دهسه لاتي تياچوو (فاني).^(۱) په ورو دگاري بالاده ستيش فرموويه تي: ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ﴾ [الأعراف: ۲۶].

بؤيه حسه ني کورې عه ليش (ﷺ) له پيداگري خراپه ووريامان ده کاته وه و به وه وزيه شه وه دهلي: پيداگري دوژمني ده ورونه و هوځي ده رکړدني ناده م بوو له به هه شت.^(۲) نيره يي (الحسد) حسن دهلي: نيره يي پيشه وای خراپه و هوکاري کوشتني قابيله بوو له لايهن هاييل:

نيره يي دژ به خوځ وبيستنه و ناره زوو کردني نه ماني خوځي که ساني تره و نه خوښيه کي له نيوبه رو ناشيرنه، خواي گه ووره ش فرماني به پينغه مبه ره که ي (ﷺ) کردووه په نابگري له خراپه ي نيره يي، هه ووهک چؤن فرماني پيکړدوه په نابگري به خوا له شه يتان فرموويه تي: ﴿وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾ [الفلق: ۵]، پينغه مبه ريش (ﷺ) فرموويه تي: ((لا تحاسدوا ولا تقاطعوا ولا تباعدوا ولا تبادروا وكونوا عباد الله إخواناً))^(۳) واته: (نيره يي به يه که مبه بن و پيوه ندي مه پچرينن و توره مبه بن و پشت له يه کتر مه که ن و بنده ي خوا و براي يه که بن).

نه نه سيش ووتی: پوژنيک لای پينغه مبه ر خوا (ﷺ) دانشت بووين فرمووي: ((يطلع عليكم ألآن من هذا الفج رجل من أهل الجنة)) واته: (لهوشوينه دا نيسستا پناويک

۱ - ماذنيان جانمان، لا ۷۵، ۷۶.

۲ - علموا اولادکم حب آل بيت النبي (ﷺ)، لا ۱۳۱.

۳ - البخاري، رقم: ۶۰۶۵.

دهرده كه ویت خه لکی به هه شته). ووتی: پیاوه كه مان لی دهر كه وت كه پیاویکی نه نصاری
 بوو پرسی ناووی ده ست نویژی لی ده تكایه وه، نه عله كانی به ده ستی چه پی هه لگرتبوو، كه
 گه یشت سه لامی كرد، كه به یانیش هات پیغه مبه ر (ﷺ) هه مان شتی ووت و هه مان پیاو
 دهر كه وت، له رۆژی سی یه میس ئه وهی فهرمو هه مان پیاو دهر كه وت پیغه مبه ر (ﷺ)
 هه ستاو رۆیشت، عبدالله كوری عه مری كوری عاص شوینی پیاوه كه كه وت و پیسی ووت:
 له گه ل باوكم په یوه ندیم ئالۆز بووه و سویندم خواردووه سی رۆژ نه چه وه مال ده كری ئه و
 سی رۆژه لای تۆدایم، ئه ویش ووتی: به لی ئه ویش سی شه و لای مایه وه نه ی بینى شه و نویژ
 بكات جگه له وهی له جیگا هه لده ستا یادی خوا ی ده كرد، ته نها بو نویژی به یانی
 هه لده ستا، ووتی: ته نها قسه ی باشی ده كردو سی شه وه كه ته واوبوو، خه ريك بوو رقم
 له كاره كه ی بیته وه و وتم: ئه ی به نده ی خوا هیچ توره ییه كه له نیوان خۆم و باوكمدا رۆی
 نه داوه و لیك زوویر نه بووین، به لام بیستم پیغه مبه رى خوا (ﷺ) وه ها باستی كرد، منیش
 ویستم بزاتم چ كاریك ئه نجام ده ده ی وه ها وه سفتى كردوو كاریكى وام لی نه بینى، چ كاریك
 تۆی به م پله و پایه یه گه یاندووه؟ ئه ویش ووتی: كاتیك رۆیشتى باسم مه كه ووتی: ته نها
 كه بینیت هه ر ئه وه ئه نجام ده ده م، جگه له وهی له ده روو غدا یه ئه وه خشینه ی خوا به موسلمانانى
 داوه هه سودیان پی نا به م.

عبدالله ووتی: پیم ووت: ئه وه ئه وه یه تۆی گه یاندۆته ئه و پله یه، ئه وه ش ئه وه یه له
 توانی نیمه دا نی یه. ^(۱) هه سودیش هۆكارى زۆره له وان ه دوژمنایه تی و رق و به خۆ
 سه رسام بوون (العجب) و هه زى گه و رایه تی كردن و ده روون پیسی و رۆذیه كه ی و
 نه خۆشه كانی تری دل، هه سودیش كۆكه ره وه ی گشت ده ردونه خۆشیه كانه، له گشتیان خراپتر
 به رامبه ر ئاین و باوه روو خۆشه ویستی و برایه تی، خراپه كاریه، زۆربونى هه سودیش له نیو
 نه ته وه كاندا زۆربونى ئه و هۆكارانه یه باسمان كردن، به زۆریش له نیو كه سه نزیه كاندا
 روو ده دات، براو ئامۆزاو خاوه ن كارو پی شه و زانا و بازرگانه كاندا، بنچینه ی هه سودیش

۱ - مسند أحمد، رقم: ۱۶۶/۳، إسناده صحيح.

گردبوونهوه و قه رهبالغی کردنه لهسه ریهک مه بهست و سه رچاوهی دروستبونی گشت
ئه وهش خو شو یستنی دونیایه، دونیاشی به قه رهبالغکاره کانی تهنگ هه لچنیوه.^(۱)

چاره سه رکردنی نه خو شی ئیره یی بردن (الحسد):

چهند ده وایه کی خو پاریزی و چاره سه ری له نه خو شی (حه سودی) هیه له وانه:

۱. زاین به وهی نه خو شی ئیره یی بو دونیا و ناسینی ئیره یی زیانی هیه، له پرووی ئاین و
دونیا ییشه وه زیانی ئیره یی ئیره یبراو (الحسود) ناگه یبری، نازو نیعمه تی خواش به ئیره یبه ر
له ئیره یبدراو له نیوناچی، که واته: ئیره یی بهر (حاسد) له ئیره بردنه که ی ته نیا تو ره یی و نازار
و ئاخ و هه لچون و ده بیته له ده ست دانی دین دونیا، که واته ئیره یی بهر چون ده یه وی
نیعمه ت نه هیلی که خوی گه وه به ئیره یی پیبرای به خشیه، خوا حه زده کات نیعمه تی
به بنده که ی خوی به خشی، ئیره یی به ریش حه زده کات ئه و نیعمه ته له ناو به چی، بیگومان
حه زده کات به شتی خوا پی ی ناخوشه و رقی له شتی که خوا پی خوشه، ئه وهش ده ردیکی
هه لوه ریته ری ئاین و باوه ره، چونکه ئیره یی بهر حه زی به و خوشیه نه کرد، که بو خوی
حه زی لیته تی و برا که شی له و خوشیه دابی.

- هه میشه بیرکردنه وه له خرایه کانی ئه م نه خو شی له ئاین و دونیا و تو ره یی خوا له
به رامبه ری و رقی پیغه مبه ر (ﷺ) بو ی و ئه و ئه نجامه ی ئیره یی بهر له دونیا و ئاخیره تدا
به ده ستی ده هینی، گشت ئه مانه یارمه تی ده ری راسته قینه ی ئیره یی و خو پاریزی
دوو رکه و تنه ی و گه ران به دوای چاره سه ردا.

- په ند وه رگرتن له ئایه ت و فه رموده و چیرۆک و واقیعی ئیره یبه ران و ئه نجامی
ئیره یبه کان، گشت ئه وانه ش یارمه تیده ری خو پاریزی و چاره سه رکردن له و نه خو شی
ترسنا که.

- لیپرسینه وه ی ده روون و سه رزه نشتکردنی له کاتی هه موو بیرو که یه کی ئیره یی
(حه سودی) به سه ردا بی و هه ولدان له وازه یئان له ئیره ییبراو، به لکو هه لئان و داوی

۱ - منهج الإسلام في تزكية النفس، لا ۳۴۰.

پاريزی و بۆ زياد کردنی بۆبکات، پيگريش نيه له وهی وه کو کهسانی تر خۆيشی ئوميدی پيی بى بهبى ئه وهی ئيره بيان پى بیات.

- پازیبون به به خشینى خوا و قه ناعهت پيکردنی و، باه پوبون به وهی رزق و به خشین گه وره بى خوايه و به هه رکهس بيه وى ئه بيه خشى و، هيچ که سيکيش ناتوانى نيعمه تى له ناو به رى، که خوا به به نده يه که له به نده کانى به خشى، هيچ که سيکيش به بى گه وره بى خوا ناتوانى به خشینى خوا به ده ست بينى، به نده ته نيا ره زامه ندى و پارانه ی بۆ هه يه، که واته به نده بۆ له به رده م ئه و ده رگايه ناوه ستى، که خیر و پا داشتى ليه؟ بۆ چيش له ونه خۆشيه دوور ناکه ويته وه که خراپه ئه هينى؟^(۱)

ئه وه ش حه سه نى کورپى عه لى (ﷺ) يه له ئيره يبردن و وريايان ده کاته وه و وتوويه تى: ئيره بى بردن پيشه وای خراپه و هۆکارى کوژرانى ها بيله به ده ست قابيله وه^(۲)، کاتيک حه سودى به براکى برد له وهی خوا پى ی قبول بووه ئه ویش لى ی رازى نه بووه.

۲. پایه ی رازیبون (الرضا) له نیتوان حسن و (أبو ذر) دا:

أبو العباس محمدی کورپى يه زیدى موبه رید ده لى: به حه سه نى کورپى عه لى ووترا: (أبو ذر) ده لى: هه ژاريم پى خۆشتره له ده وله مه ندى، نه خۆشيم پى خۆشتره له له ش ساغى، ئه ویش ووتى: خوا به زه بى به (أبو ذر) دا بيه ته وه، به لām من ده ليم: هه رکه سى رازى نه بى به هه لباژاردنى خوا بۆى، با خۆزگه نه خوازى جگه له و حالته ی، که خوا بۆى هه لباژاردوه، ئه وه ش سنورى وه ستانه له ره زامه ند بون به وهی که قه زا مامه له ی پى ده کات.^(۳)

به راستى حه سه نى کورپى عه لى (ﷺ) له وقسه يه دا وه سفى کارى له کاره کانى دل ده کات و به لگه ی زانياريه تى به وکاره خۆشه ويسته وه، بۆيه رازیبون له کاره کانى دل و هاوشيه ی جيهاده له کاره کانى ده ست و لاشه يه وه هه موو ئه و دوانه ش لوتکه ی باوه ره.^(۴)

۱ - منهج الإسلام في تزكية النفس، لا ۳۴۱.

۲ - علموا أولادكم عمية آل النبي (ﷺ)، لا ۳۱.

۳ - البداية والنهاية (۱/ ۱۹۹).

۴ - مدارج السالکين (۲/ ۲۱۴).

پازیبوون(رضا) به رهه میکه له به رهه مه کانی خوی گه وره به رزترین مه قامی به نده
 نزیکه کانی، راستی نه وهش به لای زوره و ناروونه، نه وهش ده رگای گه وره ی خواو نارامی
 عارفه کان و به هه شتی دونیایه، جی ی نه وهیه هه رکه س ده روونی خوی ناموژگاری بکات
 ناره زوی تیایدا جوش بدات و به شتی دیکه نه یگوژپته وه، پازیبوونی خواش له به نده
 له به هه شت و نه وهی تیایدا یه گه وره تره، چونکه (ره زا) سیفه تی خوایه و به هه شتیش
 دروست کارویتی، خوی گه وره فه رموویه تی: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ
 هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ [التوبة: ۷۲].

ئه م پازیبوونه ش پاداشتی نه وکه سانه یه له دونیادا له خوا پازیبوونه، نه و پاداشته ش
 گه وره ترین پاداشته کانه، هه کاره که شی باشتین کاره. تو په بییش ده رگای په ژاره و خه م و دل
 نا نارامی و بارخراپیه و خراب گو مانکردنه به خوا، ته نیا پازیبون له گشت نه وانه رزگاری
 ده کات و، پیش به هه شتی ناخیره ت به هه شتی دونیای بو ده کاته وه، چونکه رزاهه ندبوون دل
 نارامی و فینکی دل و گیر سانه وهی بو نه هی نی، تو په یی و رقیش شله ژان و وه ره سی و
 بیقه راریه و تو وره پیش هه مه ره نگی بو پیویست ده کات و له گه ل خدا دانامه زری، چونکه
 نه وکه سه هه ربه سروشت و ده روونی خوی رزاهه نده، نه ندازه کانیش - به ویستی گونجانی
 خوی ده وی، هه رچی پی ی خوش بوو پی ی خوش حال ده بی، گه ر بو نه ویش نه گونجا تو په ی
 نه کات و بولای خوا هه نگاو هه لئاگری، بو یه گه ر له هه موو حاله کانداه له مه عبودی خوی
 (الله) پازیبوو، رووه و خوا نه پوات، هیچ شتیکیش به قه د پازیبوونی به نده جوان ناکات.

پازیبوون دل بو خوا پاک ده کاته وه و خوشه ویستی و پشت پی به ستنی به خوا پری
 ده کات، هه رچ که سیکیش پشکی ره زاهه ندی نه بوو نه وه دلای به تو په یی پر بوو
 له به خته وه ریدا نابی، سه ره تای پازیبونیش ده سکه وتی به نده یه و له کوی پله به رزه کانیدا یه
 و، کو تابه که شی له کوی حال و باره کانه، سه ره تاکه ی پله یه و کو تابه که شی حال و ژیانه،

بینگومان خوای گهوره کهسه کانی بۆ هه‌لناوه و وه‌سفی جوانی بۆ کردوون، نه‌وه‌ش به‌لگه‌یه له‌وه‌ی ریژی لییان ناوه.

په‌یغه‌مبه‌ریش (ﷺ) فه‌رموویه‌تی: ((ذاق طعم الإیمان من رضی بالله ربا وبالإسلام دیناً وبمحمد رسولاً))^(۱)، واته (چیژی باوه‌ری کردووه ته‌وه‌که‌سه‌ی رازی بی به‌وه‌ی په‌روه‌ردگار خوای بی و نی‌سلام ناینی بی و محمدیش په‌یغه‌مبه‌ری، هه‌روه‌ها فه‌رموویه‌تی (ﷺ)). ((من قال حين يسمع المؤذن، وأنا أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله، رضيت بالله رباً، وبمحمد رسولاً، وبالإسلام ديناً، غفر الله له ماتقدم من ذنوبه))^(۲)، واته: (هه‌رکه‌سه‌ی گوئی له بانگ بیژ بوو بانگی داو ووتی: منیش شایه‌تی ده‌دهم جگه له (الله) خوایه‌کی ترنیه و تاکه و بی هاوه‌له وشایه‌تیه ده‌دهم محمدیش به‌نده و نیردراوی خۆیه‌تی و رازیم به‌وه‌ی (الله) په‌روه‌ردگارمه و محمدیش په‌یغه‌مبه‌رمه (ﷺ)، نی‌سلامیش ناینمه، نه‌وه خوای گهوره له‌تاوانی په‌یشوی خۆشه ده‌بی).

ابن القيم ده‌لی: تم فه‌رمووده‌یه په‌لهو پایه‌کانی نایشیان له‌سه‌ر ده‌وه‌ستی و له‌ویشدا کۆتایی دیت، چونکه رازیبون به‌په‌روه‌ردگاری و تاکی خواو په‌زامه‌ندبوون به‌په‌یغه‌مبه‌ره‌که‌ی و ملکه‌چی بوون بۆی و رازی بوون به‌ناینی خویان له‌خۆگرتوه، هه‌ر که‌سه‌یکیش نه‌وه چوار شته‌ی تیدا کۆ بۆوه، نه‌وه به‌راستی راستگۆیه (الصدیق)، له بانگه‌شه‌و زماندا ناسانه، له‌راسته‌قینه‌یی و تاقیکردنه‌وه‌شدا قورسترین کاره، به‌تایه‌ت گه‌ر یه‌کی په‌یچه‌وانه‌ی ئاره‌زووی ده‌رونی بچۆیه‌وه، له‌وه‌شدا روون بۆته‌وه په‌زامه‌ند بوون (الرضا) زمانی پی دیته‌سه، له‌زمانیایه‌تی نه‌که له‌مالیدا:

- رازیبون به‌خوایه‌تی خوا: رازیبون به‌خۆشه‌ویستی تاکی خۆی و ترس و گه‌رانه‌وه‌و په‌جا پی کردنی و هیژی وویست و خۆشه‌ویستی ته‌نیا بۆخوا بگه‌رپه‌تیه‌وه له‌خۆته‌گری، په‌رستن و دلسۆزی بونیش له‌خۆته‌گری.

۱ - مسلم، رقم: ۴۳ (۱/۶۲).

۲ - مسلم، رقم: ۳۸۶ (۱/۲۹۰).

- پازیبون به پەروردگار یه تی خوا: پازیبون به وهی خوا بۆ بهنده که ی پیکهستوه و پشت پی بهستن و متمانه پیکردنی له خوئه گری، پیویسته پازی بی به گشت شه وهی خوا پای نه پهرینی، بویه یه که م شت شه وه له خوئه گری، که خوا فرمانی پی ده دا، دووه میش: رزامه ندی له خوئه گری به گه شت شه وهی بوی دیاری کردوه.

- پازیبون به پیغه مبه ره که ی: ته وای ملکه چبون له خوئه گری به جوریک له خوئی خوشتری بوی و پایه که ی له مرۆشه کانی تر به رزتر پابگری و که س به شداری پایه و تاییه تمه ندیه که ی نه کات، له وهه شت وه ریگری و شه بکات به دادوه و که سی تر نه کاته دادوه و، هیچ کات به بریاری که سی تر پازی نه بی، گهر له وه دا بیتوانا بوو شه بریاردانی کهسانی تر وه کو خواردنی ناچاری بی جگه له گوشتی مرداره وه بوو خوین نه بوو، باشترین حاله تی: وه کو خوڵ وه هابی، که له نه بونی ئای پاکدا به کار ده هیتری.

- پازیبونیش به ئاینه که ی، شه شه گهر ووتی: یان بریاریدایان فرمانیدا یان ریگری کرد شه به گشت پازیبونیک و شتیکی له دلدا نه مایه وه ته وای بوی ملکه چ بوو، شه گهر چی پیچه وانهی ده روون و ئاره زوویان قسه ی پی شه وا و ماموستا و کومه له که شی بی^(۱) ... ووتی: ... پازیبون کوتا پشت پی به ستنه، هه رچ که سیکیش پیکانی دامه زرا له پشت پی بهستن و ملکه چ بوون، شه وه گه شتوته ره زامه ندی، به لام له بهرگه وه بی خوا و به ده مه وه چونی زۆریه ی ده رونه کان بوی و قورسبونی به سه ریانه وه، له به زهی خویدا به سه ریانه وه پیویستی نه کردوه و شه قورسی و سه ختییه ی له سه ره لگرتون، به لکو شوینکه و توانی هه روه ها رایگه یان دووه، که پاداشتی خوا پازیبونه له به رامبه ریان گه وره تر و پیرۆزتره له به هه شت و شه وهی تیا یادیه، شه وهی له پهروردگاری پازی بی، خواش لی ی پازی، به لکو پازی بوونی بهنده له خوا له شه نجامی پازیبونی خواجه له به رامبه ری، بویه پازیبوو ره زامه ندی ده رگای گه وره ی خوا و به هه شتی دنیا و حه سانه وهی عاریفان و ژیا نی خو شه ویستیان و ناز و نیعمه ته کانی له خواتر ساوه کان و گلینه ی چای تامه زرۆیانه.

چون ره زامه ندی دیته دی؟

گهوره‌ترین هۆی وه‌ده‌ست هینانی په‌زامه‌ندی: نه‌وشته وه‌برگری، که خواره‌زامه‌ندی تیدایه، بینگومان نه‌وه‌ش نه‌یگه‌یه‌نیتته پله‌ی رازیبون.

به‌یه‌حیای کوری موعازیش ووترا، چ کات به‌نده ده‌گات به‌پله‌ی رازیبون؟ نه‌ویش ووتی: گهر ده‌روونی له‌سه‌ر چوار بنچینه دامه‌زرا‌ند به‌وه‌ی په‌روه‌ردگاری مامه‌له‌ی پی‌ ده‌کات و ده‌لی: گهر بۆم به‌خشی قه‌بو‌لمه، گهر لی‌شم بگریته‌وه رازیبم، گهر وازم لی‌ بیهینی نه‌تپه‌رستم، بانگشیم بکه‌ی به‌ده‌م داوه‌تته‌وه دیم.

جونه‌یدیش ده‌لی: رازیبون (الرضا) ساغی زانستی گه‌یشتوه به‌دل، گهر راسته‌قینه‌ی زانست موژده‌ی دایه دل و دل‌یش پی‌شوازی کرد، نه‌وه نه‌گه‌ینیتته رازیبون، رازیبون و خۆشه‌ویستیش وه‌کو ره‌جاو ترس نیه، چونکه رازیبون و خۆشویستن دوو شیوه ژییانی خه‌لکی به‌هه‌شتن، له‌دونیا و به‌رزخ و ناخیره‌تیشدا له‌وه‌که‌سه‌نابنه‌وه، که خۆییان پی‌ پۆشیووه، پی‌چه‌وانه‌ی ترس و ره‌جاکردن، چونکه به‌گه‌یشتنی خه‌لکانی به‌هه‌شت و گه‌یشتن به‌و ئومیدانه‌ی لی‌ی نه‌ترسان نه‌ره‌وینه‌وه، گهرچی هه‌میشه ره‌چاو کردنیان بۆگه‌وره‌یه‌که‌ی بووه، به‌لام جیا‌وازیسه له‌ره‌جایه‌ک گومانایه، به‌لکو ره‌جایه‌که‌ی متمانه‌ داره به‌به‌لینیکی راستگۆیانه له‌لایهن خۆشه‌ویستیکی توانا داره‌وه، بۆیه ره‌نگ و ره‌جایان له‌دونیا‌دا به‌و جۆزه‌یه.

ابن‌عه‌تایش ده‌لی: رازیبون ئارامی دلّه بۆ هه‌لبژاردنیکی پی‌شوتری خوا بۆبه‌نده‌که‌ی باشتری بۆ هه‌لبژاردوه، نه‌ویش پی‌ی رازیبه.^(۱)

هه‌ندی له‌عاریفانیش ووتیانه: هه‌رکه‌سی‌ پشت به‌خوا به‌ستی و به‌قه‌ده‌ری خوا رازیبی، نه‌وه باوه‌ری دامه‌زرا‌ندوه و ده‌ست و قاچه‌کانی بۆ وه‌رگرتنی چاکه‌ ناوه‌لا‌کردوه، نه‌وه نه‌خلاقه‌ جوانانه‌ی راپه‌راندوه، که کاروباری عه‌بدی جوان و شیوا کردوه، رازیبون (الرضا) ده‌رگای ره‌وشت جوانی له‌گه‌ل خوا و خه‌لکی‌دا ده‌کاته‌وه، چونکه ره‌وشت جوانی له‌ر‌ازیبون، ره‌وشت ناشیرنیش له‌توره‌یی ونا‌ره‌زاییه.

۱ - مدارج السالکین (۲/ ۱۷۲ - ۱۷۳) صلاح‌الامة فی علو‌الهمته (۴/ ۴۹۱، ۴۹۲).

په وشت جوانی خاوه نه که ی ده گه یه نیتته پله ی پرژ و گر، په وشت ناشرینیش چاکه کان له ناو ده بات، هه روه کو چۆن ناگر گژو گیاو دار ده سوتینئ، پازیبوون خو شحالی دل و بهر ده هیئئ به نه ندازه ی کاروباره کان و دهر وون پاک ی و دامه زراویه که ی له گشت حاله تیکدا، بویه هندی له عاریفان پازیبونیان ناو بردووه به په وشت جوانی له گه ل خوا، وه هانه کات له مولکی خویدا ره خنده گرتن له خوا بیگری و، نه هیشتنی زیاده په و ی له قسه دا په وشت جوانی نبوت ده کات.^(۱)

شاعیریش ده لئ:

والدھر ذو دول والرّزق مقسومُ	العبد ذو ضجرو الرب ذو قدر
وفي اختیاره سواه اللومُ والشومُ	والخیر أجمع في ما اختار خالقنا

شاعیر ده لئ:

لیلتمسوک حالاً بعد حال	إذ ارتحل الکرام إلیک یوماً
بجلمک عن حلول وارتحال	فإن رحالنا حطت لترضی
إلیک معرّضین بلا اعتلال	أنخنا فی فنانک یا إلهی
إلی تدبیرنا یاذا المعالی ^(۲)	فُسُنا کیف شئت ولا تکلنا

ئمه ش هندی و اتایه له پله ی پازیبون له قسه ی ئه میری ئیمانداران هسه نی کوری عه لی (ﷺ) رون ده بیه وه کاتیک و توویه تی: هه رکه سی له جوان هه لباردنی خوا نارازی بی، ئه وه باخوزگه نه خوازی له جگه له و حاله ته دا بی که خوا بوی هه لباردووه و ئه وه ش سنوری وه ستانه له بهرده م پازیبوندا به وه ی قهزا کردوویه تی.^(۳)

۱ - صلاح الامة (۵۱۲ / ۴) نقلاً عن مدارج السالکین.

۲ - صلاح الامة في علو الهمة (۵۲۹ / ۴).

۳ - البداية والنهاية (۱۱ / ۱۹۹).

۳- ئەمیری ئیمانداران حسەنی کورپی علی (ﷺ) دەلئی: لە بارەى براىە کمەوه هەوالتان پى ئەدەم گەورەترین کەسە لەبەر چاومدا، ئەوەى لای من گەورەى کرد بچووکی دونیا بوو لە چاوەکانیدا، لە دەرەوەى دەسەلاتى زگیدا بوو، ئەوەى نەیبوایە ئارەزووی نەدەکرد، ئەگەر هەشيبوایە زۆرى نەدەکرد، لە دەرەوەى دەسەلاتى داوینیدا بوو، ژیری و بۆچوونى بۆ کەچ نەدەکرد، لە دەرەوەى دەسەلاتى نەفامیدا بوو، بە پىی متمانەى سوود هەنگاو و دەستى پەوان نەدەکرد، توورپە نەدەبوو لە تیکەل بـوونى لەگەل زانایاندا گوئیستى دەکرا، بەسەر قسەدا زال بواىە بەسەر بیدەنگیدا زال نەدەبوو، زۆرى بیدەنگ بوو، گەر قسەى بکردایە قسە بیژان بیدەنگ دەبوون، لە مـشت و مـردا دەستى وەر نەدەدا، بەلگە و پاساوى نەدەهینایەوه تاووەکو وەك دادوەر بـینریت، لە براکانى بیئاگا نەدەبوو، بەوەى لۆمەى بکەوتایەتە سەر وەکو ئەو سەرزەنشتى کەسى نەدەکرد، گەر بکەوتایەتە نینوان دوو کارووە نەیدەرپوانیە ئەوەى کامیان نزیک بە(حق)ە، بەلکو دەرپوانیە ئەوەى کام لەم دوو کارە نزیک بە ئارەزوویەتى بۆیە پىچەوانەى ئەوەى دەکرد کە ئارەزووی لىی هەبوایە.^(۱) لەم ووتە زیرینەدا رینشاندرى و پروونکردنەوه و ئاراستەى خەلکی پروووە سىفەت گەلینکی پیرۆز پەروەشت گەلینکی جوان دەرەکەویت، ئەوەش بەرنامەىەکی بەرزو بلندە پىویستە خۆمان و نەوه کامنانى لەسەر پەرورەدەبکەین، تا دەگوازیتەوه واقعیکى هەست پیکراو لەژیانیدا، لەم ووتەیهشدا وانەو پەندگەلینکی لى فیردەبین کە ئەمانەن:

- ووتەى حسن (ﷺ) ئەوەى ئەو براىەى لەچاوانماندا گەورە کرد، بچوکی دونیا بوو لەچاويدا^(۲)، دونیا تەنیا لەچاوى کەسانیکەوه بچوک دەبیتەوه، کە راستى پروداوہکان بزانی، وتیروانینى راستى لەبەرەمبەر خواو ژيان و گەردوون و بەهەشت و دۆزەخ و قەزا و قەدەر دامەزراو و بەتینگەیشتنەوه خۆى ئامادەکردووە بۆ لای خوا و دلئیا بوو کە دونیا شوینى تاقیکردنەویە و کینلگەى ئاخیرەتە، بۆیە خۆى ملکەچى پەرورەدگارى دەکات و بەکۆمەلە راستەقینىەک گەیشتنووە لەدلیدا گیرساوہتەوه و هاوکارى زاھیدی بوونى کردووە لەدونیا، لەو راستەقینانەش ئەمانەى خوارەویە:

۱- هەمان سەرچاوە (۱۹۹/۱).

۲- هەمان سەرچاوە.

* دُنْيَايِي تَهْوَاوْ بهْوَهِ نِيْمَهْ لَهْمْ دُونْيَايَهْ دَا لَهْ رِيْبَوَارِيْكَ دَهْچِيْن، هَهْرَهْ كُو پِيْغَهْ مَبَهْرَهْ فَرْمُوِيَهْ تِي: ((كُن فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيْبٌ أَوْ عَابِرٌ سَبِيْلٍ))،^(۱) وَاتَه: ((لَهْ دُونْيَا بِيْزِيْ وَهَكَ تَهْوَهِ غَهْرِيْبِيْ يَانْ رِيْبَوَارِيْكَ)).

* نَهْمْ دُونْيَايَهْ جِگَهْ لَهْ گُوْتِرْپَايَهْ لِيْ خَوَا، لَايْ خَوَايْ گَهْرَهْ هِيْچْ بَهْهَايَهْ كِيْ نِيَهْ، وَهَكَ پِيْغَهْ مَبَهْرِيْ خَوَا (ﷺ) فَهْرْمُوِيَهْ تِي: ((لَوْ كَانَتْ الدُّنْيَا تَعْدَلُ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوْضَةٍ مَّاسْقِيْ كَافِرًا مِّنْهَا شُرْبَةٌ مَّاءٍ))^(۲)، وَاتَه: (گَهْرْ دُونْيَا لَايْ خَوَايْ گَهْرَهْ نَرْخِيْ بَالَهْ مِيْشُوْلَهْ يَهْ كِيْ هَهْ بَوَايَهْ، خَوَايْ گَهْرَهْ قَوْمَهْ نَاوِيْكَ نَهْ دَهْ دَا بَهْ كَا فَر).

هَهْرَهْ هَا فَهْرْمُوِيَهْ تِي: ((الدُّنْيَا مَلْعُوْنَةٌ، مَلْعُوْنٌ فِيْهَا اِلَّا ذِكْرَ اللَّهِ وَمَا وَاِلَاهَ اَوْعَالًا اَوْ مَتَعْلَمًا))^(۳) وَاتَه: (دُونْيَا نَهْ فَرَهْتْ لِيْ كَرَاوَهْ، جِگَهْ لَهْ خَوَا وَ تَهْوَهِ جَوَانْ بِيْ بُوْیْ وَ يَانْ زَانَا وَ فَيْرْ خَوَا زِيْكَ بِيْتْ هَهْرْچِيْ تِيَابِيْ نَهْ فَرَهْتْ كَرَاوَهْ).

* تَهْمَهْ نِيْ دُونْيَا نَزِيْكَ كُوْتَايِيْ بُوْتَهْوَهِ، چَوْنَكَهْ فَهْرْمُوِيَهْ تِي: ((بُعِثْتُ اَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتِيْن))، وَاتَه: (هَاتِنِيْ مَن وَ رُوْزِيْ قِيَامَهْتْ وَهْ كُو تَهْمْ دَوَانَهْ يَهْ)، نَامَاژَهْ يْ بُوْ پَهْ نَجَهْ يْ شَايَهْ تُوْمَانْ وَ پَهْ نَجَهْ يْ نَاوَهْرَاسْتْ كَرْدْ^(۴)، قِيَامَهْتِيْ مَرُوْؤْ بَهْ مَرْدِنِيْ دَهْ سَتْ پِيْ دَهْ كَاتْ وَ تَهْمَهْ نِيْشْ كُوْرَتَهْ، گَهْرْ تَهْمَهْ نِيْ مَنَالِيْ وَ خَهْ وَ پِيْرِيْ لِيْ دَهْ رِبَكَهْ يِنْ، مَاوَهْ يَهْ كِيْ پُوخْتَمَانْ بُوْ نَامِيْنِيْتَهْ وَهْ.

* تَاخِيْرَهْتْ مَانَهْ وَهْ نَهْ مَرِيَهْ، شُوْتِيْنِيْ گِيْرَسَانَهْ وَهْ يَهْ، وَهَكَ لَهْ قُوْرْتَانِيْ پِيْرُوْزْدَا هَاتُوْوَهِ، تِيْمَانْدَارِيْكَ يْ ثَالِيْ فَيْرَعَهْ وَنْ وَ دَهْ لِيْ: ﴿يَا قَوْمِ اِنَّمَّا هٰذِهِ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ (۳۹) مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى اِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُوْنَ فِيْهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ [غَا فَر: ۳۹، ۴۰].

۱ - الترمذي، كتاب: الزهد رقم: ۲۳۳۳ وهو حديث صحيح.

۲ - الترمذي، كتاب: الزهد رقم: ۲۳۲۰.

۳ - الترمذي، كتاب: الزهد رقم: ۲۳۲۲ وقال: حسن غريب.

۴ - مسلم، كتاب: الفتن وأشراط الساعة. رقم: ۱۳۲ - ۱۳۵.

به راستی گهر نهو راستیانه له دلی مروقی موسلماندا گیرسایه وه نهو دونه
له چاوانیدا بچوک ده بیته وه.

* ووتی حسن (رضی الله عنه) له دهره وهی دهسه لاتی سکیدیاه و ئاره زوی له وهیه، که ههیه تی
و گهر ههیشی بی زوری ناکات^(۱)، له م ئاراستیه دا بانگه وازی که بو وازهینان له
زورخوری، چونکه هۆکاره بو جوریکی زوری خواردنه وه و دهست و په نجه کان پرووه
خراپه کاری و سه ریچی نه بزینی و گویایه لیکردنه کانی بو خوا له سه ر قورس و گران
نه کات، ئاخو چهند تاوان تیر بوون و زور خوری هۆکاری بووه، بیگومان هه رچ که سیك
له توشی خراپه ی سکی هاتبی خوی بیاریزی، نه وه له خراپه یه کی گه وه رزگاری بووه،
شهیتانیش نهو مروفانه نه جولینی که سکیان به خواردن پر بووه^(۲)، بویه خوی په روه ردگار
ئاگادارمان ده کاته وه له وهی شوین شهیتان و فروفیله کانی نه که وین، که ده بیته هوی سته م
و هه لچوون به حه لال پازینه بوون، بویه خوا ده فره مووی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي
الْأَرْضِ حَلالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطواتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾ [البقرة: ۱۶۸].

هه روه ها خوی گه وه ره پینمایه کردو وین بو زیده ره وی نه کردن له خواردن و خواردنه وه،
تا وه کو نه بیته مایه ی زال بوونی ئاره زوو (شهوه)، له ئایه تیکی تر فره موویه تی: ﴿يَا بَنِي
آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ
﴾ [الأعراف: ۳۱].

نه وهی که به لگه ی شه وه تی زالبوونی نه وه یه له سه رووی پیویستی نهو که سه یه
خواردن و خواردنه وه زور بکات وله تیری زیاده ره وی بکات، بیگومان پیغه مبه ر (رضی الله عنه)
ئامازه ی کردوته مه ترسی زیاده ره وی (الإسراف) وزیانه کانی له سه رجه سته وه ره ووندا له و
فه رمووده ی ترمزی له مقدامی کوری معدی کرب ریوایه تی کردوه، له پیغه مبه ری
خوا (رضی الله عنه) بیستویه تی: ((ماملأ ادمی وعاء شراً من بطنه، بحسب ابن آدم أكلات يقمن
صلبه، فإن كان لا محالة فثلث لطعامه، وثلث لشرابه، وثلث لنفسه))^(۳)، له م فره مووده

۱ - البداية والنهاية (۱۱/ ۱۹۹).

۲ - جهاد النفس، علي الدهامي، لا ۹۳.

۳ - الترمذي، كتاب الزهد، رقم: ۳۸۰، حديث حسن صحيح.

پیرۆزه‌شدا رۆنکردنه‌وی ئه‌وه‌رنامه‌راسته‌یه، که پێویسته پێیه‌وه پابه‌ندبین له‌که‌مکردنه‌وه له‌خواردنه‌وه‌و زیاده‌پۆیی نه‌کردن له‌ئاره‌زوی س‌ک دا، چونکه ئه‌و زیاده‌پۆیه‌ مرۆف‌تووشی خراپه‌یه‌کی گه‌وره‌ ده‌کات، مه‌به‌ست له‌و خراپه‌یه‌ش لی‌رده‌ا ته‌نیا ئه‌وه‌نیه‌ په‌یوه‌ست بێ به‌نه‌خۆشیه‌کانی گه‌ده‌وه، به‌ل‌کو مه‌به‌ست ئه‌و شه‌ره‌و خراپه‌یه‌شه‌ تووشی مرۆف‌دی‌ت له‌وکاته‌ی خو به‌و خراپه‌یه‌وه‌ ده‌گرێ له‌خواردن و خواردنه‌وه‌ و پابه‌ند بوون پێیه‌وه، له‌وه‌شدا خواردن له‌ئامرازێکی خۆراکی و به‌هێز کردنی لاشه‌یه‌وه‌ ده‌بی‌تته‌ ئامانج و خاوه‌نه‌که‌ی له‌پێناویدا هه‌ول‌ده‌دات، ئه‌و ته‌قه‌لایه‌ش سه‌رقالی ده‌کات و له‌کاروباره‌کانی دایده‌برێت و ده‌یخاته‌ په‌ژاره‌وه، هه‌رچ کاتیکیش س‌کی تی‌ربێ ده‌رونی تی‌رنابێ، چونکه شه‌هوه‌تی س‌ک پێوه‌ری به‌خته‌وه‌ری لا نه‌هیشتوه‌.

(^١)

بۆیه زیاده‌په‌ویانه‌ی خواردن و خواردنه‌وه‌ ته‌نیا زۆر خواردنی ناگه‌یه‌نی، چونکه زۆر خواردنی نیشانه‌یه‌کی دیاری ئه‌و نه‌خۆشیه‌یه، به‌ل‌کو راسته‌قینه‌یی ئه‌و نه‌خۆشیه‌ش خراپه‌که‌یه‌تی له‌ ده‌روون و مادیه‌تی ده‌روون و گۆزینی خواردنه‌ له‌ ئامرازه‌وه‌ بۆ ئامانج، تاوه‌کو مرۆف‌ وه‌کو ئه‌و ئاره‌لانه‌ی لی‌ ده‌کات، که ئاره‌زوه‌کانیان ری‌گه‌یان پێ ده‌گرنه‌ به‌ر، له‌و باره‌یه‌وه‌ خ‌وای په‌روه‌ردگار ده‌فرمووی‌ت: ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ﴾ [محمد: ١٢] بخاری و مس‌لیم له‌ ابن‌ عمه‌روه‌ نه‌ویش له‌ پی‌غه‌مبه‌ره‌وه (ﷺ) ری‌وایه‌تی‌کردوه، که فرموویه‌تی: ((الکافر يأكل في سبعة أمعاء والمؤمن يأكل في معي واحد))، (^٢) واته‌: (بێباوه‌ران له‌حه‌وت گه‌ده‌ و ری‌خۆله‌ ئه‌خوات و باوه‌رداریش له‌یه‌ک گه‌ده‌). واتای ئه‌و فرمووده‌یه‌ش ئه‌وه‌ ئه‌گه‌تینی ئیمانداران، خواردن که‌مبکه‌نه‌وه‌ به‌مه‌به‌ستی سه‌رقالبون به‌ په‌رستن، بێباوه‌ریش پێچه‌وانه‌ی گشت ئه‌وه‌یه‌ و زۆر خۆرن، چونکه پاشکۆی ئاره‌زوی ده‌روونیتی، له‌شوینکه‌وته‌نی چه‌رامدا نه‌ترسه، گه‌ر که‌میش بخوات ئه‌وه‌ بۆدو‌نیا به‌ که‌مگرتنی نیه، به‌ل‌کو بۆچاودیری له‌ش ساغیه، له‌به‌ر سه‌ختی پێداگیریه‌که‌ی له‌دو‌نیا وه‌کو ئه‌وه‌یه‌ له‌حه‌وت ری‌خۆله‌ و گه‌ده‌وه‌ بخات، ئیمانداریش له‌یه‌ک گه‌ده‌وه‌ بخوات، هه‌روه‌کو ده‌وتری: فلانه‌که‌س دو‌نیا به‌ تیکه‌له‌یه‌ک (پاروویه‌ک) ئه‌خوات و ئیمانداریش له‌یه‌ک گه‌ده‌وه‌ ئه‌خوات. پی‌غه‌مبه‌ر (ﷺ) ئه‌م نمونه‌ی هێناوه‌ته‌وه‌

١ - أمراض النفس، د. انس کرزۆن، ١٠٩٦.

٢ - مسلم، رقم: ٢٠٦٠.

بۆئیمانداران زوهدەكەى لەدونیاو وپیداگیری بیباوەران لەبە دەست خستنی دنیادا^(۱)،
 نەوەیش (پەجمەتی خۆی لى بیئت) واتایەكى تری لەم فەرموودەیه وەرگرتووە دەلى:
 ووتراو: مەبەست بەو حەوتە، حەوت سیفەتە، سور بوون و خراپەكەى، ئومید دریژی و
 تەماحکاری، تەبیەت خراپى، ئیرەیی و، قەلەوى.^(۲)

ابن القەیم دەلى: لەخودی خۆیدا وەكو حەرەمەكانە، دووهمیش ئەوێ بەئەندازەى
 سنوور بەزاندنەكەى وەكو زیاده پەوى لەخواردنی حەلال و زۆر خۆریدا، ئەوێ بە
 گوێپراپەلى خوا سیست و تەمبەلى دەكات بەسكیەو سەرقالى دەكات و لەپیناو
 تیرکردنیدا تیبكۆشیت، گەر و دەستیشی هینا ئەو بە سەرقالیەكەیهو سەرقالى دەكات
 و، زیانەكانى ئەچینیتەو، ئارەزووەكانى زیاددەكات و پێپەوى شەیتانى لەسەر دەكاتەو،
 چونكە شیطان لەناو بۆرى خۆینى ئادەمیزاد دا ئەگەرێ، بۆیە پۆژانە ئەو بۆریەى لەسەر
 تەسك دەكاتەو و دەرگای لى داهەخات و زۆر خۆریش دەرگای بۆدەكاتەو و فراوانى
 دەكات، هەرکەسێكىش زۆر بخوات، زۆریش ئەخواتەو زۆریش ئەخەوى و بەمەش توشى
 زیان دەبیئت.^(۳)

حسن (رضی اللہ عنہ) دەلى: لەدەسەلاتى داوینى ئازدا بوو، ژیری و بۆچوونى بۆ ملكەچ
 نەکردوو^(۴)، حسن (رضی اللہ عنہ) بانگەواز بۆ پریارى ژیرانە دەكات لەئارزووى داوین پىسى
 پزگار بن، مەرؤف بەو ئارەزووى خۆى تیربكات، كە خۆى گەورە بۆى داناو، ئیستاش
 هەلچوونى ئارەزووى داوین ئەنجام گەلىكى ترسناكى هیناوەتە ئاراو، وەكو دلرەقى و
 لاوازی باوەر، هەرچ كاتىك ئارەزووى داوین بۆ پۆژان هەلچى، ئەو دەلى زۆر پەق دەبى و
 تاریكى و ترسى زۆرى لى دەنیشى ئەوێ بە نەزەر دەست پى دەكات، كە خوا حەرەمى
 كردوو، پاشان تىكەل بوونى هەردوو پەگەز ئەوێ دواتریش لەوێ ژنان وەك پیاوان
 خۆیان پشان دەدەن لەبەرگ، پیاوانیش ژن ئاسا خۆیان دەردەخەن، ئەو ئەنجامەى دیکەش

۱ - فتح الباری شرح البخاری (۹ / ۵۳۸ - ۵۳۹).

۲ - شرح النووي علی صحیح مسلم (۲۳ / ۱۴).

۳ - مدارج السالکین (۱ / ۴۵۸ - ۴۵۹).

۴ - البدایة والنہایة (۱۱ / ۱۹۹).

لهئاسایی بوونی خراپه کاری و په خساندنی تا توش بوون و له وه شدا نه خوښی له دلدا ده گیر سیتته وه و باوه پری راسته قینه ش لی دور ده که ویتته وه.

راستی نه وه ش فرموده ی پیغه مبهری خوا به (ﷺ): ((لا یزنی الزانی حین یزنی وهو مؤمن، ولا یشرب الخمر حین یشربها وهو مؤمن))^(۱)، بخاری له ریوایه یتکی ثم فرموده هیه دا ده لی: واته له کردنی داوین پیسی و خاردنه وه ی عه ره قدا باوه پری ته واو نیه، له نه بو هوره پیره وه (ﷺ) ده لی: پیغه مبهری خوا (ﷺ) فرموویه تی: ((إذا زنی العبد خرج منه الإیمان، فکان فوق رأسه کالظلة - فإذا خرج من ذلك العمل رجع إليه الإیمان))^(۲) واته: (گه ربه نده داوین پیسی کرد نه وه باوه پری تیادا نامینئ وبه سه ریه وه وه ک سیبه ریک وایه، گه له وکاره دهستی هه لگرت نه وه باوه پری بو ده گه پیتته وه).

له نه خنامه کانی هه لچوون و سنور به زانندنی داویندا، زور که وتنه تاوانه، چونکه تاوان سه ری پیچه گه چی بچو کیش بیت نه وه سه رده کیشی بو شوین که وتنی سه ری پیچی ترو تاوه کو ئاسان ده بیت و که سه که ش مه ترسیه که ی نازانی، نه زه ر په له کیشی بو پیر کردنه وه وه له دلدا شت دروست ده کات و، ئاره زوو ده جو لئنی و نه وه ش ده بیتته مایه ی پیدا گیری بوون له کرداری ناشیرین، گه هؤکاره کانی ئاسان بوون نه وه ده که ویتته تاوانه وه، بو یه نه زه ر وه پیشه کیه ک له پیشه کیه کانی داوین پیسی دانراوه و ده رگایه که بو گه یشتنه زینا. موسلیم له أبوو هوریره وه (رضی الله عنه) ریوایه تی کردوه، که پیغه مبهری خوا (ﷺ) فرموویه تی: ((کُتِبَ علی ابن آدم نصیبه من الزنی، مدرك ذلك لا محالة، فالعینان زناهما النظر، والأذنان زناهما الاستماع، واللسان زناه الکلام، والید زناها البطش، والرجل زناها الخُطأ، والقلب یهوی و یتمنی، ویصدق ذلك الفرج أو یکذبه)).^(۳) واته: (هه موو نه وه ی ئاده میتک پشکی زینای بو نوسراوه، که رزگار بوونی لی نیه، زینای چاوه کان روانیه نامه حرمه، زینای گو یچکه ش بیستنی شتی خراپ، زینای زمان قسه ی خراپه، زینای ده ست ستمه، زینای قاچه کانیش هه نگانوانه، به ده مه وه چون و ره تکر دنه وه ی نه وه ش داوینته).

۱ - البخاری، کتاب الحدود (۱۳/۸) مسلم، رقم: ۵۷.

۲ - صححة الحاكم في المستدرک (۲۲/۱) وواقفه الذهبي.

۳ - مسلم، رقم: ۲۶۵۷.

لهوهشدا دزه كردنى سهريپچى بۆدلى بنده به پله و لهسه ر خۆيهيه و كاريگهري دهخاته سه ر تاوه كو بى دهر بهستى دهكات، يان بيتواناي دهكات له دست هه ل گرتن لهو كاره و داواي زياتريشى دهكات.^(۱)

لهوهدا ابن القهيم دهفرمووي: بهراستى سهريپچيكردن و هاوشيوهكاني دهچيني و يه كتر ديننه بوون تاوهكو وازلي هينان و لى دوركهوتنهوه لهسه ر بنده سهخت دهكات... تاوهكو دهبيته نيشانه و سيفهت گهليكه له و كهسه رهگ دادهكوتيت، گه ر تاوانبارهكش لهسهريپچى وازى هيناو بو گوپرايه ليكردنى خوا ههنگاوى هه لگرت، باري قورس دهبي تا بگهريتهوه باري جاراني، بويه زوريك لهفاسيغهكان بى چيژ وهرگرتنيك تاوان دهكهن و پيوستيشيان نيه، تهنيا ئهوه نهبي بنهكردنى تاوانهكه توشى نازاردهبن.^(۲)

لهئهنجامي سنور بهزاندى شههوتى داوين نهمانى ئابروه، گه ر بنده له ئهنجامي سنور بهزيني ئارهزووي داويدا بهتاوان خوي پيوهگرت، ئهوه دهگاته حالهتيك گوي ناداته ئهوهي خهلك بييني، بهلكو زوريك له كهسه خراپهكارهكان باسي ئهوخراپه كاريهي خويان بوخهلكي دهكهن و شانازي پيوه دهكهن، چونكه لهشرميان نهماوه.

بهوشيوهيه دهبينين كهستى نواندن و ئاسان روانين لهخوپاراستنى ئارهزووي داوين لهلادان گه رچي كهميش بيت، كه م كه م روهو ترسناكي دهروات و دهكهويته داوي سنور بهزاندنى ئهوه ئارهزووهي كه لهنههامهتیهكاني رزگاري نيه، لهكوتاييشدا رهق كردن و تاوانباركردنى دلى تاوانبارهكويه و دارنينيتى له رهوشته جوانهكان، سهرباري ئهوه نهخوشيه دهروني و لاشهيهيهي كه توشى دهبي.^(۳)

بيگومان ئيسلامي ش رپوشوين گهليكي خوپاريزي لهسنور بهزاندنى ئارزووي داوين داناوه لهوانه:

۱ - أمراض النفس، لا ۱۲۱.

۲ - الجواب الكافي، لا ۵۹ - ۶۰.

۳ - أمراض النفس، لا ۱۲۳.

* چا و داخستن و عهورهت داپوشین:

له بهرئه وهی ئه و رینگهیهی تیری شه هوهتی لیه ده گاته دل، چاوه، بویه خوای گهوره فرمانی به بنده کانی خوئی داوه له ئاست ئه وهی له سهریان حه رامه چا و دا بجنه ن و خویمان داپوشن، خوای گهوره ش فه رموویه تی: ﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ﴾ [النور: ۳۰].

پیغه مبهری خوا (ﷺ) فه رموویه تی: ((لا ينظر الرجل إلى عورة الرجل ولا المرأة إلى المرأة، ولا يفضى الرجل إلى الرجل في ثوب واحد ولا تفضى المرأة إلى المرأة في ثوب الواحد)).^(۱) واته: (پیاو نه روانیته عهوره تی پیاو ژنیش نه روانیته عهوره تی ژن و پیاویش له گه ل پیاویتیکی تر له یهک بهر گدا نه بن و ژنیش وهها).

ابن القیم (په حمه تی خوای لی بئ) ده فه رموی: خوای گهوره چاوی کردۆته ناوینهی دل، گه به بنده چاوی داپوشی، ئه وه دلش ئاره زو ویستی داده پوشی، گه ر چاویشی جولا ئاره زووشی ده جولئی.^(۲)

ههروهها ده فه رموی: (روانین کار له دل ده کات، که تیر له که وان نایکات، گه ر نه یکوژیته

ئهوا برینداری ده کات، وهکو پرشکی ئاگر وایه فریته ده یته نیو گژوگیای ووشکه وه، گه ر هه موو گژوگیای که نه سویتی هه ندیککی ده سویتی، ووتراویشه:

ومعظم النار من مستصغر الشر	كل الحوادث مبدأها من النظر
فتك السهام بلا قوس ولا وتر	كم نظرة فتكت في قلب صاحبها
في أعين الغير موقوف على الخطر	والمرء مادام ذاعين يُقلّبها
لامرجبا بسرور عاد بالضرر. ^(۳)	يسر مقلته ماضر مهجته

۱ - مسلم، رقم: ۳۳۸.

۲ - روضة الحبین، لا ۱۰۹.

۳ - روضة الحبین، لا ۱۱۴.

واته: (همه مو رو و داوه كان ده ستيپي كه كانيان ته ماشا كرده، زوربه ي ناگريش له پريشكيكي بچوكه وه دروست ده بي، ناخو چهند روانين دلتي خاونه كه ي پارچه پارچه كردوه، وه كو بريندار كردني تير. مرؤفيس تاوه كو چاوي هه يه وه ده سورپيته وه، شه وه له سه ر مه ترسي وه ستاوه، چا و تروكه كان ي به لاوه دلخوشكهره، ده ك به خيتر نه يه ت شه و خوشحاليه كه به زيان ده گه رپيته وه).

✽ تيكه ل بووني ژن و پياو حه رامه وه و، فرمان كردن به بالا پوشي ئافره تان:

بو رونكرده وه ي شه م بابه ته ئايه ت گه ليكي زور هاتووه، له وانه خواي گهروه ده فهرموي: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأزْوَاجِكُمْ وَبَنَاتِكُمْ وَنِسَاءَ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً﴾ [الأحزاب: ٥٩] ههروه ها ده فهرموي: ﴿وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ﴾ [الأحزاب: ٥٣] بخاري و موسليم له عقبه ي كوري عامره وه (ﷺ) رپوايه تيان كردوه پيغه مبهري خوا (ﷺ) فهرموويه تي: ((اياكم والدخول على النساء))، واته: (ورپا و ناگاداربن، كه بچنه لاي ژنان و تيكه ليان بن و ته نيا بمينه وه). پياويكي نه نصاريش ووتى: بو براي مي رديش؟ پيغه مبهري فهرموويه تي: ((الحمو الموت)).^(١) واته: (بو شوبرا هه ر مردنه. (حمو): شوبرا يان نزيكاني مي رده وه كو برازاو و ئاموزاو شه و كه سانه ي كه مه حره م نين، فهرموويه تي: به وه ي شوبرا هه ر مردنه، واتاي شه وه ده گه نيني، كه له كه سي تر مه ترسي دارتره، كه پي بگات و له ته ك ئافره ته كه بمينيته وه، پيچه وانه ي كه سي بيگانه به ئاساني به ئافره ت ناگات.^(٢)

له ابن عباس (رضي الله عنه) رپوايه تي كردوه پيغه مبهري (ﷺ) فهرموويه تي: ((لا يخلو رجل بامرأة إلا ومعها ذو محرم، ولا تنافر المرأة إلا مع ذي محرم)).^(٣) واته: (هيج پياويك له گه ل

١ - مسلم، رقم: ٢١٧٢.

٢ - شرح النووي على صحيح مسلم (١٤/١٥٣).

٣ - مسلم، رقم: ١٣٤١.

ئافره تېكىدا نەبىت، كە ئافره تەكە مەحرەمى لەگەلدا نەبىت وە ئافره تىش بى مەحرەم نابى گەشت بىكات و دوور پروات)).

هەر وەها لە زۆرىك فەرموودەدا هەر پەشەى زۆر هاتووە لەو پىئاوانەى خۆيان بە ئافرهت ئەچوینن و ئەو ئافره تانەش خۆيان بە پىئاو ئەچوینن جل و بەرگ و هەلسو كەوتدا، لە بەر ئەو ەى وروژاندى ئارەزوو و لادانى لى دروست دەبى، بخارى لە ابن عباس (رضي الله عنه) پىوايەتى كەردوو، كە پىغەمبەرى خوا (ﷺ) نەفرەتى لەو پىئاوانە كەردوو، كە خۆيان بە ئافره تان دەچوینن و ئەو ئافره تانەش، كە خۆيان بە پىئاوان ئەچوینن. (۱)

* هەلئان بۆ بە رۆژو بوون لە كەپكردنەو ەى شەهوە تدا:

گەر هاوسەرگىرى ئاسان نەبوو هەر وەها تواناى هاوسەرگىرى لە بەر دەستدا نەبوو، لە بەر هەر ەو ەك، ئەو پىويستە مرۆف خۆى لە هەلچون و دەسەلاتى ئارەزوو (شەهوە) پىار تىزى، ئەو ەش بە رۆژوو بوون دە كرى، چونكە لە بەر رۆژوو بوندا ئارەزوو كەم دەبىتەو و هەلچوونى نامىنى، ئەو رىئشان دەريەش لەو فەرموودەدا يە، كە بخارى و موسلىم لە عبداللە كورى مەسعود ەو (رضي الله عنه) پىايە تيان كەردوو فەرموويەتى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) فەرموويەتى: ((يامعشر الشباب من استطاع منكم الباء فليتزوج، فإنه أعض للبصر، وأحصن للفرج، ومن لم يستطع فعليه بالصوم فإنه وجاء)). (۲) واتە: (ئەى كۆلى گەنجان هەر كەسى لە ئىو ە تەوانى باژن بەينى، چونكە ەو ەكە بۆ چا و گرتن و، قەلا يە كە بۆ داوین، ئەو ەى ناتوانى ژن بەينى ئەوا با بەر رۆژوو بىت، چونكە رۆژوو قەلغانە)، رۆژوو ە تەوانى كارىگەريە كەى كەم بىكاتەو، بۆيە مرۆف گەر ئەو رىوشوینە خۆپار تىزىانەى نەگرتە بەر و، پىيەو پابەند نەبوو، ئەو پىويستە تىرى شەهوەت پەردەى دلى بدپرىت، لە بەر ئەو ەى ئامادەبى قەبول كەردنى ئەو لادانەى ەيە، لەو ەشدا رۆژ لەدواى رۆژ لەونە خۆشە دا مەودا ئە كىشى و ئارەزوو ە كەى دەگاتە رژان تاو ەكو كەسەكە دەخاتە ئىو بى ئابرووبى و سو كىەو. (۳)

۱ - البخارى، كتاب: اللباس (۷ / ۵۵).

۲ - مسلم، رقم: ۴۰۰.

۳ - أمراض النفس، لا ۱۲۶.

بۆیە قسەى حەسەنى كۆپى على (ﷺ) لە دەروەى دەسەلاتى داوینىدايە و ژىرى و بۆچونەكەى بۆ كەچ ناكات^(۱)، بانگەوازىكى ئاشكرا و راشكاوانەيە بۆ دامر كاندنەوہى ھەلچونى شەھوہتى داوین. وتەى حەسەنى كۆپى على (ﷺ)

ئەگەر قسەبكات لەتەك زاناياندا بۆ قسە كردنى گویدە گرى.^(۲)

ئەوہش پىزى زانايان و سوود لى وەرگرتيانە، بۆيە پىزى لىگرتيان بەشيكە لەسونەت، پىتەمبەرى خوا (ﷺ) دەفەرموى: ((ليس منا من لم يرحم صغيرنا ويؤقر كبيرنا، ويأمر بالمعروف وينهى عن المنكر ويعرف لعالمنا حقه))^(۳)، واتە: (ئەوكەسە لەئىمە نيە سۆزو بەزەيى بەبچوكە كانان دانەيەتەوہ، پىزى لەگەورە كانان نە گرى و فرمان بەچاكە و پىنگرى لەخرابىە كان و مافى زانايانان نەزانى).

يىگومان پيشينانى ئەم ئومەتە زۆر پىزىيان لەزانا كانيان گرتووە و لەوان ئەدەبيان وەرگرتووە و زۆر زانستخووزيش لەشيوازى قسە كردن سوودى زۆريان لە زاناناندا بينيووە، وەك لەكتىبە رەوشتيەكانى زانا و فيرخوازه كاندا زۆرە، گرنگتر لەوہش ئەوہيە على كۆپى ئەبو تاليب (ﷺ) دەلى: (مافى زانا ئەوہيە پرسىارى زۆرى لى نە كرى و لەوہ لامدا تانە نەدرى و گەر تەمەل و لاواز بوو پىدا گرى لەسەرنە كرى و، گەر ھەستا جل و بەرگى رانە كىشىرى، نەپنى نەخرىتە بەردەستى خەلكى و غەيبەت نە كرىت، گەر ھەلەى كرد عوزرى قەبول بكرىت، پىويستە لەبەر خاترى خوا پىزى لى بگىرىت، لەبەر ئەوہى ئاينى خوا دەپار پىزى و، لەپيشى دانەنشى و گەر پىويستىەكى ھەبوو پيش ھەموو كەس خزمەتى بكەيت.^(۴) حسن دەلى: مافى زانا بەسەرتەوہ ئەوہيە گەر چويتە لای بەتايبەتى سەلامى لى بكەيت و لەكەسەكانى ديكەش سەلامىكى گشتى و بەدەستەكانت ئاماژەى بۆنەكەيت

۱ - البداية والنهاية (۱۱ / ۱۹۹).

۲ - هتمان سقرطاوى (۱۱ / ۱۹۹).

۳ - سنن الترمذى، رقم: ۱۹۸۶ صححە ابن حبان، رقم: ۱۹۱۳.

عجامع بيان العلم وفضله (۱ / ۱۲۹).

و چاوانت دانه گری، نه لئی ی فلانه کس پیچه وانهی قسه ی تۆی هه یه، له پرسپاره کردندا زۆر لئی مه که، چونکه وه کو دار خورمایه کی تهر بهرده وام شتت بۆ بهرده داته وه. (۱)

عبدالرحمنی کورپی مه هدی (په جمه تی خوا لئی بیئت)، ده لئی: گهر زانایه که به که سیئک بگه شتایه و له وزانستدا له سه ره وه ی خۆی بوایه نه و رۆژه ی به ده سته که وت ده زانی پرسپاری لئی بکات وشتی لیبه وه فیژی، گهر به که سیئکیش بگه شتایه که سه که له زانستدا له خوار خۆیه وه بوایه فیژی ده کردو ریزدارانه مامه له ی له گه ل ده کرد، گهر به که سیئکیش بگه شتایه وه کو خۆی بوایه نه وه بیری ده هینایه وه. (۲)

پیشینی چاکه کان باشترین نمونه یان هینا وه ته وه له باره ی پیدایگری له داواکاری وتی کۆشان بۆ وه رگرتن له زانایان و گو یگرتن و ریزو حورمه ت گرتیان، نه و چیرۆکانه شیان شایه تن، که خه تی بی به عگادی و کهسانی تر له و بواره دا باسیان کردوه.

ووته ی حه سه نی کورپی عه لی (ﷺ): زۆربه ی کاتی بیده نگ ده بوو، گهر قسه ی بکر دایه قسه بیژان بیده نگ ده بوون، له بانگه شه کردن به شدار نه ده بوو، له سه ره هیه چ شتیئک مشتومری نه ده کرد. (۳)

حسه نی کورپی عه لی (ﷺ) داوای ده کرد قسه که کهم بکریت و مشتومریشی پئ نا شیرین بوو، له وه فه رمووده دا هاتووه: ((إِذَا أَصْبَحَ الْعَبْدُ فَإِنَّ الْأَعْضَاءَ كُلَّهَا تَكْفُرُ بِاللِّسَانِ، تَقُولُ: اتَّقِ اللَّهَ فِينَا، فَإِنَّمَا نَحْنُ بِكَ، فَإِذَا اسْتَقَمْتَ اسْتَقَمْنَا، وَإِنِ اعْوَجَجْتَ أَعْوَجَجْنَا))، (۴) واته: (کاتیئک به نده رۆژه ده کاته وه، هه موولاشه به زمان ده لئین: له به رام به ر ئیمه دا له خوا بترسه، چونکه به تۆوه پابه نندین، گهر تو راست بیت ئیمه ش راست ده بین،

گهر لار و چه وتیش بیت، ئیمه ش لارو چه وت ده بین). پیشینانیش له قسه کردندا سه رزه نشتی ده روونی خۆیان ده کرد، چونکه زمان له نه ندامه کانی تر جو له ی سووک و زیانبه خشته به سه ره بنده وه، نه بو بکری صدیق (ﷺ) زمانی خۆی ده گرت و ده یفه رموو:

۱ - هه مان سه رچاوه (۱/ ۱۴۶).

۲ - المحدث الفاضل للرامهرمزي، لا ۲۰۶، قواعد في التعامل العلماء، عبدالرحمن بن معلل الوبيق، لا ۸۶.

۳ - البدايه والنه ايه (۱/ ۱۹۹).

۴ - الترمذي، رقم: ۲۴۰۷ حسنه الابناني في الصحيح الجامع (۱/ ۵۱۳).

ئەمە تاوانەکانی بۆم هیتنا،^(۱) ئەي زمان قسه كۆيلهی تۆیه، گەر له تۆ دەرچوو تۆ دەبیتە
كۆيلهی ئەو، خوا لێپرسینەوه له گەڵا مرۆڤ دەكات له سەر هەموو قسهیه كی كه دهيكات،
بۆیه دەفەرموی: ﴿ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴾ [ق : ۱۸].

زمان دوو دەردی گەورە هەیه گەر لهیه کیان پزگار بوونی هەبوو له وەتریان پزگار بوونی
نابیت، دەردی قسه و دەردی بێدەنگی هەریه کیان له کاتی خۆیدا له ویتەر تاوانی زۆرتەر،
بۆیه کەسی بێدەنگ له بەرامبەر راستیدا شەیتانی لاله و سەریچیکاره، کەسیش راستی
نەدرکینی بەدرۆ قسه بکات شەیتانیکی قسه بێژە و سەریچیکاری فەرمانی خوایه،
زۆربەي مرۆڤیش له قسه و بێدەنگیان لادەرن له نیوان ئەو دوو دەردەیان، ناوەند کارانیش -
کەسانی پێگای راستن - زمانیان له قسهی خراب و پوچدا بەستوو، له وەدا قسه دەکەن
سوودی بۆ ناخیره تیان هەبی، بۆیه نابینی کەسانێکان قسه بکات و بی سوود بوی
بگەریتەوه، سەربای ئەوهی زیانی دواڕۆژی تیا دا بیت، بەندە له رۆژی قیامەتدا چاکەي
بە نمونەي چیاکان هەیه، ئەبینی کە زمانی هەموو وێرانی کردوو، خراپەي نمونەي
چیاکانی بۆدیت، ئەبینی له زۆر یادکردنی خوا و قسهی باشدا زمانی ئەو خراپە کاریانەي
له نێو بردوو.^(۲)

قسه کردن و بێدەنگی بەرەهایی فرمان پێکراو نین، بەلکو پێویستە له چاکە دا
قسه بکەیت و له خراپەدا بێدەنگ بیت، پێشینانیش زۆر بێدەنگیان له بەرامبەر خراپەوه
هەلبژاردوو، چارهی دەرونی خۆیانیان دەکردو ئەوهی په یوهندی به وان نه بوايه قسه یان تیدا
نەدەکرد.^(۳) فُضِّلِي كُورِي عِيَاض (رەحمەتی خوای لی بیت) دەفەرموو: حەج و مانەوه
له جیهاد و سەنگەردا سەختتر نیه له گرتنی زمان، گەر زمانت بەلاوه گرنگ بی، ئەوه
له پەژاریه کی سەختدای، دەلی: بەند کردنی زمان بەندیخانەي ئیماندارانە، گەر زمانت
بەلاوه گرنگ بی، ئەوه له پەژاریه کی سەختدای.^(۴)

۱ - جهاد النفس، لا ۷۶.

۲ - الداء والدواء لابن القيم، لا ۳۷۹.

۳ - جهاد النفس، لا ۷۷.

۴ - جامع العلوم والحكم.

- ووتەي حەسەنى كۆپى على(ﷺ): گەر دووکارى بەھاتايە پىتىش^(۱) نەي دەپوانى کاميان لە حق نزیکترە، بەلکو دەپروانیە ئەوێ نزیکى ئارەزووی یەتی و پىچەوانەي دەکرد:

حسن(ﷺ) سوور بو لەسەر پىچەوانەي ئارەزووکانى(هوى)، هەواش حەزى دەرونە بۆ چىژ وەرگرتن لەو ئارەزووانەي پالئەرى شەرعیان نیە،^(۲) هەواو ئارەزووش لەو هۆکارانە دادەنریت، کە لە پیناویاندا زۆربەي نەتەوێکان پىچەوانەي پىغەمبەرەکانیان کردووە و، گەورەبیان نواندووە و، ئەو راستى و پوناکیەیان قبوڵ نەکردووە، کە پىغەمبەران (عليهم السلام) بۆ ئەوانیان هیناوە. خۆي گەرەش فەرموویەتی: ﴿لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَارْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ﴾ [المائدة: ۷۰].

هەرەها خۆي گەرە فرمانى بە داودی پىغەمبەرى(ﷺ) کردووە، کە پىچەوانەي هەواو ئارەزووی بکەویت فەرمووی: ﴿يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ﴾ [ص: ۲۶].

ئىبن تیمیە فەرموویەتی: خۆدی هەوا و ئارەزوو ئەو خۆشەویستە و تۆرەبیەي کە لە دەوروونیدا یە- بۆ ناگۆجی، خاوەندارى ناکریت، بەلکو لەشوین کە وتندا سەرزەنشت دەکری^(۳)، لەشوینیکی تر دا دەلی: تەنیا خۆشەویستی و تۆرەبی هەوا یە، بەلام حەرەم ئەو یە شۆینکە و تنی خۆشەویستی و تۆرەبیەتی کە لەبەر خوا نیە^(۴)، چارەسەریش بۆ ئەو کەسەي بە هۆی هەوا و ئارەزوووە تووشی تاوان دەبی، پەيوەستکردنی دەرونە بە قورئان و سونەت و شۆینکە و تنی بەرنامەي سەلەفی سالیح و پەروەردەکردنی دەرونە بە بەردەوامبوون لەسەر ترسان لەخوا و سەرزەنشتکردنی دەروون و بەردەوم لىپرسینەو

۱ - البداية والنهاية (۱۱/ ۱۹۹)

۲ - التعريفات للجرجاني، لا ۲۵۷.

۳ - الفتاوى (۲۸/ ۱۳۱).

۴ - هەمان سەرچاوە، لا (۲۸/ ۱۳۳).

لهوهی پرویداوه بههۆی جوانیهکانیهوه لهخشته نهچی، زۆر پرسیارکردن له زانایان و ئیمانداران و، بۆچون وهگرتنیان لهبارهی ئهوهی ئهیهوی بیکات و دهری بیریت، ههروهها پهخساندنی دهرونیش لهوهگرتنی نامۆزگاری کهسانیت و وهگرتنی بۆ چونه راستهکان، کهرچی پێچهوانهی دهرونیش بۆ و پهله نهکردن لهبرپاردان و کار دواخستن ووریابون لهبهرچی ئهوکارانهی زیادهپهوی و سستی تیادایه، نهفامی و دوژمنایهتی، پێویسته مرۆف زۆر بپارێتتهوه و، بۆ لای خوا بگهڕێتتهوه، بهوهی لهشوینکهوتنی ههواو ئارهزوو فیتنه دووری بجاتهوهو داوا له خوا بکات بۆ ووتنی قسهی راست له توپهیی و پهزامهندی سهریجات و ئهو دوعایه زۆربکات، کهپێغهمبهری خوا(ﷺ)نومهتهکهی فێرکردوه: داوای قسهی راست لێ دهکهم لهپهزامهندی و توپهیییدا^(۱)، پێغهمبهری خوا(ﷺ) فهرموویهتی: ((اللهم اني أعوذ بك من منكرات الأخلاق والأعمال والأهواء))^(۲)، واته: (خوایه گیان پهفات پێ ئهگرم له خراپهکانی رهوشت و کارو ئارهزووهکان).

۴- ههسهنی کورپی عهلی(ﷺ) فهرموویهتی: دروسته گومانی خراپه بریت بهکهسیک ناشیرینی لێ بزانی و، بهلگهی لهسهر بووبی و، دروست نی یه گومانی خراپی پێ ببری تهنیا بههۆی گومانهوه، چونکه گومان زۆر درۆ دهکات.^(۳)

تیگهیشتن لهو چه مک و حیکمهتهی حسن ئهوهیه، که موسلمانێ ژیر بۆی ههیه گومان بیات بهکهسیک، کهحال مامهلهو رهوشت و قسهکانی بزانی بهبهلگهوه، مرۆف ههندی جار ئهوهی لهدهرونیدایه دهکهوێته سهر و زمان ئهترازی، بهسروشتی حالیش پاداشت یان سزای کهسه گومان لێ کراوهکه لهسهر ئهوه گومانه دانامهزێ، بهلام ئهوقسهیهی حسن(ﷺ) ناگاداربوونه له مونهی کهسانیک، تاوهکو مرۆفی موسلمان نهکهوێته تنگهژهو کارهساتهوه بههۆی گومان باشیهکهی بهوکهسانه (کهسه ئارهزوویازهکانن)، ههکهسیکیش مامهلهی خهلکی بکات و تیکهلی بکات مهترسی متمانهی لهوکهسانه پێشینهی گومان خراپی ههیه ئهزانیت بهلگهی بۆ متمانهی ههبووه پێیان، بهلام تهنیا گومان بردنی

۱ - النسائي، كتاب السهو باب الدعاء بعد الذكر (۵۵/۳) صححه الاباني.

۲ - سنن الترمذي و صححه الاباني، كما في صحيح سنن الترمذي (۱۸۳/۳).

۳ - الشهب اللامعة في السياسة النافعة للمالقي، لا ۱۷۳.

خراب به موسلمان به بیّ به لگه یه کی به هیژ یان نیشانه یه ک شه وه نابیّ موسلمان یه وه ها
گومانیک بیات، خوی گه وره فره موویه تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ
إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ
مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ﴾ [الحجرات: ۱۲].

هه ندی له زانایانیش له ته فیسری نایه تی: ﴿إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ﴾ ووتویانه: شه وه یه
به چاکه کاران گومانی خراب بریت، به لام خراپه کارو فاسیق به فوونه ی ده رکه و تنی خراپه یان
ده کریّ گومانی خراپان پیّ بریت. پیغه مبهری خوا (ﷺ) فره موویه تی: ((إياكم والظن،
فإن الظن أكذب الحديث))^(۱)، واته: (ووریای گومان بن، چونکه گومان بردن له هه موو
شتیک درۆت ره).

ابن حجریش گومان بردنی به موسلمان به تاوانه گه وره کانی ناخ (باطن) ناو بردووه،
ده لی: چونکه بریاردانی خراپی له سه ره که سانی تر ته نیا به گومانه، شهیتان هانی ده دات
بۆ سوک ته ماشا کردنی و هه لئه ستان به نه نجامدانی مافی، زمان در یژ کردنه له شه تکردنی،
گشت شه وان هه له تاوانه له ناو به ره کانه، هه رچ که سیکت بینی گومانی به خه لکی ده برد و
به شوین ده رخستنی عه یبه کانیاندا ده گه را، بزانه شه وه هوی پیسی ناخیانه، چونکه
موسلمان بۆ سه لامه تی ناخی به شوین پاساودانی چاکه ده گه ری و دوو رووش له بهر پیسی
ناخی به شوین عه یبه کانیاندا ده گه ری^(۲)، شه مهش کورته یه که له سه ره ووته یه کی حه سه نی
کور ی علی (ﷺ): ده کریّ گومانی خراب به که سیّ بریت کاری خراپی لی ده رکه وتبی و،
به لگه ی هه بی و نا کریت ته نها به هوی گومان هه وه گومانی خراپی ی پی بکریت، چونکه
گومان زۆر درۆده کات.^(۳)

۵- ووته ی حه سه نی کوری علی (ﷺ): سویند به خوا گه ر کۆمه لی راویژی یه کتر
به کن، خوی گه وره باشتریان پیّ ده به خشی^(۴)، حسن (ﷺ) خه لکی هانده دات و

۱ - البخاري، رقم: ۵۱۴۳، مسلم، رقم: ۲۵۶۳.

۲ - الزواجر، لا ۱۱۴.

۳ - الشهب الامعة في لسياسة النافعة، لا ۱۷۳.

۴ - التهذيب الرياسة، وترتيب السياسة للقمي، لا ۱۸۳.

ثاموژگاریان ده کات له گشت کاروباریکدا راویژ بهیه کتر به کهن، بۆیه بهرپرسیاری یه کهم (هاوه لآن) راویژیان بهیه کتر کردووه، پیغه مبهه (ﷺ) و خهلیفه راشیدییه کان شه و کاره گزنگه یان شه نجام داوه، بیگومان حهسه نیش له ناشته واییکردنی له گه ل معاویه دا (ﷺ) وه کو دواتر باسی ده کهین، راویژی حسین و عبدالله کوری جعفر، که ثاموژای بووه و سه رکرده کانی دیکه ی ده و له ته که ی کردووه.

راویژ به یه کینک له پرسیا شه رعیه کان و گه ورپی بریاره کان داده نریت، هه رکه سیکیش - له بریاره کاند - راویژ به زانایان نه کات، شه وه له کارخستنی واجییکه، شه کارهش جیاوازی و ناکوکی تیدا نیه. ^(۱) جصاصی حه نه فیش (په همه تی خوی لی بی) له ته فسیر که یدا (أحكام القرآن) سه بارت به ثایه تی: ﴿وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾ [الشوری: ۳۸] ده لی: شه و ثایه ته به لگه ی گه وره یی پایه ی راویژ کردنه، له گه ل باوه رو نویژو کردندا باسکراوه و، به لگه یه که فرمانی کردمان پی کراوه. ^(۲) طاهر عاشور ده لی: کو ی قسه ی جصاص به لگه یه له سه ر شه وه ی مه زه بی حه نه فی راویژ کردن به واجب ده زانن. ^(۳) نه وه ی (په همه تی خوی لی بیت) ده لی: هاوه لآنمان جیاواز بونه له وه ی راویژ کردن له سه ر پیغه مبهه ری خوا (ﷺ) واجب بووه یان وه کو له سه ر ئیمه سوننه ت بووه، راستی شه وه یه به لایانه وه واجب بووه، فرمان پی کراوه بووه: ﴿شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ رای په سه ند به لای کو ی زانایانی ئسوله وه (ئه مر) بو واجبسه. ^(۴)

إبن تیمیه (په همه تی خوی لی بی) ده لی: ناکری کار راپه رینه ری موسلمانان بی راویژ کردن بی، چونکه خوی گه وره فرمانی به پیغه مبهه ره که ی کردووه (ﷺ) که راویژی هاوه لانی بکات، خوی گه وره فه رموویه تی: ﴿فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ [آل عمران: ۱۵۹].

۱ - المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز (۳/۳۷۹).

۲ - أحكام القرآن للجصاص (۳/۳۸۶).

۳ - التحرير والتنوير (۴/۱۴۹).

۴ - شرح النووي على مسلم (۴/۷۶).

بېگومان راويژۇر كۆرۈنۈش يەككە لەپايە كانى سېستەمى ئىسلامى يارمەتيدەرى
دروست كۆرۈنۈش كۆمەلگە ئىسلامىيە، سېستەمى شۇراش لەبەرحىكمە تېكى گەورە و
مەبەست گەلېكى زۆر دانراو، چونكە بەرژە وەندى زۆر و سودى بەنرخى تىاداىيە، بەخېرو
فەرۇ پېرۇزى بۆسەر ئومەت و دەولەت و كۆمەلگا دەگەرپتەو لەوانە:

- شۇرى جۆرىكە لەگفتوگۇ كراو و لەباشترىن شىوازە كانى ووشيار كۆرۈنۈش راي گشتى
و پونكردنە وەيەتى و پتەو كۆرۈنۈش ھۆكۈمى خۆشەويستى و متمانەيە لەنيوان حاكم و
ھاۋلاتيان فەرماندە و ژىردەستە و سەرۆك و سەرۆكايە تىكراو كاند، باشترىن شىوازى
دەسەلاتە بۆ نەھىشتىنى گومان و ئەو دەنگۆيانە لە سايەى داپلۇسىن و دەنگە دەنگ بلاو
دەبېتەو.

- بىنەما كانى ئىسلام ئەو دەخووزى ھەموو تاكىك ھەست بكات لەژيانى كۆمەلگە
و كۆمەلدا رۆلى گرنكى خۆى ھەيە، راويژۇر كۆرۈنۈش بۆ گشت تاكىك دەپەخسىنى، تاوەكو
بۆ بەرژە وەندى كۆمەلگە و توانا و بېرو بۆ چون و نىشانەى پېشكەش بكات، كە لە توانا
يدايە، ھەرەكو لەبەردەم ھەموو تاكىكدا بوار دەپەخسىنى تاوەكو لەبارەى كاروبارى
گشتىيەو بۆ چوونى خۆى دەبېرپت.

- شۇرا باوەشى سۆزۈ پتەو بەتاكە كانى ئومەت دەبەخشى، لەشۇرادا تاك ھەست
بەبەھى خۇدو بېرو مەرفايەتە كەى خۆى دەكات و، تاكى كۆمەلگەش ھاندەدا پووەو
ئىجتىھاد و داھىنان و رازىبون وكرانەوہى وزەكان و بەھرە شاراوہ كەى ئومەت دەركەوئى.

- بەراستى شۇرى يارمەتيدە بۆ چارەسەركردنى رق و كىنە شاراوہ كان و ناكۆكيە كان
ناھىلى و بەرپىرسانى دەولەتەش بۆ بەخشىن پالئەدات و بۆ سېستەم راپەراندن و راستگۆيان
ھاندەدات.

- لەسېستەمى شۇرادا يادخستەنەوہى ئومەتە بەوہى خاوەن دەسەلات و ھەرەھا
يادخستەنەوہى سەرۆكى دەولەتە بەوہى لەدەسەلاتدا بىركارى ئەوانە.

- لەراويژۇر كۆرۈنۈش بەجى ھىنانى فرمانى خوايە و شۆينكەوتنى پىغەمبەرى خوايە (ﷺ)،
ئەم تايبە تەندىش لەگرنگترىن تايبە تەندىيە پېشكە و تەوہ كانە، ئەوہش گرنگترىن ھۆكۈمى

سەرکهوتنی سیستهمی الشوریه. ^(۱) حهسهنی کورپی عهلی (ﷺ) خه لکی هاندهدات بۆگرنگی دان به شوار و جی به جی کردنی، بۆیه ده لئ: سویند به خوا گه رکۆمه لئیک راویژبکه ن خوا باشتریان پی ده دات له وهی کۆیانی کردۆته وه. ^(۲)

۶- حهسهنی کورپی عهلی (ﷺ) له هه ندی نامۆژگاریه کانی بۆ موسلمانان ده لئ: ئه ی نه وهی ئاده م له سنور به زاننده حه رامه کانی خوا ده ست هه لگرن ده بنه به نده یه کی خواویست، پازی به به وهی خوا به شی تو ی داوه ده وله مه ند ده بی و چاکه کار به ته ک ئه وکه سه ی ده بیته هاوسیت ناشته وا و سه لامه ت ده بو چۆنت پیخۆشه خه لکی مامه له ت بکه ن تۆش وه ها مامه له بکه .

بیگومان له نیوان ئیوه دا که سانیک هه ن سه روه ت و سامان زۆر کۆده که نه وه و کۆشک و ته لار دروست که ن و ئومیدی دووریان هه یه ، که چی کۆکردنه وه یان پوچه ، ئه ی نه وه ی ئاده م تۆ له و رۆژه ی له دایک بو ی به رده وه ام ته مه نی خۆت به فیڕۆ ده ده ییت، که واته خه ریکی چاکه کاری به بۆ ئه وه ی ده وله مه ند بی، چونکه ئیماندار تیشو بۆ قیامه ت کۆ ده کاته وه، بی باوه ریش له دونیادا چیۆ وه رده گری ^(۳)، پاشان ئه م ئایه ته ی خوینده وه: ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾ [البقرة: ۱۹۷].

أ- ئه مه ش ته فسیریکی کورتی ئه و ووتاره ی حه سه نه ئه ی نه وه ی ئاده م له سنور به زانندی خوا دوور به ده بیته به نده یه کی چاکه کار ^(۴)، ئه وه ش ئارپاسته کردنی که حه سه نی کورپی عه لی نامۆژگاری خه لکی ده کرد بۆ دوورکه وتنه وه له حه رامه کان، حه سه نی کورپی عه لی ئه وکه سه ی واز له حه رامه کان به یینی به به نده ی خواپه رستی داده نی، چونکه به هۆی ئه نجام دانی کاری حه رامه وه مرۆڤ ده که ویته بیئاگایی و توشوی تۆپه بی خواو سزا وه رگرتنی ده بیته ، ههروه کو که وتنه حه رام و بیئاگایی له گوێراپه لیکردنی خوا دوو هۆکاری خراب و ئازار گه لئیکی سه خته له دونیاو ئاخیره تدا، ابن القیم ده فرمووی: ئه نجامه کانی

۱ - الشوری بین الاصله والمعاصره لعزالدين التيمي، لا (۳۳، ۳۴).

۲ - تهذيب الرياسة وترتيب السياسة، لا ۱۸۳.

۳ - نور الابصار، الشبلنجي، لا ۱۲۱، الحسن بن علي، لا ۲۸.

۴ - هه مان سقرصارة، لا ۴۱۲۱.

که می سهرکهوتن و بۆچوون و خراب و شاراوایی راستی و دل بۆگه‌نی و بیر سستی و کات به‌فیرۆدان و روانینه دهستی خه‌لک و دووری نیوان بنده و په‌روه‌دگاری و ریگریکردنی به‌دست هینانی پارانه‌وه و دل ره‌قی و نه‌مانی فه‌رو به‌ره‌کات له‌ رزق و ته‌مه‌ن و بیبه‌شی له‌زانست و کردنه‌به‌ری به‌رگی شه‌رمه‌زاری و شه‌رمه‌زاربوونی به‌رده‌م دوژمن و دلته‌نگی و تاقیبونه‌وه‌یه به‌و هاوړی خرابانه‌ی دل گهنده‌ل ده‌کن و کات به‌ فیرۆ ده‌دن و په‌ژاره زۆری و ژیان سه‌ختی و بارقورسی، گشت نه‌وانه به‌ره‌می سه‌ریچی و بی ناگاییه له‌ به‌رامبه‌ر خوا، وه‌ک کشتوکال له‌ئاو به‌به‌ردیت و سوتانیش به‌ ئاگر، پیچه‌وانه‌ی نه‌وانه‌ش به‌هۆی گوێپایه‌لیکردنی خوا به‌ره‌م دین^(۱)، بۆیه دوورکه‌وتنه‌وه له‌حه‌رام ریگه‌یه‌که به‌ گوێپایه‌لیکردنی خوا، له‌وه‌شدا موسلمان ده‌بیته‌وه به‌نده‌یه‌کی خواناس، بۆیه حسن فه‌رموویه‌تی: نزیکی حه‌رامه‌کان و سنوره‌کانی خوا مه‌که‌ون ده‌بنه به‌نده‌یه‌کی خواناس.^(۲)

ب - په‌زای به‌ به‌وه‌ی خوا پینی به‌خشیت ده‌وله‌مه‌ند ده‌بی.^(۳)

حسن (رضی‌الله‌تعالی‌عه‌نه‌و‌آله‌وس‌لهم‌السلام) سه‌باره‌ت به‌پارزیبون قسه‌ده‌کات به‌وه‌ی خوا بۆ بنده نویویه‌تی، پارزیبون به‌ هۆی ده‌وله‌مه‌ند بوون به‌خوای گه‌وره واتای پارزیبونیش له‌به‌رامبه‌ر نه‌وه‌یه به‌نده‌رقی نه‌بیته‌وه له‌وه‌ی چی له‌قه‌زاو قه‌ده‌ری خوا دانراوه و ده‌بیته.^(۴)

به‌رزترین په‌لی پارزیبون دل خۆشی و ئارامی ده‌روونه بۆ قه‌زاو قه‌ده‌ری خوا له‌باش و خراب و باوه‌ر بوون به‌ قه‌زاو قه‌ده‌ری یه‌کێکه له‌ شه‌ش پایه‌کانی باوه‌ر به‌شیرین و تالیه‌وه ئه‌م پارزیبونه‌ش له‌جوانترین ره‌وشته ئیمانیه‌کانه، چونکه ده‌ست گرتنه به‌ جله‌وی گشت پایه‌کانی باوه‌ره‌وه، چونکه رۆح و ژیانیه‌تی و رۆحی ته‌وه‌کول و حه‌قیقه‌ته‌که‌یه‌تی، رۆحی دلنیاپی و خۆشه‌ویستی و به‌لگه‌ی راست خۆش و بیستنی خۆشه‌ویسته‌و رۆح و به‌لگه‌ی سوپاس گوزارییه.^(۵)

۱ - الفوائد، لا ۳۲.

۲ - الحسن بن علی، لا ۲۸، نور الابصار، لا ۱۲۱.

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ۲۸.

۴ - المفردات للراغب، ۱۹۷۶.

۵ - مدارج السالکین، (۲ / ۲۱۸).

پازیبون دەرگای په‌وشت شیرینی له‌گه‌لّ خوا و خه‌لکی ده‌کاته‌وه، چونکه په‌وشت شیرینی له‌پازیبونه‌وه سه‌رچاوه ده‌گری و په‌وشت ناشیرینیش له‌تورپه‌یه‌وه، هه‌ندی زاناش پازیبونیان به‌په‌وشت شیرینی له‌گه‌لّ خوادا ناسیوه، ووتویانه: چونکه له‌مولکی خۆیدا پئنگری نارازیبون و په‌خنه‌گرتن و نه‌هیتشتنی زۆر ووتن، په‌وشت شیرینی لی دوور ده‌خاته‌وه، هه‌ر شتیکیش خوی گه‌وره‌پیری دابیتّ نه‌و به‌نده‌یه به‌ناوی ناشیرین ناوی نابات، چونکه پیچه‌وانه‌ی پازیبونه^(۱)، بۆیه نه‌و جوّره‌ی پازیبونه له‌زۆر نایه‌تدا خوی گه‌وره به‌گرنگیه‌وه باسی کردووه: ﴿رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ﴾ [التوبة: ۱۰۰].

نه‌وه‌ی به‌لگه‌یه له‌سه‌ر به‌رزترین په‌لکانی باوه‌ر به‌په‌په‌یه‌ی ته‌واوی په‌وشت جوانی تیدا‌یه له‌گه‌لّ خوا، به‌نده به‌گشت دلخۆشی و دلّ نارامیه‌وه وه‌ری ده‌گری، له‌ده‌رونیشدا هه‌یج ناخۆشیه‌ک نابیتّ له‌گشت نه‌وخیرو شه‌پانه‌ی خوا پیری داوه، به‌لکو به‌هاتنی قه‌زاو قه‌ده‌ر به‌سه‌ریدا په‌زامه‌نده، چونکه حکمه‌تی خوا ده‌زانّ و له‌شهرع و رووداوی گه‌ردوندا په‌خنه‌ناگری، چونکه نه‌زانّ خوی گه‌وره له‌کارو قه‌زادا دانایه‌و بۆ به‌نده‌کانی به‌چاکه‌ بریاریان بۆ ده‌دات، نه‌گه‌رچی له‌ده‌رونیشیاندا پیچه‌وانه ده‌رده‌که‌وی.

بئگومان باپیری حسن(ﷺ) پێشه‌وا و نمونه‌ی به‌رزه، بۆ ئیمه‌ی پونکردۆته‌وه، پازیبونی چۆن بووه به‌رامبه‌ر تاقیکردنه‌وه‌کانی خوا، پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) نمونه‌ی ته‌واوی مرۆفی په‌زامه‌ند بووه له‌و نازاره‌ی له‌بانگه‌واز کردنی بۆ خوا له‌مه‌که‌که‌یان تائیف‌یان له‌مه‌دینه‌دا چه‌شتی، نازاری گه‌یشته نه‌وپه‌ری، کۆمه‌لێک هه‌ول درا بۆ تیرۆرکردنی، سه‌رته‌نجام تیدا سه‌رکه‌وتوو نه‌بوون، له‌وکه‌سانه‌ش خۆشبوو، که‌هه‌ولّی تیرۆرکردنیان دا، هه‌روه‌ها به‌سه‌روه‌تی که‌میش پازی بووه، مرۆفایه‌تی نمونه‌ی پازیبونی نه‌وه‌ی نه‌دیووه، داوا‌ی له‌خوای کردووه فه‌رمویه‌تی: ((اللهم اجعل رزق آل محمداً قوتاً))^(۲)، له‌کاتی له‌ده‌ستدانی مناله‌کانی پازی بوو به‌قه‌زاو قه‌ده‌ری خوا، وه‌ک له‌کاتی مردنی ئیبراهیمی شیره‌خۆره‌ی خالی حسن ته‌مه‌نی هه‌ژده‌مانگ بوو، له‌پیریشدا خوایی به‌خشیه‌وه و داوی مردنی کوره‌کانی تریشی له‌پیشوودا، نه‌وه پازیبونی به‌قه‌زاو قه‌ده‌ری خوا له‌ده‌ست نه‌دا،

۱. - مدارج السالکین، (۲/ ۲۲۰)

۲. - البخاری، الرقائق، رقم: ۱۰۵۵.

زیاتر دامه زراو بوو، به لکو په زامه ندى خوځى پراگه ياند، نه وهش نه ندى كورې مالیک (ﷺ) له باره يه وهه پړوايه تى كړدووه: ((إن الدمع تدمع، والقلب تحزن، ولا نقول إلا بما يرضى ربنا، وإنا لفراقك يا إبراهيم لمحزونون)).^(۱)

واته: (چا و فرمیسک ده ریژی و دلش خفه تباره، هه رته وهش ده لیتن: که په روه د گارمان پى ی رازیه، تيمه ش بو له ده ستدانی تو دلته نگین نه ی تیراهیم).

که سه نزيکه کانی، که له بهر ده ستدایه بو بهر گر يکردنى خوځى و بانگه وازه که ی کوژران نارازى نه بوو، به لکو هات و له باره ی شيرى خواو شيرى پیغه مبهرى حه مزه ی كورې عبدالمطلب مامى پیغه مبهر بوو (ﷺ) له ئو حوددا به جوړيکى بى نمونه شه هيد بوو (ﷺ) تهرمه که شى ته تک کرا و، که سيکى بهم جوړه نه بينيبو پيش شو بهو شپوهيه شه هيد کرابيټ، سنگى شق کرابوو، ته نيا فرموى: ((رحمة الله عليك، إن كنت ما علمتك إلا وصولاً للرحم، فعولاً للخيرات والله لو لا حزن من بعدك عليك لسرنى أن أتركك حتى يحشرك الله في بطون السباع)).^(۲)

له گه ل نه وهى پیغه مبهرى خوا (ﷺ) له هه موو کاروباريك نه وپه رى په زامه ندى هه بوو له بهرامبه ر خوادا، هه ميشه پيداگرى ده كړد له پارانوه بو نه وهى خواى گوره رازيبون و دامه زراوى پى بيه خشى^(۳)، له كاتى پارانوه پیغه مبهر (ﷺ) ته مهى ده ووت: ((وأسألك الرضا بعد القضاء وبرد العيش بعد الموت، ولذة النظر إلى وجهك، والشوق إلى لقاءك، أعود بك من ضراء مضرة وفتنة مضلة، اللهم زينا بزينة الإيمان، واجعلنا هداة مهتدين)).^(۴)

فرموده ی پیغه مبهرى خوا (ﷺ) له كاتى دوعا كړدن بو به ده ست هينانى رازمه ندى خوا ته نها دوعاى په زامه ندى بو خوځى نه ده كړد، به لکو بو ئومه ته که شى ده ر كړد، وه ك له م

۱ - مسلم، رقم: ۲۳۱۵

۲ - تفسير ابن كثير (۲/ ۵۲۲) عزاه ابن كثير الى البزار وقال عند بعد مراده له بنسبه هذا اسناده فيه ضعيف، وذكره بنحوه ابن هشام في سيرته (۳/ ۱۷۱) عن ابن إسحاق مرسلًا.

۳ - أخلاق النبي (ﷺ) في القرآن والسنة (۱/ ۱۰۰).

۴ - سنن النسائي، في السهو (۳/ ۵۵) من حديث عمار بن ياسر إسناده حسن

فهرموده یه بۆمان دهرده که ویت: ههر که سی گوی له بانگبیژ بوو ووتی: ((أنا أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأن محمداً عبده ورسوله، رضیت بالله رباً وبمحمد (ﷺ) نبياً ورسولاً، وبالإسلام ديناً، غفر له ذنبه))^(۱)، لهم فهرموده یه تیبینی نهوه ده کری چۆن پیغه مبهری خوا (ﷺ) نهم پارانه وهیهی به ستۆته وه به کاریک، که رۆژانه پینچ جار دووباره ده بیته وه، تاوه کو نهم پارانه وهیه و ناوه رۆکه که ی ره خساو بی له ده روونی ژنان و پیاوانی ئیمانداردا، ههر وه ها فهرموویه تی: ((ذات طعم الإيمان من رضي بالله رباً، وبمحمد (ﷺ) نبياً ورسولاً)).^(۲)

بیگومان لهو دوو فهرموده یه دا، گه ورپی پازیبون له به رامبه ر خوی گه وره دا پروون ده بیته وه، که نهو خوره وشته هۆکاری لیخۆشبوونی تاوانه، و فهرمووده ی دوايش شایه تیه دا چیرۆی باوه ری تیا دایه، چونکه خاوه نی نهو خوره وشته ده زانی نهوه ی تووشی هاتوو ه بۆ هه له پیکردنی نیه و، کاری خوا له کاری خۆی باشتره، بۆیه چا و تیرانه له خۆشی و ناخۆشیه کانی نه م ژیا نه دا ده ژی، له خۆشی و ناخۆشیدا سوپاسی خوا ده کات، چونکه گشت نهو کارانه کاری خوان و له مولکی خۆیدا یه، ناخۆ چهنده خۆشه بۆ که سی ژیا نی بهو جۆره بباته سه ر چی له وه خۆشتره^(۳)؟ هه سه نی کوری علی (ﷺ) به زمانی حال له سه ر نه م ره وشته سوور بووه: پازیبه به وه ی خوا پی تیدا وه ده وه له مه ند ده بی.^(۴)

ج- وتهی حسن جوان مامه له ی دراوسیکه ت بکه سه لامه ت ده بی:

حسن مسولمانان هانده دا جوان مامه له له گه ل دراوسی بکه ن، چونکه دراوسی گه وره ترین مافی له سه ر دراوسی یه، خوی گه وره فهرموویه تی: ﴿وَيَا لَوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ﴾ [النساء: ۳۶]. پیغه مبه ریش (ﷺ) فهرموویه تی: ((ما زال جبريل يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورث)).^(۵)

۱ - مسلم، رقم: ۳۸۶.

۲ - ۱۲ الاخلاق النبوی (ﷺ) في القرآن والسنة (۱/ ۱۰۱).

۳ - الحسن بن علي، لا ۲۸، نور الابصار ۱۲۱.

۴ - هه مان سه رچا وه، لا ۲۸.

۵ - البخاري، رقم: ۶۰۱۵.

نعم وهسيهت كردنه‌ی جبریل بۆ ئه‌وه ده‌گه‌رپه‌ته‌وه، كه ئيسلام چهند گرنگی به دراوسى داوه له‌وانه:

- نازار نه‌دانی به‌قسه‌و كردار، پينغه‌مبهر (ﷺ) فرمويه‌تى: ((هه‌ركه‌سى باوه‌پى به‌خواو پۆژى دوايى هه‌بى نازارى هاوسپه‌كه‌ى نادات))^(١)، پيويسته مرۆڤ به‌قسه‌و كردار يان ناماژه نازارى دراوسپه‌كه‌ى نه‌دات، چونكه نازاردانى دراوسى به‌هه‌موو شيوه‌يه‌ك هه‌رامه.

- به‌رده‌وام چاكه كردن له‌گه‌ڵ دراوسيدا: پينغه‌مبهر (ﷺ) فرمويه‌تى: ((من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليحسن إلى جاره، ومن كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيراً أو ليصمت))^(٢).

به‌پرواين بۆئهم گرنگيه‌ گه‌وره‌يه‌ى، كه ئيسلام به‌ دراوسى ده‌دات پينغه‌مبهر (ﷺ) نيوان باوه‌پيون به‌خوا و پۆژى دوايى و چاكه‌كردن له‌گه‌ڵ دراوسى پينكه‌وه په‌يوه‌ست كرده‌وه، گه‌ر ئه‌و ناراسته‌يه‌ى پينغه‌مبهر له‌گه‌ڵ دراوسپه‌كاناندا له‌ كۆمه‌لگه‌كاناندا جى به‌جى بكه‌ين، ئه‌وه كۆمه‌لگه‌كانان ده‌بونه كۆمه‌لگه‌ گه‌لپه‌كى هاوكارو خه‌لكه‌كه‌ش ژيانى خۆشيان ده‌برده‌سه‌ر.

- نارامگرتن له‌سه‌ر خراپه‌ى دراوسى: وه‌ك وتراويه‌ چاكه‌كارى دراوسى، وازه‌ينانى خراپه‌نيه له‌به‌رامبهر دراوسيدا، به‌لكو نارامگرتنه له‌سه‌ر خراپه‌كه‌ى، بۆيه پيويسته موسلمان له‌سه‌ر خراپه‌ى دراوسى نارام بگريه‌ت و به‌چاكه وه‌لامى بداته‌وه، به‌وه‌ش ده‌رگا له‌به‌رده‌م خراپه‌ى شه‌يتان داده‌خرى.

- نان پيدانى به‌تايبه‌ت گه‌ره‌ژار بوو: پينغه‌مبهر (ﷺ) فرمويه‌تى: ((ليس المؤمن بالذي يشبع وجاره جائع جنبه))^(٣) هه‌روه‌ها فرمويه‌تى: ((يانساء المسلمات لاتحقرن

١ - البخاري رقم (٦٠١٨)

٢ - المستدرک (١٦٧/٤) السلسلة الصحيحة، رقم: ١٤٨.

٣ - المستدرک (١٦٧/٤) السلسلة الصحيحة رقم: (١٤٨).

جارة لمارتها ولو فرسن شاة)).^(۱) پیویسته هموو موسلمانن تاگاداری ئەم ڕهوشته بهرزە بئ و لهبیری نهکات، چونکه کاریگه‌ریه‌کی گه‌وره‌ی له‌سه‌ر دراوسی هه‌یه، به‌لگه‌ی خاوه‌نداریکردنی سۆزو به‌زه‌یی و خۆش په‌یوه‌ندی نیوان تاکی کۆمه‌لگه‌ی موسلمانانه^(۲)، لهم فهرموده‌یه‌دا سووریون له‌سه‌ر به‌جئ هینانی پیداوایستی دراوسییان تی ده‌گه‌ین له‌به‌رگ و خواردن و هتد به‌وه‌ی له‌توانای دابی.

- به‌شداریکردنی له‌خۆشی و ناخۆشیدا: گه‌ر دراوسی‌که‌ی بۆنه‌یه‌کی خۆشی هه‌بوو پیویسته سه‌ردانی بکات و، پڕواته‌ لای و به‌شداری خۆشیه‌که‌ی بی‌ت و به‌ووشه‌ی جوان به‌زه‌ی بخته‌ سه‌ر لیوی، گشت ئه‌وه‌ش له‌بنچینه‌ دا مافی موسلمانانه به‌سه‌ر برا موسلمانانه‌که‌یه‌وه، دراوسیش به‌ومافانه له‌پیشتره.

- گه‌ر ویستی له‌و خانوو به‌ریکات پیش هه‌موو که‌سی بۆکپین خانوو که‌ی بخته به‌رده‌ست: گه‌ر ویستی ئه‌و خانوو به‌جئ به‌یلتی، پیویسته بۆ فرۆشتن یان کرئ پیش هه‌موو که‌س دراوسی‌که‌ی لی تاگاردار بکاته‌وه، پیغه‌مبه‌ری (ﷺ) فهرموویه‌تی: ((من کان له أرض فأراد بیعها فلیعرضها علی جاره)).^(۳) ئه‌مه‌ش بۆ دڵ و ڕازه‌کان زۆر جوانه، گه‌ر خه‌لکیش له‌وه‌دا که‌مه‌تره‌میان کرد ئه‌وه ده‌رگای دوژمنایه‌تی و شه‌ر و کیشه ده‌که‌نه‌وه.

- ڕینگری نه‌کات دراوسی‌که‌ی له‌دیواری خۆیدا دار بڕوینئ، گه‌ر دراوسی‌که‌ی پیویستی بوو، پیویسته ڕینگی به‌دات و بۆسوود وه‌رگرتن لی ی ڕینگری نه‌کات، بیگومان پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) فهرموویه‌تی: ((لا یمنع جار جاره أن یغرس خشبة فی جداره))^(۴)، پاشان ئه‌بو هوریره ووتی: چیه ئه‌وه ئه‌یینم له به‌رامبه‌ریدا ڕینگرو به‌گله‌یین؟ سویند به‌خوا هه‌ر ده‌یلتمه‌وه مادام ئەم قسه‌یه ئازارتان ده‌دات.^(۵) لهم فهرموده‌یه‌دا ئه‌وه وه‌رده‌گیرئ هه‌ر

۱ - مسلم، رقم: ۱۰۳۰.

۲ - موسوعة الآداب الإسلامية (۱/ ۲۹۹).

۳ - البخاری، رقم (۲۴۶۳).

۴ - سنن ابن ماجه، رقم: ۲۴۹۳، صحیح ابن ماجه ۲۰۲۲.

۵ - موسوعة الآداب الإسلامية (۱/ ۳۰۱).

يارمه تيك دراوسى پيويستى پى بيت وزيان نه دات، نه وه ئيسلام هانى نه هواكاريهى ده دات.

— گه وره بى پييزى دراوسى وناپاكي لى نه كردنى: داپوشيني نهينى و پاراستنى ناموسى، نازار نه داني كه سوكاره كهى، چونكه ناشرنترينى تاوانه گه وره كانه، پيغه مبه ر (ﷺ) پرسى يارى ليكرا: چ تاوانى گه وره يه؟ فرمووى: كوره كهت بكوژى له ترسى نه وهى

له گه لتا نان بخوات، پاشان ووتيان، چى تر؟ فرموويه تى: زيناي ژن و مالى دراوسيكه ت بكه ي))^(۱)، بهلكو پيويسته نه فس و مال و ناموسى بپاريژى، تادلتيا بى، پيغه مبه ر

(ﷺ) فرموويه تى: سويند به خوا باوه رى نيه - سى جار - نه وكه سهى دراوسيكه ي لى أمين نه بى واته: ناپاكي به رامبه رى بكات.^(۲) بويه حه سه نى كورى على (ﷺ) له وتارو ناموژگاريه كاندا ناموژگارى خهلكى كردووه چا كه كارى له گه ل دراوسى بكه ن، بويه فرموويه تى: چا كه كاربه له گه ل نه وكه سهى دراوسيته، سه لامه ت ده بى.^(۳)

ح - هاوپرپه تى خهلك بكه به و جوژه ي پيت خو شه خهلك هاوپر يه تيت بكا داد په روه ر ده بى: حسن (ﷺ) مو سلمانان هانده دات دل سوژ و دم پاك بن له گه ل خهلكيدا، داد په روه رانه تيكه ليان بن و سته ميان لى نه كه ن، چونكه ئينساف بوون سيفه تيكى گه وره و پيروژه وبه لگه ي ده رونيكي نارام و ناسو فراوانى و روانينه بو نه نجام گه ليكي دوور، به گه رانه وهى مافى خاوه نه كانيش پيناسه ده كرى، ده ر كردنى به ده ستانيكي داد گه ر و سياسه تيكى پيروژ^(۴)، ابن القيم له باره ي ئينساف كردن له گه ل خهلكدا ده لئى: مافيان به ديه ت و شتى كه هى تو نيه لييانى داوا نه كه يت، له ده ره وهى توانايان داوا كاريت نه بيت، به جوژى مامه له يان له گه ل بكه، كه پيت خو شه مامه له ت له گه لدا بكرى و، وه هاش برپار له به رژه وه ندى و له دژيده كه پيت خو شه بو تو ي بدن^(۵) ئينساف و داد گه رى،

۱- مسلم، رقم: ۸۶.

۲- موسوعة الآداب الإسلامية (۱/ ۳۰۱).

۳- الحسن بن علي، لا ۲۸۶، نور الأبصار، لا ۱۲۱.

۴- الأخلاق بين الطبع والتطبع، لا ۲۲۸.

۵- زاد المعاد (۲/ ۴۰۷) به ده ستكاريه وه.

واته: خوٽ لهدوو پوڻشاك بيارتيزه كه مائهى ناشيرينى وشهرمه زارين، بهرگيڻك
 لهنه فاميهك كه خاونه كهى نازانى نه فامه و بهرگيڻكى تريس كه له سهرووى نه ودايه و بهرگى
 ده مارگيريه و ههردوو بهرگه كهش ناشيرين و نابوتريين بهرگن، خوٽ به ئينسافه وه جوان بكه
 كه شانازيترين بهرگه و شانوشكووى مروٽى جوان كردوه.

مُتنبى ووتويه تى:

ولم تزل قلة الإنصاف قاطعة بين الرجال ولو كان ذوي رحم

واته: تاوه كو ئيستا كه مى ئينساف له نيوان خه لكيدا ههيه گهرچى كه سى يهك
 خزميش بن.

له ئينساف كردنى بهنده كان، ئينسافبونيانه له مال و مامه له كان و به لگه و بابته
 وقسه كاندا، چونكه خواى گه و ره عه يبي له و كه سانه گرتوه، كه شتى خه لكى به كه م
 ده زانن و به تيا چوون و زيانبار هه ره شهى لى كردوون، فه رمويه تى: ﴿وَيْسَلُّ لِلْمُطَفِّينَ (١)
 الَّذِينَ إِذَا أَكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ (٢) وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ﴾ [المطففين:
 ١-٣].

ابن سعد فه رمويه تى: ئه و ئايه ته پيروزه به لگه يه له سه ره ئه وه پيويسته مروٽ
 به ئه ندازه ي ئه و ماله ي ده يفرؤشته خه لكى له كاتى كرين و فرؤشتن زياتر وه رنه گري
 له به رامبه ره ئه و شته ي فرؤشتويه تى له كاتى كرين و فرؤشتندا، پيويسته ئه و به لگانه ش بو
 به رامبه ره كه ي بخاته روو كه نايزانى، چوون ئه پروانيته به لگه ي خو ي ئاوه هاش پروانيته
 به لگه ي به رامبه ره كه ي، له و شوينانه دا ئينسافى مروٽ له ده مارگيرى و زؤردارى ده زانرى،
 خا كه رايبه كه ي له خو به گه و ره زانيه كه ي، ژيريه كه شى له گيليتيه كه ي جيا ده بيته وه و
 ناشكرا ده بيت. ^(١) ووته ي حه سه نى كورپى على (ﷺ) چهند جوانه: ها وريته تى و مامه له ي
 خه لكى بكه به و جو ره ي حه ز ده كه ي مامه له ت له گه لدا بكه ن، دادپه روه ر ده بى. ^(٢)

١- تفسير ابن سعدى، ٩١٥ ٧

٢- الحسن بن علي، ٢٨ ٧

حسن (ﷺ) کۆمه‌لی خه‌لکی باس ده‌کات، که له دنیا و جوانیه‌که‌یدا ږوو چونه، سه‌رقالان به‌کۆکردنه‌وه و دروست کردن و، له‌خۆشی هیوا درێژی توشبوونه، مه‌گه‌ر خوا چه‌ز بکات ده‌نا خالی زۆریه‌ی خه‌لکی به‌و جۆریه‌، مردن له‌ناکا و دیت ئه‌وه‌ی کۆیان کردۆته‌وه سویدیان پێ ناگه‌یه‌نیت بۆیه‌ کرداره‌کانیان به‌فیرۆ ده‌روات و ماله‌کانیان خالی ده‌ییت، بۆیه‌ چه‌سه‌نی کورپی علی (ﷺ) خه‌لکی ووریا ده‌کاته‌وه له‌وه‌ی به‌دوینیا هه‌ل نه‌خه‌له‌تین، بۆ زاھید بوون هانیان ده‌دات، خۆی گه‌وره‌ ده‌فه‌رمویت: ﴿زَيْنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ [البقرة: ۲۱۲] قورئانی پیرۆز له‌زۆر شویندا ږوونی کردۆته‌وه، که دنیا شتییکی که‌مه، نابێ مرۆڤ له‌ به‌رامبه‌ر هه‌ولدان به‌دوینیاوه خۆی سه‌رقال بکات، په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿أَلْهَاكُمْ التَّكَاثُرُ (۱) حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ (۲) كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (۳) ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ (۴) كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ (۵) لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ (۶) ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ (۷) ثُمَّ لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾ [التكاثر: ۱-۸]. خۆشه‌ویستی دویا و نازو نیعمه‌ته‌که‌ی له‌به‌رامبه‌ر داواکردنی ناخیره‌ت ئیوه‌ی سه‌رقال کردووه تا مردنتان بۆ نه‌یه‌ت و سه‌ردانی گۆرستان و نیشته‌جی نه‌بن واز له‌سه‌رقالی دنیا ناهین. (۱) پێشه‌وا ئه‌حمه‌د (ره‌حه‌تی خۆی لی بیته) له‌ عبدالله کورپی شه‌خیره‌وه ږیوايه‌تی کردووه، ده‌لی: گه‌یشتمه‌ پینغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رموی: ﴿أَلْهَاكُمْ التَّكَاثُرُ﴾ یقول: ابن آدم مالي مالي، وهل لك من مالٍ إلا ما أكلت فأفانيت، اولبست فأبليت، أو تصدقت فأمضيت)). (۲) له‌فه‌رمووده‌یه‌کی تر پینغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمویه‌تی: ((يقول العبد مالي مالي، وإنما له من ماله ثلاث: ما أكل فأمضى، أو لبس فأبلى، أو تصدق فأمضى، وما سوى ذلك فذاهب وتاركة للناس)). (۳) له‌ئه‌نه‌سه‌وه (ﷺ) پینغه‌مبه‌ر (ﷺ) فه‌رمویه‌تی: ((يهرم ابن آدم وتبقى معه اثنتان: الحرص والأمل)). (۴)

۱- معنى الزهد والمقالات وصفة الزاهدين، لأبي سعيد البعري، ص ۹.

۲- مسلم، رقم: ۲۹۵۸.

۳- مسلم، رقم: ۲۹۵۹.

۴- مسلم، رقم: ۱۰۴۷.

ئەخەنەفە كورپى قەيس كاتى دەرهەمىكى لە دەست پىناوئىكدا بىنى ووتى: ئەم دەرهەمە بۆكىيە؟ پىاوە كەش ووتى: بۆمنە، ئەوئىش فەرمووى: كاتى بۆ تۆيە لە پاداشتىكدا يان لە بەرسوپاسى بىبەخشى، پاشان ئەخەنەف ئەم شىعەرى شاعىرى وتەو.

أنت للمال إذا أمسكته فإذا انفقته فالمال لك^(۱)

واتە: گەر مالت كۆكردهو و نەتەبخشى ئەو تۆ مولكى ئەو مال و سەرۆتەى، بەلام گەر بەخشىت ئەو سەرۆت و مال مولكى تۆيە. خواى پەرورەدگار فەرموويەتى: ﴿ثُمَّ لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾، لەئايەتتىكى تر خواى گەرورە فەرموويەتى: ﴿وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ﴾ (۱۳۱) وَأَمْرُ أَهْلِكَ بِالصَّلَاةِ وَأَصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ﴾ [طە: ۱۳۱، ۱۳۲]. ابن كثر فەرموويەتى: خواى گەرورە بە پىغەمبەر(ﷺ) دەفەرمووى: مەرۆانە ئەوانەى رادەبۆيرن لەناز و نەمەتەكانى دونياو خوئى، بەلكو گولئىكى وەرپو و ناز و نەمەتتىكى بەسەر چوو پىيانى تاقى دەكەينەو و هەندىكيان لە بەرامبەردا كەمى لە بەندەكانم سوپاس گوزارن، مجاهيد لەبارەى ئەم ئايەتە فەرموويەتى: ﴿.... أَزْوَاجًا مِنْهُمْ....﴾ واتە: دەولەمەندەكان، بىگومان خوا لەو بەشتى بەتۆ بەخشيە كەبەوانى داو، بۆيە فەرموويەتى: ﴿وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ﴾، پىغەمبەرىش(ﷺ) لەتواناى و دەست هەينانى نازى دونيادا كەچى زاهيدترين خەلك بسوو هەرچى دەستكەوتو بەخشيوتى و هىچى بۆ خوئى نەهيشتۆتەو، فەرموويەتى: ((إن أخوف ما أخاف عليكم ما يفتح الله من زهرة الدنيا))، ئەوئى لىتان ئەترسم ئەوئى خواى گەرورە لەگولئى دونياتان بۆ بكاتەو، ووتيان گولئى دونيا چى ئەى پىغەمبەرى خوا(ﷺ)? فەرمووى: بەرەكەتەكانى زەويە، قەتادە و سەدى ووتيانە: گولئى دونيا واتە: جوانى ژيانى دونيا، قەتادە دەلى: ((لنفتنهم فيه)) واتە: تاقتان دەكەمەو: ﴿وَأَمْرُ أَهْلِكَ بِالصَّلَاةِ وَأَصْطَبِرْ عَلَيْهَا﴾ واتە: بە نوؤر پاپەراندن لەسزاي خوا بيان پارىزى و لەكرديندا ئارامى لەسەر بگرە، هەرۆك فەرموويەتى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ﴾ [التحریم: ۶]. هەرۆها

۱- معنى الزهد والمقالات وصفة الزاهدين، لأبي سعيد البحرى، لا ۹.

له نایه تیکی تردا ده فەرمووی: ﴿لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ﴾ واتە: ئەگەر نوێژ بە چاکی ئەنجام بەدی ئەوه بە جوړیک روژیت بۆدیت خوشت بە خەیاڵت دا نەهاتیبێ، هەر وهك فەرموویەتی: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (۲) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ [الطلاق: ۲، ۳] بۆیه فەرموویەتی: ﴿لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ﴾، شوری لەبارەى ئەم نایه تەوه فەرموویەتی: ﴿لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا﴾، واتە: داوا کاری گەران بەدوای رزقا ناخەینە سەر شانت، ثابت دەلی: پێغەمبەران گەر نارهەتی و ناخۆشیان توشبوایه پەنایان دەبرده بەر نوێژکردن. ^(۱) لە زەیدی کوری شابتەوه (ﷺ) فەرموویەتی: پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((من كانت الدنيا همه فرق الله عليه أمره وجعل فقره في عينه ولم يأتيه من الدنيا إلا ما كتب له، و من كانت الآخرة نيته جمع له أمره وجعل عيناه في قلبه وأتته الدنيا وهي راغمة)). ^(۲) ئەم نایه تە: ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى﴾ واتە: پاشەرۆژ خۆشی لەدوونیا و ناخیرەتدا بەهەشتە بۆکەسیک لەخوا بترسی. لە ابن مسعودهوه (رضي الله عنه) پێغەمبەر (ﷺ) لەسەر هەسیریکی خەوتبوو، شوینی هەسیره که لە شانیدا دیار بوو، که هەستا لیم دەکردهوه و شیلام، و وتم: ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) رینگەت پێ بداباین شتیکیمان بۆ راختایه ی و لەسەری بخەوتبای، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: ((من و دونيا بۆ يهك نابين وهكو ريبواريكم له رۆژيكي گەرمادا و له ژیر سیبەری دارێکدا و، پاشان بەجی دەهێلم)). ^(۳) هاوهەلان لەسەر ریبازی پێغەمبەر (ﷺ) دەروێشتن، زاھیدترین خەلك بوون لەدوونیا، ئارەزوو مەندترین کەس بوون بۆ ناخیرەت، بەچاویک ئەیانروانیە دونیا، که فانیە و ناخیرەتیش نەمریە، بۆیه بەقەد سواریک لەدوونیايان کۆدەکردهوه و بەدل ئەیانروانیە ناخیرەت، لە دواى ماندو دەرکردنیکی کەم لاشەیان دەیان زانی بە لاشەوه گەشتی دەکەن، لەوهدا زۆر چێژیان وەردهگرت، گشت ئەوانە بەیارمەتی دەری خۆشەویستەکیان بوو (ﷺ) هەرشتی ئەو بۆیانی هەزبکردهیه ئەوانیش هەزبان پێ دەکرد، هەرشتیکیش ئەو بۆ ئەمانی رق لیبوایه ئەوانیش هەزبان پێنەدەکرد.

۱- معنى الزهد والمقاتلات وصفة الزاهدين، لا ۱۱.

۲- سنن ابن ماجه، رقم: ۴۱۰۵، وصححه الالباني صحيح الجامع ۶۵۱۰.

۳- سنن الترمذيين رقم ۲۳۷۷ وصححه الالباني، صحيح الجامع رقم (۵۶۶۸).

ابن مسعود (رضی اللہ عنہ) بہ تابعیہ کانی دہ فرموا: نیکوہ لہ ہا وہ لانی پیغہ مبر (ﷺ) زیاتر
 کارو کردہ وہ نہ نجام دہ دن، بہ لام تہ وان لہ نیکوہ خیردارتر بوون، بو دونیا زاہدتر و بو
 ناخیرہ تیش مہ بہ ستدارتر بوون، لہ تابعیہ کاندہ ہبوو شہو نویترو روژو و پەرستی
 لہ ہا وہ لانی (رضی اللہ عنہم) زیاتر بوو، ہا وہ لانی بہ زوہد و دلنیایی باری باوہرداری خوین
 پیش خستبوو پشت بہ ستنیان بہ خوا راستگوئیانہ بوو گومانیش لہ وہدا نیہ ہا وہ لانی (رضی
 اللہ عنہم) لہ پیغہ مبروہ (ﷺ) زوہدیان و ہرگرتبوو پیغہ مبر (ﷺ) دوو مانگ لہ ہیچ
 یہک لہ مالہ کانیدا ناگر نہ کراوہ تہوہ. ^(۱) ووتہی حسہنی کوری علی (رضی اللہ عنہ): باوہردار
 کوڈہ کاتہوہ و بیباوہریش چیژ و ہر دہ گری و تہم نایہ تہی خویندہوہ: ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ
 التَّقْوَى﴾ [البقرة: ۱۹۷]. بانگہوازہ بو لہ خواترسان و پابہند بوون بہ ناینہ کھی، تہ قواو
 لہ خوا ترسانیش تہوہیہ، کاربہ گوئیپاہ لیکردنی خواو بہرپنشانندہری خوا بو پاداشتی خوا،
 بو دوورکھوتنہوہ لہ سہر پیچی کردنی خوا لہ ترسی خوا کاربکھی، داوا کراو لہ بہندہ
 تہوہیہ دلی پھیوہست بکات بہ خوای تاکہوہوہ خو شہویستی و دل سوژی بو خوا بی،
 نارہ زووی ہبی بو تہو ناز و نیعمہ تہی بو لہ خواترسانی داناوہ، بہ ترسان لہ تورہیی و
 سہزاو تو لہ سہندنہوہ کانی.

لہ خواترسان بہرہ میکی ہییہ، کہ ہموو موسلمان پیوستی پی ی ہییہ، لہ وانہ
 دہرگای کرانہوی روژیہ بہ جوڑیہ بندہ بہیری دانایہت، خوای پەرورہدگار دہ فرمووی:
 ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا (۲) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ [الطلاق: ۲، ۳].
 ہرورہا: زانستی سوود بہ خش بوئی ناسان دہبی، لہم بارہیہوہ پەرورہدگار دہ فرمووی:
 ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ﴾ [البقرة: ۲۸۲]، ہرورہا لہو بہرہمانہ: بہرچاو رونیہ، لہم
 بارہیہوہ پەرورہدگار دہ فرمووی: ﴿إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا﴾ [الأنفال: ۲۹].
 ہرورہا خو شہویستی خواو فریشتہ کانی و قبولکردنی لہ زہویدا، پەرورہدگار
 دہ فرموویت: ﴿بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ﴾ [آل عمران: ۷۶]،
 لہ تہبو ہوریرہوہ (ﷺ) ریوایہ تکراوہ پیغہ مبر (ﷺ) خوا (ﷺ) فرموویہ تی: ((إذا أحب الله

۱ - البخاری رقم (۶۵۶۷)، مسلم (۲۹۷۲).

العبد قال لجبريل: قد أحببت فلاناً فأحبه، فيحبه جبريل (عليه السلام) ثم ينادى في أهل السماء، إن الله قد أحب فلاناً فأحبه، فيحبه أهل السماء ثم يوضع له القبول في الأرض)).^(١) له وانهش: سهرکه‌وتن وپشتیگیری خوا که تا که که سه، خوای گه‌وره فرمویه‌تی: ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ [البقره: ۱۹۴]، ثم له گه‌ل دا بوونهش له گه‌لدا بوونه له سه‌رخستن و پشتیگیری کردن، نه‌وهش له گه‌لدا بوونی خوایه بو پیغه‌مبه‌ران و دوستانی، که پاریزگاری و پاراستن پیویست ده‌کات، هه‌روه‌کو خوای گه‌وره به‌موسا و هارونی فرموی: ﴿قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى﴾ [طه: ۴۶]. له گه‌لدا بوونی گشتی نمونه‌ی فرموده‌ی خوایه: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾ [الحديد: ۴]، هه‌روه‌ها: ﴿وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ﴾ [النساء: ۱۰۸]. هه‌روه‌ها له گه‌لدا بوونی گشتی و وریایی وترسی وچاودیری له‌بهنده پیویست ده‌کات، فرپو به‌ره‌که‌ته‌کانی ناسمان و زه‌وی به‌دی ده‌هینی، په‌روه‌ردگار فرمویه‌تی: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ [الاعراف: ۹۶]. موژده له‌دونیا دا نه‌ویه، که جگه له‌قورن‌ان خوا موژده به‌نیمانداره له‌خواترسه‌کان ده‌دات، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرمویه‌تی: ((الرؤيا الصالحة من الله)).^(۲) هه‌روه‌ها فرمویه‌تی: ((لم يبق من النبوة إلا المبشرات)).^(۳)

له أبو ذر(رضی‌الله‌عنه) ووتی: ووتم: به‌پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ)، که‌سی بز خوا کرده‌وه بکات و خه‌لکیش خوئی ده‌وی، پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) فرموی: ((تلك عاجل بشرى المؤمن))^(۴)، واته: نه‌وهش خیراکاریه له موژده‌ی باوه‌رداره.

له نیماندارانمان بینوه، که خه‌لکی له‌دونیا ستایشیان کردوه، هه‌روه‌ها له‌وه به‌ره‌مانه‌ش پاراستنه له‌فرو فیل و پلانی دوژمنان: ﴿وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ﴾ [آل عمران: ۱۲۰]، خوای گه‌وره ریشاندهری

۱- مسلم، کتاب: البر الصلوة، رقم: ۶۹۳۷.

۲- البخاری، کتاب: الرؤیا، رقم: ۶۹۸۶.

۳- البخاری، رقم: ۶۹۹۰.

۴- مسلم، (۴/۲۰۳۴).

سه‌لامه‌تیان ده‌کات له‌خراپه‌ی خراپه‌کاران و فرۆفیلله‌کانیان، ئه‌وه‌ش به‌به‌کاره‌ینانی نارامگرتن و له‌خواترسان و پشت به‌خوا به‌ستنه، که ده‌وری دوژمنانی داوه، چونکه هیچ هیزو توانایه‌کیان به‌بی خوا نیه، خوا بیهوی ئه‌بی و نه‌شیهوی هیچ رونا‌دات.

له‌و به‌ره‌مانه‌ش: پاراستنی نه‌وه و وه‌چیه ئه‌وه‌ش به‌زۆر کردنیان له‌ژێر چاودێری، خوای په‌روه‌ردگار فه‌رموویه‌تی: ﴿وَلِيَحْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ [النساء: ۹]. له‌م ئایه‌ته دا ئاماره‌یه بۆ رینشان‌دانی موسلمانان، ئه‌وانه‌ی ده‌ترسن نه‌وه‌کانیان به‌جی به‌یئلن و له‌کاروباریان ده‌ترسن تا‌وه‌کو بکه‌ونه ژێر چاودێری خواوه، له‌م هه‌سته‌شدا هه‌ره‌شه‌یه له‌ده‌ستدانی منداله‌کانیان گه‌ر له‌خوا ترسیان له‌ده‌ستدا، ئاماره‌شه، که له‌خوا ترسین بنچینه‌یه و لقه‌کان ده‌پاریزی، پیاوه چاکه‌کانیش نه‌وه‌کانیان ده‌پاریزین: ﴿وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا﴾ [الكهف: ۸۲]، هه‌ردوو غولامه‌که‌ی به‌پیرۆزی باوکیان له‌ده‌روون و سه‌روه‌تیا‌ن پارێزران. ^(۱) له‌و به‌ره‌مانه‌ش: هۆی قبولکردنی ئه‌و‌کارانه‌یه، که‌به‌خته‌وه‌ری به‌نده‌ی تیا‌دایه له‌دو‌نیا و ئاخیره‌تا، په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ﴾ [المائدة: ۲۷] هه‌روه‌ها: هۆی رزگار بوونه له‌سزای دو‌نیا، په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمویت: ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (۱۷) وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ [فصلت: ۱۷-۱۸] له‌وانه‌ش: سړینه‌وه‌ی هه‌له‌كانه، که هۆکاری رزگاربو‌نه له‌دۆزه‌خ و پا‌دا‌شتی گه‌وره‌یه، هۆکاری سه‌رکه‌وتنه‌ گه‌یشتنه به‌به‌هشت، په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَكْفُرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا﴾ [الطلاق: ۵]. هه‌روه‌ها له‌و به‌ره‌مانه‌ش: به‌میراتگرتنی به‌هه‌شته، چونکه شی‌او ترین خه‌لکین بۆ به‌هه‌شت و خواش هه‌ریۆ ئه‌و‌که‌سانه‌ی دانا‌وه، که‌خوا‌هن ئه‌و پله به‌رزهن، په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رموی: ﴿تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا﴾ [مریم: ۶۳]. ئه‌وان میراتگری شه‌رعی به‌هه‌شتی خوان، به‌پێی ناچن بۆ به‌هه‌شت، به‌لکو به‌سواری ده‌رۆن وه‌ک

پهروهردگار فەرموویەتی: ﴿وَأُزِلَّتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ﴾ [ق: ۳۱] بۆیە حسن (ﷺ) موسلمانان بۆ لەخوا ترسین (تقوی) هان دەدات، بە پێداگریبونی لەو هی موسلمانان لەدوونیا و ئاخیرهتدا ئەم بەرھەمانە بە دەست بخەن، بۆیە فەرموویەتی: باوەردار تۆیشوو کۆدەکاو بیباوەریش چیژ وەر دەگری. ^(۱) ئەم ئایەتە ی خویندەو: ﴿وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى﴾ [البقره: ۱۹۷].

۱- الحسن بن علي ۲۸۶، نور البصار، لا ۱۲۱.

جیّ باسی سیّ یه م

گرنگترین که سایه تیه کانی خیل افه تی حه سه نی کورپی علی

ئهو باردؤ خه ی دوا ی کؤچی دوا بی ئه میری ئیمانداران علی کورپی ئه بو تالیب هات سهخت و ئالؤز بوون، چونکه جهنگ له گه لّ معاویه ی کورپی ئه بو سوفیاندا مابوو، لهو دؤ خه شدا خه لکی کوفه به یعه تی خه لیفایه تیان به حه سه نی کورپی علی (ؓ) دا له سالی ٤٠ ک - ٦٦٠ ز بویه حسن (ؓ) کاتی له بهرده ستدا نه بوو گؤرانکاری یه کی زؤری ئیداری یان والیه کان بگؤزئ، بویه کار راپه رینه کانی باوکی راسپارد، که له ولایته کانی خؤیاندا بن، جگه له کوفه که موغیره ی کورپی نوفل بوو^(١)، دوا ی ئه وه ی بؤ معاویه که وه ته ریّ له جیاتی والیه پیئشووه که ی، که هانی کورپی النخعی بوو^(٢)، له مه دائین سعدی کورپی مه سعودی سه قه فی هه ر به کار راپه راندن بهرده وام بوو^(٣)، له لایه ن خه لیفه علی کورپی ئه بی تالیب (ؓ) هه ر والی ئه و شاره بوو^(٤)، حسن له خه لیفه یه تیه که یدا له ویدا هیشتنه وه ی و ئه ویش پله ئیداریه که ی خؤی راده په راند، تا کؤتایی سه رده می حه سه نی کورپی علی (ؓ) و ده ست هه لگرتنی بؤ معاویه هه ر له وشاره دا بوو.

سه باره ت به به صره ش ئه وه له هه ندئ گپرانه وه کاندا هاتووه، به وه ی عبدا لله کورپی عباس له لایه ن علی کورپی ئه بو تالیبی خه لیفه وه (ؓ) کرا به والی ئه وشاره بؤ مه به سستی به ستنی ئاشته وایی له گه لّ معاویه ی کورپی ئه بو سوفیان له و شاره دا مایه وه، پاشان به وازه ئیان له سیاسه ت و یه ک لابونه وه بؤ زانست و فیژکردن پرووی کرده مه ککه ی پیرو ز بصره ی به جیّ هیشت^(٥)، ویلایه تی فارسیش بؤ زیاد ی کورپی سوفیان بوو.^(٦) علی (ؓ)

١- التبيين في أنساب القرشيين، لا (٨٠، ٨١).

٢- تاريخ خليفة بن خياط، نقلاً عن الحسن بن علي، فتبخان، لا ٨٥.

٣- أنساب الاشراف (٢١٤/٥)، نهاية الارب (٢٦٦/٢).

٤- التاريخ الكبير للبخاري (٥٠/٤).

٥- الحلة السراء للقضاعي، نقلاً عن الحسن بن علي، لا ٨٦.

٦- الحسن بن علي، لا ٨٦.

بۆ تەمبیکردنی هەندێ لە هەلگه‌راوه‌کان ناردیه فارس و ئەویش توانی لەناویان بیات^(۱)، پاشان کردیه والی فارس و تابه‌ستنی ئاشته‌وایی له‌گه‌ڵ معاویه ولایه‌ته‌که‌ی به‌رده‌وام بوو.^(۲) حسن (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ) هه‌مان ئەو‌کار پاپه‌رینه‌رانه‌ی هیشته‌وه، که‌ علی کورپی ئەبو تالیب (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ) دایانی نابوو، عویدل‌لای کورپی ئەبو رافیعی به‌نوسه‌ر^(۳)، شوره‌یجی کورپی حارسی به‌حاکمی کوفه‌ هیشته‌وه^(۴)، موعه‌قه‌لی کورپی قه‌یسی رپاحیش به‌رپه‌رینه‌ری پۆلیسی مایه‌وه.^(۵)

گرنگ‌ترین که‌سیتییه‌کانی سه‌رده‌می خیلافه‌تی حسینی کورپی علی بوو (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ) بۆیه‌ به‌پشتیوانی خواش به‌شیکمی (کتیبی‌کی) تاییه‌تی بۆ ته‌رخان ده‌که‌ین، هه‌روه‌ها گرنگ‌ترین که‌سه‌کانی تری سه‌رده‌مه‌که‌ی قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده‌ی خه‌زرجی و عبیدالله کورپی عبدالمطلبی هاشمی و عبدالله کورپی جعفری ئەبو تالیب، به‌پۆیستیشی ئەزانم ئەم سی‌که‌سه‌ی دواتر بناسینم.

یه‌که‌م: قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ):

قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده‌ی کورپی دوله‌یمی کورپی حاریسه کورپی ئەبو خوزه‌یمه‌ی کورپی ثعلبه‌تی کورپی ته‌ریفی کورپی خه‌زرجی کورپی ساعیده‌ی کورپی که‌عب، ئەمیری موجاهید، أبو عبدالله گه‌وره‌ی خه‌زرج و کورپی هاو‌رپی پیغه‌مبه‌ری خوا (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ)^(۶)، له‌گه‌وره‌هاوه‌لان و یه‌کێک بوو له‌گه‌وره‌ و به‌رێزانی عه‌ره‌ب، له‌جه‌نگا له‌ گه‌ڵ فریاکه‌وته و ئازایه‌تییدا خاوه‌ن بۆ چوون و پلان بوو، به‌بێ هیچ زۆر لی‌کردنیک گه‌وره‌ی هۆزه‌که‌ی بوو^(۷)، له‌باره‌ی پیغه‌مبه‌ری خواوه (رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ) چهند فه‌رمووده‌یه‌کی هه‌یه، له‌وانه له‌ ئەبو له‌یلاوه‌ که‌ده‌لی: سه‌هلی کورپی حونه‌یف و قه‌یسی کورپی سعده‌له‌قاده‌سه‌دا

۱- الحسن بن علي، لا ۸۶.

۲- مروج الذهب (۳/ ۱۵)، الحسن بن علي، لا ۸۶.

۳- محاضرة الأبرار، لابن العربي (۱/ ۶۶)، الحسن بن علي، لا ۸۷.

۴- مختصر التاريخ لابن الكمازوني، لا ۸۰.

۵- نهاية الأرب (۵/ ۲۲۳).

۶- سير أعلام النبلاء (۳/ ۱۰۲).

۷- أسد الغابة (۴/ ۴۵۰).

دانیشتبون، تهرمیکیان به لادا تیپەر کرا ئەوانیش ههستا نه سهر پی، ووترا: ئەم تهرمه موسلمان نه بوو، ههردووکیان وتیان: پیغه مبهری خوا (ﷺ) تهرمیکی به لادا تی پهر کرا ههستایه سههر پی، ووتیان تهرمی جووله که یه، فهرموی: بۆ مرۆڤ نیه؟^(۱) لهم فهرمووده یه دا ئەوه دهرده که وی پیغه مبهر (ﷺ) ریزی مرۆڤه کانی گرتووه، لهو رووهی که مرۆڤه گهرچی ههر ئاینیکی هه بی.

له ئەبو عماره وه ئەویش له قه یسی کورپی سعده وه ده لی: پیش ئەوه ی پۆژووی ره مه زان فه رزبی پیغه مبهر (ﷺ) فه رمانی پی کردین عاشورا به پۆژوو بین، کاتی کیش ره مه زان فه رز بوو، بۆ عاشورا نه فه رمانی پی کردین نه رێگری کردین، ئیمهش عاشورا به پۆژوو ده بوین.^(۲)

ئه نه سیش لییه وه ریوایه تی کردووه، سه عله به ی أبو مالیک و ئەبو مه یسه ره و عبدالرحمانی کورپی ئەبو له یلا و عوروه^(۳) عبدالله کورپی مالیکی جهیشانی و ئەبو عه ماره ی هه مه دانی و مه یونی کورپی ئەبو شه ییب و عه ریبی کورپی حومهیدی هه مه دانی و وه لیدی کورپی عه بده و، خه لکانیکی تر^(۴) قه یسی کورپی سعد له کوفه و شام و میسر دا به ناوبانگ بووه^(۵)، پیاویکی بالا به رزی جوان بووه، گه ر سواری گویدرێژ بوایه قاچی ده گه یشته سه ر زه وی.^(۶)

دایکی نامۆزای باوکی بووه، ناوی فه کیه ی کچی عوییدی کورپی دولهیم بووه،^(۷) شوینی وپایه ی لای پیغه مبهری خوا (ﷺ) وه کو گه وه ی ئەمیری جهیش بووه، له هه ندی له جهنگه کانی شادا ئالا که ی پیغه مبهری (ﷺ) هه لگرتووه وله سه ر سه ده ده قه دایناوه^(۸) و

۱- البخاری، رقم: ۱۳۱۲.

۲- مسند أحمد (۳/ ۴۲۲).

۳- الإصابة (۵/ ۳۶۰).

۴- سیر أعلام النبلاء (۳/ ۱۰۲).

۵- هه مان سه رچاوه.

۶- الإصابة (۵/ ۳۱۶).

۷- هه مان سه رچاوه.

۸- البداية والنهاية (۱/ ۳۵۴).

لهگەل پيغەمبەرى خوا (ﷺ) ئامادەى جەنگ و پروداۋەكان بوۋە، لەھەندى سريەدا بەشداربوۋە، لەوانە:

۱- سريەى كورپى جەپراح (رضي الله عنه) بۆ سيف البحر.

سريەى كورپى ئەبو عوييدە (رضي الله عنه) بۆ سيف البحر و دريژەدان بەسياسەتى سەربازى پيغەمبەر (ﷺ) دادەنرپت لەلاوازکردن و گەمارۆدانى ئابورى قورەيش بۆ ماۋەيەكى دور و دريژ، پيغەمبەرىش (ﷺ) بەسى سەد سوارەو ئەبو عوييدەى كورپى جەپراحي بۆ كەنار دەريا نارد، تاۋەكو رپگرى قوريش بكن كاتيك كە بەرپۆە بوون، تويشويان نەما، ئەبو عوييدەش فرمانيدا سوپا نان بدرى و تويشوو كۆكرايەو، ئەندازەى تويشويى ھەموو رۆژتيكيان كەمبو، تا لە كۆتاييدا گەيشتە ئەوئى ھەريەكەيان دەنكە خورمايەكيان بەرگەوى، سەربازەكان سەختى ھەلويستيان بۆ دەرگەوت و بەدلخۆشيەو ئەم كارەيان قبولكرد، بەشدار بوون لەو پلانەى فرماندەكەى بۆيانى دەكرد لەخۆگرتنەو بەخواردنى يەك دەنكە خورما، زۆريەى كات و ھەمانەو و ئەو ھالىان بوو. (۱) جابر (رضي الله عنه) يەكيك بوو لە ئەندامانى ئەو سريەيە دەلى: ۋەكو مندال ئەو خورمايەمان ئەمژى و، پاشان ئاومان دەخواردەو، ئەو پۆژە تا شەو بەسمان بوو. (۲) ۋەھبى كورپى كيسانيش لە جابرى (رضي الله عنه) پرسى: خورمايەك چى كارى دەكات؟ ئەويش فرمويى: كە خورمايەكە نەما ئەوجا زانيمان چيمان لەدەستتداۋە (۳) ئەو سوپايە ناچار بوو گەلاى ۋەريوو بخوا (۴) ئەم سوپايەش بەسوپاي گەلاى ۋەريو ناسرا (جيش الخبط). (۵) ئەو ھەلويستە زۆركاريكردە سەر قەيسى كورپى سەدى كورپى عوبادە (رضي الله عنه) يەكيك بوو لەسەربازەكانى ئەو سريەيە وسى ووشترى بۆ سوپاكە سەربى، پاشان سى ووشترى تر، پاشان سى ووشترى تر، پاشان ئەبا

۱- السرايا والبعوث النبوية، ۱۱۸ ۷

۲- شرح النووي على مسلم (۸۴ / ۱۳).

۳- فتح الباري (۷۷ / ۸).

۴- شرح النووي (۸۴ / ۱۳).

۵- فتح الباري (۷۸ / ۸).

عوبيده، ږيگري كړدوو نه پهيشت^(۱) نهو سه خاوه تي و جواميږيهي قهيسي كورې سعد نه نجاميداوه له (تاريخ ابن عساكر) دا هاتووه، له داودي كورې قهيس و ئيبراهيمي كورې محمدي نه نصار و خاريجي كورې حاريسه وه، ووتيان: پينغه مبهري خوا (ﷺ) نه با عوبيدهي به سريه يه كي سي سعد پياوي كوچهر و نه نصاري تيا دا ابو بؤكه ناري ده ريا نارد، مانه وه تا ږوبه ږووي برسيتيه كي سه خت بوونه وه، قهيسي كورې سعد ووتی: ليږه دا كي ووشتريكم بداتي و له مه دينه دا باري خورماي پي ده دم، قهيس كابرايه كي جوهه ني بيني و پي ووت: جوهه نيه كه ووتی: سويند به خوا ناتناسم، تو كيي؟

ووتی: كورې سعدی كورې عوبادهي كورې دوله يم، نه ویش پينج ووشتري پي فرؤشت هر ووشتريك به باري خورما، ده شته كيه كه مهرجي له سهر دانا، كه خورماي بنه ماله ي (دوله يم بي) قهيسيش فهرمووي: باشه، ووتی: با نه نصاريه ك شايه تيت بو بدات و كوچه ريكيان له گه لدا بو، قهيس ووتی: هه كه سي حه زبكه ي با به شايه ت بي، نه وه ي شايه تي دا عمري كورې خه تاب بو، عمر فهرمووي: شايه تي چي بده م؟ نه مه قهرزاره و مالي نيه و مال و سهروه ت هي باو كي تي، قهرزده ره كه ووتی: سويند به خوا قهيس له باري خورما دا ستم به باو كي ناكات، ږوويه كي جوان و ږوړزي بيني... قهيس ووشتريه كاني له سي شويندا و هر ږوژه و دانه يه كياني سه ږيږي، تا نه ميره كه ي له سه ږيږيني ووشتري تردا ږيگري لي كړد ووتوتی: نه ته وي باري قهرزت قورس بكه يت و هيچ سهروه تيكت نيه^(۲).

له ږيوايه تيكي تريشدا هاتووه... نه بو عوبيده هات و عمري له گه لدا بو، ووتی: ناهي لم سه ږيږيت، نه ته وي خوت به هو ي قهرزداري له ناوبه ربه يت؟ قهيس ووتی: نه ي نه بو عوبيده نه بيني ابو ثابت قهرزي خه لك نه بؤږي و ده يخاته سه رخوي، به باري خورما موجاهيداني ږيگه ي خوا له برسيتي ږزگارده كات و من له ناو ده بات، خهريك بو نه بو عوبيده له ږيږياره كه ي پاشگه زبته وه، به لام عمر پيداگري كړدوه نه ویش ږيگري كړد، دوو

۱- هه مان سه رچاوه.

۲- تاريخ ابن عساكر (۵۲ / ۲۸۰).

ووشتر مایه‌وه قه‌یس نیوه‌رۆ هینایه مه‌دینه‌وه و به‌سعد گه‌یش، ووتی: چیت بۆ برسیتی کۆمه‌له‌که کرد؟ فهرمووی سه‌رمه‌ری، ووتی: پینکات، نینجا چی؟ ووتی: باوکم قه‌رزی که‌سانی دوور له‌ئه‌ستۆده‌گری، و نه‌یخاته ئه‌ستۆ و خواردن ئه‌داته برسیان و به‌رامبه‌ر من وانابۆ، ووتی: ئه‌وه چوار باخ بۆ تۆ که ئه‌وه‌ی خواره‌وه‌ی په‌نجا باری تیدایه. ^(۱)

به‌ده‌ویه که‌ش له گه‌ل قه‌یسدا رۆیشت وباره‌که‌ی پیدا و پۆشاک‌ی پیدا، له ریوایه‌تیکی تردا هاتوه که ئه‌عرابییه که ده‌لی: سویند به‌خوا نمونه‌ی باوکت له‌ده‌ست نه‌دا باوکت یه‌کیکه له‌گه‌وره‌ی هۆزه‌که‌ت و ئه‌میره‌که‌ت پینگی له من کرد که بیفرۆشم، ووتی: بۆ چی؟ ووتی: سه‌روه‌ت و مائی نیه، کاتیک په‌چه‌له‌کی خۆت باسکرد ناسیتم و زانیم په‌وشتت به‌رزه و قه‌رزه که‌م پیدای، له‌م چیرۆکه‌شدا به‌هاو وانه گه‌لیکی زۆر فی‌ره ده‌بین له‌وانه‌ش:

أ - نارامگرتن بۆ بانگه‌واز کاران، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به‌ناپه‌هه‌تی زۆر گه‌وره‌دا تیپه‌ر نه‌بن.

ب - گرنگیدان په‌روه‌ده‌کردنی منداڵه‌کان له‌سه‌ر سه‌خاوه‌تی و په‌وشت جوانی، ئه‌وه‌ش له‌په‌روه‌ردکردنی سعد بۆ قه‌یسی کورپی و پیدانی مائی زۆر بۆ ئه‌وه‌ی له‌پینگی پیاوه‌تی و سه‌خاوه‌تیدا بی به‌خشی.

ج - گرنگیدان به‌ سه‌روه‌ت و سامان بۆ به‌نده‌ی چاک، چونکه گه‌ر سعد سه‌روه‌تیکی زۆری نه‌ بوایه‌و ئه‌وه قه‌یس نه‌یده توانی له‌چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌ی برسیتیدا یارمه‌تیده‌ری.

قه‌یسی کورپی سعد ده‌یوت: ((اللهم هب لي حمداً ومجداً لا مجدأ إلا بفعالٍ ولا فعالٍ إلا بالٍ اللهم لا يصلحني القليل)). ^(۲)

۲- له‌فه‌تخی مه‌که‌دا:

۱- هه‌مان سه‌رچاره.

۲- هه‌مان سه‌رچاره.

پيغهمبەرى خوا (ﷺ) رۆيشتە مەككەوۋە و ەمامەيەكە رەشى بى ئىحرامى لەبەريو
 (۱) كاتىك بينى كەخوای گەورە بەو فەتخە رېزى لىناوۋە ولەبەرخوا سەرى نواند وسكى
 بەرانيەوۋە نووساند، چويە مەككە و سورەتى فەتخى دەخويند و (۲) بە ەستكردن
 بەنيەمەتى فەتخ و سەركەوتنى گەورە (۳) كاتىك بەرزاگار كراوى چوۋە مەككە كە
 نىوجەرگەى دوورگەى ەرەب و سەنتەرى روى و سياسى ئەو دوورگەيە بوو، ەموو
 دروشەكانى دادگەرى و يەكسانى و خاكەرايى و ملكەچ بوونى بەرزكردەوۋە، جگە
 لەئوسامەى كورپى زەيد كە كورپى خزمەتكارى پيغهمبەرى خوا (ﷺ) ەيچ نەوۋەيەكى بەنى
 ەاشم وگەورەكانى قورەيش بەداوى نە رۆيشتەن لە مەككەوۋە (۴) ئەوكاتە بەياني رۆزى جومعە
 بوو كەبيستى رەمەزان بوو سالى ەشتى كۆچى (۵)، بىگومان پيغهمبەرى (ﷺ) سور بوو
 لەسەر ئەوۋەى بەرەى ناوخۆى مەككە لەكاتى چونە ژوورەوۋەى لەرۆزى فەتخدا ئارام بىت،
 بۆيە كاتىك قسەكەى سەدى كورپى عوبادەى پىگەيشت بەرامبەر أبوسوفيان ووتبوى: ئەم
 رۆ رۆزى تۆلە سەندنەوۋەيە، رۆزى ەللكردنى كەعبەيە، پيغهمبەرىش (ﷺ) فەرموۋى:
 (ئەمرۆ رۆزىكە خوا كەعبەى تىدا بەرز رادەگرىت، رۆزىكە كەعبەى تىدا دادەپۆشرى) (۱)
 ئالاکەشى لەسەدى كورپى عوبادەوۋە ەرگرت و دايە دەست قەيسى كورپەوۋە، بەومامەلەيە
 جوانەش نەبەيشت ئەگەرى جەنگى دوولايەنە دروست بىت، لەو كاتەدا وروژان روى نەدا،
 ئەنصاريەكانىش نەوروژان، پيغهمبەرى (ﷺ) ئالاکەى لەئەنصاريەك ەرگرت و بيداتە
 كۆچەرىك، لەئەنصاريەك ەريپگرى وبيداتە ئەنصاريكى تر، بەلكو لەئەنصاريەك
 ەريگرتو دايە دەست كورپەكەى، سروشتى مرؤفېشە وايە پازى نابى كەسيتر جگە
 لەكورپەكەى لەو بەرپزترىت، (۷)، لەوروداۋەشدا دانايى پيغهمبەرى (ﷺ) دەردەكەويت

۱- مسلم، رقم: ۱۳۵۸.

۲- البخاري، رقم: ۴۲۸۱، كتاب: المغازي.

۳- صور وغير من المهاد النبوي في المدينة، لا ۳۹۶.

۴- البخاري، رقم: ۲۴۲۸۹.

۵- السيرة النبوية لابن الحسن النبوي، لا ۳۳۷.

۶- البخاري، كتاب المغازي، (۱۰۸/۵)، رقم: ۴۲۸۰.

۷- قيادة الرسول السياسة والعسكرية، لا ۱۹۶.

له چۆنیتی راستکردنه وهی ههله کان و شیوازی مامه لکردنی له گه له دهرونی مرۆفه کان، نهیهیشت ههله کهی سعد تیپه ری و له هه مان کاتیشدا ره چاوی دهرونی کرد، بۆیه هه لهی سعدی راستکرده وه و ئالا کهی دایه دهست کوره کهیه وه.

۳- له سه رده می ابوبکری سه دیق (رضی الله عنه):

ژن و ژنخوازی خزمایه تی نیوان ابوبکر و قه یسی کوری عوباده زور به هیژبوو، قه یس (رضی الله عنه) قه ریبه ی کچی نه بو عه تیقی خوشکی ابو بکری سدیقی ماره کرد^(۱)، ابن عبدالبریش له ریوایه تی کردوه و توویه تی: سعدی کوری عوباده مرد و ژنه کهی سکیکی بوو سعد پی نه زانی، سعد له و کاته دا له مه دینه ده رچوو سه روه ته کهی له نیو مناله کانیدا دابه شکرد، که مناله که له دایک بوو سعد مردبوو، ابو بکرو عمر (رضی الله عنه) له و باره وه قسه یان له گه له قه یسدا. کرد که مناله کهش به شی هه یه له وسه روه ته دا، قه یس ووتی: به شه کهی من بو نه و منداله و نه وه شکردنه ی باوکم کرد و یه تی نایگۆر مه وه - ریوایه تیکی راست و متمانه داره^(۲)، نه م ریوایه ته راسته ش نه و ریوایه ته پوچ و بیناوه رۆکه هه له دوه شییتته وه که دراوه ته پال گه وره ی نه نصاریه کان به وه ی کاریکردوو به پهرته وازه کردنی ریژی موسلمانان و رقبونه وه ی له وشتانه ی به خشری بو سه رکه و تن و جیهاد و ده ستگرو کردنی موهاجیران و تانه دان له ئیسلامبونی به و قسه یه ی دراوه ته پال سعدی کوری عوباده به وه ی ده لی: به یعه تنان پی ناکه م تا تیره که م به ئیوه نه گرم و شمشیره که م رانه وشینم، به نوژیان نوژی نه کرده وه و ناو کۆمه له که یانش نه بووه له گه لئاندا حه جی نه کرده وه، تا ابو بکر مردوو^(۳) نه م ریوایه ته پوچه ش بو تانه ووزه بردان له یه کبونی موهاجیران و نه نصاریه کان و برایه تیه راستگۆیه کانیا ن به کاره یئراوه، بۆیه راویه که هه وه سه بازه وه هه وایکی هه یچه و متمانه دارنیه^(۴) به تابه ت له بابه ته خیلافیه کاندایا، راوی لوتی کوری یه حیا ابو موخنه فی په راویژ خراوه، جگه له شیعه که س پشت به گێرانه وه کانی نابه ستیت، به پی ی قسه ی ابن

۱- البدایة والنهابة (۳۵۵/۱۱).

۲- الإستیعاب (۳/۱۲۸۹).

۳- تاریخ الطبری (۴/۴۲).

۴- میزان الاعتدال فی نقد الرجال (۳/۲۹۹۲).

القيم بهيه كيتك له گهوره ميژوو نوسانی شيعه داده نريت^(۱)، بويه زور نه ماوه ته وه بوشام رويشتووه و له حوراندا مردووه^(۲) رپوايه تيكي صه حيحيش پرونيده كاتوه به وهی سعدي كوري عوباده له خيلافه تي ابوبكري سه يقدا وه فاتي كردووه وه كو باسان كرد، ههروه ها سعدي كوري عوباده (رضي الله عنه) به كرداري به يعه تي خه ليفه يي به ابوبكر داوه له دواي نه وگفتوگويه ي كه له سه قيفه ي به ني ساعد به يعه ت درا به ابو بكر، ناموزا كه شي كه به شيري كوري سعدي نه نصاري بووه يه كه مين كه سيك بووه له كو بونه وه ي سه قيفه دا به يعه تي به ابوبكر داوه و رپوايه ته صه حيه كانيش هيچ ته نگه ژه يه كيان نه نه سه لماندوه جي ي مه ترسي بووييت، هيچ په رته وازه كيشان نه سه لماندوه كه له نيوان پاليوراواني خيلافه ت دروست بووييت وه كه نه وه ي هه ندي له كتيبه ميژووييه كان گومانيان بردووه، به لكو براهه تي ئيسلامي وه كه خوي مائه وه، رپوايه ته صه حيه كان نه وه ئه يسه لمينن، كه زياتر توندو تولتر بووه.

رپوايه ته صه حيه كانيش هيچ پيلانيكيان نه سه لماندوه كه دواي وه فاتي پيغه مبهري خوا (رضي الله عنه)^(۳) بو قورغ كردنه وه ي ده سه لات له نيوان ابوبكرو عمرو ابو عوبيده دا روويدابي، نه وان له هه موو كه سي له خواترس بوون له وه ي نه و جوژه كارو كرده وان ه نه نجام بده ن^(۴)، هه ندي ميژوونوسي هه وه سبازيش هه وليانداوه نيشاني بده ن، كه گه وه ي به ريز ابو قه يسي نه نصاري خزر جي مه دينه يي، جواميرو گه وه ي خه زره ج^(۵)، سعدي كوري عوباده (رضي الله عنه) بكه نه مملانيكاري (موهاجيرين) و بو خيلافه ت خراب هه ولي دابي و پيلاني بو كه گيرابي و بوپي گه يشتنه هه موو شيوازه كاني په رته وازه كردني نيو موسلماناني به كار هيناوه.

۱- مرويات ابي مخنف في تاريخ الطبري: د. يحيى ليحيى، لا (٤٥ ، ٤٦).

۲ - سير اعلام النبلاء (١ / ٢٧٧) نيسنده كه ي نه ويه ي لاوازه، چونكه واقيد هه راو زرخا ووي متمانه به و عمدي كوري ساليح نه لته مار راستگو يه وه هه له يكردووه و زوره يري كوري مونزريش زانراو نيه

۳ - استخلاف ابوبكر - جمال عبدالهادي، لا (٥٠ ، ٥١ ، ٥٣).

٤ - ابو بكر الصديق، للصلاحي، ١٤٤٦.

٥ - سير اعلام النبلاء (٣ / ٢٧٠).

ئەو پیاوھ باوکی قەیس - گەر بگەرپنەوھ میژووھ کە ی و ھەلۆیستی لە گەلّ پینغە مەبەری خوا (ﷺ) بێنین ئەوھ میژووھ کە ی ئە یخاتە ناو ئەو پیاوھ ھەلبژاردە پاکانە ی کە بۆ دونیا پەژارە یان نەبووھ، لە پەیمانە ی عەقە بە ی دووھدا جوامیرو ھەلبژاردە بووھ تاوھ کو قورەیش لە نزیک مە ککەدا گرتوو یانە و دەستیان بە گەردنیسەوھ بەستۆتەوھ و بە دیلی بردوو یانە تە مە ککە، تاوھ کو جوبەیری کورپی مەتەمە می کورپی عەدی کە لە مەدینەدا نزیک و ھاوسییان بوو لە دەستیانی رزگار کرد، جوبەیر یە کێک بوو سەخی و سەخاوت پینغە مەبەری خوا (ﷺ) ئەو شایەتیە ی بۆ داوھ، پینغە مەبەر خوا (ﷺ) - دوا ی خوا - پشتی بە خۆ ی وسعدی کورپی موغاز بەستووھ لە جەنگی خەندە قدا راویژی پینکردوون کە سی یە کی بەرھەمی شاری مەدینە بەدەنە عەیینیە ی کورپی حصن الفزاری و وەلامی ھەردوو سعیش بە لگە ی باوھرداری و تەواوی گیانفیدایی بوو. (۱)

بۆ یە ھەلۆیستەکانی سعد بە ناوبانگ بوو، ئەم ھاوھلە پەیا بەرزە ی خاوەن رابردووی شکۆدار لە خزمەتکردنی ئیسلام و ھاوریەتی کردنی راستگۆیانە ی پینغە مەبەری خوا (ﷺ) ناسەلمی و نا کرۆی لە کۆبونەوھ ی سەقیفەدا دەمارگیری نەفامی زیندوو کردی تەوھ، تاوھ کو لە تاریکی و تەمو موژی ئەو پەرتەوازیبەدا پایە ی خیلافەت بە دەست بگری، ھەر وەھا نەسەلماوھ و راستیش نیە ئەو رپوایەتە ی لە ھەندی سەرچاوەدا ھاتووھ بەوھ ی - دوا ی بەیعت پیدانەوھ أبو بکر - نوژی ئەوانی لە گەلّ ئەوان نە کردووھ و لە گەلیندا کیاندا حەجی نە کردبۆ (۲)، وە کو ئەوھ ی سعدی کورپی عوبادە (ﷺ) لە کۆمەلە ی موسلمانان جیا بوو و بیئەوھ (۳) ئەوھش رپوایەتیکی پوچ و درۆیە کی ناشکرایە.

لە رپوایەتە صەحیحەکاندا کاتی ک أبو بکر لە رۆژی سەقیفە وتاری داوھ و گەورەیی ئەنصاری باس کردووھ سعد بەیعتی پیداوھ، أبو بکر فەرمووی: بێگومان ئەزام پینغە مەبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((ئەگەر خەلکی دۆلێک بگرن و ئەنصاریش دۆلێک بگری تە بەر ئەچمە

۱ - الإستعاب فی معرفۃ الأصحاب (۲ / ۵۹۴).

۲ - الخلافة والخلفاء الراشدين، سالم البهناسي، لا ۴۸.

۳ - ھەمان سەرچاوە، لا ۴۹.

دۆلى ئىنصاره وه))^(۱)، پاشان به به لگه يه كى ته واوه به بىرى سعدى هیناوه ته وه و
 فهرموويه تى: بیگومان ئه زانى ئه ی سعد كه تۆش دانشتوبوى پیغه مبهرى خوا (ﷺ)
 فهرمووی: قوره يش راپه رینه رى ئه م ئاینه ن بۆیه چاكه ی خه لگی چاكه ی ئه وانه و خراپه شیان
 خراپه یانه)) سعد فهرمووی: راستت کرد ئیمه وه زیر و ئیوه ش ئه میرن^(۲) بۆیه یه ك یه ك بۆ
 به یعه تتدان چونه پیشه وه و سعدیش به یعه تى دا^(۳) به وه ش به یعه تتدانى سعدى كورپى
 عوباده ئه سه لمینى و به وه ش كۆده نگى ئه نصار له سهر به یعه تتدان به أبو بكر بۆ خه لیفایه تى
 ئه سه لمى و هیچ واته یه كیش بۆ بره ودان ریوایه تى پوچ و بى ناوه رۆك نامینیتته وه، به لكو
 ئه بیته پیچه وانى واقیع و تۆمه تیكى ترسناك كه كارى په رته وازه كردنى ریزی موسلمانانه
 به تانه دان له ئیسلام و حاشا كردنى له سه ركه وتن و جیهاد كردن ده ستگرو كردنى
 مواهیدكاران بدریته پال گه وه ی ئه نصار، پرونیشان کرده وه كه ئیسناده كه ی ئه وه پرى
 لاوازه و پیچه وانى ژيانى سعدى كورپى عوباده یه و ئه وه به یعه ته ی كه له گوپرایه لیکردن
 له گه ردنى خۆى نابوو، به و گه وه بیانیه له باره یه وه ریوایه ته وه سعد مرؤفینكى په خساو
 بووه^(۴) سعد وه سیه تیكى هه یه كه تیایدا وه سیه تى كوره كه ی كردووه تیدا هاتووه: كوره
 شیرینه كه م وه سیه تیكت بۆ ده كه م له به رى كه، نه گه ر له به رى نه كه ی ئه وه تۆ بۆ غه یرى ئه و
 وه سیه ته له ناو چووترى، گه ر ده ست نویت شۆرد ده ست نویتزه كه ت باش بشۆ، پاشان وه كو
 كه سیكى خوا حافیزكار نویتزه كه كه كه ئیتر ناگه ریتته وه، بى ئومیدى له خه لگی نیشان
 بده ئه وه ده و له مه ندیه، ووریا به پیداویستیه كانت له وان داوا بكه ی، چونكه ئه وان هه ژارى
 ئاماده بوون ووریا به له هه موو نه توانرى عوزرى بۆ به یندریتته وه.^(۵)

۴- له سه رده مى على (ﷺ) دا:

۱- البخاری، كتاب: التمنى، رقم: ۷۷۴۴.

۲- السلسلة الصحيحة، رقم: ۱۱۵۶، مسند احمد، رقم: ۱۸.

۳- الانصار في العصر الراشدي، لا ۱۰۲، تاريخ الطبري (۳/۲۲۳).

۴- هه مان سه رچاوه، لا ۱۰۲، ۱۰۳.

۵- تاريخ ابن عساکر (۲۲/۱۸۱).

عثمان (رضي الله عنه) شهيد كرا، محمدی كوری أبوحنیفه والیهتی مصری داگیر کردبوو كه عثمان دانی پئی نه نابوو، تاوه كو معاویه سوپایه کی نارده سهرمیسر و محمدی كوری أبوحنیفه گرت و پاشان بهندیكرد و كوشتی^(۱) ریویات كراوه كه علی محمدی كوری نه بو حنیفه له سهر مصر دانه ناوه، بهس وه كو خوئی هیشتوتیه وه تا كاتی كوژراوه و ئینجا علی حوسهینی كوری سعدی نه نصاری كردۆته والی مصر^(۲) علی (رضي الله عنه) پئی فهرموو: كردومیه ته والی مصر و بكهوه ری، بو خوئاماده كردن متمانه داره كانت كو بكهروه، نه وهی حهزده كهی هاوه لئت بن باله گه لئتا برۆن و سهربازت ههیه تا بو دوژمنت ترسناك بیت و بو دۆست و والیه ته كه شت گرنگ بیت، نه گهر خوا حهزی كردوو گه یشتیه جی بو چاكه كاری چاكه كار به و بو خراپه كاریش له سهریان توندبه تا چاك ده بن و سۆزت به رامبهر گشتی و تاییه تی خه لك هه بیته، چونكه هاوه لئتی كردن و چاك بوون خو شه ویستی وه چاكه یه.^(۳)

بیگومان كاتیك به ره و میسر رویشته له زۆر حاله تدا ووریایی و مامه له جوانی قه یس ده كه وتوووه كۆمه لئکی تیدابوو له كوشتنی عثماندا زۆر توره بوون، كۆمه لكیشیان له كوشتنیا به شدار بوون، كۆمه لئ سواری خه لكی میسر پئش نه وهی بجیته میسره وه پئی گه یشتن و و بیان ووت تۆ كییت؟ ووتی: من تۆ له سینیی عثمانم به سوین نه وانهدا ده گه پریم كه بۆی هاتوون و بو خوا سه ریده خهم، ووتیان تۆ كی ی؟ ووتی: من قیسی كوری سعدم، ووتیان برۆ نه ویش رویشته تا رویشته میسر، نه وه له لویستهی قه یس توانا داری كرد. له وهی برواته میسر، پاشان رای گه یاند كه بوته نه میری میسر، پئده چیت گهر بو سهربازه سواره كان ئاشكرای بكردایه نه میره، ریگه یان پئی نه دایه بجیته ناو میسر، ههروه كو له بهرامبهر نه وانهدا نه و رووداوه دروست ده بوون كه علی بو والیه تی كردنی شام ده یناردن، سهربازه كانی شامیش گهر بیان زانی بایه بو والیه تی شام هاتوون نه وه له چونه ناو شامه وه ریگری نه و والیه تازانه یان ده كرد.^(۴)

۱- ولاية مصر للكندي، لا ۴۲، ۴۳، الولاية على البلدان (۲/ ۹).

۲- ولاية مصر، لا ۴۴، النجوم الزاهرة (۱/ ۹۴).

۳- الكامل في تاريخ (۲/ ۳۵۴).

۴- الولاية على البلدان (۲/ ۱۰)، نقلا عن نهاية الأرب في تاريخ العرب، للنويري.

کاتیکیش قه‌یسی کورپی سعد گه‌یشته فسطاق و چوه سهر مینبهر بۆ ووتاری خه‌لکی میسر داو نوسراوینکی علی کورپی نه‌بو تالیبی (ﷺ) به‌سهر دا خویندنه‌وه داوای به‌یعه‌تی دانی کرد بۆ علی^(۱) له‌ویدا خه‌لکی میسر به‌سهر دوو کۆمه‌له‌ دا دابه‌ش بوون کۆمه‌لیکی به‌یعه‌تیان به‌علی دا وه‌کو والی، کۆمه‌لیکیش هیچیان نه‌کرد، قه‌یسی کورپی سعیدش دانابوو له‌گه‌لّ نه‌وکه‌سانه‌ی به‌یعه‌تیان دا نه‌وانه‌ش که‌به‌یعه‌تیان نه‌دا، بۆیه بۆ به‌یعه‌تدان زۆری لیّ نه‌کردن و به‌حالیّ خو‌یانه‌وه هیشتنی^(۲) به‌وه‌شه‌وه نه‌یهیشت به‌لکو له‌شوینی گۆشه گیر بونیانیشیان شتی بۆ ناردن و کۆمه‌له‌ خه‌لکانیش پیزی لیّ نان و چاکه کاری له‌گه‌لیاندا کرد^(۳)، نه‌ومامه‌له‌ جوانه‌ش یارمه‌تی ده‌ری سوو له‌وه‌ی پیکدادان له‌نیوانیان دا دروست نه‌بی، پاشان یارمه‌تیده‌ری نارامبونه‌وه‌ی بارودۆخی میسر بوو، تا قه‌یس توانی کاروباره‌کانی ریکبخات و نه‌میره‌کانی دابه‌شکردو خه‌راجی ریکبخست و پیاوانی پۆلیسی دیاریکرد^(۴)، به‌و جۆره‌ش توانی ولایه‌تی میسر ریکبخات و هه‌موولایه‌ک په‌زامه‌ندبکات^(۵) قه‌یسی کورپی سعد له‌و شوینه‌دا وای لیّهات قورساییه‌ک و مه‌ترسیه‌کی سه‌ربازری هه‌بیّ به‌سهر معاویه‌ی کورپی أبو سوفیان له‌شامدا، له‌بهر نزیککی میسریش له‌شام و ریکخسته‌که‌ی قه‌یس له‌میسرو نه‌وناوبانگه‌ی قه‌یسی له‌ووریایی ترسی معاویه له‌جولانه‌وه سه‌ربازیه‌کانی له‌ده‌ره‌وه‌ی میسر، نامه‌ی بۆ قه‌یسی کورپی سعد نارد وه‌ره‌شه‌ی لیّ نه‌کرد و له‌هه‌مان کاتدا په‌یوه‌ندی پێوه‌کرد هه‌ولتی له‌خشته‌ بردنی دا، وه‌لامه‌کانی قه‌یسی له‌به‌رامبه‌ر نه‌ونامانه‌دا وه‌لام گه‌لیکی ژیرانه‌ بوو، به‌جۆری معاویه نه‌یده‌توانی هه‌لویستی قه‌یس تیّ بگات و نه‌وکاره‌ی تیّبگات که‌مه‌به‌ستی بوو، له‌وه‌شدا نامه‌ی زۆریش له‌نیوانیاندا تالّ وگۆرکرا.^(۶)

۱- ته‌ذیب‌التاریخ دمشق (۶/ ۳۹).

۲- ولایه‌ مصر، لا ۴۴.

۳- هه‌مان سه‌رچاوه.

۴- الولاية على البلدان (۲/ ۱۱)، النجوم الزاهرة (۱/ ۹۸).

۵- الولاية على البلدان (۲/ ۱۱).

۶- الکامل (۲/ ۳۵۵)، الولاية على البلدان (۲/ ۱۱).

ریوايه ته شيعه کانیش بلاویونه ته وه که نامه کانی نیوان معاویه و قه‌یسی کوری سعد یان بلاو کردۆ ته وه که نه بو موخنه ف له کتیبه کانی میژوودا باسی کردووه درۆ و پوچ و ناراسته، که پیاوانی (جرح و تعدیل) به لاوازیان دناوه، له سایه‌ی (متن) ی نه و گێرانه وه پوچه شدا شتی سهیره‌یه، دیارترینیان نه مانه‌ی خواره وه‌یه:

علی (علیه السلام) ووتاری بۆ خه‌لکی میسر دا له گه‌ڵ قه‌یسی کوری سعد دا تیایدا هاتووه: (پاشان دوا‌ی هه‌ردووکیان والیه‌ک هاتوو شتی تیا دا ده‌رکه‌وت و ئومه‌تیش قسه‌یان له‌سه‌ر هه‌بوو پاشان هه‌زیان پسی نه‌ما ولایان برد)، نه‌مه‌ش واتای نه‌وه‌یه نه‌وکه‌سانه‌ی عثمانیان (علیه السلام) شه‌ید کرد پیاوانی ئومه‌ت بوون و ئومه‌تیش به‌کوشتنی عثمان نه‌و خراپه‌کاریه‌ی گۆری له‌وقسه‌یه بێتاوانه و قسه‌ی نه‌ونیه، نه‌و نه‌یزانی نه‌وانه‌ی عثمانیان کوشت خراپه‌کارانی خه‌لکین و کوشتنشی سته‌م بوو، قسه‌کانیش به‌لگه‌ی نه‌و پرسته‌ین و له‌وانه‌ش نه‌وه‌یه که ابن عساکیر نه‌یگێرێته وه که محمدی کوری هه‌نه‌فی ووتووێه‌تی: هیچ کات نه‌میستوو هه‌ علی به‌خراپه‌ باسی عثمان بکات^(۱) حاکم و ابن عساکیر ته‌خریجیان کردووه، علی (علیه السلام) ده‌لی: (خوایه گیان بێتاوانی خۆم له‌خوێنی عثمان نه‌خه‌مه‌لات، پۆژی کوژرانی عثمان عه‌قلم هه‌لچوو رقیشم له‌خۆم بوویه وه، بۆیه‌عه‌تدانیش هاتنه‌ لام و وتم سوێند به‌خوا شه‌رم له‌خوا نه‌که‌م به‌یه‌ته‌ی کۆمه‌لی قبولبکه‌م که پیاویکیان کوشت که پیغه‌مبه‌ری خوا (صلی الله علیه و آله) له‌باره‌یه‌وه‌ فرموویه‌تی: ((ألا تستحي من تستحي منه الملائكة))، واته: شه‌رم ناکه‌ی له‌که‌سی فریشتان لی ی شه‌رم ده‌که‌ن، منیش شه‌رم نه‌که‌م به‌یه‌ته‌ و هه‌ر بگرم و عثمانیش به‌کوژراوی له‌سه‌رزه‌وی بێت و نه‌نیژرابی، نه‌وانیش بلاوه‌یان کردو کاتیکیش نیژرا خه‌لکی گه‌رانه‌وه و داوا‌ی به‌یه‌ته‌ پێدانیان کرد، منیش و وتم: خوایه گیان داوا‌ی به‌زه‌بیت لی نه‌که‌م له‌وه‌ی داوام لی ده‌کری، پاشان توانام هاتوه به‌یه‌تم قبولکرد، کاتیک ووتیان: نه‌میری ئیمانداران وه‌ک نه‌وه‌ و ابو دلم ده‌رچی^(۲)، حسن و حوسه‌ینی (علیه السلام) بۆ پارێزگاری کردن له‌عثمان (علیه السلام) نارد، و ته‌کانیشی له‌و باره‌دا زۆره

۱- تاریخ ابن عساکر ترجمه عثمان، لا ۳۹۵.

۲- المستدرک (۲/ ۳۵۵) صحیح علی شرط الشیخین.

و^(۱) له كتيبي ((تيسر الكريم المنان في سيرة أمير المؤمنين عثمان بن عفان))^(۲) دا
كۆمكردنه وه.

ب- وتهى قهيسى كورپى سعد: (ئەى خەلكىنە وهك بزائن دواى پىغەمبەر ﷺ) به
باشترين كەس بەيعەتەمان داوه، ئەو هەش قەسەيەكى رەتكراره، چونكه له پيشتر بوونى أبو
بكر و عمر (رەزاي خويان لى بيت) بەسەر هاوهلانى تر و بەسەر عەلى دا (ﷺ) سەلماوه و
خودى عەلى ئەوهى ئاشكرا كردووه و هيج يەكك له هاوهلان و كەسانى ترى ئەو سەردەمە
گومانيان لهو له پيشتر بوونە نيه و خستەپالى ئەو قەسەيە بۆ قهيسى كورپى سعد (ﷺ) و
هاوهلانى تر راست نيه و تەنھا باس و خواسى شيعەكانى دوايينە،^(۳) ابن تەيمىيە دەلى:
شيعەكانى سەرەتا هەموويان له پيشتر بوونى أبو بكر و عمر يەك دەنگن،^(۴) بەلگەى فەزل
وگورەى أبو بكر و عمر زۆرە، لهوانە ئەوهيه كه ابن عمر (ﷺ) ئەيگي پتەوه: - خەلكى
سەردەمى پىغەمبەر (ﷺ) أبو بكرمان هەلبژارد پاشان عمرى كورپى خەتاب و پاشان
عثمانى كورپى عەفان،^(۵) فەرمووده لهو بارهوه زۆر و ئاشكرايه و هەر وه كو له رپوايه تە
صحيحەكانى پيشوودا دەر كەوت كه معاويه داواى بگوزانى عثمانى له ئەميرى
ئيمانداران كرد و عەلى ئەميرى ئيماندارانيش گرنگى پى نەدا.

د- نامەى معاويه بۆ قهيسى كورپى سعد: تيبدا ئامارە كردنى بەوه كردهوه عەلى له
كوشتنى عثماندا بەشدار بووه، راست نيه و ناگونجيت نامەى لهو جوۆرە له معاويه وه
دەر جووييت، چونكه وه كو پيشووتر باسەمان كرد عەلى له وهدا بيتاوان بوو بيتاوانيه كەشى
ئاشكرا بوو، معاويه ش (ﷺ) له وهدا بيتاگا نەبوو چى جاي ئەوه بۆ قهيسى كورپى سعد
(ﷺ) بنووسيت، ئەمەش حمدى كورپى سيرينى گهوره تاييى و لهوانەى هاوسەردەمى
ئەو كۆمەلگەيه بووه دەلى: كه عثمان كوژرا نەميينى له كوشتنيدا كه عەلى تاوانبار

۱- مرويات أبى مخنف د. مى يحيى، ۶ ۲۱۱.

۲- عثمان بن عفان للصلاي، ۶ ۴۰۷، ۴۰۹.

۳- مرويات أبى مخنف في تاريخ الطبري، ۶ ۲۱۲.

۴- مرويات أبى مخنف في تاريخ الطبري، ۶ ۲۱۲.

۵- منهاج السنة (۱/۱۱۱).

۵- البخاري رقم (۳۶۹۷).

بکات،^(۱) ههروه‌ها ده‌لئ: عثمان له رۆژیکدا کوژرا که ماله‌که‌ی پاسه‌وانی هه‌بوو، له‌وانه عبدالله کورپی عمر و حه‌سه‌نی کورپی علی که شمشیره‌که‌ی له‌گه‌ردندا بوو، به‌لام عثمان نه‌یه‌شت بیکوژن^(۲) ابن أبو شیبه ته‌خریجی کردوو، راویه‌کانیش متمانه پیکراون که له لایهن محمدی کورپی حه‌نه‌فیه‌وه که‌علی ده‌لئ: خوای گه‌وره له‌ده‌شتایی و چیا و ووشکایی و ده‌ریادا نه‌فره‌تی له‌بکوژانی عثمان کردوو^(۳)، له‌م واتایه‌شدا ده‌قه صحیحه‌کان زۆرن^(۴) که‌دووپاتی ناویانگی رقی علی (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) ده‌که‌نه‌وه له‌کوشتنی عثماندا.^(۵)

ه - ئه‌و تۆمه‌تاته‌ی که‌ ریوایه‌تکراون به‌وه‌ی معاویه له‌کوشتنی عثماندا ئه‌نصاری تۆمه‌تبار کردوو، ئه‌وه له‌معاویه ناوه‌شیتته‌وه و خۆی ئه‌یزانی ئه‌و که‌سانه‌ی بۆ به‌رگریکردن راپه‌رین هه‌موو یان ئه‌نصاری بوون، ابن سعد به (سندیکی صحیح) ته‌خریجی کردوو که زه‌یدی کورپی سابت (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) هاتۆته لای عثمان (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) که‌مارۆ دراو بوو، ده‌لئ: ئه‌نصاریه‌کان له‌به‌ر ده‌رگان و ده‌لئین: گه‌رته‌وی ئه‌وه دووجار ئه‌بینه پشتوانانی خوا، ده‌لئ: عثمان (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) ووتی: بۆکوشتن نامه‌وی و پازی نیم^(۶).

و- ئه‌وه‌ی ریوایه‌تکراوه که‌ معاویه له‌سه‌ر زمانی قه‌یسی کورپی سابت نامه‌ی نووسی، ئه‌وه‌ش له‌و درۆیانه‌یه‌ ناچیتته‌ عه‌قله‌وه که‌ معاویه شتی وه‌های نووسی، چونکه‌ عه‌ره‌ب درۆیان به‌ناشرین ترین ئه‌و سیفه‌تانه‌ داده‌نا که‌پیاوی به‌رپیزی نابووت ئه‌کرد، ئه‌مه‌ش قسه‌ی ئه‌بو سوفیانه رۆژگارێک که‌له‌سه‌ر بیباوه‌ری بوو، ئه‌وه‌ی بوخاری له‌چیرۆکی پرسیارکردنی هیرقل له‌باره‌ی پیغه‌مبه‌ری خواوه (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) ریوایه‌تی کردوو ئه‌بو سوفیان ده‌لئ: سویند به‌خوا گه‌ر له‌به‌ر ئابرو و کاریگه‌ری درۆ نه‌بوایه به‌سه‌رمه‌وه، ئه‌وه له‌باره‌یه‌وه درۆم به‌ده‌مه‌وه ده‌کرد^(۷)، ئه‌وه پینگه و شوینی درۆ بوو به‌لای عه‌ره‌به‌وه، به‌لای

۱ - تاریخ ابن عساکر ترجمه عثمان، لا ۳۹۵، مرویات ابی مخنف، لا ۲۱۲.

۲- همان سدرچاره، لا ۳۵۰.

۳ - المصنف (۲۶۸/۱۵).

۴ - تاریخ ابن عساکر ترجمه عثمان، لا ۳۹۵.

۵. مرویات ابی مخنف فی تاریخ الطبری، لا ۲۱۳.

۶ - الطبقات (۷۰/۳) سنده صحیح.

۷ - البخاری، رقم: ۷.

موسلمانانوه خراپترو ناشیرینتر بووه خوینهریش نالی: ئەمە فرۆفیتلە و جەنگیش فرۆفیتلە، چونکە فرۆفیتلە درۆنیە، هەر وەکو لە قەسە ی عەرەبدا ناشیرینترین درۆ دیار بووه، معاویەش (رضی اللہ عنہ) بەرێزترە تاوہ کو کاری لەو جۆرە بکات^(۱).

زە رپوایە تکرەدی ئەوانامە زۆرانە ی نێوان قەیس و معاویە و علی (رضی اللہ عنہ) بەو ریز بەندی و وردییەو، گومان و دوودلی ئەخاتە دلی خوینەر، ئەوہش دەگەریتەوہ بۆ نەزانین و گەرپان بەباسەکانیدا و ئەوانەش کە رپوایەتیان کردوہ.

دکتۆر (یحییٰ الیحی) دەلی: والیەتی قەیس کورپی سعدی کورپی عوبادە (رضی اللہ عنہ) لە میسر لەلایەن ئەمیری نیمانداران علی کورپی ئەبو تالیب (رضی اللہ عنہ) کۆدەنگی لەسەرە و^(۲) گشت ئەوانە ی باسی قەیسیان کردوہ ئەو باسە دورودریژانە یان باس نە کردوہ^(۳) واتە: ئەو باسانە ی کە أبو موخنەف لە گێرانەوہ کانیاندا باسی کردوہ تەنانەت میژوونوسە متمانە دارەکانی میسریش ئەوہ یان باس نە کردوہ^(۴) ئەوہش ئەو رپوایەتە ی ئەبو موخنەف دوا ی کورت کردنەوہ یە کە لە تەبەر یەوہ وەر گێراوہ لە هەریە ک لە ابن ئەسیر و ابن کەسیر و ابن خەلدون و ابن تەغری بەردی و بە کورتی لەو میژوونوسانەوہ وەر گێراوہ.^(۵)

هەر وەها کیندیش لە عبدالکریم ئەلخاریسەوہ تەخریجی کردوہ کە دەلی: کاتیەک پێگە ی قەیس بەسەر معاویەدا قوس بوو، معاویە بۆ هەندێ نەوہ ی ئومە یە ی نووسیوہ کە لە مەدینەدا بوون: قەیس کورپی سعد خوا خێری پێداوہ وپاداشتی بدات و ئەو هەواڵە بشارنەوہ، چونکە ئەترسم کە کە پە یوہەندیان بە علی بگات و ئەو علی لە کاری لابەریت، تا هەندێ لە گەرەکانی عێراق و مەدینە بە علیان وت: قەیس لابەرە و کەسیکی تری لە جینگە دابنێ، علی ووتی: لە نێو بچن کاری وە هانا کات و بمهینلن، ووتیان: ئەبو لایبەری وەکو جارێ نە ماوہ، هەر وازیان نە هینتا تا نامە یەکی بۆ نووسی: پێویستە بگەریتەوہ

۱ - مرویات أبي مخنف في تاريخ الطبري، لا ۲۱۶.

۲ - تاريخ خليفة، لا ۲۰۱، فتح مصر، لا ۲۷۴، سير اعلام النبلاء (۱۲/۳).

۳ - طبقات ابن سعد (۵۲/۶)، تاريخ بغداد (۱۷۷/۱)، سير اعلام النبلاء (۱۰۲/۳).

۴ - النجوم الزاهرة (۹۷/۱)، البداية والنهاية (۷/۲۵۱).

۵ - مرويات أبي مخنف في تاريخ الطبري، لا ۲۱۰.

نزیکی خۆم، یه کینکی تر بخره شوینی خۆت و بۆلای خۆم بهرێ بکهوه^(۱)، ئەو ریوایه تهش دکتۆر ئەلیحی له کتیبه کهیدا (القیم مرویات ابي مخنف في تاریخ الطبري) بارسهنگی کردوو دهلی:

- گێرانهوهی میسریه کی متمانه پینکراوه و له کهسانێتریش به ولاتی خۆی شاره زاتره.

- میژوو نویکی میسری تهخریجی کردوو.

- لهشتی نامۆ و سهیر دووریان گرتوو.

- دهقه کهی له تهک ژیانی ئەویاوانه نه گونجی.

- پارایی علیم پروونکردهوه له لابردنی قهیس تا ئەوکاتهی خهڵکی زۆریان پێ هینا و لای خۆی هێشتهوه، سهرکردهش وههیه له کاتی ناخۆشیدا له تاقیکردنهوه دا سهرکرده نازاکان له بیرناکات^(۲).

بهوشیویه خهڵکانیک بۆ تیکدانی نیوان علی و قهیس دهستیان تی وهردا تاوه کو لایببات، له کۆتایشدا ههندی راویژکاری علی داوایان له علی کرد قهیس له والیاتی لاببات و ئەو دهنگۆیا نهیان بهراست زانی که له باره ی قهیس هه وه ترا و له لابردنیشدا پینداگریان کرد، بۆیه علی بۆی نووسی: پینویستمه له نزیکی خۆمدا بی و کهسی بخره شوینه که وتوو بهر پیکهوه^(۳)، ئەو نامدهیهش له جی ی لادانی قهیس بوو له والیاتی میسر، به پێ ی زۆربه ی ریوایه ته کانیس علی ئەشتهری نه خهعی له جیگه ی قهیسدا داناوه^(۴) ئەشتهر پینش ئەوه ی بۆ میسر بهر پیکهوی علی پێ ی گهیشتوو و باسی خهڵک میسر و سروشتی میسری بۆ کردوو، دهلی: له تۆ زیاتر کهسی نه خوا ره همت پێ بکات، منیش گهر نامۆژگاریت نه کهم بۆ چوونی خۆت بۆ بهسه لهوه ی به لات هه گرنگه پشت به خوا بهسته و توندی به نه رمونیانی تیکه له بکه، گهر نه رمی پینویست و باشت بوو نه رم به، کاتییکیش توندی چاره

۱ - ولاه مصر، لا (۴۵، ۴۶)، و مه دانیسی تیاده و راستگۆیه و پیناوه کانی تریش متمانه دارن ته نیا نه وه نه پێ (مرسل).

۲ - مرویات ابي مخنف في تاریخ الطبري، لا ۲۱۰

۳ - ولاه مصر، لا ۴۵ - ۴۶

۴ - فتوح البلدان، لا ۲۲۹، الولاية علی البلدان (۱۲/۲).

بوو توند به^(۱) ئەشتەریش بەھاوہلئیتی کۆمەلە کەسانیککی بۆ میسر بەرپیکەوتن، بەلام کە گەیشتە دەورویەری دەریای قولزوم - دەریای سوور، مرد پیش ئەوہی بچیتە میسر، و تراوہ: کەھەنگوینی ژەھراوی پێدراوہ و مردوہ، خەلکانی خەراج کۆکەرەوہش تۆمەتبارکراون بەوہی بەھەلنانی موعاوہیہ ژەھریان پی داوہ^(۲) ئەوتۆمەتەش کەناراستەہی معاویہ کراوہ لەوہی کەبەژەھر کوشتنی ئەشتەر راستینە و ابن کەسیر و^(۳) ئیبن خلدونیش^(۴) ئەوتۆمەتەیان دور خستۆتەوہ، دکتۆر یحیی ئەلیہ حیاش ھەمان پێگا و بەرنامەہی ئەوانی گرتۆتە بەر^(۵)، بەوشیوہیہ ئەشتەر پیش ئەوہی بچیتە سەرکاری خۆی مرد، لەتەک ئەوہشدا سەرچاوہکان وەکو یەکی لەوالیہکانی علی کورپی ئەبو تالیب لەبارەہیوہ قسەیان لەسەر کردوہ، کە دواہی محمدی کورپی ئەبو بکر بووہتە والی^(۶) محمدی کورپی أبوبکریش پێشئەوہی قەیسە کورپی سەعد والی یەکەم میسر بەجی بھیلئە ئەو بەمیسر گەیشتوہ، ووتووێژیکیش لەنیوان قەیسە کورپی سەعد و محمدی کورپی أبوبکردا روویانداوہ و قەیس چەند نامۆژگاریہکی محمدی کردوہ، بەتایبەت ئەوہی تاییبەت بیت بەو خەلکەہی لەکوشتنی عثماندا تورەن، ئەوانەہی کەدواتر کە بەیعەتیان بەعلی نەدا، قەیس ووتی: ئەہی أبو قاسم کەلەلایەن ئەمیری ئیماندارانەوہ ھاتووی لابردنیشم رێگری ناکات لەوہی نامۆژگاری تۆ و ئەویش بکەم، من لەوئیشەہی تۆ بۆی ھاتووی بەرچا و روونم، واز لەو کەسانە و ئەوانەش بھینە ئەچنە پالیان - مەبەستی ئەو کەسانەہی بەیعەتیان بەعلی نەداوہ لەو بۆ چوونەہی ھەیانە ئەگەر ھاتنە لات ریزیان بگرە گەر ھاتنە پشتت و نەھاتنە ژیر دەسەلاتت بەشوئینیاندا مەگەرپی، بەپیی ژیریان مامەلەیان بکە ئەگەر توانیت سەردانی نەخۆش بکەیت و نامادەہی ناشتنی تەرم بیت و ئەنجامی بدە لیت کەم

۱ - النجوم الزاهرة (۱/۱۰۳).

۲ - النجوم الزاهرة (۱/۱۰۴)، سیر أعلام النبلاء (۴/۳۴).

۳ - البداية والنهاية (۸/۳۰۳).

۴ - تاریخ ابن خلدون (۴/۱۱۲).

۵ - مرویات أبي عتف، لا ۲۲۴.

۶ - النجوم الزاهرة (۱/۱۰۶).

ناکاتمه^(۱) پاشان قهیس گه پرایه وه مه دینه و دواتر له کوفه دا به شه میری ئیمانداران علی
(ﷺ) گه پشت و ناماده ی ((جنگی صفین)) بوو له و رژه شدا نه بیوت:

هذا اللواء الذي كنا نحف به مع النبي وجبريل لنا مدد
ماضراً من كانت الأنصار عيبته ان لا يكون له من غيرهم أحد
قوم إذا حاربوا طالت أكفهم بالمشرية حتى يفتح البلد

له گه ل علی نه میری ئیمانداراندا مایه وه هه تا کوژرا، له گه ل حسن و له پیشه ویدا بوو
بوی لای معاویه رژیشتن، - ههروه کو دواتریش به پشتیوانی خوا باسی دی - کاتیکیش
حسن به یعتی به معاویه دا، قهیس به شداری شه به یعته نه بوو، ئینجا گه پرایه وه
مه دینه^(۲) بۆ پرستن یه کلابویه وه^(۳).

۵- ووتی قهیس: شتی ناگه پرنینه وه که به خشیبیتمان^(۴):

له موسای کوری نه بی عیساه که پیایک سی هه زاری له قهیسی کوری سعدی کوری
عوباده به قهرز وهرگرت، کاتیک که پاره که ی بۆ گه پرانده وه قهیس به وهرگرتنه وه ی رازی نه بوو
ووتی: ئیمه شتی ناگه پرنینه وه که به خشیبیتمان^(۵).

۶- ووتی قهیس: پرساری له پیژنه که کرد جوانی وه لامداوه^(۶).

پیژنیک هاته لای قهیسی کوری عوباده و قهیس نه یناسی، قهیس پی ی ووت: چۆنی؟
پیژنه که ووتی: سوپاس بۆ خوا، خوا باشت بۆ بینئ مشکئ له مالمدانیه بگه پئ، ووتی:
پرسیارم کرد جوانت وه لام داوه، ده بی مالله که ت پر به مشک بکه م، فرمانیدا
دانه وینله یه کی زوری پیدا و له گه ل رۆنی زهیت و هه ر پیداویستیه که ویستی بوی بینئ و

۱ - تاریخ ابن عساکر (۱۰۶/۲۲).

۲ - أسد الغابة (۴۵۲/۴).

۳ - الإستیعاب (۱۲۹۰ / ۳).

۴ - هه مان سه رچاره، (۱۲۹۱/۳).

۵ - هه مان سه رچاره، (۱۲۹۱ / ۳).

۶ - تاریخ دمشق (۲۸۶/۵۲).

پیریژنه کەش چوو^(۱)، ابن عبدالبیر ئەو چیرۆکە ی گێڕاوە تەو دەتێ: چیرۆکیکی صەحیحە و بەناوبانگە.^(۲)

۷- حالی ئەو پیاوێی کە قەیس ئومێدی ئەخواست وەکو ئەو کاری بکردایە: ^(۳)

قەیسێ کوری سعد دەتێ: خۆزگەم ئەخواست حالی ئەو پیاوێم هەبوا یە کە بیینم، پۆشیتین بەرەو شام و گەشیتینە شوینیکی ناوهدانی ووتان: بالادەنە ئەو مائە ژنیکی تیادایە، زۆری پێنەچوو پیاویک لەراودا هاتەو بەژنە کە ی ووت ئەو پیاوانە کیتن؟ ژنە کە ی ووتی: کۆمە لێکن لاینداو تە مائە کەت، ئەویش ووشترێکی هینا و لەپاژنە ی داو پاشان ووتی: بۆ ئیو یە بیبەن ووتی: سەریبەرن، ئیمەش سەرمانبەری، بۆسبەینی دانە یە کە تری هینا و لەپاژنە ی دا و وتی: سەریبەرن، ووتی: سەرمانبەری ئیمەش ووتان: گوشتی دوینیما وەکو خۆی وایە، ووتی: خواردنی پاردوو نادەین بە میوانمان، بە هاوڕێکانم و ت: گەر لای ئەم پیاوێم بێنەو و شترێکی نامیتێ با پڕۆین، بە هاوڕێکەم ووت: چیت پێ یە لەپارە کۆیکەرەو ئەویش ووتی: تەنیا چوار سەد دەرەمەم پێ یە، ووتم: لە گەل عەبا کەمدا بیدە ژنە کە ی و شتە کانمان کۆ کردەو ووتان: با پڕۆین، پارە کانمان بە ژنە کە دا، پاشان پۆشیتین، زۆرمان پێنەچوو تە ماشامان کرد کە سیک هات، ووتم: ئەو کە ییە؟ ووتیان نازانین کە نزیک بۆه تە ماشامان کرد پیاویکە بە سەر ئەسپێکەو تیرو کەوانە کە پراکیشاوه، تە ماشامان کرد ئەو کە سە یە کە چاکە ی لە گە لماندا کرد، ووتم ئیمە پارە مان پێ دا، نزیک بوو ووتی: ئەمە شتە کانتانە بیبەن، ووتم: سویند بە خوا چی ئە بینم، هەرچیمان پێبو کۆمان کردەو، ووتی: سویند بە خوانا پۆم تاو کە وەرینە گرنەو نە پۆن، ووتان: وەرینا گرین ووتی: سویند بە خوا یان بەم تیرو کەوانە کەستان نا هیلەم یان ئە بیبەن، ووتی: ئیمەش هە لمانگرت و ئەویش پۆشیت و ووتی: ئیمە میوانداری نافرۆشین^(۴).

۱- هەمان سەرچاوه.

۲- الإستیعاب (۳/ ۱۲۹۲).

۳- تاریخ دمشق (۵۲/ ۲۸۵).

۴- هەمان سەرچاوه، (۵۲/ ۲۸۵).

بەراوردى سى سه خى كرا، پياويك ووتى: سه خى ترين خەلك عبدالله كورپى جعفرى كورپى ئەبو تاليبە پياويكى ترى ووتى سه خى ترين خەلكى سەردەمان قەيسى كورپى سەدى كورپى عوبادەيە، يەكىكى تروش ووتى: سه خى ترين خەلكى عراپە الاوسى يە، زور پىداگريان كردو زورىان ووت و لەپال كەعبەدا دەگيان بەرزبۆو، پياويكىش پىيانى ووت: بىگومان زورتان ووت: تەنيا ئەو تان بۆماو تەو هەريە كە تان پرواتە لاي ئەو كە سەى زور بەسە خى داي ئەنيت و داواى شتى لى بكات و پروانى كەچى پى ئەبە خشى و دواتر برپار ئەدەين، ئەو ەى باسى عبدالله كورپى جعفرى كرد هەستا و رۆيشت و بە عبدالله گەيشت لەو كاتەى پى ە لپرى تاسواری ووشترە كەى بيت و بانگى كرد: ئەى ئاموزاي پىغەمبەرى خوا (ﷺ) ئەو يش ووتى: بلى حەزت بە هەرچى هەيە، ووتى: رپسوارم و پارەو خواردنم لى براو، ووتى: دابەزى و ووتى: پىت بخرە ئىرەو بەچۆرە سەر ئەم ووشترە وچى لە جانتاكە داھەيە بيبە و دەست لە شمشىرە كە مەدە، چونكە لە شمشىرە كانى على كورپى ئەبو تاليبە، ووتى: ووشترە كەو جانتاكەى هينا كە چوار ەزار دىنارى تىدا بو، گەورە ترين و بەرپز ترينيان شمشىرە كە بو، ئەو پياو ەش كە باسى قەيسى كورپى سەدى كورپى عوبادەى كرد رۆيشت و نەينى و گەراپەو، چونكە جاريە كە پى و تىبو: قەيس خەوتو و چى پىويستى كە هەيە؟ ووتى: رپسوارم و پىداويستىم لى براو، جاريە كەش ووتبوى ەەر كە هەستا پىداويستە كە ت ئاسان جى بەجى دەبى، ئەمەش كىسەيە كەو حەوت سەد دىنارى تىدايە و ئەمرۆ جگە لەو پارەيە هىچى ترى تىدانيە و برۆ شوينى ووشترە كان ووشترىكى باش و كۆيلەيە كىش بە وئيشى خۆت راپەرىنە، قەيس كە هەستا و جاريە كە رووداوى بو گىراپەو نازادى كردو پى ووت: ئاگادرامت بگردايە تەو تالەشتە كانى مائە كەم زياترم پى بدايە، نەو ك ئەو ەى پىتداو ەشى نەكات و هىچى بۆچارە نەكات، ئەو ەش كە باسى عراپە الاوسى كرد بو لاي عراپە كەوتەرى و لە كاتىكا پى ە گەيشت عراپە بە مەبەستى نوڤت لە مال دەرچوو دوو كۆيلە رىگەيان نىشان دەدا، چونكە عراپە چاوى لە دەست دابوو، ووتى: ئەى عراپە، ووتى: چىت دەوى بفرموو، ووتى: رپسوارم لىم براو، ئەو يش وازى لە دوو كۆيلە كە هينا و بە دەستى راستى داي لە سەردەستى چەپى و پاشان ووتى: ئاي

سویند به خوا عرابه سهروهتی نه ماوه، به لام ئەم دووانه ببه که نازادیشن، ئەتەوی بیانسه و پاشان بۆده رککردنی ریگا دیواری گرت، ووتی: هەردووکیان هیئا، خەلکی بریاریندا که ابن جعفر به سهروه تیکی زۆر سه خاوهتی کرده، گەرچی حاشانا کرێ شمشیرە که باشترین بووه، قهیسیش یه کیکه له سه خاوه ته کانی که کۆیله یه که ی بێ زانیاری ئەو سه روته که ی به خشیوه و که زانیویتی ده ستخۆشی لی کردوو و نازادی کردوو، کۆده نگیش بوون له سه ر ئەوهی سه خی ترین ئەوسی که سه عرابه الاوسی، چونکه هەر ئەوهی هه بووه که به خشیویتی^(۱) به های ئەو سه رده مه رۆشنه کێرکی بوه له سه خاوه تی و کرداری چاکه دا.

۹- ئەو باسه ی دراوه ته پال قهیس ناسه لمی:

قهیسه ر ناردی بۆ لای معاویه ی کورێ ئەبو سو فیان که شه روالی درێژترین پیاوی عه ره بی بۆ بنێری، ئەویش به قهیسی کورێ سعدی ووتوه: پێویستیمان به شه رواله که ی تۆ هیه، وتی: هه ستایه سه ربی و چوو یه پال و ئینجا شه رواله که ی خسته به رده م معاویه و معاویه ش ووتی: به ره جمه ت بی، بۆ وه ها؟ نه ده بوو بچویتیاه مال و ئینجا بۆمانت بنارد بایه؟ قهیس ووتی:

أردت بها كي يعلم الناس أنها سراويل قيس والوفود شه —ود

وأن لا يقولو غاب قيس وه —ذه سراويل عادي فتمته شمود

وإني من الحي اليماني لسي —د وما الناس إلا سيد ومس —ود

فكدهم بمثلي إن مثلي عليهم شديد وخلق في الرجال مديد

پوخته: وانا بۆیه نه چوومه مال و هەر لی ره دا شه رواله که م دا که ند تا وه کو ناماده بووان و شاندى میوان شایه ت بن که شه روالی قهیسه نه ک شه روالی مرۆڤیکی عاد.

وتی: معاویه فرمانی کرده درێژترین پیاوی سوپا و شه رواله که ی خسته سه ر لوتی که وه نه زه ری، ووتی: معاویه داوای شه رواله که ی کرد و کاتیک هیئرا قهیس پی ی ووت: ئەمه به رگه ت له به ردا که نی، معاویه ش ووتی:

۱- تاریخ دمشق (۵۲/ ۲۸۶).

قهيسيش ووتى:

تلك اليهود التي يعنى ببلدتنا كما قريش هم أهل السخاين^(١)

له ريوايه تيكي تردها توهه كه قهيسهر بؤ معاويهى نوسيووه: دوو پياوم ناردهوته لات: يه كيكيان بههيزترين پياوى ولاته كه مه نهوى تريش دريترين پياوى زهوى منه، پاشا له كوئندا لهو جوهره نيشانهى حهز پيئبووه، توش له ولاتي خوتدا دوو كه سيان بؤ دهريكه بهره نگارى و بهرامبهريان بي، گهر پياوه كاني تو برديانه وه شهوه سهروهت و ديلي موسلمانان و چى و چيت بؤ نه نيترم، گهر پياوانى منيش سهركه وتن شهوه كاتييك نامهى قهيسهر به معاويه گه يشتو به لايه وه گرنگ بووه و راويژي به ياريدره كاني كردووه پيى وترا: بؤ پالته وانه كه محمدى كورى حه نه فيه يان عبدالله كورى زويتر بؤ لهزه ويدانى ديارى بكه، ووتى: محمدى كورى على ناماده كرا و روميش ناماده بوو باسيكرد كه چى لى داواكراوه و بوچى هاتووه، محمديش به روميه كهى ووت: چيت شهوى؟ ووتى: ههريه كه مان داده نيشى و دهستى ته خاته سهرهاورپيكيه، ههر كه سيك هاورپيكيه له شوپنى خوى هه لكه ند يان بهرزيكرده وه شهوه بردويه تيه وه، ههر كه سى نه يتوانى وژيكره وت شهوه دؤراوه، محمديش ووتى: شهمه بؤ تو، كامان بؤ دانيشتن دهست پى بكه، شهويش ووتى: تو داينيشه، دانيشت و دهستى پيدا، زورى نه خايه ند لهزهوى هه لپري و بهرزيكرده وه وداى بهزه ويذا، بويه معاويه و موسلمانه ناماده بووه كان دلخوش بوون.

معاويه به قهيس ورؤميه دريژه كهى ووت: دريژى خوتان پيشان بدهن، قهيس ووتى: شهروالم داكه نم شهو (علوجه) له پيى بكات، نيوان من و شهو زور پروونه، پاشان شهرواله كهى داكه ندو توپيدايه لاي روميه كه و له پيى ي كرد، شهرواله كه گه يشته مه مكي و هه نديكيش لهزهوى ده خشا، خه لكيش بهوه زور خوشحال بوون، شه نصاريش هاتنه لاي قهيس ووتيان له بهردهم معاويه دا خوت نرم پيشانداوه، بزنه گه رايته وه مال و شهرواله كهت بؤ بناردايه، شهويش ووتى:

١ - تاريخ دمشق (٥٢/٢٩٣، ٢٩٤).

أردت لكيما نعلم الناس إنها سراويل قيس والوفود شهود
 وأن لايقولوا غاب قيس هذه سراويل عادي نمته ثمود
 وإني من القوم الثمانين سيد وماالناس إلا سيدو مسود
 وفضلي في الناس أصلي ووالدي وباع به أعلو الرجال مديد^(١)

مههستی شهوه بووه بزيه وايکردوه كه خه لكي بزنان شهرواليكي قهيسه نه وهك بهرؤيشتنه وهى بؤمالا وازان شهروالي خه لكاني عادييت و قهيس ناردييتى. شه بو عمري كورپى عبدالبرحافزى نه نده لوسى به ناوبانگ ده لئى: شه وهه والسهى كه شهروالي لاي معاويه داكه نديى درؤ وهه لبه ستراو و بى پالپشته وه خوره وشستى قهيس و جواميرى و پايه برزیه كهى هاوشيوه نيه و تهنيا چيروكي هه لبه ستراو و شيعريكي ساخته هيه.^(٢)

١٠- له كاتى رودانى ناژاوه له كئى بو له ژيره كاني عه ره ب:

قهيسى كورپى سعدى كورپى عوباده له نيئو خه لكدا خاوهن بؤ چوون بو، ابن شه هابيش ده لئى: له وكاتهى ناژاوه روويدا ژيره كاني عه ره ب پينج بوون، له پلانه كانياندا پيان شه وترا خاوهن بؤ چوونى عه ره ب: معاويهى كورپى أبوسوفيان و عه مري كورپى عاص و قهيسى كورپى سعد و موغيرهى كورپى شوعبه و موهاجيره كان: عبدالله كورپى بو ده يلى خوزاعى و قهيس و ابن بو ده يلى له گه ل على بوون (رضي الله عنه) و موغيره ش له تاييف و ده ورو به رى گوشه گير بوو تا هه ردوولا برياريان دا له (أذرح) كؤبينه وه^(٣) قهيس شه يوت: گهر ئيسلام نه بووايه فيلى وه هام ده كرد عه ره ب چارى نه كرايه^(٤).

١١- هه زمان ده كرد به سهروه تى خؤمان ريشي كمان بؤ قهيس بكرپوايه:^(٥)

١- تاريخ دمشق (٥٢/٢٩٢).

٢- الاستيعاب (٣/١٢٩٣).

٣- تاريخ دمشق (٥٢/٢٨٨).

٤- هه مان سه رچاوه (٥٢/٢٨٧).

٥- الاستيعاب (٣/١٢٩٢).

زۆربەيرى كورپى بە كار باسى كرده قەيسى كورپى سەدى كورپى عوبادەو عبدالله كورپى
 زوبەيرو شورەيى قازى، ريشيان نەبوو، جگە لەزوبەيريش باسيان كردهوو كەئەنصار
 ووتويانە: ھەزەمان كەرد بەسەر و تەكەمان ريشمان بۆقەيسى كورپى سەد بکريبايە، لەگەڵ
 ئەو ھەشدا قەيس (ﷺ) جوان بوو. (۱)

۱۲- ووتەى قەيس: بۆچى سەردانىكارم كەمە؟

قەيسى كورپى سەد بە نەو دە ھەزار مالىكى بە معاويە فرۆشت، بانگكاريش لە مەدينە
 بانگيدا كە ھەركەسى قەرزى ئەوى بابچىتە مالى سەد، چل يان ھەفتا ھەزاري بەقەرزدا
 ئەو دواى مايەو، ھەروەھا چەككى لەسەر ئەو كەسانە نووسى كە قەرزى پيدا بوو، كە
 نەخۆش كەوت سەردانىكارى كەم بوو، بەخيزانە كەى ووت: كە قەريەى كچى ئەبو
 قوحافەى خوشكى أبو بكر بوو، ووتى: ئەى قەريە بۆچى سەردانىكارم كەمە؟ ووتى: تۆ
 قەرزت بەسەريانەو ھەيە بۆيە سەردانت ناكەن، چەكى خۆيان بۆ بگەرپنەو تەو كو
 سەردانت بکەن. (۲)

لە ريوايەتى تردا ھاتوو، قەيس نەخۆش كەوتوو و سەردانىكارى كەم بوو پى
 ووتراو كە قەرزاريارەكان لەبەر قەرزەكەت لەشەرمدا سەردانت ناكەن، ئەويش فەرمانى
 دايە جاردەر جاريادات ھەركەسى قەرزى قەيسى كورپى سەدى بەسەرەو ھەيە قەرزەكەى بۆ
 خۆى و قەيس نايەوى، ئينجا خەلكى دەوريان ليدا بە جۆريك خۆيان بۆ ئەكوتا. (۳)

۱۳- قەيسى كورپى سەد لەگەشتە كانيدا نانى خەلكى دەدات:

قەيسى كورپى سەد لەگەشتە كانيدا لەگەڵ پيغەمبەردا (ﷺ) نانى خەلكى دەدا،
 سفەريەكى ھەبوو لەدەوريدا كۆدەبوونەو، ووتراو: لەگشت رۆژيكدە جاريەدرا: برون
 بۆگۆشت و نانە پلاو خواردن. (۴)

۱- ھەمان سەرچاوە (۱۲۹۲/۳).

۲- تاريخ دمشق (۵۲/۲۸۴).

۳- الإستيعاب (۳/۱۲۹۳).

۴- تاريخ دمشق (۵۲/۲۸۳).

۱۴- ئەو باسەى نىوان قەيس و معاويه (رضي الله عنه) راست نيه:

معايه به قەيسى كورپى سعدى ووتوه: تۆيه كىكى لەئە حبارە كانى جولە كه گەر دەر كەوى ئەتكورين و تۆش لەئيمە بالآتربى دوژمنايه تيت ئەكەين، ئەوئيش دەئى: تۆ و باوكت لەبتە كانى ئەفامين و بەزۆر هاتنە نىو ئيسلامه وه و بەفشە و (خۆشيه وه) دەرچوون^(۱) ئەم باسە (منقطع) هە مونتقە تعيش لە جۆرە كانى (ضعيف) هە.

۱۵- كۆچى دوایى قەيسى كورپى سعد (رضي الله عنه):

لەكۆتاييه كانى خيلافەتى معاويه دا كۆچى دوایى كردووه، خەليفەى كورپى خەياط^(۲) و ذهيبى^(۳) يش ئەو بۆ چوونەيان هەيه وه، ابن حبانيش دەئى: كە لەسالى ۸۵ كۆچى و لەخيلافەتى عبدالمليك دا كۆچى دوایى كردووه^(۴) ابن حجه ريش لەگەل خەليفە و زهه بيش هاوده ننگن^(۵) و ابن عبدالر دەئى... قەيس چويه وه مه دينه لەسەر پەرستى بەردەوام بوو تا وه كو لەشەستى كۆچى كۆچى دوایى كرد تيايدا، ووتراوئيشه: پەنج و نۆسال و لەكۆتايى خيلافەتى معاويه دا بووه، پياويكى دىژ و بى موو بووه.

دووه م: عبیدالله كورپى عباس كورپى عبدالمطلب هاشمى: أبو محمد.

عبیدالله كورپى هاشمى كورپى عبدالمطلب هاشمى، ئامۆزای پینغه مبهرى خوايه (رضي الله عنه)^(۱) دايكيشى أم الفضل لوبابهى كورپى كورپى حاريسى كورپى حوزنى كورپى بوجهيرى كورپى هوزمى كورپى روهيبهى كورپى عبدالله كورپى هيلالى كورپى عاميرى كورپى سه عصه^(۲) و براى عبدالله و كەسپرو فەزل و قوسەم و مەعبەدو تەمامە.^(۸)

۱- سير اعلام النبلاء (۱۱۱/۳).

۲- الإصابة (۳۶۱/۵).

۳- سير اعلام النبلاء (۱۱۲/۳).

۴- الإصابة (۳۶۱/۵).

۵- هه مان سه رجاوه (۳۶۱/۵).

۶- الطبقات تحقيق السلمي (۲۱۴/۱) سير اعلام النبلاء (۴۱۲/۳).

۷- الطبقات تحقيق السلمي (۲۱۴/۱).

۸- سير اعلام النبلاء (۵۱۳/۳).

عبيدالله ی کورپی عباس چند کورپی منالیکي هه بوو: محمد بهویشه وه کونیهی وه رگرت، فرعهش دایکی بوو^(۱) که کچی قوتنی کورپی حارسی کورپی حوزنی کورپی بوجهیری کورپی هیلالی کورپی عامیره. عباس^(۲) وعالیه ی که علی کورپی عبدالله کورپی عباسی کورپی عبدالمطلب خواستی و محمدی کورپی علی لئی له دایک بوو، بابو و أم محمد و دایکی که عه مره ی کچی عه ربیبی هه میری بوو^(۳) عبدالرحمن و (قشم) که أم هه کیمی کچی قارظی کورپی خالیدی کینانی دایکی بوو^(۴) عبدالله و جعفر و (أم کلثوم) و عه مره و أم عباس و دایکیشیان أم وه له د بوو^(۵).

(۲) ته مه ن و بینینی پیغه مبهری خوا (ﷺ):

عبيدالله کورپی عباس به سالی له عبدالله کورپی عباس بچو کتربوو^(۱) پیغه مبهری خوا (ﷺ) وه فاتی کرد شه ووانزه سالان بووه، پیغه مبهری خوا ی (ﷺ) بینیه و فرموده شی لئی بیستوه^(۷)، و تراوه که پیغه مبهری خوا ی (ﷺ) بینوه و فرموده شی لئی بیستوه له سونه تی نسائیدا فرموده ی پیغه مبهری خوا ی (ﷺ) له وه وه وه رگرتوه: که غمیصاعیان رمیصاعه اتوه ته لای پیغه مبهری خوا (ﷺ) شکایه تی له میژده که ی کردوه که په یوه ندی یه که ی راپه ربینی، شه ویش ووتبووی: شه ی پیغه مبهری خوا (ﷺ) درؤ شه کا په یوه ندی له که لدا هه یه، به لام ده یوه ی بگه رپتته وه لای میژده یه که مه ی، پیغه مبهری خوا (ﷺ) فرموویه تی: ((لیس ذلک حتی تذقی عسیلته))^(۸)، شه مهش له ریگه ی هه شیم و به هه مان سه نه ده وه ریوایه تکراره راپویه کانیش متمانه پیکراون، به لام روون نیه که

۱ - الطبقات تحقیق السلمي (۱/ ۲۱۲).

۲ - هه مان سه رچاوه (۱/ ۲۱۲).

۳ - هه مان سه رچاوه (۱/ ۲۱۳).

۴ - هه مان سه رچاوه (۱/ ۲۱۳).

۵ - نسب قریش، لا ۳۱، الطبقات (۱/ ۲۱۴).

۶ - الإستعیاب (۳/ ۱۰۰۹).

۷ - الطبقات تحقیق السلمي (۱/ ۲۱۴).

۸ - سنن النسائی (۶/ ۱۴۸) له رپنوسدا له عبیدالله وه بز عبدالله وه گزواره.

عبیدالله چیرۆکه‌ی بینیبی^(۱) هه‌یسه‌میش له (المجمع) دا^(۲) به‌کورتی له‌باره‌ی عبیدالله و فه‌زلی کوری عباسه‌وه هیتاویه‌تی و ده‌لئ: أبو یعلی ریوایه‌تی کردوه و پیاوه‌کانیشی راستگۆن^(۳) ذهبی له‌سونه‌نی نسانیدا له‌باره‌یه‌وه ده‌لئ به‌وه‌ی (مرسل)ه^(۴)، له‌عبدالله کوری و عطاء و این سیرین و سوله‌یمانی کوری یه‌سار و ئەوانی تریش له‌باره‌یه‌وه قسه‌یان کردوه، عبیدالله نه‌میرو گه‌وره و سه‌خی و سوپاسکراوه بووه.^(۵)

أ - پیغه‌مبه‌ری خوا عبدالله و عبیدالله و که‌سیری کوری عباسی وه‌سف کردوه.

له‌عبدالله کوری حارسه‌وه ده‌لئ: پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) وه‌سفی عبدالله و عبیدالله و که‌سیری کوری عباسی کردو پاشان ئەفه‌رمووی: ((هه‌رکه‌سی به‌ره‌و لام رابکات و ئەوه ئەوه‌ی بۆ ئەبو، ئەوانیش رایانده‌کرده‌لای و ئەکه‌وتنه سه‌رپشت و سینگی و ئەویش ماچیانئ ئەکرده‌وه به‌خۆیه‌وه ئەیگوشین.^(۶)

ب - عبیدالله به‌لای عباسه‌وه له‌قشم خۆشه‌ویسترتبوو.

عبدالله کوری جعفر ده‌لئ: من (قشم) و عبیدالله ی هه‌ردوو کوری عباس منداڵ بوین و یاریمان ده‌کرد، پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) به‌سه‌رولا‌خیکه‌وه تپه‌ری ووتی: ئەمه‌م بۆ به‌رزیکه‌نوه، ئەوانیش له‌به‌رامبه‌ریدا میان به‌رزکرده‌وه، به (قشم) ی ووت: ((ئه‌مه‌م بۆ به‌رز بکه‌ره‌وه)) به‌رز کردوه و له‌پشتی منه‌وه سواری کرد و فه‌رمووی عبیدالله به‌لای عباسه‌وه له‌قشم خۆشه‌ویستتته، پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) له‌مامی شه‌رمینه‌کرد که (قشم) ی هه‌لگرت و عبیدالله واز لی هیتا.^(۷)

۳) دانانی عبیدالله به‌والی یه‌مه‌ن له‌لایه‌ن علی (ﷺ) ئەمیری ئیماندارانه‌وه:

۱ - مسند احمد (۲۱۴/۱)، رجاله‌ ثلقات (روون نیه که عبیدالله نه‌و چیرۆکه‌ی بینیبی).

۲ - المجمع (۴/۳۴۰) رواه أبو یعلی، ورجالہ رجال لصحیح.

۳ - سیر أعلام النبلاء (۳/۵۱۳).

۴ - هه‌مان سه‌رچاوه (۳/۵۱۳).

۵ - هه‌مان سه‌رچاوه.

۶ - مسند احمد (۱/۴۵۹)، رقم: ۱۸۳۶.

۷ - تاریخ دمشق (۳۵۳/۳۹) الطبقات، تحقیق السلمي (۲/۱۴)، إسناده حسن.

علی کورپی ئەبو تالبیب گەورە ی ئیماندارن (ﷺ) عبیدالله کورپی عباسی بەوالی یەمەن دانا و رایسپارد کە کاروباری حج ریکبخت، ئەویش لەسالی سی و شەش و سی حەوتدا حەجی بەخەلکی کرد، کاتیکیش سالی سی و هەشت هات و هەروەها هەناردیە یەمەن و معاویەش لەو سالەدا یەزیدی کورپی شجرة الرهاوی نارد تاوہ کو کاروباری حج ریکبخت، هەردووکیان کۆبونەوہ تاوہ کو کار پاپەراندن بەو بدری، ریک نہکەوتن و لە ئەنجامدا ریک کەوتن لەسەرئەوہی شەییە ی کورپی عثمان ئەنجامی بدات.

لەم باسەدا کەسانی میژوو نووس (أهل السير) جیاوازن، هەندیکیان دایان ناوہ کەسە هەلبژاردراوہ کە ی نیوانیان قشم کورپی عباس بووبی، خەلیفەش ووتوویەتی: لەسالی چلدا معاویە (بسر بن أرطاة العامري) بو یەمەن ناردووہ، لەم کاتەدا عبیدالله ی کورپی عباسیش والی یەمەن بوو، هەرلەویشدا ماوہتەوہ تا شەھیدکردنی علی (ﷺ).^(۱)

۴- (بسر بن أرطاة العامري) وراستی چیرۆکی کوزرانی هەردوو کورپە کە ی عبیدالله: هەندی کتیبەکانی میژوو باس لەوہ دەکەن کە عبدالرحمن و (قشم) ی کورپی عبیدالله ی کورپی عباس بسری کورپی ئەبو ئەرتەئە لە یەمەندا کوشتوینی: هەروەها هەندی پشتیوانانی علی (ﷺ) لەویدا کوشتووہ وئینجا گەراوہتەوہ شام و پێشتریش ئەمیری ئیمانداران جاریە ی کورپی قودامە ی سعدی ناردووہ و هەمان کاری (بسر) ئەنجامداوہ و هەندی لەخۆشەویستانی عثمانی لەیەمەندا کوشتووہ.^(۲)

ابن کثیر دەلی: ئەم هەوالە لای میژوو نوسانەوہ بەناوبانگە و لەبارە ی صەحیحیەوہ قسەم هەیه^(۳)، گومانیش نیە کە کوشتی بیتاوانان لەو قۆناغە و تارۆژگاری بەسەر و (صفین) روی نەداوہ تا هەلآسیانی جەنگی هەردوو لایەنیش، کەواتە چۆن لەقۆناغی ناگرەستدا منال و ژن و بیتاوانان ئەکوژری، کەواتە ناگری ئەونەریتە دژە ی نەریت و

۱- الإستیعاب (۳/ ۱۰۰۹).

۲- تاریخ الطبری (۶/ ۵۵).

۳- البداية والنهاية (۷/ ۳۳۴).

به‌های ثابینی موسلمانان قبول بکريت^(۱)، هه‌روه‌کو گيژانه‌وه‌ی کوشتنی هه‌ردوو منال به‌لای (بسر بن أبي ارطاة) هوه، ابن سعد له‌ريگه‌ی واقيديه‌وه رپويه‌تکراوه که که‌سيکی (متروک) هه - بيّ بنه‌ما و متمانه‌يه - و (طبري) یش له‌ميژوه‌وه که‌يدا باسيکردوه^(۲)، له‌زياد البکائيه‌وه نه‌ويش له (عوانه) رپويه‌تکراوه که ده‌لئ: معاويه ناردويه‌تی... نه‌وه‌ش (ئيسناديکی منقطع) هه و پالپشتيکی داپراوه به‌و پييه‌ی له‌باره‌ی عه‌وانه‌ی کورپی حه‌که‌می نه‌خباريه‌وه قسه و باس هه‌يه.^(۳)

ابن عبدالبر له (الإستعياب)^(۴) چيرۆکی کوشتنی کورپی عبیدالله ی کورپی عباسی له‌لایه‌ن (بسر) له‌ريگای هيشامی که‌لبی و نه‌ويش له‌لایه‌ن نه‌بو موخنه‌فه وه‌که‌هه‌ردوو کيان بيّ متمانه‌ن (تروک) وه‌رگرتوه^(۵)، له‌باره‌ی هيشامی کورپی سائيبي که‌لبيشه‌وه له‌زياده‌ره‌ويکردنی له‌شيعه‌يه‌تيدايه کۆده‌نگن، نه‌حمه‌د ده‌فه‌رمووی: کی له‌باره‌يه‌وه ده‌گيژيته‌وه؟ گومان نابهم که‌سی لييه‌وه قسه بگيژيته‌وه، (دار القطنی)) یش ده‌لئ: که (متروک) هه^(۶)، ابن حبانیش ده‌لئ: له‌شيعه‌يه‌تيدا توند بووه^(۷) ابن عه‌ساکيريش ده‌لئ: رافيزيه‌کی بيّ متمانه‌يه^(۸)، زه‌هه‌بیش ده‌لئ: رافيزه ره‌چه‌له‌که.^(۹) نه‌بو موخنه‌ف، لوتی کورپی یرحیا، ابن عه‌دی له‌باره‌يه‌وه ووتويه‌تی: شيعه‌يه‌کی هه‌لبه‌ستکارو خاوه‌ن چيرۆکانه^(۱۰) ابن ته‌ميه‌ش له‌ريزی شيعه دایناوه و له‌باره‌وه ووتويه‌تی: په‌راویز خراویکی درۆزنه (متروک کذاب)^(۱۱)، ميژوو نوسی متمانه پيکارايش خليفه‌ی بن خياط چی

۱ - الإنصاف، د. حامد، لا ۵۷۵.

۲ - تاريخ الطبري، (۱۳۹/۵)، الطبقات، تحقيق السلمي (۲۱۳/۱).

۳ - الطبقات، تحقيق السلمي (۲۱۳/۱).

۴ - الإستعياب (۸۹/۱).

۵ - الطبقات، تحقيق السلمي (۲۱۳/۱).

۶ - المروحين لابن حبان (۹۱/۳)، تذكرة الحفاظ (۲۴۳/۱).

۷ - المروحين لابن حبان (۹۱/۳).

۸ - سير أعلام النبلاء (۱۰۲/۱۰).

۹ - تذكرة الحفاظ (۳۴۳/۱).

۱۰ - الكامل في ضعفاء الرجال (۲۱۱۰/۶).

۱۱ - منهاج السنة (۸۲/۵).

له میژوووه کهی (تاریخ)^(۱) له (طبقات)^(۲) ه کهیدا باسی نه کردوووه که (بسر) له یه مهن یان له حیجازدا لایه نگری علی کوشتی، به لکو باسی ناردنی نه کات له لاین معاویه بؤ ده سترگرتنه سر یه مهن و حیجاز، ههروه ها بوخاری له (الکبیر) و^(۳) و حاکم له (المستدرک)^(۴) دا وه هایان نه وتوووه، هیچ کاتیکیش کوشتنی ههردوو کوره کهی عبیدالله له یه مهندا له لاین (بسر بن ابي أرطاة) هوه راست نیه، خه لکی شام ده بینن که (بسری کوری أبو أرطاة) له پیغه مبهری خوا (ﷺ) بیستویه تی و یه کیتک بووه له و که سانه ی عمری کوری خه تاب وه کو پشتیوان بؤ عه مری کوری عاص ناردوو یه تی بؤ فه تخی میسر، به پی ی جیاوازیش له وه دا ووتویانه: چوار کهس بوونه: زوبه یر و عمری کوری وه هب و خارجه ی کوری حوزافه و بوسری کوری نه رته شه، زوربه ش ده لاین: زوبه یر و مقداد و عومه یری کوری وه هب، خارجه ی کوری حوزافه که دلنایی تیادا هه یه^(۵) بسری کوری نه رته شه دوو فهرمووده ی له پیغه مبهری خواوه (ﷺ) پریوایه ت کردوه، یه کیکیان: ((لا تقطع الأیدی فی المغازی))^(۶) واته: له جهنگدا ده ست نابردیت.

دوو ه میش: له پارانه وه دا: پیغه مبهری خوا (ﷺ) ده فهرمووی: ((اللهم أحسن عاقبتنا فی الأمور كلها، وأجرنا من خزي الدنيا وعذاب الآخرة))^(۷)، واته: خویه گیان له گشت کاروباره کاندا نه نجامه کافان باش بکه یت و له شهرمه زاری دونیاو سزای ناخیره ت به دورمان بگریت))، له بهرام بهر نه م لیکۆلینه وه بوخته دا کوژرانی ههردوو کوری عبیدالله له سه رده ستی (سبر بن ارطاة) راست نیه، و نه و شیعره ش که له کتیبه کانی میژوو و نه ده بدا نه یه دهنه پال عاتیشه ی کچی عه بدللای دایکی دوو منداله که هیچ کات راست نیه که ده لاین:

ها من أحسن بابني اللذين هما كالدرتين تشظي عنهما الصّدق

۱ - تاریخ خلیفه، لا ۱۹۸.

۲ - طبقات ابن خیاط، لا ۲۷.

۳ - التاريخ الكبير في البخاري (۲/۱۲۳).

۴ - المستدرک (۵۹۱/۵۳).

۵ - الإستیعاب (۸۸/۱).

۶ - مسند احمد (۴/۱۸۱)، الحديث صحيح.

۷ - مسند احمد (۱/۱۸۱)، الحديث صحيح.

ها من أحسن بابني اللذين هما سمعي و عقلي فقلبي اليوم فختطف
 حدثتُ بسراً وما صدقتُ مازعموا من ميلهم ومن الأثم الذي اقترفوا
 أنحى على ودجي إبني مرهفة مشحودة وكذلك الإثم يُقترفُ

وهای دانه‌نین که تووشی راپرای و دهرن په‌شیوی هاتووه ولهو وهرزه‌دا داده‌نیشته و
 شیعرى نه‌وته‌وه و تفى لى نه‌کرد. (۱)

هه‌روه‌ها نه‌و شیعره‌ش که‌دراوه‌ته پالّ عبیدالله کورپی عباسه‌وه هیچ راستیه‌کی
 تیادانیه، میژوونوسان گپ‌راویانه‌ته‌وه که عبیدالله چووه‌ته‌لای معاویه له‌سه‌رده‌می
 خیلافه‌ته‌که‌یدا و دواى قسه کردنیك عبیدالله ی کورپی عباس ووتویه‌تی:

یابن صخر و ابن حرب تبین من تقسیون بعد المطلب
 من إذا رأته قریش وجهه عظموا المرء وخرّوا للركب
 صاحب الفیل وساقی زمزم ثمت الفدیة رأس فی العرب
 وهدی آخرنا آخرکم فیہ الملك لکم أجری الحقب
 إن بسراً قتل إبنيّ وما بین بسر وبنی فهرنسب
 فاقتل العبد بفرضى هاشم إن هذا من بواء العجب
 إجعل الفضة فینا ذهباً ونضار القوم فینا ماغرب
 لا یقر العین الإستقبل من سبب القتل وللقتل سبب
 ذاك ماذاك ابن حرب إنه قُطب الشرّ وللشرّ قُطب (۲)

هه‌روه‌ها وایان داناه که معاویه (رضی‌الله‌عنه) بهم به‌یتانه وه‌لامی دابیتته‌وه:
 إن بسراً قتل إبنيك على غیر جرم قاطعاً منك النسبُ

۱ - الإستعیاب (۸۹/۱).

۲ - تاریخ دمشق (۲۹/۳۵۴/۳۵۵).

أَنْزَلَ اللَّهُ بِسِرِّ بِأَسْمَاءِ هِوَعْلَى بِسِرِّ مِنَ اللَّهِ الْغَضَبُ
 أَضْرَبَ الْعَبْدَ عَلَى يَافُوزِهِ ضَرْبَةً تَذْهَبُ مِنْهُ مَا ذَهَبَ
 فِي مَقِيلِ الدَّهْرِ مِنْ ضَعْفٍ بِهِ لَيْسَ هَذَا مِنْ مَنَافٍ بِعَجَبٍ^(١)

٥) ووتەى عبيدالله: سويئند بەخوئا ئەو لە ئيمە سەخيتەرە و ئيمە تەنھا هەندى لە سەر و تەمان پيداووە و ئەويش سەخى تەبوو لە خوئى و منالەكەى لە خوگر تەووە بۆ ئيمە: ^(٢)

عبيداللهى كورى عباس بۆ گەشتىكى دەرچوو خزمەتكارى كيشى لە گەلدا بوو، لەرنگە دابوو مالىكى ئەعرابيان لى دەركە و توووە و بە خزمەتكارەكەى ووتوو: گەر ببوينايەتە ميان لەم مالا دا بمانايەتە؟ ووتى: رۆيشت، عبيدالله پياويكى جوان و قسە خوش بوو، كاتىكىش ئەعرابيەكە ئەوى بينى ريزى گرتن و بەژنەكەى ووت: پياويكى بەرپزە و لايدا داو تە لای ئيمە و ئەعرابيەكە هينايە مالا، پاشان ئيعرابيەكە هاتە لای ژنەكەى و وتى: چيشتى ئيوارە مان هەيه بۆ ميانەكە مان؟ ئەويش ووتى: هيجمان نيە تەنيا ئەم مەرە نەبى كە شيرى مندالەكە تەدات و ژيانى بەووە بەندە، ووتى: پيوستە سەريرم، ژنەكەى ووتى: كچەكە تە كوژى؟ ووتى: ئەگەر! وتى: پاشان هەردوو كيان مەرەكەو چەقۆكەيان بردو ئەيوت:

يا جارتى لا توقظى البنية
 إن توقظيها تنتحب عليه
 وتنزعُ الشفرة من يديه^(٣)

پاشان مەرەكەى سەريرى و خواردنى لى نامادە كردو پاشان چيشتەكەى هينايە لای عبيدالله و خزمەتكارەكەى، خواردنيان خواردو عبيدالله گوى لى لەقسەى ئەعرابيەكەو گفتو گوى خيزانەكەى بوو كە پيشتەر رووياندا، كە بەياني بويهو بە خزمەتكارەكەى ووت: هيجت پييه؟ ووتى: بەلى پينج سەد دينار لە خەرجيمان زيادە: ووتى: بيدەرە ئەعرابيەكە،

١ - هەمان سەرچاوە (٣٩ / ٣٥٥)

٢ - أسد الغابة (٣ / ٥٤٣).

٣ - أسد الغابة (٣ / ٥٤٣).

ئەویش ووتى: سوبحان الله! پىنج سەد دىنارى ئەدەيتى و مەرىكى بۆت سەرپرېوھە كە نر خەكەى پىنج دىنارە؟ ووتى لەباردايكت چووبايەى! سوئند بەخوئا لەئىمە سەخىترە، ئىمە تەنيا ھەندىك لەوسەرۋەتەى دەدەينى كەھمانە، ئەوسەخاوتى وپىزى لى گرتىن و بەخوئىنى خۆى و مندالەكەى بۆ ئىمە لەخۆى گرتەو، ئەوترى: ئەو رووداۋە بەمعاويە گەشتوۋە ئەویش دەلى: الله چى دورىكە عبىدالله؟ لەچى سىپىيايەك دەرچوۋە؟ لەچ ژيانىك ھەلكەوتوۋە؟^(۱) رىواتى يەكىك دا ھاتوۋە كە عبىدالله مامۆستايى سەخاوتى، سوئند بەخوئا وھا بوو ھەرۋەكو (الخطيئة) ووتوويەتى:

أولئك قوم إن بنوا أحسنوا البنيا وإن عهدوا أوفوا إن عقدوا شدوا

وإن كانت النعمى عليهم جزوابها وإن أنعموا لا كدروها ولا كسدوا^(۲)

۶- لە نيوان عبىدالله ى كورپى جعفر و ھەسەنى كورپى على و عبىدالله ى كورپى عباسدا (ﷺ):

أبو الزناد دەلى: ووتراۋە: كام لەم سى كەسە سەختى ترە: عبدالله كورپى جعفر، ھەسەنى كورپى على، يان عبىدالله ى كورپى عباس؟ وترا: كەسمان نەبىنوھ وەكو حسن زۆر بەخشىبى، كەسىشمان نەبىنوھ وەكو عبدالله كورپى جعفر زۆر و كەمى بەخشىبىت و ھىچ كات بەلای مالى عبىدالله ى كورپى عباسدا تىپەر نەبوۋە و خۆراكى پاراۋى نەبوۋىت بەوھش ناوبراۋە قەساۋەخانەكەى كورپى عباس، ووتراۋە: ووشتر كەمبۆتەوھ تا نر خەكەى گەشتۆتە پانزە دىنار و لەو سەرپرېنەشدا عبدالله كورپى جعفر لۆمەى كردوۋە و ئەویش دەلى: سوئند بەخوئا لەسەرپرېن وازناھىنم.^(۳)

۷) ميوان گەلىك بەبى مەوعىد دانان سەردانى مالى عبىدالله يان كرد:

پىاويك لەمەدەينەدا وويستى وزيان لەعبىدالله كورپى عباسى كورپى عبدالمطلب بدات، بۆيە ھاتەلای گەورەكانى شارى مەدەينە ووتى: عبىدالله كورپى عباس ووتوويەتى:

۱ - أسد الغابة (۳/ ۵۴۳).

۲ - تاريخ دمشق (۲۷/ ۳۶۰).

۳ - تاريخ دمشق (۳۹/ ۳۵۷)، الطبقات (۲/ ۲۳) إسنادہ ضعيف.

بامیوانی من بن، خەلکیش رویشتن تا مائی عبیدالله پڕ خەلک بسو، عبیدالله نەیزانی
 ھۆی ھاتنی چیه و ھاتنی خەلک بۆ چیه، ووترا: ھەوالدەرت ھاتووہ کە خەلکی لای تۆ
 نان بھۆن، ئەویش زانی کەسە کە چی مەبەستە، بۆیە بریاریدا کە دەرگا دا بھۆریت بۆ جۆرەھا
 میوہ و ھەنگوین و مۆز ناردارییە بازارو بە خواردنی میوہوہ سەرقالیانی کرد و خواردن
 برژینرا و سورکرایوہ و لەمیوہ خواردن نەبوونەوہ خواردن ھینرا، عبیدالله ووتی:
 ھەركاتى بوستری ئەم خواردنە ئامادە دەبێ؟ ووتیان بەلێ، ئەویش ووتی: خەم نە
 ھەركەسى بێتە مالم. ^(۱)

۸) ئافرەتیک کە کەسى بۆنە مایەوہ:

ئافرەتیک لەسائیکی نەھامەتیدا ھاتە بەسەرە دووکۆری لەگەڵدا بوو، سائیکی بەسەر
 تێپەرنەبوو ھەردووکیان مردن و ناشتیانی و لە لەنیوان گۆرەکانیاندا دانیشتن و ووتی:

قريبين مني والمزار بعيند	فلله عيناني اللذان نراهما
وشكاً سواد القلب، فهو عميد	هما تركا عيني لآماء فيهما
ولايساً لان الركب: أين يريسد؟	مقيمان بالبيداء لا يبرحانها

پێی ووترا: گەر بچویتیایە لای عبیدالله کۆری عباس و باسی خۆت بۆ بکرایە،
 ئەویش چووہ لای و پێ ووت: ئەی کۆری مامی پێغەمبەری خوا (ﷺ) من بێکەس بووم
 کەس نە یە تا بپاریزی ولای عەشیرە تیکیش دەست گڕۆم بکات، منیش بە شۆی تەکا کارو
 ئومید پیکراو و بە خەشەریک دا ئەگەر پێم و بۆلای تۆ نێردراوم، یەک لەو سێ شتانەم بۆ
 بکە: یان گیرسانەوہ، یان ھاوکاری و یان گەراندنەوہم بۆلای کەس و کارم، عبیدالله ش
 فەرموی: گشت ئەو داواکاریانەت بۆ ھەیە. ^(۲)

۹) جوانی و فیکە و و سەخاوەتی لە مائی عباسدا:

۱ - تاریخ دمشق (۳۹/۳۵۷).

۲ - ھەمان سەرچاوە (۳۹/۳۵۸).

أبو العباس أحمد الطبري المكي، له كتيبته كهذا (تراجم آل بيت رسول الله ﷺ) ذخائر العقبى في مناقب ذوي القربى)، باس ئەكا...كه وتراوه: ههركهسى جوانى و (فقهه) وسه خاوهتى ئەوى بابروانىته مالى عباس، جوانى بۆ فهزل فقه بۆ عبدالله و سه خاوهتيش بۆ عبيدالله. (١)

(١٠) خىرى دونياو ئاخيرهت له مالى ابن عباسدايه:

ههركهسى دونياو ئاخيرهتى دهوى بابروانىته مالى عباسى كورى عه بدموته لىب؟

ئەعرايبهك چوه مالى عباسى كورى عه بدموته لىب و له پال ئەومالتهدا عبدالله كورى عباس بو، كه هه رشتىكى لى پاشگهز ده بوويه وه، له و شانى تريه وه عبيدالله كورى عباس بو كه ههركهسى بربوايشتايه ته مالىه وه نانى دهدا (٢)، له موسعه بى كورى عبدالله وه كه ده لى: هه ندى زانستخواز و وتويانه: عبدالله زانستى ده به خشى، عبيدالله خواردنى ده به خشى. (٣)

(١١) حه كيمى ته نگهزه كان و سه رچاوه بى به خشنده بى:

عبدالله كورى عباس به حه كيمى ته نگهزه كان و عبيدالله به چاوكى به خشنده بى ناسرابوو، هه موو رۆژى نانى ده به خشى، باوكى پى و توه: كورى شيرينم چيه به يانيان خواردن ئەبه خشى و ئىواران نايه به خشى؟ نانى به يانيت دا ئىوارنيش بیده، بۆيه عبيدالله به غولامىكى خۆى و توه: كورى شيرينم به يانيان و ئىواران سه ربه. (٤)

(١٢) ئەو شيعره بى له باره بى سه خاوه تيه كه تيه كه يه وه و تراوه:

معاويه ده بوت عبيدالله كورى عباس قوره يشى فيرى سه خاوه تى كرد، عبدالله سه خيترين كهس بو له عه ره ب بۆيه شاعيرىكى قوره يش ده لى:

وعلمها عبيد الله مالم
تكن تأتية من شيم الكرام

١ - ذخائر العقبى، لا ٣٩٤.

٢ - تاريخ دمشق (٣٩/٣٥٦).

٣ - هه مان سه رچاوه (٣٩/٣٥٦).

٤ - تاريخ دمشق (٣٩/٣٥٦)، الإصابة (٤/٣٣١).

وورثها مكارم ثابتات نفى عنها بها لوم اللئام
 وصية هاشم وبنى أبيه قصي والهام بن الهمام^(۱)

(۱۳) به پرۆژوو بونه كهى له رۆژى عهرفه فهدا:

له عبدالله كورپى عباس كه پرۆژى عهرفه فهدا عبدالله ي براى بو چيشت خواردن بانگيكردوو، ئه وئيش ده لئى: به پرۆژوم ئه وئيش ده لئى: ئيوه پيشه وان و چاوتان لئى ده كرى، پيغه مبهري خوام (ﷺ) بينوه له م رۆژهدا بو شير خواردنه وه ده عوه تكاروه و شيرى خواردۆته وه. (۲)

(۱۴) زانستخوازيه كهى:

به عبدالله كورپى عباس ووتراوه: بو به شوين زانست دا نه گه رپي؟ ئه وئيش ده لئى: كه خوئى و چالاک بوو چيژى منه و گه ركه و تمه خه مه وه دلده ره وه يه. (۳)

(۱۵) چا كه كهى به رامبه ر پيرپيژنه و سى كوره كهى:

عبيدالله كورپى عباس به نزيك پيرپيژنيكدا تئده په رپى كه سى كورپى هه بوو، ئه وئيش ريزى لئى گرتن و عبدالله ويستى بارقورسيان چاك بكات و چا كه يان له به رامبه ردا ئه نجام بدات، كاتيک له خوار دانيشتنه كهى عبدالله وه دانيشت، ووتى: نه هاتوومه لاي ئيوه و دا يكتان كه پيتان ناخۆش بيئت، ووتيان كه واته چيه ؟ ووتى: هه زمكرد باردۆختان چا كه كه م و يارمه تيتان بده م، ووتيان ئه م ديارديه ده گمه نه يارمه تى يان سوالكردن يان پاداشتى كاريكى كۆنه، ئه وئيش ووتى: هيچ شتى له وانه نيه، به لكو ئه م شه و لاي ئيوه لام داوه هه زمكرد ئه وهى خوا پيى خوئش بيئت به شيكى له سه روه ته كه م بيه خشم، ووتيان: ئه مه چيه ؟ ئه وهى بو خوا پيى خوئشه و خواى خوئشه وئى بو ئيمه پيى خوئش نيه، گه ر ئيمه ش بو ويان بو نزم و نه بونه بيى و گه ر توئش مه به ستت خوابيى بيدهى به كه سى شيواو ئه وه له چا كه كاريه كه ت سوپاسكراو ده بيت، عبدالله ده هه زار دره هم ويستت و وشترى پيدان و

۱ - تاريخ دمشق (۳۵۵/۳۹).

۲ - الإصابة (۳۳۱/۴) سنه صحيح.

۳ - الإصابة (۳۳۲/۴)، تاريخ دمشق (۳۶۴/۳۹).

بارهه لگره کانیسی کرده نیسترو وولآخ، ووتیشی: له عه ره ب و عه جه مدا که سم نه بینیه
 له م پیریژنه و کوره کانی بچیت و شیاو تربیت. پیریژنه کهش به کوره کانی خوی ووت:
 هدریه کهتان شیعری له بهریزی پیاوه بهریژده دا بهونیته وه:

کوره گه وره کهی ووتی:

شهدتُ عليك بطيب الكلام وطيب الفعال وطيب الخیر

ناوه راستین ووتی:

تبرعتَ بالجوّد قبل لسؤال فعال کریم عظیم الخطر

بجووکه کهش ووتی:

و حق لمن كان ذا فعلّة بأن يسترق رقاب البشر

پیریژنه کهش ووتی:

فعمرك الله من ماجد ووقيت سؤال ردى والحـدر^(۱)

(۱۶) مردنی:

له دیاری کردنی سالی مردنی دا قسه و بوچونه کان جیاوازن: بخاری^(۲) و فسوی^(۳) ده لئین:
 له سه رده می معاویه دا^(۴) مردووه^(۴) (خلیفه)^(۵) و کهسانی تریش ووتویانه: سالی په نجاو
 ههشت کۆچی دواپی کردووه^(۶) أبو عبید و أبو حسان الزیادی ووتویانه ههشتاو ههوت
 کۆچی دواپی کردووه^(۷)، ووتویانه له پرۆژگاری یه زیدا کۆچی کردووه و پای زۆرینه نه وه یه
 مردنه کهی له مه دینه دا بووه، ووتراویشه له یه مه ندا بووه به لام له مه دینه راستره.^(۸)

۱ - الإصابة (۴/ ۳۳۲)، تاریخ دمشق (۳۹/ ۳۶۴).

۲ - البخاری فی تاریخ الصغیر، لا ۷۳.

۳ - المعرفة والتاریخ (۳/ ۳۲۲).

۴ - تاریخ الإسلام، حوادث سنة ۸۱ - ۱۰۰ هـ، لا ۱۴۷.

۵ - فی تاریخه، لا ۲۲۵.

۶ - تاریخ الإسلام، حوادث سنة ۸۱ - ۱۰۰ هـ، لا ۱۴۷.

۷ - هه مان سه رجاوه، لا ۱۴۷.

۸ - أسد الغابة (۳/ ۵۴۴).

له مردنی براکائی عبیدالله دا بۆدله زیندووہ کان پەندو نامۆژگاری و یادەوهری ھەبە،
 عبیدالله کۆری عباس لە (طائف) نیشراوہ و (معبد) لە ئەفریقیا شەھید بووہ و (قشم)
 لە سەمەر قەند شەھید بووہ^(۱) عبیدالله لە مەدینەدا و ھەموویان نەوہی یەک باوک و
 دایکن، خۆی پەرور دگاریش دەفەر مووی: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ
 مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ
 عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ [لقمان: ۳۴].

سێ یەم: عبداللہ کۆری جعفری کۆری ئەبو تالیبی ھاشمی:

ناوی عبداللہ کۆری جعفری کۆری عبدالمطلب کۆری ھاشمی گەورە ی جیھانە، أبو
 جعفری قورەیشی ھاشمی، لە حەبەشە لە دایک بوو لە مەدینەدا گیرساوہ تەوہ، سەخی کۆری
 سەخی دوپال (ذوالجناحین) ە.^(۲) دایکیشی ناوی ئەسمائی کچی عومەیسە خەسەمە مە کچی
 مەیمونە ی حاریسە لە دایکیەوہ، عبداللہ کۆری جعفری لە حەبەشەدا بوہ، یە کە مەین کۆریەتی
 کە لە نێو مندالە موسڵمانەکاندا لە دایک بووہ^(۳)، لەویشدا محمدو عون لە دایک بووہ دوای
 ئەوہی ئەسماعبداللہ بووہ نەجاشیش کۆریکی بووہ و ناردویەتی بە شوین جعفردا کە
 کۆرە کەت ناو ناوہ چی؟ ووتی: عبداللہ نەجاشیش کۆرە کە ی ناوئا عبداللہ، ئەسمای کچی
 عومەیس و ھریگرت تاپرینەوہ خۆی شیر ی پێدا بە لە گەل شیرە کە ی عبداللہ کۆری جعفرو
 بەوہش ئەسماعلەو پایە ی لایان ھەبوو، ھەرکە سێ لە حەبەشەکان موسڵمان بوایە
 دەھاتە لای ئەسماعلەویش فیتری ئەکردن.^(۴)

دوای شەھید بوونی جعفریش ئەسماعشوو ی بە أبو بکر کرد و محمدی لێ بو پاشان علی
 مارە ی کرد و یحیای لێ بوو^(۵) لە دایکیشەوہ^(۶) محمدی کۆری أبو بکر و یەحیای کۆری علی

۱ - تاریخ دمشق (۳۹ / ۳۵۰).

۲ - سیر أعلام النبلاء (۳ / ۴۵۶).

۳ - الإصابة (۴ / ۳۶).

۴ - الطبقات للسلمی (۲ / ۷).

۵ - الإصابة (۴ / ۳۷).

۶ - اسد الغابة (۳ / ۱۹۹).

برای عبدالله کوری جعفرن، عبدالله کوری جعفریش به کۆتا کسی بنه ماله‌ی هاشم دادنری
که پیغه مبه‌ری خوا (ﷺ) پیش وه فاتکردنی بینییتی. (۱)

۱. ژن مناله کانی:

عبدالله کوری جعفر، جعفری نه کبه‌ری بوو ههر به‌ویش نازناوی وه‌رگرت، (الأمیة)
دایکیتی و (أم عمرو) نه‌ناسرا که کچی خراش نه‌لعسیه (۲) بوو، علی و عه‌ونی نه‌کبه‌ر
و محمد و أم که لسومیش زینه‌بی کچی علی کچی نه‌بو تالیب دایکان بوو که کچی
پیغه مبه‌ری خوايه (ﷺ). (۳)

حسین و عه‌ون و عه‌ونی بچوکیش که له‌گه‌ل حوسه‌ینی کوری عه‌لیدا کوژراوه وله پاش
خۆی نه‌وه‌ی نه‌ما (۴) دایکی جومانه‌ی کچی مه‌سیبی کوری نه‌جبه‌ی کوری په‌بیعه‌ی کوری
عه‌وفی نه‌وه‌ی فه‌زاره‌بوو (۵) أبو بکر و عبیدالله و موحه‌مه‌دیش، خوصائی کچی
خه‌مه‌سه‌فه‌ی کچی ثقفی کوری عابدینی کوری حارسی ته‌میولای سه‌عه‌له‌به‌ی کوری بکری
کوری وائل بووه (۶) سالخیش که که‌سی له‌ دوانه جی نه‌ما.

یه‌حیاو هارونیش پاشاوه‌یان نه‌بووه، موساو جعفریش هه‌روه‌ها دایکی محمدیش
دایکیان له‌یلای کچی مه‌سعودی کوری خالد بوو، حه‌مید و حه‌سه‌نیش أم ولد دایکیان
بوو، جعفر و أبو سه‌عید أم حه‌سه‌نی کچی کعبی کوری عبدالله کوری أبوبکری کوری
کیلابی کوری په‌بیعه‌ی کوری عامری کوری (صعصه) بوو (۷). معاویه و نیسحاق و (قثم)
که‌سیان له‌ پاش نه‌ما، أم عه‌ونیش دایکی زۆر مندال بوو. (۸)

۱ - البداية والنهاية (۱۲ / ۳۰۰).

۲ - الطبقات الكبرى (۶ / ۲) تحقیق السلمی.

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه.

۴ - هه‌مان سه‌رچاوه.

۵ - هه‌مان سه‌رچاوه.

۶ - هه‌مان سه‌رچاوه.

۷ - هه‌مان سه‌رچاوه.

۸ - هه‌مان سه‌رچاوه.

۲. هاتنی جعفری کورپی ئەبو تالیب بە خیزانیەووە لەحەبەشەووە بۆمەدینە:

جعفری کورپی ئەبو تالیب لەگەڵ کۆچەرانى حەبەشە لەرۆژی فەتخى خەیبەردا لەگەڵ ئەسمائى خیزانى و عبدالله و عەونى و محمدى کورپانى هاتن بە هاتنى پێغەمبەرى خوا (ﷺ) زۆر خۆشحال بوو، پێغەمبەرى پەيامى بۆ نەجاشى نارد کە بیان گەڕێنیتەووە ئەویش خستىنیه دوو کەشتى و گەرانەويان کەوتە رۆژى فەتخى خەیبەرهووە، لەهاتنى جعفردا ئەبو موسای ئەشعەرى و ئەشعەریەکانى تر هاوڵەتیان کردووە، لەئەبو موسا ئەشعەریەووە (ﷺ): دەرکەوتنى پێغەمبەرى خوا (ﷺ) پیمان گەيشت و ئيمەش لەیەمەن بوين، بۆیە بەکۆچەرى بۆلاى پێغەمبەرى خوا دەرچوین و دووبرام لەگەڵدا بوو کەمن بچوکترييان بوم يەکیيان ئەبو بورده بوو، ئەووتریش ئەبو رەهم بوو، و تراو: چەند کەسىک بووین، بەلام وتوویەتى پەنج و سى يان چەنجا و دوو پىاوى هۆزەکەمان بووین، کەشتیەکەمان هاتەلاى نەجاشى لەحەبەشەو جعفرى کورپی ئەبو تالیبیش رازی بووبەوہى هەموومان لەو کەشتیەدا بین، هەموومان سەرکەوتین، گەيشتین بەپێغەمبەرىش (ﷺ) لەکاتى فەتخى خەیبەردا بوو. (۱)

۳. ئەى خەلکى ئەم کەشتیە دوو کۆچتان (هيجرەت) هەيە:

لەئەبو موساوە: خەلکانیک هەبوو ئەيانوت لەهيجرەتدا پيش ئيوە کەوتون، ئەسمائى کچى عەميس چووەلاى حەفسەى خیزانى پێغەمبەرى خوا (ﷺ) بە سەردانى کە بۆ لاى نەجاشى کۆچى کردبوو عمريش هاتەلاى حەفسەو ئەسمائى لەگەڵ بوو، کە ئەسمائى بينى ووتى: ئەم ئافرەتە کيیه؟ ئەسماء وتى: کچى عمريس، عمرى وتى: ئەمە حەبەشیه؟ ئەمە دەريايه؟ ووتى: بەلى: عمر وتى: ئيمە بەهيجرەت لەئيوە پيشکەوتین و ئيمەش شياوترن بە پێغەمبەرى خوا، ئەسمائيش تورەبوو ووتى: نەخیر سویند بەخوا، ئيوە لەگەڵ پێغەمبەرى خوا بوون و برسيانى تير ئەکرد و نەفامتانى تەمبەن ئەکرد، ئيمەش لە پیناوى خوا و پێغەمبەرى خواو لەزەوى رەق و زبرى حەبەشە بووین، سویند بەخوا نان و ئاو ناخۆمەووە تائەوہى ووتت بە پێغەمبەرى خوا نەئيم و لى نەپرسم، سویند بەخوا درۆناکەم و

۱- البخارى، کتاب: المغازى، رقم: ۴۲۳۰، ۴۲۳۱، معین السيرة، لا ۲۵۳

زیاتری ناخه مه سهر، کاتیك به پیغه مبهری خوا (ﷺ) گه یشت و وتی: ئاوها و ئاوها. پیغه مبهری خوا (ﷺ) فرمووی: ((کس له ئیوه زیاتر بۆمن له پینشت نیه و خۆی و هاوپیکانی یهک هیجره تیان ههیه و ئیوهش - خه لکانی کهشتی دوو هیجره تان ههیه^(۱)، نه سمائی دایکی عبدالله کورپی جعفریش ئه و موژده یه پیدرا ئه ویش به نه ندامانی کهشتیه که ی ووت^(۲) ههروه کو وتوتی: ئه هاتنه لام و له باره ی ئه و باسه وه پسیارن لی ئه کردن، له دونیادا هیچ شتی ئه ونده ی ئه و مژده ی پیغه مبهری خوا (ﷺ) دلخۆشی نه ده کردن^(۳) پیغه مبهری خواش (ﷺ) دوا ی راویژکردنی به هاوه لانی (رهزای خویان لی بیت) به شداری فهتھی خه بیهریان کردبوو^(۴) له دهسکه وته کانی خه بیهردا به شی دان.

۴. شه هید بوونی جعفری کورپی ئه بو تالیب له موته دا:

یه حیای کورپی ئه بو یه علاوه وتی: بیستم عبدالله کورپی جعفری ئه بیوت: له بیرمه پیغه مبهری خوا (ﷺ) هاته لای دایکم و هه والی باوکی پیدرا، من ئه مپوانیه پیغه مبهری خوا (ﷺ) و ئه ویش دهستی به سه رمه ن و براکه م دا ئه هینایه وه و چاوه کانی پر فرمیسک بوو ده ره ره زین و که وتنه سه ر ریشی، پاشان فرمووی: ((خوا به گیان جعفر بۆ باشترین پاداشت هه نگاوینا له نه وه که شیا باشترین شتی لی به جی به یئله که له نه وه ی هیچ به نده یه کی تر دا نه بی)) پاشان فرمووی: ئه ی ئه سماء موژده ت بده می؟ ئه سماعوتی: به لی دایک و باوکم به فیدات بی ئه ی پیغه مبهری خوا (ﷺ)، ئه ویش فرمووی: ((خوا دووبالی به جعفر داوه و له به هه شتدا پێان ده فری)) ئه سماء وتی: دایک و باوکم به فیدات بی ئه ی پیغه مبهری خوا خه لکی له وه دا ناگاردار بکه، پیغه مبهری خواش (ﷺ) هه ستا و دهستی گرتم و دهستی به سه رمدا هینا تاگه یشته سه ر مینه سه رو له به رامبه ری خۆی و له پایه ی خواره وه دا داینیشاندم و خه فه تی پتوه دیاربوو، قسه ی کردوو فرمووی: ... ((جعفر شه هید بوو، خواش دووبالی پیدراوه له به هه شتدا پێان ده فری))، پاشان پیغه مبهری خوا (ﷺ) دابه زی و چوه مالی خۆی و له گه ل خۆیدا برده می، فرمانی پی کردن چیشته

۱ - البخاری، کتاب المغازی، رقم: ۴۲۳۱.

۲ - فقد السیره للفضان، لا ۵۳۵.

۳ - مسلم، رقم: ۲۵۰۲، ۲۵۰۳.

۴ - الصراع مع اليهود لآبي فارس (۳/ ۹۶).

دروست بکهن و بوخیزانه که مان چیشْت کراو ناردی به شوین براکه مدا ولای پیغه مبهری خوا
 (ﷺ) چیشمان خواردو، سویند به خوا خواردنیکی خوش و پیروز بوو، سهلمانی
 خزمه تکاری جوی هاری و پاشان پاکی کردوو ناماده یکرد... ئینجا من و براکه م له گهل
 پیغه مبهری خوا (ﷺ) نامان خوارد^(۱)

۵. له مرۆ به دوا بو براکه م مه گرین:

عبدالله کوری جعفر دهلی: دواي سى رۆژ له هه والی کوزرانی جعفر پیغه مبهری خوا
 (ﷺ) هاته لایان و فرمووی: ((له مرۆ به دواوه بو براکه م مه گرین))، پاشان فرمووی:
 ((بزا کاکم بو بهینن)) ئیمه یان هیناو سه رمان گف بوو، فرمووی: محمد له نه بو تالیبی
 مامان نه چیت، عبدالله ش له خوره وشتی به من نه چیت ((پاشان دهستی گرتم و دهستی
 هینایه به قۆمدا و، پاشان فرمووی: ((اللهم اخلف جعفرا في أهله، وبارك لعبدالله في
 صفتقه)) ووتی: پاشان دایکمان هات و باسی هه تیویمانی کرد، پیغه مبه ریش فرمووی:
 ((له هه ژاریان نه ترسی و منیش له دونیا و ناخیره تدا خاوه نیانم)).^(۲)

۶. پیغه مبهری خوا (ﷺ) ده یخاته سه رولاخه که ی:

عبدالله کوری جعفر وتی: پیغه مبهری خوا (ﷺ) گهر له گه شتیک بهاتایه وه منالانی
 بنه ماله ی نه خسته سه ر ولاخه که ی، ووتی: له گه شتیکدا هاته وه پیشکه وتم و گه شتمه لای و
 له نیو دهستی خۆیدا دانیشاندم و گه یشته یه کیك له دوو کوره که ی فاتیمه - حسن بوو، یان
 حوسه یین - له پشتی خۆی سواری کردو ووتی: به سی نه فهری و له سه ر ولاخه که ی چوینه
 مه دینه وه.^(۳)

۷. پیغه مبه ر بۆ پارایه وه (ﷺ):

له (عمرو بن حریش): که پیغه مبهری خوا (ﷺ) به لای عبدالله کوری جعفر دا تیپه رپوه
 که عبدالله له گهل منالاندا یاری کردوو و فرموویه تی: خوایه گیان له به یعه تدا نه که یدا

۱- الطبقات تحقیق السلمي (۸/۲) إسناده ضعيف جدا، و له شواهد.

۲ - مسند أحمد (۱/ ۲۰۴) له رنگه ی وهب بن جریر و نوویش له باوه کیه وه به سه نده وه به هیز شه وه.

۳ - مسلم، رقم: ۲۴۲۸.

بهره‌گهت به عبدالله بده^(۱)، له عبدالله كورې جعفریشه‌وه كه پيغه‌مبهري خوا (ﷺ) سئ جار ده‌ستی به‌سهریدا هیتناوه و فەرموویتي ((اللهم اخلف جعفرأ في ولده)).^(۲)

۸. باسکردنی به‌یعه‌تدانی به پيغه‌مبهري خوا (ﷺ):

له هیشامی كورې عوروه نه‌ویش له‌باوکیه‌وه: عبدالله كورې زوبیر و عبدالله كورې جعفر به‌یعه‌تیان به پيغه‌مبهري خوا (ﷺ) دا كه‌حهوت سالان بسون، پيغه‌مبهري خواش (ﷺ) كه‌بینیانی بزهی كردووه ده‌ستی خسته ده‌ستیان وئه‌وانیش به‌یعه‌تیان دا^(۳) راستیش نه‌وه‌یه كه عبدالله كورې زوبیر سالی (الهجرة) له دایك بوه.^(۴)

۹. هاورپییه‌تیکردن و به‌سهر‌كرنه‌وه‌ی پيغه‌مبهري خوا بۆ كورانى جعفر:

جابری كورې عبدالله ده‌لئ: پيغه‌مبهري خوا (ﷺ) به‌ئه‌سمای كچی (عمیس) ی ووت: لاشه‌ی برازكانم چپانه؟ هیچ پیویسته‌کیان هه‌یه كه‌وای لی هاتوو‌ه؟ نه‌ویش ووتی: نا، به‌لام چا‌و‌کاریان لی ده‌كا ئه‌یانپارێزم؟ پيغه‌مبهريش (ﷺ) فەرمووی: دو‌عیان بۆ ئه‌خوینم كه‌ تووشی نه‌خۆشی نه‌بن.

۱۰. ئه‌سماء شتیکی فی‌ر‌کردم كه پيغه‌مبهري خوا (ﷺ) پی ی فەرموو بوو کاتی

له ناخۆشیدا بی:

له عبدالله كورې جعفر ده‌لئ: ((دایكم ئه‌سمانی كچی عومه‌یس شتیکی فی‌ر‌کردم كه پيغه‌مبهري خوا (ﷺ) فەرموویتي: له کاتی ناخۆشیدا بلئ: ((الله انى لا اشرك به شیناً)) له شكایه‌تی و شتره‌كه بۆ پيغه‌مبهري خوا (ﷺ): له عبدالله كورې جعفره‌وه: رۆژتیک پيغه‌مبهري (ﷺ) له پشتی خۆی سواری كردم و کاریکی بۆ باس كردم كه بۆ هیچ كه‌سێکی باس نه‌كه‌م و پيغه‌مبهري (ﷺ) هه‌زی ده‌كرد ئه‌وه پیداو‌یسته‌دا شار‌او‌ه‌بی و دار خوارما بوو ئه‌مه‌ یه‌زیدی كورې هارون له‌م فەرمووده‌دا زیادى كردووه رۆژتیک پيغه‌مبهري

۱ - سير اعلام النبلاء (۳/ ۴۵۳) مجمع الزوائد (۹/ ۲۸۶) رجالهاقات.

۲ - مسند أحمد (۱/ ۲۰۴) له‌رێگه‌ی وهب بن جریر و نوویش له‌باوه‌کیه‌وه به‌سه‌نده‌وه به‌هێزیشه‌وه.

۳ - المستدرک (۳/ ۵۶۶ - ۵۶۷). نیسماعیل كورې عباس له‌سه‌نده‌وه پیداه‌ی لاوازه و خه‌لكی شاره‌كه‌ی نیه.

۴ - الإصابة (۴/ ۳۸).

خوای (ﷺ) چوه باخیکی نه نصاریه کان و ووشریکی تیادا بوو دهنگی لیوه هات و چاوی کزکردبوو، پیغه مبهری خوا (ﷺ) دهستی هیئنایه پشت گویچه کانیدا نه ویش نارام بوو، پیغه مبهری خوا (ﷺ) فرموی (کیّ خاوهن نم ووشتره یه) (گه نجیکی نه نصاری هات ووتی: نهی پیغه مبهری خوا هی منه (ﷺ)، پیغه مبهر فرموی: له خوا بترسه و بهرامبهر نم ناژه له که خواپیتی داوه شکایه تت لیّ ته کات که ماندووی نه که هی برسی نه که هی^(۱) له کاتی مردنی پیغه مبهردا (ﷺ) ته مه نی ده سالان بووه^(۲) به هوی هاورپیه تیکردنی پیغه مبهری خوا (ﷺ) فرموده ی گپراوه ته وه له نه سمائی کچی عومه یسی دایکی و علی کوری نه بو تالیبی مامی و کورانیسی لییان گپراوه ته وه، وه کو ئیسحاق و معاویه و محمدی کوری علی کوری حوسهین و سعدی کوری ئیبراهیمی کوری عبدالرحمن کوری عهوف و عبدالله کوری مولیکه و عبدالله شه دادی کوری هاد و شه عبی و عباسی کوری سه هلی کوری سعد و موره قی عیجیلی و خالید کوری ساره و محمدی کوری عه بدولپره همانی کوری نه بو رافعی فیهمی.^(۳)

۱۲. سلام کردنی ابن عمر له عبدالله کوری جعفر:

شه عبی ده لئی: ابن عمر گهر سه لامی له عبدالله کوری جعفر بگردایه نه یفه رموو (السلام عليك) نهی کوری خاوهن دووبالّ (یا ابن ذی الجناحین).^(۴)

۱۳. علی نه میری ئیمانداران (رضی الله عنه) سوربو بو فیترکردنی عبدالله کوری جعفر:

له عبدالله کوری شه داده وه که علی به عبدالله کوری جعفری وتووه (ﷺ): چه ند ووشه یه کت فیترکه م که که حسن و حوسینم فیتر نه کردووه، گهر بزشتی له خوا داوات کردو سهرکه وتنت وویست نه وه بلئی: ((لا إله إلا الله وحده لا شريك له العلی العظم، لا إله إلا هو

۱ - الطبقات تحقیق السلمي (۱۱/۲) إسناده ضعيف
 ۲ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱۴/۱۳/۲) إسناده صحيح.
 ۳ - الإصابة (۴/۳۷).
 ۴ - تاریخ دمشق (۲۹/۱۶۹).

وحده لاشريك له الحليم الكريم))،^(۱) هندی جاریش عبدالله کوری جعفر هاوہ لیتی علی
مأمی کردووه و له ورپوژی (صفین) دا یہ کیتک بووه لهئمیرہ کانی.^(۲)

هہوالی به خشندهیی و سه خاوه تیه کھی:

عبدالله کوری جعفر سه خی و زیرهک و نهرم نیان و داوین پاک و به دهریاری
به خشندهیی ناسرابو^(۳) جه مسهری سه خاوه تی پیئ شهوترا^(۴) شهوتری لهئیسلامدا
له سرده می خزیدا لهو سه خی تر نه بووه، ووتویانه: سه خیه کانی عهره ب لهئیسلامدا
ده کهس بوونه: سه خیرین خهلکانی حیجاز عبدالله کوری جعفر و عبیدالله کوری عباسی
کوری عبدالمطلب و سعیدی کوری عاص ناسراو بوون، سه خیه کانی کوفه ش، عتاب کوری
وهرقای نهوهی ره باحی کوری یه ربوع و شه سمانی کوری خارجهی کوری حصن الفزاری
عکرمه ی کوری رهبعی فه یازی نهوهی ته یولای کوری ثعلبه، سه خیه کانی به سره: عمرو
کوری ته لحه ی ته لحات و عبیدالله کوری أبو بکر، سه خیه کانی شام: خالیدی کوری
عبدالله کوری خالیدی کوری شه سدی کوری أبو العاسی نهوهی نومیه ی کوری
عبدالمس، گشت شه وانه له عبدالله کوری جعفر سه خی و به خشنده تر نه بوون، هیچ
موسلمانیتک له سه خاوه تیدا بهو نه گه یشتووه، له وه شدا لومه کراوه و ووتوویه تی: خوا بوومی
کردوته نهریت و بو خه لکیشم به نهریت کردووه، شه ترسم شه و سه خاوه تیه بیچرینم و خواش
لیمی برپیت،^(۵) له علی کوری حسین و شه ویش له حسین وه^(۶) که فه رموویه تی:
عبدالله کوری جعفر سه خاوه تی فیترکردین^(۶)، شه وهش بو خاکه رای حسین^(۷)
شه گهریتتوه شه گینا خوی و حه سنی برای له سه خاوه تی و به خشنده ییدا دهستی بالایان
هه بووه، شه مه ی خواره وهش باسی سه خاوه تی و به خشنده یی عبدالله کوری جعفره .

۱ - الطبقات للسلیمی (۲ / ۱۶) إسناده صحیح.

۲ - الإصابة (۴ / ۳۷).

۳ - الإستیعاب (۳ / ۸۸۱).

۴ - الإصابة (۴ / ۳۷).

۵ - الإستیعاب (۳ / ۸۸۱).

۶ - تاریخ دمشق (۲۹ / ۱۸۷).

۱. هیچمان نیه بتدهینى به لکو بچۆره لای کورپی جعفر:

گپړاویانه ته وه که له کاتى وهرزدا له مه دینه نه عرابیه که چو ته لای مه روان وداوای یارمه تى لى کردووه، نه ویش ووتوویه تى: هیچمان نیه بتدهینى به لکو بچوره لای کورپی جعفر، نه عرابیه که ش چوویه لای ابن جعفر و ته ماشا بارى ولاخى کردووه، وشمشیره که ی بینو و عبدالله له ده رگا هاته دهر و نه عرابیه که نه یوت:

أبو جعفر أهل بیت نبوة صلاتهم للمسلمین ظهور
أبا جعفر ظن الأمير باله وأنت على ما في يدك أمير
أبا جعفر يا ابن الشهيد الذي له جناحان في أعلى الجنان يطير
أبا جعفر ما مثلك اليوم أرتجى فلا تتركنى بالغلاة أدور^(۱)

نه ویش ووتى: نهى نه عرابیى نه و ووشتره و باره ببه، ووریا شبه له شمشیره که نه خه له تینرى، چونکه به هه زار دینار کریومه.^(۲)

۲. نه وه مان به خشيوه که له نیو نه چى و سوپاسمان پى نه به خشى و پیا ه لندان نه مینیتته وه:

شاعیریک مه دحی کردوه نه ویش ووشتریک و نه سپیک و بهرگ و دینار و دهره می پيداوه، پى ووتراوه: نه شتانه بهو ره شه نه دهی؟ نه ویش ووتوویه تى: گهر شیوهی ره شبى خو قوی سپیه به وهی ووتى: زیاتری شیاوه نه ومان پيداوه که نامینى و نه ویش سوپاسی پى به خشین که نه مینیتته وه، ووتراوه که نه مه هواله له عبدالله کورپی جعفر له ته که عبیدالله کورپی قه یسی الرقیات،^(۳) پرویداوه، له شیعره شی که بو عبدالله کورپی جعفر دا ده لى:

۱- تاریخ الإسلام، حوادث ووفیات (۱، ۸۰، ۶، ۳۱).

۲- سیر اعلام النبلاء (۳/ ۴۵۹).

۳- الإستیعاب (۳/ ۸۸۲) باسکراوه که عبدالله ناربووه.

وماكنت إلا كالأغرين جعفر رأي المال لايبقى فابقي له ذكراً^(١)

ههروهها له عبدالله دا دهلئ:

نفدت بي الشهباء نحو ابن جعفر سواءً عليها ليلها ونهارها
يزور أمراً قد يعلم الله أنه تجود له كف قليل غرارها
فوالله لولا أن تزور ابن جعفر لكان قليلاً في دمشق قرارها
أتيتك أثنى بالذي أنت أهله عليك كما أثنى على الروض جارها
ذكرتك إذا فاض الفرات بأرضنا وجلل أعلا الرقتين بجارها
فإن مت لم يوصل صديق ولم تقم طريق من المعروف أنت منارها^(٢)

موصعب كوري عبدالله وتي: عبدالميكى كوري مهروان وتي: له نيويچي شهى ابن قهيس ناترسى كه له نيبو جعفردا دهلئ: أت رجلاً قد يعلم الله أنه يجود لة كف قليل غرارها

بؤ نهت ووت: خهلكى نهزانن و نهتوتايه خوا نهزانئ، ابن قهيسش دهلئ: سويند به خوا خواحافيريكردووه و نهويش فيرى بووه خهلكيش نهيزانن و فيزيان كردووه،^(٣) شماخ بن ضراريش له مهدهحى عبدالله كوري جعفردا دهلئ:

إنك يابن جعفر نعم الفتى ونعم ماوى طارق إذا أتى
وربّ ضيف طرق الحمي سرى صادف زاداً و حديثاً ماشتهى^(٤)

نهعرابيهك هاتوتهلامى عبدالله كوري جعفر نهخوش بوو وتي:

كم لوعة للندى وكم قلق للجود والمكرات من قلقك
ألبسك الله منه عافية في نومك المعترى وفي أرقبك

١ - الإصابة (٤/٣٨).

٢ - الإصابة (٤/٣٨).

٣ - تاريخ دمشق (٢٩/١٨٥).

٤ - الإصابة (٤/٣٩).

أخرج من جسمك السُّقام كما أخرج ذمّ الفِعالِ من عنقك
ئەویش سەد ھەزار دیناری پێداوہ. ^(۱)

رۆژتیک عبداللہ کورپی جعفر لە گەشتیکدا بو بە لای کۆمەڵە ھەرزە کاریک تێپەری و
یەکیکیان پێ ووتوہ:

أقول له حين ألفتِه عليك السلام أبا جعفر

عبداللہ وەستا ووتی: عليك السلام ورحمہ اللہ ووتی:

وهذي ثيابي قد أخلقت وقد عَقَنِي زمن منكر

عبداللہ ووتی: ئەم بەرگەم ببە ئەویش ووتی:

فأنت كريم بني هاشم وفي البيت منها الذي يذكر

ووتی: ئەی برازا ئەوہ پێغەمبەری خوا بوو (ﷺ)^(۲)، پێتاویک نامە یەکی بۆ عبداللہ
کورپی جعفر نوسی خستیە نیو ئەو سەرینە ی لەسەری ئەخەوت و عبداللہ سەرینە کە ی
ھەلگەرانەوہ و پارچە نوسراوہ کە ی خویندەوہ و خستیەوہ شوینە کە ی خۆی و کیسە یەکی
پێنج ھەزار دیناری خستە شوینە کە ی و پیاوہ کەش ھاتەوہ و عبداللہ پێ فەرموو:
سەرینە کە لا بەرە و پروانە شتیکی لەژێردایە و بێبە، پیاوہ کەش کیسە کە ی بردو ئەبیوت:

زاد معروفك عندي عظيماً أنه عندك مستور حقيقير

تتناساه كأنه لم تأتِه وهو عند الله مشهور كبير ^(۳)

۳. قەرزەکانی نێوان عبداللہ کورپی زوبیر و عبداللہ کورپی جعفر:

عبداللہ کورپی جعفر سلفە ی ھەزار ھەزاری لە زوبیر وەرگرت، کاتیک زوبیر مرد ابن
زوبیر بە عبداللہ کورپی جعفری ووت: لەنوسراوہ کە ی باوکدا بینومە ھەزار ھەزار
دەرھەمی بە قەرز پێداوہ، ووتی راست ئەکات ھەرچ کاتی بتەوی وەر یبگرە، دوایی پێ

۱ - تاریخ دمشق (۲۹ / ۱۹۴).

۲ - ھەمان سەرچاوہ (۲۹ / ۱۹۹).

۳ - تاریخ دمشق (۲۹ / ۱۸۹).

ی گه‌یشت ووتی: توپاره‌ت به‌سه‌روه هه‌یه بۆناییه‌ی، ووتی: بۆ خۆیه‌تی ووتی: نامه‌وی^(۱)، (ذهبی) ده‌لی: ئەم گێرانه‌وه‌یه ئه‌وه‌په‌ری سه‌خاوه‌تی ابن جعفرمان پی‌شاره‌زا ده‌کات^(۲)، له گێرانه‌وه‌که‌ی ابن عساکیردا هاتوه کاتی‌ک عبدالله کورپی زوبیر به‌عبدالله کورپی جعفر ووتی: ئەوه‌م ناوی، ابن جعفر ووتی: سه‌ره‌شکبه‌ حه‌زت کرد بیه و پیشت ناخۆشبوو ئەوه با قسه‌ی خۆت بی، گه‌ر نه‌ته‌وێت ئەوه له‌ماله‌که‌یم پی‌بفرۆشه، ئەه‌ویش ووتی: پی‌تی ئەفرۆشم، به‌لام کۆیده‌که‌مه‌وه، کۆیکرده‌وه و پاشان ماله‌که‌ی هینا و ووتی: حه‌زنه‌که‌م که‌سمان له‌گه‌لدا نه‌بی، ووتی: باپروین و رویشتن و دایانه که‌سینک هیچ مائی نه‌بووه عبدالله به‌غولامه‌که‌ی ووت: شوینی نوێزه‌که‌م بۆ پاک بکه‌وه، ئەه‌ویش پاکیکرده‌وه ئینجا دوورکات نوێژی و دو سجده‌ی درێژ برده‌وه پارایه‌وه، کاتی‌ک پارانه‌وه‌که‌ی ته‌واو کرد، به‌غولامه‌که‌ی ووت، شوینی سوچه‌که‌م بۆ هه‌لکه‌نه، ئەه‌ویش هه‌لکه‌ندو بوه‌کانی یه‌ک ابن زوبیریش پی‌ ووت بۆم بگێزه‌وه، ئەه‌ویش ووتی دوعاکه‌م خوایه قه‌بوئی کرد نایگێزمه‌وه بۆت تاوا‌ی لی‌هات ئەوه‌ی لی‌وه‌رگرت بوو زیاتر بوو له‌وه‌ی له‌ده‌سته‌ی ابن زوبیر دا‌بوو.^(۳)

۴. گه‌ر خوا په‌یمانی نیعمه‌تی ئاخیره‌تی پێدا‌وین ئەوه تۆنیعمه‌تی دونیات پی‌خیراکردین:^(۴)

له‌محمدی کورپی عبدالله کورپی ئەبو مه‌لیکه‌وه، ئەه‌ویش له‌باوکیه‌وه، ئەه‌ویش له‌باپریه‌وه، ابن عمار - ئەوکات زانای حیجاز بوو - چۆته‌لای نخاس جاریه‌یه‌ک نا‌ره‌زایی ده‌ب‌ری، ئەه‌ویش جاریه‌یه‌کی تری خستۆته‌ به‌رده‌م که‌ نرخه‌که‌ی له‌و زیاتربوو، پرومه‌تی زۆر جوان بووه، بۆیه‌دلی چۆته‌ سه‌ر و به‌کاریکی گه‌وره‌ی زانیوه، نه‌خاسیش بینییوه‌تی بۆیه نرخه‌که‌ی لی‌ دوور خستۆته‌وه زیادی کردوه، عطاء و طاوس و مجاهد چوونه‌ لای و سه‌رزهنه‌شتیان کردوه، وه‌لامی ئەه‌ویش ئەوه‌بووه ووتی:

یلومنی فیک أقوام أجالسهم
فما أبالي أطار اللوم أم وقعا

۱ - تاریخ الإسلام، حوادث ووفیات (۸۰/۱، لا ۴۳۱).

۲ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ۴۳۱.

۳ - تاریخ دمشق (۱۸۷/۲۹).

۴ - سیر اعلام النبلاء (۳/ ۴۶۱).

هه‌وایه‌که به عبدالله کورپی جعفر گه‌یشت و نه‌ویش ناردی به‌شوین خاوه‌ن جارییه‌که و به چل‌ه‌ه‌زار دره‌م لیتی کپی و فرمانی کرد جارییه‌که بر‌ازن‌نریته‌وه، جارییه‌ پازن‌نرایه‌وه، هاته مه‌دینه‌و خه‌لکی هاتن سه‌لامیان لیک‌کرد، خه‌لکی حیجاز هاتن ووتیان چیه‌ نه‌وه ناینن ابن‌ نه‌بو عمار سه‌ردانی بکات؟ هه‌والا به‌شیخ دراو هاته‌لای کاتی ویستی هه‌لسی داینشاندن ابن جعفر پی‌ی ووت: فلانه نافرته خۆشه‌ویسته‌یه‌که‌ی له‌کوئیدایه، چی پیته کرد، ووتی: له‌گوشت و خوین و موخ و ده‌مارو ئیسقامدایه، وتی: گهر بیبینه‌ی نه‌یناسیته‌وه؟ ووتی: به‌فیدات بم به‌رده‌وام وینه‌ی له‌چاومدایه، ووتی: سویند به‌خوا له‌وکاته‌ی بووم به‌خواه‌نی نه‌و جاریه‌ نه‌م بینوه، نه‌ی جاریه‌ بیبه‌ده‌ره، جاریه‌ بر‌دیه‌ده‌ری له‌جوانی و رازاوه‌بییدا شه‌وقی ده‌داوه، ووتی: نه‌مه خۆیه‌تی؟ نه‌ویش نه‌یوت:

هي التي هام في قلبي من تذكرها والنفس مشغولة أيضاً بذكراها

ووتی: ئیتر هی خۆته‌و بیبه‌وه، خوا به‌ره‌که‌تی بخاتی، نه‌ویش ووتی: به‌فیدات بم گه‌وره‌بییه‌کت به‌ سه‌رمنه‌وه نه‌نجامداوه ته‌نهما خوا نه‌وگه‌وره‌بییه‌ نه‌نجام ده‌دات، کاتی‌ک رویشته و جارییه‌که‌ی برد به‌غوলামه‌که‌ی ووت: نه‌ی غوলাম سه‌د هه‌زار دره‌می بدی، تاوه‌کو نه‌ک گرنگی پییدا و جارییه‌که‌ش دل‌ی نه‌چیتته‌ سه‌ر، ابن‌ أبو‌ عماره له‌خۆشیاندا گریا و پاشان ووتی: ((الله أعلم حيث يجعل رسالته))، ((سویند به‌خوا به‌فیدات نه‌م، گهر خواپه‌یانی نازونیمه‌تی ناخیره‌تی پی‌داوین نه‌وه نازونیمه‌تی دونیات زوتر پی‌ی نه‌دا. ^(۱)

۵. له‌سه‌خواه‌تیدا ته‌نیا (شیخ‌ العذری) به‌سه‌رماندا زال بووه:

له‌ بو‌ده‌ی خزمه‌تکاری عبدالله کورپی جعفر که‌ ده‌لی: له‌گه‌ل عبدالله کورپی جعفر دا له‌هه‌ندی گه‌شته‌کانی ده‌رچووم و لاما‌نه‌دایه لای خۆیه‌تیک، خاوه‌ن خۆیه‌ته‌که‌ پیاویکی نه‌وه‌ی (عذره) سوو، ووتی: ئیمه له‌ویدا سووین ته‌عرا‌بییه‌ک ووشتره‌که‌ی هی‌نا وه‌ستا له‌سه‌رمان پاشان ووتی نه‌ی هۆز چه‌قۆیه‌کم به‌ده‌نی، چه‌قۆیه‌کمان پی‌داو برینداری کرد ووتی: ئیتر خۆتان‌ی پی‌وه سه‌رقال بکه‌ن، رۆژی دوا‌ی گه‌وره‌ی (عذره) هات و وشتریکی تری هی‌نا ووتی: چه‌قۆیه‌کم به‌ده‌نی ئیمه‌ش ووتان: گوشتمان زۆره ووتی: لای من وگوشتی دوینسی

بجۆن! چه قۆیه کم بدهنی، رۆژی سییه میش ماینه وه گه وهی (عذره) ووشتریکی تری هیئاو تا وه کو له سه رمان وه ستا وتی: ئەی هۆز چه قۆیه کم بدهنی، ئیمه ش ووتمان: گۆشتمان هه یه تۆ چ ده که ی؟ ووتی له پالی مندا گۆشتی دوینی بجۆن! بۆ نه وه نده سه رزه نشتکارن، چه قۆیه کم بدهنی، چه قۆمان پیداو ئینجا ووتی خۆتان پیسه سه رقالا بکه ن، ووتی: بۆ رۆیشتن خۆمان ئاماده کردوه ابن جعفر به جاریه که ی ووت: چیت پیسه؟ ووتی: باله یه که بهرگ و چوارسه د دینار، ووتی: باشه بۆ گه وهی (عذره) بیبه، ئه ویش بردی، جاریه که رۆیشته خیه ته که، ئه ویش ووتی: دیارییه که بیبه بۆ ابن جعفر ئیمه هۆزیکی له سه ر میوانداری کری وهرناگرین، هاته لای ابن جعفر بۆی باسکرد که چی بووه، ئه ویش ووتی: بۆی ببه گهروه ریگرت باشه ئه گه رنا فری بده پیش خیه ته که، ئه ویش گه راندیه وه ووتی: خوا بهرکه ت بجاته مالت، برۆ ئیمه هۆزیکی کری له میوانه وهرناگرین، سویند به خوا گه ر گهوره که م بتان بینئ نازارتان ده دات، ووتی: باله که وه پاره که ی فریدایه بهردهرگای خیه ته که و رۆیشتن، زۆر نه رۆیشتن تاکه سیک له دووره وه ده رکه وت، که نزییوه ته ماشا مانکرد گه وهی (عذره) و باله و شته کانی پیسه بۆی فری داین پاشان پشتی تیکردین و رۆیشت و له ئاوری دایه وه ته ماشی ده کردین ابن جعفریش ووتی: که س له سه خاوه تی به سه رماندا زال نه بووه، (شیخ العذری) نه بی.^(۱)

۶. له مه سه بیرترم نه بیستوه:

عبدالله کوری جعفر بۆ به جیهینانی حه ج ده رچوو، له هه ندی ریگه به سه ر و لاخه که ی قورس بو، گه یشته ژنه ئه عرابیه که له بهردهم ده رگای خیه ته که دانیشتبوو، له و لاخه ی دابه زیو چاوه ری هاوه له که ی کرد، ژنه که کاتی بینی دابه زی هه ستا و به ره و لای رۆیشت وتی: وه ره مالتی ئیمه خوا له مالتی چاکه کاراندا داتبنیت، ابن جعفر له قسه زانی ژنه که سه رسورما، بۆدهرگای خیه ته که رۆیشت و ئه ویش جیگه یه کی بۆ هیئاو له سه ری دانیشتن و ئینجا رۆیشته پشت خیه ته که و بزنیکی سه ربپی و ابن جعفر هه ستی نه کرد، که هاوړیکانی هاتن و ابن جعفریان بینی ئه وانیش لایاندا لای و نانیان خواردوو ماندوبونیان

دهرچووحهسايهوه، عبدالله ووتى: نه مرۆ پيويستمان به خواردنى ئيوه نيه، كه ويستيان برۆن خزمه تكاره كهى بانگ كرد ووتى: خهرجيمان هيچ ماوه؟ ووتى: به ئى، ووتى: چه نده؟ ووتى: ههزار دينارمان پيماوه، ووتى: پينج سهه دينارى بدهيى و ئه ووتى لاي خوت ههلبگره، ئه ووتى پاره كهى به ژنه كه دا و ژنه كهش ئاماده نه بوو ئه و پاره يه وه بگرى، عبدالله هه رقه سهى بو ده كر دوو ئه ووتى نه يوت: چ ده كهى؟ سويند به خوا شه رمه زارى مي رده كه م ده بم هه زنا كه م، عبدالله زورت كاي ليكر دوو تا وه ري گرت، ئه وانيش رويشتن و زورى پينه چوو تا ئه عرابيه كه به ووشتر يكه وه به دي ار كه وت، عبدالله ووتى: نا گار دار كرا وه ئه بينم گه ر هه نديكتان بگه رپينه وه لاي و بيزانى ئه مان گاتى، هه ندى له ها وري كانى گه رانه وه لاي و تانزيكى دابه زين، كاتى ئافره ته ئه عرابيه كه پيا وه كهى بينى هه ستا ئه يوت: باوك و دا يكم به فيدات بيت:

توسّمته لما رأيت مهاجرة	عليه فقلت: المرء من آل هاشم
وإلا فمن آل المرار فإنهم	ملوكُ ملوكٍ من ملوك أعظم
فقلت إلى عنزبقيت أعنز	فأذبحها فعل امرئٍ غيرنسا دم ⁽¹⁾
يعوّضي منها غنان و لم يكن	يساوي لحيم العنز خمس دراهم

ديناره كانى پيشاندا و چيرۆكه كهى بو گي پرايه وه، ئه ووتى: سويند به خوا تو ميواندارى باش نيت، چا كه كانت به پاره فرۆشتوو؟ ژنه كه ووتى سويند به خوا قه بولم نه كر دووه ره تم كر دوته وه، ووتى: له شه رمه زارى ترسايه؟ سواره كان بو كوى چوون؟ ئه ووتى ري گاي رويشتنى پيشاندا، ئه و پيا وهش وه در كه وت كه عبدالله نار دبووى، به ژنه كهى ووت: ئه سپه كه م بو ئاماده بكه، ووتى: بو چيده كهى؟ ووتى: تا به سواره كان بگه م و بيان ده مه وه، گه ر چا كه ميان دا يه وه باش ئه گه رنا جه نغيان له گه ل ده كه م، ژنه كهش به ها وري كهى عبدالله ووت: بو خوا داوات ليده كه م چى ويست ئه نجامى بدن، زله يه كى له ژنه كهيدا و ووتى: په نات برده به سو كر دنى چا كه كارى؟ سوارى ئه سپه كهى بو، تيره كهشى گرت ده ست و سوارى ئه سپه كهى بو، ئه و پيا وهش له گه ليدا كه وته ري كه

١ - تاريخ دمشق (٢٩ / ١٩٢).

عبداللہ ناردبوی پی ی دہوت: وایزائم بہ سوارہکان ناگہیت، ئەویش ئەبیوت: سویند بہخوا دیانگہمی گەر لەھەرکوی یەک بن، پیاوہ کہەزانی لەقسەہی خووی وازناھینی، ووتی: بەیارمەتیت من وا دەچمە لای سوارہکان و ھەوائی تویمان بو دەگیژمەوہ، پیاوہ کہ رۆیشت و ابن جعفری تیگہیانند و چیرۆکەکہی بو باسکرد، عبداللہ ووتی بیگومان لەخراپہ و ناھومیدی ووریایہ کہ، ابن جعفر سەلامی لەپیاوہ کہ کرد و باشەہی ئافرەتەکہی بو باسکردوو ھەرقسەہی بو دەکرد و لی دەپرسی، ئەعرابیہ کہەرازی نەبوو پارەکہی گەراندەوہ، عبداللہ کہ ئەوہی بینی ووتی بابروانینن بزاین چی پی یە، ھەزناکەین شتییکمان داہیتی بویمان بگیژیتەوہ، ئەویش ھەستا و کہناری گرت و دوورکات نوژی کرد، پاشان سواری ئەسپە کہ بوو تیرو کہوانەکہی دەرھینا، عبداللہ پی ووت ئەو دوورەکات نوژیہ چی بوو کردت؟ ئەویش ووتی راویژی پەرورەدگارم کرد بو جەنگ کردنتان، عبداللہ ووتی: عەزمت لەسەر چی بو دروست بوو؟ ئەویش ووتی: عەقلی بو وەرگرتم یان پارەہی خۆتان ئەبەنەوہ یان چاکەہی خۆمانان بو ئەگیژنەوہ، عبداللہ ش ووتی: ھەر وا دەکەین و فرمانی کرد پارەکانیان وەرگرت ئینجا ئەعرابیہ کہ رۆیشت، عبداللہ پی ی ووت: خواردنت نەدەہینی؟ ووتی: ئاوەدانی نزیکە پتووستیم پی نی یە؟ عبداللہ ووتی: بەلی: ووتی: چہ؟ ووتی: ژنە کہ باسی خراب مامەلەہیت دەکات، ئەعرابیہ کہ پیکەنی و رۆیشت، عبداللہ کورپی جعفر دواتر رۆیشتەلای یەزیدی کورپی معاویہ و ئەوروداوی بو گیژرایەوہ، یەزیدیش ووتی لەمە سەیرترم نەبیستووہ. ^(۱)

۷. خوای گەورە زیادەپۆیانی (مصرفین)ی خویش ناوی:

ئافرەتیک بە مریشکینکی پی بەستاوہوہ ھاتە لای عبداللہ کورپی جعفر ووتی: باوکم بە فیدات بی، ئەم مریشکەم زۆر لەدلما شیرینە و ھیلکەکہی ئەخۆم و ئەقیرینی و ئەمەوی لەبەرزترین شویندا بینیزم، سویند بەخوا لەزەویدا شوینیک نیە لەسکی تو پیرۆزتر بی، ئەویش وتی: لی ی وەر بگرن ئەوہندە گەنم و ئەوہندە خورماو درەھمی بدەنی، شتی

زۆرئاماده كرا، كه ئه‌وشتانه‌ى بىنى، ووتى: باوكم به‌فيدات بىّ خوا خۆشى به‌و كه‌وانه نىسه زياده ره‌وى ده‌كهن.^(۱)

۸. بىبازارى كه‌لوپهل بازارى مه‌دينه‌دا:

پىناويكى خه‌لكى به‌سره شه‌كرى هينايه مه‌دينه و شه‌كره‌كه‌ى بازارى نه‌بوو، ئه‌و رووداوه بو عبدالله باسكرا و ئه‌وئيش فرمانىكرد به‌رپرسي كانگاكه‌ى بيكرپى و به‌خوپا بىداته خه‌لكى، له گىترانه‌وه‌يه كىشدا هاتووه كه‌وا به‌ پىاوه‌كه‌يان ووتووه: بروره لاي عبدالله، ئه‌وئيش روئيشته لاي عبدالله كورپى جعفر وه‌مووى لى كرى عبدالله ووتى: هه‌ركه‌سى ئه‌يه‌وى بىبات، پىاوه‌كه‌ش ده‌لى: منيش له‌گه‌ل ئه‌و خه‌لكه‌دا شه‌كر بىه‌م؟ ئه‌وئيش ووتى: بو خوت هه‌لبگره.^(۲)

۹. به‌خشىنى ئه‌و سه‌روه‌ته‌ى له‌لايه‌ن يه‌زىدى كورپى معاويه‌وه پى ي گه‌يشت:

يه‌زىدى كورپى معاويه سه‌روه‌تتىكى زورى به‌ديارى بو عبدالله كورپى جعفر ناردبوو، ئه‌وئيش به‌سه‌ر خه‌لكى مه‌دينه‌دا دا به‌شيكردبوو، هيجى نه‌برده‌وه‌ماله‌كه‌ى خۆى و له‌وه‌شدا عوبه‌يدى كورپى قه‌يسى روقيات ده‌لى:

وما كنت إلا كالأغر بن جعفر رأى المال لايبقى فأبقى له ذكراً^(۳)

كاتىك عبدالله كورپى جعفر چه‌لاه‌ى يه‌زىد، يه‌زىد فرمانى دووه‌زار هه‌زارى پىدابوو^(۴) (ذهبى) له‌سه‌ر ئه‌وه ده‌لى: ئه‌وه زور نىسه، ديارىه‌كى پادشاي دونيايه بو كه‌سى له‌وشياو تره بو خىلافه‌ت.^(۵)

۱۰. ئه‌عرايبه‌ك بو عبدالله كورپى جعفر ده‌پارپه‌ته‌وه:

۱ - تاريخ الإسلام (۸۰ / ۶۱)، ۶ (۴۳۱ - ۴۳۲).

۲ - تاريخ دمشق (۱۹۳ / ۲۹).

۳ - الإصابة (۳۸ / ۴).

۴ - سير أعلام النبلاء (۴۵۷ / ۳).

۵ - هتمان سقرضاوة.

ئەغرابيەك بە عبدالله كۆپى جەفرى ووت: خۇاى گەورە بە ناخۇشپەك تاقيت
نەكاتەو نەتوانى ئام بگريت لەبەر امبەريدا، نازو نيعمەتپكت پيئبەخشى سوياست
لەبەر ابەريدا پي نەكرى. (۱)

۱۱. ئەو مالئە پيئەو سەخى بووم:

عبدالله كۆپى جعفر بينرا لەدەرەھەمپكدا گيربوو، پى ي ووترا، تۆ لەسەرەوت و
ساماندا ئاوا و ئاوا سەخيت و بو درەھەمپك ئەم كيشمە كيشمە؟ ئەويش ووتى:
ئەو مالئە پيئەو سەخى بووم و ئەمەش عەقلمە پيئەو چروك بووم. (۲)

۱۲. ئەمە پياويكە ويستى خەلكى چروكن بن و، چاكەى باراند:

لەزانستخوازن گيئراويانەتەو كە عبدالله كۆپى جعفر ئەم شيعرەى ووتەو:

إن الصنيعة لاتكون ضيعة حتى يُصاب بها طريق الممنوع

محمدى كۆپى عبدالله مەھرانپش ووتى: ئەم پياو وويستى خەلكى چروك بكات و
بارانى چاكەى باراند، بۆيە گەر شوپنيكى گرتەو باشبوو ئەو ئەو شوپنەپە كە خۆت
ئەتەوى، گەر نا بۆلاى خۆت ئەگەرپتەو. (۳)

۱۳. بەخشنە ئەو كەسەپە چاكە دەست پى دەكات:

عبدالله كۆپى جعفر (ذي الجناحين) دەلى: بەخشنەو سەخى ئەو كەسە نپە كە دواى
داواكردن ئەبەخشى، چونكە ئەو كەسەى رووى دواكارەكەى شەرمەزار ناكات گەورەترە و
بەخشنە ئەو كەسەپە پيش داواكردن بپەخشى. (۴)

۱۴. ئيمە لەچاكە كاريدا نرخ وپاداشت وەرناگرين:

۱- تاريخ دمشق (۲۹ / ۲۰۱).

۲- هەمان سەرچاوە.

۳- هەمان سەرچاوە.

۴- هەمان سەرچاوە (۲۹ / ۲۰۰).

کارزانیکی ره شپیسته قسهی له گه‌لّ ابن جعفر دا کرد که له پیداوایسته کدا له گه‌لّ نه میری نیمانداران عه‌لیدا قسه بکا، نه ویش قسهی تیادا کرد و پیدای چل هه‌زاری بو نارد، ووتیانه: کارزانه که پاره‌کهی بو ناردۆته‌وه نه‌میش به‌و که‌سهی ووت: که له‌نیوانیدا بووه که نه‌هلی به‌یت چاکه نافرۆشن^(۱) له‌گیژانه‌وه‌یه‌کی تریشدا ئیمه له‌سه‌رچاکه‌کاری نرخ وهرناگرین.^(۲)

۱۰. له‌ماله‌که‌یدا خۆی و خه‌لکی هاوبه‌شن:

به‌معاویه‌ی کورپی عبدالله کورپی جعفر ووترا: چی به‌به‌خشنده‌یی عبدالله کورپی جعفر ده‌گات؟ نه‌ویش ووتی: خۆی و خه‌لکی له‌و ماله‌هیدا هاوبه‌ش بونه، هه‌رکه‌سی داوای بکردایه پئی ده‌به‌خشی، هه‌رکه‌سی دیاری بدابایه دیاری داوه‌ته‌وه که‌پئیوستی بوايه نه‌یده‌شارده‌وه‌و هه‌لّی نه‌ده‌گرت^(۳)

سه‌ردانی معاویه‌و عبدالله ده‌کرد، زۆر به‌پرزو سه‌خی شیای پێشه‌وايه‌تیکردنی بوو^(۴) په‌یوه‌ندی له‌گه‌لّ معاویه‌دا تایبه‌تی و به‌هیزبوو، ته‌نانه‌ت یه‌کیک له‌کوره‌کانی‌شی ناوناوه معاویه، له‌نه‌بانی کورپی ته‌غه‌لوپسه‌وه که ووتی: بۆمان باسکراوه که عبدالله کورپی جعفر چوه لای معاویه و هه‌موو سالیکی سه‌ردانیکی هه‌بووه و هه‌زار هه‌زار ده‌ره‌می پیداوه و پئیوستی خۆی لی وهرگرتوه.^(۵)

کتیبه‌کانی نه‌ده‌ب و میژوو ریوايه‌ت گه‌لیکیان له‌نیوان معاویه و ابن جعفر دا باسکردوه که‌ناسه‌لمین و زۆرن، له‌وانه نه‌وباسه‌ی که یه‌حیای کورپی سه‌عیدی کورپی دینار ریوايه‌تی کردوه: جاریک عبدالله کورپی جعفر شه‌ویک له‌کۆشکی (خضراء)^(۶) لای معاویه بوو له‌دیمه‌شق نامه‌یه‌کی له‌حوسینی کورپی عه‌لیه‌وه بو معاویه هات و معاویه‌ی خسته په‌ژاره‌وه و دای به‌زه‌ویدا و پاشان ووتی: کئ له‌کورپی ابن توراب لۆمه‌م نه‌کات، سویند

۱ - هه‌مان سه‌رچاره (۲۹/ ۱۸۶).

۲ - هه‌مان سه‌رچاره (۲۹/ ۱۸۷).

۳ - هه‌مان سه‌رچاره (۲۹/ ۱۹۸).

۴ - سیر أعلام النبلاء (۴/ ۴۵۸).

۵ - هه‌مان سه‌رچاره (۳/ ۴۵۹).

۶ - کۆشکی معاویه بوو له‌دیمه‌شق

به خوا بهوئ وهها و وههای پیّ ده کهم، عبدالله کوری جعفریش وهلامی دایه وه هستا رۆیشت و منیش له نیوانیاندا قۆخ بووم، سواری ئەسپه کهی بوو هەر ئه وه شه وه پوه و مه دینه که وه ته ری، معاویه ش به بیتا قه تی و په ژاره وه چوو به لای خیزانه کهی، که ^(۱) کچی (قرظت) بو، ووتی: ئەم شه و چۆن مامه لهی ابن جعفرم کرد چیم به نامۆز کهی ووت، له کاتی کدا ابن جعفر ئیمه ی خۆ شه وئ، ژنه که شی ووتی: سویند به خوا ناشیرین ترین کارت ئەنجام داوه، شه و بیزار بوو هەر باسی کرده وه که ی خۆی ده کردو بیری لیّ ده کرده وه تابه یانی نه خه و ت، ئینجا هه ستا ده ستنویژی شوژد ووتی: سویند به خوا جگه له خۆم که س له جینگه که ی ووریای ناکاته وه، بۆلای رۆیشت و چوو به ژوره که ی سه یر ده کا نه ما وه له باره یه وه پرسی و پیّ ی ووترا: ئەوکات لای تو رۆیشت بو مه دینه که وه ته ری، ئەویش به شوینیدا ناردی و ووتی: پیّ ی بگن و بیگه پیننه وه گه ر رۆیشت بیتته وه مائی خۆشیه وه، ئەوانیش پیّ ی گه یشتن و گه راندیان وه، معاویه ش به رامبه ر ئەوشه وه وتی هه رشتی تو له پینگه بینوته و مولکی منه پیشکه شی تو ی ئە که م، ووترا وه ووشتر مه پینکی زۆری مو عاوویه ی بینوو هه موی پیداو ه و ئەویش هیچی له دلدا نه ما وه.

ئەم باسه به راست نازانی، چونکه ئیسناده که ی لاوازه و (منقط) ه، چونکه یه حیای کوری سه عیدی کوری دینار ئە السعدی، شیخی واقیدی بوو نه زانرا وه (مجهول) ه، ^(۲) ئەم شوینه واره ش بو نمونه یه، کتیبه کانی میژوو ئە ده ب تو مارکرا و گه لیکی شیعی نیوان معاویه و عبدالله کوری جعفر ئە گپرنه وه، له وانه: له یونسی کوری مه یسه ری کوری حوله بس ده لی: به معاویه گه یشتوو ه که عبدالله کوری جعفر تووشی لاوازی هاتوو ه و ئەویش دووبه یته شیعی بو عبدالله نویسه:

لمال المرء يصلحه فيغني مفاقر أعفّ من القنوع
يسد به نوائب تعتریه من الأيام كالنهر الشروع

ئەویش نامه ی بو ده نوسی که زیاده ره و نه بی و له گه شتکردن پینگی ری ده کات و له وه دا عه بیی لیّ ئەگری عبدالله کوری جعفر وه لامی دا وه ته وه:

۱ - فاخته ی کچی قرظنتی کوری عه صری کوری نه و فه لی کوری عه بدوله ناف بووه.

۲ - هه مان سه رچا وه (۱۹/۲).

سلى الطارق المعتر يا أم خالد إذا ما أتاني بين ناري ومَجْزري
 أبسط و جهي أنه أول القـرى وأبذك معروفني بهم دون مُنكري
 وقد أشتري عرضي بمالي وما عسى أخوك إذا ماضيع العرض يشتري
 يؤدي إلى الليل إتيان ماجـدٍ كريم و مالي سارح مال مقتر

معاويهش بهو نوسراوهى سهرى سورده ميئنئ شهوه چل ههزار دينارى يارمهتى بو
 ده نيئرئ بو دانه وهى قهرزه كانيدا. (۱)

- جعفر و بيستنى گؤرانى:

زؤر له كتيبـه كانى ميژوو شهدهب بيستنى گؤرانى و سه رقالبونى به جاريه كانه وه
 دهدهنه پال عبدالله كورى جعفر، نهو باسانهش راست و سه لماونين، بهلكو گيترانه وه گه ليكي
 لاوازن، ابن عساكير ريوايه تيكي ديريئى له كؤمه لي له گه وره كانى قوره يشى خهلكى
 مهدينه گيترانه وه كه ووتويانه و تيايدا باسى چيرؤكى عماره ي گؤرانى بيئزيان كردوه كه
 زؤر شهيداي بووه (۲)

ابن كه سيريش چيرؤكه كه ي به (صيغه) ي و تراوه (قيل) باس كر دووه. (۳)

أبو عمر بن عبد البر ده لي: ... نه و تريت بيستنى گؤرانى به لاوه ئاسايى بووه (۴)،
 زه هه بى له باسه كه يدا هيچ سه نه ديكي باس نه كر دووه كه پشتى بي بيه سترت، (۵) كؤمه له
 قسه يه كى بي جه له وه لغاوه و هه نديكي هه ر له بنچينه دا گومانى تيدايه و ناكريت
 ملكه چى بم به وهى عبدالله كورى جعفر گوييستي گؤرانى جاريه كان بويتت و چيرؤكى
 خوشه ويستى هه بو بي وه كو ريوايه ته كان وايداده نين.

مردنى عبدالله كورى جعفر:

-
- ۱ - تاريخ دمشق (۲۹ / ۲۰۰).
 - ۲ - هه مان سه رجاوه (۲۹ / ۱۹۵).
 - ۳ - البداية والنهاية (۱۲ / ۳۰۱).
 - ۴ - الاستيعاب (۳ / ۸۸۱).
 - ۵ - سير اعلام النبلاء (۳ / ۴۶۲).

عبدالله كورې جعفر سالی ههشتای كۆچی وهفاتی كړدووه كه سالی لافاوه پاملراوه كه بوو، كه له مه ككه دا پویداوه، بویه ناو تراوه پاملره، چونكه به هه رشتی گه یشتبې پاملیوه و هه جاجی نیو مه ككه و شتره كانی هه لگرتووه، پیاوان و ژنانیش كه سی نه بووه رزگاریان بكات و ناو گه یشتوته ((حجون)) كه چیا به كه له سه رووی مه كه و زور كه سی نوقوم كړدووه، ووتراوه بهرز بۆته وه خهريك بووه كه عبه داپېوشی.^(۱)

ووتراویشه سالی ههشتا و چوار یان ههشتا و پینج بووه ته مه نی ههشتا سال بووه، ابن عبدالبر سالی مردنی له ۸۰ی كۆچی به راست زانیوه و (أبان بن عثمان) نویژی له سه كړدووه كه نهو كاته نه میری مه دینه بووه^(۲) له سه رده می عبدملك كورې مه رواندا و دووبه یته شعریش له سه ر گوره كه ی دانراوه كه تیا دا هاتووه.

مقیم إلى ان یبعث الله خلقه	لقاؤك لا یرجى وأنت قریبٌ
تزید بلی فی كل یوم ولیلة	وتُنسى كما تُبلى وأنت حبيبٌ ^(۳)

۱- البداية والنهاية (۱۲/ ۲۹۶).

۲- الإستیعاب (۳/ ۸۸۱).

۳- (۲۹/ ۱۹۵).

جیّ باسی چوارہم

ناشته‌وایی حسہ‌نی کوری علی لہ گہلا معاویہ‌دا (ﷺ):

بہ‌یعہ‌تیکئی گشتی بہ‌حسن درا (ﷺ) و ئەمیرہ‌کانی باوکی و گشت ئەو خەلکەش بە‌یعہ‌تیاں پێدا کہ بە‌یعہ‌تیاں بە‌علی (ﷺ) دابوو، وەکو خەلیفە دەسەلاتی گرتە دەست و کارەکانی رێکخست و ئەمیرەکان و سەربازەکانی بە‌رپۆہ برد، بە‌خشینی دابە سەربازەکان وە بە‌وہش پەزنامەندی بە‌دەست خست^(۱) لہ توانای داہەبوو جەنگیکئی سەخت دژبە مەعاویہ بە‌ریابکات و کەسیہ‌تیہ بلیمەتە کەشی لە‌پوری سیاسی و سەربازی و ئەخلاقی و ناینیشەوہ لە‌پالّ ھۆکار گەلینکی تردا ھۆکاری یامەتیدەری بە‌ریاککردنی جەنگیکئی بوو دژبە مەعاویہ، وەکو قەسیسی کوری سعدي کوری عوبادە و حاتەمی کوری عەدی طائی و ئەوسەرکردە موسلمانە‌ی تریش کہ توانایەکی سەرکردایەتی زۆریان ھەبوو، یەکخستنی ئومەت و ئارەزوو کردن بۆ لای خواو بە‌کەم گرتنی دەسەلاتی دونیا و پارستنی خوینی موسلمانان ئەو ھۆکارانە‌ی تر کہ دواتر بە‌دریژی باسی لێوہ دەکەین حسن حەزی بە‌ناشتی دەکرد.

بێگومان حسہ‌نی کوری علی سەرکردایەتی ئەو پەرۆژە چاکسازییە‌ی کرد کہ یەکخستنی ئومەتی خستەوہ جەلوی ھەلۆیستە کەش لە‌پالّ خووی و پشتیوانە‌کاندا بوو، بە‌سەربازییە کە‌ی بە‌ھیزبوو، ھەروەکو لە‌ ریوایەتە کە‌ی بوخاریدا ھاتووہ و عەمری کوری عاصیش ئەوہی دەربریوہ کہ دە‌لێ: من ریزگەلینکی سەربازان وا ئەبینم ھەموو تیایدا لە‌ نیو بچن^(۲)، حسہ‌نی کوری علی ووتی: ئیسک و پروسکی عەرەم لە‌دەستدا بووہ جەنگی ئەو کەسەیان بکردایە جەنگم بکات و ناشتەوایی ئەو کەسەیان دە‌کرد ناشتەوایم بکردایە^(۳)، گەر بە‌رە‌ی حسن بە‌ھیز نە‌بویە ئەوہ مەعاویہ (ﷺ) بە‌ووتویژو رێکەوتنە لە‌سەر مەرج و دەستەبەریە‌کان نا چارنە دەبوو، بە‌لام زانینی لاوازی بە‌رە‌ی حسن و

۱ - تاریخ العراق في ظل حكم الأموي، لا ۶۷، مقاتل الطالبين، لا ۵۵.

۲ - البخاري، كتاب، الصلح ۲۷۰۴.

۳ - المستدرک (۳/ ۱۷۰). صحيح علی شرط الشيخين.

لیکبونهوهی هیژه کهی و چونه کوفه وه بی ئەوهی خۆی بو و توژی ریکهوتنی کهسیان له مەرج و داواکاریه کانی دهسته بهرداری بکات و بالادهستی معاویهش له سهه حسن بههۆی ئەمیره کانهوه ئایا حسن له بهر ئەو هۆکاره ناشته وایی له گهڵ معاویه کرد؟^(۱) ابن تیمیه له مناهج السنه دا ده لئ: حسن به وانهی له گه لیدا بووه توانیویهتی جهنگ له گهڵ معاویه بکات، گه رچی که متربی له و که سانهی جهنگی دژه کانیان ده کرد له پال معاویه دابوون، به لام حسن خوهره و شتیکی گه وره کردیه هۆی نه هیشتنی په رته وازهیی و یه که خستنی موسلمانان^(۲) به راستی ناشته وایی حسن له گهڵ معاویه دا (ﷺ) به یه کهی له روداووه گه وره کانی میژووی ئومه تی ئیسلامی ده ژمیژدری، له ره خساندنی ئەو روداووه بو ئەو پاییه چه ند هۆکاریک یارمه تیده ره بوون، له وانه:

(۱) به وهی نیشانه یه که بووه له نیشانه کانی پیغه مبه ریه تی.

(۲) به ره مه می ئەو ناشته واییه پاراستنی خوینی موسلمانان و یه که خستنیان بوو له سهه یه که پی شه و داوی سالانیکی ژۆر له په رته وازه یی.

(۳) حسن (ﷺ) یه که م خه لیفه بوو به ویستی خۆی و به هیچ گوشاریک له پینگه ی هیژه وه نه که لاوازی و له پیناو موسلماناندا له په له ی خۆی دهستی هه لگرت.

حسن (ﷺ) کۆتا خه لیفه ی قۆناغی پیغه مبه ریه تی بوو، به و هۆکاره و ئەوانه ی تریش کتیبه کانی عه قیده و سونه و میژوو و ئەده ب و سه رچاوه کانی تر په ره له باسی ناشته وایی حسن له گهڵ معاویه دا (ﷺ)، خوینه ری ئەو سه رچاوانه و له وهش (تاریخ طبری) ئەوه تیینی ژۆریک گپرانه وه و دژکاری ئەبینی چه ند تیکه لئیکی کراوه و روداوکان له یه که ئەچن، هۆکاری ئەوانه ش: ریکه خستنی زه مه نی روداووه کان چاونه کراوه، سه رباری ئەوه ی ماوه ی په وتی روداووه کان بو تیکه یشتنی روداووه که ژۆر گرنگه^(۳) برای به ریزیش دکتۆر خالد الغیث هه ولئیکی ژۆری داوه له توژی نه وه ی ئەو سه رچاوانه و ده رکردنی گپرانه وه ی

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، بطاينة (٦٠، ٦١).

۲ - منهاج السنة (٤/ ٥٣٦)، دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦١.

۳ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ١٢٥.

له خەلکی زیاتر بە موژدە و هاوێتییەیی پیغەمبەر شارەزاتر بوو، زانا و دانایانە گەورەیی پادەگرت، لە دوای کوژرانی عثمان ئاماژەیی کردە علی کوپیی ئەبو تالیبی باوکی بەو هی لە خەلکی دوور بکەوێتەوێ تاکیشەیی نیو عەرەب نەمیئیی وپیی ی ووت گەر لە کونی بزە مژە کەش بی دەرت ئەهینن و بەیعدەت پی دەدەن گەر خۆتیشیان پشانە دەیی، کاتیکیش علی وویستی جەنگی خەلکی شام بکات و خۆی ئامادە دەکرد و لەمەدینە دەرچو تاوێ کو بچەنگی، حەسەنی کوپیی علی (ﷺ) هاتە لای و ووتی: باوکی گیان لەم کارە دەست هەلبگرە، چونکە خویئیی موسلمانانی تیدا دەرژیی و جیاوازیان دەکەوێتە نیوانەوێ^(١)، بەلام علی وازی نەهینا لەو هی حسن ئاماژەیی پیکرد و خەلکی بەجی نەهیشت و لەو ئاشوبەیدا تا فرمان بەچاکە نەکا و پڕیگری لەخراپە نەکات و شوینی خۆی و ماف بو خاوەن ماف نەگرتییتەوێ بو خاوەنەکەیی، علی لەو بو چوئیدا پیکابووی، بەراستی موعجیزەیی پیغەمبەر دەرکەوت و بەپەرەرودە کردنی حەسەنی کوپیی علی لەسەر پەرودەییەکی ئیسلامی رەبانیش بەلوتکەیی خۆی گەیشت، بەو هی ئەم حەسەنە پیشەوایەکی گەورەییو، گەورەنیە بەهۆی زۆرداری و خویئیری و بەفیروانی سەرودت و پیرۆزیەکان، بەلکو پیشەواو گەورەیی لەپاراستنی خویئیی موسلمانان و نەهیشتنی رق و کینەکان، گەیشتە لوتکەیی پیشەوایەتی، ئەوگەورەیی و پیشەوا یەتییەیی کە ئەو کەسەیی لە بەدەست گرتیدا بیر لە هیژ دەکاتەوێ پی ی ناگات.

حسن لەگەڵ معاویەدا ئاشت بوویەوێ لە کاتیکیدا هەزاران کەسی لەدەوردا بوو لەوانەیی شمشیریان لەنیو دەستدا بوو، بەلام زۆر زۆریشیان دلۆزۆو بەئەمەک بوون، حسن نەویست لەپینا و خۆیدا دلۆپینک خویئ بریژی و سەرۆکایەتی کردنی ئەو قومار بازییەیی کە خویئ وویرانە و سەر شوێکاری و جینیو فروشی لەگەڵدایە، خاوەنەکەشی دەگاتە تورپیی خوا و نەفرەتی میژوو، تەنانەت بو سوربوون لەسەر گەورەیی و دەسەلات و هەلپەدان لەدوونیا شەپۆلی خویئیی مرۆفایەتی بەدریژیایی سەر دەمەکان رژیئراوێ!!!^(٢) بەراستی حسن زاهید بوو لەدوونیا و پادشایی و سەرۆکاتیەتیدا، گەر بیویستایە سال گەلیک جەنگ بلیسەیی

١ - البداية والنهاية (٧/ ٢٢٩ - ٢٣٠) نقلًا عن مرتضى اللنوي، لا ١٩٨.

٢ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ٩٤.

دهدا، به لآم ئەو چاوه پێی پۆژی ئاخیرهتی ده کرد و پاراستنی خوینی ئومهتی محمد (ﷺ) به لآوه مبهست بوو، حهسهنی به سریش ده لئ: کاتیک حسن بۆ خووی نهیهیشت دلۆپیک خوین بریژی (۱) به ئاشکرا رایگه یاندا شانازی ده کرد که ئامۆژگاری پێغه مبهرو رهوتی پهروه ده بی خوایی جی به جی کردوه، (۲) خوی گهوره به حسن ئاشته وایی خسته نیوان خه لکی عیراق و گشت ئومه ته وه، پێغه مبهرو (ﷺ) چاکخوازی کردوه به یه کیتک له گه وه به یه کانی حسن، له گه لآ ئەوهش که حسن وازی له خیلافهت هینا و دایه معاویه، گهر جهنگ فرمان پینکرا و بوایه به بی وازهینان له خیلافهت و ئاشته وایی کردنی معاویه، ئەوه پێغه مبهرو (ﷺ) مه دحی نه ده کرد له دهست هه لگرتن له ده سه لات و خیلافهت و شیاوتر واز لی نه هینیت، به لکو زانیویهتی ئەوهی حسن کردویهتی ئەو کاریه که خوا و پێغه مبهره کهی حهزی پێ ده کات نه ک کوشتار. (۳)

قوناغی دووهم:

مه رجی ئەو به یعه ته ی که حسن (ﷺ) داینا وه کو بنه مایه ک تا به یعه تی خه لکی قبولبکات، ئەو مه رج بوو که ده قی گرتبوو له سه ره ئەوهی ئاشته وایی هه رکه سی بکه ن که داوای ئاشته وایی ده کات و دژایه تی ئەو که سه بکه ن که ئەو دوژمنایه تی ده کات. (۴) مه یونی کوری مه هرا نه وه ده لئ: حه سه نی کوری علی دوای علی به دوو به یعه ت به یعه تی له خه لکی عیراقی وه رگرتوه: له سه ره ئەمیری کردن و به یعه تی وه رگرتوه له وهی چوومه هه ر پیکه و تنیکه وه له گه لدا بن و رازیبین به هه رشتی ئەو پێی رازیبی (۵) له رپوایه تی کی تریش هاتوه خالیدی کوری (مصرب) وه ده لئ: گویم لی بوو حه سه نی کوری علی ده یووت: سویند به خوا به یعه تی ان لی وه رناگرم تا قسه یه کم هیه قبولی نه کهن، ووتیان چ

۱ - دلائل النبوة للبيهقي (۴/۴۴۳) الدوحة النبوية الشريفة، لا ۹۵.

۲ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۹۵.

۳ - الفتاوى (۲۸/۳۰۰).

۴ - مرويات خلافة معاوية فر تاريخ الطبري، لا ۱۵۶.

۵ - الطبقات، تحقيق السلمي (۱/۳۱۷، ۳۱۶). إسناده حسن.

قسهیهك؟ ووتی: ناشته‌وایی له‌گه‌لّ ئه‌وكه‌سه‌ی ناشته‌وایی له‌گه‌لدا ئه‌كهم و جه‌نگی ئه‌وكه‌سه‌ بكه‌ن كه جه‌نگی له‌گه‌لدا ده‌كهم.^(۱)

له‌ وریوایه‌ ئه‌وه‌ وهرده‌گێریّ كه‌ حسن(ﷺ) له‌ به‌خه‌لیفه‌ بوونی وویستی ناشته‌وایی هه‌بووه‌، ئه‌وه‌ش به‌جیّ هینانی ئاماژه‌كه‌ی پیغه‌مبهره‌(ﷺ)،^(۲) حسن(ﷺ) به‌مه‌رجیّ به‌یعه‌تی عیراقیه‌كانی قه‌بولكرد به‌وه‌ی ناشتی و بواری گفتوگۆ و كار له‌سه‌ر كردن هه‌یه‌ ته‌نها ویستی ناشتی تیایدا نیه‌ به‌سه‌ر جه‌نگه‌وه‌ ئه‌وه‌ هه‌ردووکی پێكه‌وه‌ كۆكردۆته‌وه‌، گه‌رچی داوای ناشتی كر دووه‌، ئه‌وه‌ش به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ هه‌لكه‌وتوویه‌ و جوان سه‌ركرده‌یی ئه‌وه‌بووه‌ و له‌كاروباره‌كان شاره‌زا بووه‌، هه‌روه‌ها حسن(ﷺ) بۆ خیلافه‌ت چووته‌ پێشه‌وه‌ له‌به‌رئه‌وه‌ی له‌خیلافه‌تدا به‌رژه‌وه‌ندی ئیسلام و موسلمانانی تیدا بووه‌.

قوناغی سییه‌م:

پروودانی هه‌ولتی سه‌ره‌تایی تیرۆركردنی حسن(ﷺ) داوی ئه‌وه‌ی نیه‌تی ناشته‌وایی له‌گه‌لّ معاویه‌ دا(ﷺ) ده‌ركه‌وت، ئه‌م هه‌ولته‌ش له‌وه‌یه‌ داوی كه‌مێك له‌به‌خه‌لیفه‌ بوونیدا بیّت، ئه‌وه‌ هه‌ولانه‌ بوو كه‌ پریوایه‌ته‌كانی خواره‌وه‌ ئاماژه‌ی بۆ ده‌كهن: ئه‌وه‌ پریوایه‌ته‌ی ابن‌سعد له‌ (طبقات) ه‌ كه‌یداو له‌ریگه‌ی ئه‌وه‌ جه‌میله‌ وه‌ ته‌خریجی كردوه‌^(۳) كاتێك هه‌سه‌نی كورپی(ﷺ) له‌سه‌ر به‌ندی كوژرانی عه‌لیدا كرایه‌ خه‌لیفه‌ له‌ نوێژدا بوو پیاویك هاته‌ سه‌ری و به‌خه‌نجهر لییدا (حصین بن عبدالرحسن السلمي) وای داناوه‌ كه‌ ئه‌وه‌ كه‌سه‌ی پێی گه‌یشتووه‌ به‌ خه‌نجهر لیی داوه‌ پیاویکی نه‌وه‌ی ئه‌سه‌د بووه‌ هه‌سه‌نیش له‌سوجه‌دابه‌وه‌، (حصین) ده‌لێ: حسن پیاوه‌كه‌ی نه‌بینوه‌ و تراو كه‌لێدانه‌كه‌ به‌رسمتی كه‌وتووه‌ و چهند مانگیك به‌هۆیه‌وه‌ نه‌خۆش كه‌وتووه‌ و پاشان باش بووه‌، ئینجا چۆته‌ سه‌رمینه‌به‌ر و دانیشتیووه‌ ده‌لێ: ئه‌ی خه‌لكی عیراق له‌به‌رامبه‌رماندا له‌ خوا بترسن ئیمه‌ میوان و ئه‌میری یوه‌ین و ئال و به‌یتین ئه‌وانه‌ی خوا له‌باره‌یان هه‌وه‌ ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ

۱ - هتمان سترضاوة(۱/۳۸۷، ۳۸۶). إسناده صحيح.

۲ - مرویات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ۱۱۱.

۳ - مسيرة بن يعقوب، أبو جملة الطهري الكوفي ذكره ابن حبان في ثقافته(۵/ ۴۲۷).

اللَّهُ لِيُدْهِبَ عَنْكُمْ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً ﴿[الأحزاب: ٣٣]، بهره‌وام شه‌وی ده‌وته‌وه: تا گریانی ده‌رکه‌وهت^(١).

قَوْنَاغِي چواره‌م:

ده‌رچونی حسن(ﷺ) به‌سوپای عیراقه‌وه له‌کوفه‌وه بۆ مه‌دانین و ناردنی هیزی لیدانی سوپاکه‌ی (الشرطة الخمیس) به‌سه‌رکردایه‌تی قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده^(٢) بۆ مه‌سکه‌ن.

ابن سعد له (طبقات) ه‌که‌یدا ناماژه‌ی کردۆته شه‌و ریواته‌ی له‌ریگه‌ی (الشعبی) یه‌وه (تخرجی) ی کردووه ده‌لئی: خه‌لکی عیراق دوا‌ی علی کورپی شه‌بو تالیب به‌یعه‌تیان دابه‌حه‌سه‌نی کورپی علی و پاشان به‌حه‌سه‌نیان وت: برۆ گیان شه‌وانه‌ی له‌خواو پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی یاخی بوون و خراپه‌ی گه‌وره‌یان کرد و کاروباری خه‌لکیان به‌زۆر داگیرکردووه، نیمه‌ش نومیدمان هه‌یه خوا له‌ دژیاندا توانادارت بکات، بۆیه حسن سوپایه‌کی ناره‌ده‌ شام و قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده‌ش بوویه‌سه‌ر گه‌وره‌یان و دوانزه هه‌زار بوون و به‌(شرطة الخمیس) ناسراون.^(٣)

له‌ ریوایه‌ته‌که‌ی پیشودا ده‌رده‌که‌وه‌یت که‌ خه‌لکی عیراق بوون حه‌سه‌نیان پالدا بۆ ده‌رچون له‌ کوشتاری خه‌لکی شام بی شه‌وی حسن له‌وه‌هزی له‌وه‌ه‌چونه‌هه‌بی، شه‌وکاره‌ش ابن که‌سیر به‌ره‌حه‌مت بی ناماژه‌ی بۆ کردووه ده‌لئی: حسن نیه‌تی نه‌بووه یه‌که‌ که‌سیکیش بکوژی، به‌لام ناچاریان کردو کۆمه‌لئی بی وینه‌ کۆبونه‌ته‌وه و حه‌سه‌نی کورپی عه‌لیش فرمانی کردۆته قه‌یسی کورپی سعدی کورپی عوباده به‌سوپایه‌کی دوانزه هه‌زاریه‌وه ده‌ریچیت بۆ شام، کاتیک به‌مه‌دانین گه‌یشت له‌ویدا دابه‌زی، حسن ژیرییه‌کی گه‌وره‌ی ده‌رخست و به‌لگه‌ی ناسۆ فراوانی و به‌رچاو روونی بوو، سه‌ره‌تا ویستی ناشتی ده‌رخست له‌گه‌ل معاویه‌و نه‌یویست رووبه‌ررووی خه‌لکی عیراق بیته‌وه، ده‌سه‌لاته‌که‌ به‌ معاویه‌ بدات، بۆیه ویستی راستگویی خۆی بۆیان ده‌ربخات، سه‌لامه‌تی خۆی ده‌ربخات له‌

١ - الطبقات، تحقیق السلمي (١/٣٢٢).

٢ - الطبقات، تحقیق السلمي (١/٣٢١).

٣ - هه‌مان سه‌رچاوه (١/٣١٩، ٣٢١)، نیسنادی کیشه‌ی تیا‌دا نیه‌.

رؤیشتنی بۆ لای معاویه، ^(۱) ده‌رچوونی حسه‌نی کوری عه‌لیش له‌کوفه‌وه بۆ مه‌دائین وه‌ک دکتۆر خالید الغیث ته‌ئکیدێ له‌سه‌ر کردووه له‌ مانگی سه‌فه‌ری سالی دواتری بووه، واتا ۱۴۱.ك.^(۲)

قۆناغی پینجه‌م:

ده‌ورچوونی معاویه (رضی‌الله‌تعالیه‌عنیه) له‌شامه‌وه په‌وه عیراق دوا‌ی گه‌یشتنی حسن به‌سو‌پا‌که‌یه‌وه له‌کوفه‌وه بۆ مه‌دائین، ابن سعد له (طبقات) ه‌که‌یدا ده‌لی: معاویه له‌شام ده‌رچوو به‌مه‌به‌ستی گه‌یشتنه‌ حسن و تاله‌ دێ ی (جسر منیخ) لایدا ^(۳)، هه‌روه‌ها ده‌لی: له‌جیسه‌وه بۆ مه‌سکه‌ن که‌وته‌ ری له‌ماوه‌ی پینج رۆژدا، رۆژه شه‌شه‌م چه‌ مسکن ^(۴)، ده‌چوونی معاویه دره‌نگ بوو، شه‌وه‌ش به‌هۆی دره‌نگ بیستنی ده‌رچوونی حسن به‌سو‌پا‌که‌یه‌وه بوو، معاویه له‌ئه‌نجامی هه‌ولێ شه‌و تیرۆرکارییه‌ی که‌ له‌لایه‌ن برك بن عبدالله التیمی خه‌وارچه‌وه ربه‌په‌روی بویه‌وه سه‌خت برینداربوو، معاویه بۆ نوێژی به‌یانی ده‌رچوو ویسترا تیرۆر بکری، شه‌وه‌وله‌ بوو که‌ له‌به‌یانی هه‌مان رۆژدا بوو علی (رضی‌الله‌تعالیه‌عنیه) تیا‌دا تیرۆرکرا، که‌به‌یانی رۆژی جومعه‌ی هه‌قه‌ده‌ی مانگی په‌مه‌زانی سالی ۴۰ی کۆچی بوو، به‌پێ رپواته‌ سه‌حیحه‌کان، ^(۵) خه‌لالی‌ش ئاماژه‌به‌ سه‌ختی برینداربوونی معاویه ده‌کات و ده‌لی: ئیمه‌ له‌گه‌شته‌تیکدا له‌ته‌ک گه‌ل سعد بوین و دابه‌زیم له‌گه‌لی رۆیشتم سوپاسی خوام کرد و باسی گه‌وره‌ییم کرد و وتم: معاویه خراب لییدراوه و ابزاتم کوزراوه‌خه‌لکیش ^(۶) که‌سانی شورا و هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) شه‌ کوژن بۆ خوا تکات لیده‌که‌م گه‌ر کارنیکیان بگریته‌ ده‌ست یان ریزه‌کانیان په‌رته‌وازه‌بکه‌ی یان بۆ له‌نیو چون بانگیان بکه‌ی، شه‌ویش سوپاسی خوی کرد و پاشان ووتی: سویند به‌خوا ریزه‌کانیان په‌رته‌وازه‌ ناکه‌م و بۆ

۱ - العالم الإسلامي في العصر الأموي، د. عبد الشافي محمد، لا ۱۰۱.

۲ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ۱۳۰.

۳ - جسر منح دینه‌که له‌ دوورگه‌ی فورات، الطبقات السلمي (۱/ ۳۲۱).

۴ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۳۲۳).

۵ - البداية والنهاية (۱/ ۱۳۱).

۶ - مه‌به‌ست به‌ خه‌وارچه‌کانه.

کارئیکی له نۆیه ریش بانگیان ناکهم، به جێیان ناهێلم تا شمشیرێکم بۆ نه هیئن و بلین: ئەو سەعد ئەمە باوەردارە وازی لێ بێنە و ئەمەش بێباوەرە بیکۆرە^(۱)، لە کاتێکدا حسن لە مەدائین بوو، یەکیەک لە خەڵکی عێراق هاواری کرد قەیس کوژرا، لەوەدا پەشیوی لەسوپادا بلاو بوویەوه و سروشتی ناجیگری و بێ ئارامی بۆ خەڵکی عێراق گەپایەوه، دەستیان کردە ستمکاری و تالابردنی سوپای حسن و خواردن و کەل و پەلەکیان دزی و لە حەسیر و نەعلەکی پێشیدا رێقابەتیان کرد، لە حەسەنیان داو برینداریان کرد، لێرەوه شەوه روداویک روویدا کە بەلگەیه کی گەورە بوو، والی مەدائین سعدی کوپی مەسعودی سەقەفی بوو کە علی داینابوو، برازاکی هاتە لای کە موختاری کوپی أبو عبدی کوپی مەسعود بوو، ووتی: دەولە مەندی و گەورە بیت ئەوهی؟ وتی: چۆن؟ وتی: حسن بێهستەوه و بێدەیتە دەست معاویە، مامی پی ی ووت: نەفرەتی خوات لیبیت، کوپی کچی پیغەمبەری خوا (ﷺ) بێهستەوه، تۆخرایترین پیای^(۲)، حسن کاتی کاری دۆستەکانی بینی دلتیا بوو کە سودیان نیە و سەرکەوتن لە سەر دەستیان نایتەدی، لە سەرەتاشدا هەر ئەو باوەرەهی هەبوو^(۳)، ئەو کارە پالی پێوهنا کە هەنگاو گەلیکی فراوان بپری وزیاتر لەناشته وایی نزیک بپیتەوه.

قوناغی شەشەم:

گۆڕینهوهی نامە لەنیوان حسن و معاویە ناشتەوایش کەوتەنیوانیانەوه رەزای خویان لێ بیت، بوخاری (رەجمەتی خوی لێ بیت) لە صحیحە کەیدا ئەوساتە ناسکانەهی میژووی ئومەتی ئیسلامی تۆمارکردوو، کە هەردوو کۆمەڵ بەیهک گەشتون، کۆمەڵی خەڵکی شام و کۆمەڵی خەڵکی عێراق، ئەو رێوایەتی لە حەسەنی بەسریهوه رێوایەتکراوه دەلی: سویند بە خوا کە حەسەنی کوپی علی (ﷺ) بە کەتیبە گەلیک رۆوبەرۆوی معاویە بووهوه نمونەهی چیا بوون، عمروی کوپی عاصی ووتی: سویند بە خوا ئەم کۆمەڵانە هەموو دە کوژرین، معاویە پی ووت: سویند بە خوا هەردوولا باشتەین پیوانی تیدایە، ئەو عمرو،

۱ - السنة للخلال تحقيق د. الزهراني، لا ٤٧٤، ٤٧٥، إسناده صحيح.

۲ - تاريخ الطبري (١٥٩/٥) نقلًا عن العالم الإسلامي في العصر الأموي، لا ١٠١.

۳ - العالم الإسلامي في العصر الأموي لا: (١٠١).

گەر ئەم كۆمەل ئەو كۆمەل بكوژى و ئەو كۆمەل ئەم كۆمەل بكوژى، كى كاروبارى خەلكى بەرپۆه ببات، كى ئاگارى لەمال و ئاقرەتيان بىت، بۆيه دووپياوى قورەپىشى نەوہى عبدالشمس نارده لايان كه عبدالرحمن كورپى سەمره و عبدالله كورپى عامرى كورپى كرىز بوون و ووتى: بپۆنه لاي حسن ئەوانيش رۆيشتنەلاى و قسەيان لەگەل دا كردو حەسەنى كورپى على پى و ووتن: ئىمەى كورپانى عبدالمطلب لەم كارەدا زيانمان بەركەوت و ئومەتیش لەو خويندا تلابەوہ، ئەوانيش ووتيان: معاويه بەئىنى وەهاو وەهاى پىداوى، حەزەكات بتىنيت، ئەویش ووتى كى كەفالتى معاويه م بۆ دەكات^(۱)، ووتيان: ئىمە كەفالتى معاويهت بۆ دەكەين،^(۲) ئەویش صولحى لەگەل كرد، حەسەنى بەسريش دەلى: بىنگومان لە أبوبكرم بىست ئەبوت: پىغەمبەرى خوام (ﷺ) بىنى لەسەرمىمبەر و حەسەنى كورپى على لەگەلدا بوو جارى روى دەكرده خەلك و جارى روى دەكرده حسن و دەيفەرموو: ((ان ابني هذا سيد، ولعل الله يصلح به بين فئتين عظيمتين من المسلمين))، ((ئەم كورپەم سەيدە؛ خواى گەورە دەيكاتە هۆكار بۆ ناشتەوايى نىوان دووكۆمەلەى گەورەى موسلمانان)).^(۳)

إبن حجر (رحمه الله) له باره‌ی سوڤه‌كانى صولح ده‌لى:

۱. سوڤى ئەم چىرۆكه يەكئكه نىشانەيه كه له نىشانەكانى پىغەمبەرايه‌تى پىغەمبەر (ﷺ).

۲. جوامىرى حەسەنى كورپى على دەرەكەويت، كه لەبەر بى هىزى وازى لەدەسەلات نەهينا، بەلكو لەبەر پاداشتى لاي خوا وازى لەدەسەلات هينا، بۆ ئەوہى پاراستنى خويىنى موسلمانانى بۆ دەستەبەر بىت، بۆيه بەرژەوہندى ئايىن و بەرژەوہندى ئومەتى رەچاوكرد.

۱ - الفتح (۱۳ / ۷۰).

۲ - هەمان سەرچاوه.

۳ - البخارى، رقم: ۷۱۰۹.

۳. په ددانه‌وې خه‌واريج بووه نه‌وانه‌ی علی و هاوه‌له‌کانی و معاویه‌و هاوه‌له‌کانیان به‌بیاوهر په‌دزانی، به‌شایه‌تیدانی پیغه‌مبهر (ﷺ) بۆ هه‌ردوو کۆمه‌له‌که، به‌وه‌ی موسلمانان.

۴. گه‌وره‌یی و پیرۆزی چاکه‌کاری نیو خه‌لکی تیدایه، به‌تایبته‌ له‌ پاراستنی خوینی موسلمانان.

۵. به‌لگه‌ی دلسۆزی معاویه‌یه بۆ شه‌و خه‌لکانه‌ی له‌ ژیر ده‌ستی دان و قوه‌تی بیرکرنه‌وه‌یه‌تی له‌به‌رپه‌وه‌بردنی کارباری ده‌ولته‌ سه‌یرکردنی نه‌نجامه‌کانی.

۶. ده‌کریت که‌سی باش خیلافته‌ راپه‌رپینۆ، نه‌گه‌ر باشتیش هه‌بۆ، چونکه‌ حسن و معاویه‌ هه‌ردووکیان خیلافته‌ یان به‌رپه‌وه‌ برده‌، سعدی کورپی وه‌قاص و سعدی کورپی زه‌یدیش له‌ژیاندا بوون و له‌ به‌شدارانی به‌در بوون.

۷. ده‌کرۆ خه‌لیفه‌ خۆی ده‌ست له‌خیلافته‌ هه‌لبگرۆ، نه‌گه‌ر چاکه‌ی موسلمانانی تیا‌دا بینی و به‌رامبهر پاره‌ ده‌ست له‌په‌له‌ و وه‌زیفه‌ی ئایینی و دنیا‌ییه‌کان هه‌لبگرۆ و له‌وه‌دا پاره‌وه‌رگرۆ و بیه‌خشی، له‌ دوای هاتنه‌دی مه‌رجه‌کان به‌وه‌ی ده‌ست هه‌لگرتن باشترو له‌ پێشته‌، به‌و مه‌رجه‌ی له‌به‌رژه‌وه‌ندی گشتیدا بی^(۱)، هه‌روه‌ها ابن‌سعد له‌باره‌ی شه‌و ناشته‌واویه‌ دا رپه‌وايه‌تتیکی باسکردوه‌ که‌ له‌رپه‌وايه‌ته‌که‌ی بوخاری گرنگی که‌متر نیه‌ و به‌ته‌واوکه‌ری شه‌وه‌ی بوخاری داده‌نریت وله‌ عمروی کورپی دینار رپه‌وايه‌تکراوه^(۲) که‌معاویه‌ نه‌یزانی حسن له‌خه‌لکی زیاتر رقی له‌ په‌شپویه، بۆیه‌ کاتیک‌ علی کۆچی دوایی کرد، نوینه‌ری ناره‌ لای حسن و به‌نه‌پینۆ نیوان خۆی و هه‌سه‌نی باشکرد و معاویه‌ به‌لینۆ به‌حسن دا که‌له‌دوای خۆی حسن بکات، خه‌لیفه‌ گه‌ر هاتوو حسن له‌دوینادا مابۆ^(۳)، عبدالله کورپی جعفر ده‌لۆ: لای حسن دانیشته‌بووم وویستم هه‌ستم، نه‌ویش به‌رگه‌که‌ی پاکیشام ووتی: من بۆچونیکم بۆ دروست بووه‌ هه‌زه‌که‌م له‌گه‌لماندا بیت، ووتم: شه‌و بۆچونه‌ چیه‌؟ ووتی: گه‌یشته‌ووم به‌و برپاره‌ی بگه‌رپه‌مه‌وه‌ مه‌دینه‌ و له‌ویدا نیشته‌جۆ بېم و

۱- فتح الباری (۱۳/ ۷۱، ۷۲).

۲- عمر بن دینار المکی الجمعی مولاهم، ثقة ثبت، من الطبقة الرابعة مات ۱۲۶ هـ اخرج له السنة التقريب، لا: ۴۲۱.

۳- واتادوای خۆی بۆ خه‌لیفه‌ بپالۆری کاتیکیش ته‌ماشای مه‌رجه‌کانی ناشته‌وایی نه‌که‌ین به‌ پشتوانی خوا پونه‌بیتته‌ وه‌کو نه‌وباره‌ی سه‌قامیگیر بوو شه‌وه‌ به‌ خه‌لیفه‌ دوای معاویه‌ به‌ راپۆزی نیو موسلمانانه‌

بۆ معاویە دەست لە خیلافەت ھەلبەگرم، چونکە لەو بوو بە شیعوی درێژی کیشاو خوین
 ریزراو پەییوھندی و خزمایەتی پچرا، عبدالله کوری جعفر ووتی: خوا لە بەرامبەر ئومەتی
 محمد پاداشتت بداتەو، منیش ھاوڕام لە گەلت لەو بۆچونەت، بۆیە حسن ووتی: حسینم
 بۆ بانگ بکن، ناردی بە شوین حسین و ھینایان، ووتی: براکەم من بە بریاریک گەیشتووم
 ھەژنە کەم ھاو بۆچوونم بی، وتی: چیه؟ ئەو ھی کە عبدالله کوری جعفر ووت حسین ووت،
 حسین ووتی: ئەتپارێزم بە خوا گەر علی لە گۆرە کەیدا بە درۆ بھەیتەو و معاویە بە راست
 دابنێی، حسن وتی سویند بە خوا ھەر کاریک من ویستبم تۆ سەر پێچیت کردووم بۆ لای
 غەیری خۆم، سویند بە خوا دە مویست بتخەمە خانویە ک و دەرگات لە سەر داخەم ئیشی
 خۆم تەواو دە کەم، کە حسین تورەیی ھەسەنی بینی، ووتی: تۆ کۆرە گەورە ھی علی و جی
 نشینی ئەوی، ئیمەش فرامان پێ کر اوھ شوین کەوتە بین، ئەو ھی ئەتەو ئ بیکە (۱)
 لە ڕیوایەتە کانی بوخاری و ابن سعد تیبینی دە کر ئ ھاو دە ننگن لە سەر ئەو ھی معاویە (رضی اللہ عنہ)
 خواو ھی دە سپیشخەر بوو لە پەییوھە ندیکردن بە حسن (رضی اللہ عنہ) و ئاشتە واویی خستە بەردەمی (۲).

کۆ دەستپیشخەر بوو بۆ ناشتی حسن یان معاویە؟

لێرەدا خوینەر دە پرسێ: کۆ دەستپیشخەری کردوو بۆ ناشتی، ئایە حسن بوو (رضی اللہ عنہ)
 کە فەر موودە ی پیغە مبەری خوا (رضی اللہ عنہ) لە بارەییوھە ھاتوو، کە خەریک بو لە ھەو ئی
 سەر تادا بەو ئی مەرە جی بە یعەت وەر گرتنە کە ی خستە سەر خە لکی خەریک بوو تیرۆر
 بکری کە لەو مەر جە شدا ویستی ئاشتە واویی معاویە ی ھەبوو، یان معاویە
 (رضی اللہ عنہ) دەستپیشخەری کردوو؟ وە لاما کەش ئەو یە: ویستی ئاشتە واویی لە ھەردوولا دا
 ھەبوو، حسن (رضی اللہ عنہ) بۆ ئەو ئاشتیە تیکۆشاو و لە ساتە کانی یە کە می بە یعەت وەر گرتندا
 پلانی بۆ دارشتوو و پاشان معاویە ھاتوو دەستپیشخەری کە ی ھەسەنی تەواو کردوو،
 بۆیە کاری بارسەنگی ھەو ئی سەر کەوتنیش بۆ ھەسەنە.

۱ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۳۳۱، ۳۳۰).

۲ - مرویات خلافة معاویة فی تاریخ الطبری، ۱۳۸۶.

و عبدالله كورپی (فضل البطائي) يش ئاسنه كهی له دهست كرده وه و (طبیات ابن عمارة التمیمی) يش^(۱) لوتی گرت و به شمشیر دای به نیو چهوانی تامرد، حهسه نیش هیئرا مه داینه وه.... پاشانیش سعدی كورپی مه سعود پزیشکی بو حسن هیئا و چاودیری نه کرد تا چاك بووه هی وه بر دیه (أبيض المدائن)^(۲)، له و وتاره ی حسن ئه وه ده خریته روو، به لای (بلاذری و نه بی حنیفه) ی دهینه وه ریبه پیش ناشته واوی معاویه و حسن هاتووه، به لام ئه وه ی ریوایه ته كه ی بوخاری هاتووه له وه سفی سوپا كه ی حسن، ئه وه درده كه ویته كه سوپای حسن به هیژ بووه و سوپای عیراق له باشتین باری مادی و مه عنه وه یدا بو سوپای عیراق به رامبر به سوپای شام وه ستابی، ئه وه ی له واقیعه وه نزیك بی ئه وه یه وتاری حسن له سهربازگه كه ی خو ی دوا ی به یه كه گیشتنی هه ردوو سوپای عیراق و شام بووه و دوا ی روودانی ناشتی نیوان حسن و معاویه^(۳) ئه مهش سهرباری ئه وه ی وتاره كه ی حسن ده روزه و ده ستپك بوو بو هه ولدانه ی شوینكه وتوانی به وه ی ناشته وایی نیوان خو ی و معاویه هاتوته دی، ئه م گپانه وه یه ی خواره وهش رونی ده كاته وه: ابن سعد له ریگه ی ره یاحی كورپی حارسه وه ته خریچی كرده وه^(۴)، كه حهسه نی كورپی علی دوا ی وه فاتی علی (رضی الله عنه) هه ستا و سوپاسی خوا ی كرده و پاشان فه رمووی: به پراستی هه موو ئه وه ی دیت نزیكه، فرمانی خواش دیته دی گه رچی خه لكیش حهزی پینه كهن، سویند به خوا حهزم نه كرده وه هیچ کاریکی ئومه تی محمد بگرمه ده ست كه تیایدا دلژیك خوین بریژریته، بیگومان ده زانم چند زیانم لیده دات، بویه گو بیستی گه و ره تان بن^(۵) ئه وتریته كه: ئه م ریوایه ته له كوفه دا و وتراوه نه كه له مه دایندا، وه لامی ئه وهش ئه وه یه: كه ئه حمه دی كورپی حه نبل هه مان ئه م ریوایه ته ی له ریگه ی ره یاحی كورپی حارسه وه به ئینسادیکی پراست تخریج كرده وه^(۶) تیایدا هاتووه: كه خه لكی له مه دایندا له لای حهسه نی كورپی علی

۱ - (طبیات ابن عمارة) له عملی گپاویته وه و له تابعیه كانی كوفه بووه، ئه م بژچونهش.

۲ - به كۆشکی سپی نه ناسرا و نه كه وته سه ركه ناری پۆژه لانی رویاری ده جله وه، الروض المعطار، ۹۷.

۳ - أنساب الأشراف للبلاذري مخطوطة نقلًا عن مرويات خلافة معاوية، ۱۴۲.

۴ - مرويات خلافة معاوية (رضی الله عنه)، ۱۴۲.

۵ - رباح بن الحارث النخعي ثقة، التقريب، لا: ۲۱۱.

۶ - الطبقات، تحقيق السلمي (۱/۳۱۷).

کۆبونه وه ^(۱)... پاشان پاشماوهی ریوایه ته که ی ابن سعدی باسکردووه، گهر چی وتراوه
 نه ووتاره ی له مه داتین داوه ^(۲)، به لآم به راستی دوا ی ناشته وایی حسن له گه لّ معاویه نه م
 وتاره دراوه، ههروه ها ابن سعد له پریگه ی هیلالی کور ی خه بابسه وه ^(۳) تخریج کراوه ده لّی:
 نه ی خه لکی عیراق ئیوه له سی شتدا منتان سه رسورما وکرد: کوشتنی باو کم، بریندار کردنم
 و تالان کردنم، یان ووتی: عه با که تان له شان داکه ندنم، ئیوه ش به یعه تان پیدام ناشته وایی
 هه رکه س بکه ن که ناشته وایی له گه لّ بکه م و جهنگی هه رکه س بکه ن جهنگی له گه لّ بکه م،
 منیش به یعه تم به معاویه دا، بۆنه وه ی ئیوه ش گو ییست و گو یزایه لّی بن، پاشان دابه زی و
 چووه کۆشکه وه. ^(۴)

۱. هه لویستی (شرطه الخمیس) له ناشتیدا:

سه باره ت به هه لویستی (شرطه الخمیس) له و ناشتیه دا - پێشهنگی سو پای عیراق بوون
 بۆ مه سه کن. نه وه حا کم له (أبی العریف) وه ^(۵) تخریجی کرد وه ده لّی: له پێشه وه ی سه سه نی
 کور ی عه لیدا بووین، به دو وانزه هه زاره وه، شمشی ره کا نمان له تیژیدا بۆ کوشتنی خه لکی شام
 دلۆبه خو یینی لّی ده تکا و أبو العمرطه گه وره مان بوو. ^(۶)

کاتی که ناشته وایی سه سه نی کور ی علی له گه لّ معاویه مان پێگه یشت وه که نه وه وابوو
 له توره بییدا پشتمان شکابی، کاتی که ی سه سه نی کور ی علی ها ته کوفه، پیاوی له ئیمه که
 نه با عامر سو فیان بن الیللی پی نه و ترا ^(۷) هه ستا و ووتی: السلام علیک نه ی سه ر
 شو رکه ری ئیمان داران، سه سه نیش پی ووت نه ی باو کی عامر وا مه لّی، ئیمان دارانم
 سه ره شو رنه کردو وه، به لکو هه زم نه کرد له دا واکردنی پا دشته یه تیدا بیان کو ژم ^(۸) وه ها

۱ - فضائل الصحابة (۲/ ۷۷۳).

۲ - هتمان سقرضاوة (۲/ ۷۷۳) - إسناده صحيح.

۳ - هلال بن خباب العبدی، صدوق، التقرب، ۵۷۵.

۴ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۳۲۴).

۵ - عبید الله بن خلیفة الحمدانی المردي، صدوق، رمي بالتشيع، التقرب ۳۷۰.

۶ - ناوی عومری کوری یه زیدی کنده، له بزوتنه وه که ی حجر بن عدی له سالی ۵۱ هـ.

۷ - له وکه سانه بوو که به دوا ی خو یینی حوسیندا به شدارای موختاری سه ده فیان کرد ۶۶ هـ.

۸ - المستدرک (۳/ ۱۷۵).

دهرده كه ویت كه أبو العمروطة، گهر ئه میری كۆمه لئىكى سوپای خه میس بوویت و (أبو الغریف) یان تیا دا بووه، چونكه سه لماوه كه سوپای خه میس قه یسی كورپی سعد (رضی الله عنه) سه ركردایه تی كردووه و ریوایه ته صحیحه كانیش باسی بوونی عبیدالله ی كورپی عباس ناكهن كه سه ركردایه تی سوپای خه میسی كردبى، ئه وه ش گومان له بوونی عبیدالله كورپی عباس شهكات كه له و ماوه یه دا له عیراق بووی^(۱) ههروه ها ئاوړ به لای ئه و ریوایه ته هیهچ و پوچانه ی نادرته وه، كه وا داده نین عبیدالله له بهرامبهری بهرتیلی معاویه دا خیانه تی له حسن كردووه.

قه یسی كورپی سعد راږا بوو له چوونه نیو ئه و ناشته وایه و دوركه و ته وه، پاشان خوا دلی فراوان كرده وه و به شداری ناشته وایی كرد و به یعه تی به معاویه دا (رضی الله عنه)، له گه پانه وه كانی دواتریشدا رونه كرده وه ی هه لویستی قه یس هیه، كه هه وائی ناشته وایی پئ گه یشته وه، ابن حجر له ریگه ی حبیبی كورپی ئه بو سابه ته وه،^(۲) ریوایه تی كردوه كه ده ئی: حسن بو به یعه تدان چوو یه لای معاویه، ئینجا حسن بو قه یسی كورپی سعد ئه و هه واه ی نووسی و ناردی، قه یسی كورپی سعدیش به كۆمه له كه ی ووت: ئه ی خه لکینه دوو هه واه تان بو هاتووه، پئو یستیشه یه كیكیان هه لئبژین: چوونه نیو ئاژاوه وه یان كوشتار له گه ل جگه له ئیمامدا، خه لکی ووتیان ئه وه چیه؟ ووتی حه سه نی كورپی علی به یعه تی به معاویه داوه.^(۳)

ریوایه تی پئشوو ئامازه به خیرا به شداری بوونی به شیکی گه وری (شرطة الحمیس) بو نیو ئه و ناشته وایه دهكات، كه هه وائی رودانی ناشتی نیوان حسن و معاویه یان بیست (رضی الله عنه)، به لام باس له وه ناكات كه قه یسی كورپی سعدی سه ركردیه ان چوبیته ئه م ناشتی وه، ابن كه سیریش (ره جمه تی خوی لی بیته) ئامازه ی به م قسه یه كردووه، حه سه نی كورپی علی نوینه ری ناره لای قه یسی كورپی سعدی ئه میر كه بیستی و گوږایه ل بی، قه یسی كورپی سعدیش ره تیکرده وه كه گوږلئ بكات له گوږایه لی كردنی هه ردووکیان

۱- مرویات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، ۱۱۴ ۶.

۲- حبيب بن أبي ثابت بن دينار الأسدي، التقريب، ۱۵۰.

۳- المطالب العلية (۳۱۷/۴ - ۳۱۹) هذا الإسناد صحيح.

دهرچوو، پاشان پاشگه زبويه وهو بهيعه تي به معاويه ي دا ^(۱)، ههروه ها ابن ابي شيبه له باره ي هه لويستي قهيسي كورپي سعد ^(ﷺ) و شويئكه وته كاني له (شرطة الخميس) باس كردوو له و ناشته واويه دا وتويه تي، له لايهن هيشامي كورپي عوروه و نه ويش له باوكيه وه ده لئ: قهيسي كورپي سعدي كورپي عوباده له گه ل حه سه ني كورپي علي ^(ﷺ) له پيشه وه ي سويا بوو، پينج هه زار سه ربازي كه له گه لدا بوو، دواي مردني علي كورپي ابو تاليب ^(ﷺ) سهريان تاشي و بهيعه تيان له سه ر مردن پيدا، كه حسن بهيعه تي به معاويه دا، قهيس ره تي كرده وه به شداري نهو بهيعه ته بكات، به هاوړپي كاني ووت: چونتان نه وي؟ نه تانه وي نهو جهنگه بكهين تامردن؟ يان نه مانتان بو وهرده گرم، ووتيان: نه مانان بو وهرگره، نه ويش به ليني چي و چي بو وهرگرتن كه به هيچ شتي سزانه درين و خوشي كه سي بي له وان و هيچ شتيكي تايبه تيشي بو خوي وهرنه گرت، كاتيكيش روه و مه دينه رويشت هه موو روژي به چكه ووشتر يكي بوسه ره بربين كه يشتن. ^(۲) له رپوايه تي پيشودا - له پيشخستن و دواختني ماوه ي روداوه كان ناماژه يه بو ژماره ي نهو كه سانه ي له (شرطة الخميس) كه له كوي دوانزه هه زار كه س شويئ قهيسي كورپي سعد كه وتبوون. ^(۳)

۲. هه لويستي نه ميره كاني علي ^(ﷺ) له به رامبه ر نهو ناشتیه دا:

هه لويستي نه ميره كاني علي ^(ﷺ) به رامبه ر جياواز بوو، هه نديكيان پيشوازيان لي ده كرد، هه نديكي تريش حه زيان به ناشتي نه بوو، نه مه ي خواره وه رونه كرده وي نهو هه لويستانه يه:

أ - هه لويست وهرگرتن و به باشدانان، له پيشي نه وانيش عبدالله كورپي جعفري كورپي نه بو تاليب بوو ^(ﷺ).

ب - هه لويستي ره تکرده وه پاشان قه بولکردن، له پيشي نه وانيش قهيسي كورپي سعدي كورپي عوباده ^(ﷺ) وزياد بن ابيه.

۱ - البداية والنهاية (۸ / ۱۶).

۲ - هه مان سه رجاوه (۸ / ۱۶).

۳ - مصنف ابن ابي شيبه (۷ / ۴۷۲).

ج - کۆمەڵی سۆیە میس چونه ناو ئەو ئاشتیە وایبە وەو هەزیشیان پۆی نەبوو، ئەو کەسانەش دوو بەش بوون.

— بەشێکان رەئیان وابو تەنیا تاییبە بە ماوەی ژیانە حەسەنەو (ﷺ)، حەجری کۆری عەدی (ﷺ) نوینەری ئەو کەسانە بوو.

— بەشێکی تریش رەئیان وابو کە پەییوەستە بە ماوەی ژیانە حەسەن و معاویەو (ﷺ) یان مردنی ئەوی دواتریان، حوسەینی کۆری عەلیش (ﷺ) نوینەری ئەو کۆمەڵەییە بوو.

قۆناعی هەشتەم:

حەسەنی کۆری عەلی وازی لەخیلافەت هینا و کاروباری داوە دەست معاویە (ﷺ)، دواوە ئەوی خواوە گەورە حەسەنی کۆری عەلی لەوفیتیە رزگار کرد کە لەسەر بازگە کەوی رۆیدا مەدائینی بەجیھت و بۆ کوفە بەرپیکەوت، (بلاذری) لەبارەوی رۆیشتنی حەسەن بۆ کوفە دەئێ: ووتویانە کاتیک حەسەن ویستویەتی لە مەدائینەو بەرپوات بۆ کوفە، ابن عامر^(۱) و ابن سەمرە^(۲) هاتنە لای و نوسراوی ئاشتیان بۆ هینا، لەونامەییەدا معاویە بەئینی هەموو شتیکی پێدا بوو کە حەسەن بیەویت، ئەویش لەوتارە کەیدا ووتی: دەکری رقتان لەشتیک بیت و خواوە گەورەش خیری زۆری تیدا برپۆی و بەرەو کوفە بەرپیکەوت،^(۳) دواوە ئەویش معاویە (ﷺ) لە مەسکەنەو بەرەو نەخیلە^(۴) بەرپیکەوت، لەو شەدا (بلاذری) دەئێ: معاویە لە مەسکەنەو بەرەو کوفە کەوتەری و لەنیوان نەخیلەو دارالرزق^(۵) لایدا، پاشان حەسەن (ﷺ) لە کوفەو بەرەو نەخیلە کەوتەری بۆ ئەوەی پێشوازی لە معاویە بکات (ﷺ) و کاروباری بداتە دەست، لەمجالد^(۶) و ئەویش لە شەعیبەو^(۷) دەئێ:

۱ - عبدالله ی کۆری عامر بوو (ﷺ).

۲ - عبدالرحمنی کۆری سەمرە بوو.

۳ - أنساب الأشراف عطرط ۴۴۷ نقلًا عن مرويات معاوية، لا ۱۵۰.

۴ - نەخیلە: شوتیتیکی نزیک کوفە بەرپوی شامدا، معجم البلدان (۵/ ۲۷۸).

۵ - أنساب الأشراف نقلًا عن معاوية، لا ۱۵۰.

۶ - مجالد بن سعید الهزاني - تسقى لسقرة.

۷ - عامر الشعبي متمانة شیکراوة.

حەسەنی کۆری عەلیم (ﷺ) لەنەخیلە بی که لەگەڵ معاویە (رضی اللہ عنہ) صولحی کردوو، معاویەش دەلێ: کەواتە هەستا و خەلکی تی بگەینەنە که خیلافەتت بەمن داو، سوفیانیش دەلێ: خەلکی ناگاداریکەرەو که ئەم کاروبارەت بەمن داو، ئەویش هەستا و چوێ سەمینبەر و سوپاس و ستایشی خۆی کرد و شەعەبی دەلێ: منیش ئەمبێست پاشان فەرمووی: بەراستی باشترین ژیریەک لەخواترسانە، گێلتزین گێلش خراپەکاریە، ئەم خیلافەتەش کەمن و معاویە لەسەری جیاواز بووین مافی منەو لە بەرژەوندی ئومەت و پاراستنی خۆییان بەوم داو، یان ئەو بەمن شیواترەو منیش پێمداو: ﴿وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّهٗ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ﴾ [الأنبياء: ۱۱۱]، هەرەها ئەو پێواپەتە یەن سعد^(۱) و حاکم^(۲) و أبو نعیم الأصفهانی^(۳) بیهقی^(۴) و ابن عبدالبر^(۵) وەک پێواپەتە لە رشەعبیەو گێراپەتەو، هەرەها پێواپەتە ئەحمەدی کۆری حەنبەلش لە ریگە ی ئەنەس یەن سیرینەو تەخریجی کردوو و دەلێ: حەسەنی کۆری علی رۆژی لەگەڵ لەگەڵ معاویە قسە ی کردوو و تویەتە: ((لەنیوان جابلص^(۱) جابلق پیاویک هەیه)) منیش بەباشی دەزانم نیوان ئومەتە ی محمد (ﷺ) باش بکەم و خۆشم مافدارم بەوان، بەلام بەیەتەمان بە معاویە کردوو و نازانم لەو یە فیتنە بی بۆ ئیو. ^(۷) لەرێواپەتە یەن سعدو لە ریگە ی عەمری کۆری دینارەو هاتوو: ... حسن و تویەتە: ئە ی خەلکینە، یەکەمین کەسیک بووم رقام لە دەسەلات وەرگرتن بوو، منیش کۆتاییە کەیم چاک کرد بۆ خاوەن مافیک کە لەمن مافدارترەو مافم بۆ گەراندەو، یان مافیکە کردومەتە ئاشتەوایی بۆ ئومەتە ی محمد، تۆش ئە ی معاویە خۆی گەرە ئەم خیلافەتە ی پێداوی بۆ چاکە یەک دەزانم تیاتدایە یان خراپە یەک کە تیاتدایە و تاقیت دەکاتەو، (منیش نازانم یان فیتنە یەکە بۆ ئیو یان

۱ - الطبقات، تحقیق السلمي (۳۲۹/۱).

۲ - المستدرک (۱۷۵/۳).

۳ - حلیة الأولیاء (۳۷/۲).

۴ - دلائل النبوة (۴۴۴/۶).

۵ - الاستیعاب (۳۸۸/۱ - ۳۸۹).

۶ - جابلص و جابلق دووشارن، بێکیکیان لە رۆژەتلات و تەویریان لە رۆژناوایە.

۷ - فضائل الصحابة (۷۶۹/۲) إسنادہ صحیح.

خزّشیه)) پاشان دابهزی، به لّام ئەو ریوایه ته که ناماژه دهکات بهوهی عمروی کوری عاص و أبو الأعور السّلمی به معاویه ویهیان ووتوه: گەر فەرمانتکر دایه حسن چوبایه سه رمیبه ر و ناروون و تروکی قسهی ئەکرد و خەلکیش لّی ئەره وینهوه، معاویهش ده لّی: وانه که ن سویند به خوا پیغه مبهری خوا (ﷺ) بینوه زمان و ده می مژیوه، زمانیکیش تروک نابی پیغه مبهری خوا (ﷺ) مژیویی، ئەوانیش له معاویه بیزار بوون، بۆیه هسه نیش چویه سه رمینبه رو سوپاس وستایشی خوا کردووه...)) ئەم ریوایه ته له پرووی ئیسناده وه (باطلة)، چونکه ئیسناده کهی (ضعیف) و مه تنه که شه (منکره)^(۱) و معاویهش ئەوه نه بووه توانای ره وان بیژی و ووتاریژییه کهی هسه نی نه زانیییت.

له ریوایه ته کهی (بلاذری) هاتووه که حسن له گه لّ قه یس چووه لای معاویه بۆ به یعت دان، له جو ره یری کوری حازم شه وه ده لّی: بیستم محمّدی کوری سیرین ده یوت: کاتی حسن به یعتی به معاویه دا، حسن سواریبو بۆ چونه نئو سه ربازگه ی و قه یسی کوری سعّدی کوری عوباده شی له پشته وه ی خۆی سواری کردبوو، که چونه سه ربازگه که وه خه لکی ووتیان: قه یس هات، قه یس هات، قه یس هات، که چونه لای معاویه حسن به یعتی پیدا، و پاشان به قه یسی ووت: به یعت بده، قه یسیش به ده سستی وت: ناوه ها، ده سستی بۆ معاویه به رزنه کرده وه و معاویهش له سه رته ختی خۆی بوو، معاویهش نزیک بویه وه و ده سستی به ده سستی قه یسدا هیناو، جو ره یری کوری حازم ده لّی: محمّدی کوری سیرین بۆی گێرینه ته وه، وایکرد پێکه نی و قه یسیش پێاوینکی توانا داربوو،^(۲) به ده ست هه لگرتنی هسه نی کوری علی له خیلافه ت و به یعتدانی به معاویه (ﷺ) ماوه ی خیلافه تی پیغه مبه ریتی به ته واوی کۆتایی پسی دیت که سی سا له و به لگه ش له وه دا فه رمووده ی پیغه مبه ری خوایه (ﷺ) که خیلافه ت سی سا له، پاشان خوا ی گه و ره پادشایه تی نه هینی،^(۳) فه رموویه تی: ((الخلافة في أمّتي ثلاثون سنة، ملك بعد ذلك))،

۱ - الطبقات، تحقیق السّلمی (۳۲۵/۱) إسناده ضعیف و متنه منکرأ.

۲ - أنساب الأشراف نقلاً عن مرویات خلافة معاویه، لا ۱۵۴، إسناده صحیح.

۳ - سنن ابی داود ومع شرح عون المعبود (۲۵۹/۱۲) صحیح سنن ابی داود الابناني (۸۷۹/۳).

(خیلافەت لە ئومەتە کەمدا سی سائە، پاش ئەو پادشایەتیە))^(۱) ابن کەسیریش لەسەر ئەو فەرموودە یە قسە ی کردووە دەڵێ: بە خیلافەتی حسن ئەو سی سائە تەواو بوو، دەست هەلگرتنیشی لە خیلافەت بۆ معاویە لە پەیبیعی یە کەمی سائی چل و یەک، تەواوکاری سی سائە لە مردنی پیغەمبەری خواوە (ﷺ)، چونکە لە پەیبیعی یە کەمی سائی یانزە ی کۆچی پیغەمبەری خوا وەفاتی کرد، ئەو هەش بەلگەکانی پیغەمبەرە (ﷺ)^(۲) وەبەو هەش حەسەنی کورپی علی پینجەمین خەلیفە ی راشیدینە.^(۳)

- گرنگی هۆکارو پالئەرەکانی ناشتی:

هۆکارو پالئەرە جۆر بە جۆرکان هەبوون بۆ ئەو ی حەسەنی ئەمیری ئیمانداران صولح لەگەڵ معاویە (ﷺ) بکات، لەوانەش:

یە کەم: ئارەزووی پاداشت لای خوای گەرەو و ویستی باشکردنی ئومەت:

حەسەنی کورپی علی (ﷺ) کاتی ک نەفیری حەسەنی ووتی: خەلکی دەڵێن: تۆ خیلافەتت ئەو ی ت، وەلامی دایەو و ووتی: ئیسک و پروسکی عەرەم لە دەستدابوو، ناشتەوایی هەرکە سیکیان ئە کرد ناشتەواییم بکردایە، جەنگی هەرکە سیکیشیان ئە کرد کە من جەنگم بکردایە، لەبەر رەزامەندی خوا دەستم لە خیلافەت هەلگرت^(۴)، لەو وتارەشدا کە تیایدا بۆ معاویە خیلافەتی بە جیھێشت، ووتی: گەر مافی منیش بی ت ئەو لەبەر ژەو نەندی ئەو میللەتە وازی لی دەهێنم^(۵)، بیگومان حسن و ویستی پازیبونی خوای هەبوو، بۆیە نامادە بو و پێداگری کر، چونکە صولح لە نیسلامد شوینی گەرەوییە، یە کیکە لە پیرۆزترین رەوشتە کۆمەلایەتەکان، لەبەر ئەو ی بەهۆیەو جیاوازی و ناکۆکی نامینی، کە لە پرووی مادی یان کۆمەلایەتەو هەلەنیوان کارپەرینەراندە دروست بی ت و بەهۆیەو خۆشەویستی

۱ - سنن الترمذی مع شرحها تحفة الأحوذی (۶/ ۳۹۵ - ۳۹۷) وقال الترمذی: هذا حديث حسن صحيح.

۲ - البداية والنهاية (۶/۸).

۳ - مائثر الاناقرة (۱/ ۱۰۵)، للقلشندی (۱/ ۰۵) مرویات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ۱۵۵.

۴ - البداية والنهاية (۱/ ۲۰۶).

۵ - المعجم الكبير للطبراني (۳/ ۲۶) إسناده حسن.

وبرایه‌تی ده‌گه‌پریتته‌وه نیو ئه و که‌سانه‌ی ناکۆک بون، له‌به‌رئه‌وه‌ی هه‌ردوو‌لایه‌نی ناکۆک په‌زای نه‌کات و ده‌ماری ناکۆکی نه‌به‌ری، بۆیه‌ صلوح یه‌کیکه‌ له‌ گه‌وره‌ترین داخو‌ازییه‌ شه‌ریه‌ کانه‌ بۆ به‌دییه‌تانی برایه‌تی، هه‌روه‌ک خو‌ای په‌روه‌ردگار ده‌فه‌رمووی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ [الحجرات: ۱۰] ته‌نها برایه‌تیه‌ ممللانی و ناکۆکی نیوانیان ناهیلئی، بۆیه‌ قورنان زۆرگرنگی صلوح داوه‌ فرمانی و پیکردوه‌، موژده‌ به‌شوینکه‌وتوانی ده‌دات.

۱. فرمان کردن به‌چاکسازی:

له‌قورنانی په‌رۆزدا هاتوه‌ خو‌ای گه‌وره‌ ده‌فه‌رمووی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ [الأنفال: ۱]. هه‌روه‌ها خو‌ای گه‌وره‌ فه‌رموویه‌تی: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (۹) إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ [الحجرات: ۹، ۱۰] له‌م نایه‌ته‌دا ده‌بینین خو‌ای گه‌وره‌ فرمانی به‌به‌نده‌کانی کردووه‌ که‌ په‌یوه‌ندی نیوان خۆیان باش بکه‌ن له‌و برایه‌تیه‌ی له‌نیوانیان دایه‌، هه‌روه‌کو خو‌ای گه‌وره‌ له‌نایه‌تی سو‌ره‌تی حجرات به‌راشکاوی ئاماژه‌ی پیکردووه‌: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ...﴾ [الحجرات: ۱۰] نه‌بینین ئه‌م نایه‌ته‌ی هۆی فرمانکردن به‌ چاککردنی نیوان ئیماندارانی به‌سیغه‌ی (قصر) پونکردۆته‌وه‌ که‌ حال وباریانی له‌ حالی برایه‌تیدا کورت کردۆته‌وه‌، پته‌و کردنی نیوموسلمانان ئه‌و په‌چه‌له‌که‌ی له‌نیوانیاندا‌یبه‌و بۆیه‌ک بنچینه‌ ده‌گه‌پریتته‌وه‌، شه‌ویش بنچینه‌ی سه‌رچاوه‌ی باوه‌ره‌ که‌سه‌رچاوه‌ی مانه‌وه‌ی هه‌میشه‌یه‌یه‌ له‌به‌هه‌شتدا، بۆیه‌ پرسته‌ی: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ ئاماژه‌یه‌ بۆ بوونی پێویستی ناشتی و چاکه‌ خو‌ازی نیوان ئیمانداران، له‌م فرمانه‌ قورنانیانه‌ ده‌زانی که‌ چاکخو‌ازی نیوان خه‌لکی قسه‌ی زیادنیه‌، به‌لکو فرمانتیک‌ی خو‌ایی و ئه‌رکه‌ له‌سه‌ر ئه‌و که‌سانه‌ی توانایان به‌سه‌ردا هه‌یه‌، تا‌کو برایه‌تی ئیمانداران نیو ئیمانداران به‌هێز بکه‌ن، له‌گه‌ل ه‌او‌کاریکردن له‌سه‌ر چاکه‌کاری و

خوابه‌رستی و فرمان‌کردن به‌چاکه و ریگری‌کردن له‌خزابه، خوای گه‌وره له‌نایه‌ته‌کانی قورنان فرمانی پی‌ کردوو و پرونیسه که‌ئه‌وئه‌رکه شهرعیانه له‌ په‌یوه‌ندیه کۆمه‌لایه‌ته‌کانی‌اندا نه‌رکه به‌سه‌ر ئیماندارانه‌وه، به‌چاکه‌کاری نیتو موسلمانان و خه‌لکی به‌گشتی هه‌لسن، بۆ‌ئه‌وه‌ی ژییانی کۆمه‌لایه‌تی به‌برایه‌تی و خۆشه‌ویستی به‌ریوه‌ بجیت^(۱)، نه‌وکارانه‌ش پالنه‌ری حه‌سه‌نی کورپی علی(علیه‌السلام) بوون بۆ هه‌ولدان بۆ چاک‌خوازی و ناشته‌وایی.

۲. ویستی هه‌ستان به‌چاکسازی:

خوای گه‌وره هه‌ستان به‌چاکسازی پاداشتی گه‌وره‌ی داناوه که‌ ته‌نجامده‌ره‌که‌ی به‌ده‌ستی ده‌هینی له‌به‌ر په‌زامه‌ندی خوای گه‌وره ده‌فه‌رموی: ﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ [النساء: ۱۱۴] په‌ییانی لی‌خۆشبوون و سۆزیشی به‌ته‌نجامده‌رانی داوه، هه‌روه‌ک ده‌فه‌رمویی: ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ [النساء: ۱۲۹] له‌م نایه‌ته‌دا ناماژده‌ه‌کات بۆ لی‌خۆشبوونی خوای گه‌وره^(۲) خوای گه‌وره ده‌فه‌رموی: ﴿فَمَنْ حَافٍ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ [البقرة: ۱۸۲] له‌م ناماژده‌ی تیدایه بۆ لی‌بووردن و په‌حه‌متی خوای گه‌وره بۆ چاکه‌ خوازی، نه‌ویش به‌لگه‌یه‌ی په‌تکرده‌وه‌ی تاوان و سپینه‌وه‌ی به‌هه‌ردوو سیفه‌تی لی‌بووردن و په‌حه‌مه‌ته، نه‌وه‌ش ناماژده‌یه‌کی گه‌وره و په‌رۆزه^(۳) خوای گه‌وره وه‌سفی خۆی کردوو: ﴿إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ﴾ [الأعراف: ۱۷۰].

۳. ناماژده‌دان به‌ ناشته‌وایی و هه‌لسوړینه‌رانی:

دوباره‌بوونه‌وه‌ی نه‌و موژده‌یه به‌لگه‌ی گه‌وره‌یی شوینی ناشتی و چاکسازی یه‌ له‌ نیتو خه‌لک لای خوای گه‌وره، بۆیه پاداشتی هه‌لسوړینه‌ری ناشتی نه‌و پاداشته‌ گه‌وره‌و

۱ - أخلاق النبي في القرآن والسنة (۲/ ۹۷۱).

۲ - همان سه‌رچاره (۲/ ۹۷۱).

۳ - همان سه‌رچاره.

مهزنه‌یه، فرمایشتی خوای گه‌وره‌ش به‌لگه‌یه‌کی تره: ﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾، [النساء: ۱۲۸] و هس‌فکر‌دنی ناشتیش به‌چاکه به‌لگه‌ی پایه به‌رزیه‌تی لای خوای گه‌وره، نه‌وه‌ش ده‌گه‌ریتت‌وه بۆ کاریگه‌ری گه‌وره‌ی چاکه‌کاری و ناشته‌وایی نیو خه‌لک، به‌لگه‌ی ره‌وشت پیروزی کاریگه‌رنیانه، بویه دیارترین نه‌خلاق‌ی پیغه‌مبه‌ران بووه سه‌لامی خویان لی بی، هه‌روه‌کو خوای گه‌وره له‌سه‌ر زمانی شوعه‌یب فرمویه‌تی: ﴿إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾ [هود: ۸۸] هه‌روه‌کو له‌سه‌ر زمانی موسا بۆ هارونی برای ده‌لی: ﴿وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ﴾ [الأعراف: ۱۴۲] به‌لگه‌ی نایه‌ته‌کانی تر، ناشته‌وایی نمونه‌ی نه‌و دوونایه‌ته گشتیه‌دا، ناشته‌وای دونیاو ئاخیره‌ت له خۆده‌گری، هه‌روه‌ها ناشته‌وایی نیوان خه‌لکیش له خۆده‌گریت که له کیشه و مملانی ی بیبه‌ش نیه ^(۱)، نه‌و داوا و مه‌به‌سته قورئانیه پیروزه‌ش پالنه‌ری هسه‌نی کوری علی بووه بۆ ناشتی و هه‌نگاوه‌کانی پیغه‌مبه‌ری باپیری (ﷺ) گرتۆته به‌ر له‌پیدا‌گیری له‌ناشتی و ناشته‌وایی، رۆژئیکیان هه‌والی پی گه‌یشت که خه‌لکی قوباعه‌رامبه‌ر به‌یه‌کتر وه‌ستاونه‌ته‌وه بۆ کوشتن، پیغه‌مبه‌ریش فرموی: بابرۆین و ناشته‌وایی بخه‌ینه نیوانیانه‌وه ^(۲)، له‌به‌رگرنگی و گه‌وره‌یی ناشتی له نیو خه‌لکیدا ئیسلام ریگه‌ی داوه، درۆی تیایدا بکری، گه‌ر هاتوو ئامانج له‌و درۆیه ناشته‌وایی نیو دوناکۆک بی، بیگومان پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فرمویه‌تی: ((ليس الكذب الذي يصلح بين الناس فينمي خيراً أو يقول خيراً))، ((نه‌که‌سه درۆزن نیه که ناشته‌وایی نیوان خه‌لکی نه‌کات و گه‌شه‌ی پی ئه‌دا یان چاکه‌یه‌ک ده‌لی)) ^(۳)، نه‌ورینگه‌دانه‌ش له‌به‌رگه‌وره‌یی و ترسی ناکۆکی موسلمانانه و خراب بوونه له‌گه‌ل یه‌کدا، هه‌وه‌رک پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) رونیکردۆته‌وه: ((ياكم والسوء الذات البين فإنها الحالقة))، ((ووریابین له خرابوونی په‌یوه‌ندی‌تان چونکه پاماله‌ره)) ^(۴)، واته: نه‌و ره‌وشته‌یه

۱- هه‌مان سه‌رچاوه.

۲- البخاری، کتاب: الصلح، رقم: ۲۶۹۰.

۳- أخلاق النبي في ضوء القرآن والسنة (۲/۹۷۹).

۴- سنن الترمذی، رقم: ۲۵۰۸، قال عنه الترمذی صحیح غریب من هذا الوجه.

که پیوسته نه هیلتیت مبهستی ئه وهیه که سیفته تیکی خراپه و ئاین له نیوه بات ههروه که چون گوێزان مولاده بات^(۱) پیغه مبه ره خوا (ﷺ) روئیکردۆته وه که ناشته وایی چ پاداشتیکی گه وره هه یه هیه: ((نایه هه وائتان بده می که چ شتی پله ی له پله ی پۆژوو سه ده قه زیاتره؟)) ووتیان: به ئی ئه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) فه رموی: ((چاکه و ناشته وایی نیوانتان و خاربوونی نیوانتان))^(۲)، بۆیه ئومید و ئاواتی گه وره ی له ره چه له کی پیرۆزیدا له دوای وه فاتی له حه سه نی که چه زای پرووده دات، له م فه رموی هه ده ی له له ابوبکر (رضی الله عنه) ریوایه تکراره ده ئی: پیغه مبه ری خوام بینی (ﷺ) له سه ر مینه ر و حه سه نی له شان هه ویدا بوو، جارێ پویده رکرده خه لکی و جارێ پرووی ده کرده لای حسن و ده یفه رموو: ((ئه م کورهم سه یده و هیوام وایه خوای گه وره بیکاته هۆی ناشته وایی نیوان دوو کۆمه ئی گه وره ی موسلمانان))^(۳)، بۆیه حه زی حه سه نی کورپی علی (رضی الله عنه) له پاداشت و وویستی بۆ چاکسازی و ناشتی پالیدا بۆ ئه و ناشتی هه پیرۆزه.

دووه م: ئه م کورهم سه یده و ئومیدم وایه خواییکاته مایه ی ناشته وایی نیوان دوو کۆمه ئی گه وره له موسلمانان:

پارانه وه ی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) بۆ ناشته وایی نیوان دوو کۆمه ئی گه وره ی موسلمانان، پالنه ری حسن بوو بۆ پلان دانان و خۆ ئاماده کردنی بۆ ناشتی و زالبون به سه ر ته نگه ژه کانی دیته ریگه ی، بیگومان ئه و فه رمووده یه و وه ی ئاراسته و پیشه نگه ی حسن بوو، له ئاراسته و مامه له و به رنامه ی ژیا نیدا و، له ده رو نیدا گیرسایه وه و به سه ره ست و سۆزیدا زال و تیکه له به خوین و گوشتیشی بوو، له ریگه ی ئه و ئاراسته یه وه قۆناغه کانی به شکر دووه و له ئه نجامه که شه ی دنیابوو، بیگومان فه رموه ی پیغه مبه ر پالنه ر و هۆکارێکی سه ره کی بوو بۆ پالذانی حسن پرووه و ناشتی.

۱- جامع الاصول لابن الاثیر (۶/۶۶۸).

۲- سنن الترمذی، رقم: ۲۵۰۹، وقال الترمذی حدیث صحیح.

۳- البخاری، رقم: ۷۱۰۹.

سى يەم: پاراستنى خوینى موسلمانان:

حسن فەرمووی: ترسام لە قیامەت داخەفتا ھەزاریان زیاتریان کە مەتر بێت و خوینیان لێ بچۆرێ و شکات لای خوا بکەن کە لەچیدا خوینیان ڕژێنرا^(۱)؟ ھەر ھەوا فەرموویەتی: بێگومان پڕیارو فەرمانی خوا دیتە دی گەرچی خەلکیش پێیان ناخۆش بێ، حەزم نەکردوو ھە کاروباری ئومەتی محمد بگرمە دەست و تیایدا دلۆبێ خوین بڕیژرێ، زانیومە چەندە زیاتم لێ دەدات بەر لەو ھەوا قازانجی بۆم ھەبێ^(۲)، لەووتارەش کە دەستبەرداری خیلافەت بوو بۆ معاویە فەرموویەتی: گەر مافی منیش بێت کە بۆ معاویە بە جیم ھێشتو ھەوا بۆ ناشتەوایی ئەم ئومەتەو پاراستنی خوینیان^(۳)، لەووتەکەى حسندا (ﷺ) زۆر ترسانی لەخواتی بینی دەکری، ئەو ترسەى کە بۆ ناشتی پالیدا، خوای گەورەش ستایشی پێغەمبەرانى (عليهم السلام) و دلۆزانی بە لەخواترسان ئەکات: ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ﴾ [الأنبياء: ۹۰]، ھەر ھەوا فەرموویەتی: ﴿وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ﴾ [الرعد: ۲۱] ترسی لەخوا مرۆڤ ھەلدەنێ بۆ زانست و دوورکەوتنەو ھەواو نارەزەو ھەکان و دلۆزەنجینی لە ڕووکردنە لای دونیا و بانگی دەکا ڕوو ھەلگرتنی لەدونیای لەخشتەبەر، بەبێ قسەى دەرون کە کاریگەری نیە لەوازیان لەکارە سەرپێچکارەکان و کردنی گۆرپاھەکان، حسن لە نزیکبونەو ھەوا لەخوا ترسی لێ پێچینەو ھەوا خوا لەقیامەت لەبەرەمبەر ڕژانی خوینی موسلمانان ئەویست خوینی موسلمانان بپارێزێت، گەرچی گەیانیدەوازیان لە خیلافەت، بەلام پالئەریک بوو ڕوو ناشتی، چونکە حەسەنى کورپى علی (ﷺ) مەترسی خوین ڕژانی نیو موسلمانانی ئەزانى، چونکە ئەو مەترسیتەى ئەو کارانەى کە قەوارەى مرۆڤایەتى لەرزۆک دەکات، بۆیە حەرەمە و ھەرەشەى لەسەر کراو، زۆریک لە دەقى قورئان و فەرموودەدا سزاکەى دیارى کراو، کوشتن یەکەم شتی کە لە ڕۆژى قیامەتدا مرۆڤەکانى لەسەر دادگایى دەکری، ئەو ھەوا بەلگەى گەورەى کوشتنى مرۆڤ و ستەمکردنە لە پیرۆزى مرۆڤ، بوخاریش لە

۱ - البداية والنهاية (۲۰۶/۱۱).

۲ - تاريخ دمشق (۸۹/۱۴).

۳ - المعجم الكبير للطبراني (۲۶/۳) إسناده حسن.

عبدالله كورى مهسعوده وه (ﷺ) گيٲراوه يه تيه وه كه فهرموويه تى پيغه مبهرى خوا (ﷺ) فهرموويه تى: ((يه كه مين داد گايي كرنى خه لكى له سه رخيئه))^(١) بؤيه خوين رشت له رؤزى قيامه تدا مه ترسيه كى گه وره يه، كار كردن له دونيا شدا بؤ پاراستنى يه كي كه له مبهسته شه رعيه كان ((المقاصد الشريعه))، بؤيه حسن پيدا گر بوو له ناشتى به مبهسته پاراستنى خوينى موسلمانان، نهو شريعه ته ئيسلاميهى حسن تى ي گه يشتبوو گرنگيه كى ته واوى به پاراستنى خوينى موسلمانان داوه، بؤيه نهو برياره ي داوه كه به رژه وه ندى بؤ هه يه و نه وه شى لا داوه كه بؤى خراپه، نه وه ش له زؤر پاراستن دايه و دور خسته وه ي دستدرؤيئه له به رامبهرى، چونكه به رويه رونه وه ي ده رونه كان له به رامبهر تيا چوندا نهو كه سه له ده دست نه چى كه برياره خواپه رستى وبه و تيا چونه ش نه بيته مايه ي تيا چونى ثابن، مبهسته به وه ده رونانه ش كه ئيسلام گرنگى به پاراستنى داوه ده رونه كانى پاريزراوه به ئيسلام و جزيه يان به نه مانه وه^(٢)، بؤيه كه له لايهن به ره ه لستكارانى ناشتیه وه به حسن و وتراره: نهى نهنگى (عارى) ئيمانداران، نه و يش ده لئى: نهنگى و عارى و شهرمه زارى له ناگر باشته (للعار خير من النار)^(٣)، له گيٲرانه وه كه ي ابن سعد هاتوه: من له به رامبهر ناگرى دؤزه خدا شهرمه زاريم هه لئى رادووه،^(٤) تى بينى ده كه ين كه حسن گفتوگو له گه ل شوينكه وه ته كانى ده كا و پالنه ره كانى رونه كاته وه، هه و لئى قايل كردن يان ده دات، له و كه سانه نه بوو هه زى له سه ركرديه تى هه بئى، غه مى نه وه ي بئى گويگرانى چى داوا ده كهن، به پيئى بؤ چون و تينگه يشتنى راسته قينه ي له كاروباره كان قسه ي ده كرد و دوورده كه وه ته وه له وه ي به خه لكى كارى گهر بيئت، چونكه هه نگاهه كان رووه رهامه ندى خوا و به رژه وه ندى موسلمانانه، نه مه ش وانه يه كى گه وره يه بؤ زؤر يك له سه ركرده ئيسلاميه كان له وه ي سه ركرده نهو كه سه يه كه زؤر به ي خه لكى سه ركرديه تى نه كات و به رزيان ده كاته وه رووه نامناجه كان يان، له بار دؤخى هه سه نيدا سه ركرده كان له م نيوانانن:

أ- نه وه ي جه ماوه ر داواى ده كات.

١ - البخارى، كتاب: الديات، رقم: ٦٨٦٤.

٢ - روضة الطالبين (١٤٨/٩) مقاصد الشريعة للبيهي ٢١١.

٣ - تاريخ دمشق (٨٨/١٤).

٤ - الطبقات، تحقيق السلمى (٣٢٩/١)، اسناده كهى زؤر لاوازه.

ب- نهوهی گرنگی نادات وه لآمی کهس نادات.

ت- کاری راست و بالا کردی جه ماوهر، نه بینین حهسه نی کوری علی ریگهی سی یه می هله بژاردووه، که کاری چاکه و راست و بهرز کردنه وهی جه ماوهره و پروه و نه و نامانجه پیروزانه یه که وینه ی کیشاوه، بویه هه ستاوه به پیشکه شکردنی بو چونیکی پروون وهه نگا و گه لیکی جی به جیکاری به پی ی قوناغ و ره خساندن و دانانی مهرجه کان و زال بون به سهر ته نگه ژه کان، گرنگی به تیگه یاندنی جیاواز کارانی داوه تا له بوچونی خوی تیان بگه تینی.

چواره م: پیداگیری کردنی له سهر یه کبونی نومت:

حسه نی کوری علی (ﷺ) له یه کیکی له قوناغه کانی ناشتیدا ووتاری بو خه لک دده او ده یه فرموو: نهی خه لکینه، من کینه م له هیج که سیکی له موسلمانان نیه، چون بوخوم نه و اتم و بیرده که مه وه ناوه هاش بو نیوه بیرده که مه وه، بوچونیکم هه یه و ره تی مه که نه وه به روومدا، نه وهی له کومه ل رقتان لیته تی باشتره له وهی له په رته وازه ییدا جه زتان لیته تی.^(۱) به پشتوانی خوا نه وه یه که خستنه هاته دی، پاشان حسن سوربوو له سهر یه که خستنی نومت که مه به سستیکی گه وره یه، به مه به سستی پاراستنی خوینی موسلمان و دور که وتنه وه له خراپه کاری گه ورو دهستی له خیلافهت هه لگرت، نه وهش مه به سستی گه وره یه و خیلافه تی واز لی هیئا، که مانه وهی واتای به رده و ام بوونه له فیتنه و خوین ریژی و په یوه ندنی پچران، به پشتیوانی خوا به وازه یینانی له شتیکی پوچی دنیا یه کبونی نومت هاته دی، تاوه کو نه و ساله به سالی کومه ل (عام الجماعه) ناسرا،^(۲) نه وهش به لگهی تیگه یشتنی حهسه نه له ره چاو کردنی نه نجامی هه لسوکه وته کان، نه و تیگه یشتنه ش رواله ته کانی له قورئان دایه، خوی گه وره بریاری له سهر نه نجام و دیمه نه کانی داوه، نمونه ی نه وهش:

۱. ریگی کردن له جنیودان به موشریکان.

خوی گه وره ده فرموی: ﴿وَلَا تَسْبُوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسْبُوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ [الانعام: ۱۰۸] سهره پای نه وهی سوک کردنی خوی موشریکان کاریکی ریگه

۱ - الأخبار الطوال، ۶، ۲۰۰.

۲ - إعتبار المآلات ومراعات نتائج التصرفات، ۶، ۱۶۷.

پیدراوه، له‌وهی سهرشۆږی و هیچ و به‌تالی و سهرخستنی راستی تیدایه، به‌لام خوای کاربه‌جی پوانینی خوی له‌م ئامانجه‌ نزیکه، به‌لکو پوانیویه‌ته‌ ئه‌نجامی ئه‌وکاره‌ په‌وایه‌ و ئه‌و شوینه‌واره‌ ناره‌واییه‌ی لیه‌وه‌ دروسته‌ بی، پاشان بریاری داوه‌ خوای هاوه‌لدانه‌ران سووک و جنیو نه‌دری تا نه‌بیته‌ پاسه‌ونه‌دان (سد الرزیه) له‌جنیودان به‌خوا وه‌کو تۆله‌سه‌ندنه‌وه‌ی خوای خۆیان و سهرخستنی گومراییان، چونکه‌ ئه‌وه‌رژه‌وه‌ندیه‌ی که‌ له‌جنیودان به‌خواکه‌یان دیتته‌دی زۆرکه‌متر له‌و خراپیه‌ی جنیوبه‌خوای گه‌وره‌ بده‌ن، گه‌ر(مفسده) له‌سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندی (مصلحه) زیاتر بوو، ئه‌وه‌ لادانی ئه‌و خراپیه‌یه‌ پیش وه‌رگرتنی به‌رژه‌وه‌ندیه‌که‌ ئه‌که‌وی ((قَدْ مَرَّ الْمُسْفِدَةُ عَلَى جَلْبِ الْمَصْلِحَةِ)).^(۱)

۲. رینگیرکردن له‌ده‌نگ به‌رزکردنه‌وه‌ی قورئان خویندن له‌نوویژدا:

خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموی: ﴿وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾، [الإسراء: ۱۱۰] خوای گه‌وره‌ رینگیری له‌خۆشه‌ویستی خۆی محمد (ﷺ) کرد له‌نوویژ ده‌نگ به‌رزبکاته‌وه‌، نه‌ک موشریکان گوئیستی خویندنه‌وه‌ی قورئانه‌که‌ بن و وایان لی بکات جنیو به‌خواو دین و قورئانه‌که‌ی بده‌ن^(۲)، ابن عباس له‌ (سبب نزول) ئه‌م ئایه‌ته‌دا ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) کاتیک له‌مه‌که‌ خۆی شارده‌بۆوه‌ کافران کاتیک قورئانیان بیستایه‌ جنیویان به‌ قورئان و ئه‌وکه‌سه‌ش ده‌دا که‌دایه‌زاندۆته‌ سه‌ر پیغه‌مبه‌ر (ﷺ)، بۆیه‌ خوای گه‌ور به‌ پیغه‌مبه‌ره‌ره‌که‌ی (ﷺ) فه‌رمویه‌تی: ﴿وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ﴾، واته‌ خویندنه‌وه‌ت به‌رزه‌که‌وه‌، چونکه‌ هوشریکان ئه‌بیستن و جنیوی پی ده‌ده‌ن، ﴿وَلَا تُخَافُ بِهَا﴾، له‌به‌رامبه‌ر رقکارانت که‌ نایستن، ﴿وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾.^(۳)

۳. خضرو نوقمکردنی که‌شتیه‌که‌:

خوای گه‌وره‌ ده‌فه‌رموی: ﴿أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا﴾ [الكهف: ۷۹] ده‌ستدریژی کردنه‌

۱ - هه‌مان سه‌رچاوه‌، لا ۱۲۴.

۲ - اعتبار المالات، لا ۱۲۵.

۳ - أسباب النزول للواحدی، لا (۲۲۴، ۲۲۳).

سهرمولگی که سانیتز به نارِ هوا لهو کاره قهدهغه کراوانه یه که له ئیسلامدا قهدهغه کراوه، به لام ئه بینین خضر ئاره زوی نو قمکردنی که شتییه که ئه کات که له رواله تدا عه بیدار کردنی زیان گیانندنه به خاوه نه که ی، کاتیکیش موسا (علیه السلام) لهو کاره دا به ریه چی دایه وه فرمانی مامه لئی جوانی دابه رانه بر به خاوه ن که شتییه که که بی کری سواریان کردبوو، بۆی روونکرده وه که ئهم خراپیه ته نیا بۆ دوورخستن وهی خراپه و مفسه ده یه کی تره، ئه ویش داگیرکردنی که شتییه که بوو، چونکه پادشایه ک هیه و که شتییه بی عه بییه کان به زوری زورداری ئه بات، گومانیش نیه کردنی زیانیک یه کسه ر چاره سه ر ده بو، ئه گه ر لادانی خراپیه کی گوره ی تیدابی و، به کاریکی جوان و باشیش داده نری، شه ریعه تیش ده روانی و تی بینی ئه نجامه کان ولادانی خراپیه گوره کراوه کانی داهاتوو ئه کات، خراپیه نقوکردنی که شتییه که وه عه بیدارکردنی ده کری به چاککردن فریای بکه و ی، به لام گه ر که شتییه که برا، ئه وه له هی نانه وه یدا ئومیدیک نیه .

٤. هه لبژاردنی بچوکتزین خراپه له نیوان دوو خراپه، له وانه نه کوشتنی دوو پرووان، له جابر کوری عبدالله (رضی الله عنه)، ووتویه تی: له غه زار بووین موهاجیریک له گه ل ئه نصاریه ک بوویه ده مه قاله بیان و ئه نصاریه که ووتی: ئه ی ئه نصاریه کان، موهاجیره کهش هاواری کرد: ئه ی موهاجیران، پیغه مبه ر (رضی الله عنه) ئه و هاوارانه ی بیست و فه رمووی: ئه وه چیه ؟ ووتیان: موهاجیریک قسه ی به ئه نصاریه ک ووتوه ئه نصاریه کهش هاواری بۆ ئه نصاره کان بر دووه موهاجیره کهش بۆ موهاجیرین، پیغه مبه ریش (رضی الله عنه) فه رمووی: ((له وکاره ده ست هه لبگرن ئازاوه و په شیویه)) جابر ووتی: له هاتنی پیغه مبه ر (رضی الله عنه) بۆ مه دینه ئه نصاره کان زۆربوون پاشان موهاجیرین زیاتر بوونه وه، عبدالله کوری ئویه ش ووتی: چیه وه هایانکرد زۆربین؟ سویند به خوا گه ر گه راینه وه مه دینه گه روو به ریزه کان لاوازه کان ده رده کهین، عمری کوری خه تایش (رضی الله عنه) ووتی: ئه ی پیغه مبه ری خوا رینگه م بده له گه ردنی ئهم دوورپوه بده م پیغه مبه ریش فه رمووی: ((وازی لی بهینه تاوه کو خه لکی نه لئین محمد هاواریکانی خوی ده کوژی))^(١) کوشتنی دوورپوان و پریشه کی شکردنیان و پاککردنه و بیان له وهی خراپه بجه نه وه

١ - البخاری، کتاب: التفسیر، رقم: ٤٩٠٥.

له‌رواڵه‌تدا به‌رژه‌وه‌ندی موسلمانان تێدایه، به‌لام له‌به‌رئه‌وه‌ی متمانه‌ به‌موسلمانان که‌م
 ئه‌بێتته‌وه‌ له‌نیۆ خه‌لکیدا ئه‌وتریته‌ که‌ محمد هاودینانی خۆی ده‌کوژیته‌، به‌لام چاوداخستن له
 کوشتیان ئه‌بێتته‌ به‌رژه‌وه‌ندیه‌کی بالاتر له‌به‌رژه‌وه‌ندیه‌که‌ی تر که‌ ریشه‌ کیشکردنیانه،
 سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی مانه‌وه‌ی دووروان زیانی هه‌یه‌ و هه‌یج ژیرییه‌ کیش ئه‌وه‌ په‌تناکاته‌وه‌، به‌لام
 مانه‌وه‌یان له‌و حاله‌ته‌دا باشتره‌، بۆیه‌ پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) بریاری لادانی خراپه‌یه‌کی
 گه‌وره‌ی دابه‌ خراپه‌یه‌کی بچووک^(۱)، هه‌روه‌ها له‌به‌رچاوپرونی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ)
 له‌په‌چاوکردنی ئه‌نجامی هه‌لس و که‌وته‌کان و، وازه‌ینانی بوو له‌ نوێکردنه‌وه‌ی که‌عبه‌ و
 خستنه‌ سه‌ر قه‌واعیده‌که‌ی ئیبراهیم بوو (علیه السلام)، له‌فه‌رمووده‌دا هاتوو له‌دایکی
 ئیماندارانه‌وه‌ عائیشه (رضی الله عنها) ده‌لی: پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) پی‌ی فه‌رمووم: ((لولا حادثة
 عهد قومك بالكفر، لنقضت الكعبة وجعلتها على أساس ابراهيم، فإن قریشاً حين بنت
 البيت استقصرت، ولجعلت لها خلفاً))، ((گه‌ر قه‌ومه‌ که‌ت سه‌رده‌ میان به‌بیابوه‌ری نزیک
 نه‌بویه، ئه‌وه‌ که‌عبه‌م سه‌رله‌نوێ ئه‌هینایه‌وه‌ سه‌ریناغه‌که‌ی ئیبراهیم^(۲)، له‌به‌رئه‌وه‌ی
 که‌عبه‌ی پیروژ گلێنه‌وه‌ دلی موسلمانانه‌ و هه‌له‌هاتنی میژووی لانکه‌ی پیغه‌مبه‌ری
 سه‌ره‌تایه، بنچینه‌یه‌وایه‌ له‌سه‌ر ئه‌ویناغه‌یه‌ بمیته‌وه‌ که‌ پیغه‌مبه‌ران(علیهم الصلاة
 والسلام) دایانناوه‌ و به‌جیان هیناوه‌، به‌لام قوره‌یش که‌له‌سه‌رده‌می نه‌فامیدا ویستیان
 که‌عبه‌ دووباره‌ نوێ بکه‌نه‌وه‌ پاره‌ی ته‌واو و لاخه‌کانیان نه‌بوو بونیاته‌که‌ی دووباره‌ بکه‌نه‌وه‌،
 توانیان نه‌ما و به‌وشیوه‌یه‌ ماوه‌یه‌وه‌ که‌ له‌سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ردا بوو(ﷺ) ده‌رونی
 پیغه‌مبه‌ریش تامه‌رزۆ بوو بۆته‌واو کردنی ئه‌و که‌م و کورپانه‌ی له‌ سه‌روه‌تی قوره‌یشدا
 هه‌بوو، به‌لام وازی له‌و به‌رژه‌وه‌ندیه‌ به‌دیهاوه‌ هینا له‌گه‌راندنه‌وه‌ی بونیاتی که‌عبه‌ له‌سه‌ر
 ئه‌و بناغه‌یه‌ی خۆی که‌ ئیبراهیم(علیه السلام) دانیابوو، له‌ترسی له‌رزۆک بوونی ریزی
 که‌عبه‌ له‌دلان وراکردنی موسلمانان له‌ئیسلاام به‌و بۆچونه‌ی که‌ ئه‌وکاره‌ بۆیه‌ که‌ به‌رامبه‌ر
 به‌که‌عبه‌ له‌دلان و شکاندنی پیروزیه‌که‌یه‌تی^(۳)، حه‌سه‌نی کوری علی (رضی الله عنه) تیگه‌یشتنی

۱ - اعتبار المآلات، لا (۱۳۸ - ۱۳۹).

۲ - البغاري، كتاب: الحج، رقم: ۱۵۸۵.

۳ - رسالة الألفه بين المسلمين، لابن تيمية، لا ۲۷.

قولی هه‌بوو بۆ ره‌چاوکردنی مامه‌له و هه‌لس و كهوتی كات و، نه‌نجامی سروشتی په‌روه‌ده‌بوونی به‌ قورئانی پیروژ و سونه‌تی گه‌وره‌ی پیغه‌مبه‌ران، تیگه‌یشتوو بووبه مه‌به‌سته‌شهرعیه‌كان (المقاصد الشرعیه) و تواناداریوو له‌چه‌سپاندنی نیوان شه‌ریعت و نه‌و واقعیه‌کرداریه‌ی كه‌ نه‌وتییدا ده‌ژیا، نیجته‌اده‌كانی ده‌گمهن بوو، له‌سیاسه‌تی شه‌رعیدا ئاسۆیه‌کی جوانی خسته‌ نیو موسلمانان، له‌ به‌ده‌سته‌ینانی یه‌كبوونی ئومه‌ت و یه‌كخستنی ریزه‌كانی و هیتزوگه‌راندنه‌وه‌ی رۆله‌ شارستانیه‌ته‌كه‌ی، نه‌م تیگه‌یشتنه‌ وردو قوله‌ش ئیمه‌ له‌ژبانی نیستاماندا زۆر پیوستمان به‌تیگه‌یشن و کاریب‌کردنی، بۆیه‌ حه‌سه‌نی كورپی‌ علی بن‌چینه‌یه‌کی گه‌وره‌ی بن‌چینه‌كانی ئیسلامیمان فی‌رده‌كات، كه‌ پارێزگاری‌کردنی كۆمه‌له‌، ده‌ستگرتنه‌ به‌ئاینی‌ خاوه‌ په‌رته‌وازه‌ نه‌کردنه‌ - كه‌ گه‌وره‌ترین بن‌چینه‌كانی ئیسلامه‌ - نه‌وه‌یه‌ خوا‌ی گه‌وره‌ له‌ قورئانه‌ كه‌یدا وه‌ستی‌ پیکردوو، پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) هه‌روه‌ها عمر، بۆیه‌ حه‌سه‌نی كورپی‌ علی هه‌ستاوه‌ به‌دژایه‌تی‌ کردنی په‌رته‌وازه‌یی و دووبه‌ره‌کی و به‌ئاراسته‌ قورئانیه‌ نامانجداره‌كان کاری‌ کردوو بۆ یه‌كخستنی ئومه‌ت، خوا‌ی گه‌وره‌ ده‌فه‌رمووی: ﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (۱۰۳) وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (۱۰۴) وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ (۱۰۵) يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ ﴿آل‌عمر: ۱۰۳﴾

[۱۰۶

پین‌جه‌م - كورئانی ئه‌میری ئیماندارن علی (ﷺ):

نه‌وه‌ۆكارانه‌ی حه‌سه‌نی كورپی‌ علی ئه‌میری ئیماندارانی بۆناشتی پالدا، كورئانی باووكی بوو، بێگومان كورئانی بۆشاییه‌کی گه‌روه‌ی خسته‌ به‌ره‌ی عی‌راق و تیرۆر‌کردنه‌كه‌شی کاریگه‌ری خسته‌ ده‌رونی حه‌سه‌نه‌وه‌ (ﷺ)، كورئانه‌كه‌ی دووناخۆشی گه‌روه‌ی به‌جی‌ هیشت، نه‌م پێشه‌وا مه‌زنه‌ به‌بی‌ هیچ‌ تاوانیک كورئا و خه‌واربیش ره‌چاوی گه‌وره‌یه‌كه‌یان له‌ ئیسلامدا نه‌کردوو، نه‌و خزمه‌ته‌ گه‌ورانه‌شی كه‌ بۆ ئیسلام پێشكه‌شی

کرد، بینگومان ژيانی نهو که له پیاوه پرپه‌هاو پهنو کارکردن بوو له کاتی جی به‌جی‌کردنی
 حوکمه شه‌ریه‌کان له‌ناستی گهل و ده‌وله‌تدا، علی (ﷺ) مامۆستایه‌ک بوو
 له مامۆستایه‌کانی ئیسلام و پروناکی و جیاکه‌ره‌وی حق و باتل بوو، بۆیه سروشتی بوو
 موسلمانان به‌له‌ده‌ست دانی کاریگه‌ر بن و هه‌ست به‌و بۆشاییه گه‌روه‌یه بکن که جی ی
 هیشت، بینگومان کوژرانه‌که‌ی نه‌هامه‌تی یه‌کی گه‌وره‌بوو بۆ موسلمانان و خه‌می پیدان،
 فرمیستک به‌چاوانیاندا نه‌باری، و زمانیان به‌ستایش و سۆزو بوو بۆ علی (ﷺ)، کوژرانی
 هۆکاریک بوو بۆئه‌وه‌ی خه‌لکی عیراق لای حسن پنیوست نه‌بن، که‌چی ئاژاوه‌و ته‌ماح
 له‌خشته یانی بردبوو، له‌رپه‌گی راست لایاندا بوو، جگه له‌و دلسۆزه راستگۆیانه‌ی بۆتاین
 و جی نیشنه‌ مه‌زنه گۆچکردوه‌که‌یان (ﷺ)، بینگومان کوژرانه‌که‌ی لیدانیکه‌ی به‌هیزبوو
 سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدی رویه‌روی بویه‌وه له هۆکارانه‌ی نه‌مانی بوو له‌دواتردا.

شه‌شه‌م: که‌سی‌تی معاویه (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ):

خیلافه‌ت له‌لایه‌ن حه‌سه‌نی کوری عه‌لیه‌وه بۆ معاویه له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی زیاتر له‌چل هه‌زار
 که‌س به‌یعه‌تی مردنیان پی دابوو، ئه‌وه گه‌ر معاویه شیایو ئه‌و خیلافه‌ته‌ نه‌بویه‌ ئه‌وا
 ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ی پی نه‌ده‌داو جه‌نگی له‌گه‌ل ئه‌کرد (۱) معاویه (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) له‌به‌ر بی که‌سی
 سه‌رکرده‌یه‌تی خه‌لکی شامی نه‌ده‌کردوه، بۆیه میژوو نوسه‌کان گه‌وره‌یه‌کی زۆری ئه‌م
 هاوه‌له پایه به‌رزه ده‌گێژنه‌وه، ئه‌مه‌ی خواره‌وش هه‌ندی نمونه‌یه‌تی:

۱. نمونه‌ی قورئانی پیروژ:

معاویه به‌شداری غه‌زووی حونه‌ین کردوه، خوای گه‌وره ده‌فه‌رمووی: ﴿ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ
 سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ
 الْكَافِرِينَ﴾ [التوبة: ۲۶] معاویه‌ش (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) یه‌کینه‌که له‌وانه‌ی به‌شداری غه‌زووی حونه‌ین
 کرده، له‌و ئیماندارانه بوو که له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ردا خوای گه‌روه ئارامی و خوڤاگری و
 سه‌کینه‌تی بۆ داباراندن. (۲)

۱ - الناهية عن طعن أمير المؤمنين معاوية، لا ۵۷.

۲ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، خالد الغيث، لا ۲۳.

دوعای پێغه مبهەر (ﷺ) بۆ معاویە، لەو پارێزگایه وهیه ش: ((اللَّهُم اجعله هادياً مهدياً واهد به))^(۱)، ههروهها فەرموویه تی: ((اللهم علم معاوية الكتاب والحساب وقه العذاب))^(۲)، پێغه مبهری خوا (ﷺ) فەرموویه تی: ((أول جيش من أمتي يغزون البحر قد أوجبوا))، ((یه که مین سوپایه کی ئومه ته که م جهنگی ده ریا ده که ن خوالیان خوۆش بووه))^(۳)، أم حه رامیش ده لێ: و وتم ئەي پێغه مبهری خوا (ﷺ) من له گه لیا ئم فەرمووی: ((یه که مین سوپای ئومه ته که م غه زوی شاری قه یسه ر ده که ن خوا لیان خوۆش بووه)) و وتم: — واته أم حرام — منیشیان تیدایه ئەي پێغه مبهری خوا؟ فەرمووی نه خیر^(۴)، (المهلب)^(۵) یش ده لێ: لهم فەرمووده یه دا جوامیتریه که بۆ معاویه یه چونکه یه که مین که سێک بوو جهنگی ده ریای کرد. ^(۶)

۳. تێروانینی زانایان بۆ معاویه (رضی الله عنه):

أ- معبدالله کورپی عباس به ابن عباس ووترا: قسدت چیه له باره ی معاویه ی ئەمیری ئیمانداران که خیلافه تی کرده یه که لایه نه، ووتی: ئەو فەقیهه. ^(۷)

— ستایشی عبدالله کورپی مبارک:

ب - عبدالله کورپی مباره که ده لێ:

معاویه لای ئیمه به ریزو دیار بوو، هه رکه سێکیان بیه نایه به خراپه باسی کردایه و بۆی برونایه ئەوه به تاوانبار به رامبه ر به هاوه لآن تاوانبارمان ده کرد. ^(۸)

۱ - صحيح سنن الترمذي للالباني (۲۳۶/۳).

۲ - موارد الظمان (۲۴۹/۷) إسناده حسن.

۳ - فتح الباري (۱۲۱/۶).

۴ - البخاري، رقم: ۲۹۲۴.

۵ - المهلب بن أحمد الأندلسي، مصنف شرح صحيح البخاري،: ۴۳۵ هـ مردووه.

۶ - فتح الباري (۱۲۰/۶).

۷ - الفتح الباري (۱۳۰ /۷).

۸ - مرويات خلافة معاوية، لا ۲۸.

ج - ستایشی نه حمدی کوری حنبهل.

له پيشهوا نه حمد (به ره حمت بيت) پرسيار كرا، خوا ره حمت پيكا چي ده لئى لهو
كه سدى ده لئى: ناليم معاويه نووسرى وه حيه و ناشليم خزشه ويستى نيماندارانى كردوه،
چونكه به شمشير دهسه لآتى گرتوته دهست؟^(۱) أبو عبدالله ده لئى شهوه قسه يه كى خراب و
ناشيرينه، له وانوه له گه لئاندا دامه نيشن، بؤ خه لكيش كاروباريان پونده كه يينه وه.^(۲)

ح - ستایشکردنی معاويه (رضي الله عنه) له لايهن قازى (ابن العربى) يه وه.

ابن العربى له باره ي شهو خو ره وشتانه وه قسه يه كردوه كه له معاويه (رضي الله عنه) هه بوه:
هه ستانى به پاريزگارى كردنى و پاراستنى سنور و چاك كردنه وه ي سه ربازان و سه ركه و تنه
سه ر دوژمن^(۳) محب الدين الخطيب له سه ر شهو ده قه زيادى كردوه ده لئى: گرنكى و په رو شى
معاويه له وه دا هه ره شه ي له پادشاي رومى كردوه كه له گه رمه ي جهنگى له گه ل عه لي دا
بوو له (صفين) دا، پي ي گه يشتووه پادشاي روم به ه يزيكى زوره وه له سنور نزيك بوته وه^(۴)
له وه شدا ابن كه سير ده لئى: پادشاي روم دواى شه وه معاويه ترساندى و تيكيشكاند
ته ماعى كرد بووه معاويه، كاتيك پادشاي روم معاويه ي بينى سه رقالي جهنگه له گه ل
على به هاورييه تى به ه يزيكى زوره وه نزيك بوويه وه و ته ماحى كرده شهو خاكه ي له
ژيرده ستى معاويه دا بوو، معاويه ش نامه يه كى بؤ نارد تييدا نووسى: سويند به خوا شه گه ر
دهست هه لئه گريت و نه گه ريته وه ولاتى خوت، شهوه خوم و ناموزاكه م ناشت ده بينه وه و
ده ده ين به سه رتاو له هه مووولا تدا ده رت ده كه ين و زهويت له سه ر ته سك ده كه يينه وه،
له وه وه پادشاي روم ترساو نوينه رى بؤ ناگر به ست نارد.^(۵)

ه - ستایشی ابن ته يمه بؤ معاويه (رضي الله عنه):

۱ - هه مان سه رچاوه، ۲۸.

۲ - السنة للخلال، تحقيق عطية الزهراني (۴/۲۳۴).

۳ - العواصم من القواصم، لا ۲۱۰، ۲۱۱.

۴ - مرويات خلافة معاوية، لا ۳۱.

۵ - البداية وانهاية (۸/۱۱۹).

این تهییه لهو بارهیهوه ده‌لێ: به (التواتر) له باره‌ی معاویه‌وه سه‌لماوه، ((پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) وه‌کو فه‌رمان کردنی به‌ کهسانی تر فه‌رمانی به‌ معاویه‌ کردووه‌ن له‌گه‌لیدا جیهادی کردووه، له‌ نووسینه‌وه‌ی وه‌حیدا ئه‌مینی پیغه‌مبه‌ری خوا بووه (ﷺ) و له‌وه‌دا پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) تاوانباری نه‌کردووه، عمری کوری خه‌تابیش که باش پیاوی ناسیووه کردوویه‌تی به‌ والی، خوای گه‌وره‌ش حه‌قی خه‌ستبووه سه‌ر زاری و له‌ ولایه‌ته‌که‌یدا تاوانباری نه‌کردووه.^(۱)

و - ستایشی ابن کثیر بۆ معاویه (رضی الله عنه).

ابن کثیر له‌باره‌یه‌وه ده‌لێ: موسلمانان له‌سالی چل و یه‌کدا له‌به‌یعه‌تی کۆبونه‌وه... له‌وماوه‌یه‌دا هه‌تا ئه‌وساله‌ی که‌تیادا کۆچی دوایی کرد له‌و کار و جیهاد له‌ ولاتی دوژمن و به‌رزکردنه‌وه‌ی ووشه‌ی خوادا وازی نه‌هینا، له‌هه‌موولایه‌کی زه‌ویه‌وه ده‌سکه‌وتی بۆ نه‌هات و موسلمانان و له‌گه‌لیدا له‌حه‌سانه‌وه‌و دادو لی‌بوردندا ده‌ژیان^(۲)، و بی‌ فیزو سه‌رکرده‌و گه‌وره‌ بوو له‌نیۆ خه‌لکی و به‌خه‌شنده‌و دادگه‌ر بوو^(۳)، هه‌روه‌ها له‌باره‌یه‌وه ده‌لێ: ژیانیان جوان و لی‌بورده‌و داپۆشه‌ربوو، خوا به‌زه‌یی پێداپیته‌وه.^(۴)

۴. معاویه فه‌رمووده‌ی رپوایه‌ت کردووه:

معاویه (رضی الله عنه) به‌ یه‌کی له‌وکه‌سانه‌ ده‌ژمی‌دری‌ت که‌رپیزی گپرا‌نه‌وه‌ی فه‌رمووده‌یان له‌ پیغه‌مبه‌ره‌وه (ﷺ) وه‌رگرتووه، هۆکاری ئه‌وه‌ش هاو‌رپه‌یه‌تی‌کردنی پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) بووه له‌ دوای فه‌قی مه‌که و ژن و ژنخوایه‌تی و نوسه‌ری پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) بووه، معاویه سه‌دو سی وشه‌ش فه‌رمووده‌ی پیغه‌مبه‌ره‌وه گپرا‌وه‌ته‌وه، بوخاری و مسلم له‌سه‌ر چوار فه‌رمووده‌یه‌که‌ه‌نگن، بوخاری چواره‌میانی داناوه موسلیمیش پینج^(۵)، ژیانی معاویه (رضی الله عنه) له‌گه‌ل ژێرده‌ستانی ولایه‌ته‌که‌یدا له‌باشترین ژیان و الیه‌کان بووه، وه‌های کردووه

۱ - الفتاوی (۴/۴۷۲)، سیر أعلام النبلاء (۳/۱۲۹).

۲ - أفر ابن أبي الدنيا، وأبو بكر بن أبي عاصم تضيفاً في حلم معاوية.

۳ - البداية والنهاية (۸/۱۱۸).

۴ - هه‌مان سه‌رچاره (۸/۱۲۶).

۵ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، ۲۳.

خەلکی خۆشیان بوی، لە فەرموودەشدا لە لایەن پینغەمبەرەو (ﷺ) گێردراوەتەو (صحیح) ه
 کە فەرموویەتی: (خيار أئمتکم_ حکامکم_ الذین تحبونهم، و یحبونکم و یصلون علیهم
 و یصلون علیکم، و شرأئمتکم الذین تبغیضونهم، و یغضونکم، تلعنونهم و یلعنونکم)
 باشترین دەسەڵاتدارە کانتان ئەوانەتان کە خۆشیانتان ئەوی و ئەوانیش ئیوەیان خۆشەوی
 و دوایان بۆ دەکەن و ئەوانیش دوعاتان بۆ دەکەن، پەیوەندیان لە گەڵ یە کدا بەهێزە،
 خراپترین دەسەڵاتدارێشتان ئەوانەن کە رقتان لیانە و ئەوانیش رقیان لە ئیوەیە،
 نەفرەتیان لی دەکەن و نەفرەتتان لی دەکەن.^(۱)

۵. ووتە ی ئەمیری ئیمانداران علی کوری ئەبو تالیب لە بارە ی والیەتە کە یەو:

لە (سفیان بن اللیل) هەو دلی: کاتیك حەسەنی کوری علی لە کوفەو بۆ مەدینە
 بەرپێکەوت بە حەسەن ووت: ئە ی سەر شوێر کەری ئیمانداران، حەسەن ووتی: وەها مەلی: من
 بیستم باوکم ئەبووت: شەو ورۆژ ناروا تا معاویە دەگاتە دەسەلات، منیش زانیم کە فرمانی
 خوا هاتۆتەدی و حەزم نەکرد لە نیوان من و ئەودا خوینی موسلمانان برپێژری^(۲)،
 لە گێرپانەو یە کە لە عەلیەو (ﷺ) هاتوو کە فەرموویەتی: رقتان لە ئەمیریعی معاویە
 نەبی، سویند بەخوا گەر لە دەستی بدەن ئەو سەرانیك ئەبینن وەکو گوژالکە
 لە ماندوویەتیدا دیتەدەر^(۳)، ئەو هەش کۆمەلە (أثر) یکە بەلگە ی بەهێزی معاویە دەردەخات
 لە بەرپۆ بەردنی ئیمانداران دا شیوازی معاویە لەوتویژکردن وەمامەلە کردن لە گەڵ حەسەن
 بەشداریه کی هاوبەشی دۆزیووە لە گەشتنە چاکسازیدا، گەر چی ئەندازیاری کرداری
 پرۆژە ی ناستبۆنەو (الصلح) حەسەنی کوری علی بوو، بەلام کەسیەتی معاویە و ناسۆ
 فراوانی و دل فراوانیە کە ی و ئەو نەرمپەویە ی دەریخست، یامەتیدەری سەرکەوتنی ناشتی
 بوو، معاویە (ﷺ) ریزی حەسەنی ئەگرت گەورەیی ئەهلی بەیتی ئەگێرپایەو باسی ئەکرد،
 ئەو هەش بەلگە ی خستەنە روی ماف و راستیە لەتە ک ئەو مەملانیی و ناکۆکیە ی کە پێشتر

۱ - مسلم، کتاب: الإمارة، رقم: ۶۵.

۲ - تاریخ دمشق (۱۰۵/۱۲).

۳ - هەمان سەرچاوە (۱۰۵/۱۲).

به قهدهری خوا پرویدا. ^(۱) نیمام نه محمد له (مسند) ه کیدا و له پریگه‌ی معاویه ه
 ته‌خریجی کردووه ده‌لئ: پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) زمان و ده‌می حه‌سه‌نی ده‌مژی و خوی
 گوره‌ش زمانی یان ده‌می سزاندات که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) مژیییتی ^(۲)، ه‌روه‌ها
 معاویه له‌ته‌ک خویدا راستگۆ و دانی دنا به‌تاوانه‌کانیدا و ئومییدی لی‌خۆ‌ش‌بونی خوابوو،
 له‌یینو شه‌هاب‌وه له‌عوره‌وه ئه‌ویش له (المسور) وه ته‌خریجی که هاتۆ‌ته‌لای معاویه و
 معاویه‌ش ده‌لئ: ئه‌ی میسور تانه‌ی تۆ چی به‌گوره‌کان (أئمه) کرد؟ و وتم: له‌وه‌ه‌ه‌ینه،
 ئه‌وه‌باش‌تره که بۆیمان کردووه، وتی: ناختم بۆ باسکه‌چیم له‌لی به‌عه‌یب ده‌گری؟ و وتم:
 هه‌مووش‌تی‌کم رون‌کردۆ‌توه، ئه‌ویش ووتی: له‌تاوان به‌ری نیم ئه‌و چاک‌سازیم بۆ ناژمی‌دری
 که بۆ به‌رژه‌وه‌ندی گشتی کردوومه، تاوانه‌کان نه‌ژمی‌درین و چاکه‌کان واز لی ده‌هینی؟
 و وتم: به‌لئ، ووتی: بۆ خۆم دان به‌هه‌موو تاوانیک ده‌نیم، تۆ تاوانیکت هه‌یه، لی ی بترسی؟
 و وتم: به‌لئ، ووتی: که‌واته‌چی وای لی‌کردوی له‌من شی‌او‌تری به‌ئومی‌دی خوا، سویند
 به‌خوا له‌نیو هه‌مووش‌تی‌کدا هه‌رخوام هه‌لبژاردووه، ناینیکم هه‌یه‌کاری تیادا قبول‌ده‌کری و
 چاکه‌ش پاداشت ده‌دری، عوروه ده‌لئ: میسور باسی عاویه‌ی بیستایه‌سه‌لامی بۆ نه‌ناردو
 بۆی ئه‌پاراپه‌وه ^(۳) پشت به‌خوا باس‌کردنی معاویه به‌دوو‌رو در‌ژیی دی گه‌ر خوی گه‌وره
 به‌منه‌ت و به‌خشنده‌یی خۆی هیزی پیداین و له‌باره‌ی ده‌وله‌تی ئه‌مه‌ویه‌وه دواين، له‌گه‌ل
 باس‌کردن له‌باره‌ی معاویه (ﷺ) به‌دوو‌رو در‌ژیی ئه‌وه‌هیچ پریگریک نیه له‌وه‌ی ترسی
 له‌خوی بالا ده‌ست رون بکه‌ینه‌وه کاتی‌ک له‌دان‌یش‌تنه‌کیدا ئه‌وفه‌رمووده‌یه‌ی ئه‌بو
 هوره‌یره (ﷺ) له‌پیغه‌مبه‌ری خواوه (ﷺ) باس‌کرده‌وه که‌یه‌که‌مین که‌سینکی ئومه‌تی محمد
 ئاگری دۆزه‌خی پی گه‌رم‌ده‌کری: قورئان خوینیکي ریا‌بازه‌و به‌خشه‌ریکی ریا‌بازه‌و
 مواه‌دیکی ریا‌بازه، پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) ئه‌وه‌ی بۆ ئه‌بو هوره‌یره (ﷺ) رون‌کردۆ‌ته‌وه:
 ((ئه‌ی ئه‌بو هوریره ئه‌و سی کۆمه‌له‌یه‌یه‌که‌مین مه‌خلوقی خوان ئاگری پۆژی قیامه‌تیان

۱ - الناهية عن طعن أمير المؤمنين معاوية، لا ۵۷.

۲ - المسند، رقم: ۱۶۸۴۸ إسناد صحیح.

۳ - سير أعلام النبلاء (۳/ ۳۹۲).

پئی گهرمده کری))^(۱) معاویه کاتی ئەوفه رموده یه بیست ئەبیوت ئەوانه وهه یان کردوه ئەنجامیان وهه بوو دبئی خەلکانی تر چۆن بن؟ راپویه که ی دەلی: پاشان معاویه زۆرگریا تاگومانان برد مردبئی پاشان هاتهوه هۆش و دەمو چاوی سڤی و ووتی: خواوپیغه مبه ره که ی راستیان کرد: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّتْهَا نُوفٌ إِلَيْهِمْ أَعْمَالُهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ (۱۵) أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ [هود: ۱۵، ۱۶].

به راستی که سایه تی معاویه (رضی الله عنه) و میژوو هه که ی له ئیسلامدا یارمه تیده ریکی گرنگ بوو بۆ سه رخستنی ناشتیدا، وهه اش دانانین له پیزی خه لیفه ی راشیدییه کاندای بن، به لکو له پادشا دادپهروه ره کان بووه، ژیانامه که شی پره له تیگه یشتنی سیاسی و کاریگه ری و سه ربازی و ئابوری و کۆمه لایه تی، ئەوهش پیویستی به توژیینه وهیه که قوئی سه رده مه که ی هه یه و له خواش داوامانه بۆ ئەوتوژیینه وهیه سه رمان بجات.

هه وته م: هه ژانی سوپای عیراق و خه لکی کوفه .

ده رچونی خه واریج کاریگه ریان هه بوو له لاوازکردنی سوپای ئەمیری ئیمانداران علی کورپی ئەبو تالیب دا (رضی الله عنه)، ههروهه جهنگه کانی (صفین و جهمه ل و نه هره وانیش) خه لکی عیراقیان له جهنگ بیزارکردو له به رامبه ره هه لده هاتن، به تاییه ت جهنگی خه لکی شام له سه فیندا، جهنگی ئەوان وه کو جهنگی کهسانی تر نه بوو، چونکه جهنگی (صفین) له هارو له نیوبه ره بوو، چه نده مندالی هه تیه و خست و ژنی بیوه ژن کرد به بئی ئەوه ی مه به ستیان بیته دی، گه ره ئەوناشتیه نه بوایه که علی ئەمیری ئیمانداران و زۆریه ی هاوه له کانی پیشوازیان لیکرد، ئەوه کاره ساته کانی به سه ره جیهانی ئیسلامیه وه خه یالی شوینه وارو کاریگه ری ناله باریه کانی نه ده کرا، بۆیه جاریکی تر سستی نواند له رۆیشتن له گه ل علی (رضی الله عنه) بۆ شام جاریکی تر بۆلایه نیکیان باش بوو، ده رونیشیان ئاره زووی ده کرد^(۲)، له وته نگه ژه یه که هیزی ئەمیری ئیمانداران علی (رضی الله عنه) که مکرده وه، ده رکه وتنی گروپیک بوو که عه لیان گه و ره کردوه گه یان دیانه پیگه ی خوایه تی، تا بۆ هه ندیک وهه

۱ - رواه الترمذي والحاكم عن أبي هريرة، وصححه الالباني، رقم: ۱۷۱۳.

۲ - خلافة علي بن أبي طالب، عبد الحميد علي، لا ۳۴۵.

ئىستا بۇ ئىتوھ وەكو جارائىن، كەچى ئىتوھ بۇ ئىتمە وەكو جارائىن، ئىتوھ لە ئىتو دووكوژراوھدا بون، كوژراوئىك لە (صفين) بەسەرىدا ئەگرىيان و كوژراوئىك لەنەھرەواندا داواى تۆلە سەندنەوھى بۇ دەكەن، ئەوى تىرىش كەمايەوھە دۆران وگىراوئىش تۆلە سىئىن، ئىستاش معاويە بۇ شتتەك بانگى كرديوين وگەورەبىي تىدانىيە بۇ ئىتمە، گەر مەرگىيان بۇى ئەوھ وەلامى ئەدەينەوھە، گەر ژىيانىشىيان بوئ ئەوھ لەھەموولايەكەوھ لەو كۆمەلەى قىبولى ئەكەين^(۱)، لەپراستى دا خستنە پالى ئەووتارە بۇحسن گومانم ھەبوو، بەلام وئىنەى ھەسەنى پىشەوامان و شوئىنەكەوتووانى ئەكات لەوھى لەئاشتى نىوان خۆى و معاويەدا(ﷺ) پەلەى يىكردووه،^(۲) حسن لەبارەى ئەوکارەوھە قسەيىكرد، كە ھەندى خەلكى عىراق پىيان كر دووه و ئەو خرابەكارىيانەشىيان كەبەسەرىدا ھىناوئىانەو قسەى خۆى ئاشكراكر دو فەرمووى: سوئىند بەخوئا وەھى ئەبىنم معاويە بۇمن باشترە لەوكەسانەى خۆيان بە لايەنگرم ئەزانن، وىستىيان بمكوژن و سەررەتەكەم بېن، سوئىند بەخوئا گەرپەيمانى لە معاويە وەرېگرم و خۆم كەس و كارم ئەپارئىزى وباشترە لەوھى بىكوژرىم و كەس وکارەكەم لە نىو بچن، سوئىند بەخوئا گەر صلح لەگەلدا بىكەم خۆشەوئىست ئەبم و باشترە لەوھى بىكوژرىم و بەند بىكرىم، يان منەتم بەسەر دا بىكەن، منەتكردن بەسەرئەوھى ھاشمدا كۆتايىيە، ھەررەھا ووتوى: خەلكى كوفەم بۇ دەرکەوت و ئەيانناسم، ئەوھىيان كە خراپن بۇ من ئاشىن و وەفایان نىو لەقسەو كراداردا ھىچ لەئەستۆ ناگرن وچودان و دەلئىن: دلئان لەگەلئماندایە كەچى شمشىرىشىيان بەسەرماندا بەناوبانگە^(۳)، داواى ئەوھى باوكىيان كوشت و ھەولئى كوشتنى خۆياندا و سەررەت سامانەكەيان بەتالانېرد، حسن متمانەى بەخەلكى كوفە نەما، لەوتارىكدا ئەوھى دەرېرى و ووتى: ئەى خەلكى عىراق بەسى شت وريا بومەوھە، كوژرائى باوكم لەلايەن ئىتوھە و لئىدانم و بەتالان بردنى سەررەت و سامانم، بە حسن ووتراوھ: چى واى كرد صلح بىكەى؟ وتى: رقم لە لە دزنىا بو بىننىم خەلكى كوفە ھەرکەسى متمانەى پى نەكردېن بەسەرىيان دا زال بووھە، لەگەل يەك ھاوپا نىن، باوكم بەھۆيانەوھە توشى كارەساتى گەورە بوو، دەبى داواى من بۇ كى باشن^(۴)، ئەو قسەيەش بە

۱ - سير أعلام النبلاء (۳ / ۲۶۹).

۲ - الدوحة النبوية الشريفة، لا ۹۳.

۳ - ھەمان سەرچارە، ۳۷۹۷، نقلًا عن الاحتجاج للطبرسي، لا ۱۴۸.

۴ - الكامل في تاريخ (۲ / ۴۴۸).

رهبایی نه بووه، چونکه ده کرا سوپای حسن به هیژبکرایه وه و کۆمه لاتیکی زۆری سوپاکهی نامادهی جهنگ بوون و له سهر هه موویانه وه قه یسی کورپی سعدی خه زره جی و سهر کرده وکانی تریش بوون.

هه شته م: ده سه لاتی سوپای معاویه (رضی الله عنه):

له لایه کی تره وه معاویه (رضی الله عنه) به هه موو نامرازه نه یینی و ناشکرکان بو لاواز کردووی لایه نی خه لکی عیراق له سه رده می عه لیدا (رضی الله عنه) کاری ده کرد، بۆیه نه و لیکترازانه ی سوپای علی به کاره ینا به سه ر کردایه تی عمرو کورپی عاص (رضی الله عنه) سوپایه کی نارده سه رمیسه ر خسته ی سه رشام، له وه شدا هۆکار گه لیک یارمه تیده ری بوون.
له وانه:

۱. سه قالبوونی نه میری ئیمانداران علی به خه وار یجه کانه وه.

۲. کار راپه ر پینه ره کانی علی نه میری ئیمانداران (رضی الله عنه) له میسه ر محمدی کورپی أبو بکره و قه یسی کورپی سعدی کورپی عوباده ی سعدی خه زره جی لیزان نه بوون، بۆیه له گه ل نه وه که سانه ی داوای خوینی عثمانیان ده کرد که وته جهنگه وه، وه کو قه یس له گه لیاندا نه ده جولایه وه بۆیه تیکیان شکاند.

۳. ریکه وتنی بۆچوونی نیوان معاویه و داواکارانی خوینی عثمان له میسه ردا و نه وه ش یارمه تیده ری زالبون بووبه سه ر میسه ر بوو. (۱)

۴. دووری میسه ر له ده سه لاتی نه میری ئیمانداران علی (رضی الله عنه) و نزیکه ی له شامه وه.

۵. سه روشته جوگرافیه که ی که لکاوه به ولاتی شام له ریکه ی سیناوه که در ئییه کی سه روشتی بو به دیارده خات، میسه ریش هیژیکه مرۆبی و ئابوری گه وره ی خسته سه ر هیژی معاویه (رضی الله عنه)، علی نه میری ئیمانداران بو به ره رچدانه وه ی هیژیکه ی نارد (۲) معاویه ش (رضی الله عنه) بۆراکیشانی گه وره ی هۆزه کان و کار راپه ر پینه ری علی (رضی الله عنه) هه ولیدا، هه روه ها هه ولیدا قه یسی کورپی سعد کار راپه ر پینه ری علی (رضی الله عنه) له میسه ر به لای خویدا

۱ - الطبقات لابن سعد (۳/۸۲۹)، خلافة علی بن ابی طالب، عبد الحمید، ۱۶/۳۵۱، إسنادة صحیح.

۲ - تاریخ خلیفة، ۱۹۸۶ بون سند.

رَابِكَيْشِي، به لَام له وه شكستی هیناو توانی و كهسانی ده رویه ری علی و راپوژكارانی بوروژینی و قهیس لابات، لادانی قهیسی كوری سعد دهسكه و تیکي گهوره بوو بۆ معاویه، ههولئی دا زیادی كوری ثوبه ی كار راپه رینی علی ئەمیری ئیمانداران (ﷺ) له فارسدا بۆ خۆی رَابِكَيْشِي، له وه شا شكستی هینا (۱)، معاویه به وه به ئینانه ی ئەیدا توانی هندی گهوره دهسه لاتدارو والی کاریگه ر بکات، به و توانایه ی ههیبو، ته نانه ت علی له یه كێك له وتاره كانیدا ده لئ: به سر له لایه ن معاویه وه هه له اتوه، وایده بیتم ئه و كۆمه له یه سه ربكه ون، ئه ویش به كۆمه لئونیان له سه ر داوا باتلیه كه یان و و په رته وازه یی ئیوه له به رامبه ر راستیدا، بۆ گویا یه لیکردنی ئەمیره كه یان و سه ریچێکردنتان بۆ ئەمیره كه تان، به گه یاندنی له ئەمانه ت و به ناپاکی ئیوه، فلانه كه سم كرده والی، ته نانه ت وای لیها توه هه ركه س دابنیم له په یوه ندی به معاویه وه ئەترسیم، خواجه گیان لییان توره بووم و توره یان كردم، خواجه له من وله وانیش خۆش به (۲)، ته نانه ت تا دوا ی كوشتنی علی ئەمیری ئیماندارانیش (ﷺ) معاویه له په یوه ندی كردن به عیراق به رده وام بوو، كۆمه له هۆكارێك هه بوو بۆ معاویه كۆبونه وه كه یارمه تیده ری هه ژه كه ی بوون، له وانه: گویا یه لئ سوپا كه ی و كۆبونه وه ی خه لكی شام له ده وری و توانا كارگه یه كه ی له ولایه ت كه به رژه وه ندی ئومه تی تیا دا ئەبینی.

مه رجه كانی ناشتی:

سه رچاوه میژوو یه كۆن و نوێكان باس له هه ئینانه دی ناشتی ده كه ن به پئ ی ئه و مه رجانه ی هه ردوو لادایان ناوه، ئه و مه رجانه ش له نئو میژوونوسان په رت بوونه و هه ندی له زانایانیش هه ولئ كۆكرده وه و رێكخستنیان داوه، به وه پئ ی گه یشتوون هه ولده ده یین رێکی بجه یین به و یییه ی توانایی خۆمان له گه ل قسه كردن له سه رگشت به نده كانی صلح .

۱ - الإستیعاب (۲ / ۵۲۵ - ۵۲۶).

۲ - التاريخ الصغير للبخاري (۱ / ۱۲۵) بسند منقطع و له شواهد.

یه که م: کارکردن به قورئان و سونه تی پیغه مبه ر و ژیانامه ی خه لیفه کان:

رپوایه تیکی بوخاری باس له وده کات که حسن پرسپاری له شانده که نه کردووه - که عبدالرحمن کوری سه مره و عبدالله کوری علی بوون -، ته نها ده لئی: ئیمه به وه له گه لئداین، باسکردنی کارکردن به قورئان و فرموده ی پیغه مبه ری خوا و رپیازی خه لیفه راشیدییه کان گونجاوه له گه لّ نه و حالته که ناشتی تیادا هاته دی و جزئیکه له یادکردنه وه و پابه ندرکردنی معاویه به قورئان و سونه تی پیغه مبه ر (ﷺ) و رپیازی خه لیفه کانی راشیدین، گونجاویش نین له گه لّ نه و پراهی که هه ندی میژوونوس و له نیوانیاندا مامۆستام دکتۆر محمد به تاییه ت بۆی پۆیشتون به وه ی باسکردنی نه و قسه یه له نیو مهرجه کانی ناشتیدا بۆ راستکردنه وه ی تۆمه تبارکردنی معاویه بووه و نه وه ش له نیوان مهرجه کانی ناشتی هه ردوولانه بووه. (۱)

هه ندی له زانایان نه و مهرجه یان باسکردووه، له وانه ابن حجر الهیثمی، که باسی ناشتی نیوان حسن و معاویه ی کردووه و تیایدا هاتووه ناشته وایی کردووه که ویلایه تی موسلمانانی پیبدات، به و مهرجه ی کار قورئان و سونه تی پیغه مبه رو رپیازی خه لیفه راشیدییه کان بکات (۲)، ته نانه ت هه ندی کتیبی شیعه ش نه و مهرجانه یان باسکردووه، نه وه ش به لگه ی ریز دانانی هه سه نی کوری عه لیه بۆ ابوبکر و عمرو عثمان و علی و تا نه و ناشته ی کردتیه مهرجیک له مهرجه کانی به سه ر معاویه ی کوری ابوسوفیانه وه (ﷺ) که کار به قورئان و فرموده و رپیازی خه لیفه راشیدییه کان (۳)، له نوسخه که ی تردا - خه لیفه چاکه کاران - هاتووه (۴)، له م مهرجه شدا ریکی بنچینه و به رنامه ی ژییانی ده و له تی نه مه وی دا ده رده که وی، نه و مهرجانه ش شتی تیده گه یین:

۱. سه رچاوه کانی برپاردان له سه رده می خیلافه ی راشیدیدا:

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الامويين، لا ۶۸.

۲ - الصواعق في الحرقه (۳۹۹/۲).

۳ - الشيعة وأهل البيت، ۵۴۶.

۴ - منتهی الامال (۲۱۲/۲) نقلاً عن الشيعة وأهل البيت لا ۵۴.

أ - قورئانی پیروز:

پهروهردگار ده فهرموی: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا﴾ [النساء: ۱۰۵]، بویه قورئانی پیروز یه که مین سه چاوه یه نهو حوکمه شهرعیانه له خو ده گری که په یوه ست به کاروباری ژيانه وه، وه که بنه ما چه ند بنه ما و حوکمیکی یه کلاکه روه دی لایه نی ژيانی له خو گرتووه، هه روه ها قورئانی پیروز گشت نهو شتانه ی روونکردو ته وه که موسلمانان پیوستیان پیته تی.

ب - سونه تی پیروز:

سه رچاوه ی دووه مه که ده ستوری نیسلامی بنچینه کانی لی وه رده گریت و له ریگه یه وه ده توانریت شیوازه کانی جیبه جیکردنی بریاره کانی قورئان وه رده گیریته^(۱)، خوا فرمانی داوه گویریایه لی پیغه مبه ر(ﷺ) بکه مین، فهرموویه تی: ﴿قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا يَحِبُّ الْكَافِرِينَ﴾ [آل عمران: ۳۲]، خوی گه وره مه ترسی نهو که سه شی روونکردو ته وه که پیچه وانهی فرمانی پیغه مبه ری خوا(ﷺ) بکات و فهرموویه تی: ﴿فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ [النور: ۶۳]، سه ریچی کردنی نیماندارانی ره تکر دو ته وه که پیغه مبه ری خوا(ﷺ) بریاریک بدات: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا﴾ [الأحزاب: ۳۶]، خوی گه وره فرمانی داوه له کاتی نا کوکیکی له سه ر کاریک بو پیغه مبه ره که ی(ﷺ) بگریدریته وه: ﴿فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ [النساء: ۵۹]، گه راندنه وه ی کار له کاتی مملانییدا بو لای پیغه مبه ری خوا(ﷺ) یه کیکه له پیوستیه کانی باور، بویه فهرموویه تی: ﴿إِن كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ [النساء: ۵۹]، بویه سه روشته ی سونه تی پیغه مبه ری خوا(ﷺ) له سه رچاوه کانی ته شریعی سه رده می خیلافه تی راشیدی نی بیته، بیگومان ده وه ته تی خیلافه تی راشیدی نی ملکه چی شه ریعت بو، سه رده می شه ریعتی نیسلامی تیایدا له سه روی گشت ته شریعی و یاسایه که وه بووه، وینه یه کی

۱ - فقه التمكن في القرآن الكريم للصابي، ۴۲۲.

پرشنگداری بوو، ده‌ولته‌تی ئیسلامی ده‌ولته‌تی شهریه‌ت بوو به‌ه‌موو ده‌زگا‌کانیه‌وه ژیریاری بریاره‌کانی نهم شهریه‌ته‌بی، ده‌سه‌لات‌داره و حاکمیش په‌یوه‌سته به بریاره‌کانه‌وه له‌برام‌به‌ریدا سستی و زیاده‌په‌وی ناکات^(۱)، بویه له‌سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدی و له‌کۆمه‌لگه‌ی هاوه‌لاندا، شهریه‌ت له‌سه‌رووی هه‌مووانه بوو، حاکم و مه‌حکوم بیه‌وه‌پابه‌ند بوون، بویه ابوبکری سدیق نه‌و گوپرایه‌لیه‌ی له‌ئومه‌ت داواو ده‌کرد و به‌گوپرایه‌لی کردنی خواو پیغه‌مبهره‌که‌یه‌وه په‌یوه‌سته ده‌کرد و ووتی: گوپرایه‌لم بن تاگوپرایه‌لی خوا پیغه‌مبهره‌که‌ی ده‌که‌م، گهر گوپرایه‌لی خوا پیغه‌مبهره‌که‌یم نه‌کرد، نه‌وه گوپرایه‌لی‌کردنم له‌سه‌ر ئیوه‌ نیه.^(۲)

۲. گرنگی سونه‌تی خوله‌فایی راشیدین:

- هه‌ر وه‌کو باسما‌ن کرد - هه‌سه‌نی کورپی علی(ﷺ) باش له‌سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدی تیگه‌یشتبوو، هه‌روه‌ک باسما‌ن‌کرد له‌و په‌ندو وانو سودانه‌ی سه‌رده‌می أبو بکری سدیق و فاروق ذولنورین و علی باوکی(ﷺ) سو‌دی وه‌رگرتبوو، چونکه سه‌رده‌می راشیدی گرنگی سه‌رده‌می پیغه‌مبهره‌نزیکیه‌تی لی ده‌گه‌شایه‌وه، سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدی درێژووبونه‌وه‌ی سه‌رده‌می پیغه‌مبهره‌یسه‌تی بوو، له‌گه‌ل نه‌وه پارێزگاری‌کردن له‌گشت نه‌وانه‌ی له‌سه‌رده‌می پیغه‌مبهردا هاتبووه‌دی چه‌سپاندنی به‌ده‌ق واتای خۆشیه‌وه و به‌رده‌وام پابه‌ند بوون پییه‌وه، هه‌روه‌کو سه‌رده‌می راشیدی نه‌و رێک‌خستنه‌نوێانه‌ی دانا که په‌یوه‌سته بوون به‌دامه‌زراوه‌کانی ده‌ولته‌ت و ئومه‌تی ئیسلامی سو‌دی‌ان لی‌وه‌رگرت و به‌لگه‌ش له‌به‌ر گرنگی سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشیدین به‌سه‌ بۆ ده‌سه‌لات‌دارانی موسلمانان، نه‌وه‌شی له‌پرسی خوا وازیستی و هه‌ر میراتی خوایه و پیغه‌مبهری خوا(ﷺ) ده‌فه‌رموی: ((علیکم بسنتی وسنته الخلفاء الرشیدین المه‌دین من بعدی))، ((به‌سونه‌تی من خه‌لیفه‌ راشیدییه‌ رێنیشانده‌ره‌کانی دوا‌ی خۆم پابه‌ندبن))^(۳)، پیغه‌مبهریش(ﷺ) فه‌رمویه‌تی

۱ - نظام الحكم في الإسلام، ۷، ۲۲۷.

۲ - البداية والنهاية (۶/ ۳۰۶).

۳ - سنن أبي داود(۴/ ۲۰۱)، الترمذي (۵/ ۴۴) حسن صحيح.

((اقتدوا بالذین من بعدی اَبی بکر و عمر)):: ((چاو له م دوانه دواى من بکهن اَبو بکرو عمر)).^(۱)

۳. بنه مایه کانی خیلافه تی راشیدین.

أ - خه لیفه کانی پیغه مبه ر(ﷺ) له بریارو مامه له و ره چاو کردنی ده ولت و چاره سر کردنی رو دواوه کان نیسلام سر چاوه ی موسلمانان بریاریان بوو.

ب - هیچ که سیکیان به خو سه پانندن کاری موسلمانانی نه گرتوته ده ست، هر له اَبو بکره وه تا وه کو علی، به لکو به پراویژی موسلمانان بووه، به لام نه و پراویژه وینه گه لیکي جوړبه جوړی له خو گرتووه و به لگه یه له سر نه وه ی نیسلام له هه لباردن و دیار یکردنی خه لیفه دا چو نیه تیه که ی نه سه پاندووه، به لکو چو نیه تیه که ی باسنه کردووه به جی ی هیشتووه.

ج - دواى هه لباردن سر چاوه گرتو له شورا دا، به یعه تدان به خه لیفه به ناشکرا بو، گوئ به و که سانه نادری که په شیوی دروست ده کهن، گرنه نه وه یه زوړبه ی نومه ت پی ی په زامه نده و گهر به یعه تیش درا نابی هه ولوه شیندریته وه کوفریکی ناشکرا (کفر بواج) له و خه لیفه یه ده رکه وئ.

د - نومه ت به رپر سیاره له گشت هه لس و که و ته کانی خه لیفه هر له کاروباری داریه وه تا کاروباره کانی سیاست و ده سه لات و ولایه ت، به لام نه وه ش له چوار چیوه ی نیسلام سنوری بو کیشاوه و له ریگه ی (أهل الحل و العقد) ه وه دیته دی و نابیت نومه ت به شیوه ی هه رمه کی بیته ده نگ، چونکه ده بیته مایه ی په شیوی و بلاو بونه وه ی ده نگوکان، هه روه کو له فیتنه ی عثماندا(ﷺ) رویدا.^(۲)

بنه مای لیپرسینه وه له ده سه لاتدار و مافی نومه ته له چاو دیری کردنی دا، خه لیفه راشیدینه کان به کردارو قسه یان بریاریانداوه، نه وه اَبو بکری سدیقه نه فه رموئ: گهر

۱ - صحیح سنن الترمذی للالبانی (۳/ ۲۰۰).

۲ - الخلفاء الراشیدین أعمال و أحداث، د. امین القضاة، ۱۳۷.

باشمکرد پشتیوانم بن و گهر هه‌له‌شمکرد راستمبکه‌نه‌وه^(۱)، عمر ده‌لێ: خۆشه‌ویسترین که‌س به‌لامه‌وه‌ ئه‌وه‌که‌سه‌یه‌ عه‌یه‌یه‌ کانم پێشان بدات^(۲)، هه‌روه‌ها ده‌لێ: ده‌ترسم هه‌له‌ بکه‌م وه‌که‌سی له‌ئێوه‌ش هه‌له‌ که‌م راست نه‌کاته‌وه^(۳)، عثمان ده‌لێ: گه‌ر له‌قورئاندا بینیتان پێم بجه‌نه‌ کۆته‌وه‌، ئه‌وه‌ پێم بجه‌نه‌ کۆت و به‌نده‌وه‌.^(۴)

علی (رضی‌الله‌تعالی‌عنہ) فەرموویه‌تی: ئەم کاروباره‌ی ئێوه‌ ته‌نیا هی خۆتانه‌ و منیش بێ ئێوه‌ هیچ نیم^(۵)، بۆیه‌ له‌سه‌رده‌می خه‌لیفه‌کانی راشیدیندا له‌ ملکه‌چی بۆئومه‌ت و مافی چاودێری کردنی ده‌سه‌لاداران ئیش نه‌کرا و که‌سی‌کیش ئه‌وه‌ی ر‌ه‌ت نه‌کردۆته‌وه‌ و کۆده‌نگی له‌سه‌ر به‌وه^(۶)، هه‌روه‌ها هاوه‌لان له‌سه‌رده‌می خه‌لیفه‌تی راشیدیندا یه‌که‌ده‌نگن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی (حاکم) و (محکوم) ده‌سلاتدارو ده‌سه‌لات به‌سه‌ر کراو هاوالاتی یه‌ک واتای هه‌به‌وه‌، ئه‌وه‌ش تیگه‌یشتنی ته‌واو وله‌ قورئان و پریگه‌ی کارکردن به‌ سوننه‌ت.^(۷)

ه - خه‌لیفه‌ بۆی هه‌یه‌ ئه‌و کاره‌ی ده‌قی له‌سه‌رنیه‌، ئه‌ویش له‌ژێر ناوی دروشه‌کانی (المصالح‌ المرسله) و (شورادا) به‌گۆیره‌ی ئه‌وی له‌هینانه‌دی به‌رژه‌وه‌ندی گشتیدا وه‌گۆنجای ته‌زانی.

هه‌روه‌ک‌ أبوبکر له‌کۆکردنه‌وه‌ی قورئان و عمر له‌ (أرض‌ السواد) و کاروباره‌ رێک‌خستنه‌کانی وه‌ک‌ دیوان و جوندو خه‌راج و عثمانیش قورئانی کۆکرده‌وه‌ نارديه‌ هه‌ریم و شاره‌کان

و- جیاوازی زنايانی ئومه‌ت شتیکی سروشتیه‌، به‌لام له‌ژێر سایه‌ی براهه‌تی و ئامۆژگاری و گه‌ران به‌دوای به‌رژه‌وه‌ندی ئومه‌تدا بێ، چونکه‌ جیاوازی عه‌قله‌کان جیاوازی بیروبۆ چونه‌کان نه‌خاته‌وه‌، هه‌روه‌که‌ له‌سه‌قیفه‌ی به‌نی ساعیده‌ جه‌نگی هه‌لگه‌راوه‌کان و

۱ - البداية والنهاية (۳۰۵/۶).

۲ - الشيخان أبو بكر و عمر من رواية البلاذري، لا ۲۳۱.

۳ - هه‌مان سه‌رجاوه‌، لا ۲۳۱، نظام‌ الحكم في عهد‌ الخلفاء الراشدين، لا ۱۹۸.

۴ - مسند‌ أحمد‌ الموسوعة‌ الحديثية، رقم: ۵۲۴ ثبت‌ إسناده‌ إلى عثمان.

۵ - تاريخ‌ الطبري (۵/ ۴۴۹، ۴۵۷).

۶ - الدولة‌ والسيادة‌ في الفقه‌ الإسلامي فتحي‌ عبد‌ الكريم، لا ۳۷۸.

۷ - علي‌ بن‌ أبي‌ طالب، للصلابي (۳۴۵/۱).

کۆکردنەوێ قورئاندا روویدا، پێویستە ئەو جیاوازییە نەگاتە پەرتەوازییە کردنی ئومەت، چونکی ئەبێتە مایە شیکست و لەوەشدا حال نییە، بریاریش لەوەدا قورئان و سونەتی پێغەمبەری خوا (ﷺ).^(۱)

ز- ئەکریت پوختارەکانی خێلافەتی راشیدی لەسیستەمی سیاسیدا لابدریتەوێ لای مەرجهعیەتی بالای قورئان و سونە، دەسەلاتی شەریعەت، دەولەتی یاسا، حاکمییکی هەلبژرداوە، بەیتول مال بۆ ئومەتە نەک بۆ حاکم، سیستەمی شورا گشتگیرە و ئالیەتی پەزمامەندی نیو ئەندامەکانی کۆمەڵگەییە لەبونیاتنانی کۆمەڵایەتیدا لە سەر دەمی خێلافەتی راشیدی لە کۆی خۆیدا تاییبەتەند بوو، ئامادەیی باوەریانەو هیزی ئامۆژگاری ناوہخۆیانە جەنگکردن دژبەرگەزەپەرستی و ئامادەیی تەواوی مەرۆفی موسلمان و پاراستنی مافەکانی مەرۆف بەگشتی پارێزگاری کردنی یەکبونی ناوہخۆییو پاراستنی سنوری دەولەت و بەر پرسیاریەتی شارستانیەتیش لەسەر هەموان بوو بەحاکم و مەحکومەو، ئەوەشە بنچینەو چەمکە بنەرەتیەکان، کە بووبەنمۆنەو پێوہەر لەهەموو سەر دەمەکاندا، موسلمانەکانیش بەوشەیی خێلافەتی راشیدین ناویان بردووە، تاوہکو لەهەموو شێوہەکانی دەسەلاتی تردا، جیاوازیی.^(۲)

بۆیە حەسەنی کورپی علی صولحەکەیدا لەگەڵ معاویە (رضی اللہ عنہ): کارکردن بەقورئان و سونەتی پێغەمبەر (ﷺ) و پێبازی خەلیفە راشیدیەکانی بەمەر ج دانا.

دووہم: سەرۆت و سامان:

بخاری لە (صحیحہ) کەیدا باسی کردووە کە حسن بە شانندەکەیی معاویەیی ووت: کە عبدالرحمن کورپی سەمرەو عبداللہ کورپی عامری کورپی کریز بوو: ئیمە ئەوہی عبدالمطلب لەسەر وەتدا بەشمان هەبوو، بەئینم پێ دەدەن؟ ئەوانیش ووتیانە لەوەدا ئیمە لەئەستۆی دەگرین کە بۆت دەستە بەرییت.^(۳)

۱- هەمان سەرچاوە. (۳۴۵/۱)

۲- الذاکرة التاريخية للأمة، د. قاسم محمد، لا ۷۰.

۳- البخاري، كتاب: الصلح، رقم: ۲۷۰۴.

حسن له باره‌ی سه‌روه ته‌که یه‌دوو اووه که پیشتر بۆ خۆی و کهسانی تر بووه، حسن ده‌یه‌وی که معاویه له‌و سه‌روه ته‌دا وانه‌کانت و باس له‌سه‌روه تیک نیه که معاویه بیدات^(۱)، (ابن اعثم) باسی کردوو ده‌لی: حسن وتی: سه‌بارت به‌سه‌روهت و سامان شه‌وه معاویه بۆی نیه مه‌رجم بۆ دابنێ^(۲)، رونیسه‌که هینانی خه‌راج و وه‌رگرتنی له‌کاره‌گرنگه‌کانی ده‌ولت، له‌م پرووه شه‌وه په‌یه‌ندیه‌کی راسته‌وخۆ له‌نیوان حسن و خه‌لکی به‌سه‌رده‌دا نیه، به‌لام شه‌و ریوایه‌ته‌نامه‌ژ ده‌کات شه‌وی خه‌راجی برد له‌و سه‌روه ته نه‌بووه که بۆ حسن نێردراوه و خه‌لکی به‌سه‌ره‌ش داوای پشکی خۆیانیان تیا‌دا کردوو^(۳)، شه‌گێرنه‌وه‌حسن به‌ معاویه‌ی ووتوه: من قه‌رزم له‌سه‌ره، بۆیه شه‌ویش له‌به‌یتول مال چوارسه‌ده‌ه‌زار یان زیاتری بۆداناوه^(۴)، ابن عساکیر شه‌گێرته‌وه: له‌بیتول مالدا پاره‌ی پێدراوه و شه‌و قه‌رزو به‌لینانه‌ی به‌جیه‌یناوه که به‌لیننی پێدابوو، خه‌رجی خۆی و کهس و کاره‌که‌شی پی به‌جی هینا^(۵)، هه‌ندی له‌ میژوونوسان وه‌های بۆ ده‌چن هۆکاری هیشته‌وه‌ی پینج ملیون دره‌می به‌یتولمال بۆ خۆی بۆ جه‌نگاوه‌ره‌کانی خۆی بووه و به‌سه‌ریاندا دابه‌شی کردوو و بۆ بژیوی خۆی و هاوه‌لانی داناوو^(۶)، گومانیش له‌وه‌دانیه دابه‌شکردنی سه‌روهت و سامان به‌سه‌ریاندا زۆر ناره‌حه‌تی و پاراییان که‌م ده‌کاته‌وه، شه‌وه‌ش که‌له گێرانه‌وه‌که‌ی بوخاریدا هاتوو شه‌و بۆچونه‌یه‌که وه‌ک بۆچونی منه، شه‌و ریوایه‌ش نامه‌ژ به‌وه‌ده‌کات که معاویه سالانه‌ ملیونی دره‌می به‌حسن داوه، دووملیونیش بۆ حسین، له‌به‌خشین و له‌په‌یه‌ندی دا به‌ نه‌وه‌ی هاشیمیه‌وه له‌نه‌وه‌ی عبدالشمس حسن به‌رێزتر و له‌ پیشتر دابنێ^(۷) وه‌ک شه‌وه وه‌ایه حسن خیلافه‌تی به‌ معاویه فرۆشتبێ، شه‌و ریوای و لیکۆلینه‌وانه که له‌باره‌یه‌وه ووتراوه جی متمانه‌و پشت پی به‌ستن نین، چونکه هه‌ستی

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦٤.

۲ - الفتوح (٢٩٣/٣).

۳ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ٦٤.

۴ - تاريخ الإسلام، عهد معاوية، لا ٧.

۵ - تاريخ دمشق (٩٠/١٤).

۶ - في التاريخ الإسلامي، شوقي أبو خليل، لا ٢٦٨.

۷ - الأخبار الطوال، لا ٢١٨.

حسن بو بهر ژه و هندی نومت له بهرام بهر بهر ژه و هندیه تایبه تیه کاندایاواز پيشانده دات^(۱)، مافی به خشنده یی ته نیا وه کویه کی له موسلمانان بووه، گهر پشکی له که سی تر زیاتر بی ژه وه پتگری نیه، به لام ناگاته یه که له سهر ده رپوایه ته کان باسیان ده که ن.^(۲)

سی یه م: خوین

رپکه و تنی ناشتی نیوان ههردوولا ژه وه له خو ده گریت گشت خه لک پاریزراون و له خوړا لیپچینه وه له گهل کهس نا کرئ، له رپوایه تی بوخاریدا هاتووه حسن به شانده که ی معاویه ی ووت: ئەم نوممه ته له خوین گهوزا، بویه شانده کهش له گشت نهوانه خویش بوو دهستیان له خوین پرشتندا هه بوو گرنتی نهو پاداشته شیان به حسن دا^(۳)، به لام گپرانه وه ی زه هری باسی له وه کردووه که عیبدالله کورپ عباسی سهر کرده ی سوپا که ی حسن کاتیک زانیویه تی حسن چی له معاویه ده ویت، که سی ناردۆته لای معاویه و داوای پاریزراوی کردووه و مهرجی پاریزراوی داناوه، مهرجی پارهی بوخوی ویستووه، پاشان شه ویک ده رچووه و خو ی به وان گه یانده وه، قه یسی کورپ سعدی که له جینگه که ی خو ی داناوه خو ی وسوپا په یانی کوشتنی معاویه یان دا، تاوه کو بو کۆمه له که ی علی پاره و خوینیان دهسته به ربکریت^(۴)، (فلهوزن) ی رۆژه له تناسیش هه ولیداوه نهو تۆمه ته پوچه به عبدالله کورپ عباسه وه بلکینی و، ده لی: سه کرده ی سوپا عبدالله کورپ عباس بووه، (فلهوزن) له و قسه یه دا پشتی به ستووه به و ناوه ی که له هندی ده ستنوسه کانی میژووی ته به ریدا ناوی عبدالله کورپ عباس هاتووه، جیاوازی ده ستنوسه کانیش له عبدالله و عیبدالله دا سه رچاوه ی نوسه رنیه، به لکو راپویه کانه که نه یانه وی نهو شه رمه زاریه به عبدالله کورپ عباسی باپری عباسیه کانه وه بلکینن که براکانی عیبدالله به لایانه وه ناسایی بوو بی بدرگری لی نه که ن^(۵)، میژوو ده لی: سه ر کرده ی سوپا هسه نی کورپ علی بووه،

۱- دراسة في تاريخ الخلفاء الامويين، لا ۶۳.

۲- هه مان سه رچاوه.

۳- البخاری، کتاب: الصلح (۲/۹۶۳).

۴- تاريخ الطبري (۵/۱۶۳، ۱۶۴).

۵- تاريخ الدولة العربية، لا ۱۰۳، ۱۰۶.

سەرکردهی پیشه‌نگی سوپاش قه‌یسی کورپی سعد بووه ناوی عبدالله کورپی عباس و عبیدالله برای لهم باره‌وه باس نه‌کراوه^(۱) ته‌نیا نه‌و ریوایه‌ته لاوازه‌کان نه‌وه باس ده‌که‌ن که به‌لگه نابن، هه‌روه که له لایه‌ن أبی حنیفه‌الدینوری له (الأخبار الطوال)^(۲)، ابن حجر له (المطالب العالیة)^(۳)، ابن الأعمش له (الفتوح)^(۴) هاتووه، هه‌لسورپینه‌ری سوپا حه‌سه‌نی کورپی علی قه‌یسی کورپی سعد بوونه و باسی عبدالله کورپی عباس و عبیدالله. کورپی عباس نیه^(۵)، فله‌وزن دوپاتی ده‌کاته‌وه عبیدالله کورپی عباس سەرکرده‌ی سوپا بووه نه‌ک عبدالله و پیداکریشی وه‌ک ناماژه‌ی پیدرا پیچه‌وانه‌یه به‌و گپانه‌وه‌یه‌ی زیادبن عبدالله البکانی و نه‌ویش له (عوانة بن الحکم) ه‌وه که به‌خۆشه‌ویستنی عباسیه‌کان تاوانبار ناکریت ده‌لی: عبیدالله کورپی عباس والی علی بووه له‌یه‌مه‌ن، کاتیک بیستویه‌تی (بسرین أرطاة) بۆ هاتووه عبیدالله کورپی عه‌بدی له‌جی ی خۆی داناوه و بۆ کوفه بۆلای علی هه‌لاتووه و نه‌و روداوه‌ش له‌سالی چلی کۆچی بوو، علی سوپایه‌کی دژ به‌سوپای (بسر) بۆ یه‌مه‌ن ناروو و له‌هه‌مان سالدا علی شه‌هیدکرا، هیچ ریوایه‌تیکیش نیه ناماژه‌به‌وه بکات به‌وه‌ی عبیدالله کورپی عباس به‌ره‌و یه‌مه‌ن کوفه‌ی به‌جیه‌یشتبی^(۶)، گهر سەرکرده‌ی سوپاش عبدالله کورپی عباس یان عبیدالله یان هه‌ر که‌سیکی تربیت نه‌وه هیچ پالنه‌ریک نیه تاوه‌کو سەرکرده‌ی سوپاکه‌ی حسن په‌یوه‌ندی بکات به‌ معاویه‌وه داوای پارێزگاری بکات، وه‌ک لای بوخاری هاتووه سوپای حسن به‌هیزبووه، حسن سەرکرده‌کانی بۆ ناشتی و ده‌ست هه‌لگرتنی بۆ معاویه‌ تیگه‌یاند بوو، فرمانی پی‌کردن بچنه‌نیو کۆمه‌ل و به‌یعه‌ت بده‌ن به‌معاویه، قه‌یس وهاوه‌لاکانی له‌گه‌لی دابوون که بینیان له‌گه‌ل پیشه‌واکه‌یان نه‌ماون پیوستیشه‌ گویا‌یه‌لی بکه‌ن وازیان له‌ج‌ه‌نگ هیناو به‌یعه‌تیان به‌معاویه‌داو تیگه‌ل به‌

۱ - تاریخ الطبری (۵/ ۱۵۹ - ۱۶۰).

۲ - الأخبار الطوال، لا ۲۱۷.

۳ - المطالب العالیة (۴/ ۳۱۸، ۳۱۹).

۴ - الفتوح (۳/ ۲۸۹).

۵ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ۶۶.

۶ - تاریخ الطبری (۵/ ۱۴۰، ۱۳۹) دراسة في تاریخ الخلفاء الأمويين، لا ۶۶.

کۆمەڵ بوون^(۱)، بینگومان حسن مەرجی لەسەر معاویەدانا کە لەسەر هیچ شتێک داوای هیچ کەسیکی خەلکی مەدینەو حیجاز و عیراق نەکات.^(۲)

ئەوێ میژووونوس تیبی دەکات ئەوێه لەوکاتەدا معاویە وازی لەخوینی عثمان هیناوه^(۳)، پێکەوتنەکە هاتەدی هیچ کەسێ سزا نەدرێ لە هاوێلانی علی، ئەوێه یاسایەکی گرنگەبوو، سپرینەوێ رابردوو کردنەوێ لاپەرەپەکی نوێ کە گرنگی بختە سەر ئیستا و داھاتوو^(۴)، پێکەوتنەکە تەواو بوو بەپاوەندبوون بەتەماکانی شەرعیەو هاتەدی، ناشتی و لێخوشبون و لێبوردە پەها لەلایەن هەردوو لایە هاتەدی، هەرلەپیش پراگەیانندی ناشتیدا، بەکردارێش معاویە لەسەرکاری رابردوو کەسی سزانەدا، بەوێش ناشتیەکی حسن لەسەر چاکەکاری و لێبوردن دڵەکانی دامەزراندەو، ئەوکارە گەورەبوو حسن پێ هەستاو کەبەوێ پاراستنی یەکبونی ئومەت، سەرلەنوێ ناشتی و ناسایش و پاراستنی خوین بآلی کیشاوه بەسەر ئومەت لەسەردەمی معاویەدا، بەپشتیوانی خوا بەدریژی لە شوینی خۆی باس دەکەین.

چوارەم: ولایەتی عەھد، وازھینا لە کارو باری موسلمان بەشورا

ووتراو: ئەو مەرجانە ی هەردوو لای لەسەری پێکەوتوون ئەوێه کە داوای معاویە حسن خەلیفە بیئت^(۵)، معاویە بەلێتی دا ئەگەر پووداویکی بەسەرھات لەم کاتە حسن زیندوو بوو ئەو خیلافەت دەدا بەحسن^(۶)، بەلام (ابن أعثم) لەم بارەپەوێ لەحسن ریاویدە کات دەلێ: سەبارەت بە ولایەتی عەھد داوای ئەو ئەوێه کە من حەزم پێ هەبوو، گەر حەزم لێ بووایە بەوم نەدەدا^(۷) لەو دەقی ئەو ناشتیە کە (ابن الهیثمی) باسی کردووە:

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، ۶۷۷.

۲ - التبيين في أنساب القرشيين، ۱۲۷.

۳ - الخلفاء الراشدين للنجار، ۴۸۲.

۴ - الدور السياسي للصفوة في صدر الإسلام، ۳۴۱.

۵ - فتح الباري (۷۰/۱۳).

۶ - سير أعلام النبلاء (۳/۲۶۴).

۷ - الفتح (۳/۲۹۳).

خیلافهت دواى معاویه بهشورا نیو موسلمانان بو^(۱)، نه گهر لهو ریوایه تانه ورینهوه باس لهو ده ده کهن، که حسن دواى معاویه خیلافهتی وویستوه نهیین دژ بههیزو گهرهیی حسن، نا خو چون له بهر پاراستنی خوینی موسلمانان و په زامه ندی خوا ده ستبه رداری بو و پاشان به پا شکویه تی په زامه ند ده بو و داواى دونیای ده کرد، جاریکى تر خوئى سو خیلافهت ده خسته مه ترسی له چون، به لگه ی بی بنه مایی نهو قسه یه ش نهو یه که (جبر بن نصیر) باسی کردوه ده لئى: به حه سه نی کورئى علی ووت خه لکى وادوزانن تو خیلافهتت ده وئى؟ نهویش ده لئى: من نیسک و پروسکى عه ره بم به ده ستوه بوو ناشتیم له گه ل هه رکه س بکر دایه ناشتیا ن له گه لدا ده کردو، جهنگى هه رکه سم بکر دایه جهنگیا ن له گه لدا ده کرد، له بهر په زامه ندی خوا وازم لی هیئا.^(۲)

تیبینی: هیچ کورئى هاوه لئى یا ن هاوه لئىک باسیان نه کردوه که له ماوه ی به یعه تی به زیدا هیچ شتیکیا ن لهو مه سه له یه دا باس نه کردوه، گهر وهک نهوه ی که ریوایه ته کان باسی ده کهن نهوه ی دواى معاویه حسن بیئت، نهوه حوسه ینى کورئى علی (ﷺ) ده یکرده به لگه، به لام هیچ شتیک لهوه دا نابیستن و نهوه شی دوپاتی نهوه ده که نهوه له بابه تی جئ خیلافه تی حسن دواى معاویه دوره له راستی، گهر حسن (ﷺ) پله ی ولایه تی عهدی له مه رجاکان بوایه، نهوه بو به ریوه بردنی ده ولت له معاویه نزیک ده بووه، یا ن یه کئ له هه ریمه گه وره کانی به ریوه ده برد، نهک بروت له مه دینه دانیشیت واز له کاروباری ده سه لات و به ریوه بردن بیئى، ههروه ها رو حى نهو سه رده مه ئامازده کات به بنه مای هه لئبژاردنی ده سه لات داری له لایه ن نومه ته وه و له ریگه ی شورا وه.

قسه و تن به علی نه میری ئیمانداران له نیوان معاویه و حسندا:

کتیبه کانی میژوو له وه باس ده کهن که حسن (ﷺ) مه رجى له سه ر معاویه دانا وه جئو به علی نه درئى و نهو گوئى لی بیئت، وهک نهوه ی حسن لی بورده بیئت به رامبه ر نهوه ی قسه

۱ - الصواعق المرسله (۲/ ۲۹۹).

۲ - البداية والنهاية (۱۱/ ۲۰۶).

به‌علی (ﷺ) بوتری و نهو گوی ی لی نه‌بی، بویه ماموستام دکتور محمد بطاينة ده‌لی: نهو باسه له‌نیوان حسن و معاویه باس نه‌کراوه. (۱)

شیعه‌ش معاوییه‌یان (ﷺ) تاوانبارکردوه به‌وهی له‌سهرمینبه‌ری مزگه‌وته‌کاندا خه‌لکی بۆ جنیودان به‌علی و نه‌فرت لی کردنی هانداوه، نهو قسه‌یه‌ش هیچ راستیه‌کی نه‌یه، نه‌وه‌ش که ده‌ری نه‌خات نه‌ویه لیکۆلینه‌ره‌وان به‌بی ره‌خنه و لیکۆلینه‌وه‌ی نه‌و درۆیه‌یان وه‌رگرتوه، تا‌وه‌کو وه‌های لی‌هاتوه به‌لای موحه‌قیقینه‌وه به‌یه‌کیک له‌وسه‌لمینراوانه دابنریت که بوا‌ری مشتومرکردنی نه‌یه و له‌ری‌وایه‌تیکی سه‌حیحدا هاتوه هیچ کات نه‌سه‌لماوه، متامانه‌به‌و ری‌وایه‌تانه‌ناکریت که له‌کتیبه‌کانی ده‌میری و یه‌عقوبی و نه‌بو فره‌جی نه‌سفه‌هانی هاتوه، به‌جۆری میژووی راست وو پی‌چه‌وانه‌ی نه‌و میژوونوسانه‌یه (۲) له‌ریزو گه‌وره‌دانانی بۆ معاویه و نه‌میری نیمانداران علی و ثال و به‌یت.

بویه به‌نه‌فرت کردن له‌علی له‌سهر مینبه‌ره‌کانی به‌نی ئوممه‌یه له‌گه‌ل مه‌نتقی پروداوه‌کان و سروشتی نا‌کوکیکاراندا نا‌گو‌نجی و ریک‌ناکه‌ویت، هه‌روه‌ها گه‌ر‌بگه‌ریینه‌وه بۆ کتیبه‌هاوچه‌رخه میژوویه‌کانی نه‌مه‌ویه‌کان نه‌وه هیچ کات شتیکی له‌و جۆره‌ نابین، به‌لکو له‌کتیبه‌ی نه‌و دوایه نه‌بین نه‌وانه‌ی میژووه‌که‌یان له‌سهرده‌می عباسیدا نووسی به‌مه‌به‌ستی ناشیرینکردنی ناوبانگی نه‌مه‌ویه‌کان له‌تیروانینی جه‌ماوه‌ری مه‌سلماناندا، مه‌سعودی له‌ (مروج الذهب) وشیه‌کانی تر نه‌وباسه‌یان نویسه‌وه، نه‌و درۆیه‌ش خراوه‌ته نیو کتیبه‌کانی میژووی نه‌هلی سونه‌وه‌و ری‌وایه‌تیکی راستی تیدانیه، بویه نه‌و ری‌وایه‌ته سه‌لامه‌تی گواسته‌وه‌ی نه‌یه و سه‌نه‌ده‌که‌شی له‌ (تجریح) به‌ری نه‌یه، مه‌ته‌که‌شی قسه‌ی له‌سهره‌و کیشی نه‌و پروپاگه‌نده‌یه‌ش لای لیکۆله‌ره‌وان ناشکرایه، معاویه (ﷺ) له‌غونه‌ی نه‌وتۆمه‌تانه بی تاوانه، نه‌وه‌ش به‌وگه‌وره‌یه‌ی له‌ نیسلامدا بۆی دانراوه، نه‌و ژیاننامه پوخته‌ی له‌نیو ئومه‌ت و ستایشکردنی هه‌ندی هاوه‌لان و تابیه‌باشه‌کان شایه‌تیا‌ن بۆ داوه

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ۶۸.

۲ - الحسن والحسين، محمد (ﷺ)، لا ۸ كلام الحق د. أحمد أبو الشباب.

و شایهتی ناین و زانست و دادپهروهی و نهرمونیانی و ههموو سیفهتهچاکه کانیان
بو داوه^(۱):

۱. عمری کوری خهتاب (ﷺ) کاتی کردویه تیه والی شام: معاویه ته نیا به چاکه باسی
بکهن.^(۲)

۲. علی (ﷺ) دواي گه پانه وهی له (صفین) ده لئی: نهی خه لکینه رقتان والیه تی معاویه
نه بی، نیوه گهر له دهستان دا نه وه له نازاری ویلایه ته سه ره کان وه کو گو ژالکه ده بینن.^(۳)

۳. ابن عمده لئی: له دواي پیغه مبهری خوا (ﷺ) له معاویه گه وره ترم نه بینیه،
ووتراوه: باو کیششت؟ ووتی: عمری باو کم له معاویه باشت بوو، معاویه ش له و
گه وره تر بوو.^(۴)

۴. ابن عباس ده لئی: که سم نه بینیه وه ک معاویه شیوو به ریژیبت بو پادشایه تی^(۵)، له
صحیحی بوخاریدا هاتوه به ابن عباس ووتراوه: هیچ شتیکت له سه ره نه میری نیمانداران
معاویه ههیه که ده سه لاتی کرده هی خوی، نه ویش ووتی: معاویه فه قیهه^(۶) لای ابن عباس
باسی معاویه کراوه، نه ویش ده لئی: (نه لآه ابن هیند چ گه وره ههیه که ره چه له کی چند
به ریژه، سویند به خوا قهت له سه ره مینبه ر جنیوی پی نه داوین وله هیچ شوینی کدا گومانی
ناشرینمان به ره چه له کیه کتر نه بردووه).^(۷)

۵. ماشا و الله له ابن هند: - واته معاویه - نیمه لئی ده ترساین و شیر له کاتی چپر نوک
وه شانندی دا له معاویه به جهر گتر نه بوه و نیمه و فیلمان لی ده کرد و هیچ که سی تر نه بووه
له سه ره گویی زهوی له و زیره کتر بیت و خوی و پیشان ده دا، که فیلی لیکراوه، چاو پوژی

۱ - الانتصار للصحب و الال، لا ۳۶۷ للرحیلي.

۲ - البداية و النهایة (۲۵/۸).

۳ - البداية و النهایة (۸/۱۳۴).

۴ - السنة للخلال (۱/۴۴۳) سیر اعلام النبلاء (۲/۱۵۲).

۵ - البداية و النهایة (۸/۱۳۷).

۶ - البخاری، رقم: ۳۷۶۵.

۷ تاریخ دمشق (۶۲/۱۲۸ - ۱۲۹).

له ئیمه ده کرد، له گهڵ ئه وهش دا که لیّ ده ترساین چه زمان ده کرد شاد بین به ته من درێژی ئه و (معاویه) تا به ردیک له م چیا به دا مه به ستیش له م به رده ئه بو قوبه یس.

۶. له عبدالله ی کوری زوبیره وه که ده لیّ: بو خوا به چاکه ی هیند واتا معاویه چ گه وه ری که، ئیمه به پریمان داده نا و گوره ش ناما ژه مان بو ئه کرد و لیّ ی ئه سله مینه وه، شیر به چرنو که نانه وه له و بو یرتر نه بو وه، که چی بو ئیمه ئه ترسا، ده مان خه له تاندا وله زه ویشدا که سی که نه بو وه کو (ابن لیله) ژیر تر بی و ما خه له تی نی.

۷. الزه ری ده لیّ: معاویه به پیتی ژیا نی عمری کوری خه تاب سالانیک ئیشی ده کرد به ه یچ جو ری لیّ لانه ده دا، ستایشی لای ها وه لان و تابعین زوره و ئیمه ش ته نیا به شی که مان با سکر دو وه.

هه روه ها زانا مو حه قیقه کانی سه ره و میژووو ستایشی معاویه به یان کردو وه (ﷺ):

۱. ابن ته میه (ﷺ) ده لیّ: زانا یان ها و ده نگن له سه ره وه ی معاویه با شترین پادشایانی ئه م ئومه ته یه، چواره که ی پی شووی خه لیفه ی پیغه مبه ری تی بوون و ئه ویش یه که مین پادشا بو، پادشایه ته که شی پادشایه تی و سو ز بوو (۱) ده لیّ ه یچ پادشایه موسلمانان نیه له معاویه با شتر بی، خه لکی زه مانی ه یچ پادشایه ته کیش نیه له خه لکی زه مانی معاویه با شتر بن. (۲)

۲. ابن کثیر له با سی ژیا نی معاویه دا (ﷺ) ده لیّ: خه لکی له سالی چل و یه کدا له سه ره به یعه تدانی کو بونه وه یه کده نگن بوون، له وه دا به رده وام بوو تا ئه وساله ی مرد تیایدا جیهاد له ولاتی دوژمن به رده وام بوو، ئاینی خوا بالاده ست بوو، له هه موو لایه کی زه ویه وه ده سته که وتی بو ده هات، موسلمانانیش له گه لییدا له خو شی و حه سانه وه و لی بووردندا بوون. (۳)

۱ - مجموع الفتاوی (۴/ ۴۷۸).

۲ - منهاج السنة (۶/ ۲۳۲).

۳ - البداية والنهاية (۸/ ۱۲۲).

۳. ابن أبي العز الحنفی ده‌فرمووی: یه‌که‌مین پادشای موسلمانان معاویه یه و باشترین پادشای موسلمانان بووه. ^(۱)

۴. (الذهبی) ده‌لئی: شه‌میری نیمانداران پادشای نی‌سلام بووه ^(۲)، ده‌لئی: معاویه له‌باشترین شه‌و پادشایانه‌یه داد‌گه‌ریان به‌سه‌ر سته‌مکاریاندا زال بووه ^(۳) گه‌ر شه‌و له‌بارهی معاویهوه ^(رضی‌الله‌تعالی‌عنه) سه‌لما، شه‌وه‌زور مه‌حاله‌ که‌سی شه‌وه ژیان و ره‌وشته بی‌ت و له‌سه‌ر مینبهره‌کاندا خه‌لکی بو‌نه‌فره‌تکردنی علی ^(رضی‌الله‌تعالی‌عنه) هانبدات، شه‌وش واتای شه‌وه‌یه زانیان دوا‌ی شه‌وان به‌وجوره ستایشیان کردووه دووریان خستوته‌وه له‌و سته‌مه‌ی باسه‌کری‌ت ^(۴)، شه‌وش بوختانیکی گه‌وره‌یه بو‌ زانیانی هاوه‌لان و تابعین شه‌و زانا خوا ویستانه‌ی ری‌بازی شه‌وانیان وه‌رگرتووه، هه‌رکه‌سینک ژیانی معاویه ^(رضی‌الله‌تعالی‌عنه) له‌پادشایه‌تی و شه‌و نه‌رمونیانی و دلفراونی و جوان به‌ری‌توه بردنی ژیرده‌ستیان بزانی، شه‌وه بو‌ی ده‌که‌ویته ده‌رکه گه‌وره‌ترین درویه به‌رامبه‌ری ده‌کری، چونکه معاویه ^(رضی‌الله‌تعالی‌عنه) له‌نه‌رمونیانی و پی‌شه‌نگی شه‌وه‌کانمدا وه‌کو په‌ندو وانا ووتراونه‌ته‌وه. ^(۵)

شه‌وش چه‌ند نمونه‌یه‌ک:

۱. عبدالملک کوری مه‌روان کاتی‌باسی معاویه‌ی لا ده‌کرا ده‌یگوت: هیچ که‌سی‌کم نه‌بینیوه له‌نه‌رمونیانی ورپزو به‌خشنده‌بییدا وه‌ک معاویه بی. ^(۶)

۲. قبیصه کوری جابر ده‌لئی: هیچ که‌سی‌کم نه‌بینیوه وه‌ک معاویه نه‌مونیان و وقسه‌ی خو‌ش و به‌خشنده‌بی. ^(۷)

۳. پی‌اوئیک به‌معاویه‌ی ووت: له‌تو سووکترم نه‌بینیوه، معاویه‌ش ووتی: به‌لئی هه‌رکه‌سی ناوها له‌گه‌ل پی‌اوان قسه‌بکات ^(۸)، ناخو نه‌رمونیانی کی له‌نه‌رمونیانی

۱ - شرح العقيدة الطحاوية، لا ۷۲۲.

۲ - سير اعلام النبلاء (۳/ ۱۲۰).

۳ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ۱۲۰.

۴ - البداية والنهاية (۸/ ۱۳۸).

۵ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ۳۷۱.

۶ - هه‌مان سه‌رچاوه (۸/ ۱۳۸).

۷ - البداية والنهاية (۸/ ۱۳۸).

معاویہ (رضی اللہ عنہ) زورترہ، کہ سئیٰ ئەمیری ئیمانداران بی پاشان لەسەر مینبەردا فرمان بە جنیودان بکات بە خەلیفە ی راشید علی کوری ئەبو تالیب و بە فرمانی والیەکانیشی خەلکی لە شاراندا هان بدات و ئەو جنیو فرۆشیە بمیئیتەوێ تاوەک عمری کوری عەبدوالعەزیز (بەرەحمەت بێت) ئەو جنیو فرۆشیە هەل دەوێ شینتەوێ و پڕیاریش لەوێدا ئەوێهە هەموو کەسیکی عاقل تێگەیشتنی خوێ هەیه^(۲)، ئەو درۆیەش کە شیعه بەبەلگە دەهیننێهەوێ له (صحيح مسلم) دا ئەوێ نیه کە بەوێان داناوه، لەعامری کوری سعدی کوری ئەبو وهقاسهوه ئەویش لەباوکیهوه کە معاویە ی کوری سو فیان (رضی اللہ عنہ) بەسعدی ووتوو: چ شتیکی رینگریت لی دەکات لەوێ جنیو قسە ی ناشیرین بە ئەبو توراب بلیی؟ ئەویش ووتی: سئی شت وهک پیغەمبەر (ﷺ) لەبارەیهوه دەلی بۆیه جنیوی پینادەم، هەریهکی لەوانه لهو شتری (حمر النعم)^(۳) بەلامهوه خو شه ویسترن.

نەوێهوی دەلی: ئەو قسەیهی معاویە ئەوێهە کە فرمانی جنیو دانی بەحسن دابی، بەلکو له هۆکاری رینگریتی جنیو دانی لی پرسیوه، وهک بلیی: گەر ریزو گەوره دانان بی ئەوه پیکاوته و چاکەکاری، گەر لەبەرشتی تربی ئەوه وهلامیکی تری هەیه، لهوێهە چیت سعد لەنیو کۆمه لیکدا بووبی بە قسەو جنیودان بی و ئەویش جنیوی نەدابی و رینگری کردبی و ئەویش ئەو پرسیاره ی لیکردبی.

ووتویانه: پیدەچی ئەگەرئیکی تریش هەلگری کەواتاکە ی ئەوه یه، رینگری چیه لهوێ بۆ چوونی دەرئخەیت و بۆ چوونی راستی ئیمەش بۆ خەلکی ئاشکرا بکەین کە حسن هەلەیه.^(۴)

أبو العباسی القرطبي خاوهن (المفهم) لەسەر وهسفی (ضرار الصدائی) له علی (رضی اللہ عنہ) و ستایشکردنی بەئامادهی معاویە له وهداو بەراستخستنهوه ی ضرار دەلی: ئەو قسەیه بەلگەیه لەسەر ئەوه ی کە معاویە فەزل و گەوره یی علی (رضی اللہ عنہ) زانیوه و لهوێشدا دووره معاویە داوی نەفرهتکردن و جنیو پیدانی کردبی، لەبەرئەوه ی کە معاویە عاقل و بەدین

۱ - همان سه چاره.

۲ - الانتصاب للصحب والال، ۶ ۳۷۲.

۳ - مسلم، کتاب: فضائل الصحابة (۴/ ۱۸۷۱).

۴ - شرح صحيح مسلم (۱۷۵/۱۷۵).

و نهرمونیان و نه خلاق جوان بوو، نه وهی لی ی ده گپ در دیته وه درویره نه وهی راست بی له وقسانهش نه وهیه، که به سعدی کوری نه بو وه قاسی ووتوه: له قسه ووتن و جنیودان به أبو توراب چ شتی ریگریت لی ده کات؟ نه وهش داوای جنیودان و قسه پی ووتنی نیه، به لکو پرسیاریک بووه بو نه وهی پی ی دهر بکات که هۆکاری قسه پی نه ووتنی چیه، که معاویه نه وهی بیست بیده نگ و کپ بوو، مافی خاوه نه که شی زانی.^(۱)

دکتور إبراهيم الرحيلي خاوهنی کتیبی (النفس القيم الانتصار للصحب والأل من افتراوات السماوي الضال) ده لی: نه وهی لی ره دا بوم دهر ده که ویت نه وهیه: معاویه ته نیا بو خوی نه وهی به سعد ووتوه و بیستویه تی هندی فه زلی علی (ﷺ) بو دهر که وی، چونکه معاویه پیاوکی زیرو ووریا بووه، حزی به گالته ی پیوان و دهر خستنی قسه یانی هه بووه، و بیستویه تی بزانی سعد له عه لیدا (ﷺ) چ شتیکی هه بووه، بویه بهوشیوازه ووروزینه ره پرسیاره که ی کردووه، نه ووه وه که نه و قسه یه تی (ﷺ) به ابن عباس: تو له سه ر ثاینی عه لیت؟ ابن عباسیش ده لی له سه ر ثاینی عثمانیش نیم، به لکو له سه ر ثاینی پیغه مبه ری خوام (ﷺ).^(۲)

دیاره لی ره دا قسه ی معاویه بو ابن عباس بو گالته و خۆشی بووه، قسه ش بو سعد به هه مان شیوه بووه، نه وهی شیعه ش ده یه وی جنیوی مه به ست بووه و فرمانی پیکردووه، پاک ی بی گهردی بو معاویه شتی وای لی دهر که وی^(۳) ریگریش له وده ا چند شتیکه:

۱. معاویه (ﷺ) خوی جنیوی به علی (ﷺ) نه داوه تا وه کو که سی تر فرمان پی بکات، به لکو گه وه رایگرتووه، دانی به گه وره بی وزو موسلمان بوونی داناوه، قسه سه لماوه کانی له باره وه نه و راستیه ده سه لمینی.

۱ - المفهم للقرطبي (۶/ ۲۷۸).

۲ - الإبانة (۱/ ۳۵۵)، شرح أصول اعتقاد الألبانی (۱/ ۹۴).

۳ - الانتصار للصحب والأل، ۶، ۳۷۴.

أ - ابن کەسیر دەلێن: لەیەك ڕووەو نەهاتوو: أبو موسلیمی خەولانی و کۆمەلێك لە گەلیدا هاتونەتە لای معاویە و پێی دەلێن: علی باشتەر یان تۆ وەك ئەوی ئەویش دەلێن سۆیند بەخوا ئەزانم لەمن باشترو بەرپزترە و ئەوشیاوترە بۆ خیلافەت.^(۱)

ب - ابن کثیر لە جورەییە کۆری عبدالحمید ئەویش لە موغەیرەو ڕیوایەتی کردووە دەلێن: کاتێ هەوالتی کۆژرانی علی بە معاویە گەشت، معاویە گریا، ژنە کەمی پێ ووت: بۆی دەگری و جەنگیشت لە گەل دەکرد؟ ووتی: لەنیو بچی تۆ نازانی خەلکی چ فیکە و زانستیکیان لە دەست داو^(۲)، ناخۆ لە ژیری و ئاین جی ی دەبیتەو معاویە قسە بە علی بلی، بەلکو خەلکیشی بۆ هان بدات، ناخۆ ئەوی لی چاوەری دەکری^(۳)!؟

۲- بەلگەییەکی راست نیە کە معاویە (رضی اللہ عنہ) لە جەنگەکانیداو لە ژیانی عەلیدا بە جنیو یان بە قسە ی ناشرین بەرامبەر علی (رضی اللہ عنہ) هاتبیتەو، ناخۆ عەقل قەبول دەکات دوا ی کۆتایی هینان بە جەنگ و مردنی جنیو و قسە ی ناشرینی پێ بلی، ئەو زۆر دوورە لای خاوەنی عەقلان و دوورترە لەو ی بۆ جنیو قسە پێ بلی و خەلکی لە دژدا هان بدات.

۳- معاویە (رضی اللہ عنہ) پیاویکی ژیر و بلیمت و بە ناوبانگ بوو، گەر بیوستبوا یە، خەلکی بۆ قسەووتن بە علی هان بدات - دوور بی لە معاویە (رضی اللہ عنہ) - ئەو لە نمونە ی سعیدی کۆری ئەو وەقاس داوای قسە پێ و تن دەکات کە زیرەکی و گەورەیی و زۆر بەرپز بوو و هەردوو بوو لەو نا شوبەییە، ئەو کارەش کەسی کەم عاقل نایکا، چ جای معاویە.

۴- معاویە (رضی اللہ عنہ) دوا ی ئەو ی حەسەنی کۆری علی (رضی اللہ عنہ) وازی لە خیلافەت هینا بۆ معاویە، ئەو خیلافەت بۆ معاویە مایەو و یە کە دەنگی موسلمانانی بۆ هاتەدی و هەموو ولایەتەکان چوونە ژێردەسەتی دەسەلاتە کەییەو، کەواتە جنیودان و قسەووتن بە علی چ سوودیکی بۆ هەییە؟ بەلکو دانایی و جوان بەرپۆە بردنی ئەو بریاردانە نادات، چونکە

۱ - هەمان سەرچاوە (۱۳۳/۸).

۲ - هەمان سەرچاوە (۱۳۳/۸).

۳ - الانتصار للصحب والاول، ۷، ۳۷۵.

ئارامى دەرونەكان و سەقامگىر بوونى كاروبارەكانى تىدايه، نمونەى ئەوئەش لە معاويەدا
(ﷺ) شاراوئەنيە كە ئوممەت شايبەتى بەرپۆئەبردنى رىكبان بۆ داوہ.

۵- معاويە (ﷺ) داى بوونى بە خەليفە لە نيوان خۆى و ئەوئەى عەليدا خۆشەويستى
و نزيكايەتى ھەبوو، بەوئەى لە كتيبەكانى سىرەوہ ميژوودا بەناوبانگە^(۱)، حسن و
حوسەينيش سەردانى معاويەيان کردووہ و ئەويش دووسەد ھەزارى پىداون و پىى ووتون:
ھىچ كەسيكەم پيش خۆم ئاوەھا نەبەخشيوہ، حسين پى ووتوہ بەئيمە باشترىش نەدراوہ^(۲)
جاريكبان حسن چووہ لاي معاويە و معاويەش دەلى: بەخىر بىى ئەى كچەزاي
پيغەمبەرى خوا (ﷺ) و سى سەد ھەزارى پىداوہ^(۳)، ئەوئەش ئەو درۆيە دەمكوت دەكاتوہ
لەبەرامبەر معاويەدا درۆ درۆ بانگەشە دەكات، بەوئەى خەلكى بۆ قسەوتن بەعلى (ﷺ)
ھاندابى، ئاخۆ چۆن شتى وا روودەدات كە لەنيوان راستى و راستەقينە دەئەكەون و
شەوق دەدەنەوہ^(۴)، ھەروەھا ئەو كۆمەلگەيەش بەگشتى پابەند بوون بەبريارەكانى شەرع
و لەجى بەجى كردنيدا پابەند بوون، بۆيە دوورە پەريزترين خەلك بوونە لەتانەدان و
نەفرت و قسەى سووك و ھىچ و پوچ، ابن مسعود (ﷺ) دەلى: پيغەمبەرى خوا (ﷺ)
فەرموويەتى: (ليس المؤمنين بالطعان ولا باللعان ولا بالفاحش ولا البذئي): ((ئيمانداران
تانەدەرو نەفرتكارو قسەى سووك و ناشيرينى و سووكى نالى)).^(۵) پيغەمبەرى خوا (ﷺ)
ريگريكردووہ لەوئەى جنيوو قسە بەموشريكە مردووہكان بدري ئەى بۆ دلسۆزە
چاكەكارەكانى خوا چى و چۆن دەبى، لە عائيشەوہ بەمەرفوعى رىوايەتكراوہ
پيغەمبەر (ﷺ) فەرموويەتى: ((جنيوو قسە بەمردوان مەدەن، چونكە ئەوان رۆيشتون بۆ
لاى ئەوكارەى ئەنجاميان داوہ)).^(۶)

۱ - ھەمان سەرچاوہ، لا ۳۶۷.

۲ - البداية والنهاية (۸/ ۱۳۹).

۳ - ھەمان سەرچاوہ (۸/ ۱۴۰).

۴ - الانتصار للمصحب والال، لا ۳۷۷.

۵ - صحيح ابن جبان، رقمك ۴۷، صححة الألباني في الصحيحه، رقم: ۳۲۰.

۶ - البخاري، رقم: ۶۵۱۶.

دوای ئه‌وهی که ناشتی هاته‌دی و حسن وازی له خیلافه‌تی هینا قۆناغه‌کانی خیلافه‌تان رونکرده‌وه- لاپه‌ره‌ی ناکوکی و په‌رته‌وازه‌یی بپ‌چراهه‌وه و یه‌کده‌نگی هاته‌دی معاویه‌ش به‌یه‌کده‌نگی بووه خه‌لیفه‌ی موسلمانان ووترایه‌شه که سالی چلی کوچی بووه^(۱)، به‌لام ابن ئیسحاق^(۲) وواقیدی^(۳) وه‌خه‌لیفه ابن خیاط^(۴) ئه‌و ناشته‌وایه‌یان به سالی چل و یه‌کی کوچی داناوه و له‌و مانگه‌دا جیاوازن، که ناشتی تیایدا به‌رجه‌سته بووه: ئایه ره‌بیع الأول بووه، یان ره‌بیعی الثاني، جه‌مادی یه‌که‌م بووه، یان جه‌مادی دووه‌م؟^(۵) معاویه‌ش کاروباری ئومه‌تی به‌ریوه‌برد، بی ئه‌وه‌ی ریگه‌بو فیتنه خو‌ش بکات.^(۶)

- هه‌لو‌یستی معاویه به‌رامبه‌ر به‌بکوژانی عثمان:

ده‌کرێ بپرسێ معاویه دوای ئه‌وه‌ی خیلافه‌تی گرت‌ده‌ست چی به‌بکوژانی عثمان کرد؟
 ابن قوته‌یه له (عیون الاخبار) دا وه‌لامی داوه‌ته‌وه ده‌لی: معاویه‌ی کورێ نه‌بو سو‌فیان، که سالی کۆ بوونه‌وه (عام الجماعه) هاته‌دی چوه مالی عثمانی کورێ عفان، عانیسه‌ی کچی عفانی کورێ عثمان هاواریکردو گریاو بانگی باوکی کرد، معاویه‌ش ووتی: کچی برام خه‌لکی گو‌ترایه‌یان داوه ئیمه‌ش ئه‌مانه‌تان پیداون، نه‌رمونیانیمان بو‌ده‌رخته‌تون و ژیره‌وه‌ی نه‌رمونیانیه‌که تو‌ره‌یه‌یه، ئه‌وانیش ژیرباریه‌کیان بو‌ده‌رخته‌وین و ژیره‌وه‌ی رقه‌، هه‌موو مرو‌ثیک شمشیریکێ پیه‌و شوینی هاوه‌لانیشی ده‌زانی، گه‌ر به‌لین بشکینین ئه‌وانیش په‌شیمان ده‌بنه‌وه، ناشزانین ئیمه ئه‌یه‌ینه‌وه یان نه‌وان، کچی مامی ئه‌میری ئیمانداران بی له‌وه باشتره ژنی به‌رده‌ستی خه‌لکی بی.^(۷)

ئه‌وه‌ش که قسه‌ی ابن قوته‌یه‌یه پشتی پی ده‌به‌ستری، له‌و په‌یمان وه‌لین نامانه که‌له نیوان معاویه و حسندا هاته‌دی و ناشتی نیوان خه‌لکی پتویسته‌کرد و نه‌مانی جه‌نگ و

۱ - المعجم الكبير للطبراني (۲۶/۳)، دراسة في الخلفاء الأمويين، لا ۶۹.

۲ - تهذيب التهذيب (۲/ ۲۹۹) ترجمة حسن بن علي.

۳ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ۶۹.

۴ - تاريخ خليفة، لا ۲۰۳.

۵ - دراسة في تاريخ الخلفاء الأمويين، لا ۶۹.

۶ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ۶۹.

۷ - هه‌مان سه‌رچاوه، لا ۷۰.

پاراستنی خوین، سهریاری نه‌وهی نه‌و پینج ساله‌ی که جهنگی جمل و سه‌فین و نه‌هره‌وان و میسرو شوینانی تری له‌خۆ گرت نه‌وکه‌سانه‌ی له‌نیو برد، که به تۆمه‌تی کوشتنی عثمان نایان هاتوه، له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا کوشتنی عثمان له‌می‌شکی زۆرینه‌ی خه‌لیفه‌کانی نه‌مه‌وی و شوینگره‌کانیان مابوو‌یه‌وه، سهرخستن‌ی نه‌مه‌ویه‌کان بۆ عثمان کارێکی راسته‌قینه‌ بوو،^(۱) هه‌روه‌ها نه‌و هاوالانه‌ی به‌یعه‌تیان به‌ معاویه (رضی‌الله‌تعالی‌عنه) دا ده‌کرێ حه‌لالیان کردبێ له‌سه‌ر مینه‌به‌ره‌کانی نه‌مه‌ویه‌ویه‌کان جنیو به‌علی درابێ و که‌سیان قسه‌ی نه‌کردبێ یان فه‌رمانیان به‌چاکه و پینگریان له‌خرابه‌ نه‌کردبێ، نه‌مه‌ش ناوه‌کانیان: نه‌وه‌ی له‌ نه‌وزاعیه‌وه ریوایه‌تکراوه ده‌لێ: خه‌لیفایه‌تی معاویه‌ چه‌ند هه‌واوه‌لیکی پیغه‌مبه‌ری (ﷺ) دوپاتیانکردۆته‌وه له‌وانه: سعدو ئوسامه‌و جابرو ابن‌عمر و زه‌یدی کورپی سابت و مه‌سه‌له‌مه‌ی کورپی موخلدو نه‌بو سعیدی خودری و رافعی کورپی خدیج و أبونومامه‌و نه‌نه‌سی کورپی مالیک و پی‌اوانیکی زۆر، که‌ چرای پوناکی و کانگای زانست و ناماده‌ی دابه‌زینی قورئان بوون و له‌پیغه‌مبه‌ری خواوه (ﷺ) واته‌ که‌یان وه‌رگرتوه، تابیع‌ه‌کانیش نه‌مانه‌ بوون: عبدالرحمن کورپی الأسود کورپی عبد یغوث و سعید کورپی المسیب و عروه کورپی الزبیر و عبدالله‌ی کورپی محریز و هاوشیوه‌کانیان ده‌ستیان له‌ یه‌کبونی تۆمه‌تی محمدا (ﷺ) نه‌ده‌کی‌شاهه.^(۲)

نه‌نجامه‌کانی ناشتی:

یه‌که‌م: یه‌کبونی تۆمه‌ت

(عام‌الجماعه) له‌می‌شکی نه‌م تۆمه‌ته‌دا تۆمارکرا، نه‌م پروداوه به‌ درێژایی سه‌رده‌مه‌کان بووه‌ جێ شانه‌زی تۆمه‌ت، معاویه‌ به‌سه‌رکرده‌ی هه‌لبژاردو په‌زامه‌ند بوو، که‌ معاویه‌ نه‌میری بی‌ت و موسلمانان له‌دوای په‌رته‌وازه‌ی له‌ناوبه‌ر به‌و یه‌کبونه‌ گه‌شایه‌وه‌ فه‌زل له‌وه‌شدا بۆ خوا بوو، پاشان سه‌یدی گه‌وره‌و نه‌ندازیاری پرۆژه‌ی چاکسازی حه‌سه‌نی کورپی علی کورپی نه‌بو تالیب بوو (رضی‌الله‌تعالی‌عنه)، (عام‌الجماعه) به‌یه‌کێ له‌ نیشانه‌کانی پیغه‌مبه‌ر (ﷺ) و گه‌وره‌یی حسن داده‌نری، به‌وه‌ش گوئی بوه‌ی (العقاد) نادری له‌باره‌ی

۱ - دراسة في تاريخ الخلفاء الامويين، لا ۷۰.

۲ - البداية والنهاية (۳۳ / ۸) نقلًا عن أفر العلماء عن الحياة السياسية في الدولة الاموية، عبد الله الخرعان، لا ۸۳.

(عام الجماعه) هیرشه ههلهکهی بۆ سه ر ئه و میژوو نوسانهی، که سالی (٤١) ی یان به (عام الجماعه) ناساندوو، نوسیویتی له وه گو مپراترو نه فامانه تر نیه ئه و میژوو نوسانه سالی (٤١) ی کۆچیان به (عام الجماعه) ناساندوو، چونکه ئه و سالی هه معاویه خیلافه تی داگیر کردو که سی تری به شدار نه کرد، چونکه ئیسلام له سه ره تادا سالیکی وای نه بینیه، وه که ئه و سالی موسلمانان تیدا په رته وازه بوون^(١)، العقاد ئه و برپاره ههلهیه یداو شتیکی تازه ی نه هیناوه، به لکو زۆریک له میژوو نوسه شیعه (الاثنا عشریه) یه کان له وه دا پی شی که وتون، معاویه ئه وه ی بۆ شانازییه، که هاوه له زیندوو ه کان له وماویه دا به یعه تیان پی داوه، بی گومان زۆریک له هاوه لانی پیغه مبه ری خوا (ﷺ) به یعه تیان پی داوه.^(٢)

له وه شدا (ئین حزم) ده لی: به یعه ت به حسن درا، پاشان ده سه لاتی دابه معاویه، ئه و هاوه لانه ی که مابوون له هه ردووکیان باشت بوون و، له پیش فه تحدا سهروه ت و سامانیان به خشی و جهنگیان کرد هه موویان به یعه تیان به معاویه دا پیشه وایه تییان تیدا بینسی^(٣)، تیگه یشتنی حسن و هه لویستی هاوه لان له به یعه تدان به معاویه تیده گهین یان فی ری تیگه یشتنی قولی ئه وان ده بین، بۆ ئه و ئایه تانه ی ریگری له جودایی و په رته وازه یی ده که ن په ره ردگار ده فه رموی: ﴿وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السَّبِيلَ فَتَفْرَقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ١٥٣﴾ [الأنعام: ١٥٣]. ریگای راست: قورئان و ئیسلام و ئه و خۆرسکه یه (الفطرة) که خوی گه وه خه لکی له سه ر دروست کردوو، ریگچه که کانیش: هه واو ئاره زوو په رته وازه یی و بیدعه یه، مواهید له باره ی ئایه تی: ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا السَّبِيلَ﴾ ده لی: واته: بیدعه یه، گومان و گو مپراییه.^(٤)

خوی گه وه ریگری له م ئومه ته کردوو، وه کو ئومه ته کانی پیشتر دوی هاتنی به لگه و کتیبی ئاسمانیان که وتنه په رته وازه و جوداییه وه، بۆیه خوی گه وه ده فه رموی: ﴿وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ٣١ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ

١ - معاوية بن أبي سفيان، لا ١٢٥ للعقاد.

٢ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ١٦٧.

٣ - الفصل (٦/٥).

٤ - تفسير مجاهد، لا ٢٢٧.

فَرِحُونَ ﴿۳۲﴾ [الروم: ۳۰-۳۲] خوی گهوره هه‌والی داوه پیغه‌مبهر (ﷺ) به‌ری و دووره له‌وکه‌سانه‌ی ئاینه‌که‌یان به‌ش ده‌که‌ن و دابه‌ش ده‌بن بۆ چه‌ند فرقه‌یه‌ک^(۱) فه‌رموویه‌تی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَّسَتْ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ [الأنعام: ۱۵۹] په‌روه‌ردگار فرمانی داوه ده‌ست به‌ ئاینی خۆیه‌وه بگ‌ریت: ﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾.

به‌فه‌زلی خوا‌یه‌ک‌بون هاته‌دی و، پاشان به‌سه‌رکه‌وتنی حسن له‌ ناشته‌وايه‌که‌یدا له‌گه‌ل معاویه‌دا یه‌کیک له‌گه‌وره‌ترین مه‌به‌سته‌شه‌رعه‌یه‌کانی یه‌ک‌بونی موسلمانان هاته‌دی، ئه‌و مه‌به‌سته‌ش (مقصد) له‌گ‌رنگ‌ترین هۆکاره‌کانی جینگ‌یر کردنی ئاینی خوایه‌، ئیمه‌ش فرمانان پێ کراوه به‌راستی و ئارامگرتن، بۆیه‌ پێویسته‌ هه‌واله‌کان چ‌رپ‌کریتته‌وه له‌لایه‌ن بانگه‌وازخو‌ازان و سه‌رکرده‌ی بزوتنه‌وه ئیسلامیه‌کان و له‌ناو زانایان و زانسته‌خو‌ازان له‌ پیناو چاک‌سازیه‌کی راسته‌قینه له‌ناو موسلماناندا نه‌ک پێچه‌وانه، چونکه‌ نیوه چاره‌سه‌ریه‌کان خراپ‌ترو زۆرت‌ره له‌وه‌ی چاک ده‌ک‌ری، شیخ عبدالرحمن سع‌دی قسه له‌باره‌ی ئه‌و جهاده په‌یوه‌سته به‌موسلمانانه‌وه ده‌کات له‌خۆشه‌ویستی و یه‌که‌ده‌نگی دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئه‌و ئایه‌ت و فه‌رموودانه‌ی باس‌کردووه، که به‌لگه‌ی پێویستی هاوکاری و یه‌ک‌بونی موسلمانانه‌و ده‌لی: گه‌وره‌ترین جهاد هه‌ول‌دانه بۆیه‌ که‌خسته‌نه‌وه‌ی دلی موسلمانان و کۆبونه‌وه‌یان له‌ده‌وری ئاینه‌که‌یان و به‌رژه‌وه‌ندیه‌ ئاینی و دونه‌یا‌یه‌کانیا‌نه.^(۲)

به‌ راستی وه‌رگرتنی هۆکارو شی‌وازه‌کان پ‌ووه‌ یه‌ که‌خسته‌نی دلی موسلمانان و یه‌ که‌خسته‌نی رێژه‌کانیا‌ن گه‌وره‌ترین جهاده، چونکه‌ هه‌نگاوێکی زۆر گ‌رنگه‌ پ‌وه‌ سه‌ربه‌ست‌کردنی موسلمانان و دامه‌زاندنی ده‌وله‌ته‌که‌یان و هوک‌م‌کردنی شه‌رعی خوایان، ئه‌وه‌ش تیگه‌یشتنی خه‌لیفه‌ راشیده‌کان بووه و له‌جوان‌ترین و پ‌ازاوه‌ترین وینه‌دا له‌ده‌سته‌به‌ردار‌کردنی حه‌سه‌نی ک‌وری علی (ﷺ) له‌ خیلافه‌ت بۆ معاویه (ﷺ) له‌پیناو یه‌ک‌بونی ئومه‌ت و پاراستنی خۆینی و پاداشت لای خوی گه‌وره‌ ده‌رده‌که‌وی.

۱ - دراسات في الأهواء والفرق والبدع، ناصر العقل، لا ۴۹.

۲ - وجوب التعاون بين المسلمين، لا ۵.

دووه: گه پانه وهی فتوحاته کان وه کو جارن

بانگه واز کردنی خه لکی بۆ هاتنه ناو ناینی خوا، یه کینکه له مه بهسته گه وره کانی ناینی نیسلام و ههروه ها یه کیک لهو نامرازانهی، که له سه رده می راشیدیندا بۆی به کارهینرا بزوتنه وهی فتوحاته پیروژه کان بوو، نهو ناشوبه یهش که بووه مایه ی شه هید کردنی عثمان (رضی الله عنه) به گه وره ترین نهو ته نگه ژانه داده نریت، که توشی بانگه وازی نیسلامی بوو دوای بزوتنه وهی هه لگه پانه وهی سه رده می أبوبکر (رضی الله عنه)، شه هید کردنی عثمان بووه مایه ی وه ستانی جیهاد و ئاراسته کردنی شمشیری موسلمانان بهرام بهر یه که له ناشوبه یه کدا گه ر خوا ره حمی نه کردایه و حه سه نی کوری علی (رضی الله عنه) نه کردایه ته هۆکار بۆ ناشته وایه له گه ل معاویه دا (رضی الله عنه)، نهوه نه م ئومه ته تیاده چوو، سه رچاوه کانیش پر به و ده قانه ن کاریگه ری نهو ناشوبه یان له گه مار بۆبونی بزوتنه وهی جیهاد رونکردۆته وه (۱)، نه مه ش چند نمونه یه که:

۱. له حه سه نی کوری عدلیه وه (رضی الله عنه) که فه رمویه تی: به باشم زانی بگه ریمه وه مه دینه و خیلافه ت بۆ معاویه به جی بهیلم، نهو ناشوبه دریزه ی کیشاوه و خوینی تیایدا پزینرا و سۆز و به زه یی پچرا و سنور و جیهاد له کار که وت. (۲)

۲. نهوه ی أبوزرعه الدمشقی ته خریجی کردوو به إسنادی خو ی، ده لئ: کاتئ عثمان کوژرا و جیاوازی که وته ناو خه لکی، خه لکی جیهاد و فتوحاتیان نه بوو تا وه کو معاویه بوو به خه لیفه. (۳)

۳. قسه ی أبوبکری مالیکی: نهو ناشوبه پرویدا و عثمان (رضی الله عنه) شه هید کرا، عه لیش (رضی الله عنه) دوای نه و جیگه ی گرتنه وه و نه فریقیاش وه کو خو ی مایه وه تا خه لیفایه تی معاویه (رضی الله عنه). (۴)

۱ - مرویات خلافة معاوية، ۳۰۹.

۲ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۳۳۱).

۳ - مرویات خلافة معاوية، ۳۱۰.

۴ - ریاض النفوس (۱/ ۲۷).

یه کتیک له نه نجامه کانی ناشتی گه پړانه وهی بزووتنه وهی فتوحات بووه، وه کو جاری جاران و له سرده می معاویه دا سی بهری سره کی هه بوو:

۱. بهری پړوم:

نهم بهریه به گرنگترین بهره کان و مهترسیتین بهره داده نریت: نوهش بهروانین بۆ هیزی پړوم و هوسیتیان بۆ وه لاتی موسلمانان، سهریاری خاوه ندریکردنی سوپایه کی پیاده بی و کهستی ده ریایی که پیکخستن و شاره زاییه کی له پاره بهری هه بوو، نوهش وه های کرد موسلمانان پالبدات له رووی ده ریایی و ووشکانیه وه جهنگی پړوم بکن.

۲. بهری پړوژاوا (جبهه المغرب).

نهم بهریه په یونندیه کی توندو تۆلی به بهری پړومه وه هه بووه، نوهش له بهر بوونی موسته عمه ره پړومه کانی ولاتی مه غریب و کاریگه ریبه کی گوره شی هه بوو له تنگه ژه خستنه وهی بزوتنه وهی فتوحاته ئیسلامیه کان له و ناوچانه دا.

۳. بهری سیجستان و خوراسان و ماوراء النهر.^(۱)

خوراسان و سجستان به وولاته یه که مه کان داده نریت، که دوا ی شهید بوونی عثمان (رضی الله عنه)^(۲) دژ به موسلمانان هه ستانه وه، بیگومان معاویه (رضی الله عنه) مه شخهل گه لیکی روونی به جی هیشت له سیاسه ته جهاده یه کهیدا و خلیفه بن خیاط له میژووه کهیدا باسی کردووه ده لی: کوتا شتیک معاویه وه سیه تی پیکرد بی نوه یه: ده ست بخنه گه روی پړوم، چونکی ئیوه به نه هیشتنی نوه ان نه ته وه کانی ترتان ده که ویتته ده ست^(۳)، معاویه بۆ جی به جیکردنی و هیئانه دی نوه و سیاسه ته له ماوه ی خیلافه ته کهیدا کۆمه لیک هه نگاوی گرت بهر.

أ - گرنگی دان به پړوسه ی پارتییزانی و به به شکردن و په رتکردن، له پیانو هیئانه دی نامانج گه لیک له وانه:

۱ - مه به ست به زاراوه ی (ماوراء النهر) نوه وولاتانیه که له و دیوو ده ریای جه یه ونه.

۲ - مرویات خلافة معاویه، ۶، ۳۱۴.

۳ - تاریخ خلیفة، ۶، ۲۳۰.

* په رتکردنی نه ته وهی رڼم و ماندوووکردنی.

* برینی ده ستپیشخه ری رڼم و خستنیانه بهرگریه کی به رده و امه وه.

* ناچار کردنی رڼم، که هیزه کانیان بهش بکن و به هیرش گه لیکي یه کلاکه ره وه و به هیز دژبه ده ولته تی نیسلامی نه توان.

ب - هیرش کردنه سهر رڼم له جهرگه ی ولاتیان و گه مارژدانی پایه ته خته که یان وله وش وره یان لاواز ده بی و ترس خستنه دلپانه وه.

ج - بهر ته سکر دنه وهی هیزی دهریایی رڼم له ریگه ی سهر دهریای شام و له وه شدا بیبه شکردنی که شتیبه رڼمیه کان له پیگه دهریاییه کانی خویناندا، سیاستی معاویه (رضی الله عنه) له بهر هی رڼم ژناوا دا (المغرب) بهم شیوه یه ی خواره وه بوو:

۱. معاویه گرنگیه کی ته وای به بهر هی رڼم ژناوا دابوو به جزی خوی سهر په رشتیاری ده کرد و تاسالی ۴۷ کوچی مهرجه عی راسته و خوی سهر کرده کانی نهو بهر هیه بووه، سالی ۴۷ که نهو سالیه که بهر هی مغرب خرایه پال والی میسر.

۲. معاویه (رضی الله عنه) بو دامه زاندنی پیگه یه کی جیهادی پیشکه وتوو له نیو جهرگه ی ولاتی مه غریبدا کاریکرد، که سهر بهرزی بوو بو نیسلام و موسلمانان، نهو هس به دامه زاندن و دروستکردنی شاری قهیره وان.^(۱)

سیاسه ته کانی معاویه (رضی الله عنه) له بهر هی سجستان و خوراسان و ماوراء النهر بهم شیوه یه بوو:

۱. معاویه (رضی الله عنه) پشتی به سهر کرده ی رزگاریکاری سجستان و خوراسان له رڼم ژگاری عثماندا (رضی الله عنه) به ست، که عبدالله ی کوری عامر (رضی الله عنه) بوو، داوای لی کرد جاریکی تر فه تی بکاته وه.

۲. کارکردن بوچه سپاندنی حوکی نیسلامی وبلاو کرده وهی بانگه وازی نیسلامی لهو ناوچه یه داو له ریگه ی نیشته جیکردنی په نجا ههزار خیزانی عه رب له خوراساندا.^(۱)

۱ - مرویات خلافة معاوية، ۳۶۳.

گه رخوای گه وره نه بوايه و، پاشان دهسته بهرکردنی حه سه نی کورپی علی له خيلافهت بو معاويه نه وه وه کو جارانی فتوحات و جيهاد نه ده گه رايه وه.

یه کئی له نه نجامه کانی نه و ناشتی یه به دیهانتی نه و مه بهسته شه رعیه گه وریه بوو، چونکه یه کبونی نیوان موسلمانان به پیی قورئان و سونه تی پیغه مبه ر (ﷺ) به ره می پیروزی هیه له دونیای موسلمان، گه ر ئومه تیش به گشتی و سه رکرده کان به تاییه تی نه م مه بهسته گه وریه یان له گوئنا و خستیانه بهرچاوو له ژیانیدا جی به جییان کرد، نه وه هه ل و مه رج و بو بالادهستی ده ره خسی.

سی یه م: ده رکردنی خه واريج ده ولته

یه کئی له نه نجامه کانی نه و ناشتییه ده رکردنی خه واريج بوو له ده ولته تی ئیسلامی به هوئی لاواز کردنیان، بیگومان معاويه توانی به هیزو به رنگاری بزوتنه وه که ی فروقبن نوفل الشجعي و بزوتنه وه که ی (المستورد بن علف التیمی) و بزوتنه وه ی حیان بن ظبیان السلمي که هه موویان له کوفه ده رکه وتن^(۲)، بزوتنه وه که ی یزید الباهلی و سه م الهجیمی و بزوتنه وه که ی قریب الأزدي و زحاف الطائي و نه وانه ی تر له به سه ره بوون^(۳) هه موویانی لاواز کرد، ئیره شوینی نه وه نیه دریژه ی نه و ململانییه ی نیوان ده ولته تی ئیسلامی و خه واريج باسبکه یین، به لکو له هه ولئی برپاردانی نه نجامیکی سروشتی نه و ناشتییه، نه ویش به رته سه کردنه وه به رهنگار بونه وه ی خه واريج، بویه بزوتنه وه ی خه واريج له سه رده می معاویه (ﷺ) سه رپیانه و هه ره مه کیانه و بی ریکه ستن بوو، پرۆسه کانیان شیوه ی خو کوشتنیکی کو مه لکاری هه بوو، چونکه به کو مه لئیکی که م نه هاتنه مه یدان و بی ئاماده یی و ره خساو نه ده بوون پیویستیان به سه رکرده یه تیکی ووشیار بوو بتوانی زیره کی و جوامیریان له به دیهینانی ئامانجه کانیان به به ره یینتی، هه له ی بزوتنه وه کانی پیشویان دووباره ده کرده وه له و نه زمونانه سویدیان نه ده بیینی و له بانگه شه کانیان دیاربوون له شیوازی

۱ - مرویات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، ۳۶۴، ۳۶۵.

۲ - هه مان سه رچاوه، لا (۱۹۶، ۱۷۹).

۳ - هه مان سه رچاوه، لا (۱۹۷، ۲۰۸).

وتووژیو به هیزه وه ههولئی سه پاندنیان بیرخویان ده دا به سهر کۆمه لگهی موسلماناندا، تیکه لکردنی ئه و پالنه ره ئاینیانه ی که خه واریج بانگه شه ی ده کرد له گه ل پالنه ره ده مارگریه نه فامیه کانی بزوتنه وه کانیان خۆی له تۆله ی سه ندنه وه ی کوژراوه کانیان ده بینیه وه هه ستیان به نامۆیی له نیو کۆمه لگهی موسلمان ده کردو ویستی هه له اتن و باوه ریان وه هابوو که کوشتنی موسلمانان باشتر وه پیشتره له جهادی بی باوه ران، بۆیلا و کردنه وه ی بانگه وازه کانیان به شوین خاکیکه ی نویدا ده گه ران و گرنگیان خستبووه سهر هندی شاری عیراق، به تاییه ت کوفه و به سره ^(۱) بۆیه ئه نجامه به ده ست هاتوو ه کانی ئه و ناشته واییه گوشاری بوو بۆ سهر خه واریج.

- کۆتاهاتنی سه رده می خیلافه تی راشیدی:

به ده ست هه لگرتنی هه سه نی کوری علی بۆ معاویه (رضی الله عنه) سه رده می خیلافه تی راشیدین کۆتایی هات، بیگومان پیغه مبه ری خوا (رضی الله عنه) فه رموی: پیغه مبه رایه تی تائه وکاته ی خوای گه وره بیه وی له ناویاندا ده هیئتی، پاشان که ویستی لی بی هه لیده گری، پاشان خیلافه یه کتان بۆ ده هیئتی که به رنامه ی پیغه مبه رایه تی بیت، ئینجا هزی لی بیت هه لی ده گری و پادشایه تیه کی ته مبه یکه ر ده هیئتی، خوا چۆنی بوئ ئه مینیته وه ئینجا ئه ویش ناهیلی، پاشان پادشایه کی زۆردار ده هیئتی و تاویستی لی بی ده مینیته وه، پاشان خوای گه وره ئه ویش ناهیلی، پاشان خیلافه یه کی تر دی، ئینجا خیلافه یه کی پیغه مبه ریتی ده هیئتی، پاشان بیده نگ بوو ^(۲)، رونی کردۆته وه که خیلافه تی پیغه مبه ریه تی سی ساله، پاشان خوای گه وره پادشایه تی ده هیئتی، یان ده سه لاتی هه رکه سیکی بوئ ^(۳)، هه ره ها پیغه مبه ر (رضی الله عنه) فه رمویه تی: ((الخلافة فی امتی ثلاثون سنه، ثم ملک بعد ذلک): واته: ((خیلافه ت له ئومه ته که م سی ساله و پاشان دوای ئه وه پادشایه تیه)) ^(۴)، به خیلافه تی حسن سی سالی ته و او بوو، له ره بیعی یه که می سالی چل ویه ک خیلافه تی بۆ

۱ - هه مان سه چاره، لا (۲۰۹، ۲۱۰).

۲ - مسند احمد (۴/ ۳۷۱ - ۳۷۲)، سلسله الاحادیث الصحیحه.

۳ - سنن ابی داود شرح عمیون المعبود (۵۱۲/ ۲۵۹)، صحیح سنن الالبانی (۳/ ۸۷۹).

۴ - سنن الترمذی شرح تحفة الاحوذی (۶/ ۳۹۵ - ۳۹۷) حدیث حسن.

معاویه جی ہیشت، ئەوہش لە گەڵ مردنی پێغەمبەری خوا (ﷺ) سی سالی تەواوە، چونکە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە ڕەبیبی یە کەم لە سالی یانزە ی کۆچیدا کۆچی دوایی کرد، ئەوہش یە کیکی بە بە لگە کانی پێغەمبەرایەتی^(۱) بەوہش قۆناعی خیلافەتی پێغەمبەریتی بە دەست ھە لگرتنی حسن (رضی اللہ عنہ) لە خیلافەت بۆ معاویە (رضی اللہ عنہ) لە مانگی ڕەبیبی یە کەمی سالی ۴۱ ک کۆتایی ھات.^(۲)

ئەو فەرموودە ی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئاماژە دەکات بۆ چەند قۆناعیکی میژووویی:

۱. سەردەمی پێغەمبەر.

۲. سەردەمی خیلافەتی راشیدی.

۳. سەردەمی پادشای توند.

۴. سەردەمی پادشای زۆردار.

۵. خیلافەت لە سەر بەرنامە ی پێغەمبەریەتی.

پێغەمبەر (ﷺ) ڕونیکردۆتەوہ کە خیلافەت پێغەمبەری و سۆزو پاشان پاشایەتی و سۆز ئەبی^(۳)، دەشکرێ کەسانی دوا ی خەلیفە راشیدی نە کانی بە خەلیفە نابێ، گەرچی پادشاش بن و خەلیفە ی پێغەمبەرایەتی نە بن، بە بە لگە ی ئەو فەرموودە یە کە بوخاری و مسلم لە (صحیحە) کانیاندا لە أبو ھورەیرەوہ ڕیوایەتیان کردوہ ئەویش لە پێغەمبەری خوا (ﷺ) کە فەرموویەتی: (کانت بنو اسرائیل یسوسەم الانبیاء، کلما ھلک بنی خلفە بنی وائە لانسبى بعدی، وستکون خلفا و فتکثر): واتە ((بەنی ئیسرائیل پێغەمبەران کاروباریانیان بە ڕۆیە دەبردن، ھەرکە پێغەمبەریک نە مایە پێغەمبەریکی تر جینگە ی دەگرتەوہو دوا ی منیش پێغەمبەریکی تر نیە، بە لکو جی نیشین وزۆرن))، وتیان: فەرمانمان بەچی پێ دەکە ی؟ بە یە تیان پێ بدەن و مافیان پێ بدەن^(۴)، (زۆرئە بن - فتکثر)

۱ - البداية والنهاية (۸ / ۱۶).

۲ - مرويات خلافة معاوية، ۱۶۵.

۳ - سنن الدارمی (۲ / ۱۱۴) الاشارة الفتاوی (۲۵ / ۱۴).

۴ - البخاری، رقم: ۳۴۵۵.

به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی جگه له‌خه‌لیفه‌راشیدییه‌کان، چونکه راشیدییه‌کان زۆرنه‌بوون، ((وفوایعة الأول فالأول)) یش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی جیاوازه‌بن، راشیدییه‌کانیش جیاواز نه‌بوون، هه‌روه‌ها ((مافی خۆیانیان پێ بدهن، خۆای گه‌وره‌ش لیپرسینه‌وه‌یان له‌گه‌ڵ ده‌کات له‌وه‌ی به‌رپرسیاریانی کردووه، به‌لگه‌یه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌هلی سوننه له‌وه‌ی له‌سه‌روه‌ت و ده‌سکه‌وت مافی ئه‌میره‌کان بدهن^(۱)، بۆیه معاویه باشت‌ترین پادشای ئه‌م ئومه‌تیه و ئه‌وانه‌ی پێش ئه‌ویش خه‌لیفه‌ی پێغه‌مبه‌ریه‌تی بوون، ئه‌ویش خه‌لیفایه‌تیه‌که‌ی پادشایه‌تی بوو، پادشایه‌تیه‌که‌شی ره‌حه‌مت بوو، سوودی زۆری بۆموسڵمانان هه‌بوو له‌کاتی خیلافه‌ته‌که‌ی باڵی کیشابوو به‌سه‌ریاندا، معاویه گه‌رچی زاناو خاوه‌ن وه‌رع و دادپه‌روه‌ بوو وه‌کو خه‌لیفه‌کانی پێشوتتر نه‌بوو هه‌روه‌ک له‌داری نیتوان دلسۆزانی خواو فریشتان و پێغه‌مبه‌رانیش ئه‌و جیاوازیه هه‌یه، که ئه‌وه ئیماره‌ته‌که‌ی گه‌رچی به‌کو‌ده‌نگی هاوه‌لانی‌ش راستبێ و حسن^(رضی‌الله‌تعالیه‌عنہ) خیلافه‌تی پێ دا به‌لام له‌سه‌ربه‌نامه‌ی خه‌لیفه‌کانی پێش خۆی نه‌بوو، چونکه ئه‌و سنوری رێپێندراوه‌کانی (المباحات)ی فراوانکردنه‌وه که چوار خه‌لیفه‌که‌ی پێشوو خۆیان لی ده‌پاراست خه‌لیفه‌ش و ته‌رجیح‌دانیان له‌عیبادات و معامله‌دا پوون و بێ په‌رده‌یه. ^(۲)

ابن خلدون مه‌ودای ئه‌و گۆرانکاریه‌ی دیاریکردووه‌که رویداوه، بۆیه ده‌لی: گه‌رچی بۆ پادشایه‌تی گۆراوه، به‌لام واتای خیلافه‌ت هه‌ندیکی هه‌رمابوو، به‌لکو گۆرانکاریه‌که له‌ده‌سه‌لاتدران بوو، دوا‌ی ئه‌وه‌ی ئاین گۆرا بۆده‌مارگیری و شمشیر، مه‌به‌ستی له‌وه‌ش دوا‌ی ئه‌وه‌ی خه‌لکی به‌نامۆژگاری ئاین مامه‌له‌یان ده‌کرد خیلافه‌تیش شورا بوو، ده‌سه‌لات وه‌های لی‌هات پشت به‌ده‌مارگیری وه‌یز به‌ستی، به‌لام واتاو مه‌به‌ست و ئامانجه‌کانی خیلافه‌ت وه‌کو خۆیان مانه‌وه، واتا مه‌به‌ست و ئامانجه‌کانی ئه‌و پادشایه‌تیه‌ته‌نھا به‌دییه‌تانی مه‌به‌سته‌کانی ئاین و کاردن بوو به‌پێی شریعه‌تی ئیسلام به‌دادگه‌ری و جی به‌جیکرنی ئه‌و ئه‌رکانه‌ی ئیسلام فرمانی پێکردووه، ئه‌و قۆناغه‌شی رۆنکردۆته‌وه که خیلافه‌ت پێداتپه‌ربووه ده‌لی: پوونه که خیلافه‌ت سه‌رتا بێ پادشایه‌تی بووه، پاشان

۱ - الفتاوی (۱۵ / ۳۵).

۲ - الناهیه عن طعن أمير المؤمنين معاویه، لا ۷۸.

واتاکە ی ئالۆزو تێکەڵ بە پادشایەتی بوو، پاشان پادشایەتی یە کلا بویەو و دەمارگیری تێکەڵ بە خیلافەت بوو. ^(۱) قۆناغی یە کەم: ئاماژە ی بۆ کردوو ئەو سەردەمی خەلیفە راشیدینە کانه کە سەردەمی خیلافەتی پوخت و کاملە، قۆناغی دووهم: سەردەمی خەلیفە ئەمەوی و عباسیە رێگریش نیە لەو ی کە عثمانیەکانیش ئەو سەردەمی خیلافەتی تێکەڵ بە پادشایەتیەیان پادشایەتی تێکەڵ بە خیلافەتە بکەن: واتا لەوکاتەدا مەبەستەکانی بەدی هاتوو. قۆناغی سێ یەم: سەردەمی پادشایەتی پرونە کە مەبەست لێ ی خودی پادشایەتی مەبەستە دونیایە کانه و جیاوازیۆتەو لە راستەقینە ی خیلافەت یان واتە نایینەکان، ئەو ش وەسەف یان شیکردنەو ی ابن خلدونی میژوونوسی تیگەیشتوو وشارەزای ئەوپەرەسەندن و قۆناغانیە کە خیلافەتی پێدا تیپەرپوو. ^(۲)

بێگومان خیلافەتی راستەقینە، خیلافەتی پیغمبەریتی سسی سال بەرەوام بوو، ئەویش سەردەمی خەلیفە راشیدیه کانه وپاشان گۆرا بۆ پادشایەتی، بەلام بۆ ئەو ی حەقیقەت دەربەرین پێویستە ئەو دیاریکردنە رەچاوبکریت، ئەو بە خیلافەت کۆتایی نەهاتبوو، بەلکو مەبەستەکانی مابوو، گۆرانیش لەو بناغە یەبوو کە بناغە کە ی لەسەر داندرا ودامەزرا، بەلام حەقیقەتە کە ی وەک خۆی مایەو، کەواتە گۆرانە کە گشتی نەبوو، بەلکو بەشیک ی بوو واتە: خیلافەت لەسەردەمی یە کەمدا خیلافەتی کامل و نمونە یی بوو، پاشان لەرۆیە کەو یان لەچەند رۆیە کەو ی لەو نمونە یە کە مېۆه، بەلام زۆریە ی رەگەزەکانی مایەو، خیلافەتیک بوو کە مەر لەپلەدا بوو یان خیلافەتی تێکەڵ بە پادشایەتی بوو ^(۳)، بۆچونی گشتی لەئیسلامدا خۆی بە نمونە دەبەستیتەو یان بە خیلافەتی پیغمبەریتی یان خیلافەتی کامل، کە لەسەر شواراو هەلبژاردنی ئومەتەو دەوەستیتەو، گەرچی واقع و هەل و مەرج و هۆکارە کۆمەلایەتەکانیش گەیانندە ئەو پەرەسەندنە، هەلگرتنی ئەوبارەیان قبول کردنی کاتی نیە و لەرۆی پێویستەو نیە، بەلکو پێویست دەکات نمونە ی کامل و هەمیشە لەبیری رای گشتیدا بوونی هەبێ، تەنیا بەرەوینە ی ئەو گەرانەو بۆ بەدیپیتانی

۱ - مقدمة ابن خلدون، النظريات السياسية، لا ۱۹۵.

۲ - هەمان سەرچاوه، لا ۱۹۵.

۳ - هەمان سەرچاوه، لا ۱۹۷.

ناشوب))^(۱) ابن کثیر ئەم فەرمودەییە پراڤە کردووە دەئێ: واتای ئەم فەرمودەییەش دان نانه بەبوونی دەخەلیفە چاک کە دادگەری بەر جەستە دەکەن، چوارکەسیان لێ هاتووە کە أبوبکر و عمرو عثمان و علی (ﷺ) بەلای گەورە زانایانیشەوہ بێگومان عمری کوری عبدالعزیزیان تێدایە و هەندێ لەخەلیفەکانی (بنی العباس)یش، قیامەتیش نایەت تا ولایسەتیا نەییەتەدی و مەهەدی موژدەپێدراویش یەکیکە لەودوانزەکەسە کە لە فەرمودە داموژدە پێدراوہ... لەپاڵ ئەوانیش کە ابن کثیر باسی کردووہ پێنجەمین خەلیفە راشیدی نیش دێ کە ئەمیری ئیماندران حەسەنی کوری عەلیە (ﷺ)، بیرو بۆچونی ئەهلی سوننە و شیعە ئیمانیشم ڕوونکردۆتەوہ لە: (أسمى المطالب في سيرة المؤمنین علي بن ابي طالب شخصية وعصره) هەرکەسێک باسی تەواوی ئەوئ باتە ماشای بکات و سوپاسی دەکەم، سەبارەت بەقۆناغی دوانزە خەلیفە کە ئەو بەپشت بەستن بەو ڕووی کە ابن کثیر باسی کردووہ، ئەو ئەم قۆناغەش تاییەتمەندە بەو ی زەمەنە کە تێکەڵ بەگشت ئەو قۆناغانیە، خەلیفەکانی ئەم قۆناغەش دەرکەوتنیا ئەم ئومەتەدا یەک لەدوای یەکە و پەرتیشن، ئەو هەش سۆزی و میهری خوا یە بۆ ئەم ئومەتە، دەسپێکردنی ئەو خەلیفانەش بەکۆچی دوایی پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەست پێ دەکات، واتە: بەخیلافەتی أبوبکر (ﷺ) و تەواو بوونی ئەو قۆناغەش بەدەرکەوتنی کۆتایان لەئاخیزەماندا تەواودەبێ. (۲)

ئایە حەسەنی کوری علی (ﷺ) لە بەهیزی یان بێ هیزی بۆ معاویە دەستبەرداری خیلافەت بوو؟ بەئێک و حەسەنی کوری علی (ﷺ) لەهیژدا بۆ معاویە دەست بەرداری کرد، ئەمەش نیشانەو بەلگە گەلیکە:

۱. ئەو شەرعیەتە ی حسن هەیبوو:

بەیعەت پێدانی لەمانگی ڕەمەزانی سالی ۴۰ ی کۆچی بوو، دوای شەهید کردنی علی (ﷺ) ئەمیری ئیماندران، حسن دوای ئەو بەشورا هەلبۆژدرا و خەلیفە ی شەرعی حیجازو یەمەن و عێراق و گشت ئەوشوینانە بوو کە لەژێر دەسەلاتی باوکیدا بوون، شەش مانگ لە خیلافەتە کەیدا بەردەوام بوو، ئەوماوەییەش دەچیتە نیو ئەو خیلافەتی راشیدی

۱ - سنن أبی دواد مع شرحها عون المعبود (۱۱/ ۲۴۹)، صحیح سنن الألبانی (۳/ ۸۰۷).

۲ - مرویات خلافة معاوية، لا ۱۶۵.

که پیغمبهری خوا (ﷺ) ناماژهی پیداوه کهسی ساله و پاشان ئه بیته پادشایه تی، ترمزی به نیسنادی له پیغمبهری خوا (ﷺ) ریواته ی کردوه پیغمبهر فهرموویه تی: (الخلافه فی أمتی ثلاثون سنته ثم ملك بعد ذلك) واته: ((خیلافه ت له ئومه ته که مدا سی ساله، دوا ی ئه وه پادشایه تیه)).^(۱)

ابن کثیر له باره ی ئه وه فهرمووده یه ده ئی: سی ساله که به خیلافه تی حه سه نی کورپی علی ته واوبوو، چونکه له ره بیعی یه که می سالی چل و یه ک بۆ معاویه وازی خیلافه ت هینا، له وه فاتی پیغمبهر (ﷺ) تانه وکاته سی سالی ته واوبوو، چونکه له ره بیعی یه که می سالی یانزه ی کۆچی دوا یی کردوه، ئه وه ش یه کیکه له نیشانه کانی پیغمبهری خوا (ﷺ)^(۲)، به وه ش حه سه نی کورپی علی پینجه مین خه لیفه ی راشیدین^(۳)، زۆریکیش له زانایانی ئه هلی سوننه له باره ی شه رعیه تی خیلافه تی حه سه نه وه قسه یان کردوه، له وانه ابوبکرین العربین^(۴) و قاضی عیاض^(۵) و ابن کثیر^(۶) و رافه کاری طحاوی^(۷) و مناوی^(۸) و ابن حجر الهیثمی^(۹).

ئه گهر حسن بیویستایه به و پیه شه رعیه تی هه یه ئه یه توانی معاویه مانده بکات و هه لمه تیکی راگه یاندنی به هیزی له نیو خه لکی شامدا ده ست پئ ده کرد بۆ پراکیشانی متمانه یان یان به لای که مه وه پیگه ی معاویه یان لا لاوازبکات، بئگومان هیزیکی مه عنه وی و رۆحی هه بوو به وینه یی شه رعیه تی هه بوو به رته وه ی که جه زاونه وه ی پیغمبهری خوا بوو (ﷺ).

۱ - سنن الترمذی مع شرحها تحفة الأحوذی (۳۹۷/۶) حدیث حسن.

۲ - البدایة والنهائة (۱۳۴/۱۱).

۳ - مائثر الأناقة (۱۰۵/۱) مرویات خلافة معاویه، لا ۱۵۵.

۴ - کلام القرآن لابن العربی (۱۷۲۰/۴).

۵ - شرح النووي علی صحیح مسلم (۲۰۱/۱۲).

۶ - البدایة والنهائة (۱۳۴/۱۱).

۷ - شرح الطحاوی، لا ۵۴۵.

۸ - فیض القدر (۴۰۹۹/۲).

۹ - الصواعق المحرقة (۳۹۷/۲).

۲. هه‌لسه‌نگاندنی حه‌سه‌نی کورپی علی بۆ هه‌لۆیسته‌کان و توانا

سه‌رکردایه‌تیه‌که‌ی:

کاتی نه‌فیری کورپی حه‌زه‌می پی ی ووت: خه‌لکی وه‌های داده‌نین که خه‌یلافه‌تت بۆی، ووتی: ئی‌سک و پروسکی عه‌ره‌بم له‌به‌رده‌ستدا بوو، ناشته‌وایی هه‌رکه‌سم بکرده‌ایه ناشته‌وایان نه‌کردو دوژمنایه‌تی هه‌رکه‌سم بکرده‌ایه جه‌نگان نه‌کرد، بۆیه له‌به‌ر په‌زامه‌ندی خوا ده‌ستم لی هه‌لگرت. ^(۱)

ئه‌وه‌ش شایه‌تیه‌که له‌حه‌سه‌نه‌وه ^(ﷺ) به‌وه‌ی له‌هه‌لومه‌رچیکی به‌هیزدا بوو. شوینکه‌وته‌وانیشی ئاماده‌ی جه‌نگ و ناشتی بوون، هه‌روه‌ها توانایی و تارپیژی و زمان پاراوی پونی هه‌بوو، سۆزی پاستگۆیانه و کاریگه‌ری به‌هیزو تزیکی له‌پیغه‌مبه‌ری خوا ^(ﷺ) هه‌بوو، ئه‌وه‌ش توانا و هیژی زۆر پیدابوو، به‌لگه‌شمان بۆ ئه‌و ده‌رچونه‌یی خه‌لکی کوفه له‌گه‌ل باوکیدا، ئه‌بو موسای نه‌شعه‌ریش ^(ﷺ) له‌ده‌ه‌رچوون و کوشتار ریگریکردن و ئه‌وناگادارکاریه‌ی به‌گۆیدان که له‌ پیغه‌مبه‌ره‌وه ^(ﷺ) بیستووی له‌به‌شداریبوون له‌ناشوبه‌دا. ^(۲)

علی ^(ﷺ) پیش حسن، محمدی کورپی ابوبکر و محمدی کورپی جعفری نارد، به‌لام له‌کاری خۆیاندان سه‌رکه‌وتوو بوون، دوا‌ی ئه‌وه‌ش علی هاشمی کورپی عوتبه‌ی کورپی ئه‌بو وه‌قاسی ناردوه، ئه‌ویش له‌کاری خۆیدا شکستی هینا، ئه‌وه‌ش بۆ ئه‌وه بوو ابو‌موسا کاریگه‌ری له‌سه‌ریان هه‌بوو ^(۳)، علی عبدالله عباس نارد ئه‌ویشان سارد کرده‌وه، بۆیه عماری کورپی یاسر و حه‌سه‌نی نارد ^(۴)، حسن کاریگه‌ری روونی هه‌بوو، بۆیه له‌نیوخه‌لکه‌که‌دا هه‌ستاو ووتاریکی دا ووتی: ئه‌ی خه‌لکینه به‌ده‌م بانگه‌وازی ئه‌میره‌که‌تانه‌وه به‌چن و بۆلای براکاتان به‌رپیکه‌ون، چونکه بۆ راپه‌راندنی ئه‌م ده‌سه‌لات و کاره که‌سی ده‌دۆزیته‌وه بۆی

۱ - البداية والنهاية (۲۰۶/۱۱).

۲ - تاريخ الطبری (۵/ ۵۱۴) مصنف ابن أبي شيبة (۱۲/۱۵) إسناده حسن.

۳ - خلافة علي بن أبي طالب، لا ۱۴۴، عبد الحميد، سير أعلام النبلاء (۳/ ۴۸۶).

۴ - فتح الباري (۱۳/ ۵۳)، علي بن أبي طالب للصلابي (۲/ ۶۰).

بیّت، له خیراییدا نمونهای هییهو له نه نجامیشدا پاداشته، بۆیه به ده ممانه وه وهرن و یارمه تیمان بدهن له وهی ئیمه و ئیوه پییه وه تاقی بوینه وه^(۱)، له وه شدا زۆرێک له خه لکی کوفه له گه ل عمارو حسندا به شهش تا حهوت ههزار پیاو بۆلای علی ده رچوون.^(۲)

ئه وه شمان له بیر نه چیّ أبو موسای ئه شعهری والی کوفه ویه کێک بووه له سه رکرده خوشه وسته کانی عیراق له سه رده می عمرو له گه ل ئه و زانست و زوهد و پینگه یی لای خه لکیدا حسن توانیویتی بۆرێزه که ی خۆی خه لکی راکیشی و له گه لیدا ده رچن.

۱. کۆمه له که ی حه سه نی کورپی علی خاوه نی سه رکرده گه و ره کان بوو، وه کو حوسه ینی برای و عبدالله کورپی جعفر ئامۆزای و قه یسی کورپی سعدی عوباده که له عاقل شاره زایه کانی عه ره ب بوو، عه دی کورپی حاتم و ئه وانه یتر، بۆیه گه ر خییلافه تی بویستایه ئه وه بواری جولانه وه ی به سه کرده کانی ئه دا خه لکی ئاماده بکه ن وه گه ل معاویه دا بچنه جهنگه وه و به لای که مه وه تا وه ختیک له ده وه له ته که ی خۆیدا خه لیفه ده بوو.

۲. حسن توانایه کی به هیژی هه بوو له مامه له کردنی له گه ل خه لکی عیراق و شاره زا بوونیان و بۆیه له سه رتای خیلافه ته که یدا به خشین بۆ زیاد کردن، هه روه ها هه ولئێ گرنگی خۆی که بۆ سه رکه وتنی پرۆژه ی ئاشته وایێ ئه یبه خشی سه خت بوو له جهنگی له گه ل معاویه دا، له گه ل ئه وه شدا زالبونه به سه ر زۆرێک له وته نگه ژانه ی به پرووی ده بووه، هه ولیاندا بیکوژن، هه ندی خه لکی ئاشتیان، به لام به سه ر هه مو یاندا زال بوون، ئه و ئامانجه ناشی هیئایه دا که بۆ پاراستنی خوین ویه که خستنی ئومه ت و پاراستنی رێگاکان و گه رانه وه ی بزوتنه وه ی فتوحات و... هتد وینای کیشا، ئه وه ش به لگه ی توانا سه رکرداییه له راده به ده ره که یه تی.

۳. هه لسه نگاندنی عه مری کورپی عاص و معاویه بۆ هیژه کانی حسن (رضی الله عنه):

له صحیحی بوخاریدا هاتوه حسن به هیژیک روبه پرووی بۆوه نمونهای چیا بوون، بۆیه عه مری کورپی عاص ووتی: من وای ده بیسنم هه موو له ناو بچن، معاویه ش ووتی: ئه ی

۱ - تاریخ الطبری (۵/ ۵۱۶).

۲ - مصنف عبدالرزاق (۵/ ۴۵۶ - ۴۵۷) بسند صحیح إلى الزهري.

عمر گه نهوانه بکوژرین چی لهژن و منال و پیرهکانیان بکه‌م؟ بۆیه دووپیاوی ناردکه عبدالله کورپی عامری کورپی کریز و عبدالرحمن کورپی سه‌هره له‌نه‌وه‌ی عه‌به‌شه‌ش بوون ووتی: هه‌ردووکتان بپروئه‌لای نه‌وپیاوه‌و چهند شتیکی بجه‌نه به‌رده‌ست و داوای لیبکه‌ن.^(۱)

أ - عه‌مری کورپی عاص(ﷺ) سه‌رکرده‌ی سه‌ربازی به‌ناوبانگ و سیاسیه‌کی هه‌لکه‌وتوو بووکه جه‌نگ پیری کردبوو فه‌رمووی: من نه‌بینم نه‌م که‌تیبانه هه‌موویه‌ک بکوژن.

ب - معاویه‌ش (ﷺ) هه‌لسه‌نگاندنی بو هه‌لوسته سه‌ربازیه نه‌وه بووکه هیچ که‌سیک ناتوانی سه‌ربکه‌وی و ته‌نیا دوا‌ی زیانیکی زوری هه‌ردوولا نه‌توانی سه‌رکه‌وتنیکی سه‌ربازی به‌دی به‌ینریت، ته‌نانه‌ت گه‌ر معاویه‌ش سه‌ربکه‌وی نه‌وه ناتوانی نه‌وده‌رهاویشته‌نه‌ی له‌بیه‌ژن و هه‌تیو و کوژرانی باشترین موسلمانان گریته نه‌ستو که جه‌نگ به‌جی ی هیشتوو، چونکه زیانیکی گه‌وره‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی وئابوری نه‌خلاق‌ی بو ئومه‌تی ئیسلامی به‌جی ده‌هیلێ .

ج - دووکه‌سیایه‌تی گه‌وره‌ی له‌هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر(ﷺ) هه‌لبژارد که‌خاوه‌ن پیگه‌یه‌کی بالابوون له‌کۆمه‌لگه‌ی ئیسلامی ناماده‌یی و پرێزیان بوولای هه‌سن(ﷺ) و هه‌ردووکی قوره‌یشی بوون نه‌وانیش:

* عبدالرحمنی کورپی سه‌مه‌ری کورپی حه‌یب کورپی ره‌ببعه‌ی کورپی عبدالشمس کورپی عبدالمناف أبوسه‌عید القرشی العبشمی یه، عبدالرحمن له‌پروژی فه‌تحدا موسلمان بوو، یه‌کیکیش بوو له‌گه‌وره‌ناو‌داره‌کان، له‌به‌سه‌ره‌ دانیشته‌ و غه‌زای سجیستانی کرد^(۲)، نه‌وکه‌سه‌یه که پیغه‌مبه‌ری خوا(ﷺ) له‌باره‌وه فه‌رموویه‌تی: ((ئه‌ی عبدالرحمن، داوای به‌رپرسیاریه‌تی و ده‌سه‌لات مه‌که، که بی هۆ نه‌غامت دا نه‌وه په‌شیمانی له‌سه‌ر نه‌کیشی، گه‌ره‌کو خۆیشی گه‌یاندت نه‌وه پاداشت لی هه‌یه))^(۳)، له‌مسن‌دی بقی ابن‌مخلد چوارده فه‌رمووده‌ی هه‌یه، نه‌مانه‌ش له‌باره‌یه‌وه قسه‌یان کردوو: ابن‌عباس و سعید کورپی مسیب و عبدالرحمن بن‌أبی‌لیلی، حیان کورپی عمیر و ابن‌سیرین و حسن و سعیدی

۱ - البخاری، کتاب: الصلح، رقم: ۲۷۰۴.

۲ - سیر أعلام النبلاء (۲/ ۵۷۱).

۳ - مسلم، کتاب: الإیمان، رقم: ۱۶۵۲.

كۆرى ئەبو حسەنى بىراى وحەمىدى كۆرى ھىلال، گوتراوھ ناوى عبدالكلال بووھ
 پىغەمبەرى (ﷺ) ناوھەكى گۆرپووھ^(۱) بۆ عبدالرحمن و سالى پەنجا لەبەسرەدا كۆچى دوايى
 كىردوھ، ووترايشە سالى پەنجاويە ك بووھ.^(۲)

عبدالرحمنى كۆرى سەمرە ھاوھەلىكى پايەبەرزو خاوەن پىگەبوو لەوسەردەمەدا لە
 فتوحاتەكان و بەرپۆھ بردنى سويا بەشەداربوو لەسەردەمى عثمان، بەئاشتى سىجىستانى
 فەتھ كىردو، دواى ئەوھش شارى (بوست)ى فەتھ كىردوھ و دواترىش بۆكابول و زابلستان
 رۆيشتوھوھ ھەمووى فەتھ كىردوھ و غەنىمەى بۆ ابن عامر (ﷺ) ناردوھ^(۳)، ئەويترىش
 عبدالله كۆرى عامرى كۆرى كىزى كۆرى رەبيعەى كۆرى عبدالشمس كۆرى عبدالمناف
 كۆرى قوسەى قورەيشى عبدالشمى بوو^(۴)، سالى چواری كۆچىدا لەسەردەمى
 پىغەمبەر (ﷺ) لەدايك بووھ^(۵)، كاتى پىغەمبەرى خوا (ﷺ) سالى ھەوتى كۆچى
 چويەوھ مەكەبۆ غەمرە، عبدالله كۆرى عامىريان ھىنايەلا، ابن ھەجەر دەلى: يارى
 لەگەلدا كىردو پىغەمبەرى خوا (ﷺ) فەرمووى ئەوھ كۆرى سولەيمە؟ ووتيان: بەلى،
 فەرمووى: بە ئىمە دەچى، پاشان تفى كىردە دەمى و دوعاى بۆ دەكرد و ئەويش تەفەكەى
 پىغەمبەرى خواى (ﷺ) قوت دا و فەرمووى: ((ئاوم پىدەات)) بەھەر زەويەكەوھدا بىروات
 ئاوى بۆدەردەكەوئى^(۶)، لەكتىبەكەمدا لەبارەى ژيانى عثمان (ﷺ) و لەبارەى دامەزراوھى
 ولايەتەكانى سەردەمى عثمان (ﷺ) باسى ژيانىمان كىردوھ.

ابن تەيمىيە دەلى: ئەو پياوھبوو كە خۆشەويستى و دلەسۆزى لەدلى خەلكىدا ھەبوو،
 زەھەبىش لەبارەيەوھ دەلى: لەگەورە ئەمىرانى غەرەب سەختىرنيان بوو، نەرمونيانى تىدا
 بووھ^(۷)، ئەوكەسە بوو لە (جمل وصفين) دا لە كوشتن دوركەوتەوھ، بۆيە ئەو دووپياوھى

۱ - سير أعلام النبلاء (۲ / ۵۷۲).

۲ - ھەمان سەرچاوھ (۲ / ۵۷۲).

۳ - تاريخ دمشق (۲۶ / ۲۸۹ - ۲۹۰).

۴ - البداية والنهاية (۸ / ۹۱).

۵ - تہذيب التہذيب (۵ / ۲۷۲).

۶ - الطبقات (۵ / ۳۱)، تہذيب التہذيب (۵ / ۲۷۲).

۷ - سير أعلام النبلاء (۳ / ۲۱).

معاویه (رضی اللہ عنہ) ناردیانی به لگه‌ی پیداگری بوو له‌سهر که‌وتنی ناشتی له‌گه‌ل حسن به‌هرنهریتیک که بکریت، جلهوی کاروباریش به‌دهستی حه‌سه‌نی کورپی علی (رضی اللہ عنہ) و پشتوانه‌کانی بوو، هه‌روه‌کو ریوایه‌ته‌کانی بوخاری باسکراوه.

روبه‌روبوئه‌وه‌ی حه‌سه‌نیش (رضی اللہ عنہ) بوکوشتن و ده‌ستدریژی شه‌وه شه‌گیریتته‌وه بو چه‌ند هوکاریک که په‌یوه‌سته به‌کوشتارو ناشتی له‌گه‌ل معاویه‌دا، راسته‌قینه بی‌یان درؤ وه‌کو باسما‌نکرد، بی‌گومان ترسینه‌ران تیکشکان شه‌و پی‌اوه‌ش کوژرا که به‌سته‌مکردنه سهر هه‌ستا و دواتریش له‌گه‌ل معاویه کوؤوه معاویه‌ش پیوستی پی‌بوو توژی له‌گه‌ل بکات و ده‌سته‌به‌ر یه‌کانی قبول بکات، به‌لام لاوازی و په‌شوی بی‌هیزی ریگا به‌چاوانیه‌وه بینی و بی‌توژی که‌سی یان وازه‌ینانی له‌مهرج و داواکاری ده‌چویه کوفه.^(۱)

حسن له‌توانایدا هه‌بوو جه‌نگی له‌گه‌ل معاویه‌ی بکردایه، شه‌وه‌ش به‌و پشتیوان و یاریده‌ران‌ه‌ی که هه‌بوو، به‌لام حسن هه‌زی له‌ناشتی و رقی له‌ناشوب و په‌رته‌وازی بوو، خوای گه‌وره‌ش به‌هوی شه‌و موسلمانانی یه‌کخستنه‌وه، پیغه‌مبه‌ریش (صلی اللہ علیہ وسلم) ناماژه‌ی به‌وه‌کردوه^(۲) و فه‌رموویه‌تی: (إن انبی هذا سید، ولعل الله یصلح به بین فستین عظیمین من المسلمین) واته: ((شم کورپی منه سه‌یده، هیوادارم وه‌هایه خوای گه‌وره ناشته‌وایی نیو دوکۆمه‌لی گه‌وره‌ی موسلمانانی بکات)).^(۳)

حسن و به‌که‌مگرتنی ده‌سه‌لات:

حسه‌نی کورپی علی (رضی اللہ عنہ) له‌خۆبه‌رزگرتن له‌به‌رامبه‌ر ئاره‌زوی دونیاو داواکردنی شه‌و پاداشته لای خوای گه‌وره هه‌یه پی‌شه‌نگه بو موسلمانان، چونکه گوینه‌دان به‌پله و پایه و ده‌سه‌لاته‌کان له‌وشتانه‌یه‌که له‌سهر ده‌رونی مرؤقه‌وه قورسه، براو دل‌سۆزان و نزیکانی له‌سهر کورسی و ده‌سه‌لات یه‌کتر ده‌کوژن، بو‌یه پروانه می‌ژووی کۆن و نوی سهرسوپه‌ینه‌رتین شت ده‌بینی، به‌که‌مگرتنی سهرۆکایه‌تی که‌مترین کاریکه له‌دونیا

۱ - دراسة في تاريخ خلفاء الدولة الاموية، لا ۶۱.

۲ - همان سهرچاوه، لا ۶۱.

۳ - البخاری، رقم: ۷۱۰۹.

خەلکیدا، ئاخۆ چەندە خەلکی دوریان نواندوو لەسەر وەت و ئافەرەت و شتە دنیایەکانی تردا، بەلام لەبەرەمبەر سەرکردایەتی کردن و پەلە و پاپەکاندا تێکشکاوان، بۆیە دوری نواندن لە دەسەڵات کەمترین شتیکی دونیای خەلکیە و وتراویشە کۆتاشتیکیە لەدەلای چاکەخوێزاندا ئەبێت و هەو بەروانە و تەکەمی سۆفیانی سەروری کە فەرەمویەتی: ((زۆھەم نەبێنە لە شتێکدا کە کەمتر بێت مەگەر لە سەرۆکایەتی نەبێت، کەسێ دەبێنی لە خوێردن و خوێردنە و هەو سەر وەت و بەرگدا زۆھە دەنوێنی، ئامان تۆو خۆشەویستی دەسەڵات و گەورەیی، چونکە ئەو پیاوێ سەرۆکایەتی لەزێرو ئالتون بەلاو خۆشەویستەر، ئەو لە دەرگایەکی تەمومژاویەو، تەنیا زاناماستا و چیهکان ئەبێنن، بۆیە خۆت ووشیاربکەو بەنیازو کە کاربکە، بزانی خەلکی دۆرانو فرمانیدا کە کەسە بمریت. ^(۱)

بۆیە حەسەنی کورپی علی فێرمان دەکات چۆن واز لە دەسەڵات و کورسی بەینیین و لێ ی دورکەوینەو، گەر لە واز لێهێنانیدا ئەمانە ی تێدابوو: پەزەمانەندی خواو بەرژووەندی ئومەت و پاراستنی خوێنیان و کارکردن لە یە کخستنیان و لەو کاروبارانەش کە یارمەتی دویا بە کەمگرتنمان ئەدات، هیوا کورتی و یادی مەرگ و سەردانی گۆرستانە، حەسەنی کورپی علی لە سەر ئەنگوستیلە کە ی نوسرابوو:

قدّم لنفسك ما استطعت من التّقى إن المنية نازل بـك يافتى

أصجت ذا فرح كأنك لا تـرى أحباب قلبك في المقابر والبلى ^(۲)

واتە: چەندە دەتوانی خواپەرستی بۆخۆت ئەنجام بە، چونکە مردنت بۆدیت ئە ی لاو، بویتە بەخاوەن خۆشیک وەک ئەوێ نەبێنی خۆشەویستان لە گۆرو خۆلدان.

بێگومان حەسەنی کورپی علی زاهیدترین کەسی سەردەمی خۆی بوو، ئەو پەلە و پاپەشی بە دەست هێنا، وازی لە دویا و خۆل و خاشاکەشی هێنا و بەرەزەمانەندی خواو سەرقالبوو وازی لە پەلە و پاپە ی لای دروستکراوەکانی هێنا، لە گەڵ ئەوەشدا خوا ی گەرەو خۆشەویستی

۱ - حلیة الأریاء (۶/۳۷۶)، فقہ الفتن، عبد اللہ شعبان، لا ۱۴۲.

۲ - تاریخ دمشق (۱۴/۸۶).

و پریزی حەسەنی خەستبوو دەلی مەرۆفە کانسو، گەرچی خۆیشی ئەوێ نەدەوێست و بەشۆینەیدا دەگەرا، بەلکو سەختترین شیوێ لێ ی هەڵدەهات تاوێ کو مەرۆفە کان لەخوای گەرەوی دانەبەرن: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا﴾ [۹۶] مەریم: [۹۶]، واتە لەدەلی بەندە کانییدا، لەفەرموودەشدا هاتوو: ((إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا نَادَىٰ يَاجُرِيْلُ إِنِّي أَحَبُّ فُلَانٍ فَيُحِبُّهُ جُرِيْلُ، ثُمَّ يَحِبُّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ ثُمَّ يُوَضَّعُ لَهُ الْقَبُولُ فِي الْأَرْضِ)).^(۱)

بەهەر حال گەران بەدوای پریزی ناخێرەدا پریزی دونیاشی لەگەڵدا دیتە دی، گەرچی خاوەنە کەشی ئەوێ نەوێ، گەران وداواکردن پریزو گەرەویی و دونیاش لەگەڵ پریزی ناخێرەدا کۆنابیتەو، بەختەوهریش ئەو کەسە یە مانەوێ بەسەر لەوناوچوودا پێش ئەخات.

أبو الفتح البُستَی دهلئ:

أمران مفترقان لستُ تراهما يتشوقان الخلطة وتلاقي

طلب المعاد مع الرياسة والعلی فدع الذي لما هو باقي^(۲)

دوو شتی جیاوازن و نایینم ئارەزووی بەیە کەگەیشتن و تیکەلبون بکەن، ویستی ناخێرەت لەگەڵ ویستی گەرەویی و سەرۆکیەتی، بۆیە واز لەو بەیئە کە لەنیو بچی بۆ ئەوشتە ی کە ئەمینیتەو.

بەپراستی حەسەنی کورپی علی (علیه السلام) فیرمان دەکات چۆن دەسەلات و ناوبانگی بەکەم بگڕین لەپێناو پەزامەندی خوادا، بۆیە حسن (علیه السلام) بەوازهینانی لەدوینا گەرەویی و پلە ی زیاتر بەرزبۆنەو و بویە هیما یە کیش بۆ خۆرەتکردنەو و بویە مامۆستا و قوتابخانە و شانازی بۆ ئومەت لەوێ یە کبونی ئومەتی پێشخست و خۆینە کە ی پاراست و پێشخستە سەر بەرژووەندیە کانی تر...

۱ - مسلم، رقم: ۲۶۳۷.

۲ - أمراض النفس، د. کرزون، لا ۷۷.

بئگومان هەزی گەوری دلی زۆریکی داگیر کردوو و بو پئی گەیشتنی پرکابەری و کێپرکییانە و لەپیناویدا سەروەت و ووه دەبەخشن و بەفیل و لەخشته بردن هەولێ پێگەیشتنی دەدەن و ئەینە پێش ئارەزووی مال خۆشویستن، ئەو هەش لەبەر ئەم هۆکارانە خوارەو:

۱. چونکە بەهۆی گەورەیی گەیشتنە سەروەت و سامان ئاسانترە لەبەمال گەیشتنە گەورەیی، چونکە زانایان خواناس کە گەورەیی لەدڵەکاندا هەیه گەر سەروەتی بوێ ئەو هەلکی لەمالی خویان سەروەتی بو کۆدەکن.

۲. سەروەت و سامان ئەگەری تیاچون و مەترسی پئی گەیشتنی هەیه، بەلام گەورەیی گەر چوێ دلانەو، ئەو دەبیتە خاوەنی وتیایدا جێگیردەبیت، مەترسی نامینیت تا ئەوکاتە تێروانینی خەلکی بو ئەوکەسە دەگۆریت.

۳. بوون بەخاوەنی دلان ئاسانەو بەپئی خۆماندووکردن و رق نواندن زیاد دەکات، خەلکیش ئەگەر بەکەسی سەرسام بن زۆر پێیدا هەل دەلین و قەسە لەبارەو دەکەن و ناویانگی لە ناویاندا بلۆدەبیتەو.^(۱)

- ژیانی حسن دواي ئاشتەوايي له مهدينه دا:

حسن بو دەستەبەر کردنی خیاڵەت بو معاویە، لەگەل هاوێلان و نەوێ هاشمدا کوفەیی بەجی هیشت پروو و مەدینەو لەوی گیرسایەو، هاشمیەکان جی ی ریزو گەورەیی معاویە بوون (رضی اللہ عنہ) و سەرکردایەتیشیان لای حەسەنی کورپی علی (رضی اللہ عنہ)، مەدینەش لەو کاتەدا ژمارەییەکی زۆری هاوێلانێ تیدا بوو، سەرباری ژمارەییەکی لەو تابیعیانە قوتابی هاوێلانە زاناکان بوون و پێبازی ئەوانیان وەرگرتبوو، ئەوانەش تیکەلەییەکی کۆچەرەن و ئەنصاران و جگەلەوان بوو، کاری گزنگی ئەو خەلکەش پەرستن و فیترکردنی خەلکی و گیرانەوێ ئەو فەرموودانەبوو کە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) لەبەریان کردبوو، بەشداری ئەو دەبوون کە ئومەت دەچوێ ناویەو، دژی کەس نەبوون، لەوانە عبدالله کورپی عمر و عبدالله کورپی

عباس و ثبو هورهیره و أبو سه عیدی خدری و جابری کوری عبدالله^(۱)، ژیان له مه دینه ژیانیکی زانستی بو، که زانستخوازان تیایدا یه کلابونه وه بو گپرانه وهی فهرمووده و راقه کردنی قورئان و هه لئینجانی حوکه شه رعیه کان، چونکه نارامی و دلئیایی تیدابوو نه وهش یارمه تیده ری زانست و لیکۆلینه وه بو.^(۲)

۱. په یوه ندی نیوان حسن و معاویه (رضی الله عنه) دواى ناشتی:

حه سەنى كورپى على (رضی الله عنه) له كاتى خيلافه تى معاويه دا سەردانى معاويه ده كرد، جاريكيان رويشته لای معاويهش پى ی ووت: پاداشتیكت ددهم ههچ كه سیکم پیشتر بهو جوړه پاداشت نه دابى، له ویدا چوار سه د هه زاری پیداو نه ویش وه ریگرت^(۳) له و ریوايه ته س هاتوو: حه سەنى كورپى على هه مووسالینك سەردانى معاويه ده كرد، معاويهش سه د هه زار دره مە پى ده دا، سالتینك نه رويشت و معاويهش هه چى بو نه نارد، بویه داواى په ره ی كرد تابو معاويه نوسراو بنوسیت، له وه دا خه وى لی كه ووت و له خه ویدا پیغه مبه ر (رضی الله عنه) ی بینى پى ووت: بو دروستكراویك نامه ده نوسی و داواى پیویستی لی ده كه یت وله په روه ردگارت داوا ناكه یت؟ حه سە نیش ووتی: چیبكه م نه ی پیغه مبه ری خواقه رزم زۆربوو ه؟ پیغه مبه ریش (رضی الله عنه) فهرمووی: بلی: ((اللهم اني أسالك من كل امر ضعفت عنه قوتي وحياتي ولم تنتصه إليه رغبتى، ولم يخطر ببالي ولم يبلغه أملى، ولم يجر على لساني من اليقين الذي أعطيته أحدا من المخلوقين الأولين والمهاجرين والأخريين الإخصصتني يا أرحم الراحمين))، حسن ده لى: وریا بوومه وه فهرمووده كه م له به ركرد و نه مته وه و نه وه نه ده ی پینه چوو كه و قه بیری معاويه وه ووتی: نه م سال بونه هات، بویه دووسه د هه زار دره مە پى بۆناردم^(۴) له ریوايه تیكى تر دا هاتوو كه نه و پارانه وه ی پیغه مبه ری خوا (رضی الله عنه) له خه ودا حسن فیتر كرد نه مه یه (رضی الله عنه): ((اللهم اقدر من قلبي رجاك، واقطع رجائي عن سواك حتى لا أرجو أحداً غيرك اللهم وما ضعفت عنه قوتي

۱ - تاریخ الطبری (۸۰/۶)، المدینه فی العصر الأموی، لا ۸۴ شراب.

۲ - المدینه فی العصر الأموی، شراب، لا ۶۲.

۳ - سیر اعلام النبلاء (۲۶۹/۳).

۴ - تاریخ دمشق (۸/۱۴).

وقصر عنه عملي، ولم تنته عليه رغبتی، ولم تبلغه مسالتي ولم يمر على لساني مما أعطيت أحداً من الأولين والآخرين من اليقين فخصني به يارب العالمين)) ده لئی: سوئند به خوا ههفته یه کی پینه چوو لهوتنی نه وپارانه یه وه دا تامعاویه ههزار ههزار و پینج سهد ههزاری بؤناردم، منیش و وتم: سوپاس بؤ خوا که یادی له بیر ناکرئ و له هاوار پیگردنی یدا بی نومی دمان ناکات، له خه ودا پیغه مبه ر(ﷺ) م بینی فهرمووی نهی حسن چؤنی؟ و وتم: باشم نهی پیغه مبه ری خوا و بؤم گپرایه وه نه ویش فهرمووی: نابه و شپوه یه کوری شیرینم هه رکه س داوا له خوا ی بکات داوا له دروستکراوه کانی نه کات خوا ی گه وره دوعای قه بول ده کات)).^(۱)

۲. سهردانی معاویه بؤلای حسن و حسین و عبدالله کوری زویبر (ﷺ):

معاویه فهرمانی سهد ههزار بدهن به حسن بؤی برد، به که سانه ی دهره و به ری و وت: هه رکه سی نه یه وئ با بیبات و فرمانی دا سهد ههزار بؤ حسین کوری علی، دووسهد ههزاریش به عبدالله کوری جعفر دا^(۲) معاویه هه رکات به حه سه نی کوری علی بگه یشتایه ده یگوت: سلاو و ریز نهی کوری پیغه مبه ری خوا(ﷺ) گهر به عبدالله کوری زوبه یریش بگه یشتایه ده یگوت: سلوات لی بیت نهی کوری پوری پیغه مبه ری خوا(ﷺ)، فرمانی سی سهد ههزار به حسن و سهد ههزاری به عبدالله کوری زوبه یر دا^(۳)، هه ندئ ریوایه تیش به (سندی کی حسن) هاتووه به وه ی معاویه هه میشه په یوه ندی به حسین وه هه بووه و بؤ جئ به جئ کردنی داوا و پید او یستیه کانی زو جئ به جئ ده کرد^(۴)، شیع ه کانی ش خو شیان دانیان ناوه به به خشینی معاویه به حسن و حسین و عبدالله کوری جعفر^(۵)، واده ر ده که وئ په یوه ندیه کانی حسین به معاویه باش بووه و په یوه ندیه کانی نیوان هه ردوولا ریزو گه وره یی بووه هه روه ها دوا ی دهر چونی حه سن و حسین له کوفه و نیشته جیبونیان له مه دینه دا خه لکی

۱ - هه مان سهرچاوه (۸ / ۱۴).

۲ - هه مان سهرچاوه (۱۳۳ / ۶۲).

۳ - هه مان سهرچاوه. (۱۳۳ / ۶۲)

۴ - مصنف ابن أبي شيبة (۹۴ / ۱۱)، بسند حسن، موافق المعارضة في خلافة يزيد بن معاوية، ۱۷۷۷.

۵ - بروانه: (جلاء العميون) المجلسي، لا ۳۷۶، و. الكافي في الفروع كتاب: الحقیقة باب الاسماء. و الكنى (۱۹ / ۶) الامالي للطوسي (۲۲ / ۳۳۴)، شرح ابن أبي الحديد (۲ - ۸۲۳) وقد فصل الدكتور محمد الشيباني في كتابه موافق المعارضة في خلافة يزيد حول الحسين، لا ۱۷۷.

کوفه په یوه نديان به حسن و حسين نه پچرا، به لکو په یوه نديان به رده وام بوو له پرتگه ی شهو نامانه وه که خه لکی ده یاننارد، له وه ده چی نامه کان داوای بهر هه لستکاری ده سه لاتیان لی کردبی، مافی خیل افه تیان بو دووباره کرد بیته وه و په ژاره یی خو یان بو نیشانداوه، شهو نوسراوانه کاری نه کردو ته سهر حسن به لکو سروشتی کی رونی پیداوه به رام بهر شیعه ی کوفه به وه ی خراب وناشوبه چین و یه کده نگي و یه کبونی ئومه تیان ناوی^(۱) له ریزبه ندی لاپره هاتوو ده لی: حسن کومه له لاپره یه کی بو هی تراو وتی: نه ی جاریه شته که م بو بهینه و لاپره کانی خستو ته ناو ناوه و هیچی لینه خویندوه و ته ماشاشی نه کرد، و تم: نه ی باوکی محمد نم نامانه هی کییه؟ وتی خه لکی عیراق خه لکانی کن بولای راستی ناگه رینه وه و له پوچله دی دور ناکه ونه وه و ده ست هه لئاگرن، به لام ناترسم من له خسته بهرن، به لام ده ترسم حسین له خسته بهرن^(۲)، کاتی حه سه نی کوری علی کوچی دوا یی کرد شیعه له مالی سلیمان بن سرد کوبونه وه و نامه ی پرسه یان بو حسین نارد و تیایدا نوسی بیویان: خوای گهروه تو ی گهوره دروست کردوه له وه ی رابردوو، ئیمه ش نه ولایه نگره یه ن (شیعه) که به کوسته که ت کوستمان که وتوو، به خه فه تیش ت خه فه تبارین، به خو شیت خو شحالین و چاوه ری ی فرمانتین^(۳) حوسه ی نیش وه لامی دانه وه، داوا ده که م خوا ره حم به براه کم بکات، له شوینی خوتاندا دانیشن و هه وا و ناره زوو بکوژیته وه تا وه کو این هیند زیندوو، گه رشتی کی لی روویدا و منیش زیندوو م نه وه پشت به خوا دیمه پال بو چوتتان^(۴) بیگومان له دوا ی حسن پایه ی حسین له لای موسلمان گومان هه لئاگری، هه سستی کی به هیز هه بوو، به وه ی دوا ی کوچی معاویه تاکه پالیوراو بو خیل افه ت حسین کوری علی بووه (ﷺ) گه وره یانی حیجازو کوفه سه ردانیان ده کرد گومانیان نه بوو له وه ی دوا ی معاویه ده بیته خه لیفه.^(۵)

۱ - موافق المعارضة في خلافة يزيد بن معاوية، ۱۷۸.

۲ - المعرفة والتاريخ (۲/ ۷۵۶) بإسناد حسن، معجم الطبراني وقال المعجم (۶/ ۲۴۳) ورحاله الصحيح غير عبد الله بن محم بن أبي زياد وهو ثقة.

۳ - أنساب الأشراف (۳/ ۱۵۲)، بإسناد جمعي، الأخبار الطوال، ۲۲۱، ۲۲۲.

۴ - همدان سرچاوه (۳/ ۱۵۲)، موافق المعارضة، ۱۷۹.

۵ - همدان سقرضاوه (۳/ ۱۵۲) بإسناد جمعي، نقلًا عن موافق المعارضة في خلافة يزيد، ۱۷۹.

هه والى خه لكى كوفه كورت نه بويه وه سه ر حسين، به لكو داوايان له محمدى ابن الحنفيه كرد كه سه ردانى كرد بون و وريابوو له مه ترسى خه لكى كوفه به سه ر كوفه به سه ر خوئى و بنه مالهئى كورئى ته بو تالبه وه (ﷺ) بزيه حسين وريا ده كرده وه كه بكه و يتنه داوايان و قسه كانيان به راست بزاني، وهك به حوسه ينى ووتوه: نه مانه ده يانه وئى نانمان لئى بخون و خويتان برپون. (۱)

بيگومان نامه كانى نيوان حسين و خه لكى كوفه مه ترسى به نئى نوميه له مه دينه وروژاندو نامه يان بو معاويه نووسى و له كارى حسين دا راپويزيان پئى ده كرد: نه وئيش بزيانى نووسى كه هيچ كات به ره له ستكارى نه كهن (۲)، ناشبئى نه و نامه نه نه و په يوه نديه توندو توژانهئى كه حسين و خه لكى كوفهئى بيكه وه به ستوتوه به لائى معاويه وه شاراوه بئى، بزيه معاويه بو حسين نوسئى: كه له خوا بترسى و ريزئى موسلمانا په رت نه كات و له كاروبارى موسلماندا خواى بير هينايه وه (۳)، بيگومان حسن و حسين (ﷺ) دلسوزئى په يمانه كه يان بوون به معاويه و حسين ره نيوان وابوو كه به يعه ته كه يان په يوه سته به ژيانئى حسن و معاويه.

۳. ئايه تا و نبار كردنى معاويه به زه هرييدانى حسن كورئى على (ﷺ) راسته؟

هه ندى له رپويابه ته كان باس له وه ده كهن كه حسن به وژه هر مردوه كه بوئى دانرا بوو، په نجهئى تاوانيش ئاراستهئى ژنه كهئى حسن كراوه كه جعدئى كچئى نه شعده سئى قه يسئى نه ميرئى كينده بوو، أم موسى سربهئى على جعده تاوانبار نه كات به وهئى ژه هرى به حسن داوه، سه رئى ئيشاوه و ته شته ئاويكى بو چل رؤژ خراوه ته وه ژير (۴)، نه م رپويابه ته ئينساده كهئى لاوازه (۵)، هه ندى راپوى و ميژوو نوسيش هه وئيانداوه كه په يوه ندى به نيوان به يعه تدان به يه زيدو وه فاتئى حه سه نه وه هه بئى، واينداناوه كه يه زيدئى كورئى معاويه نامهئى بو جعدهئى كچئى قه يس ناردوه، ژه هر به حسن بدات و دواى خوئى مارهئى بكات نه وئيش ژه هرى

۱ - الطبقات ابن سعد (۱۵ / ۳۵۶).

۲ - أنساب الأشراف (۳ / ۱۵۲) موافق المعارضة، ۱۷۹۹.

۳ - أنساب الأشراف (۳ / ۱۵۲) موافق المعارضة، لا ۱۸۰.

۴ - الطبقات، تحقيق السلمي (۱ / ۳۳۸) [سناده ضعيف.

۵ - هتمان سقرضاوة (۱ / ۳۳۸).

پیداوه، کاتیکیش حسن مرد هه‌والتی بۆ یه‌زید نارد که به‌رامبەر په‌یمان‌که‌ی به‌وه‌فا بیست، نه‌ویش ده‌لتی: سویند به‌خوا ئیمه له‌وه‌دا په‌زانه‌ندیان نه‌کرد ئیستا بۆ خۆمان له‌په‌یانی تۆ دلتیا بین^(۱)، له‌سه‌نده‌که‌شدا یه‌زیدی کوری عه‌یاز هاتوو، ابن جعدیه که‌مالیک و که‌سانیکێ تر به‌ درۆزنیان داناوه^(۲)، ئه‌و گێژانه‌وه‌یه‌ش به‌بێ پوخت‌کردنه‌وه له‌کتیبه‌کانی ئه‌هلی سونه‌دا هاتوو، بۆ زانیارش ئیسناده‌کانی ئه‌و گێژانه‌وه لاوازه^(۳).

زانا موحه‌قیقه‌کانیش له‌و باره‌یه‌وه قسه‌یان ووتویه‌نه:

أ - ابن العربي ده‌لتی: گهر ووتراوه ژه‌هر به‌حسن دراوه‌و پێ گه‌یشتون ئه‌وه له‌دوو‌رووه ده‌لتین مه‌حاله. یه‌که‌میان: که‌ی له‌حسن ترساوه‌و له‌کاتیکدا کاروباری ده‌سه‌لاتی وازلی هینابوو. دووه‌م: کاریکی شاراوه‌و نیه ته‌نیا خوا ده‌زانی، ئاخۆ چۆن له‌زه‌مه‌نیکی دووره‌وه ده‌یخه‌نه پال به‌نده‌یه‌کی خواوه و متمانه‌ش به‌که‌سی راوی ناکری که‌له‌نیوان کۆمه‌لتیکی ئاره‌زوو بازو له‌دۆختیکی ئاشوبه‌وه و ده‌مارگیردا بووه، هه‌موکه‌س ئه‌وه‌خاته پال دۆژمه‌که‌ی، بۆیه ته‌نیا گوی بۆ راستی راستی راده‌گیری^(۴)

ب - ابن تیمیه ده‌لتی: ئه‌وه‌ی ده‌لتی: معاویه ژه‌هری به‌حسن داوه، ئه‌وه‌یه که هه‌ندی خه‌لکی باسیان کردوو، ئه‌و به‌به‌لگه‌یه‌کی شه‌ری یان بریاریکی ئیعتیبار کراو ناسه‌لمی، ئه‌وه‌یه زانیاری له‌سه‌ر نیه، بۆیه قسه له‌سه‌رکردنی بی زانیاره^(۵). له‌ ابن ته‌یمیه هاتوو بۆ په‌تدانه‌وه‌ی تۆمه‌تبارکردنی معاویه به‌کوشتنی حسن له‌لایه‌ن معاویه‌وه به‌ژه‌هر پێدان به‌وه‌ی فرمانی به‌ ئه‌شعه‌سی کوری قه‌یس داوه بۆئه‌وه‌ی ئه‌و تاوانه ئه‌نجام بدات، چونکه که‌چه‌که‌ی خێزانی حسن بووه، ئه‌وه‌ش به‌لگه‌ی په‌خنه‌ی زانستی به‌هێزی ابن ته‌یمیه بۆ په‌یوایه‌ته میژوویه‌کان ده‌لتی: گهر ووتراوه معاویه فرمانی به‌ ئه‌شعه‌سی باوکی جه‌عه‌ده داوه، حسن ژه‌هر خواردو بکات ئه‌وه‌ته‌نیا گومانیکێ پرووته، پیغه‌مبه‌ریش (ﷺ) فرمویه‌تی: (إياکم والظن، فإن الظن أكذب الحدیث....)، واته (ووریایی گومان بن،

۱ - ته‌هذیب الکمال (۶/ ۴۵۳) له‌ سه‌نده‌که‌ش یه‌زیدی کوری عه‌یاز هاتوو و مالیک به‌درۆزنی داناوه.

۲ - ته‌هذیب التهذیب، لا ۶۰۴

۳ - مرویات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ۳۹۳۳.

۴ - العواصم من القواصم، لا (۲۲۰، ۲۲۱).

۵ - منهاج السنة النبوية (۴/ ۶۹۹).

چونکہ گومان درۆترین شتہ)، پاشان ئەشعەسی کورپی قەیس سالی چل یان کہ وتراوہ چل ویکہ کۆچی دواى کردوہ، بۆیہ لەو ناشتہ وایبەدا باسی نەہاتووہ کہ لەنیوان معاویہ و ہسەنى کورپی علی لەو ساللہدا ئەنجامدرا کہ بەسالی (عام الجماعة) ناسراو سالی چل ویکہ بوو، ئەشعەس خەزوری ہسەنى کورپی علی بوو، گەر تائەو کاتە لەژیاندا بوایہ ئەوہ باسیکی لەوہدا دەبوو، ئاخۆ ئەو پێش حسن بەدە سال مرد بى چۆن فرمانى بە کچەکەى کردوہ کەئەو کارە ئەنجام بدات.^(۱)

ج- الذهبى ئەلى: وۆتم: ئەمە راست نیە وکی بینویەتی^(۲)

ح- ابن کثیر دەلى: هەندیکیان رېوایەت دەکەن کە یەزیدی کورپی معاویہ نوینەرى ناردە لای جەعدەى کچی ئەشعەس حسن ژەهرخواردی بکات، خۆى مارەى بکات، ئەویش کارەکەى ئەنجام دا، حسن مردوو نامەى بۆ یەزید ناردوو بۆ ئەوہى پەیمانى جى بەجى بکات، ئەویش دەلى: ئیمە بەکوشتنى حسن پازیبون بەکوشتنى خۆمان نارەخسینین و بۆ کوشتنى حسن پازى بوم، ئاخۆ بۆ خۆم پازى دەبم؟ ئەمە بەلامەوہ راست نیە کە یەزید کردبیت، بۆ معاویەى باوکی ئەولاترە راست نەبیت.

ث- ابن خلدون دەلى: ئەوہى رېواتکراوہ کە معاویہ لەرێگەى خیزانە کە یەوہ جەعدەى کچی ئەشعەس حسن کوشتبى قسەى شیعەییەو دورە لە معاویە ئیشى وای کردبیت.^(۳)

ج - دکتۆر جمیل المصرى لە بارەى ئەم باسە دەلى: پاشان باسى دەرمان خوارد کردنى حسن لەلایەن معاویەوہ یان یەزیدوہ گەورە بوە. پێدەچیت گەورە کردنى ئەو باسە ئەوکاتە بلاو نەبووبى، چونکە لەباسى هەستانى حسن شوینە واری نایینین، یا لەلایەن حسین بۆ معاویە هیچ سەر زەنشتەک نایینین.^(۴)

۱ - المنتقى من منهاج الاعتدال، لا ۲۶۶.

۲ - تاريخ الاسلام، عهد معاوية، لا ۴۰.

۳ - تاريخ ابن خلدون (۲/۵۲۷).

۴ - أثر أهل كتاب في الفتن والحروب الأهلية، لا ۴۸۲ مرويات خلافة معاوية، لا ۳۹۵.

(دكتور خالد الغيث) يش له كتيبته كهى (مرويات معاوية فى تاريخ الطبرى) لايه نى
 پزىشكى له گپرانه وه كاندا گفتوگوده كات كه، نينو سعد به ئيسنادى خوى ته خريجى كردووه:
 كه حسن چووه ته ئاوده سته كهى خوى پاشان ده رچوو فەرموى.....سوئند به خوا پارچه يه ك
 له جهرگم كهوت به دارىك ئاوديو ئه وديوم كرد، چەند جار ژههر خوارد كراوم هيچ جار يك
 وهك ئه م جارە نه بووه ^(۱)، ابن سعد به ئيسنادى خوى ته خريجى كردووه، كه حسن (ﷺ)
 ده لئى: زياتر له جار يك ژههر خوارد كراوم وهك ئه م جارە ژههر خوارد نه كراوم و جگه رم
 ده تويتته وه ^(۲)، ههروه ها ابن سعد به ئيسنادى خوى ته خريجى كردووه، ده لئى: حه سه نى كورى
 على چەند جار ي: ژههر خوارد كراوه و لئى ي رزگار بوو، تا ئه وه جارى كۆتايى كۆچى دوايى
 پئى كردووه و به رده وام چۆوه حه مام ئاوده ست له پاشه وه جگه رى تاوا ته وه ^(۳)، ئه م ده قانه ش
 په يوه سته به لايه نى پزىشكى ئه م باسه وه هه يه خسته م به رده م أ.د. كمال الدين حسين
 الطاهر وئەوئيش واى وه لام دايه وه: نه خوؤش له هيچ خوئين به به ربونينك ئازارى نه ديووه،
 تاوه كو هيچ ماده يه كى كيميائى پئى بدرىت كه بتوانى خوئينه كه به ستىت و له توانه وه
 بپاريزىت، روونيشه كه هه ندى ماده كيميائيه كان و ژههره ده گه يننه خوئين به ربوون،
 چونكه تواناى وه ستانى جگه رى هه يه خوئين به ستى، يان ئه و به رگريانه ي تواناى پرۆسه ي
 هه يه، چونكه خواردنى ئه و مادانه ده بىتته هؤى خوئين به ربوونى هه ندى ئه ندامه كانى
 جه سته وه كو: چاوو دهم و لوت و گه ده و خوئين له پاشه وه به ربىت، له شيوه ي تۆبه ليشدا
 ده رناكه وئى، بۆيه دووره نه خوؤش ماده يه ك له و ماده كيميائى ژههره ي پئيدرابت كه تواناى
 پودانى خوئين به ربونيان هه يه. ^(۴)

له باره ي سروشتى ئه و پارچه خوئينه ي رپوايه ته كان ئاماژه ي بو ده كه ن به وه ي
 پارچه جهرگه ك بووه، دكتور كمال الدين حسين الطاهر ده لئى: جوړى شيرپه نجه يان وه رمى
 گه ده هه يه، جينگيريان يان گوازاراوه له رينگه ي ريخۆله كانه وه كه ده بىتته هؤى خوئين به ربونى

۱ - الطبقات تحقيق السلمى (۱/ ۳۳۵) إسناده ضعيف.

۲ - هه مان سەرچاوه (۱/ ۳۳۸) إسناده ضعيف.

۳ - الطبقات، تحقيق السلمى (۱/ ۳۳۹) غسناده ضعيف.

۴ - مرويات خلافة معاوية، لا ۳۹۶.

بەستوو تىكەل بە شانەكان و ناوئەوى گەدە بەشىئەبەي پارچە دەردەچن يان پارچەي جەرگ
وەك لەگىزانەوئەكان هاتووە بۆيە بەلامووە وەهەيە كە نەخۆشەيە كە جۆرە بوو لە شىرەنەجە
يان ئاوساوى رىخۆلەكان بوو. (۱)

ئەم شىكارىيە پزىشكىيەش لەبارەي رىواتە لاوازەكان هاتووە و پاشان ملكەچ بوون بۆ
ئەوئەنجامەي كە پى گەيشتووە سەختە، سەبارەت بەژەهر خواردنى حسن (ﷺ) ئەو پەتەي
ناكەينەو، چونكە گەر سەلما ژەهر خواردكرابى ئەو شايەتەيەكى گەورەيەكە بۆ خۆي (۲)،
بەلام تاوانباركردنى معاويەو كورپەكەي ئەو لەپرووي سەنەد بەراست نازانرئ، ئاخۆ
جەعدەي كچى ئەشعەسى كورپ قەيس پىئويستى بەگەورەيى وسەرۆتە هەبوو - وەكو
رەيوايەتەكان باس دەكەن - كە بۆ بەجىئەناني ئارەزووي زەيد لە جى بەجىكردنى ئەو
پىلانەدا و بىتتە خىزانى، كى يش كچى ئەمىرى هۆزى كىندە ئەشعەسى كورپ قەيس،
پاشان ئايا مېردەكەي حەسەنى كورپى على نەيە كە بەرپزترين خەلكىيەو لەوئەشدا ئىچەوانە
نەيە، چونكە حسن داىكى فاتىمەيەو پىغەمبەرى خوا (ﷺ) باپرىيەتى كە شانازى پى
كردنىشى بەسە، باوكىشى على كورپى ئەبو تالبەيە يەكەن لە دەكەسە موژدە پى
دراوئەكانى بەهەشت و چوارەمىن خەلىفەي راشىدەينە، كەواتە ئەو شتە چىيە جەعدە هەولئى
بۆدەدات، تاوئەكو ئەو كارە ترسناكە جى بەجى بكات (۳)، زۆرەك هەن لەوانەي دوژمنى
يەكبونى ئىسلامن ورق ئەستور بوون بەرامبەر ئەوئەي حەسەنى كورپى على پى هەستا،
قەناعەتى بەهيزيان هەبوو بەوئەي زىندوو بونى حسن سەرچاوەي ئاسابشى ئوممەتە، پاشان
بۆ ئەوئەي رووداوەكان پەشىئو بى و ئاشوبە وەك جاران بگەرپتەووە ئەو پىئويستە لەناو
بىرئەت، بۆيە لە بۆ چوئى مندا تاوانبار سەبەئەكانن، شوئىنكەوتەكانى عبداللە كورپى
سەبەئەن، ئەوانە بوون حسن گورزىكى بەهيزى لىدان كاتى دەستبەردارى خىلافەت بوو بۆ
معاويە و بۆمەلانى يەسنورىكى دنا، پاشان ئەوئەوارەيەنەي ئەمىرى ئىمانداران على

۱ - هەمان سەرچاوە، لا ۲۹۷.

۲ - منهاج السنة (۴ / ۴).

۳ - موافق المعارضة في خلافة يزيد بن معاوية، لا ۱۲۳.

كۆرى ئەبو تالپىيان شەھىد كۆرد، خەنجەريان لە لە رانى دا پىدەچىت وىستبان
تۆلەسەندەنەوھى كۆژراوھەكانى نەھرەوان و ئەوانى تر كۆرد بىكەونەو.^(۱)

۴- خەو بىنىى حسن و نىزىكبونەوھى مردنى:

عمرانى كۆرى عبداللە كۆرى تەلخە ووتى: حەسەنى كۆرى على خەوى بىنى لەنىوان
ھەردووچاويدا نوسرا بوو((قل هو الله أحد)) و موزدەھى بەكەس و كارەكەھى دا، ئەوانىش بۆ
سەعیدى كۆرى موسەبىيان گىپراپەو، ئەویش ووتى: گەر وھەا بى ئەوھە مردنى زۆرى
نەماو، تەنھا چەند رۆژىكى تر ژيا.^(۲)

۵- رۆژگارەكانى كۆتايى ژيانى حسن:

لە ماوھى ژيانى لە مەدىنەدا چەند جارى ژەھر خوارد كرا، جارى كۆتايى پزىشك
ھاتەلاى ووتى: ژەھر پىخۆلەكانى بىرپوھ^(۳)، عومەبرى كۆرى ئىسحاق دەلى: من و
قورەيشىك چوینە لای حەسەنى كۆرى على، ئەچوھ ئاودەست و دەھاتەوھە ووتى:
پارچەيك لەجەرگم توایەوھە بەو دارە وھرم گىراوھە، چەند جارىك ژەھر خوارد كراوم ھىچ
جارەك وھەك ئەم جارە سەخت نەبووھە، بەو پىاوەھى ئەوت: لىم بىرسە پىش ئەوھى لىم
نەپرسى، ئەویش ووتى چىت لى بىرسم خوا شىفات بدات، ئىنجا رۆىشتىن بەيانى كە
ھاتىنەوھە سەرىمان كۆرد لەسەر مەگدا بوو، حىن ھاتە لای سەرى دانىشت ووتى: براكەم
كى دۆژمنتە؟ ووتى: ئەتەوئى بىكۆژى؟ ووتى: بەلى، ووتى: گەر دۆژمنەكەم ئەوھە بى كە
گومانم لىتەتى ئەوھەنەھامەتەھەكى سەختە بۆم گەر ئەو نەبى، حەزناكەم لەبەرمن
بىتاوانىك بىكۆژى.^(۴)

۱ - ھەمان سەرچارە، لا ۱۲۴.

۲ - الطبقات، تحقيق السلمي (۱/ ۳۳۴) إسناہ منقطع عمران لم يدرك الحسن. (عمران حەستنى نەبىنىو)

۳ - النوحۃ النبویة الشریفە، لا ۹۷، ۹۸.

۴ - الطبقات، تحقيق السلمي (۱/ ۳۳۵) إسناہه ضعيف.

أ - وهسيه تي حسن بو حسين (عليه السلام):

ابن عبدالبر دهلي: لهچند كه سيكه وه بزمان گيردراوه ته وه حسن كوري علي كاتي گهيشته سهره مهرگ به حسين براي ووت: براكم باوكمان ره همه تي خواي لي بيت كاتي پيغه مبهري خوا (عليه السلام) كوچي دوايي كرد، داواي راپه رندي نهو كاروباره ي لي كر نهو يش داواي كرد لي ي لادهن خواش لي دوورخسته وه، ابوبكر به رپوه ي برد، كه ابو بكر گهيشته سهره مهرگ ويستي بو هه بو، به لام خوا به عمري دا، نهو يش كه گهيشته سهره مهرگ كردي به شورا له نيوان شهش كهس نهو يش يه كيكيان بو، له وه شدا بو عثمان بوو گومانيشي نه بو، كه عثمان كوژرا به بيعت به دورا، پاشان مملاني پرويدا و شمشيري هه لكيشرا، هيچ شتي له وانه سوودي بو نه بو، سويند به خوا خواي گوره له نيمه ي نه هلي به يتدا پيغه مبهرايه تي و خيلافهت كونا كاته وه، زور ده ترسم نه فامه كاني كوفه هه لت بجه له تينن به تخه نه ناوكيشه وه^(۱)، ابن عبدالبر لهو رپوايه ته دا نيسنا ده كاني باسنه كر دو وه، به لام له مه تنه كهيدا شتي هه يه، ههروهك دژبه وه يه، كه علي (عليه السلام) خيلافه تي به شياوي ابوبكر و عمر زانيوه له كتيببه كام نهو له باره ي ابو بكر و عمر وه (عليه السلام) رونكر دو ته وه.

ب - بير كردنه وه ي حسن له مه له كوتي ناسمانه كان و ليپرسينه وه ي خواي

گه وه:

كه حه سه ني كوري علي گهيشته سهره مهرگ ووتی: بهينه مبه نه حه وشه تا بروانمه ناسمان، بويه جيگه كه بيان برده دهره وه رواني وئينجا ووتی: خوايه گيان ليپرسينه وه ي خوم لاي توده كه كه خوشه ويسترين شتيكه لامه وه، نه هه لو يسته گه وه وه ديمنه ترسنا كه يه، پروكرندي حسن روه و خواويه ته نيا داناني خوا له گه وره يي وكبير يادا دهره كه وي، له وده برپينانه وه واتاي ملكه چي و كزولي بوخواي گه وه دهره كه وي، له گه ل ته واوي نوميد و په يوه ستبووني دل خواي تاك و تونها، چونكه نابي دل مان به جگه له خواوه په يوه ست بي، ههروه ها نهو كه دونيا به جي ده هيلي پرستني بير كردنه وه ي بيرناچي له مه له كوتي

۱ - الاستيعاب (۱/ ۳۹۱).

ناسمانه كان و بونه و هره جور به جور هه كان: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾ واته (بهراستی له دروستکردنی ناسمانه كان و زهوی و جیوازی شهو و رۆژ به لگهی زۆر ههیه بۆ خاوهن ژیرییه كان) [آل عمران: ۱۹۰]. پاشان روانیه خۆی که دوای پیغه مبهری خوا پیروژترین دهرونه لای خۆی لای خۆی گهوره دیاری کردوه: ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ [الذريات: ۲۱] بینگومان رامان و بیرکردنه وه له گهردون و دهروون و وثایه ته بینراوه کانی خۆی گهوره پالنه ریکی به ههیزه بۆ باوه رههینان، چونکه نهوشتانه ی تیدا ده بینریت که به لگهی گهوره ی خواجه، که جوانی ورپکی شهو فره مانانه ی تیدایه خاوهن عهقله كان دهسته وستان ده کات، به لگهی فراوانی زانستی خوا و گشتگیری حیکمه ته کانیه تی، شهو سود و نیعمه ته زۆرانه ی تیدایه ناژمی دریت و به لگهی فراوانی سۆزو به خشنده بی خواجه، گشت شهوانه داوای گهوره بی پاگرتنی داهینه رو دروستکاری خۆیان ده کهن بۆ دل سۆزی ئاینی خۆی گهوره، شهوش گیانی باوه رو نهینیه که یه تی^(۱)، گهر بروانینه دروستکراوه کانی خوا شهو ده بینین له هه موو پوه کانه وه پیوستی به پهروه ردگاریتی و به چاوترو کانی کیش بی خوا ناکرئ، به تاییهت له دهرونی خۆتدا به لگهی هه ژاری و شهوپه ری ناچاری ده بینی، هه موو شهوانهش بهنده ناچار ده کات بۆ پارانه و کروزانه وه بۆ خوا ده کات: به وه سوودی ئاین و دنیایی دینیتته دی و شهوی زبانی دنیای و ئاینی ههیه له لایانده دات و شهوپه ری پشت به ستنه خوا و ته واوی متمانه یه به به لئین و روانین و به خشنده بی ده خاته وه، به وهش ئیمان دیتته دی و خوا په رستی به ههیز ده بی، چونکه پارانه وه کرۆک په رستنه^(۲)، بۆیه هه سه نی کورپی علی (ﷺ) باش له په رستنی بیرکردنه وه گه یشبوو، له ساته ی له کۆتاییه کانی کۆتایی ژیانیدا بوو، واتایه کی گهوره و مه زنیشی له تیگه یشتن و چه مکه گشتیه ی په رستنمانی ده کرده لیپرسینه وه ی خۆی کردوه و ساته کانی خۆی ژماردوه، هاوه لانیس به و شیویه تیگه یشتبوون، موعاز (ﷺ) کاتی به أبو موسای شه شعری ووتی: ده خهوی شهی موعاز؟ شهو یش ووتی: سه ره تای شهو ده خهوم و ئینجا هه لدهستم که به شیکه خهوم کردوه و قورئان ده خویننم و خهوه کهم ده ژمیرم چون ههست

۱ - شجرة الإيمان للسعدي، لا ۴۹، الوسطية في القرآن الكريم للصلابي، لا ۲۳۹.

۲ - التوضيح والبيان لشجرة الإيمان، لا ۵۱، الوسطية للصلابي، لا ۲۳۹.

ناکهم ژماردووهمه^(۱)، بۆیه خواردن و جوتبونیش گهر موسلمان لای خوا حیسابی بۆ بکات، ئەوه پاداشتی لای خوا گەروره ههیه، ههسەنی کۆری علی حیسابی خۆی لای خوا دهکات و به پەرستنی بیرکدنهوه و بیرکدنهوه له نه هاهمه تیه کان خوا حافیزی له دونیا دهکات، پەزای خوای لیبیت ئەم فەرماشتهی خوای دهگوتهوه: ﴿قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾^(۱۶۲). لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿[الأنعام: ۱۶۲، ۱۶۳].

ج. براكه مەن، مەن دەپۆمه فرمانیک له فرمانه کانی خواوه و هیچ کات بۆی نه چووم و دروستکراویکی خواش ده بینم که هیچ کات نەم بینوه:^(۲)

أبو نه عیم ده لئی^(۳): کاتی ههسەنی کۆری علی نازاری زۆربوو پیاویک هاته لای و پی ی ووت: ئەی باوکی محمد و ئەم نازاره چیه؟ مەن وای ده بینم پۆخت جهستهت به جی ده هیللی و برۆی بۆ لای علی باوکت و فاتیمه ی دایکت و پیغه مبهری باپیرت (ﷺ) و خدیجی داپیرت و مامه کانت همزه و جعفر و خالوکانت قاسم و طیب و ابراهیم و پوره کانت روقیه و (أم کلثوم) و زهینه ب، و ترا پی خوشحال بوو^(۴)، له ریوایه تیکیشدا هاتوه ئەو که سه ی وه ای گوتوه، حسن پی ی ووتوه: براكه م: مەن پوهو فرمانیکی خوا پینگا ده بپرم هیچ کات به فرمانی وا نه پۆیشتوم و دروستکراویکی خوا ده بینم که هیچ کات دروستکراویکی وام نه بینوه، ووتی: حسین (ﷺ) گریا^(۵)، له ریوایه تیکیشدا: براكه م مەن پوهو کاریکی گه وره و په ژاری پیگه ده گرم که هیچ کات ئەو پیگه یه م نه بریوه^(۶)، گه شتی مروقی گپراوه ته وه له و کاته ی پۆحی درده چی تاوه کو به هه شتیان له به هه شتدا و دۆزه خیانیش له دۆزه خدا ده گپرتیه وه، بۆیه سه له ف له پاشه پۆزی خراب ده ترسان، هیچ که سیان نه یانده زانی به چ کاری کۆتایی دیت، چونکه کار و کرده وه کان به کۆتاییه کانه، ئیماندارانیش له هه موو جو له و

۱ - البخاري، كتاب: المغازي، رقم: ۴۳۴۲.

۲ - البداية والنهاية (۲۱۰/۱۱).

۳ - الفضل بن دكين.

۴ - البداية والنهاية (۲۱۰/۱۱).

۵ - تاريخ دمشق (۱۰۹/۱۴).

۶ - تهذيب الكمال (۲۵۶/۶)، سبک العبرات (۱/۱۶۶).

هنگاه یکدا له نه نجام و پاشه پروژی خراب ده ترسن، نه وانن که خوی پروهردگار وه سفیانی کردوه: ﴿قَدْ كَانَتْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰٰ أَعْقَابِكُمْ تَنْكِبُونَ﴾ [المؤمنون: ٦٦] له سه مرگ و رۆح کیشان و پاشه پروژ زانین ده ترسان، پیغه مبهری خوا (ﷺ) ده یفه رموو: (اللهم هون علی سكرات الموت) ((خوایه گیان رۆح کیشانم له سه سووک بکه))^(١)، له گه ل ترسان له سه ره مرگدا فریشته ی سه ره مرگ له وینه ی فریشته ی گیان کیشان دیت و ترس و بیم ده که وته دلان.^(٢)

قورتوبی ده لی: بینینی فریشته له کاتی سه ره مرگ نه و ترس و بیمه ی ده که ویته دلوه، کاریکه له گه وره یی و ناخوشی و سهخت بینی ده نابریت، هیچ که سیکیش نه و حه قیقه ته نازانی نه و که سه نه بی که ده گاته سه ره مرگ و ده بینی.^(٣)

له گه ل نه و ترسه ی که له سه ره مرگ و وینه ی فریشته که دا ده بینی، چونکه نه و کاره مه ترسی داره، که ترسی زیاترمان بو ده خاته سه ره نه وه، ده رکه وتنی نه نجامی تا قی کردنه وه ی دونیایه له و کاته دا ناخو نیمه له وانن بین که فریشتان پیمان ده لین: ﴿أَلَا تَحَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾ [فصلت: ٣٠] (مه ترسن و خه فته مه خو ن و موژده ی نه و به هه شته تان بو هدی له دونیادا به لینتان پیدراوه) یان له وانن...؟ ﴿وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾ [الانفال: ٥٠] پیغه مبهری خوا (ﷺ) فه رمویه تی: هه رکه سی حه زی به لبقای خوا بیته خواش حه زی به لبقایه تی، هه رکه سیکیش رقی له لبقایه تی خوا بی، خواش حه زی به لبقای نیه)) عایشه ش وتی: نیمه حه زمان به مردن نیه، فه رموی: ((نه و نیه، به لکو نیماندار کاتی به مرگ نه گات به ره زامه ندی خوا موژده نه دری و هیچ شتیکی به لاوه خو شه ویست نیه له وه ی له پیشدایه وه کو لبقای خوا و خواش حه زی به لبقای نه وه، بیباوه ریش که به مردن نه گات به سزا و توله ی خوا موژده ی پی ده دری و هیچ شتیکی به لاوه ناخو شترنیه

١ - الترمذی، کتاب: الجنان، رقم: ٩٧٨.

٢ - ایمان اول، ٧، ٩٤.

٣ - التذکره: (١١٣/١).

وهكو شهوى له پيشدايه، بويه هزى به ليقاي خوا نيه و خواش هزى به ليقاي نهونكات. (۱)

له ابو هوريره وه (رضي الله عنه) ده لئى: پيغه مبهري خوا (رضي الله عنه) فرموويه تى: ((كه روحى بندهى باوه ردار دهرده چي دوو فريسته دين و بدهرو ناسمان نه ييهن و بو نه خو شه كه ي بلاو ده بيتته وه و فريسته ي ناسمانيش نه لئين: بونيكى پاك له زهويه وه ديت سهلامى خوات له سر بى و له لاشه يه به خيتوت كرد، روجه كه نه به نه لاي خواى و پاشان خوا ده لئى: نه م روجه به نه شويني خوى و تاكاتى خوى ديت، بيباوه ريش كه روجه ده رده چي بونيكى بو گه نى لئى بلاو ده بيتته وه فريسته ي ناسمانه كانيش نه لئين: روجه يكى پيس و بو گه ن له لايه ن زهويه وه هات، نه وتري: بيبه ن بو شويني خوى و تاكاتى خوى ديت (۲) گوريش گوشينه رى هه يه و كه سى لئى رزگار نابى)).

ههروه كو پيغه مبهري خوا (رضي الله عنه) فرموويه تى: ((گوريشه ي هه يه گه ر كه سيكى لئى رزگار بووايه شه وه سعدى كورپى موعاز ابوو)) (۳) گوريش ههروه كو پيغه مبهري (رضي الله عنه) فرموويه تى: يان چاليكه له دوزه خ يان باخچه يه كه له به هه شت (۴) له پيشمانيشدا حشر و هاتنى قيامته، پهروه رداريش شه فرمووى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾ [الحج: ۱] هه مووله سه ره تا وه تا كو تاي قيامت كو تايى به سه ردا ديتت (۵): ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّمَن حَافَ عَذَابَ الآخِرَةِ ذَلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ﴾ [هود: ۱۰۳]، قورثان و فرموده ي پيغه مبهري خواش له باره ي نار هه تيه كانى روى قيامت دواون: ﴿كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الأَرْضُ دَكًّا دَكًّا (۲۱) وَجَاءَ رَبُّكَ وَالمَلَكُ صَفًّا صَفًّا (۲۲) وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الأِنْسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذُّكْرَى (۲۳) يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ

۱ - البخارى، رقم: ۶۵۰۷.

۲ - صحيح مسلم، صحيح الجامع، رقم: ۵۰۴.

۳ - مسند احمد (۵۵ / ۶) رجاله رجل الصحيح.

۴ - سنن الترمذى، رقم: ۲۵۷۸ حديث غريب.

۵ - الإيمان اولاً فكيف تبدأ به، ۹۶.

لِحَيَاتِي ﴿ [الفجر: ۲۱- ۲۴] پیغمه مبر (ﷺ) نه فهرموی: جهه نم نه هینری و هفتا ههزار جلهوی ههیه و ههرجلهویکی هفتاهزار فریشته گرتوویتهی و پرایته کیشن. (۱)

ناخو چی دیمه نیکی ترسناکی ههیه دلان پی ی راده چه له کیین (۲)، بویه حسه نی کوری علی ووتی (ﷺ) (العار خیر من النار) (۳) ترسا له دهرونه پاکه که ی خوی له پرژی قیامه تدا خوی گه وره لیپرسینه وهی له گه ل بکات، پیغمه مبریش (ﷺ) فهرموویتهی (أول ما یقضي بین الناس یوم القیامة فی الدماء) واته: ((یه که مین شتیک له پرژی قیامه تدا خه لکی لیپرسینه وهی له سه ر بکریت خویته)). (۴)

یه کییک له دیمه نه ترسناکه کانی قیامه تیش فهرمووده ی پیغمه مبر (ﷺ): ((له پرژی قیامه تدا کوژرا و بکوژ ده هیئت و نیو چاوانی به دهسته وهیه تی و له هه موولا کانی وهه خوین ده چوری و ده لی: پهروه ردگار له مه پرسه که بوچی منی کوشت؟ تاوه کو له عهرش نزیکی نه کاته وه)) (۵) به لی نازارو نارچه تیه کانی به پرئویه، گهر گه وره ی گه نجانی به ههشت بترسی له وهی پرووه فرمانیکی خوا ده روات قهت بوی نه چووه، ناخو من و توی خوینته ری به پرئو، پیویسته په ند و وه بگرین و بو نه و شوینته ی ترسناکه کاربکه یین و داوا بکه یین خوی گه وره به رحم و لیپوردنی خوی لیمان ببوری، ههر خوشی به پرئو نهرم و نیان و به سوژه.

۶. ناشتنی له به قیعدا:

کاتی حسه نی کوری علی گه یشته سه ره مهرگ به حسین ووت: نه وه لای باوکم - واته پیغمه مبر (ﷺ) بمنیژن، گهر له خوین رشتنی نه ترسان، گهر ترسان نه وه له بهر من خوین مه پرئو، له گورستانی موسلمانان بمنیژن، که گیانی ده رچوو حسین خوی پر چه ک کردو لایه نگرانی کو کرده وه، بویه أبوهوره یه پی ی ووت: له بهرخوا داوات لی ده که م وسیه تی براهت بهاریزه نه و کو مئه له ته نیا خوینیان ده وی، چونکه مهروانی کوری حه که م

۱ - مسلم، کتاب (صفة النار)، صحیح الجامع، رقم: ۸۰۰۱.

۲ - الرحلة إلى الدار الآخرة، لا ۳۹۰.

۳ - البداية والنهاية (۱۲/ ۲۰۴).

۴ - أخرجه البخاري، ومسلم وأحمد عن مسعود، صحیح الجامع، رقم: ۲۵۷۷.

۵ - رواه الترمذي والنسائي وابن ماجه وصحیحه الألبانی فی صحیح الجامع، رقم: ۸۰۳۱.

نهیهشت لای پیغمبهری خوا (ﷺ) بنیژری، ووتی بهیچ جوړی لیږه نانیژری،
 أبوهورهیره و جابری کورپی عبدالله و ابن عمر و عبدالله کورپی جعفر و مسور ابن فرمه و
 نهوانیتر زوریان ههولدا تاباشگهزیتهوه و له (بقیع) نیژرا لای زهرا ی دایکی. (۱)

له ریوايه ته لاوازه کانیس باسی ناشتنی حهسهنی کورپی عهلیدا (ﷺ) تیکه لهیان
 کردووه، خاوهن ههواو نارزه زووه کانیس شهو بوارهیان شیواندو پیلانیان دوزیوه تهوه،
 ههندیکیان وایان داناوه که عایشه رته تی کردوتهوه لای پیغمبهری خوا (ﷺ) و ابوبکر و
 عمر بنیژری دهلی: نابی ببنه چوارکس و نه مه له مائی منه پیغمبهری خوا (ﷺ)
 له ژیانیدا پیمی به خشویه، نه مهش ناسلمی و نیسناده که شی نادیاره (۲)، ابن تیمیه شهوه ی
 سه لماندوه عایشه (ﷺ) رینگه ی داوه له مائی دا بنیژری، به لام خه لکانیکی تر قبولیان
 نه کردووه، چونکه عثمان (رضی الله عنه) تیدا نه نیژراوه بویه نابی که سی تری تیدا بنیژری و
 خریک بوو ناشوب هه لگرس (۳)، شهوه ی له کتبه کانی میژوو دوه وتریتهوه بهوه ی شه بان ی
 کورپی عثمانی کورپی عفان دهلی: نه مه سهیرترین نیسه کورپی بکوژی عثمان له گه ل
 پیغمبهری خوا (ﷺ) ابوبکر و عمر دا بنیژری، نه میری ئیماندا ی شه هیدی سته م
 لیکراویش له (بقع الغرقد) نیژرابی (۴)، هه ندی ریوايه تیش هه یه باس له نارازیونی مهروانی
 کورپی حه که م ده که ن له ناشتنی حسن لای پیغمبهری خوا (ﷺ)، به لام نیسناده کانیان
 لاوازه، دکتور محمد صامل السلمی له لیکولینهوه ی کتیبی (الطبقات) باسی کردووه (۵)،
 به لام گیرانهوه ی راست له مه دا بریتی یه لهوه ی که أبو حازم گیراويه تهوه دهلی: که حسن
 کهوته سه ره مهرگ به حسین ووت: لای باوکم - واته پیغمبهری خوا (ﷺ) بمنیژن - گهر
 له خوین رشتن نه ترسان، گهر له خوین رشتن ترسان شهوه له پیناوی مندا خوین مه ریژن و
 له گورستانی موسلمانان بمنیژن. که مرد حسین شمشیری هه لگرت و لایه نگره کانی

۱ - الدوحة النبوية الشريفة، ۹۸.

۲ - سيرة أعلام النبلاء (۳/۲۷۶).

۳ - الفتاوى (۲۷/۲۲۲).

۴ - الغرقد: گورستانی خه لکی مه دینه یه (الطبقات)، تحقی السلمی (۱/۳۵۵) إسناده ضعیف جداً.

۵ - هه مان سه رجاوه (۱/۳۵۵).

کۆکردوه، بۆیه أبوهورهیره ووتی: بۆ خاتری خوا وهسیهتی براكهت پياریزه، چونکه ئەم نەتەوه ناهیلن لەنیوانتاندا خوین بریژری، هەر بەردهوام بوون لەگەڵیدا تا پاشگەزیبۆوه و پاشان لەبەقیعدا نیژرا، أبوهورهیرهش ووتی: نابینن که کۆرەکهی موسا هینرا تاوه کو لەگەڵ باوکیدا بنیژری و ریگیگر کرنا ناخۆ سته میان لی کردوه؟ ووتیان بەئێ، ووتی: ئەمەش کۆری پیغه مبهری خویه و هینراوه تاوه کو لهته نیشته باوکی بنیژری^(۱)، سعیدی کۆری عاص نوژی له سەر حەسەنی کۆری علی کردوو گریا، ئەو نەخۆشیەش که هۆیه وه کۆچی دواي کرد چل پۆژبوو^(۲)، حسین کۆری علی داواي له سعیدی کۆری عاص کرد له سەر حسن نوژی بکات، چونکه سعید والی مەدینه بوو له لایەن معاویە وه وه لەناشوبه که وه دوری گرت و لەگەڵ معاویە شدا جهنگه ی نە کرد، بۆ عثمانی کۆری عەفانیش والی کوفه ی بوو و فرزده قیش له باره وه وه ده ئی:

تری الغر الجحاح^(۳) من قریش إذا ما الأمر ذو الحدثان عالا
قیاما ینظرون إلی سعید کانهم یرون بــــه هلال^(۴)

سعیدی کۆری عاص به هۆی زمان پاراویه که ی وشینوازی قسه کردی به پیغه مبهری خوا
عثمانی^(عَلَيْهِ السَّلَامُ) کۆری عوفان کردیه نوسهری کۆکهروه ی قورئان.^(۵)

أبوهورهیره له مزگه وته که ی پیغه مبهری خوا^(عَلَيْهِ السَّلَامُ)، وهستا بوو ده گریاو به دهنگی بهرز
هاواری کرد: ئە ی خەلکی ئەمپۆ خۆشه ویستی پیغه مبهری خوا^(عَلَيْهِ السَّلَامُ) کۆچی دواي کردوو
نیوهش بگرین^(۶)، خەلکیش بۆ تەرمه که ی کۆبونه وه وای لیها ت بقیع له قەرە بالغیدا جی
ی که سیکی تر نە ده بۆوه^(۷)، گەر دهرزی فری بدرایه ده که وته سەر خەلکی^(۸)، حسن^(عَلَيْهِ السَّلَامُ)

۱ - هه مان سەرچاوه (۱/ ۳۴۰) [سناده صحیح.

۲ - المستدرک علی الصحیحین (۳/ ۱۹۰).

۳ - گه وره یه کی به خشنده و لی توره.

۴ - سیر أعلام النبلاء (۳/ ۴۴۵).

۵ - هه مان سەرچاوه (۳/ ۴۴۸ - ۴۴۹).

۶ - البداية والنهاية (۱۲/ ۲۱۱)، الدوحة النبوية الشريفة، لا ۹۸.

۷ - البداية والنهاية (۱۲/ ۲۱۱).

۸ - الطبقات، تحقیق السلمي (۱/ ۳۵۱) [سناده ضعیف.

نەرم و نىيان و خۆبەكە مگرو بەرپىزىبوو، دونيا بەكە مگرتنەكەى هانى دەدا بۆ وازەينان لە دەسەلات و دونيا و حەزکردن لەبەخشىن و پەزامەندى خوا، زەهەبى لەبارەيەو دەلى: ئەم پيشەوايە سەيدو و كەشخەو جوان و ژيرو بەخشندەو سوپاسكرا و ئاين پەروەرەو بەرپىز بوو^(١)، بۆيە سۆزو بەزەيى و لىخۆشبونى خوا بۆئەم سەيدە پايەبەرزو و خواى گەورە ئەو لەگەڵ پىغەمبەران و راستگۆيان و شەهيد و چاكەكاراند كۆمان بكاتەو.

بۆيە ژياننامەى پەندە بۆكەسى پەندوهر بگري و بەرچاوپرونيشە بۆ كەسى عيبرەت وەرگري، پەحمەتى خوا لەمحمد ئىقبال بى، كەدەلى:

في روض فاطمة فما غضبان لم ينجبها في النيرات سواها
 فأمير قافلة الجهاد وقطب دا ثرة الوثام والاتحاد إبنها
 حسن الذي صان الجماعة بعدما أمسى تفرقها محل عراها
 ترك الإمامة ثم أصبح في الدنيا إمام ألفتها وحسن علاها^(٢)

٧. لىكۆلینەو لەسالى مردنى و تەمەنى:

مردنى حەسەنى كورپى على بەپىى زۆرەي بۆ چوئە كان سالى چل و نۆي كۆچى بوو^(٣)، ووتراویشە سالى پەنجابووه^(٤)، ووتراویشە سالى پەنجابووهك بوووه^(٥)، دكتور (خالد الغيث) يش ئەوہى بەراست داناوہ كە كۆچى دوايى حەسەنى كورپى على لەسالى ٥١ ي كۆچيدا بوو^(٦) ئەوہش وتەي بوخارىيە^(٧) ومنيش هەمان بۆ چوئە هيەو (جعفر بن صادق) يش ووتويوتى: حسن چل و حەوت سال ژياو^(٨) لەوہدا زەهەبى تەعليقى داوہ كە بەهەلە تىكەلى كردووہ ئەوكەسەي لەجعفرەوہ گواستويەتيەوہ تەمەنى پەنجاو ہەشت سال

١ - سير أعلام النبلاء (٢٥٣/٣).

٢ - تاريخ الخلفاء، لا ٢٠، أنساب الأشراف (٦٤ / ٣)، تهنيز الكمال (٢٥٦ / ٦).

٣ - الأنبياء بأبناء وتاريخ الخلفاء، فتح الباري (١٢٠ / ٧).

٤ - مرويات خلافة معاوية في تاريخ الطبري، لا ٤٠٢.

٥ - هەمان سەرچاوہ.

٦ - سير أعلام النبلاء (٢٧٩/٣).

٧ - هەمان سەرچاوہ (٢٧٧ / ٣).

٨ - هەمان سەرچاوہ.

بووه^(۱)، دکتۆر خالد الغيث ده‌لێ: له‌ته‌مه‌نی چل و هه‌شت ساڵیدا کۆچی دوایی کردووه^(۲) به‌وته‌ی ابن عبدالبر ده‌لێ: که‌له‌دا‌یکبونی حسن له‌نیوه‌ی مانگی ڕه‌مه‌زانی ساڵی سی ی کۆچی بووه، نه‌وه ته‌واوترین بۆ چونه که‌له‌وه‌دا وتراوه^(۳)، له‌وه‌شدا ابن حه‌جهر ڕیویه‌تیه‌وه^(۴)، به‌وه‌ش ته‌مه‌نی حسن له‌کاتی مردنیدا چل و هه‌شت ساڵ بووه و له‌ساڵی ۵۱ ه‌ی کۆچی کۆچی دوایی کردووه، والله أعلم.^(۵)

به‌و جۆره‌ هه‌سه‌نی کۆری علی (رضی الله عنه) به‌شه‌هیدی و به‌ده‌ستی غه‌در و خیانه‌ت له‌دوینا ده‌رچوو، دوای نه‌وه‌ی کارگه‌لینکی پیرۆزو پیرۆزه‌یه‌کی چاکسازی ده‌گمه‌نی پێشکه‌شکرد، که بووه هۆی یارمه‌تیده‌ری یه‌کبونی ئومه‌ت و گه‌راندنه‌وه‌ی ڕۆڵه‌ شارستانیه‌تیه‌که‌ی بوو له‌بلاو کردنه‌وه‌ی ئایینی خوا، ئومه‌تی ئیسلامیش به‌قه‌رزارداری ئهم سه‌یده‌گه‌وره و پایه‌به‌رزه ده‌مینیته‌وه، که ئالای یه‌کبونی و براهه‌تی و پاراستنی خوین و چاکسازی له‌نیوان خه‌لکی و جیهاد و پیرۆزیه‌که‌ی و ئارامگریه‌جوانه‌که‌ی ده‌مینیته‌وه و نمونه‌گه‌لیکن بۆ ئه‌و که‌سانه‌ی به‌دریژایی سه‌رده‌مه‌کان به‌پیشه‌وای خۆیانی ده‌زانن، هه‌لۆیسته‌ بڵندو به‌رزراگرتنی به‌سه‌ر خۆل و خاشاکی دونیاو میژوو بۆی پاراستوینه شه‌وگاره‌کانیش له‌بیریان نه‌کردووه و له‌مه‌ره‌کانی زه‌مه‌ن و سه‌رده‌مه‌کانیش له‌ئیمه‌یان دانه‌ڕیوه.

به‌و جۆره له ۲۱ سه‌فه‌ری ۱۴۲۵ ک به‌رامبه‌ر ۱۱ / ۴ / ۲۰۰۴ زاینی کاتۆمیر ئۆو چل و پینچ ده‌قیقه‌ی شه‌و له‌م کتێبه‌ بومه‌وه.

له‌کۆتایشیدا فه‌زل و پیرۆزی بۆ خواجه‌و داواکارم خواجه‌گه‌وره ئهم کاره‌ ساده‌یه‌م لێ وه‌رگرت و دلێ به‌نده‌کانی بۆ سوود لێ وه‌رگرتنی فراوان بکات و به‌منه‌تی خۆی به‌ره‌که‌تداری بکات، په‌روه‌رده‌گاریش ده‌فه‌رموی: ﴿مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ [فاطر: ۲].

۱ - هه‌مان سه‌رچاوه.

۲ - مرویات خلافة معاوية، ۶ / ۴۰۲.

۳ - الاستيعاب (۱ / ۳۸۴).

۴ - الإصابة (۲ / ۶۸).

۵ - مرویات خلافة معاوية، ۶ / ۴۰۲.

له کۆتایی ئەم کتیبەشدا ئەوەم بۆ مایهوه بەدڵیکی پرباوه‌په‌وه له‌خوا بپارێمه‌وه و دان به‌نازو نيعمهت و فەزڵ و به‌خشنده‌بيیدا بنیتم و داوای ده‌که‌م به‌ناو و سیفه‌ته‌جوانه‌کانی خۆی ئەم کاره‌م به‌دڵسۆزی و له‌به‌ر په‌زامه‌ندی خۆی و سودی بۆ به‌نده‌کانی هه‌بیته‌ و هه‌ر بیته‌یک نوسیم پاداشتم بکات و بیخاته سه‌ر ته‌رازووی چاکه‌کانم و پاداشتی ئەو بپارێمه‌ش بده‌ت که‌هاوکاریمان کردووم.

له هه‌موو مسوڵمانیکی خۆینه‌ری ئەم کتیبه‌شم داوایه که ئەم کتیبه‌ی به‌نده‌ی هه‌ژاری به‌ باره‌گایی په‌همه‌تی خواو له‌دوعای چاک بێ به‌شم نه‌که‌ن: ﴿رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَاَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ﴾ {النمل: ١٩}.

سبحانك اللهم وبحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك، وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين.

به‌نده‌ی هه‌ژاری به‌باره‌گایی په‌همه‌تی خوا‌ی په‌روه‌ردگار

علي محمد محمد الصلابي

١٨ ذي الحجة ١٤٢٤ كۆچی

ناوهرۆك

- ١ پيشه كى
- ٣ جى باسى يه كهه: حهسهنى كورى على كورى نه بوتاليب له
- ٣ باسى يه كهه: ناو و ره چه له كى نازناوى (كونيه كهى)
- ٣ يه كهه: ناوو ره چه له ك و نازناوه كهى (كونيه):
- ٣ دووهم: له داىكبوون و ناو لىنان و نازناوى تىگه يشتنى پىغه مبهه له:
- ٨ سى يهه: بانگ دانى پىغه مبهه به گوپچكه كانى حسندا
- ٩ چوارهه: شىرن كردنى مه لاشوى كۆره له:
- ١١ پىنجهم: تاشىنى قزى حسن (ﷺ):
- ١١ شه شههه: گوپزه بانه (العقيقه)
- ١٣ حهوتهم: خهته نه كردنى حهسهنى كورى على (ﷺ):
- ١٤ هه شهتهه: (أم الفضل) دايهنى حسن بوو.
- ١٦ نۆيههه: هاوسهه رى حسن و، خىزانه كانى، نهو رىواياتانهه كه له باره يانه وه هاتوووه:
- ٢٤ ده يههه: منداله كانى
- ٢٧ يازده هههه: براو خوشكه كانى
- ٣١ دوازدههه: مام و پوره كانى
- ٣٣ سىزدههه: خال و پوره كانى:
- ٤٤ باسى دووهم: داىكى حهسهنى كورى على خاتوو

- ۴۴..... یه کهم: مارهیی و ئاماده کرنی:
- ۴۵..... دووهم: زه ماوهندی.....
- ۴۶..... سیّ یه م: خواردنی زه ماوهند(ولیمه).....
- ۴۶..... چواره م: باری گوزه رانی علی و فاتیمه (رضی الله عنها):
- ۴۸..... پینجهم: خواناسی و(زه د) و ئارامگرنتی فاتیمه (خودا لیّ رازی بیّت).....
- ۵۰..... شه شه م: خوْشه ویستی و جگهر سوْزی پیغه مبه ر(ﷺ) بوْ خاتوو فاتیمه:
- ۵۲..... چه وته م: راستگویی زمان و قسه کردنی:
- ۵۲..... هه شته م: گه ورهیی فاتیمه له دونیاو دواروژدا
- ۵۳..... نۆیه م: أبو بکر و فاتیمه له باسی میراتی پیغه مبه ردا (ﷺ):
- ۵۴..... ده یه م: دلّ نه رمی و چاو پۆشی فاتیمه له گه لّ أبو بکر(رضی الله عنه):
- ۵۶..... یازده م: کوچی دوایی خاتوو فاتیمه(رهزای خوی لیّ بیّت):
- ۵۹..... باسی سیّ یه م پله و پایه ی حسن له لای باپیری خوْشه ویستی.....
- ۶۰..... یه کهم: خوْشه ویستی و به زهیی پیغه مبه ر(ﷺ) بوْ حسن و گالته کردن له گه لیدا:
- ۶۸..... دووهم: حسن هاوشیوهی پیغه مبه ر بوو (ﷺ):
- ۷۱..... سیّ یه م: حسن و حسین گه وره ی گه نجانی به هه شت:
- ۷۳..... چواره م: حسن و حسین دوو ریحانه بوْ خوْشه که ی پیغه مبه ر له دوونیا دا:
- ۷۴..... پینجهم: گه ورهیی و شکوْداریه ی حسن له دنیا و ئاخیره تدا:
- ۷۶..... شه شه م: خوْم په نا ده ده م به هه موو وشه توکمه و ته واوه کانی:
- ۷۷..... چه وته م: ئه و فه رموودانه ی هه سه نی کوْری علی له

- هه‌شتم: خه‌سه‌ته‌کانی پی‌غه‌مبهر (ﷺ) وه‌ك حه‌سه‌نی كوری : ۸۷.....
- نۆیه‌م: ئایه‌تی پا‌ك‌كردنه‌وه‌ (التطهير) و فەر‌مووده‌ی پۆشاك: ۹۰.....
- ده‌یه‌م: ئایه‌تی نه‌فره‌ت‌كاری و وه‌فدی گاوره‌کانی نه‌چران. ۱۰۱.....
- یازده‌هه‌م: شوینه‌واری په‌روه‌رده‌ی خیزانی له‌سه‌ر حه‌سه‌نی كوری علی: ۱۰۲.....
- دوازده‌هه‌م: شوینه‌واری كۆمه‌لایه‌تی له‌په‌روه‌رده‌ی حسن (رضی‌الله‌عنه): ۱۰۵.....
- جی باسی چواره‌م ۱۰۷.....
- حه‌سه‌نی كوری علی له‌سه‌رده‌می خوله‌فای راشیدین ۱۰۷.....
- یه‌كه‌م: پله‌و پایه‌ی حه‌سه‌نی كوری علی له‌ سه‌رده‌می أبوب‌كری سدیق ۱۰۷.....
- دووه‌م: - له‌سه‌رده‌می عمری كوری خه‌تاب: ۱۳۴.....
- سییه‌م: له‌ سه‌رده‌می عثمانی كوری عفاندا (رضی‌الله‌عنه): ۱۴۱.....
- چواره‌م: حه‌سه‌نی كوری علی له‌سه‌رده‌می باوكیدا (رضی‌الله‌عنه) ۱۶۸.....
- ۱- ده‌رچوونی ئه‌میری ئیمانداران علی ۱۷۰.....
- ۲- ئامۆژگاری حه‌سه‌نی كوری علی بۆ باوكی: ۱۷۱.....
- ۳- کاریگه‌ری حه‌سه‌نی كوری علی له‌ رێك‌خه‌ستنی خه‌لكی كوفه: ۱۷۴.....
- ۴- هه‌وله‌کانی ئاشته‌وایی: ۱۷۵.....
- ۵- رۆلی سه‌بئیه له‌هه‌لگه‌رساندنی جه‌نگ له‌شه‌ری جه‌مه‌لدا: ۱۷۶.....
- ۶- ژماره‌ی كوژراوانی جه‌مه‌ل: ۱۸۱.....
- ۷- بانگه‌وازی ئه‌میری موسولمانان له‌ دوای ئه‌و جه‌نگه: ۱۸۲.....
- ۸- گه‌رانی به‌سه‌ر كوژراوه‌كان و به‌زه‌یی پێداهاتنه‌وه‌ پێیان: ۱۸۲.....

- ۹- کاریگر بوون به کوژرانی طلحة..... ۱۸۳
- ۱۰- هه‌لویستی بهرامبهر ئه‌و کهسه‌ی زوبه‌یری کوشت: ۱۸۳
- ۱۱- علی ئه‌میری موسولمانان به ریزه‌وه عایشه به‌ری خست..... ۱۸۴
- ۱۲- په‌شیمانی کیشانیان له‌وه‌ی لییان پرویدا: ۱۸۵
- جهنگی صفین: ۱۸۷
- له‌و پروداوه گه‌وران‌ه‌ی حه‌سه‌نی کوپ‌ی علی له‌سه‌رده‌می باوکیدا بینی..... ۱۸۷
۱. ئایه‌ معاویه که‌له فرمانی علی (علیه‌السلام) ده‌ر چوو له‌ به‌ته‌ماعی دونیایی بوو؟ .. ۱۹۰
- ۲- ئه‌میری ئیمانداران علی پاش جهنگی صفین: ۱۹۶
- ۳- کوژرانی عه‌ماری کوپ‌ی یاسر (علیه‌السلام): ۱۹۸
- ۴- تیگه‌یشتنی زانایان له‌ فه‌رمووده‌که‌ی پیغه‌مبهر بۆ عه‌مار(علیه‌السلام): ۲۰۱
- ۵- هه‌لویستی حه‌سه‌نی کوپ‌ی علی له‌و جهنگه‌دا: ۲۰۴
- ۶- شه‌هید بوونی ئه‌میری ئیمانداران علی ۲۰۶
- ۷- وه‌سیه‌تی ئه‌میری ئیمانداران علی بۆ حسن و حسین(علیه‌السلام): ۲۰۸
- ۸- ئه‌میری ئیمانداران علی ریگه‌ نادات: ۲۱۱
- ۹- وتاری حه‌سه‌نی کوپ‌ی علی (علیه‌السلام) له‌ دوا‌ی کوژران باوکی: ۲۱۳
- به‌شی دووهم ۲۱۶
- جیّ باسی یه‌که‌م: به‌ یعدت پیدانی حه‌سه‌نی کوپ‌ی علی..... ۲۱۶
- یه‌که‌م: به‌ر په‌رچدانه‌وه‌ی کیشه‌ی ده‌ق له‌سه‌رخیل‌افه‌تی حسن ۲۱۷
- دووهم: ئه‌وه‌ی شیع‌ه‌ی دوانزه ئیمامیه‌کان له ۲۲۴

- سۆيەم: ماوهى خىلافەتى ھەسەنى ئەمىرى ئىمانداران و : ۲۲۶.....
- چوارەم: وتارىك حسن دواى كوژرانى باوكى وتىيىتى دانە پال حسن دروست نىه:.. ۲۲۷
- ۱- ئەسفەھانى خاوهنى كىيىبى (الأغاني)..... ۲۲۸
- جى باسى دووھ ۲۳۳
- گرنگىزىن سىفەت و ژيانى لەكۆمەلگەدا ۲۳۳
- يەكەم: گرنگىزىن سىفەتەكانى ۲۳۳
۱. زانست:..... ۲۳۳
۲. عىبادەتى:..... ۲۴۶
۳. دونيا بەكەمگرتنى (زەھدە)..... ۲۵۴
۴. بەخشىن و سەخاوەتتەكەي:..... ۲۵۸
۵. نەرمونىيانىيەكەي:..... ۲۶۴
۶. خاكەرايىبونى(تواضع)ى:..... ۲۶۷
۷. گەورەبىيەكەي ۲۶۸
- دووھم: لەژيانى ھەسەنى كورپى على لەكۆمەلگادا:..... ۲۷۰
۱. نەھىشتنى بىرۆكەي گەرانەوھ:..... ۲۷۰
۲. وەجى ھىنانى پىويستىيەكانى خەلكى:..... ۲۷۱
۳. ژن ھىنان لە تەلھەي كورپى عىيداللىھى(ﷺ):..... ۲۷۲
۴. ژن ھىنانى بەخەولەي كچى مەنزور:..... ۲۷۳
۵. داىكى ئىمانداران ناينى:..... ۲۷۳

۶. غیرت له ره چه له کی پیغه مبهردا: ۲۷۳
۷. نوږه کړدنی له سهر نه شعسه سی کورې قهیس: ۲۷۴
۸. مامه له کړدنی نه وکه سهی خراپه ی له گه ل بگردایه: ۲۷۵
۹. ره وشت جوانی حسن له نیو خه لکدا: ۲۷۶
۱۰. یاری کړدنی به (المداحی): ۲۷۶
۱۱. دووربونی له زور و تندا: ۲۷۶
۱۲. ریزگرتن و به خشیشی حه سنی کورې علی بو ۲۷۸
۱۳. حه سنی کورې علی و جوله که یه کی هه ژار: ۲۷۸
۱۴. ریزگرتنی ابن عباس له حسن و حسین ۲۷۹
۱۵. پیا ه ل دانی عبدالله کورې زوبه یر به حسن: ۲۸۰
۱۶. نیوان حسن و حسین (رضی الله عنهما): ۲۸۰
۱۷. به ریزترین خه لکی له باوک و دایک و: ۲۸۰
۱۸. خوشه ویستی خه لکی بو حسن و حسین و: ۲۸۱
- سی یم: له و قسه و ووتار و ناموزگاریانه ی، که خه لکی لییه وه له بهریان کردووه: ۲۸۱
- جی باسی سی یم: گرنگترین که سایه تیه کانی خیلافه تی حه سنی ۳۳۵
- یه که م: قه یسی کورې سعدی کورې عوباده ۳۳۶
- دووه م: عبیدالله کورې عباس کورې عبدالمطلب هاشمی: أبو محمد ۳۶۱
- سی یم: عبدالله کورې جعفری کورې نه بو تالیسی هاشمی: ۳۷۴
- جی باسی چواره م: ناشته وایی حه سنی کورې علی ۳۹۶

- ۳۹۸ قۇناغى يەكەم:
- ۴۰۰ قۇناغى دووہم:
- ۴۰۱ قۇناغى سىيہم:
- ۴۰۲ قۇناغى چوارہم:
- ۴۰۳ قۇناغى پىنجہم:
- ۴۰۴ قۇناغى شەشہم:
- ۴۰۸ قۇناغى حەوتہم:
- ۴۱۰ ۱. ھەلۋىستى (شرطۃ الخميس) لەئاشتيدا:
- ۴۱۲ ۲. ھەلۋىستى ئەمىرەکانى ەلى:
- ۴۱۳ قۇناغى ھەشتہم:
- ۴۱۶ يەكەم: ئارەزووى پاداقت لای خوای گەرەو ويستی:
- ۴۱۷ ۱. فرمان کردن بەچاکسازى:
- ۴۱۸ ۲. ويستی ھەستان بەچاکسازى:
- ۴۱۸ ۳. ئاماژەدان بە ئاشتەوايى و ھەلۋىستەرانى:
- ۴۲۰ دووہم: ئەم کورہم سەيدەو ئومىدەم وايە خوايىکا بە:
- ۴۲۱ سى يەم: پاراستنى خويىنى موسلمانان:
- ۴۲۳ چوارہم: پىداگىرى کردنى لەسەر يەكبونى ئومەت:
- ۴۲۷ پىنجہم : کوژرانى ئەمىرى ئيماندارن ەلى:
- ۴۲۸ شەشہم: کەسىتى معاويہ:

- ۴۳۴ هه‌ژانی سوپای عیراق و خه‌لکی کوفه.
- ۴۳۷ ده‌سه‌لاتی سوپای معاویه
- ۴۳۸ مه‌رجه‌کانی ناشتی:
- ۴۳۹ یه‌که‌م: کارکردن به‌قورئان و سونه‌تی پیغه‌مبه‌ر و ژیانامه‌ی خه‌لیفه‌کان:
- ۴۴۴ دووهم: سه‌روه‌ت و سامان:
- ۴۴۶ سی‌یه‌م: خوین.....
- ۴۴۸ چواره‌م: ولایه‌تی عهد، وازه‌ینا له کارو باری موسلمان به‌شورا.....
- ۴۴۹ قسه‌وتن به‌علی ئەمیری ئیمانداران له‌نیوان معاویه و حسندا:
- ۴۵۸ - هه‌لوئستی معاویه به‌رامبه‌ر به‌بکوژانی عثمان:
- ۴۵۹ ئەنجامه‌کانی ناشتی:
- ۴۵۹ یه‌که‌م: یه‌کبونی ئوممه‌ت
- ۴۶۲ دووهم: گه‌رانه‌وه‌ی فتوحاته‌کان وه‌کو جاران
- ۴۶۵ سی‌یه‌م: ده‌رکردنی خه‌واربیج ده‌ولّه‌ت
- ۴۶۶ - کوّتاها‌تنی سه‌رده‌می خیلافه‌تی راشییدی:
- ۴۷۰ - ئایه معاویه به‌یه‌کیک له‌دوانزه خه‌لیفه‌که‌داده‌نری؟
- ۴۷۱ ۱. ئەو شه‌رعیه‌ته‌ی حسن هه‌یبوو:
- ۴۷۳ ۲. هه‌لسه‌نگاندنی هه‌سه‌نی کورپی علی بۆ.....
- ۴۷۷ حسن وبه‌که‌م‌گرتنی ده‌سه‌لات:
- ۴۸۰ - ژیانی حسن دوا‌ی ناشته‌وا‌یی له مه‌دینه‌دا:

۱. په یوه ندى نیوان حسن و معاویه ۴۸۱
۲. سهردانی معاویه بۆلای حسن و حسین و عبدالله کوری زوییر (ﷺ): ۴۸۲
۳. نایه تاو نبارکردنی معاویه بهزه هر پیدانی حسن کوری علی ۴۸۴
۴. خه و بینیی حسن و نزیکبونه وهی مردنی: ۴۸۹
۵. رۆژگاره کانی کۆتایی ژییانی حسن: ۴۸۹
- أ. وه سیه تی حسن بۆ حسین (ﷺ): ۴۹۰
- ب. بیرکردنه وهی حسن له مه له کوتی ناسمانه کان و لیپرسینه وهی خوی گه وره: ۴۹۰
۶. ناشتنی له به قیعدا: ۴۹۵
۷. لی کۆلینه وه له سالی مردنی و ته مه نی: ۴۹۸
- ناوه رۆك ۵۰۱